

KISS GÉZA

ORMÁNYSÁG

SYLVESTER

BUDAPEST, 1937

SYLVESTER R. T. KIADÁSA

*Ormányság nagy fiának,
sok szegény diák
egykori édes atyjának:*

*BAKSAY SÁNDORNAK
emlékezetére*

Előszó

Ez a könyv nagy lelki gyötrődésekből született. Évtizedek óta figyelem népem mindinkább gyorsuló ütemben halálbarohanását. Hetvenöt év, 3 egymást követő egyke-nemzedék azt jelenti, hogy minden 100 ember helyett a harmadik egyke-nemzedékben már csak 6.4 ember van. MI ez? A végkipusztulás. Idestova 75 éve, hogy Ormányságban megkezdődött ez a halálbarohanás s hogy mégse telt be a végzet, annak köszönhető csupán, hogy nem 100%-os teljességgel indult meg a kezdő évtizedekben s hogy az idősebb nemzedékek, mint a hídlábaknál megtorlódó jég, még itt vannak. A statisztikai adatok tömegeinek ismeretében ma már szinte meztelen valóságában áll előttünk a probléma, szinte gyökeréig ismerjük az okokat s az okok ismeretében világosan áll előttünk a gyógyítási mód is: milyen szomorú — ne legyen ennek a megállapításnak bántó éle igen jó magyar emberek felé! — hogy egyetlen lépés *eddig* a kérdés megoldására nem történt. Hol marad a törvényhozás a szükséges törvényjavaslatokkal? Hát nem elkongott-e már az utolsó óra is fölöttünk? A magyar fa legszebb és legősibb ágain olyan sorvadási folyamat indult meg, hogy kétségtelenül a legsötétebb nemzeti-tragédia arányai vannak kibontakozóban előttünk, ha a leggyökeresebb eszközökkel azonnal munkába nem fogunk. Ki meri vállalni a felelősséget minden további késedelemért?

Ebből a készülő nagy nemzeti-tragédiából *is* mutat be majd néhány sötét lapot ez a könyv. Itt az ideje, hogy világosan lássunk. Nem az szereti igazán a hazáját, aki elkendőzi a halálos bajt — jaj, idegenek meg ne tudják! — s közben meghal a halódó. Hanem az szereti igazán, aki felelőssége tudatában odavezet a nyitott sebhez: ezen a seben feltétlenül kifolyik az utolsó csöpp vér is, de kössük be a sebet s mentsük meg a halódót.

Hát kössük be a sebet és mentsük meg a halódót!

De, ha ebben az utolsó órában föl nem ébredünk s a többi halódó között a legnagyobb beteg, az én drága Ormányságom vére utolsó csöpp jenek elszivárgása kell ahhoz, hogy fölébred-

jünk, ha az én népemnek csak halotti ruhát engedünk már, — maradjon fenn legalább emléke ezeken a lapokon annak, hogy ez a nép is élt valamikor: mi volt ez az élet s mik voltak azok a kincsek, amiket ez az élet hordozott? Olyan ez az írás, mint a könyvbe préselt szagosmenta. Élet csak mögötte már, senkit és semmit föl se támaszt, de a régi, a mindinkább tovatűnő s majdnem biztos halálra ítélt élet *illatából* ad valamit: *ez is magyar élet volt*. Ennek a könyvnek első, bár nem egyetlen főladata tehát ezen a földdarabon a pusztuló magyar élet kincseinek összegyűjtése, újra-megragyogtatása és megmentése az elkallódástól.

Ami a mű belső elrendezését illeti, senkit és semmit szolgailag nem követtem. Magam gondoltam át s próbáltam a lehetőség határára belül logikus rendbe szedni anyagomat.

Nagy nehézség volt a szómagyarázat elhelyezése. Az első kidolgozásban a szöveg közé tettem. Nehézkessé tette a könyv olvasását. A második kidolgozásban minden szómagyarázatot a jegyzet-rovatba raktam. Még nehézkesebbé lett a könyv kezelése. Előzetes bírálóm tanácsára végre úgy döntöttem, hogy minden szinonimával visszaadható szót a szöveg közé teszek, a többi kerül csak a jegyzet-rovatba. Ennek újra megvolt két irányban is a kára: a szövegre nem egy helyen különként nehezül még mindig a sok beszúrt, zárójel közé tett szó, viszont a jegyzet-rovat sok alaposabb szómagyarázattal megszegényült. Olyan Szkillá és Kharibdisz, amitől nem tudtam szabadulni éppen az ormánysági tájnyelv gazdagsága miatt, hiszen a könyvben több, mint 1500 olyan szó van, ami vagy nincs meg az irodalmi-nyelvben, vagy legalább szint jelent a magyar nyelvben. Hogy sok szómagyarázat elmaradt így a fejezeteknél, próbáltam a *Tájnyelv* c. fejezetben példákkal ellátott minél alaposabb szótárral pótolni a hiányt, amire rögtön rányit-hat, aki bővebb magyarázatot keres.

Magát a szótári részt úgy építettem föl, hogy teljes szó- és tárgy jegyzék legyen együtt. A fontosabb szavaknál, a tárgy-neveknél mindenütt, megjelöltem a lapszámot is, hogy a szakember azonnal odanyithasson.

Könyvem nem tudományos ethnographia csupán. Mint említettem, *célom* is volt vele: rámutatni nemzeti életünk ma egyik legnagyobb sebére, ha talán ebben a tizenkettedik órában visszhangot verhetnék. Természetes hát, hogy könyvemet a nagyközönség számára kellett kidolgoznom. Nem gondolom, hogy könyvem tudományos megbízhatóságából veszített volna ezzel. Nyugodt lelkiismerettel mondom, hogy a szakember egyetlen adatot se fog találni, amit ne a való életből vettem volna a legalaposabb és sokszoros utánajárással. Még ott is, ahol hangulat színezi az előadást, az utolsó vonásig és szóig

minden a való élet tükre, semmi a magam képzeletvilágából. Természetes, hogy ilyen terjedelmű könyvön nem vonszolhatom száraz kötélén magam után olvasóközönségemet, de az irodalmi-forma, amit kénytelen voltam választani, az olvasók nagy részétől teljesen idegen világ megjelenítésével, dúsgazdag és ismeretlen tájnyelve beépítésével sokszor szinte merőben új utakat járó, minden járt útnál nehezebb feladat volt.

Én magam tudom legjobban könyvem rengeteg hiányát. Mennyi mindent nem úgy végeztem, ahogy kellett volna s mennyi mindent egyáltalán nem tudtam elvégezni. Rövid az élet s ennek a rövid életnek is más volt a fő *munkája*. Maga a tárgy pedig olyan, mint az élet: végtelen. Sohse mondhatjuk rá: bevégeztem. Hogy tudtam volna én bevégezni, mikor csak fél-marokkal kapkodhattam egy-egy virága után? Ennek az egy marok kévécskének is 12 esztendő-t adtam az életemből. Holnap meghalhatok. Egyszer mégis csak el kellett mondani: mi hát a mag ebből az egy marok kévécskéből?

Hadd vetek egy szál virágot kedves barátom, néh. Zsinka Ferenc sírjára, aki először biztatott ennek a munkának elvégzésére. Nagy hálával tartozom Fülep Lajosnak, akinek segítségével és sok ponton irányítása nélkül ez a könyv sohse látott volna napvilágot. Köszönöm azt a sok és értékes segítséget, amivel munkámban Bátky Zsigmond, Györffy István, GundaBéla, Csúry Bálint, Szabó Pál Zoltán, Mérő József, Horváth Adolf, Imreh Károly, Veress Sándor, Arany Sándor és Farkas Ferenc támogatott. Mély hálával tartozom Ravasz László püspök úrnak, Baranya vármegye alispánjának és közönségének, a budapesti és felsőbaranyai egyházmegyének, akik és amelyek anyagi támogatásukkal lehetővé tették a könyv megjelenését. S hogy mondjam el köszönetemet a névteleneknek — fejfájukon a betű is zuzmósodik már — akik élő forrásaim voltak egy hovatovább föld alá kerülő világ megrajzolásához?

A magam számára semmi kívánságom se kritikától, se közönségtől. Kérem Istent, Akinek számolok ezzel a munkámmal is, bocsássa meg szolgája kishitűségét s ahol én egy mécsre való világosságot nem tudtam adni, Ő gyűjtson fényt és mentse meg a népemet.

Kákics, 1937. november hó.

Kiss Géza.

Ormányság földje

Baranya délnyugoti szögletében, két községet Somogyból is kikerekítve, 45 halódó, színmagyar falucska tekintet ki a nagyvilágba: meglátja-e valaki? Olyan kicsi, hogy két nagyobb községet leszámítva 40—80 háznál egy-egy falucska többet nem számlál. Az is elbújik erdők, ligetek, gyümölcsösök mögé, amiknek évszázados, óriási körtefái, haragoszöld, méltóságos diófa-koronái úgy ágaskodnak, hogy torony legyen az, aminek *bo-gyekös* (öblös), vagy égnek szaladó, sudár teteje kilát belőle. Észak-déli irányban 20—25, nyugat-keleti irányban 45 km az a terület, amivel ráborul édesanyjára, a Drávára, melynek rét-ségei, *gürüi* (lápjai), illatos fűvű, mindig zöld *gyótái* (füves térségei) gondos, bőkezű dajkaként táplálták, míg anyai emlőit ki nem szárították. Kb. 80.000 kat. hold. De ennek fele ma is nagybirtok s legnagyobb részében hitbizomány, amely halál-gyűrűként veszi körül s pecsételi rövidesen betelő sorsát.

Jeremiás Sámuel (Tud. Gyűjt. 1828. X., 65.) s nyomában Mészöly Gedeon (*Az Ormányság szó finn-ugor eredete*: Magyar Nyelv, 1931.) csak 22 községet számít — tévesen. S a 22 közé sorol nem Ormányságot is, a horvát Sztárát. Miért nem Ormányság? Azért, mert Ormányság elsősorban és mindenekfölött nép-rajzi s csak másodsorban földrajzi fogalom. Tehát Sztára, Révfalu, Keresztúr, bár a Dráva és Ormányság közé szorult s bár építkezésében, életberendezésében, ősi eszközeiben sok rokon vonást, sőt azonosságot mutat Ormánysággal, de, mert nyelve más, viselete más, eredete más, a földrajzi összefüggés ellenére sem Ormányság. Sőt — az Ormányság fogalma alá annyira éles faji, nyelvi s bizonyos külsőségekben annyira különleges nép-rajzi sajátosságok tartoznak, hogy a területére évtizedekkel ez-előtt beköltözött, más eredetű magyart is azonnal megismered: ez nem Ormányság. Lukácsy Imre: *Ormányság* c. füzetében 44 községet sorol fel, de kifelejtí Dráwapalkonyát. Bodonyi Nándor Ormányság területéről (*Ormányság*; Baranya múltja és

jelenje L. 170—218. 1.) ezt a csattanós meghatározást adja: *ameddig a bikla¹ ér*: Pontos meghatározás. Tehát — szerinte is — ameddig a körülötte élő magyarságtól és idegenektől nyelvében, eredetében és néprajzi sajátságaiban eltérő nép nem mindenütt a földrajzi természetes határokkal egyezően karóját leütötte. Vagy még inkább: ahova összeszorult történelme folyamán. Ezek a községek nyugatról keletre a következők: Drávafok, Markóc (ez a kettő Somogyból), Bogdása, Drávaiványi, Marócsa, Kákics, Okorág, Mónosokor, Sellye, Sósvertike, Zaláta, Piskó, Kemse, Kiscsány, Oszró, Nagycsány, Besence, Magyarmecske, Bónádfa (ma Gyöngyfa), Újmindszent, Cinderibogád, Páprád, Vajszló, Sámod, Hidvég, Lúzsok, Hirics, Vejti, Kisszentmárton, Cún, Adorjás, Kóros, Rádfalva, Dráwapiski, Kémes, Szaporca, Tésenfá, Drávaszerdahely, Drávacsepely, Drávacsehi, Kováchida, Drávaszabolcs, Dráwapalkonya, Márfa, Diósvizló. Nyugoti részét nevezik Okorvidéknok, keleti szélét Bököznek, középső részét Ormányköznek, vagy, egyszerűen Ormánynak. Földrajzilag az alföldi síksággal egy terület. A Duna szeli le róla s a Mecsek nyújtja karját felé s köszönti Gyúd, Siklós, Harsány szikrázó borával. S három kicsi patak, a Szigetvárt kerülgető Almás-sal Ormányság határán egybeszakadt Feketevíz, a Besencénél találkozó Okor s a Szaporaénál ugyancsak a Feketevízbe csobogó Pécsivíz habjaitól s kéknefelejcekkal teleszórt partjaitól üzenget Magyarország ma egyik legszebb tájkának.

Lenn az Alföld tengersík vidékén
Ott vagyok honn ...

Igazán *tengersík* az Ormányság is? Nem. Majdnem minden falu határában van egy-egy *urma* (ormó, domb), néha kettő is, tíz is, — a falu is rendszerint ilyen *urma* élén, vagy *horhóján* (lejtőjén) épült — s ezektől az *urmáktól*, mint egyik legjellegzetesebb vonásától, nyerte nevét is: *Ormányság*. Mészöly Geleon, kinek fejtegetéseihez jelen sorok írója is adott egy kövecskét, fent idézett művében végérvényesen eldönti a szó eredetét: *urmákkal*, *ormányokkal*, ormaikkal teliszórt terület. Tőszava: a finn-ugor *ur*: A vogul nyelvben hegyhátat, dombhátat is jelent. Az oszt jakban: „kis, hosszan nyúló hegyhát völgyek, mocsarak között”. Ez a szó megvan ugyanebben az alakban az ormánysági tájnyelv ma már egyetlen kifejezésében: *hát-ur* (disznóhát ur-ja, hosszant kiemelkedő legmagasabb része). De bővült alakja több is él. A már említett *urma*. Szőlőt, kukoricát ormánysági ember *urmára*, kapál. Jelentése lényegileg azonos tehát a vogullal és oszt jakkal: két barázda között futó dombhát Nem földömből, de *förlurmol* valamit. S még egy

bővített alak: *örmény*. Két jelentésben találtam meg: a régi *talpas-ház* homlokára előreugró zsupptetőrészt s a szán orra. Mindakettő: *ormány*. Talán lappang valahol még abban a jelentésben is, ami az *ormányság* szó eredetének eldöntéséhez szükséges volna itt, de én eddig nem találtam. Mert — Mészöly Gedeon szerint — az ősi *ur* töből levezetett, földrajzi neveinkben szokásos -án -én, -ány -ény, -ágy -égy képzővel alkotott *ormány*, *ormágy* szó élt és él s éppen abban a jelentésben, amely az *ormányság* szóra tökéletes magyarázatot ad: *mocsárból kiálló élő föld, sziget*. Mint *ormány* élt a Sárrebben (Ballagi Aladár: Osztrák-Magyar Monarchia — Magyarország II., 418.) s ugyancsak *ormágy* alakban a Nagysárreben (Györffy: Nagykunsági krónika). Kétségtelen, hogy ugyanebben a jelentésben megvolt Ormányság óriási grwrá-világában is, *amíg szükség volt a szóra*, hiszen ugyanabban a jelentésben, de más alakban — *urma* — s ugyanabban az alakban, de más jelentésben — *ormány* — ma is él. Mit jelent hát az *ormányság* szó? Mocsárterületből — *gürüből* — kiálló élőföldekkel: *urmákkal*, *ormágyokkal*, *ormányokkal* teliszórt vidék. Mészöly II. József korabeli katonai térképpel bizonyítja, hogy az ő fölsorolta mind a huszonkét falu ingovánnyal körülvelt ilyen *ormányokon* épült. Az itt közölt, 1838. évi térképről is világosan látható. Fényes Elek Geographiai Statisztikája is sűrűn emleget falu előtt elterülő „réctavakat”. S ameddig emlékezetem elér vissza a gyermekkorba s messze, zsuppos-cézákkal (tetőoldal) integető, kicsi ormánysági *faluk* felé, mind-mind ormaidokról tekintget alá a lábainál csillogó tóvízbe gágogó libák, jajgató bibicek, csattogó szárnyú *fürécék* (vadrécék), pittyegő *sarcok* (szárcsák), halászó, fehér ruhás *csillingek* (halászsasok) s magasan szálló óvatos gémekek hangját és emlékét suhogtatva felém. Hát még a vénék emlékezte, akiknek rég elhangzott szavai csak jegyzeteimben élnek már! Falukról, amikből novembertől áprilisig csak acéllá fagyott jégen s szikrázó hó hátán lehetett mozdulni. Lomhán délnek mozgó víztömegekről s lomha folyásukat elálló *nádlészákról*, *vejsz-ekről*, *rorsá-król*, február végén csukára leső *köpüs szigonyokról*,² hordószám *szivárétott* (száritott) halak tömegeiről, amik mind azt bizonyítják, hogy a messze csillogó, rejtelmes *gürüvilág* közepette sárfészkét *ormányokra* rakó nép — *halász-pákász nép volt*. S lelkipásztorról,³ akit a szomszéd faluból ladikon hoztak beiktatására. A drávaiványi-i ref. egyház régi, fakó följegyzései tudnak *canonica visitatio-ról*, amely két falu ellen — csonakon történt.

Világos hát, hogy tájjelleg és szómagyarázat találkoznak s a magyarázat észszerű és világos s Mészöly fejtegetései után a török *ormán* (== erdő) szóhoz kapcsolt erőszakos magyarázatról annál kevésbé lehet szó, mert az *erdő* szó nagyon régi ok-

leveleinkben előfordul már, de — ugyancsak Mészöly megállapítása szerint — sohasem fordult elő *ormán* alakban, tehát sohasem élt ennek a népnek ajakán.

Nagyon érdekesnek tartom Rásonyi Nagy László *Ormán* c. tanulmányát. (Magyar Nyelv, XXIV. kötet, 23—28. 1.) Ő — a régi felfogás szerint — az *ormán* szót szintén töröknek tartja. Jelentése: erdő. De *Ormán* nevű patakot is képzel ide Baranya következő oklevéli adatok alapján:

1257: „possessionem Samud nominatam existentem inter Drawam et Vrman in comitatu de Borona” stb. (W. XL, 435.) *Sámód nevű helységet, mely Baranya megyében a, Dráva és Ormán között van.*

1338: — „silvam... Ormand vocatam”. (Anjou Okmt. L, 510.) *Ormand nevű erdőt.*

1330: „Ladislao filio Erney de Ormankuz.” (Anjou okmt. II, 473.) *Ormányközből való Erney László fiának.*

1348: — „inter Ormán et fluvium Drave.” (Anjou okmt. V., 220.) *Ormány és a Dráva folyó között.*

Kétségtelenül onnan ered a tévedés, hogy Orman-t pataknak értette, mert a Dráva *folyóval* együtt fordult elő. Ilyen nevű patak azonban itt sohasem volt. Ormánynak, Ormányköznek — mint írtam — a mai Ormánység név alatt ismert terület magvát, középső részét hívták csupán. Sámód akkor is ehhez a területhez, Ormányhoz, Ormányközhöz tartozott már. Biztosra veszem, hogy az oklevélíró helytelen földrajzi ismeretei alapján írhatta el, hogy az Ormányban fekvő Sámód *Dráva és Ormány között fekszik.*

Marad egyetlen argumentumnak a — *silvam... Ormand vocatam* — *Ormand nevű erdőt.* De maga Rásonyi Nagy László is már Mészöly Gedeon előtt megállapítja: — „Hang-, alak- és jelentéstanai szempontból egyaránt lehet ormán, urman az eredetileg domb, hegy jelentésű or, ur származéka.” S mint turkológus, példákat is hoz föl a török-tatár nyelvek köréből. „Oszm.: or = a dyke or wall made by digging a ditch, and throwing up the earth.” Magyarul: töltés vagy fal, mely árokásás útján készül úgy, hogy a földet fölhalmozzák. Szóval: az ormánysági *urma* vagy *bont* (töltés). „Baskír: ur = vár, sánc. Kirgiz: or. Kun: or. Turk: ura.” S a döntő bizonyítékot alapfejtegetésétől eltérően ő maga mondja ki: „Hogy púpot, emelkedést, hegyet jelölő szónak vagy származékának *másodlagos* erdő jelentése gyakran fejlődik ki, arra különösen az urál-altáji nyelvek sok példát mutathatnak.” Kérdem: de ha az *első* jelentése világos és érthető s egyezik az *élő* nyelvhasználattal — *urma, ormány, ormány* = *dombhát, élőföld* — miért keresni másodlagos jelentést? A *silva Ormand vocata* egyszerűen egy kisebb ilyen élőföldből, ormányból kinőtt erdőcskét jelent. Más az, ha erdő *helyett* or-

mand szót használok s más az, ha Ormand *nevű* erdőt emlegetek: *nominatam*.

Ormand elnevezése fenti erdőnek ugyanúgy történt az ormányról, mint pl. a cserről — ugyancsak Ormányságban — Cseri-erdő, az egör-ről Egöri-erdő, a páprád növényről Páprádos, a döngör-ről (= domb) Döngöri-erdő, sőt az élő nyelvhasználatban egyszerűen Döngör — ad analogiam: Ormand. (Dráva-iványi).

Az ormány, ormágy szó megléte és jelentése a magyar nyelvben tehát végleg eldőnti a kérdést.

Tehát a vidék *földrajzi képe* is lényegében ugyanezt mondja.

Az Ormányság a Dráva-sík egy része a Mecsek és a szlavóniai Papuk-hegység között. A föld mélyén feszülő erők föllökték ezeket a hegységeket — nyomorult *gümecek* (göröngyök) a „gigászi örök” nyomán — a közbeeső terület viszont minden óriási gümecsével mélyre sülyedt. Ennek a földtani folyamatnak törésvonalai felismerhetők. Harkány kénes, magas hőfokú vize is például ilyen földkéreghasadásra mutat. A Kőröscsönyi-csatorna soha be nem fagyó vize szintén feneketlen saru, meleg vízből táplálkozik. De mennyi ilyen *párokos-hel* (párolgós) s mennyi feneketlen sár, ú. n. *opár* vagy *égés* volt itt valamikor. Ügyszólván minden falu határában s szedte jószágban, emberben a maga áldozatait. Világos hát, hogy a Dráva-völgy sülyedése ma is tart, amit az 1935. évi délsomogyi s délbaranyai földlökés is igazol.

A Dráva sokkal északabbra folyt eredetileg, mint ma. A geológusok megállapítása szerint a Harsányi-hegy nyugoti és déli oldalát mosta. Egy aránylag nem rég: 1820-ból kelt instanciája a Dráva mai folyásától légvonalban 10 km-re fekvő Kákicsnak még „a Dráva kártékony kirohanásaidról panasz-kodik. Az egész Ormányságot tehát a Dráva töltötte, rakta, hordta úgy, hogy mindig délnek esett a *mart-ja*, s északra* a *part-ja*. A Drávához közelebb eső területek völgykanyarulataiban ma is tisztán láthatjuk a Dráva egykori ágyát. Fokozatosan lett belőlük: *holt-Dráva*. Lustán mozgó víztömegeiket a rajtuk virágzó gazdag halász-élettel csak nem rég csapolták le s tüntették el. A Drávától távolabb már jórészt betemetődtek ezek az ágyak. De millió vízínövény s ma már csak foltokban jelentkező mocsári tölgyesek lepik el ma is tisztán mutatva, mi volt a múlt.

A mederkanyarulatok (morotvák) mentén mindenütt ott a folyami homokból rakott, szélépítette dombláncok: urmák, ormányok. Még mikor a Dráva itt járt, kisvíz idején akkor *urmolta* őket ez a hatalmas kar. Az urmák alakulatából még a dombrakó szél iránya is tisztán kitetszik: többnyire észak-

nyugati. Ha megbontunk egy-egy ilyen ormányt — de a ki-
 ütköző *hőttelek-eken* is (égő homok) — tisztán látjuk, hogy
 a kvarctól csillogó por összetétele egy a Dráva-menti *porong-
 éval* (vízrakta fővény). *Lapisaikon* (völgyeiken) *guruk* s a már
 említett mocsári erdőségek, amik a föld alakulata szempontjá-
 ból majdnem egyet jelentettek.

Tehát ezeken az ormányokon, *gürü-ből* kiálló dombháta-
 kon épültek a faluk. Rendszerint egyetlen utca végig az élen.
 Ha kanyarodik, követi az *urma* kanyarulatát. Ha nem követi:
 nincs mit követni s a kibocsátott, el nem férő *raj* kénytelen le-
 szállni a *horhó-ról*. (lejtő), tovább — a *lapis-ra*. De az ősfalu
 a domb-élen. Annyira a domb-élen, hogy gyermekkoromból
 élénken emlékezem még *hazülések-re*, ahol a lakóház bent az
 udvar közepén volt s kinn az utcaszélén: istálló, trágyadomb.
 Miért? Mert a domb-él az udvar közepén vonult, az első ősz ott
ütötte le karóját s megmaradt emberi lakóhelynek akkor is, mi-
 kor az *ól* (istálló) különszakadt s levándorolt a *horhó-rsi*, a ké-
 söbbi utca mellé. A dombhát legmagasabb pontjára templom
 került a már említett *bögyekös*, *dődöllős* (gömbös) vagy kúp-
 alakúan égbeszökő csillagos, *napsugaras* toronnyal. Talpasszent-
 egyházak voltak ezek 50—100 évvel ezelőtt még, *hörögő-fákon*
 (gömbölyű fa) tovább gördíthető hajlékok. A legutolsó alól
 csak néhány évtizede szedték ki a *mögharaplott* (megpudiváso-
 dott), *porzsálódó* (porlódó) gerendatalpat egykor virágzó nép
halalha-porzszálódasanak szimbólumául. Szentegyház körül kő-
 bástya. Annak talpa alatt is mozdul a föld. Koptatja, marja
 eső, szél, *viheter* (vihar). Ma még ezé a népé a föld, amerre ki-
 látok tornya ablakából.

Erdők, mezők, vadligetök...

De sokat jártam bennetök!

De kié lesz holnap?

Szálljunk le a toronyból, járjuk végig egy ilyen ormány-
 sági kis falu határát, s ismerkedjünk meg erdők-mezők néhány
ősi szavával is. De mielőtt kilépnénk a faluból, hadd mondjam
 el, hogy Fényes Elek 1836—40-ben megjelent nagy művében
 (Magyarország Statisztikai Geographiája) Ormányságot egyet-
 len nagy „természetes angol kert”-nek nevezi. Ma is igaz. Minden
 5 percere más és más tájrészlet bontakozik ki előttünk. Mennyi-
 vel igazabb volt tegnap.

Falu végen — néhány évtizeddel a múltban járunk —
 falu *kujcsa*: a *pusztakapu* állja utunkat. A csósz munkája este
 jószágeregetés előtt zárni, reggel jószágkihajtás után nyitni:

— csapásáról el ne bódorogjon veteményes kertek, vetések felé — s ott áll, míg a jószág el nem vonul. Nappal volt csak nyitva. Mint a gondos őr, úgy állt mindegyik utca-végen, kényesebb veteményes kertek mellett még karók is sorakoztak végig a *dülő* mellett. Két leütött oszlop, a *szögláb* vagy *kapufa*. Bajta *gúzskarikán* (vadszöllőinda) forduló kapuszárny faszög-gel rávert *lércekkel* (léc). Alsó keresztfáját már az erdön úgy nézték ki, hogy *szuantag* (rézsutt), *kópis*⁴-szerűen (*hargason*) kiálló ága legyen: a kapu *fogója* vagy *nyele*, amit megint csak *gúzs* fogott a másik szöglábhöz.

Ez a kapu de be vagon gúzsolva,
Nem möhetők a babám udvarára.

Ha *lére* helyett vesszővel fonták be, *rekesztött* kapunak hittak. Szárnya fakarikán fordult. Külön a gyalogjáróknak még egy szöglábat ütöttek mellé, alul térdmagasságnyira karókkal fogták át, felül egy szál nyitható fa, a *korlát* zárta, amit gondosan betett mindenki maga után. Ez volt a *hágsó*.

Minden tavaszi kihajtáskor végigvizsgálták s *közmunkába* javították.

Miért *pusztakapu* volt a nevel Azért, mert utat zárt *az uraság pusztája felé is*, a *különözés* előtt a földesúr is parancsolt belőle s szigorúan rendet követelt. A *különözés* után állt még néhány esztendeig a rend, cigányok bitangolták, nem volt parancs, amire javították volna. Pusztult, kikorhad. Egy-két maradványa látható csak Piskó, Kemse tájékán.

Tehát ki a mezőre — a pusztakapun át. *Imádságra* hajnal érkezése előtt még elharangoztak. Falu istrázsái a *méhel* (kovácsműhely) táján vert gunyhóból — igen jó örködés esett a *szalmán* — hazalépegetnek. Konyhák nyitott ajtaján itt is, ott is füstgomoly és kenyérillat száll. Jó gazdasszony hajnal előtt kisüti kenyérét. Keleten az ég alja szürkül, sárga színbe vág, pirosba játszik. Torony falára aranyos csik repül.

Verád.

Tegnap még *vados*, *zunnyos* (hideg-esős) idő. *Szirogy* (jégdara) is esett *rótásan* (szórványosan). Kányák versenyt kavarogtak a felhőkkel. Csúszós, *enyekös* (ragadós) volt a föld. Mára *möggömörödött* (megkeményedett). Felhők se kavarog-jak. *Neki síkút az ég*: egyhangú, havat ígérő szürkesség. Utunk *rónaföld*: — kerékvágta, mély árkokkal, *kopolyákkal* (pocsolya), kiálló, keményre száradt-fagyott *sárgümeccsökkal* (tudorokkal). Majd ha az *opár* (iszap) elvonul a *legyellőkről*, *fuákszik* (szárad) a föld, itt lesz a falu mind csillogó kapákkal *rónavágni*: kopolyákat, *rónákat* (kerékvágta árkokat), güme-

csöket *elszinelni* (elegyengetni). Itt a *bakján*⁵ addig is lépeget-hetsz.

Baloldalt szelíd hajlású *dülő* integet. *Kendörös* vagy *Szilváskert* a neve. Ott mosolyog minden faluvégen. Szilvafái rég elvonultak a *házülésbe*. Ne más bitangolja. De megmaradt a kender. Majd ha a *kukuk* (kakuk) szól a *rezula* (fiatal erdő) felől, *bont* bólogató füzei elhullajtják *cicamacákat* (barka), megindul itt az élet. Haragoszöld kenderszőnyegeskéket tereget ki rajta kékvirágú lenkockákkal a tavasz. Kicsiny ágyakban *buddárzik* (bújik) a hagyma. *Cikorázik* (csirázik) *merköce* (sárgarépa), *petrezirom*. Szalad a *buborka* indája. Sorakozik a paprika. Pirul a paradicsom. S nagy gondütötte fejével vár a *kapiszta*. Ennyi s nem több a veteményes-kert itt. *Kolompár*; tők és kendere-lenje mellett, amiből pénzel az asszony, *borsó* (bab) kerül még asztalára, de ezt már a nyílt mezőn veti. Szilfahársból (héjból) fűzött *szükőjében*⁶ még virradta előtt, szinte *tapogatva* a sötétben s néha más *buborkája-kapisztájára* is *rátapogatva* innen hordja szülíke a napi *nyámolónnivalót* (eszegetni való), szárnyat adva a szálló-igének: „Mit tapogató, min' *banya* a hajnal¹?”

Már az *Ólak* dértől csillogó, *fiente* (fűkorában) gazdag búzatablái között járunk. Mezőnév. Előfordul más falu *dülő*-nevei között is. Mikor az ólak még falun kívül voltak, rég porló apák ide terelték biztonnal jószágaikat. Változott az élet, ólak eltűntek, de a név megmaradt. Mennyi rég letűnt élet és feledett, sokszor ki se magyarázható ősi szó lappang ezekben az ormánysági *dülő*-nevekben is: Paplikos, Pályó, Kurtegre, Szigecke, Bezsív, Bockocka, Kengyőcse, Mukácsi, Gajsz, Balaca, Kecel, Kabla, Kismarócsa, Páprádos, Gesnye, Kecskébátor, Szénégető, Körösztfák, Szeredre, Árkus, Csibaj, Folyókút, Szutykó, Mónok, Mocsola s a tájszótárban található többi nevek. Némelyikhez rege is fűződik. Kinn a határban hatalmas tölgy ágára vasárnap délután hintát kötnek s hintáznak a lányok. Hirtelen török lovasok csapnak rájuk. Nevetve állnak közéjük s *adra-inta* kiáltással magosra lökik ki a lányokat. S neve a mezőnek maradt: *Adrainta*.

Túl az Ólaki-dűlőn évszázados tölgyekkel teliszórt *léggy ellő*. *Gyótának* is mondták. *Bibikavérággal* (százszorszép), boglárkával, *sárfenyerral* és vadlóherrel hívogató gazdag fűvén aratásra kétszer hizlalta ki a téli soványabb takarmányon *kikutútt* (kiéhezett), *gorhas* (beesett oldalú), *szakadt* (beesett oldalú), villásszarvú, hóféhér barmait ez a nép valamikor, amíg az örökké méricsgélő s a pásztorok, pákászok népétől megvetéssel emlegetett földmérő-tudomány örökre véget nem vetett a gondtalan, dús jövedelemnek.

Balra a cser-i *rezula* sötétlik. Tavaszi madárvonuláskor

hajnalonta millió madár zendíti föl benne a világ legfölsége-
sebb kórusát. Most olyan, mint a magába roskadt bánat. Csak
az északi szél sóhaj toz benne.

Lábánál ott terül a másik hatalmas *gyóta* (legelő) mesz-
sze a *Bujtos*-erdőig: a *Palaj* (vizenyős rét a régi magyar nyelv-
ben) — híres uradalmi anyagulájával. Idelátszik a zsupptetős
gulaakó. Kiálló *uromfájához* (címer) gólya rakott száraz
sipróból (ágvég) *összeablált* (tákol), *turzos* (borzas) fészket.
Most fekete kánya kiált róla: kár — kár! Lenn az állásban
száz marha várja nyugtalanul a szénázó gulyást s hallgat a
csöndbe. Jön a gulyás, száz- éhes száj *fagy* (sodorja) mohón,
egyhangú ropogtatással *galibákból* az illatos takarmányt s
ködbe vesző idők ballada-töredékét dalolja a bujtár:

Leégött a drávafoki *akó*,
Benne égött három *anyabagó*.
Menná jobban lobogott az *akó*,
Anna jobban kurjongott a *bagó*.

Mi lesz itt, ha az első langyos, tavaszi éjszakán millió
béka harsog föl —: tavasz — tavasz! — fordul a *rekesztött*
kapuszárny, szilajon vágja össze száz *busa* homlok csattogó
szarvait s föltartott, szimatoló orral rohan a harmatos fűvön
ahány annyifelé? Húsvét *lohogós* esője zöld bársonyba öltöztet
mindent. *Sebhedékök*⁷ tocsogóiban *meztélábas* gyerekek tocsog-
nak s kiabálnak a *pimpimpárés* (gyermekláncfü) mezőről a kék
ég felé:

Gólya, gólya, gilice,
Látom, lábod véröske.
Tót gyerök vágta,
Magyar gyerök gyógyította,
Icögette — *bicögette*,
Dombra hengörgette.

Messze jársz már, de valahonnan a rég letűnt gyermek-
kor világából még mindig *azt a* hangot hallgatod:

Gyűnnek a törökök
Síppá, dobba,
Nádi hegedűvé...

Az út emelkedik. Széles, magas *urma* (dombhát) tetején
állunk. Itt is falu volt valamikor Mészöly elméletét megerő-
sítve: az 1431-ből írott emléket is hordó Gwrice.⁸ Ma is Gilice
a mező neve. Hány ilyen falu tűnt el nyomtalanul itt a török

időkben. Több, mint amennyi áll. Csak egy-egy kiirthatatlan tormagyökér, ekefordította tégladarab, kovácsszurok s kibontatlanul hagyott pinceboltozat fölött leszakadó lóláb beszél róla, hogy itt is ember tanyázott valamikor. S egy-egy évszázadok óta firól-fira hagyott rege-e? — valóság-e? — fényűző, istentelen népről — délelőtt sárga csizmában, délután piros csizmában járt, Isten *gugahalállal* (pestis) pusztította el. Csak három család maradt. íme — a ma is élő falu, ahova költöztek.

Gyönyörű a kilátás. Legalább három erdő, amit látsz. A *lopódi nagy tölös*-nek (tölgyes), Bödő Böske balladája színterének csak a sarka integet. Mennyi szélfogó, hatalmas kar. Mikor viharok vágatják végig úgyszólván az egész országot, ezek a karok akkor is csöndöt parancsolnak s takargatják ezt a népet. Igaz a szólás: „Baranyai embörnek erdő a subája.” De, ahol nincs is erdő, — fa és fa mindenütt. Erdő a falu: gyümölcsfaerdő. Vadalma-, vadvörte-, szil-, kőris- és tölgyfaliget a legelő. Hatalmas, magános tölgyek, kőrisfák állnak őrt a réteken. Nem is szólva a *megyekompok* (mesgyedombocskák) kócos cigányairól, a fűzekről. Olyanok *dércsuhában*, hajnali ködben messziről, mintha a pipázó föld füstcsomókat *pattyogatna* (pöfékelne). Hát a fejüket összedugó, fehér-foltos, *csomoros* (dudoros) nyárfák, amint egy-egy csillogó vízfoltot hallgatva körülállnák? S ahol nyiltabb a kilátás, ott is őrtálló, magasbaszökő, királyi jegenyesor. Ügy is mondják: *vize-fák*. Talán azt vigyázzák, hogy ezt a sok szépséget nem kezdi-e ki újra valahol a *ma* számító lelkiisége? Mennyi mindent letörölt már, aminek mindig *olyannak* kellett volna maradnia...

A *döngörről* (domb) a *horhön* (lejtő) ereszkedünk a *lapisra* (völgyes). Patak vágja keresztül. Rajta *bürü* (gerendatalp-híd). Vize befagyott. De egy helyen *pallót* dobtak át rajta, jegét kivágták s az *ólás* (lék) tiszta vizébe mártogatva csapkodja ruháit három-négy mezítlábas asszony. Piros lábukat, *szárukat* (lábszár) *bokránshan* melegített vízzel öntözik néha. Egy *gürü* (mocsár) választ még el az erdőtől: a *Páprádostél* (páfrányos). Végigóvakodol az árok *kökönye-hokros böntjén*. Ki merne a télen is híg, mély saru *opart* (feneketlen sár) rejtegető *gürühaj-rengetegnek*⁹ nekivágni? Csak a víz alá bukó sarcokat (szárcsa) hosszú rúddal *bunkózó* madarász lopakodik majd be tavaszonta túl a sáspásfcókon — *bárkákon*¹⁰ integető *síkvízre*.¹¹ *Bont* (töltés) végén jégfoltoktól csillogó rét. Ott *hupartról-hupartra*¹² léphetünk már. Erdősáncon két átdobott fiatal fatörzs a híd (bürü). Benn vagyunk a dérütötte rengetegben. Hatalmas, fehérbe borult szálfái, mint megannyi mesebeli arányokra nőtt Mikulás. Felséges csönd. Egy-egy sárgafekete hasú cinke vagy távolról hallszó özugatás, ha megzavar-

ja. Avarból, zúzmarából, mint megannyi vércsöpp, *örökzöld* (Krisztustövis) piros bogyói kandikálnak. Egyetlen élet a temetői némaságban.

Mint ez a néhány, egyszerű lap, amely beszélni szeretne egy rég letúnt életről akkor is, mikor egész világa hulló avar lesz — semmi más.

JEGYZETEK:

- ¹ Fél-lábszárig érő, szedett, fehér szoknya. Az ősi viselet.
- ² Halász-eszközök. Pontos leírásuk az *ősfoglalkozások* c. fejezet *Vizek világa* c. szakaszában.
- ³ Édes atyám.
- ⁴ Kopie: karíka-ütőfa. Leírása a *Gyermekjátékok* c. fejezetben.
- ⁵ A kocsitú kidomborodó közepe, ahol a ló sohße jár.
- ⁶ A mai szatyornál nagyobb készség régi szép magyar neve. Fahéjból készült.
- ⁷ Pocsolyás, lápszerű mélyedések. Sebhedékös hel: gidres-gödrös, iszapóó, vízborította hely.
- ⁸ 1431: Hazai okmt. IV. 298. Az 1542. évi adólajstromban: Gericze (31. 1.)
- ⁹ Gürü haj: a zombékot elborító, szélben billegő-pillogó metező-sás.
- ¹⁰ Páskó, baskó vagy bárka a gyíkénysásból kinövő buzogány neve.
- ¹¹ A mocsár mély vize, amiből semmi növényzet sem áll már ki.
- ¹² Fűbenőtte halmocskák, eredetileg pucoktúrások, hangyabolyok.

II.

Szállások

Ahol föld és ember találkozik, első — jószágának, magának — a szállás kérdése: hol! — hogyan? — S meghatározzák: a hely, ahova verheti, a cél, amire veri, s a természeti viszonyok, amik az anyagot és az eszközöket nyújtják.

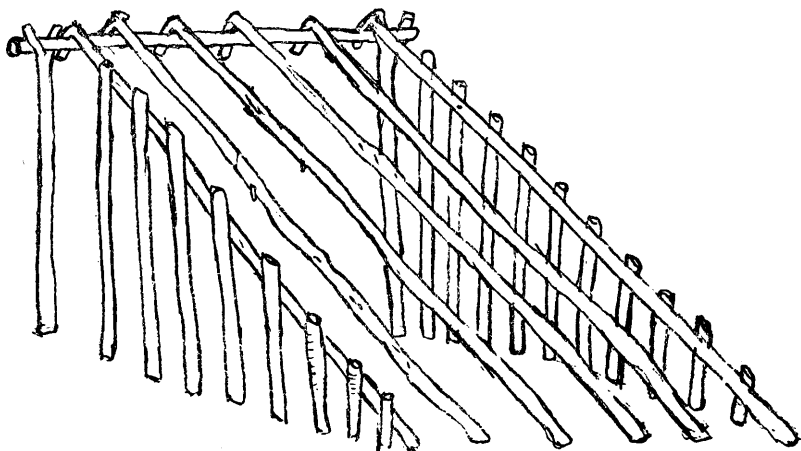
Hogy milyen volt a föld, ahova először leütötte karóját, már láttuk: *gürüből* kiálló élőföld, — *ormány*. Sohse volt bizonyos, nem veti-e föl a víz? Szállásait tehát könnyen pusztítható s más helyen verhető, vagy nagyobb tömegével is továbbmozdítható anyagból kellett raknia: fa, föld, nád, a földművelés fejlődésével szalma, zsupp. Az őstermészet, — erdő, nádas kiemeríthetetlen bősége éppen ezeket az anyagokat adta. S a cél, amire verte: jószágának, magának enyhely. Más az emberi enyhely elrendezése, más a jószágé.

Ezeknek a szállásoknak nagyon ősi formáit keresem azokban a szállásokban, amiket részben nomádeletet élő gulyások, makkoltató kanászok, erdőirtó munkások vertek falkáik s maguk számára 50—60 évvel ezelőtt s amikből itt-ott ma is látni még.

Zimankós őszön, csikorgó télben nagy, idegen erdőket bérelő és járó makkoltató kanászok mit vertek volna szállásul maguknak, ha nem *gunyhót*? Azért, mert kevés faanyagát vihetette egyik erdőrészből a másikba? Nem vesződött vele. A falka gondja sem engedte. Azért, mert egyetlen baltával, ásóval a bárhol bőséggel kínálgató anyagból néhány óra alatt összeütötte.

Két ágast levért. Az egymástól való távolságot mindig az határozta: hány kanász számára készült. Fölül összekötötte a két ágas szétnyíló szája közé fektetett egyenes ággal: a *szelemen*-nel. A szelemen-fába *szuantagosan* hosszan elnyúló s mindig északi irányban a földön elfekvő kampók kapaszkodtak ágastól-ágasig. Mint a *féltető*s szalubordázat. A *féltető* s a két ágas között keleten s nyugaton maradó háromszögű nyílást

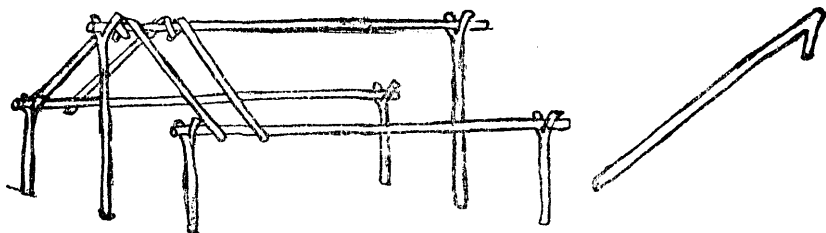
földbe vert *cölömpökkel* (cölöp) berakta. Cölömpök közeit szalmával *kidönte* (tömte). Földet hányt mellé, hogy a szél be ne sípolhasson. Féltestő kampóit *susnyóval* (ágvég) rakta meg, susnyó fölött szalmával. A déli oldal nyitott maradt Gunyhó mélyére szalma jó bővön *fekőhelnek* (fekvőhely). S áll az alkotmány. Gunyhó előtt éjjel-nappal lobog a tűz. Bemelegít a gunyhó mélyéig. Nem kap a földbe, mert az *isztorháj* (eresz) táját susnyó és szalma alatt *körgekkel* (kérgék) rakták meg. Tűzön vasláb, vaslábön *kis-bokrács* rotyogó hússal, *kondér*¹ mélyén *hazai*,² — kell-e szebb élet?

Szállás-gunyhó alapváza.

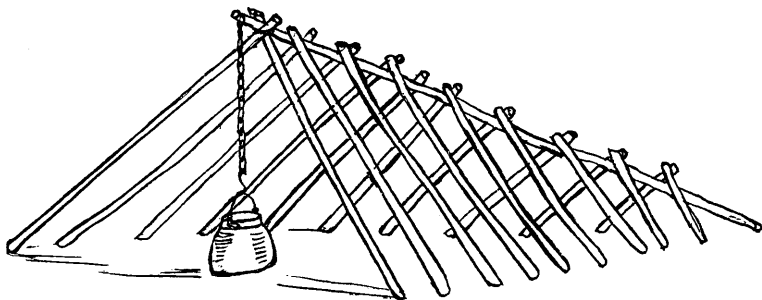
Hát a *foka* (falka)? Még aznap összeütötték *csárdának* is a *szállásólat*. Méter magasságú négy ágast négyszög alakra vertek le a földbe. Szélessége 2 öl. Hossza disznók számához mért. A két-két ágast a szállásól hossza irányában összekötötték az előbbi *szelemennel*. De itt már *koszorúfa* a neve. A négyszög szélességi irányában leütött két-két ágast középre még egy-egy ágast került. De ez már több, mint ölmagas. Ezt is *szelemennel* kötötték össze. Erre a *szelemenre* s jobbra-balra a két koszorúfára kampók borultak: a szállásói *szalui*. Kampókat susnyóval, susnyót szalmával rakták meg. Oldalait szabadon hagyták. Csak az északi oldalt rakták be északi szél ellen isztorháj-magasságig. S áll a *szállásol* is eső-hó ellen, amire rakták s nem hideg ellen, amitől sohsem féltették a jószágot. Sem attól, hogy a nyitott oldalakon elbodorog. A nyájösztön összetartotta,

Ha több kanász makkoltatott ugyanott, szállásóliaikat háttal északnak *egyberagasztották*.

Szállás-ól alapváza.

A vándor kanászok újra-meg-újra vert gunyhójánál több maradandóságra számított az erdőirtó favágók gunyhója, akiket munkájuk jobban helyhez kötött. Két faragatlan fatörzset, vagy faragott cölömpöt földbe ásva-verve végükkel háromszög alakban összehajtottak s a szögbe fektetett *szelemen* szét ne nyomja őket, északi irányban összekötötték. Az ágaik közé boruló s (gerince). A földnek döntött *szelemen* két volt a gunyhó *gerince*, s a gerincekhez kétoldalt a két futott törzs vonatának megfelelően s tövüket földbe erősítve kettőhátsó gömbfákat támogattak, s apró ág s szalma helyett földet raktak s meg úgy, hogy egy hegyen maradjon. Ha hosszabb időre lyanak fejszével kivágtak *füstlik* tartak, karókkal déli oldalát is begúzzsal zárt rakták. De a gúzsor forduló. Ha faszöggekkel tákkolt raktak, néhány áras mélyen kidobták alatta a földet, hogy téresebb legyen. S a tetőt úgy megrakták földdel, hogy kétoldalt árok legyen. S a tetőt azért, hogy belül mindig száraz legyen. Szalmával csak a legbelsejét és a közepétáját rakták meg. Ez volt a *fékőhel*. Legmélyén rakták le a tarisznyát, szűrt, munkaeszközöket. Elülső részét tűzhelynek tartották fenn. Ezért kellett a tűz fölött lett a *füstlik*. De a zord idők jöttéig kívül tüzeltek s a *szelemen* kiugró *farkán* lógott a *kis-bokráncs*. volt a neve, megkülönböztetésül a szállás-gunyhótól.

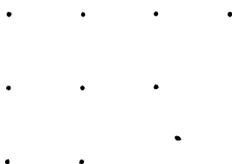

Téli-gunyhó

Minden eddigi szállásnál állandóbb épület volt a *gulaakó*, amely csak akkor hordozta az *állás* nevet, ha a hozzátartozó *kerítésből* külön kiemelték. Állt tehát az *akó állásból* és *kerítésből*.

A gulaak mindig ████████████████████ alakú épület volt. Hogyan készült?

Kapufavastagságú faragott *tőfacölömpöket* (tölgyfacölöp) állítottak a földre az akó nagyságához képest nyolcat, tízet, tizenkettőt. Íme a rajz:

A *cölömpöket fölüli koszorúja* kötötte ugyancsak tölgyből. Tető: koszorúfákon nyugvó szilfaszaluk. Két-két szembenálló végüket úgy foglalták össze, hogy — mint a rajzból majd látjuk — az egyik közepéből hasábszerű nyílást vágtak, a másik végét ugyanilyen és ekkora hasábalakra kifaragták, hogy nyílás és hasáb pontosan egymásba találjon s az így egymásba szabott végeket kifűrták s tölgyfa szöggel megerősítették. Alsó végüket ugyanígy faszöggel erősítették a *koszorúhoz*.

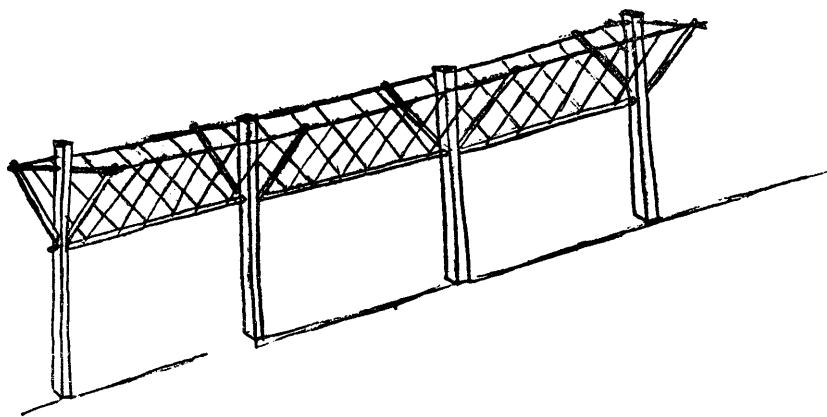
A szaluk egymástól való távolsága 4 *láb*⁵ volt. Szilfaszalukra *egörfa-lércök* (égerfaléc) borultak s szalmával *födtek*. Minden szalu vonalában s minden két szalu között egy *merőglyét* (karócska) ütöttek a lércbe. Ezek a *merőglyék* fogták a szalmát, hogy le ne csússzék s a fődést mindig az alsó sor *merőglyénél* kezdték.

Fedőszalmául sohasem a nyomtatás-összetörte szalmát használták, hanem az érintetlen kévéről *faragó-fejszével göcsön* (tuskó) levágták a fejet, a kalásztalan kévét lovakkal — de csak kevéssé — meggázlatták, megkevertették, puhították, hogy jobban lapuljon a tetőhöz s így rakták föl. Olykor nyers sását dobtak tetejébe, ami még jobban összefogta. Végül az egész fődést *lepóznáták* úgy, hogy két-két, a *cela* (tetőoldal) szélességének megfelelő ágat fölüli *gúzzsal* vagy *hárssal* (héj) összekötötték, tetőgerincen át dobták s leszorították.

A gulaakót mindig úgy verték, hogy hosszabb szárnya háttal északnak, rövidebb háttal nyugatnak legyen. Csak ezt a két oldalát *rekesztötték* föl a koszorúig érő karókkal — hó északról be ne hadarjon, nyugati *viherök* (vihar) ellen *enyhei* legyen.

Karók réseit szalmával *dömték* el. A déli oldal nyitott.

A keleti oldalát, s állás előtt a gúla nagyságához mért területet, — a *kerítést* — *tüskével* (tüske) zárták el. *Állást, kerítést* vastagon meghordtak alomszalmával — ez volt az egyetlen meleg — s csikorgó hidegben is ott evett, *kűrűzött* (kérőzött), *hálát* (hált), *ellőtt* a jószág. A takarmányt is egyszerűen az alom tetejére szórták, vagy lábakon álló, kétoldalas *cserényekbe*: a *galibákba*,

Galiba.

Végigjártam *állásomat*,
Egész *gulajárásomat*...

Ha a gúla járás nagy terület volt s nem *erőgethető* minden este haza a gulyás, a guiaakó csak *téli-szállásul* szolgált s nyaratszaka kinn a fűvön, alkalmilag rakott *tüskkerítésben hálált* jószág és pásztora. S ha bogáرزott nappal a jószág, vagy *búsz*^s meleg bágyasztotta, vagy *sárig köt*⁶ a kopár fű sarja s nem volt mit harapni, sokszor még éjszaka is ringott a *harangos* kolompja dúsabb *győta* felé.

Nem vót a múlt nyáron esső,
Nem vót a gúlámnak mező.
Ej — de rossz is vót *tanyázni*:
Sokat kellett éccakázni...

Ugyanilyen, de egyenes vonalban vert *állásokat* láthatál a régi ormánysági faluk udvarán is. Nyomtatásra váró gabona, takarmány került alá.

Milyen volt az évtizedekre szóló *szállás*: a családi hajlék!

Előljároul hadd mondok el, hogy külsejéről ítélve sohse tudtad volna meg, melyiknek gazdag, melyiknek szegény a gazdája. Mind egyforma volt. S szegény-gazdag egyaránt — munkát leszámítva — *áldozat* nélkül jutott hozzá.

Mi is volt az anyag? Fa, nád, vagy zsupp, sár.

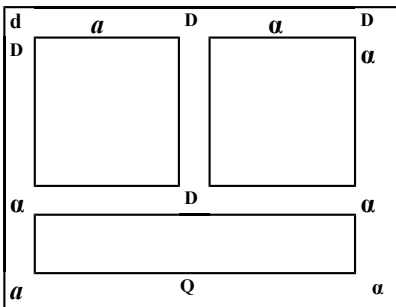
Földet ember meghordta, asszonykéz, lóláb megdagasztotta. Zsuppot földje kitermette. Náddal folyót rekeszthetett. Fát földesura adta. Adhatta. Siklóstól Kaposvárig *egy zugában* (egyvégben) mehettél mindig erdőn. Egy-két szálfá meg se látszott. De maga kis rétjén is látod azokat az *óriásokat!*

Tehát maga a *munka*. Ez se áldozat. Nem egy ember ügye volt, nem is a szűkebb-tágabb atyafiságé: — *az egész falu*. Több tyúk nyakát elvágta az asszony, több borocskával, pálinkával készült az ember — azt is kitermette Szőlőki-domb, itthoni Szilvás — semmi több. Ma én faragom, vésem, emelem a gerendákat, holnap te az enyémet. S ha volt úgy, hogy került valamibe, azt is munkába rótták le. Pl. az *egyház* fogadta föl háza fölépítését *közmunkául* s 6 évig harangozott érte.

Hát a kényesebb faragásokat ki végezte?

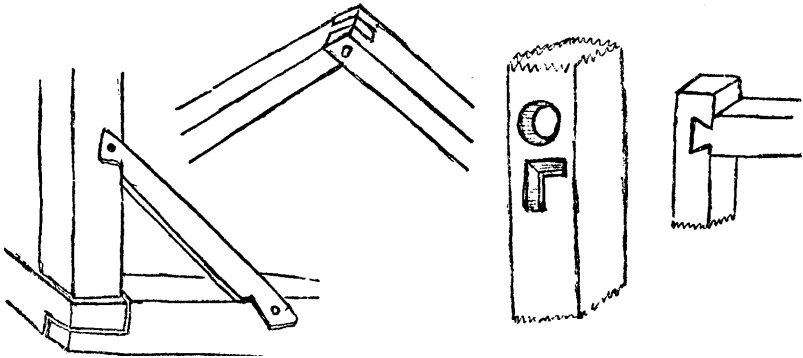
Itt mindenki ács volt. Láttam 15 m koszorúfát az ácsmunkák remekével kifaragva. Micsoda tölgyek s micsoda károk, amik ezeket kitermelték! Ismertem egyszerű földmívest, aki fiatal korában *górészerű* uradalmi *vadászházat* épített. Maga tervezte, szabta, faragta.

Mint említettem, az ormányokra épülő ormánysági embernek házépítésénél is számolnia kellett a vízzel: bármikor fölvehet. Úgy építette hát, hogy *hörgőfákon* mindig tovább vihesse: — *talpakra*. S a talpgerendákat is úgy rakta le, hogy a fölszívódó víz ne ezeket *rejhessze* (korhassza): négy sarkon földbevert hatalmas *göcsöket* (fatönk) rakott alá, a *pítar* (pítvar) talpát is számítva: hatot. Három hosszú talpgerenda s kisebb göcsökön nyugvó három rövidebb, a hosszú talpakba *körömrre* vágott köröszttalp: ez volt a ház fundamentuma.

A ház talpgerendázata.

A régi ormánysági ház egy szoba-konyhából állt. A fenti rajzon négyszögecskéekkel jelöltem meg, hol vésték hát ki a talpakat a rajtuk álló *szöglábak* számára. 6 simára faragott, négyszögű *szögláb* konyha-szoba 6 sarkára. 4 közbeiktatott szögláb *koszorúgyámnak*. S 3 könnyebb s díszesen faragott szögláb a pitar elé *isztorhéj gyámul*. Hogy koszorúfa, *hászégerendázat* (padlásgerendázat) s tető terhe szét ne nyomja, minden szöglábat fönt koszorúhoz, alant *talpához kilincsfa-
val* kötöttek.

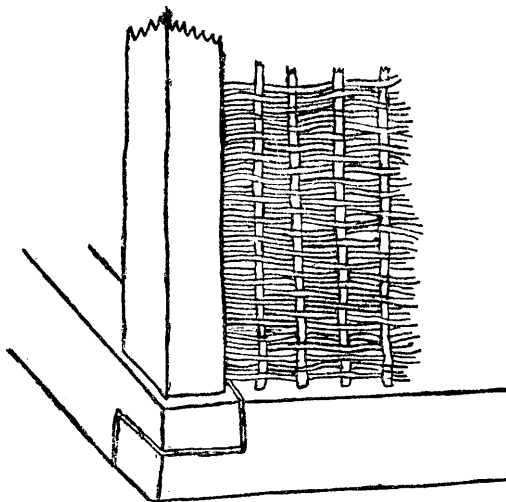

1. Kilincsfa. 2. Szalu-összeeresztés. 3. Kaláta-fa.
4. Köröm.

Tehát szöglábakra *koszorúgerendák*. A *koszorút* még lenn a földön *összekörmölték* s nagy erővel úgy emelték a szöglábakra. A ház hosszában futó szálainak külön nevük is volt, *varószál*, *vóroszál* vagy *vóró*. Vóroszálakba *hászégerendák*. Ezeket a szöglábakkal *alágyámolt* mestergerenda is tartotta, Koszorú alját végig láb-távolságra megfűrták, párhuzamosan alul a talpakat kivésték, vésésbe, fúrásokba karókat ütöttek. Karó előtt alul a vésést faszöggel bevették, hogy szilárdan álljon. Kapanyél-vastag *csőrőfa-ágak síkját*⁶ levágták, kettéhasították. S ezzel a csőrősíkkal *rekesztötték* mög végig a karózást úgy, hogy minden következő *sík* a karó szemközti lévő oldalára borult. Az így elkészült rekesztést *süénynek* (sövény) nevezték.

Végig a *süényt* berakták *szűrűn* (szérűn) lóval gázlatott, polyvás, kemény agyagsárral. Először csak a fal harmada-magasságáig. Ezt 3—4 napig, néha egy hétig is, engedték rokkanni, száradni, s úgy raktak újra rá. Mikor az egész sárfal elkészült, de még nem száradt ki egészen, ásóval, faragófejével kívül-belül egyenesre faragták, *letisztogatták*. S csak amikor az így *kimukált* (kimunkált) fal teljesen kiszáradt, akkor jött

az asszony a meszelővel — mert ez már asszonyok dolga volt. Az első néhány meszelés még *szirtos*, *cirombás*⁷ volt — itt is, ott is cirmos az átütő sártól. Ha kiszáradt, még egy meszelés. Hőféhér lesz. Szobapadló: sujkolt, *letapsolt* (ledöngölt) sár. Újra-meg-újra *föhlúzása* (t. i. sárral) szintén asszonyi munka.

Talp, szögláb, süeny.

A tetőszerkezet nagyjából ugyanaz volt, mint a gula-akóé. Szilfa-szaluk. Alsó végüket faszög üti a vóróhoz. Fölül a már ismert *összeéresztés*. *Farkuk* fél-méterrel túl a pitarkoszorún: a kiugró *isztorhéjról* ne talpra csurogjon az eső. Egőrfalécök. S szépszálú zsupp a célafödéshez. De nem mindenütt. Volt, aki házára is csak villával rakott szalmát. Mint a guiakóra. Pózna, meröglye meg nem mentette, hogy *viher* le ne fejtse. *Hatvanhatba olyan forgataggá gyűtt a viheter*, hogy járnai nem lehetett az utcán a szalmától. De a zsupp, ha jól rakták, szolgált 30 évig.

Hogy történt a zsuppozás?

Csomókat, ú. n. *babákat* kötöztek magából a zsuppból font kötéllel s *iszalaggal*⁸ kötözték a lérchez úgy, hogy alsó végük már a következő sor lércet borította. Tehát a következő sor lércnél a felsőbb babasor *rostja*⁹ födte ennek a babasornak *fejét*. *Menetelős* volt hát a zsuppozás, hogy az esővizet ledobja. Sarkoknál a *rostot* lépcsőszerűen egyenesre nyírták s ezt *sörtézésnek*, a tetőgerinc végig egyenesre nyírt sorát pedig *urmozásnak*, *ormozásnak* vagy *szegesnek* nevezték. Alul az isztor-

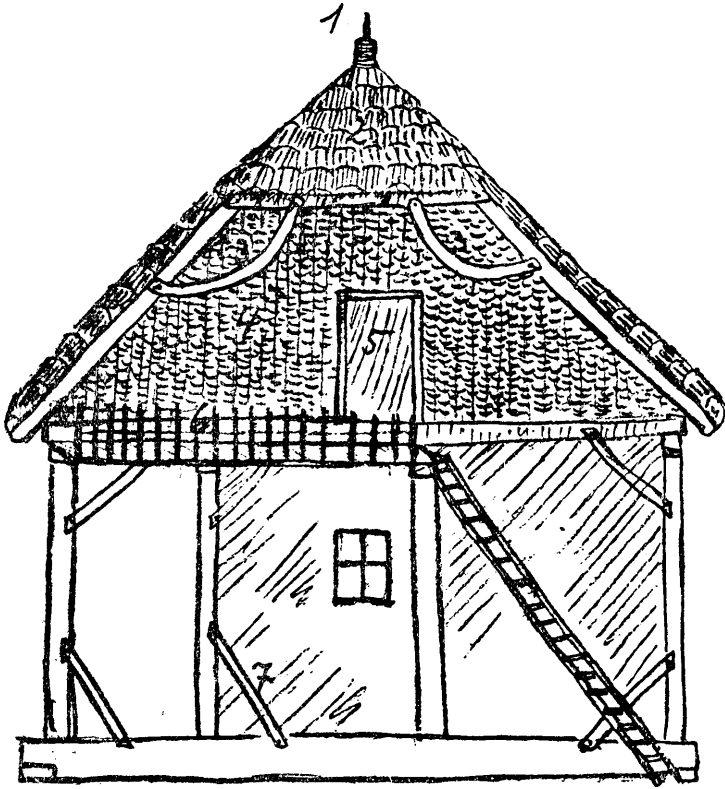
héjat már ismerjük. A gerincen a sarkok találkozásánál volt a ház *címőre*.¹⁰ zsúppal formásán körülkötött, kiálló karó. Mint *szilárd* pontnál, ennél kezdték a szegest, vagy végezték. T. i. ezt a karót fölül szalucsúcshoz, alul *kakasülökhöz* tölgyfaszöggel a magasbanezés jelképéül odaerősítették: „*Úgy á, mind a cúc!*” A gazdag ormánysági tájnyelv ennek a *címörnek* hat nevét tudta: *cúc* vagy *cúca*, *meröglye*, *bökecs*, *cönöge*, *uromfa*, *rózsa*. A tetőoldalat *célúnak* hittak. S ezzel meg is fejtettük a régi-régi gyermekvers érthetetlen sorait:

Ögyödöm — bögyödöm tik vállára
Szöll (száll) a rigó rakoncára (szánkaróra)
Célára — cönögére...
Cucc — ki — madár — a mezőre!

A *vóroszálaky* a *mestörgerenda* s velük a tető kb. egy öllel túlnyúltak a ház falán. Utca vagy udvar felől. Az egyik vórovéget, rendszerint a *pitar* felőlit s a *mestörgerendavéget* összekötötték két *körösztgerendával*, lepallózták, szélén kerítéssel látták el s a földről széles, erős *lajtergyát* (létra) támasztottak hozzá. Ez volt a *hászészé*, kelet-Ormányságban: *hágyszé*. *Anyámasszony főszekkel* (fészek) rakta meg a tojó *tikok* (tyúk) számára. Erről a *hágyszeről* jutottál a *hászéra*, aminek *süényelejét* *üstöknek* hittak. *Üstök* rekesztésén kidugott karón piros-paprika csüngött s keresztül rajta ajtó nyílt a hászó kincsei felé, mik között nem utolsó a *diás-puttony*,¹¹ aminek kóccal eltömött szája alatt *szülikém* (öreganya) mindig talál valamit a „kegyös-édös raj”-jai számára. Erre a *hágszére* borúi s védi esőtől a tetőelő közepetájáig lenyúló *ormány*. Olyan, mint a *szülikém* homlokára lehúzott *féruha* (fejkendő). Legalsó tartófáját jobb és baloldalt két ívben gördülő fa, a *hónajkilincs*, külön is odaköti a két szélső szalufához.

A *pitar* nem volt egyéb, mint a tetőnek a ház hosszúságában az udvar felől meghosszabbított s hatalmas talpba vésett három faragott szöglábbal *fölgymolt* része. Ugyanazzal az agyagsárral *tapsolták le* s *húzták föl* időről-időre, mint a szobát-konyhát. Végeit többnyire *rekesztötték*. *Fekőhel* volt benne az öregember számára, aki — ha kemény ember volt — télen is ott *hálát* szűrrel takarózva. Ott volt az egyik *búzás-hambár*¹² is. S *pitar* mögött a ház *urma* (ormánya) alatt az óriás *búzás-puttony*. Szaporca vidékén: a *budúc*. Erről a *pitar*-ról s erről a talpról zúggatta Baksay a *Patak banyá-han* az árva eklézsia hatalmas énekét az *Úr pitvariról*. S ezen a *küecsegős-körtefán*¹³ itt a *pitar* előtt ültek a diszkantot csicseregő fecskék.

Ez volt az *ormánysági talpas-ház*.

Talpas ház.

1. Cúc v. cönöge. 2. Ormány. 3. Hónalj kilincs. 4. Üstök.
5. Hászéajtó. 6. Hászészé v. hágszé. 7. Kilincsfá.

Idők folyamán annyit módosult csak, hogy még egy szobát csatoltak hátul a konyhához vagy *kamarának* — de a kamara többnyire külön épület volt — vagy a család szaporodása s kétfelé válása esetén lakószobául. S nevezték az első szobát *eső-háznak*, a hátulsót *hátúsó-háznak* s a benne lakókat *esőknék* és *tusoknak* vagy „*ezők a mihénkek*”-nek.

Milyen volt belülről az ősi hajlék?

Nézzük meg először a konyhát.

Szemben az ajtóval öreg, csúcsos, fehérre meszelt *sárkemince*. Nagy, hátradőlt csonkakúp. Hol van már, aki rakta? Hogyan rakta?

Téglából-sárból id&-magas fundamentum. Erre a kemince leendő *üredéke* kerületén oldalról-oldalra kettéhasogattott gömbfát *állogattak*, *vállára* — betetőzésül — *sindőt* (zsin-

dely). Ez volt a kemince váza. Kívül ezt a vázat keményen be-
rakták lógázlatta, kézmeleggyúrta agyagsárral. Csak ajtónak
hagytak nyílást s a jobb váll táján ökölnagyságú, kerek füst-
likat. Ebbe kerek agyagdugó szolgált, ha már behányták a ke-
nyeret. S közel a szájához, belül a fenékre raktak még kicsi
sárfalacskát, a *févajt* azért, hogy a parázsra rakott tüzelő alul
levegőt kapjon s hamarabb *kigyappanjon* (gyulladjon). A fa-
vázra rakott sár száradtával alágyújtottak s mire tartófa és
sindő kiégett, a sárcsuha is kővé-meredt s szolgált gondozás-
sal évtizedekig. Ne felejtjük el a keminceszáj fedőlapját: a *té-
vőt* töröttböggre fogójával, amit belesároztak. A kemincét nem
széléig rakták föl a fundamentumra. Körül láb-széles üres
tér maradt: a *patmaly* — szülike pihenő ülőkéje munka köz-
ben. Kezében, *zsaszak*,¹⁴ amivel tüzet piszkál, parazsat széleszt.
Pemet,¹⁵ *kuriglya* (szénvonó) végzi még munkáját. *Melöncé-
ben* (teknő) hideg víz. *Szakasztóból* kidagadó komlós-kenyeret
lapátra fordítja, mosdatja, behányja. Szájra *tévő*, füstlikba
dugó. Pirulhat a *gügűs* (gyürkés), *pilizsiés*¹⁶ kenyér. De ke-
mince volt édesanyja az ünnepet jelentő foszlós, fehérbélű pe-
recnek, *kóttnek* (kalács), a *görhőnek*¹⁷ s lakodalmi lakomák
koronájának, a földtepsziben sült *szádrétű*, zsíros, üres *igaz-ré-
tesnek*, a *bélösnek* (túrós rétes), *édős málénak*, kapros túrús le-
pénynek, s a hamubasült pogácsának. Megrakták félbe-vágott
tökkal körül a fal mellett. Hetekre szóló csemegéje a családnak.
S *kényérsiltet* után benne szárazstották „csillagom-galambom
Juliskámnak, Pétörkémnek” az évi *gyümücsöt*: *mögyöt*, szil-
vát, *ihárosi*, *fekete*, *küecsegős*, *kabakos*, *kendörös*, *árpás*, *búzás*,
sár-körtét, *mecött-*, *bőr-*, *tök-*, *cirmos-*, *sós-*, *cúkor-ómat*. Ke-
minceszám rakták be a savanykás, ikrás vadkörtét. („Olyan
jót öttünk benne, hogy csakúgy fuldokótunk!”) Hogy kemince
után ki *dacskóba* (zacskó), ki *cúkába* (kis zsák), ki zsákba
*rag*¹⁸ *alá hászére* kerüljön s várja a *kegyös* kis kezeket. De a
duhaj jókedv kanasztáncot járó dallamaiban is ott táncol a
kemince:

Észaladt a kemince
Telle pogácsává,
Utánna mönt a mestör
Egész családjává.
Tik lába tába,
Lúd mája tába
Jó lössz vacsarára.

Temince után *kuckó* is ott forog már:

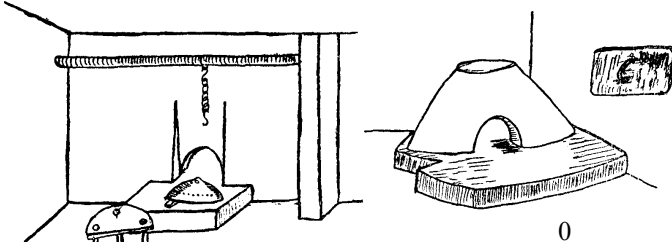
Észaladt a kemince
Veszeködött kuckó,

Utánna mönt a zsidó
 Mindön puzsérosztú.
 Tik lába tába,
 Lúd mája tába,
 Jó lössz vacsarára.

Ez volt az öreg *kemince*.

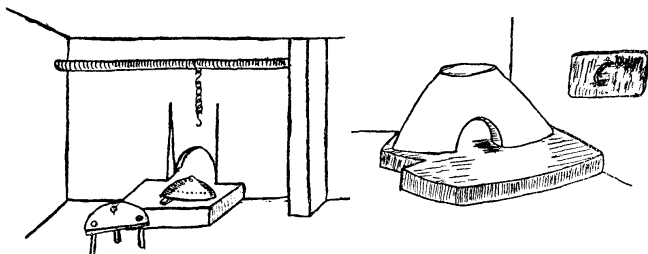
Sokszor kirakták az udvarba s ott árvákodott.

Kemince és fal között a jobb sarokban volt az ősi tűz-

*hely: a hőkü. MI volt a hőkü: LEGŐSŐB alakjában semmi. Egyszerűen a konyhaföldnek az a kijelölt helye, ahol tüzelni szoktak. Igazán tűz-hely volt csupán. A már ismert févaj helyett egy-egy vastagabb fát raktak a gyújtálék alá, hogy levegőt kapjon. Magasabb fejlődési fok volt, amikor sárfévajjal három oldalt körülvették. Negyedik oldal a jobb kézre eső fal. Kettős célja volt: — hogy a parázsra rakott gyújtálék levegőt kapjon, — » hogy a parázs szét ne szóródjék. Legmagasabb fejlődési foka pedig az volt, amikor a hőkü alá fél-láb, lábmagas sáralapot raktak s ennek kiemelkedő sárpereme, a *koszorgya* volt a févaj. Ha a *koszorgya* olyan alacsony volt, hogy éppen a parazsat tartsa vissza, tűzgyújtáshoz févajul ismét csak egy-egy vastagabb fa szolgált. Ezt a *koszorgyát*, mint általában minden *sárgádicsonyt*, nevezték *keménynek*, *kemőnynek* s a kemincénél már ismert *patmálnak* is. Ezen ült a gazdasszony főzés közben. Ezen *fütözött* a család. Vagy, ha szűk volt a konyha, egyszerűen a *kemince patmályán* üldögélve forgott főzőkanál s fütözött család. Viszont, ha teresebb volt, *göcsszerű sárpadékát* raktak a hőkü elé. Néha ötöt-hatot is, hogy az egész család elfért körülötte.*

1.

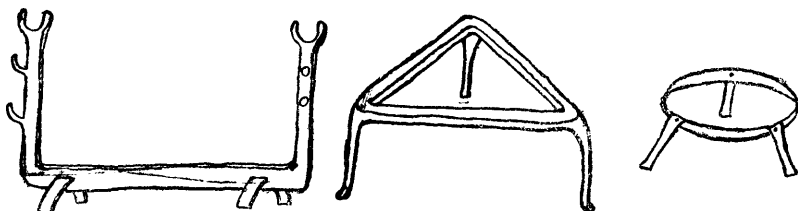
Hőkü. 2. Kemince. 3. Tévó.

Érdekes volt a tüzelési mód. Szó se volt fafölaprózásról, hiszen fűrész nem, csak fejsze volt. Hosszú fa egyik vége küszöbön, másik vége *hőküön* vagy kemincében s ahogy égett,

úgy húzták beljebb-beljebb. Csak a *fűtőbe* való fát *csandolták* el.¹⁹ Ezt — amint látjuk majd — mégse lehetett a küszöbről rakni.

Főztek-süttek lángon, parázs mellett és parázs fölött s párban (tüzes hamu). *Lángon*. *Hőküre* néző két *kis gerendához* faszöggel *lánc fa* szögelve. Rajta *lánc*, vagy *kampósfa*. *Lánc-fához* ezt is faszög üti. A *kampósfa* két darabból állt. Könyök-szerűen ismét faszög fogta össze s ezen a faszögön fordult az alsóbb darab: a *csukló*. Kampóján *bokráncs* lógott. Ebben főztek a tököt, kukoricát, *hijas* (héjas) *kolompért*, disznótoros *csurkát* (hurka), *csuszát*, lakodalmi, levest. Ha a *bokráncsot* leakasztották, — hogy láng ne érje: a *kampósfa* *csuklóját* főlhajtották s évekig szolgált. Mikor a *vasfazék fődűt*,²⁰ *vaslábra* vagy élére állított két téglára rakták s ebben is láng fölött főztek. De a *vasfazekat* annyira nem szerették sokáig, hogy pl. a benne főtt *szármányt* (töltött káposzta), mikor kihűlt, átrakták *fődfazékba*, mert „csak abba van jó íze”.

Parázs mellett és fölött. Ez úgy történt, hogy a parazsat elkotorták, fazekat a földre állították s körülrakták parázssal. Ha sokáig főtt benne pl. a leves: — *lángolóval*²¹ is. Ugyanígy *süttek a földtepsziben*. Hogy szálló *szenpörnye*²² — mi — be ne lepje, ami sült benne, *likacsos sártekenyővel*, a *puplikával* vagy *búrétóval* borították be. Vagy nyéllel ellátott, háromlábú, *likacsos cserpenyőt* állítottak a parázs fölé. így pirították egykor *főtáplálékukat*: a halat. Vagy vasból kovácsolt *tűzfévajt* raktak a parázs mellé s ennek fogaira és lyukaiba dugott nyárson pirítottak kenyeret, szalonnát, hagymát, húst.

1. Tűzfévajt. 2., 3. Vaslábak.

Párban. *Pár* az ormánysági nyelvben annyi, mint: hamu. Párol az asszony, annyi, mint: pálló- (párló) sajtárban szenyves ruha, ruha fölé *hamvas*, hamvasra *hamu* vagy *pár* s forró vizet öntöz rá. *Párba kolompért* süttött, nagyra hagyott pogácsát, agyagsárral be kent, később papirosba csavart kolbászt, beszózott egész fej vöröshagymát, amit *vörös-ártánynak* emlegettek.

Nagyjából el is mondtuk eddig, mi volt Ormányság néhány

főtopláléka. A gyümölcsös adta bőségét valamennyi gyümölcs-nemnek nyersen és aszalva. A *legyellő* adta a tejet. Sajtot nem készítettek, vaját ritkán. Szerették a forralt tejet kenyeret aprítva bele, az aludttej nyáron, amiből levest is főztek, a *kóborét*, a *téfolós-túrút* beszózt *vörös-ártánnal* s gyerekek boldogsága volt a sózott-paprikázott *téfolós-kenyér*. A *guruk*, *sebhedékek* adták majdnem főtoplálékukat: a halat, csíkot, de kötényszámra hordták tavaszonta *kajdínának*²³ a friss *fűmonyt* (vadmadártojás) is. Minderről később lesz szó. A veteményeskert adott *merkócét*, *petrezsírmot*, *buborkát*, paradicsomot, paprikát, káposztát, vöröshagymát, fokhagymát. Kinn a mező *borsót*, *lenesét*, *tököt*, kolompéert. Volt ház, ahol *főlöstökömré* (reggeli) el nem maradt volna a *fokhajmás-zsíros-pirétos*. Nagy művészek voltak a *borsó-* és *kapiszta-főzésben*: *törött-borsó*, *téfolós-borsó*, *ecőtös-borsó*, *körmös-borsó*. *Húsos-kapiszta*, *kásás-kapiszta*, *kapiszta-leves*, *pörkött-kapiszta*, *szármánt* vagy *szármány*. A *disznót Farkasék János bácsám vette fő* (ölte), az is *pasztermáta fő* (szabdalta). A disznóhúst jobbra csak főzték kapisztával, borsóval. Szalonna, amit inkább *pecsinyének*, vagy *pecének* hittak, bőséggel. Kitűnő volt a *komlós-kenyerük*. De ha csak *kukoricás-kenyere* telt, azon is *égörzölődött* (elrágolódt) szülém, ahogy *torkot vóna mög* akármit is a *családjátul*²⁴ s rohant érte *uskola* után *csorogó* (korgó) gyomorral kis onokája: „*Meciggyün kék-kék ékkis kenyeret!*” De odáig volt a kukoricakásából, kukoricaliszból és búzaliszból együtt kevert, zsíros kanállal szaggatott, lohogó²⁵ vízben főtt, zsírral locsolt *dödölléért* is. Hát még a tiszta kukoricaliszból kevert, szaggatott, főzött és zsírral szórt *gánicáért!* A kemence már elmondta a magáét. Csak annyit hozzá, hogy benne sült a nász-nagy nyakába akasztott, térdét verő óriási perec: az *anyakalács* is. Lakodalom, *paszit*, *mosat*, *fonábá* rendes étrendje: *törött lencse*, *tésztaleves*, *tyúkhús paradicsom-mártással*, *szármány*, *bélös*, *mákos-*, *peszmegeős* (lekváros), *diás* (diós), *dercés*²⁶-rétes s rétesek koronája: a szátrétű, rétegről-rétegre csak zsírral szórt *igaz-rétes*. Sót kocsiszám Pécsről hordtak. Cukor helyett minden háznál *méhös*. Nagyon szerették a lépés-mézet s csak így ették. Mézzel *apró mézes pogácsát* sütöttek.

Betekintők az ablakon:
Tíz icce bor az asztalon.
Hínak engöm vacsarára:
Apró mézes pogácsára ...

A főzőkanalat, amíg bírhatta, ki nem adta kezéből az éltebb asszony. Ez az ő tiszte. Lám, most is előtte a *szijódeszka* (sodródeszka), *szijófával* kezében *szíjjá* a tésztát De előbb gondosan megszítalta lisztet a *dercétől*. Csakúgy *dombézzott*

(zúgott) a szita. A szabad tűz lobogó lángja beragyogja sárga arcát — mintha a régi *pirhanyósságból* (pirosságból) is rá-rakna egy kicsikét — ott játszik fénysávjaival a *tálas*²⁷ gondosan tisztogatott edényein, fölpislog konyhatetőre, szemöldök-fára, konyhatető-szemöldökfa tenyérnyi kormára. *Akna* (ké-mény) nincs. Földig áll a füst s húzódik lassan a kitárt konyhajtón, szemöldökfa fölött falbavágott ajtószéles *füstlikon*. Más ember szemét kirágná a füst, de *szülém füstös* (szennyos) fehér köténye sarkával csak *ókor-ókor* nyúl a szeméhez, miközben zsol-tárt *dúcikál* (dúdol) öreges kanyargatással:

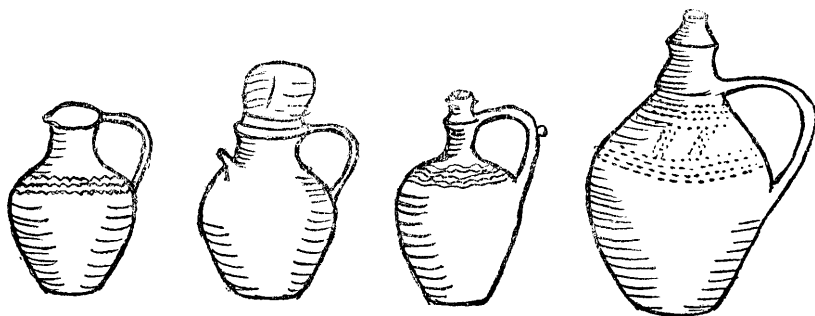
Boldog az ember nyilván,
Ki az Istent féli...

Óh, ti porladó, töpörödött, jóságos kezek, *ékösbeszédű*, zsol-táros ajkak — amiben olyan gyermekien tiszta hittel hit-tetek —: *aranyalmátokat* sohse *veszesszétök* el odafönn az égi karok között!

Mi volt még a konyhában I

Hőkű fölött a falban *fűtő* (kályha) szája. *Fűtő* maga a szobában. Parazsa télen át sohse huny ki s *gyújtó* nélkül belőle *gyappan* minden más tűz. Kilangaló lángja fölött láncra akasztott *kisbokráncs* simul a falhoz. *Hőkű* mögött a két fal találkozásánál sárból rakott, ládaszerű *hamus*. Ebbe kerül a nagymosásnál drága kincs: a hamu. Négyyszögletű, fehérre sikált kis asztal. Néhány háromlábú *kisszék*. Vagy a már említett sárpadkák. Falon egyszerű, itt-ott művészien faragott, néha festett *tálas* vagy *fogas*, — rajta mázas, virágos *tácsák*,²⁸ *csiketányérok*,²⁹ — ki *kupás* (öblös), ki *teszinye* (csekély) — alul a fogakon füles fazekak, *csúcsos fazekak* (köcsögök), *mazonna*.³⁰ Kemence mögött baloldalt a sarokban *csávás* a burgonyatörő, nehéz *csomiszlóval* (törőfa). Mosogató teknyő, sütő teknyő, *mosdó* (t. i. teknyő), régi neve: *melönce*. *Vemet*, *kuriglya*, *zsa-zsak*. *Tűzfévaj*. *Pirétó*, kétágú villa másik végén cifráló karikával. Kicsi fapadon az ajtó mellett való sarokban szélesszájú, víztartó, fekete, nagy cserépedény: a *szájás* vagy *bendös*, de nevezték *csobolyónak*, s ha lyukacsos szűrőlapon bugyborékkolt bele a víz: *bugyollónak*, *dudollónak* is. Itt volt a kuiacsszerű, de nyakatlan, esetlen, nagy víztartó faedény: a *csetrös* vagy *kondér*. Néha-napján bor is kotyogott benne. S a kisebb ivőkészlegek: a zöldmázas *csöcsös-korsó*, a fekete *mohácsi-korsó* vagy *budsi*, a pirosra égetett csörgős *cser-korsó*. Ezt szerették mezei munkán legjobban, mert legtovább tartotta hidegen a vizet. S a szájashoz hasonló, pirosra égetett nagy *ecötös-korsó*. Száját ronggyal betekert fadugóval dugták be. Füle helyett, mint a *palac-ujj*, állt öble fölött csurgatója: a *csöcse*. A *szijó-*

ablát, *szi jó fát* falra akasztja majd szülém. De ott lóg a soklikú, *teszinye* tésztaszűrő tekenyő is. A *kalányos*. *S a fabatka*³¹ vagy *kupak*. Konyhán meregető. Kanásznak ivóedény.

1. Szájas. 2. Ecötös-korsó. 3. Cser-korsó. 4. Budsí.

S végül kemince búbján a kicsi, hervadt *szaparagaz-* (vasfü) koszorú, hogy mindig *szapara* legyen a kenyérük. Újkenyérkor fonták. Ott volt a másik új-kenyérig. Akkor újat fontak s régít a kemince tűzébe dobták. Szaparagazfonáskor kicsi *pompost* (cipő) sütöttek s mindig az a *kúdús* (koldus) kapta, akinek hangja először énekelt be kiskapun vagy a konyhacserényen:

Azért hozzád szívemet emelem,
Cselekedjél irgalmasan velem.

Milyen volt a szoba?

Baksay *Hátrahagyott irodalmi dolgozatai* III. k. 74, 75. lapjain általában a magyar paraszti-hajlék berendezését rajzolva kitűnően írta le éppen az ormánysági szoba berendezését. Mintha gyermekkori emlékeit másolgatta volna. Kevés hozzátenni valóm van.

A konyhai *hőkü* fölött — mint már írtam — ott ásított falban a *fűtő* szája, mert a konyháról fűtöttek. Tehát a szobának ezzel határos sarkában volt a *fűtő*. Kétféle *fűtőt* ismertem. Az egyik a *boglyakemince*. Ez anyagában, alakjában és fölépítésében testvére volt a sütökemincének. Minden ősszel *belébűt* (bűjt) valamelyik asszony s újra sározza, megigazgatta. A másik a *szömös*. Téglabolthajtásra építették s a cseréptáblákat gölöncsér rakta rá. *Bőt* alatt bocskort, tökmagot szárogattak. Boglyakemince körül sárülöke: a *kemöny*. Itt fűtözött a család. Az egyszerű szülíke ez alá *rűtötte* (rejtette) pénzét. Kibontotta, *rásárvotta*. *Boglyakemince*, *szömös* mögött sarokban a *kucó*, *kuckó*, Kelet-Ormányságban: *cikó*. Boldog

gyerektanya. Az átlósan szembenálló sarokban Γ alakú *hátaspad* vagy *kanapé*. Ablak felé eső sarkában állt a *piros-pácás* abrosszal takart kenyér. Előtte asztal keresztberótt, kicsipkézett szélű lábakkal. Fölötte a falon ugyancsak Γ alakú, vagy saroktalan, egyenes *fogas* vagy *tálas*. Kacsaringós, kicifrázott fogai mögül virágos mázú cserépedények s más asszonyi *éköségök* tekintgetnek. Asztalon virágos kancsó, amit itt *pohárnak* neveznek — poharat *kristálynak*, *karáznak*. Ebből ivott az egész család. (Kinn a mezőn a már leírt korsókból.) *Kristály* egy-kettő ha találkozott *hátúsó-házban* vagy ablakmélyedésben vagy a *később* behozott *subládán* azzal az elmaradhatatlan néhány *pézőssel* vagy *kupával*, *kupicával*, amibe töltögette *foglaláskor* az *eladó-lány* a pálinkát a frissen sült kemencepereg mellé. Asztal körül magukfaragta, szív-, fél-hold, csillag-, rózsza-, tulipán-alakokkal díszített hátasszékek. Ha búbjá állt ki: *bibó-jának* nevezték.

A boglyakemence vonalába eső fal mentén *nyoszolyák*. De milyen nyoszolyák voltak azok valamikor! Két *kecskeláb*, rajta *rakoncák* (rudacskák) közé foglalt tölgyfadeszkák — s addig van. Azon is édes volt az álom *rabot* (robot) után, *rónavágás* után, *mosat* után. S milyen nyoszolyák voltak azok mégis! A világ leggyönyörűbb, duzzadó vánkosaival, párnáival embermagasságnyan fölrakva, rajtuk tiszta fehér, vagy piros-kék-tarka *fölszedéses*³² magukszötte terítővel. *Puruttyanemzet* (ocsmány) az, akinél nem így volt. Legfeljebb a fűtő mellett volt egy nyoszolya az *öregapám* számára egyszerűbben fönntartva, amin naphosszat *j'ékelődött*. Nem fekéldött, míg a *megyéjét* (erejét) *bírta*. Ha *csöcsszopó* volt a háznál, az édes anya nyoszolyájához *kulát* vagy *ringót* támasztottak még, kívül, fejtől és lábtól karfával ellátott, kecskelábakon nyugvó ágyacskát. Rajta teknőbölcsőben, a *pólóban*, ring a síró kicsi. Ajtó mellett a jobb sarokban fafogas. Rajta szúr, tarisznya, sipka, kalap. S volt még *szökröny* vagy *tulipányos-láda*. Ha mindakettő volt: tulipányos-láda *eső házban*, szökröny a *hátúsó-házban* vagy kamarában.

Mi volt a *tulipányos-láda*?

Négy lábon álló, a legegyszerűbb ládaalakú, *ládafiás* (fiókos), terjedelmes, festett láda. Többnyire sötétkékre festettek. Fedőlapján szabályos, hosszúkas négyszög pirosra festve, közepén sárga tulipán zöld levelekkel. Előlapján ugyanez a pirosra festett négyszög, közepén sárga szív, szív körül tulipánkoszorú, a piros négyszög két szélén ismét tulipán — sárga virág, zöld levél. Láttam tulipán és tulipánkoszorú helyett rózsát és rózsakoszorút is ugyanazokkal a színekkel. Az előlap díszé fölött a menyasszony neve, aki vitte: Mecskei Juliánna. Az én

falumban ez volt a tulipányos-láda. Fej alá vánkos vagy össze-
gyűrt kabát, alább pokróc — vagy *báskóval*, *bárkával* töltött
vánkos a *féalj* (főalj) s ugyanilyen a párna (a kanapén is ez
volt): nyári *hentör gönek* is használták. A sokat *hentörgőre*
gúnydal is volt:

Gyíkény — Gyákány —
Gyün a Gyura bátyám,
Tököt hoz a hátán,
Hentörög a ládán
Az ajtóig mög vissza —
Jó a kenyér a hússá.

Hát a *szökröny*?

Fekete csillag, fél-hold, kör, kúp-alakokkal, széltől-szélíg,
futó hullámvonalakkal s szabályos vonalú, piros szélű rovát-
kákkal kicifrázott, arasznyi magas, széles lábakon álló hatal-
mas tölgyfaláda négy szarvszerű *bibóval* ellátott csúcsos, ma-
gas tetővel. Hasonlított valami kurta lábú görög-római szarko-
fág-féléhez, de felerövidségű s öblösebb volt.

Mit tartottak a *szökrönyben*? Mit a *tulipányos-láda*ban?

Szökröny fenekén sorára lerakott türet-vásznak, len-
ruhák, rózsás *mellyes*, ünnepi *biklák*, kötények, *imögök* s a
halára-való, amit előre elkészített az asszony magának.

*Tulipányos-láda*ban *döllestis-ruha*, amiben *döllestire*³³
ment. Ez már inkább hordozó-ruha volt, mint ünnepi. S általá-
ban a hordozó-ruhák. Ládafiában *hajvéges*, *szabóbokréta* s
egyéb *főrizsos* pántlikák s asszonyi és leánysecsebecsék.³⁴

Többnyire ez volt a szabály. De minden asszony külön
szabta meg a maga rendjét.

Volt dal a *szökrönyről* is:

Nem az ám az asszony, nem ara ám az asszony.
Kinek sok vászna van,
Hanem az az asszony, hanem az az asszony,
Kinek szép lánya van.
Mit ér az a *vászón sorára lerakva*,
Ha nincs neki lánya, ha nincs neki lánya,
Kinek fölszabdójjá.

De még nagyobb baj, ha van lány, de se vászon, se anya,
aki megérdemlje az anya nevet, (ilyen is volt):

Édös anyám voltál, édös anyám voltál, —
Mér nem tanítottál?
Gyöngé vessző voltam, gyöngé vessző voltam —

Mér nem hajlítottál?
 Hajlítottál vóna: möghajútam vóna,
 Ilyen árvaságra, ilyen árvaságra,
 Nem jutottam vóna.

Mindezeket a bútorokat őszi betakarodástól Szent-Pálíg a *pörgő*, Szent-Páltól Szent-Györgyig a *szüőfa* egészítette ki közbeeső tartozékaival — *vető fa*, *cséllő-pörgő*³⁵ stb. — amik *kíső* (külső) *dolgoztévő időben hászén* vagy kinn a ház *urma* alatt heverték. Tükör csak a *besőkná*³⁶ volt. Megszólták, akinek volt. *Szegény gudúcnak* (koldusféle) *nem való*.

Még egy bútordarab volt: a *mestörgerenda*. Rajta csizma-kefe, *száraztott túrú*, zsoltár, öreg biblia, *Szikszay*.³⁷ De más irodalmi kincseket is találtam az ott őrizetett könyvek között. Egy temetési énekeskönyv. A kiadás éve 1698 a címlapon, de — szakértői megállapítás szerint — sokkal később nyomatták. *A könyv anyagát azonban még 1598-ban szedte össze Szilvásujfalusy Imre*. Olyan gazdag tartalmú, annyira mély s annyi kincse a szív legmélyéről buzgó legtisztább lírának, hogy a magyar református vallásos-költészet fénykorának kétségkívül a 16-ik századot kell tartanunk. A másik kincs: Szőnyi Benjámín: *Szentek hegedűje* 1809. *Az én időm, mint a szép nyár* kezdetű éneke a XVIII. sz. magyar irodalmának *csúcspontján áll*. Bámulatosan tömör és hajlékony, sok helyen zenei nyelve íróját azok közé sorolja, akiket még ki fognak ásni az ismeretlenség homályából. Láttam XVIII. sz. végéről s a XIX. sz. elejéről való prédikációs könyveket, amiket ma élő emberek öregapjai olvastak. Mégse lehetett utolsó nép az, amelynek ilyen szellemi-táplálékai voltak — *évszázadokra visszamenően*.

Az udvaron állt még a pajtával összekötött istálló, amit régen *ólnak* s padlását *óházénak* hittak. Részben ma is. Ugyanúgy készült, mint a ház, csak a pajta oldalát nem *süénnyel*, hanem két sor tölgydeszkával rakták be, hogy szelőlözzék a takarmány s *mög ne rökkenjön* (dohosodjék). Az istállónak nem volt be a pajtába nyíló ajtaja, hanem mindegyiknek ajtaja közvetlenül az összekötő fal mellett volt s így folyt a szénázás.

Istálló végében féltetős *féször* vagy *szín*. Benne *bakszéknek*, vagy *szijószéknek* nevezett faragószék, talicska, lim-lom.

Egyik szöglába *kalátafa*, benne kör, négyszög, I alakú lyukak. A különféle szerszámfákat ezekbe a lyukakba szorították s *szitták a szijőkéssel* (faragókés).

Különálló épület a *kamara*. Benne búzas *hambár*, *pálló*

*mérce*³⁸ vagy pállósajtár, lószerszám, szökröny s egyéb eszközök.

Volt *disznókól*. Öreg eperfa ágai *tikok-ól* (tyúkól) helyett. *Fágító* (favágóhely). Lenn az udvar végén *kuszli* vagy *pecera*: négy lábon nyugvó, náddal rekesztött, zsuppfödeles viskó polyanak, töreknek. Néha nem is *ióatok-rekesztötték*, hanem rá és köréje kazlat raktak.

Udvarat alul-fölül a *puszta-kapunál* már ismert, keréken járó *rekesztött-kapu* zárta. Udvaron túl százéves fákkal bólogató gyümölcsös tele rigó füttyel, *sárgyúka-* (sármány) trillával, *bugybóka-* (bubosbanka) kiáltozással, *serege-* (seregély) csirregéssel. Sárkörteéréskor, *diapotyogáskor* (dió) *sütéttel tapogati* már *banya a hajnalt* a más kertjében — *ékkis gyümölcsaljafiér* a fájós gyomrára.

Ez volt a *pógári örökség* vagy *házülés*.

Este van.

Szülém a *csillagom-galambom Juliskámmal* most tereli haza a *tón fülencsével* (békalencse) jól tartott récéket — bakját *szakának* nevezték: „*Na b'è na!*” Reggel ugyanoda veri majd ki: „*Pata ki! Pata ki!*” Sokáig ne daloljátok még az áldott kezekről:

Möghat már a szüle,
Nincs már többé szüle.
Ki mondi má a tikoknak:
Ne bē na! Na bē na!

Piros orcával, az éhségtől szinte szikrázó szemmel fut haza a másik „onokám” is. Ez nem lány, *halom* (hanem) gyerekek. Jánoskám, a *kegy őszám* (kedvesem). A *kópis* még a kezében, amivel karikáztak. Csakúgy búgott a hatalmas ívben röplülő *cintör* az ütése nyomán. Tavaly még földön szaladt az ütése: *tojáshéj* volt. Vagy alig emelkedett valamit a földről: *bokráncsfenek*...³⁹ Lassanként *besütétődik*. Öregapám lekászolódik a nyoszolyáról, leül a *kemönyre* s füstön füstölt, hasogatott csóvje-pálcikákat, a *fáklyát*, gyújtogatja egymásután s dugja a szobaközépre állított *kalátába*. A mönyecske, aki ipát *apám-uramnak*, napát *anyámasszonynak*, urát *Embör*; *hali kéd-é* megszólítással szólította (egy világért nem volt szabad tegeznie s úton csak mögötte járhatott!), viszont ez őt *Asszony-tének* hitta, teknőbölcsőben, a *pólában* fekvő kis fiát elringatja, fölrakja a *kulába*, majd beül a *szüöbe* (szövőszék).

Egyszer csak betoppan az *embör*, aki valamelyik *körösztomómmal* járta Slavóniát csikók után: „No, kedves kis *családjaim*, nincs valami baj?” Komával, komámasszonnyal különleges megbecsülésük jeléül kedőzik egymást, ha azelőtt tegeztek is. Atyafivér vízzé változhatnak, de a körösztomaság

— áll bolygatatlanul a sírig. Áthallik a hang — ballag *tusoktól* is már a *bátyámuram* (uram testvérbátyja) vagy *kissebbik-uram* (uram testvéröccse): mit végeztek, hol jártak, vettek-e? No — nem *íjáli* (ócsárolja) a csikókat, amiket *vövött* (vett). Szalad *ánygom* is (testvérbátyám felesége), vagy a *mönyem* (testvéröcsém felesége) pörgővel a kezében. Hogyne hozná a ” kíváncsiság a szomszédasszonyt, akít a fiatalasszony *nénem-asszonynak* szólít, ha a faluból való, de *ánygomasszonynak*, fiatalabb korában *kisányomnak*, ha más faluból hozták férjhez. A *mátkám* (síríg *mátka* a leánykori legjobb pajtás) most nem *gyütt* el. Holnapra szítál. Jobb is, mert *ánygomasszony* éppen az *öreg szömű* kását *kár fali* (szólja): „Azt is mög lőhetött vóna ám kedőzni!” S csakúgy *örömlött* (ömlött) *ánygomasszonyból* a *csárma* (kelekótya) beszéd. Bizony-bizony nem szívesen hallgatta az *üesém*. „De hát — tugya kê — beszélnek az elyenök mindönt: hogy így, hogy úgy, hogy ez, hogy az, hogy ere, hogy ara.”

Szülike bóbiskol már a *kis-széken*. Az óra száll. *Csöndes, nyugodalmas jóéccakát* kívánnak egymásnak.

Óh, csöndes, nyugodalmas éjszaka, pihentesd meg a fáradt arcokat, akik között — éjszaka sem alhatva — fölsíró kis gyermeke fölé hajolva teszi legszentebb kötelességét az ifjú édesanya: „No, no — kis angyalom...”

JEGYZETEK:

¹ Mondták *csetrősnék* is. Kulacsalakú, de nyakatlan, csak lyukkal ellátott nagyobb faedény.

² Hazai fajta szőlőkből préselt bor.

³ Két férfimark hosszúságú, kinyújtott s összeértetett hüvelykujjakkal.

⁴ Nyomasztó meleg, öreg emberek ajkán még ma is hallani.

⁵ Torzsájáig, tövéig, le a földig elharapta a jószág a fűvet. Átvitt értelemben embeereségre is mondják: *Sárig kót, kotráig* elköt, elkelt.

⁶ Felületét, külsőbb részét.

⁷ A meszelő tincsek itt-ott nem rárakták, hanem elhúzták a meszet s a sárfal hosszú cirmos, cirombás, szirtos vonalakban itt is, ott is kitetszett.

⁸ Mondták *vejintnek* is. A *bakszakál* kúszó inája, ökör szájára való kosarat is fontak belőle.

⁹ Töve, *tusája*, alja.

¹⁰ Kiálló legmagasabb része.

¹¹ Üreges, odvas fatörzsnék feneket vertek s búzát, *borsót*, gyümölcsféléket tartottak benne.

¹² Deszkából készült nagy négyszögű faláda.

¹³ Olyan kemény ennek a körtének a közepe, mint a kúteoseg: a homokban előforduló *békaakő*.

¹⁴ Hosszabb tüzpizskáló rudacska. Disznópörkölésnél is használták.

¹⁵ Kukoricaléhából készült. Hosszú rúd végére kötötték. Hideg vízbe mártották s a tüzes kemence fenekéről ezzel húzták ki kenyérbedobás előtt a tüzes hamut.

¹⁶ Pilizsi, vagy pirizsi = a kemence-melégtől oldalt megrepedt kenyér piros, ropogósra sült része.

¹⁷ Görhő = tőpörtüs kukoricapogácsa.

¹⁸ A háztetőnek a padlás földjével érintkező része.

¹⁹ Csapkodták, vagdosták el fejszével.

²⁰ Divatba jött.

²¹ Lángoló fával.

²² Sziporka, ami szállás közben pirosból szürkévé, feketévé változik.

²³ Mondják kelet Ormányságban *kajgonyának* is. Liszttel összekevert és megsütött tojás.

²⁴ A családja *tagjait* mindig *családjaimnak* hívta.

²⁵ Bugyogó, bugyborékokat verő s közben zúgó.

²⁶ A parasztra örletett liszt másodszori szitálásánál, amit a sűrű-szita fölfog: derce.

²⁷ Edénytartó készség a falon.

²⁸ Tálcsa. Lapos tál.

²⁹ Mázas, virágos agyag tányér.

³⁰ Mázas, kisebb pincei kancsó.

³¹ Kanászok tarisznyára akasztott virágos fakupája.

³² A nyisten át különleges módon való fonalbefogdosással — fölszedéssel —, különféle minták alakultak a vásznon.

³³ Délesti, — délutáni istentisztelet.

³⁴ Leírásuk a *Viselet* c. fejezetben.

³⁵ Leírásuk a *Szövés, fonás, kivarrás* c. fejezetben.

³⁶ Pap, tanító.

³⁷ T. i. *Keresztyén tanítások* c. könyve, de csak *Szikszaynak* emlegetik.

³⁸ Pároló mérce. Nagy kéregedény. Leírása az *ősfoglalkozások* c. fejezet *Erdő* szakaszában.

³⁹ A játék leírása a *Gyermekjátékok* c. fejezetben.

⁴⁰ Lyukakkal ellátott, leállítható faoszlop.

III.

Ösfoglalkozások

1. Mező. Láp. Erdő.

Tehát *karóját leütötte*.¹ Áll a gunyhó, akó, talpas ház. Most nézzünk széjjel: mit adott neki a földi S milyen munkával és eszközökkel vette ki a földből azt, ami életszükséglete?

Két fejezetre osztom tárgyamat. Ebben a fejezetben szólok arról a munkáról, amivel *elsősorban a férfi* küzdötte a maga harcát *mezőn, lápon, erdők* világában. S a következő fejezetben arról a munkáról, amivel otthon dolgozta föl a mező termékeit ősi eszközein ruhává az asszony: — *a szövés-fonás-kivarrásról*.

a) Mező.

A mező sokkal kevesebb gonddal járt, mint ma. Maga a termés feldolgozása *többel*. Ahol ma eke jár, 50—60 évvel ezelőtt erdők komorlottak. A *lopódi nagy tölös* helyén ma

Zabot arat fekete lovának,
Szeretőt keres magának.

Szilas zúgó, koronájukat rázó szilfái, tölgyei helyén ma szőke vetés ring. Más a dal a *berkök* világáról is:

Csobokai nádas berök
Ejnye, de szép búzát termött!
Kitermötte mindön adósságom —
Vígán élők a világon.

Tehát sokkal kevesebb volt a szántó. S annak a kevesebbnek is harmada állandóan hevert: *párag* volt. Talán nem volt kevesebb így sem a haszon, A *párag* buja növényzetét — ezt is

gyótának nevezték — jószág járta. Tejelt és hizott rajta. S a kipihent föld gazdag termést hozott.

Kevés szántóját nem nagy gond volt hát megművelni. Ekéje kopott *lapisvasát urmájából kinádaltatta*,² csótárt (csoroszlya) éleztetett, — Csillag, Sári hó! — s könnyen *himlő*, (omló) humuszos barna homokját forgatja is már. *Könnyen himlő*. Nem volt hát igaza a dalnak, amit füttyörészett mellé:

Szánt az Ökör — receee — zireg-zörög a járom,
Kemény a föld a kákicsi határon —
Olyan kemény, még az eke se járja —
Mindön lánynak — receee — szép a maga babája.

S mert *könnyen himlő*, a pacsirta rég *kiszántotta*³ már a magáét, néha a harmat is *elesik* már, mire munkába fog. Az ormánysági magyar nem siet. *Első a jószág*. Ha azzal végzett s *fölöstökömét* nyugodtan elnyámolta, csak azután a mező. Délre már szépen haza is *balligcsál* (ballagcsál) a *csusztatéra* (csúsztató) rakott eke mögött, mert *hát a jószág*. Az asszonyt nem mindig kíméli meg úgy, mint a *lat* (lovat). Megvakul az *erőtetésbe*. Csikáját elveti. Hol van ő akkor? S csak a délutáni órákban kerül újra a mezőre — *ma*. De *akkor* — verte lovát a csikós elé. Délután már *legyellőn a hele*.

Ráér a szántóidőt is jól megválogatni, hogy *jól essék a szántás*. Mert — lám — mennyi gond! Ha túlmedves: *mögbetegíti a földet*. Ha túlszáraz s amúgy is esőleverte, *tippadt*:⁴ *hupalagos*⁵ lesz a szántás. Olyan, hogy kapával verik szét a *hupalagját*. (Ezért mondja *vén hupalagos-nak* az öreget is, akit semmiről se lehet meggyőzni.) Az a legjobb szántóidő, amikor se sár, se por: — *csakúgy himlik a föld* az eke nyomán. Igaz, hogy: „*zabot sárba, búzát porba!*” — de ez inkább azt jelenti, hogy zabnak kora tavasszal, búzának kora ősszel készítsd a földet. Külön nagy gondja még, hogy *vakbarázda*⁶ ne essék s minduntalan hallod a kiáltozást: „Ne ide, Julcsám, Szödrösöm! No — kedves, jó lovaaim! Tüled (jobbra)! Hozzád (balra)!”

Kivárja a legjobb *vetőidőt* is. Amikor a nap kissé megsüti a föld tetejét, *mögpírú, pirhanyós* lesz a föld. S milyen gonddal végzi a vetést. Ha magában nem bízik, van az atyafiságban, akinek *arany a keze*. Visszaszolgálja majd valami *gyalog-napszámmal*.⁷ S messze csillog a napsugárban a sugárszerűen repülő kicsi búzaszem. Egy-egy nyugodt lépés hozzá a ritmus. Pacsirta-trilla a kíséret. S amikor végig beszórta már a földet, még egyszer végigmegegy a széleken: *a megyét mögutánozza*.⁸ Hiány ne legyen. A *kolompért*, kukoricát *föszekbe* már csoportosan vetik. 4—5 piros *szöm* egy-egy fészekbe, de a marócsai Juli mégis azt bizonygatja, hogy *únálík két szömmet szókták vetni*.

S azután — járják a mezőt. Pacsirta nem *peperi* — *fötri-e*⁹ ki a magot? *Lá* — a kukoricába *tavâ is mekkora kárt tövött* (tett). *Készétsün kéd oda 'égy jeggetőt* (ijesztőt)! Nincs-e egérkár, fagykár? Nem veri-e föl *tüsök, bábakoró, repce*?

Sej — csalomádé, repce —
Szól a rigó benne.

Nótának szép, *de azér vigyök csak mégis azt az isztökét* (gyomlálóvas). S folyik a szorgalmas gyomirtás. Apámuram *röndöt tart*. Nem enged se *ábillalódást* (ácsorgást), se *szerte-lődést* (ide-odajárást). Pedig nem olyan, mint aki *mindég baúggati az embört*. Csak a *szömdöke* (szemöldöke) mozdul. Elég... S viszik a kapát télutón *vizet erőgetni*. Kiesi futóárok végig a dülön *döngörtől* le a *lapisig*. Majd abba az árokba szépen *lehörög* (*lehentereg*) a víz. S bokrosodik, női a gyönyörű, zöld vetés. Csak ott a *höttehelön* (égőhomok) nem mutatkozik. A Gilice-mezőn majd minden darabban van *tüzheles, öbölös hel, poszhumok?*¹ Hanem a többi! De szép *fiente* (fükorában)! Sokat ígér! *Fizet-ë majd? Azt csak az időjárás mondi mög. Nincs okos embör. Lá* — *hatfanhatba is mi vót!* Gyütt nagy *forgataggá a viher. De olyan viher, hogy még a fákat is lefejtette a kertökbe. De a zsúpot is minn lefejtötte a házakrú. Mönni nem löhetött az uccán. Olyan két esztendő vót akkor, hogy maj éhön hátunk. Úgy fagyott é mindön. Élyenkor május utósó három napján. Akkora hideg vót, hogy bundába kapatunk. De még gúzsokká is átköttünk a bundát, úgy fáztunk. Búza éfagyott. Rozs éfagyott. Kukorica földig éfagyott. Kismarócsáná nekünk egy elő maratt kapálatlan.*¹² *Av vót a jó, aki mög vót kapává, ékkis föld vót a tüjéná* (tövénel), *ak kihajtott. Se borsó, se kolompér. Fák az erdőbe tisztára éfatytak. Hát kesébb kirigy'áztak* (kirügyeztek), *de az eső hajtás minn Vészaráit. Hatfanötte mög olyan szárásság vót — ekkora feje vót — ni! — a búzának — 3—4 szöm!*¹³ S folyik — folyik a nehéz esztendők sorolása. Közben egy kis tavaszi szárazság után *neki idű* (éled) a kukorica — *szép urmosra kapátok a mútt hétön — csakúgy pillog*¹⁴ — *valami bitang tavâ mindön örgyét* (javát) *mögszötte a kukoricámnak. Hanem a bükönyömet röndön érte az esső. Úgy rötássan* (szórványosan) *gyütt. Jó kilohóta.*¹⁵ *Mas bizonyosan mögreglik* (megdohosodik). *Két éve a kukoricám rökent mög a hászén. Nyers vót. De má szárán sokat lötordét a viher. Még amikor kőrő* (könnyen pattanó) *vót. No — nem ritka mast a rétünkek lovassá* (szálasfű) *se. Csak úgy pírú a vadlencsétű, vadlöhertű. De a sár fény er is sárgú. Olyan a, mind az abrak. Csakúgy fagyí* (sodorja) *a jószág. No — nem lössz rossz esztendő...*

S pillogó kukoricák, pipacsos, búzavirágos, pipitéres búzatablák s ezer színben és illatban tobzódó rétek között egyszer csak beballag a nyár.

Itt az aratás.

Az aratás nagy, szent és tiszta munka.

Nagy munka. Soha máskor, de most — alig szürkül — hullámszik (szállingózik) a nép innen is, onnan is ki a fejüket leeresztő, megáldozásra kész gabonatablák felé. Fele mag se pörög el, amíg vonyós (nedves) a harmattól. De vágja akkor is, ha nagyfő suddút (kanyarodott) már a nap. Vágja napestig. Csak addig áll meg, amíg hörgő verejtéket végigtörüli tenyerével homlokáról. Vagy kaszakövet kiveszi madzagra kötött vodérjából (marhaszarv) s végig feni a messze csillogó acélon. Vagy amíg kondul a déli harang, faluból kibattyogó (kitotyogó) szülém pilledten¹⁶ veszi le fejeéről gondosan összekert févajról (ruhatekerics) a tárkosarat¹⁷ s a nagy tőfa (tölgyfa) alatt az árokparton elfogyasztja a szegény, fáradt embernek fimöntös (finom) étket, a téfőlös-körmös borsólevest nagy karéj kenyérral. De az árokfenék hideg fűvébe rejtett csetröshen is kotyog ilyenkor egy kis aratási-piros. Lop (szundít) egykicsit az árnyékon — vondózik (húzókodik) s megy is már újra a munkára.

Szent munka. Mielőtt az aratás megkezdődik, kamara rúdjaíról pallóba kerül minden füstös, pallóból szabad vízre. Sulyok csattog. Csillog a sok kiterített, hófehér vászonnemű a part napos oldalán. Mint a legszebb ünnepre, talpig fehérben vonul ki a nagy munkára, S hallanád azt a hatalmas, zúgó éneket, mikor az új-kenyér zsengejét veszi magához az Úrsztalánál:

Vígak e föld lakosai,
Mert megnyíltak ajtajai
Az Úr bő tárházának...-

Tiszta munka. A gazda nem akárcikre bízta. Mielőtt köti a kévét, a földön szépen összerázogatja, alját tapsolóbúrral (üres csizmaszár) egy színre veregeti s csak úgy fekteti földre, szúrja marok mellé a vasvégű kötözöbotot, hogy arra felé el ne széledjen s borul rá, hogy a búzaszárból tekert kötéllel, vagy porongvesszővel összeszorítsa. S ha nem így végezte aratója a munkát, nem tud mögyszünni rá,¹⁸ másik aratáson nem híjjá már: „Az én búzámat nem gyímáli (kuszálja) össze” Rajta Pihen szeme sütkő (siheder) fián, aki már vele arat s boldogan legelteti csördülő (serdülő) lányán: „Á — az én Marikám má rétést (egyvégebe) képe velünk!” S mikor a lassú, de gondos és tiszta sarlóaratás mellett a gyors, de kevésbé gondos kasza-

aratás legelőbb *fődűt* (divatba jött), haragosan csóválta *őszkabóca* ¹⁹ fejét: „így *gácsmálik* el a szép búzát, — ezer adta az Isten a szép búzát!”

Tehát az aratás 50 évvel ezelőtt még nem kaszával, hanem *savóval* folyt. Kétféle saró volt. Széles pengéjű *kaszásam*. Ezzel szedte sárgapihés zsbái, kis récéi számára a *csallánt* az asszony. S *aratósaró*. Pengéje keskeny, tele kovácsvágta, apró, éles fogakkal.

Aratósaróval dolgozni tiszta, de lassú munka volt. Néha augusztusra is maradt belőle. A *marokszedő* asszony dereka nem *zsuggadt* (sorvadt) úgy el, mint ma a kasza nyomán. Egy ember naponta harminc kévénél többet nem vágott. Állt minden kéve négy *marokból* — ma csak két markos —, tehát *egy álló egy nap* nem hajolt többet százhusznál az asszony, hogy az egyszer-egyszer sarójával átfogható markot felölelje s a kitergetett kötélre, vagy akkor még *porongvesszőre* fektesse. A *kévékötés* — mint láttuk — férfimunka volt.

A *porongvessző* ott nőtt a Dráva-hordta homokon: a *porongon* vagy *fevenyen*, sűrűn, mint a kender. Szabott ára volt: *kalangyája* két krajcár. Állt a kalangya húsz szálból. Egy kalangya porongvesszővel húsz kévét tudtak kötni, tehát a húsz kévének ismét *egy kalangya* volt a neve. Kalangya volt a számegegység: hány *kalangya* búzája, zabja, árpája termett valakinek? A *kalangya* mindig két rakásból állt: két *tizesből*. Tehát tíz kévés rakásokat raktak. Mégpedig úgy, hogy fejet befelé, *tusát* (tövet) kifelé hagyva 3 ágra Y rakták. Az első három le a földre, de csak az első kéve feje a földön, a többié már egymáson. A következő hat ugyanígy. S végül a tizedik, a legnehezebb, a *papkéve* vagy *pap tetőz*. Bizonyára ez volt a papi-tized. Az uraságé a kilencedik rész volt, de nem kévéből, hanem *rakásból*. (Még a méhkasból is. A jószágból nem részelték.) Csak a *fejezéköt* — nevezték *geréblyélésnek* is —: az elszóródott gabonafejeket geréblyéltók még rakásra egy-egy tizes tövébe s következett az *ünnep*: — a *búzahordat*.

Mert a *búzahordat* ünnepszámba ment s megy ma is. Atyafiak, jó szomszédok, körösztkomák *bokorba* állva, együtt végzik. Senki külön. Ki tudná ezt a nagy munkát külön elvégezni? S ha tudná is, nem szól-e bele az idő? Félbemaradt asztagra *lohogós* eső: földig *rökkenne* az asztag. Művészet annak a megrakása is. Nem mindenki tudja. Úgy vezetni csúcsba, úgy rakni rá a *papot*, úgy póználni le, hogy *viher* meg ne bontsa, esőt *ledobja*, álljon, mint a sziklarakás. Nyolc-tíz kocsi forog körül — Csillag! — Szödörös! — kiabálás. — Gazda alul méricsgéli az asztagot — *azt a kévét bejjebb tőgye kel* — Forog a *pintős*. Fönn az asztagon éget a nap. *Hörög* a verejték. Míg egyszer csak fejezek is ott az asztag tövében. Odabenn egész

nap *sűr-forr* az asszony nép. Tikleves rotyog. Percet nevet, mint a rózsa. *Szojog* a tört lencse a *fődfazékban*. *Melőncében* kezét mosnak. S ott ülnek már a fáradt arcok a lakodalmi *vacsara* mellett s *tévesztik magukat* (gondot üznek) borral, nótával néha el éjfélig:

Osobokai nádas berök,
Ejnye, de szép zabot termött!
Zabot termött, leve — levelesset,
Barna legényt, szerelmesset.

A tehetősebb gazdák, vagy akik uraságnak jártak előbb nyomtatni, s csak azután kerítettek sort a magukéra, *állás* alá rakták gabonájukat. S mert néha *februárra* is maradt belőle, igaz a volt az *eccőri embörnek*, aki a nyomtatás mellett azt énekelte:

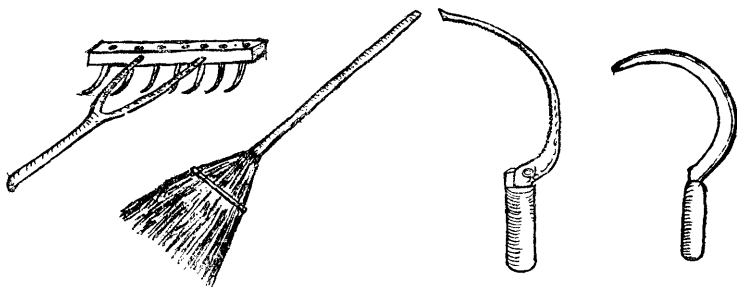
Tűz mellé, házba szorulunk...

A nyomtatás igen nagy munka s nem csekély mesterség volt.

Nagy munka. Fársztó egyhangúsággal hónapokig is végezték. Hajnaltól hajtani *igetést* délig. *Nagy-mönő*, erős lovakat tartani kifeszített karon. Csakúgy *zöng* a föld a lábuk alatt. De a *köpüt* (polyvát) csak így lehet kivenni a búzából. Ha mégis maradt valamicske *köpüs*, azt a ló kapta. Volt ló, amelyik nagyon húzott kifelé: *rónagázló*. Nem ott jár, ahol kéne. Fékfejet a fejre, zablát a szájba! Majd leszakad a kar: — tovább! Csak addig megállni, míg a szalmát újra-meg-újra fölrázzák, *petrencékbe* rakják. S kinn a napon forró délig, hogy a ló odabukik a szalmára. Hasa *csorog*, (korog), *kikutú* (kiürül), *gorhasodik*. Minden nyomtatáskor *mögöli* a lovát — magát.

S *nem csekély mesterség* — annyi ága-boga van. — Köralakban, szép szabályosan *beágyaz*. Néha öt kalangyát is: — *terheli a szűrül*. Az első kévesor feje a földön, a második, szembeforduló sor feje már az elsőén. Töri a dobogó lóláb. Állj! Rázd föl a szalmát! Tele még *szömmel*. Gyí — lovaim! Állj! Nincs már fej a szalmán. Félre rakni *pötröncékbe*! Hol a *petröncéző*, a hosszú, kétágú villa? Jól tetőzni azt a *pötröncét*! Nincs már más, csak törek, üres fej, *köpü* meg kihullott mag. Jön a *rúgatás*: *mögvágtatni* a nagy választoágereblyével. Ni milyen szépen kihúzott töreket, üres fejet tiszta búza, köpü közül az a 2 láb hosszúra kifaragott, félköralakú sok gereblyefog. Míg húzod, rúgj bele bal lábbal, hogy a szöm kipotyogjon! (Ézért *rúgatás*.) No — most elő a két-fülű, dróthálós, nagy törekrostával! Fogd azt a *szórolapátot*! Hányd! Majd én rázom.

Ami töreket-fejet ott hagyott a *választó gereblye*, *mögfogi* a rosta. Még csak a *köpütől* választani el a búzát. De csak, ha jön a szél. Föltámadt. Újra kézbe azt a szórólapátot! Szórni föl a levegőbe magosra! Viszi a szél, röpül a polyva. De nem mind. Ráakodik egy része csöndesen a lehulló búzára. Mire való a *fölöző-söprű*? Öles nyél, legyezőszerűen elterülő nyírágak, nyélen vaskarika szorítja, közepén kettéhasított fa csípi ösze s teríti szép egyenesre. Fogd föl asszony — kotord, hajtogasd azt a búzára ülő polyvát! Vége a *szórásnak*. Tiszta-e a búza? Nem. *Kiszzelelni*. Honnan jön a szél? Oldalt neki! Tartsd jó magasra abban a tekenőben, lassan ereszd a ponyvára! Ni — milyen szépen röpül a köpü!... Míg végre ponyvára, ponyváról zsákba, zsákból *hambárba*, *budúcba*, *puttonyba* kerül sok-sok törődés után — a köpütlen, tiszta búza.

1. Választó-gereblye. 2. Fölöző-söprű. 3. Arató-saró.
4. Kasza-saró.

Nemcsak az nyomtatott, akinek volt mit, az is akinek nem volt. Ez volt majdnem főkeresete a szegénységnek. Őt-hat család *bokorba* állt s nyomtatást *vádolt* (vállalt) uradalmakban. Dráván innen és túl. Túl a Dráván Nasica volt a mindig biztos nyomtatási alkalom, ahova *Szen-Mihályig* eljártak. Mi volt a munkabeosztásuk?

Hétfő hajnala már ott találta őket *Beágyaznak*. Hétfőtől csütörtök estig hajts! Pénteken-szombaton *szórnak*. Délután *részelnék*, nem felejtkezve el a zsákolásnál a *jó* hajdúnak kijáró egy pint pálinkáról. Szombat éjjel indulnak s reggelre már egy-egy kocsi búzával kelnek át a monoszlai *rén* (réven). Délután vissza. Alkonyatra *renal* (révnél). Virradatkor Nasicán. S kezdődik újra a heti munka. Sok szegénynek bővebben megvolt a kenyere, mintha maga földjét túrta volna.

Hogyan és milyen eszközökkel dolgozták föl a föld termését?

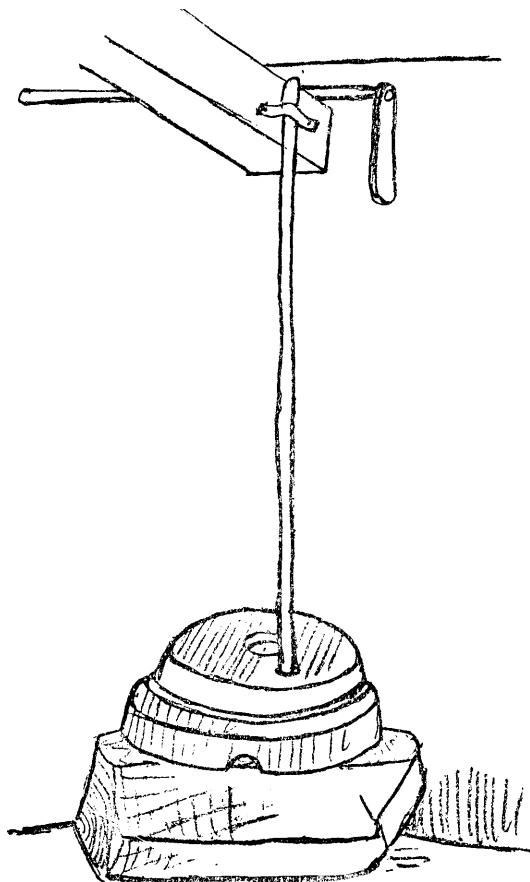
Egyik fontos eszközük a *külü* volt. Tökmagzúzó és köles-hántó faszerkezet. Hatalmas tölgyfagöcs — közepén nagy kerek

lyukkal. Ebbe a lyukba öntötték a tökmagot, kölest s fölötte *zupolt*²¹ a két leállított cölöpre keresztbefektetett *fatengőn* járó külügerenda a végére derékszög alakban erősített *zupoló*-val. Rendesen pajta mellé állították. Külügerendán áll valaki, kezével a pajtaszöglábból kiálló *fogba* kapaszkodik, egyik lába tengőn innen, másik túl s lába fejével és teste súlyával mozgatja a *zupolót* s *zupolja* a lyukba öntött magot. A köles héja leválik, kiszzelelik s kész a köleskása, amiből levest főztek, töltött káposztát kevertek, hurkát töltöttek, kását főztek. A teljeseen összetört tökmagot pedig vízben főzték, salak leszállt, olaj a víz színére került. Az olajat azután kanállal lábosba szedték, hogy a vize elpárologjon: kisütötték, lábos fenekére szálló üledéket, mint csemegét, kenyérral mártogatták, magát a színolajat pedig néhány ételhez, de különösen *zsiros-perec* és *pánk-süítésre* (fánk) nagyon-nagyon szerették.

A másik ősi szerkezet a *daráló-kű* volt. Volt ősi neve, de feledésbe merült. Göcsre állított kerek malomkő körülfutó *peremmel* s belül kerek mélyedéssel. Perem egyik pontján nyílá a kihulló darának. A mélyedés közepén kiálló vasszög: a *tengő*. Ezen a vasszögön forgott a peremig érő felső kerek kő, a kő aljára erősített vaslap lyukán át, ami nem engedte jobbra-balra elcsúszni. A felső kő közepén szélesebb lyuk volt: a *garat*. Ebbe öntötték a gabonát. Széle felé pedig kisebb kerek lyuk. Ebbe a lyukba járt a kb. ölnyi hosszú rúd, amelynek felső végét *bőrheveder* fogta a kamrapadlás gerendájához. De nyári időben kinn az udvar valamelyik nagy fája ágához is hozzá-szíjzták. Ezt a rudat markolták meg két kézzel s úgy forgatták a felső követ az alsón. — Ha durvábbra akartak örölni, a tengőszögre bőr- vagy egyéb betétet húztak, amivel fölemelték a felső követ a szükséges magasságig. Ma már csak darát készítenek rajta — ahol még elvétve akad —, de régen búzát is öröltek benne — korpát a lisztől szita választotta el —, sőt *derebes* (kósó)-darálásra is használták.

Kézidarálóval kevésre mentek, — nagyobb készségről is gondoskodni kellett. Mint az örökidő órakereke, szélmalomok vitorláit jártak s vízimalmok kerekei szórták a szivárványos harmatot. Az *ősi vízimalom* ma már nincs, talán a Dráva túlsó Partján még. Böbék József 78 éves piskói lakos, aki még sokat dolgozott benne, következőképpen írta le. — Állt az egész malomház három *dudús-hajón* és egy *órhajón*. *Dudús-hajók* a part mentén, *órhajó* a parttól legtávolabb. Óriási, belül üreges fátörzsek voltak ezek, két végüknél már nincs üreg. Az üreg egyik oldalát egyenesre faragták s olyan volt, mint a csónak. Az *órhajó* tetején forgott a *tengő*, másik vége a *tengőnek* egy oszlopon a malomházban. A *tengő* 3—4 öles, *fölöntő*-vastag (16 literes faedény) gömbölyű tölgyfa. A *tengőből* kiálló küllőket

bicák-nak nevezték. Úgy álltak körül ki belőle, mint a kocsi-
agyból a küllők. A *bicák* másik vége négy sor *falt-ha* volt ütve,
tehát négy sor lapát-féléje volt a keréknek. Belül a házban
fogaskerék volt fából a *tengő* körül s ennek fogai bele jártak

Daráló-kű.

a szintén fából való fogas *korong-ha*. Ez a *korong* forgatta vi-
szont a felső malomkövet, amelynek közepén keresztvassal el-
látott kerek lyuk volt s a keresztvasak közébe volt erősítve a
korong. Az alsó kő állt. Az alsó kőből vezető *csév-ön* folyt ki
a liszt. A *garat* alatt tölcsérszerű lyukon folyt a gabona a kö-
vek közé. A nagy *garat*ban madzagra erősített *harang* volt.
Amíg volt benne gabona, leszorította a harang *monyát*. Mikor
nem volt már gabona, fölszabadult, rázódás közben elkezdett

csöngeni s figyelmeztette a molnárt, hogy újra öntsön. Az őrhajót egy nagy láncsal, a három dudús-hajót együtt megint egy nagy láncsal kötötték cölöphöz a parton. Ha idővel jobb víz volt valahol a közelben, az egész falu húzta föl a malomházat a *hajókon* szembe a vízzel kötelekkel. A vízi molnár kezénél mindig ott a hosszúnyelű *csákyák* amivel a keréknek faraló úszó fatörzseket huzigálja el. A hosszúnyelű *pónyég* — *ivóptyköl*lel ellátott oldalas, lapátforma faívóedény, amivel merítette a Drávából az ivóvizet. Lapátja nem teljesen derékszögűen, hanem kissé fölfelé állt, hogy a merített víz vissza ne csurogjon. S a rövidnyelű, kb. 1 liter űrtartalmú faedény: a *finak*, amivel a vámot szedte. Fölönt. S várhat a malom alatt *pattyogató* (pöfékelő), maglári, kénigéci csatán eltűnődő, szűrőn heverésző magyar, amíg végre *parasztra-öletött* lisztje zsákba kerül. Mennyi munka lesz azzal még otthon, mire a tiszta lisztből kerül egy tócsával a maglári csata *kúdsának* is, aki érces hangon kiált konyhacserény előtt az asszony nép felé édes szavakat: „Kedves, szép nemzetöm, — tányérrózsaverágaim!”

Csak egy kedves emlék még. Sor se került még a nyomtatásra, — deszkán kiver már egy-egy kéve búzát, galambtisztára válogat s viszi talpig fehérben, magaszotte fehér ruhával letakart tálban papjának a *zsenge-búzát* az áldott *szülíke-kéz*. *Gyónó-búzának*. Az új-kenyérből az *első* falatot, az Úr Jézus drága halálának pecsétjét, az Isten-házában akarja magához venni arcán a bűnbánat mély megindultságával:

Szent Fiad haláláért,
Keserves nagy kínjáért,
Áldott szent vérenek el-kifolyásáért:
Kegyelmezz meg mindezért...

De a mezők igazi költészete — a legeltetés volt. Kora tavasszal figyelték már: *opáros* (iszapos) *-ë inég a légy ellő?* S mikor az első *lohogós-esső* lemosta fűszálakról a sármaszatot — az *opárt* — *fuakodott* a föld, jószág *fiet* (füvet) nem *vágta* már el s az első meleg napsütésbe belekiáltott a *kimpics* —

Kikelet — kimpics —
Ha nem fontál, nincs is —

bögvé zúgott ki a jószág a *legyellőre*. Itt-ott tócsa csillog még a *bölcsős-helekön*²³ s ha közel jut fészkéhez a pásztor, bibic jajgatva kering fölötte. De hiszen éppen ezek a vadvizek adták a néhol *derékig érő fűnek* az éltető erőt. Ma már el se tudjuk képzelni, milyen tömeg jószág nevelődött ezeken a vidékeken

s milyen hatalmas nemzetgazdasági érték volt ez valamikor. S dalolva végezte a munkát körül az, aki. Ott legel a villás-szarvú, hófehér anyagula. Ordas-nyakú, királyian szép három bika s legalább 200 tehén. De az ökrök, tinók külön csordában. A borjúfalka ismét külön. Őrzi 1 számadó, 1 bujtár s 2 okos nézésű, kócos puli. A pásztor még művészkedni is ráér a munkájától. Fű éven át elég, gémes kutak ontják a vizet, — mi keli egyéb! Olyan biztos és gazdag jövedelem volt ez, hogy csak néhány évtizede is, amikor még kapott itt-ott pusztaberletet ez a nép, a *szilaj-gulya* rakta meg a falut piros kőházakkal, istálló-pajtával. Az idő minden zordságát viselő, télen — ha úgy fordul — kukoricaszáron, zabszalmán is kitelelő szilajgulyának csak haszna volt. Soha kára. Mi befektetés kellett egy *akóhoz*? Nyári túskeálláshoz? Gulyás-számadó *kommandó-jához*? Mikor a mai határ *háromszorosát* járták a jobbágyfaluk barmai... íme egy 86 éves agg néhány mondata: „*Köröcsönyétű foktón a mónosokri, okorági határig, a Palajt is, a mi jószágunkak járták.* (A mai határ többszöröse!) *Szilás-pusztá erdő mög legyellő vót. Ott étek az ökrünkek, lovankak. Á — rosszabb világ lótt mingyá a különözés után...*” S egy írott emlék Horváth Pál cúni ref. lelkésznek az 1886. évi püspöklátogatásra készült jelentéséből: „Foglalkoztak mellesleg halászzattal is maguk által készített és csak tavi halászzatra alkalmas halászeszközökkel, milyenek voltak: a *vejsz, dobháló, vorsa, tapogató, szák és szögöny*; a tetemes mennyiségben fogott halat felszárítva és füstölve téli eleségül is használták. A mostani élők sóhajtva emlegetik azon boldog időszakot, midőn határunk még a Dráva folyóig kiterjedt; őseiknek gulyái, ménese és sertés esürhái járták a Drávaig terjedő gazdag legelőket; *szárnyékon, cserényeken* tartva a Dráva füzesei közt teleltek; midőn még a *fakó szekér* vagy eke elébe maguk által nevelt 6—8 ökröt foghattak járomba, a ménesből 3—4 éves csikókat válogattak ki az igázásra, leölésre szánt sertéseik a makkos erdőségben híztak ki s eladásra nevelt barmaik árából kincset gyűjthettek rakásra.” Haas Mihály 1845-ben megjelent *Baranya* c. könyvében az egész vármegyéről ezt írja: „A roppant bükk- és tölgyfaerdők makkot és gubacsot annyit adnak, hogy százezer darab sertés *meghízalásán kívül* még több ezer mérő gubacs eladható.” S nem verte ki őket senki arról a földről, mely 900 évig az utolsó *kőkőnyebokorig* jobbágyé is volt. Hol vagytok *túske-szállások*, izmos legények, csillagos ég, virrasztások, kutya-csaholás, messzi békazene, *kúrúzó* (kérőző) jószág altató muzsikája, ötlíkú furulyasírás, *nagy-tő* járó *Hetevény* aludni küldő pislogása?

Csak a legkedvesebb ökörnevekből hadd kötök még csokrot. Mindig párosával mondták: — Vezér-Szilaj! Sudár-Betyár!

Káplár-Zsandár! Zsivány-Rözgő! Füttyös-Dalos! Tündér-Babér!
 Csöngő-Pöngő! Sárkány-Vados! Kincses-Bokros! Pompás-Tükrös!
 Tükrös-Bátor! Suba-Gallér! Gyémánt-Galamb! Viola-Tükrös!
 Szennyes-Gatyás! Tolvaj-Zsivány! Hattyú-Bokros! Csinos-Kardos!
 Páva-Darázs! Daru-Páva! Vellás-Bárcás! Rigó-Madár!
 Dandár-Báró! Tehénnevek: Lombár, Csákó, Högyös, Bimbó, Viola, Szökfi, Virág.

Mi volt a *lovászság*? A magyar élet örökre letűnt, de a legkedvesebbek közé tartozó darabja. A mai ember nagy urasági istállóra gondol, ahol *lovászok* csutakolják, néha faluhoszszat kényesen jártatják is lovaikat. Csizmájukban nádpálca, nadrágjukon két fehér gomb. Nem ez a lovászság volt.

Az ormánysági gazda éjjel-nappal, *viherben-napsütésben* kora tavasztól el decemberig kinn a legelőn tartotta a *lát* (lovat). Ha munka volt is, csak délig dolgozott rajta. Azután — mint írtam — verte csikós elé. Haas Mihály is idézett könyvében szent megbotránkozással ír erről az életről: „Némely dráva-melléki faluban *már* késznek mutatkozik a nép az istállótartásra ...” Csikós napszállattal haza ereget. De a ló nem istállóba, megy. Kinn a pusztakapunál várják már ostorral, kötőfékkel, *nyúggel*, békóval, dobják magukat hátára, duhaj, nagykedvű, egymást kerülető legények hallgató *korbéliekkel* (koro-sabbakkal) vágatnak végig az utcán, hogy csak úgy lobog a *szúrkaréj* utánuk. Lódobogás elhal. Ki Palajon, ki Domboron, ki a vadasi rét alatt, ki a párag-mező buja *gyótáján* áll meg — mindig csapatosan. Csak egy pillantást vet valaki felé, aki a nagy *diafa* alatt *liláját* (kendertörő) csattogtja, vagy novemberi fagy elől *házba* menekülve fáklya lobogása vagy *háj-sikeres²⁴-méc*§ pislogása mellett *fonyogat*. Novemberi *fagy*? Szúrtakaró? Van, aki ezt kibírja? Van. Az az írha ezer-éves bőrből, — föl se vesz egy-egy kis novemberi ködöt-fagyot. Lá-tod-e, mekkora *göcsöket* hengergetnek rakásra¹? (Ki tartotta számon akkor a göcsöket?) Göcs alá *susnyó*, marokszalma, vastag ág, *tüzkü* (tüzkő), acél, tapló, tüdő, ami fölé egy kovácsfújtatóval. Láng *kigyappan*. Lobog a tűz. Reggelig *elpillog²⁵* hamva alól. Két istrázsa vigyáz. A többi — lábat tűznek hagyva — szúrtakaró alatt — nincs a királynak olyan édes álma a paplanos ágyon. De amíg addig az *áломig* eljutnak!...

Égy fekete, égy szürke —
 Össze vannak nyígözve —

Vagy békóba verve. Békókujcs szürkötön — *sahsē vigyázd azt o, lat! Ergye, hozzá ékkis sütnivaló tököt — kukoricát! Nem a tihéd, de hát az Isten adta azt! Tanúd mög, hogy ami virágbú lött, szabad sudarni (elkeríteni) belüle! S pirul a tök a párba,*

kukorica *monyarónyáron* (mogyoró), koppan a kopasz *csuma* (csutka)-tökhéj az álmosabb *kupákon*. *Jó vót-e a tök, bácsám? (Keresheti ké hónap a tápon!)... Nézd csak azt az álomszuszé-kod, hogy fúji a kását! Fújj égy szikrát ara a kócura, hama a lábujja közé!* S szűr alul lesik, mikor ér az a kígyózó kis piros-ság az *elevenig*. Ordítás. — De a többi hasra fekve horkol már a szűr alatt... *Hetevény* (fiastyúk) fordul. Ki tudna itt aludni? Jaj annak, aki alszik. *Árú a nagy farú hama egy ágat lehaj-tani! Ede a kötőféköt!* Kötőfék ágra kötve, *fékszárbul hurkot a bokára! Erresszétök mast el az ágat!* Ág föl-vágódik. S lóg rajta valaki fejfelé, rúgva, *kepegyogve* (képlekelve), áldá-sokat szórva... Nincs már álom senkinek a szemén!... Ki az erősebb? Két kötőfékét szárral össze. Egyik kötőfék az egyik, másik a másik nyakában — háttal egymásnak — négykézláb: — húzd!... *Hetevény* újra fordul. Mindenki alszik már! Csak az istrázsák vigyáznak. Ki a legmélyebb alvó? No — annak ott harangozhatsz a füle mellett. *Csapja* (t. i. baltával) *hama négy ágast! Két ágat is hozzá!* Melltől-lábtól szép csöndben leverik mellé ágasával lefelé. Ágas alá *körösztbe* lábra-mellre ág. *Jó le ké szorétani! Mast vezesd éde a Szödröst! Gyí — Szödrös!* Lóláb dobog, alvó ébred. Ugrani akar, — nem tud. Hiába minden erőlködés — áldás — fenyegetés. S fölötte ott kacag a két istrázsa: „No — tesfér — hát mögtanús-e könyörögni” ... Ne-vetésre, kiabálásra *idű* (ébred) a többi is. Csak Ézsajás bácsám horkol tovább. Hol a *szihátujaf*^g *Mög ké kenni lágy tökké!* S reggel keresi majd Ézsajás a szihátút: — *sohun!* Tóth Ézsajást magára hagyják. Hogy a *sárgában* mikor találja meg a *szihátút*, ez már nem az ő dolguk. — *Hetevény* újra fordul. Valaki *megyekompra* fektetett szürre teszi fejét. Alszik. Éjfél. A *rosz-szak* (t. i. szellemek) órája. Valaki csöndben hozzá *sarmal* (lopózik). Jót üt rá. Lefordul a megyekompról. Ébred. *Ki vót az?* — *Ki vóna? Ne ötts-káts* (ölts-kiálts), *mind a v'élágtalan! Minek feksző éjjélikor a megyekompraf...* Újra nem-alvás. Aki leg-előbb alszik, jaj annak! Kötőfék a lábra. Húzd! — *Gyí — Bolygó!* — S Bolygó helyett hárman is húzzák, *csakúgy rohog a táró*. Alvó ébred; „Szt! — Bolygó!” Kinyitja szemét — nem a *Bolygó*. *Kusztorához* (bugyii-bicska) kap, vágja el a kötőfék-et. *Kié vót a kötőfékű* Persze, hogy a maga lováé... Tűz alig pillog már. Nagyobb a füstje, mint a lángja. Veri a szél egy irányba. El is fekteti a földön. Két utolsó istrázsa fáradtan dölne le — a füstbe? *Má oda nem!* Ki a legjobb helyen? Fogják a pokróca négy sarkát, emelik, meglóbbálják s dobják is már az árokba a kőkőnyebokrok közé. Mire kikászálódik, alszik már mindenki a tűz körül... *Ne alugyatok! Lá — a minap is kilenc lát optak é a Hosszi-rétrű. Főkeni! Röggé van!*

Hajnal harmatja levelet, virágot, legényarcot pirosra

csókolgat. Újra lóháton. Ló csöndesen poroszkál. S hangzik a nóta végig az ébredő utcason:

Amott legel hat pejcsikó magába,
Mind a hatnak békóba van a lába.
Ergye, pajtás, térítsd vissza a csikót,
Hadd vögyem le a lábáru a békót...

Ez volt a *lovászság*.

b) Vizek világa.

A Dráva, három kisebb patak s a véget nem érő lápok világa tartozott ide. A rajta élő nép vére minden csöppjével halász-pákász nép volt. Nem ünnepi szórakozásból, hanem főfoglalkozásai közé tartozott ez a munka. S munkája gyümölcse elsőrendű életszüksége volt. Amint látjuk majd.

Folyók és lápok világa az ő világában egy volt: víz, vizektől csillogó *berök*, *rétség* s víznek, csirának, benne meghúzódó életsejtnak találkozásából előálló növény-, állatélet ezerszínű kibontakozása, az ős-természet sokezer év óta folyó ugyanazon élete. Szürke, hallgató, komoly fűzek, *csomoros*, örökké suttagó, játszó levelű nyárfák, barna héjú egörfák, magasba néző, sudár méltóságos *vizefák* (jegenyék), zöldhéjú reköttyék közül kicsillog a víz: a *gürü* tele náddal, *zsumbék*kal. *Zsumbék* tetején metszés kiálló, éles, vékony levelei pillognak, lobognak, mozdulnak minden szellőmozdulásra: a *gürühaj*. Itt a szélen elvéve még egy-egy kiálló *hupart*. Huparttól hupartig zöld *fülcse* futja be a vizet. Sárga vízi-liliom s *gyíkénysás* fenyegető buzogánya: a barna *páskó* tarkázza a színeket. De túl a lobogó *gürühajon* s örökké-ringó-zörgő nádason integet már a *síkvíz*. Szinte zuhogó csattogással *fürécék* (vad-récék) röpöntenek föl. S lassan kitarul előtted a rejtelmes mádvilág minden szépségével: bűvár, *sarc* (szárcsa), vízityúk, *csilling* (halászsas), gém, szalonka, bölömbika, kócsag — békák ezreinek százhangú kórusával: — ung — ung! Magasan szálló gém egyhangú kiáltozása, fészket keringelő bicicajgatás. Hatalmas, magános kőrís lombjai közé *csirregő serege*- (seregély) *had* telepszik. Éles szemű *karhó* (karvaly), mint a kő, esik közejük. Ré múlt hallgatás — már száll is tova zsákmányával. Amott más *vadó* (rablómadár) kering: a kitárt, méltóságos szárnyú barnasas. Síkvíz eltűnik. Újra nád, *gürühaj*, ingovány, *sebhédék*, soha, vagy csak a legdermesztőbb hidegben *megkőniörödő* (befagyó), *párokos* (párolgós), örökké gőzölgő helyek. *Vigyázz*, — *mer ott égés²⁷ van* — *belé ne lépj!* Sohase kerülsz

ki belőle. Hallgató csönd. Leülsz egy nádcsomó tövén. Körös-körül náderdő. Csak az égés, az *opár* körül nincs egyetlen fűszál. Zörgés. Bölömbika lép ki nagy-óvatosan az opár szélére. Körülnéz. Orrával a csillanó tócsából vizet szí föl. Karvastagságúra dagadt nyakát égnek fordítja, a fölszitt vizet magasba fújja, miközben *börrögő*, *bufogó* hangot ad. Valamit lát. A következő pillanatban ijedten rebben tova. Majd újra kiterül a víz. Valahol fönt elszakadt a Dráva *bont je* (töltése). *Örömük* (ömlik) a víz kifelé. Csakúgy *zöng* (zúg). Növeszti, dagasztja a *síkvizet*. Szilfakérges csizma partra dobva, korbca tűzött gatyaszárral kötényszám szedi valaki a *fűmonyt* (vadmadártojás) a *gürühajak* tövéről. Amott *hosszi* rúddal kezében síkvizen léptet óvatos, gólyaléptekkel a madarász. *Hókás* (fehérfoltos) *sarcok* úsznak ott egy zugban. Meglátják. Ijedten bújnak víz alá. Madarász áll és vár: azok a hókás fejek kibújnak még. S a kibújó hókás fejekre rúd vége koppan. Gazdag zsákmány. Amodább a sekélyen asszonyok hajladoznak fölraggatott ruhával. Hideg víz kiszitta *száruk* (lábszáruk) ide piroslik. Egyik kezében rosta. Ahol bugyborékol a víz, meríti alá s dobja a másik fazekába a barnahátú. csíkot. Bujdosó halászkok, akik *rütök-helön* (rejtekhelyen) lerakott *vorsáik* (varsa) után járnak. Itt két *sütkő-gyerek* (siheder) osztozik a rákon. *Tekenyőst* (teknősbéka) is visznek a csávasba. Ott egy gödörből *piákat* merőget a *piókás-szüle*. Pénzért cserél az gazdát. Mikor vonul el innen ez a töméntelen víz? Soha. Még a legelők *bölcsős-heleire* is marad. Mennyi hal szorul ott majd össze. S egy-egy lohogós eső után mennyi víz csillog itt is — ott is. Mikor májusban kipányvázod itt a *lát*, még mindig víz *hörren* (buggyan) *föl a cüjek* (cövek) *mellett*. Árkok záporhordta, fenékgig tiszta vizén mosó asszonyok. Csattog a vászon. Gyöngyözik a víz. A *döngörökön* (dombosokon) derékig érő fűvet dönt a kasza. Kimondhatatlan édes illat. Lenn a *lapison povolyás-sás*.²⁸ Háromszor vágod bele éven át a kaszát. De mit harap amoda majd a jószág, ha elvonul az ár. áprilisi záporok a *tollast* (árvízmaszat) lemossák a *böntről* s böntoldalón kidugja sárga fejét kerek, haragoszöld levélgallér közül a *cípör*.²⁹ Mennyi élet, akárhova nézel s milyen korlátlan életheletőség! Nincs ebéd? Egy óra múlva hal sutorog már a földtepsziben. Jót akarsz enni? No, a vasárnapi ebéd *csíkos-kapiszta* lesz. Éhes vagy? Végy le egy kiszáradt halat a fűstről! Mit teszünk el hónapokra? *Fönszivárétott* (fölszáritott) halat hordószám. Halászol? Vorsát lesel? Megéheztél? Parton *elgyappan* a láng. Parázs piroslik. Parázs fölé nyársat szúr a földbe. Nyárs végére hal. A halat egyszer-kétszer megfordítja majd. Jobb kezében másik nyárs. Nyárson parázs fölött szalonna. Zsirját végigcsorgatja a halon, halról lecsöpögő zsírt balkezeiben tartott kenyérral fog

föl. Megpirult a hal. Most nyakát fölvágja, hasát végighasítja, belét kidobja. Nyakánál újra a késsel körülkeríti, bőrét nyakánál megfogja s fejlik a bőr — a *mundérja* —, pikkelyestől lefelé. Ez a *mondúros-hal*. Ott háromlábú, likacsos cserpenyőben parázs fölött sül a hal. *Csuklósfa* bokráncsában rotog a hal-paprikás minél több vöröshagymával s minél erősebb paprikával. S ki tudná elmondani, mi minden ki nem került a halból-csikból? S hogyan válogathatott a finomabbnál-finomabb hal-fajokban: harcsa, csuka, ponty, süllő, amit, ha nagy volt már, fogasnak neveztek, a süllővel rokon márna, piros szárnyú keszeg, dévér-keszeg, *bállókeszeg* (vízáradásakor *zátonyokra*: a *szigeckére*, amit mindig rak a Dráva — kijön, oda jártak *bálozni*), kecege, compó, *kuruli* vagy *bures*, napi hal. S ki tudná elmondani, mit jelentett éven át húsban, *fúmonyban*, különösen egy-egy madárvonulási időszakban ez a teremtés korszakából itt maradt világ a szárnyasok százezzeivel? Anynyira életeleme volt ez a vízben-legelőben *szabad* világ, hogy, mikor a *különözés* határt szabott ennek a szabadságnak s a nagy vizek lecsapolása ugyanakkor más életformára is kényszerítette, pontos statisztikai adataink alapján itt indult meg az *egyke* öngyilkossága útján. Hogy a vizek világa nemcsak állandó élelem-, de pénzforrás is volt, csak néhány sort Haas Mihály idézett művéből: „A Duna és Dráva és még inkább ezeknek lápjai között található számos természetes halastavak annyira bővelkednek halak, csíkok és rákokkal, hogy ezekből nemcsak Kaposvár, Kanizsa, hanem Pest és Bécs is kap.”

Mik voltak halászó módszereik?

Ismert területen mozgunk. Módszereik és eszközeik ugyanazok voltak, mint általában szerte az országban.

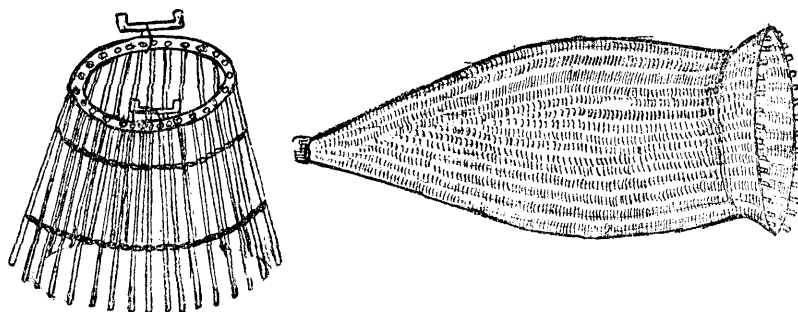
Megvolt a tapogató halászat. Ide tartozott a *kézzel tapogatás*. Értették a módját: partmentén hol a tókék, gyökérszugok, ahova a hal elhúzza magát! Mikor húzza el magát! S jártak rá, mint gombás a *rütött* (rejtett) *gilvagöcsre* (szilfátoké) s rakták meg a madzagátvetős vászontarisznyát. A tapogatóhalászat főeszköze a *tapogató* vagy *kas* volt. Csonkakúp alakú, fűzfavesszőből összeállított, 50—70 cm. magas, felül keskenyebb, alul szélesebb nyílású készség. Fölül erős mogyoróágkarika köröskörül kifúrva. A fúrásokba húzták a fűzvesszőket. Alul a fűzvesszőket mogyoróág síkjából készített még két karika fogta össze madzaggal. Fönt a karéján fából

alakúra faragott két fül, aminél fogva dobálták odább-odább. Vagy mogyoróág helyett vastag gúzst hajtottak meg s a fűzvessző-bordákat köröskörül be is fonták, csak alul hagyták tényleg szélesen fonás nélkül, hogy a sárba belemélyedjen. vizet fölzavarták, hogy a hal ne lásson s dobálták hol erre,

bol arra fenéig merítve. Ha koppant az oldala, hasaltak rá azonnal, mert a csuka kirúgta magát belőle. Természetesen csak kis vízben használták.

Megvolt a *rekesztő* halászat. Eszközei voltak: a nádból vagy fűzből, reköttyéből készült *rekesztés* vagy *lészák* — a *csikkas*, a *vorsa*, a *vejsz*.

A csikkashoz nem igen fontak rekesztést. Ahol a part szűkül, ötöt-hatot leraktak a sekély vízben egymás mellé, úgy hogy máris befogták a víz szélességét. Kirakták — mondjuk — este s másnap vizsgálták: mi van bennük? Néha csíkok mellett kisebb csukák is belecúsztak. A csikkas két egymásba fonott részből állt. Az alsórész kerek *tányérú*, kúpszerűen összefutó fűz, vagy reköttyefonat, fölül kicsiny kerek nyílással, a *vör-sökkel*. Az ormánysági ember a csúcsba futó két vonalat úgy mondta, hogy — *hegyzőkbe mönt ki*. Az alsórészre szintén *hegyzőkbe* menő, jóval hosszabb, kerek öblű fonat borult, végén kerek nyílással, amit fűvel, sással szoktak eldugaszolni. Fonása mindig sűrű volt. A vörsökön beúszott a csík, többet ki nem talált, s a két fonat találkozásánál a zugban húzta rákásra magát. Álló, vagy lustán mozgó, sekélyebb vizekbe rakták ki. Nagysága 50 cm-től. Volt 80 cm átmérős tányérú is.

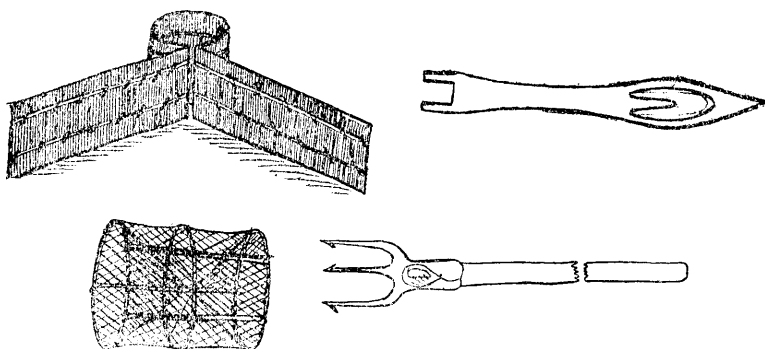

1. Kas v. tapogató. 2. Csikkas.

A *vorsa* jóval nagyobb volt a csikkasnál. Volt egy öl hosszúságú is. Ugyanabból a két részből állt, mint a csikkas, mind a két része ugyanúgy *hegyzőkbe* ment ki, alsó részen a *vörsökkel*, amin keresztül úszott a hal be a *vorsa farkába*. A fark *hegyzőkbe* futó nyílását fával dugaszolták el. Alakja karcsúbb volt a csikkasénál, s felső része többnyire egyenes vonalban, öblösödés nélkül borult az alsóra. Jóval ritkább, *szálvegyőkből* állították össze, amiket oldalt néhány karikavessző tartott. Parttól-partig érő fűz- vagy reköttye-rekesztésbe rakták bele — rendszerint egyet. A beúszó hal a farkban szo-

rult össze, vissza nem talált s a felső nyíláson, a *seggin* keresztül szedték ki. Hogy mennyire főfoglalkozási ág volt itt a halászat, mutatja, hogy volt ember, akinek három is volt állandóan kirakva, s mivel más is megvámolhatta, kinn a parton ott *hálótok* mellette s *őrözték*. Sokszor használt közmondásuk is volt róla: „Hágát, min csuka a vorsába.” Kisebb vizeknél használták.

A *vejsz* állt két *sarkosan* egymás mellé állított *nadlészából*, amit a víz lomha mozgása ellen gátul állítottak levért karók közé keresztül a *berkőn*. A két lésza között szűk nyílás, amin keresztül az utat kereső hal beúszott a két lészához erősített kerek nádrekesztésbe, ahonnan vissza többé nem talált. Legközelebb állt a Hermann Ottó leírta *rác vejszéliez*, amelynek se *udvara*, se *pelőcéje*. A *vejsz* mellé *üllőt*, *leső helet* vertek le ágasokra keresztül fektetett fából, szalmából s hosszúnyelű *merétővel* szedték ki belőle a halat.

1. Vejsz. 2. Hálókötő-tű. 3. Kettős dobháló.
4. Szigony v. szögöny.

A *merétővel* eljutottunk az *emelő halászat* világába. Mi volt a *merető* vagy *merőgető*, vagy *szak*? Hosszú, rendszerint ágasban végződő nyéllal ellátott fakarika, köréje hurkolt zsákszerű hálóval. — Rokona volt a nagysága szerint *kis kácsér* és *nagy kácsér* vagy *gereblye kácsér*. A kis kácsér nyeletlen, a vízben állva part mentén rakják tovább. A nagy kácsérnak gereblyeszerű nyele s a parton állva dobálják odább-odább s kapják ki, ha halat éreznek benne. Mindakettő zsinórral félkör-alakúra kifeszített faívhez félköralakúra hurkolt zsákszerű háló. A háló öblét *köböl-nek* hívják. Szaporcán láttam. Idetartozott Kákicson, Piskón a *butyka*, Szaporcán ugyancsak *szak* nevű háló. Két, egymásra keresztberakott, ívalakúra kifeszített ág. Feszítője az ágvégekre kötött négy zsinór, az *inda*,

amik négyszöget alkotnak. Föléjük boltszerűen borul hát a két *feszítőfa*, vagy *ernyő*. Az indákhoz csak kissé öblösödő, 60 vagy 80 *szömös* hálót hurkolnak. A feszítőfát hosszú nyél tartja. A *szakozás* vagy *butykálás* különösen éjszaka egyik leg-hangulatósabb s legelméesebb neme volt a halászatnak. Rendszerint patakok vizében üzték. Először elkészül a haditerv: kinézik a *szák* helyét. A túlsó parttól a víz szélességéhez mérten a patak közepe tájáig gyűrűskeágból font *lészát* állítanak le meg is karózva, hogy a víz folyása el ne döntse. Ezen a szakaszon a hal már el nem úszhat. A lészától szabadon hagyott része a medernek: a *száké* s a *górée*. Közvetlenül a *lésza* mellé kerül a víz alá eresztett *szák*. Hálója fenéken, rúdja kézben, a halász a *górén*. A *szák* és innenső part között hagyott ürt tehát az alul szintén bürökkel, sással, gazzal eltömött *górée* tölti ki. Mi a *górée*? Alul vízbevert, fölül *lércel* Összeszögelt három faláb. Tetejére *vejtet* raktak ülökének. (Piskón: *üllő*.) Ezen ült a halász. Volt úgy, hogy két *ágast* vertek csupán a vízbe közel a parthoz. A két *ágast* egymással összekötötték. Most mind-egyik *ágasból* a partra is fektettek egy-egy rudat, erre rakták a *vejtet* ülökének. A hal tehát csak a fenéken fekvő háló fölött úszhat már el. Hogy gyanús ne legyen neki a víz sodra, *mögcsön-desétötték* a vizet. Hogyan? *Sarkantéval*. A *górés* part mentén fölfelé 5—6 lépésre a *górétól oldalfélt*, rézsutt, *szuantag*, tehát a partra nem merőleges, hanem a víz folyása irányában ferdülő vonalban 2—3 karót vernek le úgy, hogy a medernek valamivel több mint felét befogják, a karókat fűzfaágakkal, giz-gazzal befonják *vízvetőnek*, hogy oda ne törjön a víz s megcsön-desedve folyjék tovább a *sarkanté* és *lésza-górée* közén. Még ezzel sincs vége a furfangos haditervnek. A *szák* (*butyka*) fölött még mindig elsurranhat a hal. Hogy el ne surranhasson, a *lészával* egyirányban lefektetett *ernyőhöz* több sorban, tenyéryi szélességben madzagot húztak ki, ezt a több sor vízszintesen kötött madzagot függőleges irányban is összekötötték több madzagsorral úgy, hogy ritka háló képét mutatta. Most ehhez a ritka háléhoz középen függőleges irányban egy ágat erősítettek. Ágra bodza húzva. Ebből egy hosszú nád, vagy tetején kifúrt vessző állt ki, a nádból, vagy kifúrt vesszőből viszont éjjel lúdtoll, nappal pedig rátűzött nyárfalapocska. Ez a vízből kiálló ág, bodza, vessző, lúdtoll vagy nyárfalapocska együtt volt az *őrző*. Ha az *ernyő* közén átúszó hal csak egy kissé is megérintette a madzagot, vagy csak a farka hullámverése jutott is el oda, az alul csak parányit rezdülő ág és bodza fölött a magasan kinyúló lúdtoll már észrevehetően elmozdult s erre a jelre kapta ki a *szákéi* a halász s fogva volt a hal. — A hely, ahol így halásztak, volt a *szakozó*. — De másként is halásztak a *butykával* vagy *szákkal*. Augusztus hónapban, mikor fölmelegszik

a víz s az apró, feketeszínű, piócaszerű élősd, a *sünyeteg*, bele-
tapad a ponty szájába, a ponty nyugtalanná válik s elkezd
vándorolni. Kis vízben, amikor látja, hogyan túrja a ponty a
vizet, lesi már a halász mezítláb, föltúrt gatyaszárral a halat,
borítja rá a *szakot* s az ott marad alatta. (Ilyenkor nincs *örző*
a *butykán*.) Ezt nevezik *búrogatás-nak*. — Úgy a *búrogatás-t*,
mint a *szákozás-t* ma is üzik Szaporcán.

Talán az emelő-halászat körébe sorolható a *kece-háló* is.
Kakasülövel összefogott A, sarokba futó két fa, a *bónéfa*, két
végéhez félkör alakú kötél erősítve — a kece-háló *ina* — rajta
lócsont nehezékek. Bónéfához kakasülőig, kakasülőhöz s a kece
inához többszörös kötésű, nagy, csúcsos, zsákszerű háló: a
léhés. Felülről nyél erősítve hozzá. Csónakban a nyélen ül a
halász. Csónakot viszi lassan lefelé a víz. Nem evez, csak kor-
mányoz félkézzel. Másik keze a nyélen. A léhész szája vízfolyá-
sa felé. Csontok lefelé feszítik száját, de fölül parafák vannak,
amik elmerülni nem engedik. A zalátai halászok ma is hasz-
nálják áprilisban süllő fogásra, amikor *mögindulnak* ¹²⁰ s kö-
zel a parthoz a mély vízben kergetik egymást.

Halásztak *horoggal*. A horog akasztóvasát *köpünek* hív-
ták. Madzagon közepe táján átfűrt kéreg: a *faérző*, ami
úszott a víz színén mindaddig, amíg a horogra akadó hal víz
alá, halat, faérzöt viszont a halász ki nem rántotta. Zalátai
halászok ma is használják horgászás mellett a *kuttyogatót*.
A kuttyogató kisebb fa vagy bádogg tüllök-féle, ami vízszí-
nhez ütögetve buggyanó békahangot ad. A halász csónakkal
mély vízre evez, horogra kecskebékát tűz, leereszti, kuttyoga-
tóval békahangokat ad, békahangra és loccsanásra figyelmes
lesz a harcsa, odaúszik, kecskebékát s vele a horgot bekapja.

Megvolt a *kerítő*-halászat. Ezt csak árokszerű mederben
használták. Az árokban valahol lerakták a vorsa-szerű dobhá-
lót. Leerősítették. Szittyóval, sással, békanyállal befódték,
hogy sötétben legyen. Melléje bürköt, nádgyökeret gázoltak
rekesztésül. Most a víz folyása irányában *húzó-hálóval* végig-
cserkészik a vizet el a dobhálóig. Ott a hal összeszorul, sötétet
keres s belemegy a szittyóasztakaró adta sötétbe: a dobhálóba.
A dobháló néha kettős volt: szája volt mind a két oldalon. Ak-
kor alulról fölfelé is fölcserkészték a vizet.

Alapjában ugyanaz volt a szárnyas-háló, de a dobnak
bürok, sás, és nádgyöker rekesztés helyett parttól-partig érő
két szárnya volt középen hosszú, néha többszörösen vorsa-szerű
dobbal vagy *öböllel*. A halászat kiegészítő eszköze itt is a húzó-
háló volt.

Megvolt a vető halászat eszköze: a *pöndör-háló*. Csak a
Dráva mentén használták elvéve. Ma már — zalátai halászok
Mondják — nincs használatban.

Nagyon kedvelt módja volt végül a halászásnak: a *szigonyászás*. Víz alá bukó sarcot, fűrécét is böktek vele. A szigonynak hosszú, könnyű nyele, három vékony vasága s mindegyik ágán visszaforduló hegyes orra volt, amit itt nem *szakának*, hanem *köpünek* híttak. Használták az Ó-Dráván, a szétterülő vadvizeken, mikor *dérjég* volt. Dérjégnek a hirtelen kétujjnyira fagyó tükörtiszta jeget nevezték. Sekély vízben, kis területre összeszorulva meg is fulladtak ilyenkor a halak. Az Ó-Dráván ilyenkor *ólást* vágtak a *főrásnál* — *ahol bugyog a víz mindig* — halak odamentek s csak szurkáltak alá a jégnek a szigonnyal s húzták ki a halat. Sekély vad vízben ilyenkor néha nem is volt szükség a szigonyra. Jég alatt egy-egy ponton orrukat egymáséhoz értetve *összekarétak*³⁰ a csukák — dér jégen át tisztán lehetett látni — fejszefokkal rávágtak a jégre, csukák megszedültek, nagyhamar fölszedték a jeget és kapkodták ki a csukákat. Öröm volt mindig a *Mátyás-napi szigonyászás*, amikor a csukák *ikráztak* már. Följöttek a víz tetejére, vágták hátukba a hegyes szigonyt s vitték boldogan haza a *Mátyás-csukát*. Haas Mihály ír még idézett könyvében a *szigonyászás* egy neméről: a „tűzihalászatról”. „Két férfiú csónakba ül t. i., az egyik evez. a másik a csónak orrára égő nádcsomót biggyeszt, hogy ennek a világánál a víz fenekére lásson. A hal e világosság láttára meg sem mozdul, miért is könnyen átszúratható az ügyes halász által.”

Íme: a sok-sok fortélyt és éles megfigyelőképességet követelő halászat fegyvertára az Ormányságon.

c. Erdő.

Millió zöld levélből mennyezet. Közéin kék ég, aranyos napsugár. Oszlopai évszázados fák sudara. Isten ezer orgonasíp ú, végtelen székesegyháza: ez az erdő. Falevelek alig hallható sóhajától ezer torkú madártrillákon keresztül vágató viharok zúgásáig — mennyi hang! S puha szőnyegén mennyi szín! Örökzöld piros bogyója fehér dérmezőn. Dérmezőből barna avar kandikál elő. Dér fehérsége oszlik, piros bogyó tűnik: millió hóvirág. Hóvirág elfakul: ibolyamező kézzel kevert fehérsége. Erdőszél fehér lángtól lobogó kőkényvirág. Kialszik a fehér láng: csillanó tócsatükrökből sárga gólya virágkoszorú. Fehér és piros virágú árvacsalán folytatja a sort. Szentgyörgyvirág millió fehér csengője, kakukvirág millió pettyes harangocskája. Amott páfránszerű *élők-halok* (v. páprád) haragoszöld ernyői hallgatnak. Csattogó földieper piros-sipka bogyói. Majd vadrózsabokrok nyújtják feléd halványpiros szíromcsészéiket. Hatalmas, zöldülő hársak, hal-

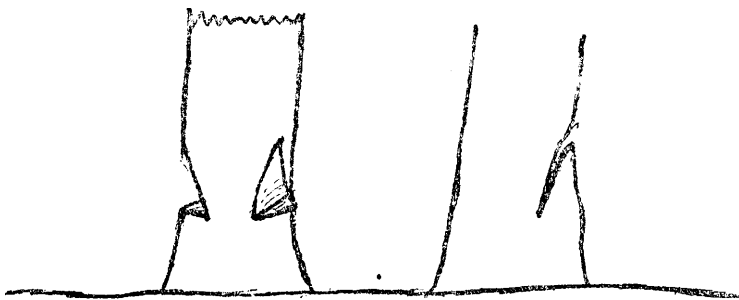
ványzöld levelű iharok virágtól sárguló koronája. Vadméhek, színes szárnyú legyek zümmögő tízezei. Fehér felhőket tükröző, csobbanó kis patak. Partján égszínkék szemű ezer nefelejcs. Surranó, kékszárnyú szitakötők. Csöndnek és hangnak, színek és álomnak, illatnak és boldog, mindenről elfeledkezésnek kibeszélhetetlenül szép világa. Kilencszáz évig volt ez a nép szerelmes beléd. Nappalaid naptól csillogó barna árnyékaiba. S éjszakáid korhadó faóriások villódzásától sejtelmes félhomályába. Élet és költészet együtt voltál neki. Ilogy feledkezze el valaha is rólad!

Töméntelen gazdagság volt csak fában. Vihar-kidöntötte, *esött* (földredőlt) óriások százai *rejhűdtek* (korhadtak). Tövéket csalán veri, derekukat borostyán futja. Gomba kiveri. Millió hangya tanyája. Hagyták. Kinek volna rá szüksége? S ki ne találna mindent, amire szüksége van? Akkor is volt az erdőnek *erdőse*, de nem volt *kujcsa*. Minden héten kétszer volt *fázó* (fahordó) nap, mikor szegény-gazdag kocsiszám hordhatta a fát. Onnan került ki kocsioldal, lapátnyel, nyomórúd — lám a múltbeli *kőrő* (könnyen eldurranó) volt már, elpatlant — s az élet ezer szüksége. Mit adott *zsódot* érte? Minden *fërta*³¹ után negyedől favágás *rabotha* — s szabadra hagyták. Miért vesződjék hatalmas fák döntögetésével? *Hőkűnek*, kemencének jobb a *baltázott* fa. Lova lába alatt szikrázik a hó, szánkó rakoncái el az *ormányig* (orraig) friss fával tele, csengője szava messziről kicsilingeli az asszonyt a házból — hó! — csak a gyepelőt akasztja még az első *eplénbe*:³² — *Ètt a fa!* Milyen tömérdek, félig szénné vált fa kerül elő ma is a földből, ha megnyitják mélyét

De azért kiválóan tudtak a favágáshoz s mesterei minden fafeldolgozásnak. Erdőirtásra nem szívesen vállalkoztak. Csak a szegénye. *Akiknek 18 napos helik van*. Ezért mondta a nincstelenség jellemzésére: „Hála Istennek, irtásom sincs!” Nem *gazdag* vagyok, hanem anyim sincs, mint az *irtást vállalónak*. Téli gunyhó meleget ad. Szalonna — kenyér kerül hazulról. Szilfa derekát kifűrják, csapat ütnek bele: — kitűnő víz. Kicsi kutacskát is ásnak *bodony*³³ nélkül. Száját szálfá-ágfa takarja. Hosszú vesszőrudacsқан hársfa-, szilfaMrsfró? (héjból) csavart, kúpalakú, *hárssal* ráfűzött vödöröske: a *sarginya*. S zuhog a fejsze a sudárfák tövéen. Mindig kétfelől kezdik s mindig *hakot* adnak. Az első vágás csak kissé magasabb a vízszintesnél, a másik vágás *szuantag* (rézsutt) rá. S röpköd a *hegyzőkbe* futó *hőkács* (forgács). Eopog a fa s mennydörgés-szerű zuhanással terül a földre. *Siprója* (ágvég) letördelözik. Tüzet raknak vele. Vagy ott hagyják. Vékonyabb ágai sütőfa. Vastagabbját hasogatlanul fűrészelik össze. Derekából hasabfa *ölbe* rakva. Épületfa. Szántalp. Odvas fatörzsből *bodony* a bo-

donyos-kútba, puttony, nagysága szerint: búzás, borsós, *diás*. S ki tudná elsorolni: mi minden?

A kidöntött fatörzset — ha egészen van rá szükség — haza is szállítják. Hogyan? Kétféle módon. Vagy *gurgulákon*³⁴ húzták lóval, vagy *fölgórézták*. A gurgulázás azt jelentette, hogy két öles két rudat, *nyílalórudat* dugnak innen és túl a fatörzs alá kb. 60°-ú szög alatt, a nyílalórúdnak a fatörzshöz közel eső része alá keresztben másik fadarabot fektetnek, ezen keresztül megemelik elül is, hátul is a fatörzset, *gurguláksá* vagy *hörgőfákat*, gördülő gömbölyűfákat raknak alá s ezeken gurul a fatörzs. Amint megy előre, hátul újra meg

1. Hák a fatörzsön. 2. Szuantag-vágás.

újra elmarad egy-egy *gurgula*. Fölkapták s rakták elül újra alá. Keserves szállítási mód volt. Egy-egy *kopolyánál*, zökkenőnél kurjogatás, ostorpattogás, ló ina megfeszül, szája habot túr a zabián, néha 6 ló is húzta. Egyszer hazaért. A fölgórézás pedig ezt jelentette: — fölnyilalták a fatörzset elül-hátul. 2—2 hasáb fát tettek alá. Újra nyilalták. Újra 2—2 hasábot alá keresztben az elsőkre. Megint nyilaiás. Újra 2—2 hasáb az előző 2 hasábra újra csak keresztben. Szóval górért raktak a minden sornál újra meg újra nyilait fatörzs alá. Most a kocsi elejét a *juhával*, *fürgetével*, hátulját a *fürgéjével* alátolták a fatörzsnek, — a górékat természetesen úgy rakták, hogy kocsi eleje és hátulja odaférjen — hozzá láncolták, górért alóla kiszedték s húzták a lóval. Ez még keservebb szállítási mód volt, a régi, vasalatlan fakószekerek nem is mindig bírták. Jaj volt, ha küllő roppant, vagy a nóta vált valóra: Eltörött a juhám rúdja.

Még egy szállítási mód volt. Kocsi elejét-hátulját két ú. n. *bőr fával* kötötték össze: két oldal helyett két gömbölyű hosszú fa a *fürgete* meg a *raconca* mellé. (*Tengőből* kiálló vas, ebbe járt az oldal.) S keresztbe rakták rá a *bodonynak*, *puttonynak* valót.

S most próbáljunk néhány szerszámot, eszközt, berendezési tárgyat felsorolni, ami mind az erdőből került ki.

Ott van mindjárt maga a *kocsi* meg a *szán*. *Nyútó*, oldal — szilfából, a többi rész kőris. Minden darabját maguk faragták *bakszéken*, *kalátafán*. S művészettel. Vasalatlan, fakó szekereik híresek voltak el a *túladunai* vásárokig, (értsd: Alföld) s nagyon sok szép ezüst forintot hoztak haza, ha a Laci-konyhán, közbeeső csárdákon ki nem dalolták addig a zsebükből:

Ára alá Baranyába mind Pista,
Van is annak három ezüst forintja,
Ha van annak három ezüst forintja:
Ergebőrbül van a bugyellárisa.

Vitték magukkal mindig a fejszét, fűrút, talpat, mert a fakószekér tréfát is üzött néha: talp kiesett, küllő *odafagyta* (sodorta) a gyeplőt, lovak elkezdtek körbe forogni — lerakni a terőt, kiigazítani a hibát — egy lépést se addig! Nyikorgott is kegyetlenül a térő alatt, ha kiszáradt. Hiába kenték otthon disznóhájjal — a disznóháj csak erre szolgált — úton tökbéllel, kocsioldalba rakott fazék szappanos-vízzel s minden fáradt nyögése azt mondta a *hosszú fóron* (fuvaron): *hit-kit-kit nemi* De mikor lerakta a terőt, északi szél se *palota* (szelelte ki) a télen is póre gatyát, egy korty *más* italról sem feledkezett meg a gazda, a pécsi, görceönyi hegyek-dombok *horhóján* vígan csikorgott már a kerék: *Öttem-ittam, aki kellett!*

Bodony os kút. Ott a szödörindáson hatalmas, sok százados, csonka tölgy. Belül odvas, üres. Kút lesz abból. Tövéen csattog már a fejsze. Kidöntik. Törzsétől ágait elválasztják. Olyan, mint egy óriási *dudú*.³⁶ Ketté repítik. Mint a teknőt kitisztítják. Rakonca mellé *bőr fa*, — rárajkák. Otthon alul-fölül négy-négy darab fát szabnak rá, faszöggel ráütik, összeszorítják. Repedése se látszik. Leeresztik a megásott kút gödrébe. Ez lesz a *bodony*. Bodony négy sarkára négy *szalufát* állítanak, bedeszakázzák. Földet mellé. *Letapsolják*. Nehéz munka az elején, mert erős a kút *fejetékje* (forrása). Mikor a szalu felső részéig tele volt földdel, újra négy *szalut* mellé és ugyanígy tovább. Ezt a kutat nevezték *bodonyos-kútnak*, itt-ott *dudús-kútnak* is. *Vidörje* (vödörje) is fa. Ostora vadszóló-gűzs.

Puttony. Ez is *kimükált* üreges fatörzs. Fenekét bedeszakázták, Két alatta fekvő fadarabra állították, hogy levegő járja. Me *rejhűdjön* (korhadjon) idő előtt, macska a féreg után³⁷lájárhasson. Többnyire tölgyfából, vagy fűzfából volt. Láttam olyan óriási fűzfa-puttonyt, amiben 12 mérő búza fért el, amíg aliából korhadás miatt egy tenyérnyit le nem vágta. Egy mérő *csapént* (csaptig) annyi mint 4 *nyócoda csapént*. Kö-

rülbelül 48 kg. búzának felelt meg. Két mérő búza annyi mint 1 *kila*. Körülbelül 95—96 kg. búza. 12 mérő búza tehát közel 6 mázsa búza volt. A borsós puttonynak kb. egy zsáknyi úrtartalma volt. A diás-puttony még kisebb. De tartottak benne babkba elrakott, finom szálúra kitilolt kendert-lenet is. Ezt *oka-szám* mérték, ha eladásra került. Az oka súlyban kb. 1 és $\frac{1}{2}$ kg-t, űrmértékben kb. $1\frac{1}{2}$ litert jelentett. Vásárban így alkudtak a kenderre: „Hogy adi kè *okáját?* Lelkészi díjlevelekben is megtalálható: — *egy oka hús, egy oka bor.*

Hambár. Hatalmas búzatartó láda szilfa-, tölgyfa-deszkából.

Amint már ismertettem, az erdő adta a talpas-ház, talpas-pajta majdnem egész anyagát föld és zsupp hozzáadásával s egész bútorzatát. Mind maguk faragták. Még a zár is innen került: *vadszóló-gúzs* volt.

Ez az ajtó de be nagyon gúzsolva,
Nem möhetők a babám udvarára...

Egyik legfontosabb, erdő-adta eszközt, a *külüt* is ismerttettem már.

Szüőfa, zupa, vágó, tiló a maguk keze munkája. A következő fejezet szól róluk.

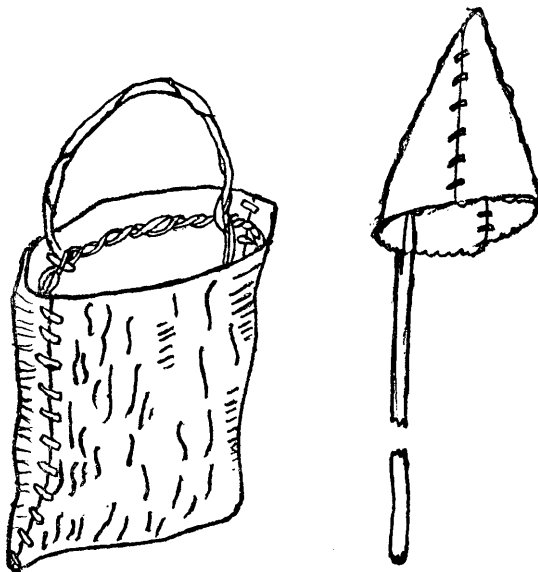
Innen került ki a hordó *dúgája* (donga), *üstöke* (fenék), *küedere* (dugó) — tölgyfából. Abrinca mogyoró. Szép egyenes ágát ketté repítették, összehajtották, *körömré* összeillesztették. Évekig állta. Volt külön *ecötös hordó* is. Üstökén állt. Tetején lyuk és *küeder* helyett négyszögű ajtócska. Hordónak testvére a négylábon álló nagy *palló-sajtár* ugyanabból az anyagból. Fenekén oldalt lyuk. Hosszú *csap* jár bele a *lükő* lyukán keresztül.

A *szapu*. Szilfából vékony deszkát színak, mint a szitakaréjt, meghajlítják. Fenekét ugyanilyen fából. Csőrőfa hajtását elhasogatták, azzal fűzték hozzá. A csőrőfát, mint láttuk, egyebekre is használták el a *fáklyáig*. A régi nagy erdők kiirtásával ezt is majdnem teljesen kiirtották. Pedig ezzel voltak tele a *vágások*^{3e} valamikor. *Vétvén* (elvétve) találni belőle itt-ott A szapu magassága másfél láb volt. Volt *nyőcodás* szapu is, kisebb is. Gabonát, lisztet mértek vele.

A kéreg-munkák közül ismertettem a *szűköt, sarglnyát*. Említettem a csizmába rakott szilfa-, hársfakérget.

Igen érdekes eszköz volt a *mérce*. Hatalmas, egyenes törzsű *lipahársfa* héját törzsén kb. fél öl magasságban egyenes, függőleges vonallal fölvágták, fölötte, alatta vízszintes vágással körülkerítették. Most a függőleges vágás mentén elkezdték fejteni. Egyszer lecsattant puskaszerű durranással.

Most a belsejét kifelé fordították, két szélén összeillesztették, két ujjnyi széles falapot borítottak rá, s faszögekkel ráerősítették. Ebben párolták a pallósajtár megérkezte előtt a ruhát úgy, hogy négylábra állították, fenék helyett deszkákat raktak a négy lábra, fenék alá pedig nagy gömbölyű teknőt, hogy a lúg szét ne folyjék a konyhában. De más haszna is volt. Kemény hidegben bevitték a gyöngye kisborjút a meleg konyhába, s ebbe tették, hogy ne futkározzék.

1. Szükő. 2. Sarginya.

A firajcsóságú-derekú, fehér-foltos gyertyánt csak tüzelőnek használták. Legkeményebb tüze volt. De siettek vele, mert a harmadik évben már *mogharaplott* (megpudvásodott).

Hát a többi fák? A *művészkedő pásztorok fája*: az ihar, a vadkörtefa, a pirosbűszű szilvafa, a fehérbűszű *geleginya* (galagonya). Milyen gonddal pácolták, fűstölték, szárították néha éven át, míg a sallangos tarisznyából előhúzták a *jármot* (fatók), fájáromból a hegyesre, keskenyre fent, nyeléhez ólmozott borotvapengét, a *bizsókot* — de láttam egyszerű bicskával dolgozó pásztort is — s vágták, metszették, formálták, spanyolozták gyönyörű faragásaikat, amikből nem csekély anyag került Ormánység híres pásztorai, Hunyadi István, Hoffer János, a börtönülő Hodó s a balaskájára büszke vén Pál János kezéből a Néprajzi Múzeumba. Tükrös, karikásnyél, bot, pipaszár, rokkafa, vetélő, gyufatartó, borotvatartó, ötlikű furuglya,

s bár anyagából csak feneke és teteje fa: a művészi szarusótartók a naiv képzelet annyi aranyos virágával. Ott sás között kígyó kanyarog végig a karikásnyélen, fejét fölemeli, kap a béka után, gólya meg a kígyó után. Itt búzakalász körülfonta címer a boton, mögötte-alatta tulipán. Tulipán alatt gyöpike, gyöpike alatt százsorszép, ereslevelű tölgyfaág álló s lecsüngő makkokkal, őszirózsás ág végzi a virágsort. Tükrös két felső sarkán leveles makk, két alsó sarkán pávaszem. Oldalt a két szélen két szembenéző madár, közöttük csillagvirág, tulipán és leveles makk között címer. Sótartó oldalcifrái között három tölgyfa összeboruló sátorral. Alattuk a középső fa kétoldalán két betyár. Pödrött bajusz, vállon puska, kézben fokos, szedett gatyá, túróttszárú csizma. A másikon betyár a szeretőjével, aki borospoharat tart a kezében. A hagyomány még meg is nevezi őket: ez volt a nagybajuszú Juhász András. Ez Séta Pista a szeretőjével, Bödő Böskével. *Járkáló-bujdosó* pentont is zümmög mellé:

A lopódi nagy tölösbe
Sírva járká Bödő Böske ...

S ki tudná fölsorolni túl a csalánfölvérte *ballangon*³⁷ integető *roboz*³⁸ áthatolhatatlan indáit, cserjéit?

Ott a karvastagságú, halvány-piros virágú *vadrózsa*.TM Ágaiból a legszebb *furuglya*, pipaszár, gyökeréből a pompás gyökérpipa.

A böjti szeleket hirdető fehérvirágú sarjaival egyenesen felszökő, tüskés *kökönye* (kökény). Szép egyenes ágát tavaszszal késsel *bebarkócazták*,⁴⁰ egy évig tövén hagyták, a barkócazás mente kifort s lett belőle *barkócás* pipaszár.

A *reköttye*. Vesszejéből kosarat fontak.

A haszontalan *lâncsika*.

A *büdös-somfa* söprűnek. (*Cornus sanguinea*.)

A piros pápasapka-termésű *kecskerágó* szép, sárgahúsú fájával, botnak, pipaszárnak.

A *gyüriücske*. Kertvégre ele ven-vág ásnak.

A *kánya cserösnye*, *szüő fához csévének*.

De még orvosság is akadt közöttük. A *disznótüske fa*. Másnéven: *ebmöggyfa*, *varjútüskefa*. Héjjá 3 rétegből áll: fölül fekete, középutt sárga, alul fehér. Sárgáját különválasztották, szárították, porrá törték, söprúpálinkába rakták, sárgaság ellen itták.

De az erdőnek nemcsak fája volt s aki faragta, ezer eszkoze a fából. *Élelmet* is adott. Tavaszti illatos, apró levelű *vad-saláta*, pirosuló eperszönyeg millió csattogó *eperrel*. Néhány nap vagy hét: le is szedték már.

Komolyabb és hosszú időre szóló táplálék volt: a *vadméz*, a *gomba*, a *vad* s a *makk*.

A *vadméz*. Isten utolsó bogaráig minden élet védi magát. A vadméh is. Ezer kicsi fullánk mered feléd. Tudja, hogy ez nem elég fegyver. Könnyű védekezni ellene. Ha kicsi a fullánkod, toldd meg furfanggal. Óriási tölgyek magasán rakták hát odvakba lépeiket. Zümmögés alig hallszik alá. Lombsátor odvat eltakar. S a törzsnek a síkja oly magas, hogy nincs ember, aki az alsó ágig megmássza. Nincs mibe kapaszkodni. Kitűnő fül, éles szem, szimat mégis rátalál. Furfangot furfanggal lehet csak legyőzni. Itt egy ember semmit sem ér. De aki jön, ügyes, erős és bátor legyen s mindenre elkészüljön. Szemtanútól hallottam egy ilyen odú megvámolását. Volt vagy nyolc öl magas a lyuk. Ki mer oda felmászni? S hogyan a 3—4 emberkar-átfogta, sokszázéves tölgy síkján? Akadt vállalkozó. Hosszú, egyenes, erős kampót akasztanak a legalsó ágra. Hosszú *rudazókötel* karra hurkolva. Kampón fölmászik. Onnan ágról-ágra tovább. Följut az odúig. Megköti magát. Méheket kifojtja. Éjszaka van, amikor a méh nyugszik s nem *láza ki* az első gyanús zörejre. Azután megkezdődik az illatos színmézzel megrakott lépek kiszedése. Hosszú a lép, eltörik, egyik vége leesik mindig az odúba. Fele is ott marad. A többi bele a kötélen felhúzott bográcsba. Estétől-reggelig s másnap estétől másnap reggelig tart a munka. 4—5 bogrács — néhány mérő lépesméz — egész évre szóló eleség a zsákmány.

Majdnem egész évre szóló, mindig friss eleséget adott a *gomba*. S töméntelen mennyiségben adott. Fölsorolom az itt talált fajokat.

Szen-György gomba. Mint a neve mutatja, áprilisban már kibújik barnás sapkájával a földből s mindig karéjban, néha egész köralakban burjánzik tova. A kisebb gombák közé tartozik.

Gilva-gomba. Szürkés-fehér, mindig bokrosán bújó spanyol-kalapja májusban ütközik már nagy *rejhűtt*, *esőt* szilfagöcsökön s bújik egész nyáron át minden eső után.

Szömörcsök-gomba. Ez is tavasszal indul. Olyan mint valami gyöngye száron lóggó, nagyobbfajta, ripacsos, szürkés-barna szemölcs. Falevelek alá bújik s onnan dugja ki nagy félénken fejcskáját. A leggyöngébb s legfinomabb gombák közé tartozik. Majdnem ugyanaz, — sokan egynek is tartják vele — a sarjú-kaszálatkor ugyancsak falevelek alól kandikáló *szögfi-gomba*.

Vargánya. Háromféle van: *rozs-vargánya*, — ez a rozs-virággal együtt dugja ki a fejét, *búza-vargánya* — ez a búza-virágzáskor — s az őszi ú. n. *hajdin-var gánya*. Teteje barna, közepe fehér, alja sárgás vagy pírhanó-zöldes. Nagy, vastag

kalapja majdnem tövéig borul erős szárára. Akad 20 cm átmérőjű is.

Nyúl-gomba. Tiszta sárga, lapos, bodor-levelű gomba. Júniusban üti ki fejét a levél alól 5—6 egy tőből.

Keserű-gomba. Tenyérnyire megnövő sapkája sárga tetejű, fehér belű. Húsa *kőrő*: — törik. A törés nyomán fehér, tejszerű folyadék jön ki belőle. Június melege csalja ki. Hogy keserű ízet elveszítse, először forró vízbe öntik.

Galambica. 10 cm átmérőjűre is kifejlődik. Két fajta van: zöldbelű és piros belű. Sapkája teteje mindig fehér. Ez is *kőrő*: — törik. Egész nyáron található.

Petric-gomba. Sapkája barna s óriásira fejlődő. Néha sapkánál is nagyobb. Korhadó, *esött* szil, kőrös oldalán tenyészik. Májusban már bújik. S van egész nyáron. Barna tetejét lefejtették s így készítették meg.

Őszi-gilva. Sárgás-barna sapkája ősszel bújik karéjban a földből.

Csepirke-gomba. Fehér tetejű, vörös hasú, 8—10 cm átmérőjűre is kieresődő sapkája ősz táján bújik a földből.

S végül a legnagyobb gomba: a *szarvasgomba*. Barnás kalapja nem egyetlen levél: száz levélből is áll. *Rejhűdő* (korhadó) tölgyfa tövéből női ki bokorban méter magasra is s mint egy teknő, ha kifejlődött, úgy hogy *szapukosárba* nem fért.

Vadméz és gomba után következik a *vad*. Ma se tudták ebből a népből kipusztítani az ősi szabadság vagy alig-alig korlátozott szabadság vágyát és emlékeit. Mert az a korlátozás csak papíroson volt meg régen s a korlátozás nagy urai ugyanannak a Péternek, aki ma törvényt állt előttük, holnap kiizentek: — *Ekkorra meg ekkorra őz legyen!* S akitől ma puskát vettek el, holnap puskák között válogatott: — *Válassz, Péter!*

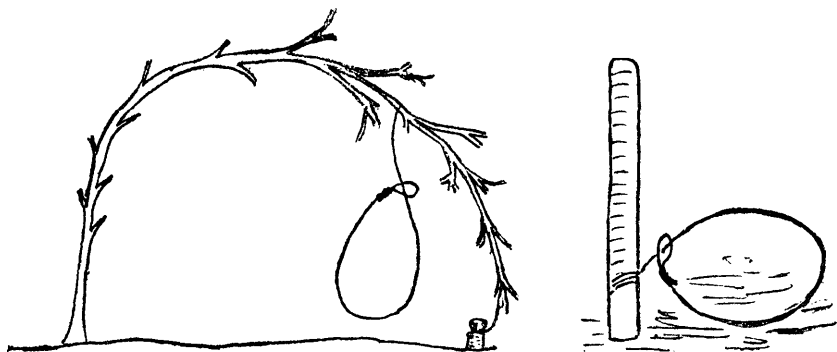
5 Péternek 6—7 puskája is volt egyszerre a színben s mindaddig, amíg erdön s urak előtt fortállal győzte, nyugodtan alhatott a Péter. Őserdön, ingoványokon vadak ezrei, — kinek ártott volna Péter?

A vadat fegyverrel és csellel fogták. A cselfogásnak 6 eszköztől tudok. De mennyi lehetett!

Vadcsapáson *vasat* raktak ki. Eúgóra járt. A gyanútlan vad rálépett. Rúgó pattant, vas két szárnya csattant s a vad nem tudta lábát többé kihúzni belőle. Fogva volt.

Ugyancsak a csapáson *drót-hurkot* vetettek. Apróbb vadnak kisebbet s gyöngébb drótból, nagyobbak nagyobbat erősebb drótból, hogy el ne tudja szakítani. A hurok alsó szája mindig a vad szügye tájáig ért. A hurokból kiálló véget vékonyabb fához erősítették s maga a dróthurok lóggott a levegőben. A gyanútlanul legelésző állat feje belekerült, mikor észre-

vette, nem hátrált, hanem előreugrott ijedten, ugyanezzel az ugrással a tág drót-hurok szükre szorult s megfulladt az állat. Kb. ez volt a rajza:

Dróthurkok.

A dróthurkot, mint az ábra mutatja, függőleges irányban is megvetették úgy, hogy cöveket vertek le alkalmas fa közelében, annak egyik ágát lehajtották s cérnával a cövekhez kötötték. Ezen az ágon függött tehát a dróthurok kb. az állat szügyéig lelóggón, természetesen vadcsapáson. A hurok elé kukoricát szórtak. Az állat a kukorica után nyúlva beledugja fejét a dróthurokba, lép, dróttal az ág is mozdul, a gyöngö cérna elszakad, az ág fölvergődik s az állat fogva.

Madarat, különösen fácánt keretes *hálóval* fogtak. Ugyanarra a helyre rakták, ahova odaszokott a fácán. Hogy jobban odaszokják, néha eleséget is szórtak oda. A hálót élére állították, kitámasztották. Támasztó fájára hosszú madzag. Madzag vége kézben. S az a kéz *les-gunyhóból* vagy más *les-állásból* vár. Mikor a fácánok a háló elé szórt eleségre rászálltak, figyelő kéz rándít, madzag mozdul, támasztófa bukik s a háló esik a lakmározó madárseregbe. Vadász odaugrik, pipaszurkálóval nyakszirten szúrja a boldogtalanokat, dugja zsákba s viszi a zsákmányt.

A drót-hurokhoz teljesen hasonló *lőszőr-hurokkal* is madarásztak. Télidőn, mikor fácán, fogoly eleséget keresgélve csapatostul közelebb merészkedik a faluhoz, olyan helyen, ahova többször leszáll, fűmag után kapar, cöveket ver le a madarász. 5—6 *mögvetött* lőszőrhurkot köt hozzá. A hurok fekszik a havon. Hurkok környékét beszórja polyvás búzával. Azért polyvással, hogy polyva közül kapargálja, *főtörje* ki a magot. Főtörő lábával beleakad a lőszőr-hurokba. Kilépne belőle: annál jobban rászorul. S a lest álló madarász néha 5—6 madarat is rak a zsákjába.

Csikorgó téli időben bejön a madár néha az *öröksége*be is. Hogy lehet elfogni! Nagy törek-rostát feltámasztanak. Rajta hosszú madzag. Előtte mag. Az éhes madarak megkeresik. Lestek. Mikor a rosta alatt szedegettek már, madzaggal a rostát hirtelen elrántották s a fácánok, foglyok alatta maradtak.

A puskával való vadászatnak nemcsak a *zsákmány* adott izgalmas gyönyörűséget, hanem a *veszedelem*. Puska dörren. Hangja van. Erdőnek őrei vannak. Rohannak a hang után. Egyetlen ballépés, — bekerítik, elfogják. Vagy lelövik, ha fut, vagy maga is fegyvert ragad. Öreg Péter szájából adom tovább a ragyogó furfangot:

Hárman is kerétettek. Őz a vállamon. Há lögyek? Mas mingyá mögfognak. Kudalj (Inalj)! Sem fű, sém fa, — olyan csepőtés (bokros) vágás vót előttem. Vágáson tú sebhedék. Neki a vágásnak — belé a sebhedékbe! Telle vót náddá. Hideg vót a víz, maj mögfattam. Puskát, őzet ledobtam. Rátérdepöttem. Horteten nádat vágtam. Számba! Víz alá húztam magamat. Nádon szittam a levegőt. Gyűnnek az erdősök: — „Há lőtt? Mas vót étt!” — Össze-vissza keresték a vágást. Mög se gondóták, hogy én a víz alatt gugyulok (guggolok). Mikor emöntek, — gyere Pétor! Fáztam. Gyűtt az északi szél. Jó kikapoló a gatyámat. Zörgött, mire hazaértem. Vittem az őzet.

S novemberi jeges fürdő után másnap — újra vadászott.

94 éves korában temettem el.

Nyugodj, öreg Péter!

Hát a *makk*? Mennyi kincs az ősi rengetegben! De nem haszontalan. Nézd csak, milyen 60 darab disznót hajtogat bátyúra a *sütikő* fiával. Oldalán tarisznya. Tarisznyaszíjon *fabatka*,⁴¹ vagy két bögyekös *kabak*,⁴² szárán makk-, virágó-l-
ra ozás, egyik kézben *gajcsos* (görbe) *gelegmyabot*, a másikban karikás: — *Hajts! Amére legtöbb a mak!*⁴³ *Er gye fő, fiam, ára a fára is. Rázd mög!* S hull, hull a tömérdöki drága eleség, hogy lapátolni lehetne. *Maj ott a tószélön mög is itassunk! Hadd fürödjének az ártányok! Estélig lassan haza is balligcsáljunk!...* Hazai — Ki beszél itt *hazaróli* 50—60 darab disznót 10—15 kilométer távolságból hazahajtogatni? *Le is vetközi, amit főszöd a mákon, akkor.*⁴⁴ *Maj itt az erdőszélön összeabdáljunk egy rissz-rossz szállást. Gunyhó szelemenjén bokránes, bokráncs alatt tűz, tarisznyába kenyér, pecsinye (szalonna), maj csak mögéljünk. Öregapád is így ét föl a török-futásig mind. Sömmit se félj!...* Mitől is félt volna! Egy-egy *kótászó* (kódorgó) süldő ha elmaradt néha egy-egy futóbetyár vagy *sarmaló* (ólálkodó) farkas körme között. *Jut is — marad is. Tē csak takarózz abba a szürbe! Alugyál!* De mikor olyan gyönyörű az éjszaka. Kinek volna ilyenkor álom a szemén? Fönn

a novemberi égen csillagok szikrázó tömérdeksége. Fölötted sok-évszázados tölgyek dértől csillogó sátora. Nagy-messze egy-egy *bagoly* kuvikol s dércsípte, hulldogáló makkocskák szinte csendülő hangot adva kopognak az ágon, zörrennek a sárga avarban, mintha muzsika szólna körüléd. S az az átható hervadt-levél-szag, amit táguló tüdővel szívsz magadba, mint a furmin-bor különös zamatát. Ki volna, aki feledhetné valaha a dérpalástot öltött erdő csodálatos, éjszakai költészetét?

Komolyabb ügy volt a makkoltatás, ha lenn Slavónia rengetegekben béreltek egy-egy *róta*⁴⁵ erdőt. Markoljátok jól azt a baltát, izmos legények, mert *sarmaló* ráctól — farkastól nem sokat alhattok. Ki törődött sarmaló ráccal, oldalgó farkassal? Dal veri föl az erdő mélyét —

Mas gyüttem a tanyárú,
Hullik a mak a farú.
Baltám is van, mak is van,
Maj möghízik a kis kan.

Pedig az se volt hónapszám, aki süttött-főzött volna *rájik*. Vejtii, zokogai *rén* át minden két hétben ha fordult utánuk egy-egy kocsi liszttel, *kolompérral*, kenyérrel, *borsóval*. Az se baj, ha elmaradt. *Fókán*⁴⁶ *üttél* egy-egy elmaradt *siskát*,⁴⁷ *föndarabátad* (földaraboltad), bokráncsban megrotyogtattad, van-e *étök fímontosab*? Majd a többit fölaggatod hideg füstre, gunyhó szelemenre, hogy szépen *mögpírújjon*. Lesz neked holnap is, azután is. Még a rác *koma* is — dehogy tudott egyetlen *bodrist* (bodorszörüt) *ésudarni* (elkerít) *a csárdádból* — odajár maid Dobrovicsból, Szenkócból a vörös borával, *rakkijával*. Hej!

Baltám is van, mak is van,
Maj möghízik a kis kan!

Mi van még hátra? — Csak az, hogy igazán meghízzék az a kis kan, legutolsó ártányod hasán is arasznyi *szalánna remögjön*. Apád-urad fordul még egy utolsót s Isten hozzád, dobrovicsi, szenkóci erdő, a jövő makkoltatásig, vagy talán — örökre!

Az ősi rengeteg volt tanyája tanyázó csikósok — gulyások — kanászok testvérenek: *a betyárnak*. Kétféle betyárt ismert a nép. Az egyiket legendákba foglalta, szánta, szerette, minden szegény *testvére*nek tudta. Igazán *szégény-legény* volt, akit valami durva sérelem hajszolt ki a szabad erdőre, vagy a tizenkét éves rabszolgaság, az idegen földön való katonáskodás elől szökött, vagy egyszerűen a betyár-romantika csalta ki. A nép ezeket *járkáló-bujdosóknak* nevezte. A kuruc-népköltészet

Egy bujdosó-szegény-legény-ének egyenes leszármazottai voltak. Ennek a kuruc éneknek egy versszakát, némi változattal, meg is találtam, mint járkáló-bujdosó dalt, a nép ajkán:

Úgy elmögyök, möglássátok,
Még hírömet se halljátok,
Levelemet ha kapnátok,
Azt is sírval olvassátok...

A másik fajtát utálta. Borzadt tőlük. Védekezett, ahogy tudott, ellenük. Véneim elbeszélése szerint nem volt a faluban két ház, ahonnan lovat ne loptak volna. Mindegy volt nekik: szegény vagy gazdag. A zsákmány a fő. Játszottak az emberélettel. Mikor meghallották, hogy a vidéket cserkészik, rémülten adták tovább a hírt: „*Gyűnnek a dúlok, mög a sélők!*”

A járkáló-bujdosókról bánatos, édes dalt költöttek:

Bujdosik az árva madár,
Mindön ágon szállást talál,
Hát egy ilyen árva, mint én,
Hogyne bujdosnék hát szegény...

A dúlók-sélők ajkán gyűlölet volt a dal is:

Tudom, ha mögszabadulok,
Ti, parasztok, megbánjátok:
Kinek hámja, kinek járma
Fönkerül a pallására.

Íme egy hiteles emlék a dúlók-sélőkről:

Eccör idű fő éjjé az öregapám. Mén ki, hát amin szoktak ... Lép bē az istállóba. Három betyár ugrik ki a pajtábú. Neszt indétott az öregapám. Fétotte mindönki a lovát. Gyüttek durunggá, vasvilláva. Ez a sarok minn fölázadt A karókná ott átak mind. A betyárok a dúlő-föd végíná. Nem möhettek rájik, mer azokná puska vót. Szalonnak az erdőshő, hozik a kétcsövű puskát. Rájik lúdöztek. Azok mög vissza. Eccör bēvötték a cseri-erdőbe magikat. Még az éjjé Bogdásán vótak.

Tehát a *dúlók-sélők* ellen fél falu kilázadt. A *járkáló-bujdosónak* hordta az ételt ki a *lopódi nagy tölös döngörjére*.

Mit keres a betyár-élet az *ősfoglalkozások* közötti...

— Nem fē túlem a tekintetős úr!

— Minek fenék én tetőled, mikor én *konvenciót* adok tēneköd?⁴⁸

A szegény-legény kiegyezett nem egy úrral. Gulyás-, kanász-tanyákon megtalálta mindig a maga konvenció-kenye-

rét, szalonnáját, S a *járkáló-bujdosó* állta a becsületet. Lovához, disznájához *urának* nemcsak nem nyúlt, de védte.

Ormányságnak két legendás járkáló-bujdosója volt Séta Pista és Patkó Pista. Siklóstól Szigetvárig majdnem mindenütt erdő, Sziget fölött Nagyhárságytól Kapósig egyetlen erdő. Túl Kaposváron is: ez volt *járkáló* területük. A Szigetvártól Kaposvárig futó egyenes utat a hagyomány szerint Patkó Pista mutatta meg.

Próbálok mindegyikről hiteles tanuk elbeszélése nyomán néhány mozaikot összerakni.

Séta Pista előbb élt, mint Patkó. Kb. a szabadságharc táján volt *virágkora*. Fenti öreg Péter sütkő-legény korában — tehát 48 táján — özre lesett egyszer a marócsai erdőben. Egy *reköttye-hokovha*, húzta be magát. Egyezer ki léptet mellette! Jól ismerte: — Séta Pista. Bolond gondolata támad. Kapja magát, Séta Pista mögött két lépésre belepuffant a levegőbe. Séta Pista úgy *mögzöbbsent* (összerezsent), hogy a puska is leesett a válláról. Öreg Péter kiugrik a reköttyéből. Üti a térdét, nevet: „*No — bácsám, nem hittem, hogy ilyen gyáva embör lögyün kél!*”... Öreg Pétert 1922-ben temettem el 94 éves korában. Sütkő-legénysége tehát 1846 tájára esett. Íme — egy biztos évszám Séta Pista járkáló-koráról. Csak annyit tudok még róla marócsai vénektől, hogy a Függelék-ben közölt *A lopódi nagy fölösben* kezdetű ballada tartalma igaz. Séta Pistának a marócsai Bödő Böske valóban szeretője s talán orgazdjája is volt. Séta Pista után a pandúrok Bödő Böske házát is bekerítették s Bödő Böske puskával a kezében halt meg. Séta Pistát vármegye udvarán Kaposváron akasztották föl. A járkáló-bujdosók legkedvesebb és legbátrabb alakjai közé tartozhatott, mert egy betyárról se dalol ez a nép annyit s annyi igaz költsézzel, mint róla.

Séta Pista sétál a zöld erdőbe,
Azt se tudja, mere mögy ki belőle,
Hársfalevél fejealja, vánkossa,
Gyöngyharmat a takarózó dunyhája.

Séta Pista tizenennyolc szél gatyája
Mögakadt a csipkebokor ágába.
— Csipkebokor, ereszd el a gatyámat,
Hadd öleljem mög a kedves babámat.

Tizenkettő, tizenhárom, tizennégy —
Hát tő, szegény Séta Pista, hová mégy?
— Elmögyök a boronyai határba,
Nem születtem én az akasztófára.

Séta Pistát nem édesanya szülte:
 Barázdába kis pacsirta költötte,
 Nem köll néki édesanyja párnája,
 Betakarja a kis pacsirta tolla.

Patkó Pista Somogy m.-ben, Bécen született az 1820-as évek táján. Legény korában — unokaöccse elbeszélése szerint — valami csínyért apja nagyon megfedtte s ezt annyira a szívére vette, hogy ott hagyta apját s beállt a járkálok közé. Nagy bátorságával s fortélyos eszével banda-vezérré küzdötte fel magát. Zömök, barna ember volt karikós bajusszal. Minden hurokból kivágta magát. Végül nyoma veszett. Valahol ismeretlenül elvegyült-e a mindennapi élet munkásai közé, vagy véget vetett életének, senki se tudja. Az bizonyos, hogy törvénykézre nem jutott.

Íme — néhány emlék unokaöccsétől s szemtanúktól.

Egyetlen-egyszer tudták csak elfogni. A váci fegyházba zárták. Szabadulni akart. Egyszer egy éjszaka óriási vihar volt. Zengett, csattogott. Vaksötét. A rácsos ablakon — vagy mellette — valami eszközzel rést csinált. Törülközött, ágylepedőt — mit — kötélnek kötözött. Ráhurkolta a vasrácsra. Ereszkedett lefelé a magas, emeleti ablakból. A kötél elszakadt. Rázuhant egy fa kinyúló ágára. Onnan a földre. Összetörte magát. Reggelre valahogy bekínlódott egy közeli erdőbe. Ott feküdt majdnem tehetetlenül. Arra megy egy hatalmas termetű tót. Favágó. Meglátja Patkói Rabruha? Vállára kapja s nagy léptekkel viszi vissza a fegyházba. Jutalmat kap majd érte. Patkó vergődik. Erőtelen. Szabadulni nem tud. Mit csináljon? Tót oldalán hosszú kés. Meglátja. Odakap. Oldalába böki. Tót összeesik. Meghalt-e, vagy csak sebet kapott? S a kiszabadult Patkó vonszolja magát *robozrul-robozra*. S megmenekült. (Unokaöccse elbeszélése.)

Legényei közt szigorú fegyelmet tartott. Egyszer testvére fia is jelentkezett nála. Patkó nem akarta fölfogadni: „Ne kívánd, ücsém, ezt a kutyának se való életöt!” Nem tudta lebeszélni. Nem tett vele kivételt. Valaki mindig éjszakai őrséget állt. Bármilyen gyanús jelt látott, hallott, keltette föl a társait. Patkó öccse könnyelmű volt. Kétszer majd hurokra kerültek miatta. Hanem harmadszor... Egy vízimalomba húzták el magukat éjszakára. Patkó öccse az istráza. Elaludt. Egyszer gyanús zöreje. Következő percben puska ropog. Minden oldalról kerítik a malmot a pandúrok. Patkó vad bátorsága s fortélya mentette meg csak őket. Hátról valahol a kerék küllői között a vaksötétben vízbe lopóztak, túlsó partra láboltak s a gyűrűből valahogy kisurrantak. Mikor biztos helyen voltak, oda állt öccse elé: „No — most, ücsém, térdelj le. Imádkozz! Itt az

utolsó órád! Kétször megbocsátottam, — nincs kegyelöm!” S hiába könyörgött, — saját kezével lőtte fejbe öccsét (Unoka-öccse elbeszélése.)

Ugyanilyen kegyetlenséggel torolta meg besúgóit is. Dús tanító házát emberei Bogdásán meg-megkeresték. Mulattak. Velük volt sokszor Pap Dani is, apja, anyja, felesége is. A pandúrok megtudták. Dús nehéz helyzetbe került. Szabadulni szeretett volna a betyároktól. Pap Danival összejátszott s egyszer, amikor várták a betyárokat, nappal fölvezették a pandúrokat a padlásra. Éjszakára megjön Patkó 3, más forrás szerint 9 legénye. Megborosodtak. Poharukba álomport is szórtak. Elaludtak. Dús kiszedte puskájukból a töltést. Jelt adott a pandúroknak. Pandúrok padlásról lerohannak. Legények ébrednek. Kapják a puskát: nincs töltés. Megköztözték, Siklóásra hajtották, valamennyit fölakasztották. Dús reggel korán hurcolkodott már Pécsre. Pandúr-biztos lett belőle. Hanem Pap Dani ott maradt. S ott maradt Hajnal János, aki a *maláko*i berökben rejtőzködött s hiába óvta társait Dús házától.

Patkó megtudta.

Kinn gyűjtenek a marócsai réten. Délután 2 óra. Néhány idegen arra megy el mellettük. Nagyszélű kalapjukat szemükre húzzák. Sződött gatyá. Csizma. Derékra balta kötve. Vállon dupla fegyver. Megkérdi egy öreg ember: „Hová, fiatal embörök? — „Maj mögtudja.. bácsám!...” Délután 3 óra. Ragyogó napsütés. Vonulnak Bogdása uccáján. Öten voltak. Pap Dani előtt megállnak, de kettő elkerült már a kertek alá. Bemennek. Lökik be az ajtót. Pap Dani tudta, mi vár rá. De nem gondolta, hogy ilyen hirtelen. Először apját kísérték ki az uccára. Azután anyját. Azután magát Pap Danit. Felesége kiugrott az ablakon kicsi szopós fiával. Egész Bogdása padláslyukon nézi és reszket. Csak az öreg Bóggós, a szomszéd, battyog oda. Fia hiába tartja vissza. Patkó ráfordul a fiára: „Évidd — mer ez is úgy jár!” Azután letérdeltette őket. S ragyogó délutáni napsütésben, nyílt uccán lőtték agyon mind a hármat. (Köröcsényei József s több kortárs elbeszélése.) Sika József markóci lakos szerint, aki a Pap-család oldalági leszármazottja, Patkó nem is volt ott, csak Hajnal János ötöd-magával s mielőtt lelőtték őket, előbb megfajították a tíz ujjukat föl a csuklóig.

Jaj volt annak, aki baráti kezüket megcsúfolta. De hogyan születhetett barátság ezekkel az üzött vadakkal? — Palkó Miska *hosszi főrbul* Pécsről hazafelé. Mónosokri csárdánál egy Pohár borra megáll. Patkó harmad-magával ott iszogot. Palkó indul. A három borozgató fölkéretőzik kocsjára. Elhozza őket. Azt se tudta, kiket. Palkó hazatart. Patkó harmad-magával a kákicsi *fertály-kocsmába*. Fertály-kocsmá azt jelentette, hogy bárki kivehette községtől a jogot maga borára október

1-től dec. 31-ig s mért a maga hajlékában. Patkóék borosak. Hangos kedvükben vágják a baltát a mester gerendába — ma is ott a nyoma — kurjogatnak, valahonnan muzsikás kerül, dobog a föld a kanasztánc alatt. Vaj kik lehetnek? Hullároznak kocsma felé a kíváncsiak. Valaki fölismeri Patkót. Súgnak-búgnak: — „Étt a Patkó!” Mindig több-több a nép. Patkó haragudott a báméskodókra. Besúgóktól is tartott. Ittas is volt. Hajtotta ki kocsmából a népet. Egy-egy arculütést se sajnált Ott áll Gál Péter. Vállán szúr. Fején sapka. Bozontos szömdöke alól villog a két sötét szem. 30 év szilaj bikaereje tagjaiban. Patkó se jobbra, se balra néz. Gált arcul legyinti. Gál szeme villan, vére homlokába szökik. Vad erővel markolja el Patkót, vágja földhöz, tiporja. Mire szétválasztják őket — odarohan fél falu — Patkót úgy szedi föl két társa s karon vezeti ki a faluból: — *Megállj, Gál!*

S Gál *megállt*. Várt. Tudta, hogy itt nincs vége. Nem ugrott el. Lesz, ami lesz.

Tüskés, *csepőtés*⁴⁹ hely közel a faluhoz, úgy hittak, hogy Mokrád. Patkót odavitték. Elmúlik egy-két nap. Egyszer beizennek Gálnak: — *Gyere ki estére!* Felesége sir-rí: — *Ki ne könnyün kel* — Gyerekei nyakába kapaszkodnak: — *Édös apám!* Nincs hatalom, ami visszatartsa. Vállra tarisznyát vet. Kézbe *fékéz-kosár*.⁵⁰ Kosarat, tarisznyát telerak piros borral, zsíros libapecsenyével, pogácsával. Vállra fegyver. Megy. Puska-lövésnyire ér. Patkó öccse ráfogja a puskát. Gál szeme villan. Szúrt kétfelé vágja: — „*Éde lűjj!*” Patkó leüti öccse fegyverét: — „*Ne bántsd! Ez az én emböröm!*” Mi történt aztán? — Csak annyit tud a híradás, hogy libapecsenye elfogyott, piros bornak csöppje se maradt s Gál és Patkó egy életre szóló barátsággal váltak el. (Gál unokája s több kortársa elbeszélése.)

Szigeti vásárról *szengyenizsi* erdőn hazafelé tart egy szegény asszony. Hangosan sír. Patkó éppen ott tanyázik. Odamegy a sírásra: „Miér sírsz, té szegény asszony?” Szegény asszony elmondja, hogy a szigeti vásáron akart egy tehénkét venni. 60 *pöngőt* összecsinágotott. Zsebkendőjében *zsömörgette* (szorongatta). Kilopta valaki a kezéből. Ura meghalt. Mi lesz most a négy nevetlen árvával? — Patkó tarisznyába nyúl, kivesz száz *pöngőt*, markába nyomja: „*Neved az árváidat!...*” (Unokaöccse elbeszélése.)

Patkó rendszerint heted-magával járt. Őserdő *rűtökein, robozain*, övigérő gaz-fölverte *ballangjain* lesben álló-fekvő hét elszánt legény az akkori legjobb puskákkal fölszerelve — nem megvetendő erő. Az endróci erdőben Marócsa mellett csatát álltak a kerítő pandúrokkal. Pandúrok Kapósig futottak. Csata után — a hagyomány szerint — szórta Patkó ingeujjából a sörétet. Félték tőle a pandúrok. Sok kudarcukat azzal takarták,

hogy Patkót nem fogja a sörét. Legényeiből meg tudják ma is nevezni még Csorba Pistát, Hajnal Jánost, Bergány Pistát, Fábián Pistát s rokonát a szép *surgján* (sudár) termetű Fábián Jóskát. A többi neve feledésbe merült. Bergány Pista harmadmagával egy viharos sötét éjszakán kirabolta szaporcai pap Munkácsy Albert öregapámat 8 éves édesanyám kis testvéreivel ott reszketett az ágyban. (Tehát 1864-ben volt.) Öreganyám kicsi életet várt és kétszeresen szenvedett. Öregapám mellének két puska szögezve minden mozdulatánál, A harmadik lábát, szekrényt, asztalt nyitattott vele. Gyönyörű, nagy, fekete bundáját s 100 forintját vitték el. — A két Fábiánnak — nemzetsegük ma is él több ágon — mindegyiknek dalt adott szájába a nép. Egyiket közlöm:

Engöm hínak Fábián Jóskának —
 Mi baja van vélem a zsandárnak?
 Gyün a zsandár, de nem félök tüle,
 Ha baja van, mögszámolok véle.
 Én má többet éccaka nem járok,
 Mer mögfognak engöm a zsandárok.
 Csak azt kérdik: hovál, hovál, betyárf —
 Távozz túlem, kutya némöt zsandár!
 Sógoromnak hat lova elveszött,
 Az angyalát, jaj, de mögveretött!
 Ide sógor, — vagy ide, vagy oda —
 El köll mönni, mer sok itt az hiba.

Marócsán a Körcsöneyi-nemzetség házában szoktak tanyát verni. Legidősebb testvér, a *Bibis* bácsi — lába mindig *bibis* (sebes) volt — a nemzetségfő. Patkó legkedvesebb legénye Csorba Pista volt, az endróci gulyás-szamadó fia. Valahogy csalódott a bujdosó életben. Kíváncozott vissza a *másik* életbe. Tudta, hogy nincs út visszafelé. Csak az akasztófa útja. Föl is akasztották később Siklóson. Volt egy nótája. Azt dalolta mindig, 80 éves öreg Körcsöneyi József látta még a könnyeit is, mikor dalolta. Az dúdolta el nekem. Szegény, boldogtalan Csorba Pista, hadd küldöm tovább befejezőül a te sóhajtásodat:

Erdők, mezők, vadligetök —
 De sokat jártam bennetök!
 Ott jártam én az vadakkal,
 Sírtam a kis madarakkal.
 Én Istenöm, rendölj szállást! —
 Möguntam már a bujkálást.
 Sűrű erdőbe bujkálást,
 Sík mezőbe a nagy futást...

JEGYZETEK:

¹ Ma se úgy mondják, hogy házról-házra vetnek ki pl. valamit, vagy házról házra megy a sor, hanem — *karórú-karóra*.

² Kováccsal megfelelő szélességűre verette.

³ Akkor *szánt* a pacsirta, amikor szárnyait verve, jobbra-balra billegve fürja magát a levegőben fölfelé.

⁴ A sok eső-, hó-összenyomta föld, kemény, kiszáradva *repecskös* (repedésé) lesz: ez a föld a tippadt.

⁵ Nagy, egybeálló göröngyös.

⁶ Ha az eke kibillen irányából, egy szelet fordítatlan föld marad mellette: ez a vakbarázda.

⁷ Kézzel és nem jószággal végzett napszám.

⁸ A mesgyét újra szórja.

⁹ Peperi = kaparja lábbal. Pötri = ebben már az is benne van, hogy a kaparásba bele is ül, ott fetreng és kotorja szárnyaival is.

¹⁰ Morogva rászólogatás. Hangutánzó szó.

¹¹ A hőttehel más nevei.

¹² *Elő, íz, paszta, ráta, fogás*. Mind ugyanazt jelenti. Pl. fölosztják a földet 60—80 lépés hosszú, 6—8 barázda fogásokra. Végeznek, úgy mennek tovább ugyanilyen nagyságú előre.

¹³ A 86 éves Vas Ander József elbeszélése 1935-ben szórói-szóra. Andrást régi egyházi anyakönyveink is Andérnek, vagy Bandernek írták.

¹⁴ Csillogva játszik a szélben.

¹⁵ ömölve hullott rá.

¹⁶ Melegtől, fáradságtól együtt elbágyad s szinte liheg.

¹⁷ Alacsony oldalú, fületlen, nagy kerek kosár.

¹⁸ T. i. bosszúsággal.

¹⁹ A szürkülő fejet *őszkabóca* fejnek mondják, bizonyára a szürke kabóca-bogárról.

²⁰ *Elgácmál*: úgy bánik vele, mint ócska, haszontalan holmival.

²¹ *Zupol, hupol*: üt, ver valamit, zuhogtat. Pl. a gyermek is az almát a térdén *hupolja*, veri puhára.

²² Olyan, mint a vasvilla, de rendszerint 2 foga nem egyenest előre, hanem a nyélre derékszögben állt.

²³ Két partú, hosszan futó mélyedések.

²⁴ Hájsikér. Az a hártya, amiben van a disznóháj.

²⁵ Lobogva játszik a szélben.

²⁶ Van olyan szürke ló, amelyiknek a hátgerincén fekete csík húzódik: ez a *szíhátú*.

²⁷ Égés, vagy opár = feneketlen sár.

²⁸ Apró, finom szénával kevert sás.

²⁹ Széles, kerek, felül fényes, alul szőrös levelű, sárga virág.

³⁰ Kör, karéj alakban összeálltak.

³¹ Fertály: K telek, kb. S kat. hold szántó és rét. Magukat a házhelyeket, (házülés, örökség), nagyságuk szerint *18 napos* és *30 napos keleknek* nevezték. T. i. annyi robotot (napszám) szolgált érte a jobbágy évente az uraságnak.

³² A szán rakonca-tartó eleje és hátulja.

³³ Üreges fatörzs.

³⁴ Gurgula, vagy hörgőfa = gömbölyű, guruló-fa.

³⁵ Síp-féle, belül üres valami.

³⁶ Eleven kerítés, sövény, erdőszél bokrosa.

³⁷ Csalán, bujtorján, farkasfogfölvverte lapályos hely.

³⁸ Bokor, túske, inda-fölvverte, *befűtta*, áthághatatlan hely.

³⁸ Tüsökrózsának, páragi rózsának is mondják.

⁴⁰ Beböködték, vagdosták. A *barkócás*: rücskös, dorozsmásra kiforrottat jelent. Barkócás a gyümölcs is rozsdadudorodásokkal. Barkócás, bunkós a bőr is csalánosítások után.

⁴¹ Díszes ivó-fakupa.

⁴² Két öblös (bögyekös) tök-fajta.

⁴³ Egy k-val ejtik.

⁴⁴ Ami zsírt magára szedne, lejárja.

⁴⁵ Kimért terület.

⁴⁶ Halánték lyuka

⁴⁷ Nagy, lelógó fülű.

⁴⁸ Hiteles emlék Bede-Fazekas százados, földbirtokos nagyapjáról.

⁴⁹ Csepőte: hajtás a nagyobb fa, bokor tövén.

⁵⁰ Félkézben hordható kosár.

IV.

Ósfoglalkozások

2. Szöveg — fonás — kivarrás.

Ennek a munkának szintere csak előkészítőben volt a mező. Otthon végezte — mindig az asszony. Tehát munkaterülete s munkása más, — ezért tárgyalom külön fejezetben. S ez a foglalkozás ma is úgy él, ahogy leírom.

Anyaga: a *kender* és a *len*.

Kinn a mezőn kezdődik a munka. — A lenét *Sándor-hétbe*, a kendert *áldozó-hétbe* vetik *himlő*, humuszos, kidolgozott földbe. *Olyan, mind a hajmaföd*, — amint mondják. Tudniillik porhanyó, kerti föld. Zöltségnek való föld. Ott is vetik mindig a kerti veteménynek szánt földjeiken mindjárt a falu alatt. Az örökségek végében elnyúló földeken. Arasznyira nő a len, — már gyomlálják. Többször is megtisztogatják, mindig a legnagyobb gonddal. Annál szebb a len. A kendert nem gyomlálják. Haragoszöld erdején a *barna huss* úgysis elsilányít minden más életet. Pünkösdre már virágban a len. Olyan, mintha az ébredő tavasz itt is, ott is nyitogatná égszínkéek szemét. Még néhány hét, — B következik az igazi munka.

Első a *nyüvés*. Marokra fogva tépik, *nyűjjék* (szagatják) ki a földből s babákba vagy kévékbe kötözik. Itt is kalangyában számítanak: „Hány kalangya kendőre lőtt kennekl” Hányszor 20 kéve? A lenét magvastól nyüvik, magvát napon szárítás után sulyokkal kitorik s csak aztán viszik áztatóba. A kendert mag nélkül. A *lamos* magkendert kukoricaszélre vetik egy-egy helyen csak egy szárat hagyva.

Az áztatás gondos és nagy munka volt. Másképp áztaták el a lenét, másképp a kendert.

A len áztatása úgy történt, hogy 4 kévét végeikkel keresztalakban egymás tetejére raktak így: + A 4 kéve közepén keresztül karót: *cüjeköt* (cöveket) vernek a fenékbe. A többi kévét a 4 tartó kéve közé rakják szabályosan, mindig pontosan

a középre rakva az első kévét, s annak a két oldalára a következő kettőt s mindig *tűjével* vagy *tusajával* (aljával) kifelé. A karót a víz nem mozdítja el s vele mozdulatlanul ott áll a len 3—4 napig, a kivetés napjáig. Az így elrendezett kévékre szalmát raknak, hogy nagyon ne piszkolódjék a szalma tetejére rakott sártól. A sarat kapával szedik rá a fenékről s mindig átellenesen legalább két asszony rakja, különben az előbb rakott oldal lebillenne. Addig rakják köröskörül, míg a sár súlya az egész lenrakást legalább egy arasznyira víz alá nem nyomja.

A kendert nem kör-, hanem hosszú négyszög alakban rakják. Első a *hidóc*-készítés. Mi a *hidóc*? Kalangya számához s a területhez mérten néha el 10 kéve-hosszan is egy sor kévét kötnék úgy, hogy az első kéve tusa ját apró, elmaradt kenderből készült kötéllel átkötik, ebbe a kötésbe dugják be a következő kéve *hogyt*, ezt a hegyét a köté végével összesodorják s a már is szorosan álló köté alá húzzák. Két kéve már együtt. Szétszakítani se lehetne. Most folytatom ugyanezt a munkát el a *hidóc* utolsó kévéjéig. Van tehát kenderkévekből egy erősen összekötözött egyenes sorom. Kb. ilyen:

Ez a *hidóc*. Erre a *hidócra fagyik bē* * a kendert, mintegy hídra. Mindenekelőtt elől és hátul 4 kévét váltakozó végekkel négyszögben keresztben történő kötéssel rárögzítenek ugyancsak elmaradt kenderből csavart kötéllel a *hidóchoz*.

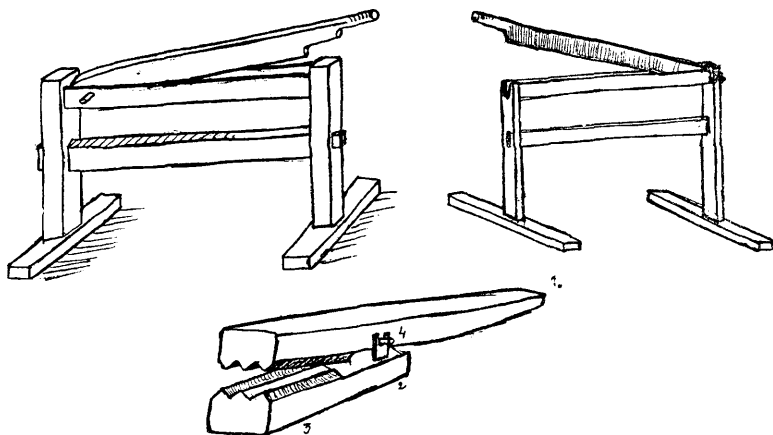

S a két rákötözött kévecsomó közét kitöltik most szintén keresztberakott kendersorokkal úgy, hogy minden következő kéve hegye legyen ott, ahol az előző kéve *tusája*. Az egyensúlyért rakják így. Ha szűk a terület, hat sort is raknak így egymás tetejére. Ezt az így egyberakott, *befagyott* s csak egyben mozduló elzártatott kendert nevezik *áztónak*. *Befagytađ má a kenderödets* — *Bē*. — *Hány kalangya van az áztódba?* — *Öt*. — Tehát ha megfogod a *hidóc* végét s húzod, egybemozdul az egész *áztó*. Hogy ne mozduljon, elején, közepén és végén karót vernek a fenékre keresztül a *hidócon*. S végül befödik annyi sárral ismét egyszerre dolgozva a kapákkal mindkét oldalon, amennyinek a súlya víz alá buggyantja az egész *áztót*. De előbb a kévesorok tetejére a két szélre a *hidóccal* párhuzamosan a legmagasabb szálú kévétet kettéválasztva jobbról és balról sárföltartónak egy-egy kévesort húznak úgy, hogy az egyik félkéve vége rajta legyen a másik félkéve elején. Iszap alatt fogja egyik a másikat s a *szegeš* viszont az egész egybefagyott *áztót*.

A kender 6—7 napig ázik. Ha *gyöngül* a víz — t. i. vagy nem elég meleg, vagy nagyon sok kender van benne — 10 napig is.

Hatod-heted vagy tized-napra *kivetik*. Minden egyes kétét kiráznak a sártól, fej fölött karéjban kanyarítva vízbe csapkodják, nagy nevetések között egymást is alaposan *befő-esölik* s dobják ki a partra. Vagy a parton, vagy kinn a *táromezőn*, vagy otthon az udvar, kert naposabb részén kitergetik, szárítják s azután kerül kender-len a tulajdonképpeni feldolgozásra.

Először a zupolón vagy dufán törik el vagy zupolik ki. A *zupoló* két rövidebb s egy hosszabb gerendából áll. Egy rövidebb talpgerenda — a *göcs* — földön fekszik. Közepe bölcsösen kimélyítve. Ez az *ágy*. Az ágy két szélébe vasszög jár: a *tengő* s forog a kis vályújában. *Tengő* keresztülfut a zupoló *farkán*, a göcsre keresztben fekvő s a tengőn rajta föl-lebillegő hosszú gerendán, melynek a göcsön túlnyúló vége kissé fölfelé áll, dolgozó vége pedig háromszögbe összefutó három hosszú fogban, a *levélben* végződik. Ezek a levelek belejárnak az aláfejtett harmadik gerenda — a *külü* — három vályújába. Egy asszony a *farkon* áll, kezével kapaszkodik valamibe — rendszériát kertben fa mellé rakják ki — s lábával föl-lebillegteti a farkot. *Külü* fölött tartja a kenderkévét egy másik asszony s a fark *levelei* zuhognak a *külü* vályúí fölött s *törik pazdér-gyássá* (pozdor jássá) a *hársas*² kenderszálakat. Csak kendent *zupolnak* rajta. A len rövid: *elcibálná*. Ezt sulyokkal *törik el*.

1. Vágó. 2. Tiló. 3. Zupoló v. dufa.

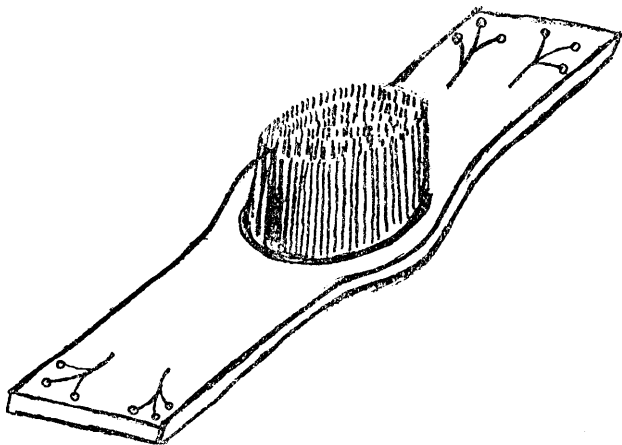
Az elzupolt kendent s elsujkolt lenét újra napra teszik ki. Száradjon. Néhány napi száradás után *vágóra* kerül.

A vágó nem más, mint talpakon és lábakon fekvő *vályúcska*. Két oldala a két *levél*. A harmadik, fogóval ellátott *levél* faszögön fordul benne s ez a fogóval ellátott *levél* *am* asszony jobb kezéből zuhog a vályú két levele közé az asszony balkezeivel odafofott s a zupolóval már megtört kenderre. A nyeles levél tágan jár a vályú levelei közé s a pazdérnya *öregjét* szedi ki csupán. Ezt a munkát *kihúzgálásnak* nevezik. — „Kihúzgátad má a kendőrodet?”

Utána újra napra, ha nincs jó idő, kemincébe raknak kendert-lenet. Száradjon.

Következik a *tiló*. S a *tilolás*. A tiló szerkezete ugyanaz, mint a *vágóé*, de finomabb, gyöngébb s levelei szorosan járnak, azért, hogy a pazdérnya apraját is kiszedje. Finomabb, hosszadalmasabb a munkája is, hát rendszerint alul-fölül kinyúló karokkal ülökét szabnak hozzá.

A kitilolt kendert most *gerebenen megeresztik*: — lehúzzák a kócot róla.

Gereben.

A gereben deszka közepén köralakú vastüske-csomó. Deszkáját rendszerint dagasztó-lábra kötik, hogy ne mozogjon munka közben. A kender- vagy lencsomót tüskéi között végig-húzgálják mindaddig, míg ki nem tisztul a kóctól. Van *högyi-kóc* és *tüje-csöppü*. A kettőt külön választják. A *tüje-csöppü* a finomabb. Ezt *melléknek* fonják, — vagyis ezt tekerik föl a szövőszékre. A *högyi-kócot* *bélnek* fonják, — vagyis a *vetelő* ezt *hányja rá* előbbi mellékre a szűjőfán (szövőszék). Ebből készül zsák, csöppűvászón *hamvasnak*,³ *lazsnaknak*,⁴ Pokróc. Mikor a kócot lehúzták, a már finomuló *markot* újra *mögeresztik*. Úgy mondják, hogy — *mögyszöszölik*. Amit kihúznak belőle, az a *szösz*. *Bélnek* fonják. Kendő, lepedő lesz belőle.

Ami legfinomabbja végül a kézben marad, ez a *szála*. Melléket fonnak belőle. S a fonalból *hordozóruha* lesz. A selymes fényű lenből a legfinomabb vásznak: *jászos* (gyászos) ruha, *halára való*,⁵ függöny, asztalterítő, stb.

Egy kéve megtisztított kender vagy len: *egy marok*. Tíz ilyen markot fektetnek ölükbe, két végét összefogják, gereben tüskéjébe a közepét bevágják, megcsavarják s *egy fejnek* vagy *egy kötetnek* nevezik. Mindig egy *fej* kendert-lenet kötnek fel a rokkafára. Akár kender, akár len, akár kóc, akár szösz, akár szála, — minden fonni valót *rokkatok* neveznek: „Jaj, halod-é, édös rajom — de szép *rokkát* fonsz!”

Íme — a kender-len előkészítése a fonáshoz.

Nagy munka. Augusztusi, szeptemberi holdvilágos éjszakán éjfélig is elcsattog a tiló a nagy diófák alatt.

Őszi betakarodás után kezdődik aztán a *fonás*. Először fonják a *kócot*, utána a *csöppűt*, majd a *szöszt*, végül a *szálát*.

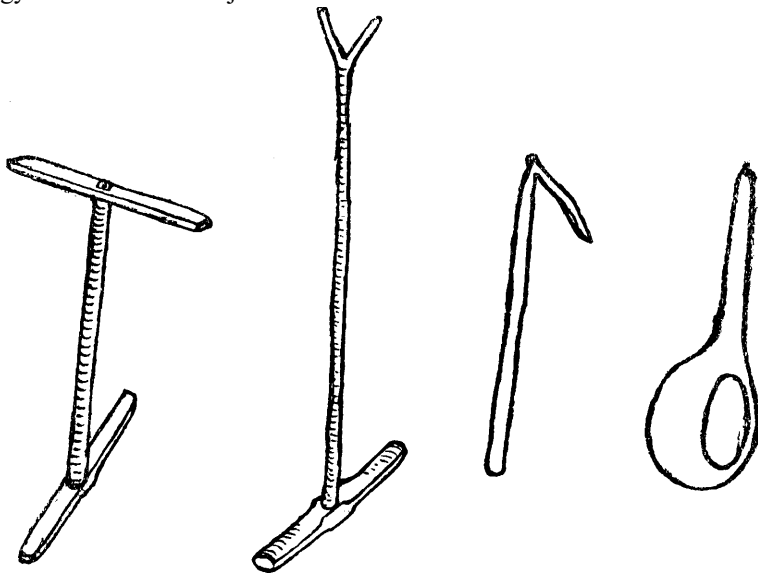
Legkezdetlegesebb s bizonyára legősibb fonó eszközük: a *hargóc* volt. Ma már csak kötélfonásra használják, de régen olyan finom fonalat sodortak vele kócból, csöppüből, hogy pokrócot, *hamvast* szöttek belőle. Férfiak is dolgoztak s dolgoznak vele.

A *hargóc* 20—25 cm hosszú kampós pálcika. Nyelét egy ember kézben tartja s csendesen körülforgatja, a szembenálló másik pedig a kampójába akasztott s kézben vagy kötényben tartott rokkát *ereszti*, vagyis kellő vékonyságúra elhúzza s vigyáz rá, hogy az eresztés mindig ugyanolyan vékonyságú maradjon. A lassan eresztett rokka közben a hargócforgatással fonallá sodródik. Tehát egyik *sodor*; a másik *ereszt*.

Ma szövéshez használt fonalat csak *pörgön* fonnak.

A *pörgő* részei a következők: 1. Kanászfarafta cifra pálcá: a *rokkafa*. Erre tekerik föl s kötözik a *rokkát*. 2. *Rokkafatartó*. Olyan, mint a kinyújtott kar, ami tartja fölfelé a pálcát. 3. *Torokfa*. Deszkalapocska közepén négyszögű, nagy nyílással. 4. Kifűrt oldalán forog a *torok*, aminek vaszáján megy be a készülő fonál. 5. Eajta forog a *szárny* kétoldalt. 6. Szárny között a *karika* vagy *csűr* a mellette fekvő *vendégkarikávol*. Erre a forgó *csűrre* tekeredik föl *torkon* keresztül a fonál: „*Hány csűrre fontun ké má?* 7. Torokfát a *vánkos* vagy *fej* tartja. 8. Vánkos vagy fej a *vánkostartón* nyugszik. 9. Vánkostartón a szűkebbre vagy tágabbra szabályozó *farok*. 10. Elül a két keréktartó között forog a *nagykerék*. 11. Nagykeréket a *kalló* forgatja. 12. Kallót a *nyomdikó* mozgatja. Ezen a nyomdikón billeg boszorkányos gyorsasággal az asszony meztelen lába — másik lába talán a *póla tatján* billent egyet-egyét — s szedi jobbkezevel a rokkaszálakat. amik balkeze hüvelyk- és mutatóujja között el a cérnavékonyságig finom fo-

nallá pödrödnek. Szép fonal dicsősége az asszonyoknak. Különösen a selymesfényű szálalamból olyan finom fonalat fontak, hogy 400 szálát behúztak egy gyűrűbe s aki nem tudott ilyen fonni, nem is tartották asszonyoknak. S ha itt-ott egy-egy kivénült szülike panaszos kenyerével bitangságra került maga családjától, még mindig szívesen elkosztolgtatják mások a jól *fonyókenyő* kezéért. Néha, *mögpícörlik* a fonal, ha nem vigyáz az asszony, gyűrűs, kerek pödrödés: *picör* vagy *kucor* támad a fonalán. Mondják *förisnak* is. Vagy *tollas*, *kócos* lesz: — pihék, szálkák állnak ki belőle: *puha* a fonák Vagy *mögég* a hamari munkában, mert a fonalat elnyelő torokvas néha oly meleg a sok fonástól, hogy éget, s ilyenkor szakad a fonál. Gond és nagy vigyázás tehát a munkája.

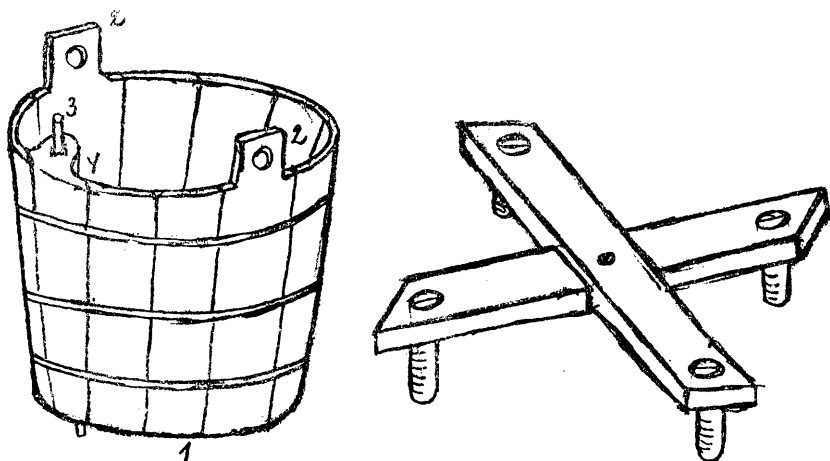
1. Két-bódés áspa. 2. Egy-bódés áspa. 3. Hargóc. 4. Kapinya.

Ha a pörgő *csürje* megtelik fonallal — „*hány csűr fonalad van?* — *főláspálják*. Az *áspa* kb. 110 cm hosszú rudacska, mely alul *ágasban*, fölül merőlegesen rávésett, 25—30 cm hosszú *körösztfában*: a *bódében* végződik. Ez az *egy bódés áspa*. Van *két bódés*. Itt az ágas helyett is *bódé* van, de a felső bódétől 90° szöggel eltérő irányban.

Az *áspálás* úgy történik, hogy a fonallal megtelt karikát, a *csűr*t kiveszik a pörgő szárnyából s hosszú, végén visszatűrt vagy csomóval ellátott drótra, aa *áspálóvasra* húzzák.

Ezt az asszony jobbkezeiben tartja. A balkezével középen fogott *áspánák* jobbra-balra, előre-hátra hajtogatásával pedig

a forgó karikáról tekeri föl a fonalat az áspa *ágasa* közé az egyik végen s egyszer a jobb, máskor a bal *bódészárnyra* a másik végen. Kb. 4 karika fonalat áspálnak föl egyszer-egyszer az áspára, aszerint, hogy milyen vastag a fonal. Ezt 10 rőf (kb. 70 cm) vászon mellékének számítják. Hogy mennyi vászonra számíthatnak a fölaspált fonalból, pontosabban így történik a számítás: 3 szál = 1 *ige* az áspán. 10 *ige* ~ 1 *pászma*. 20 *ige* = *egy péz ára*. Egy darab fölaspált fonálban van: 20 péz ára. A 20 péz árat: 400 fonálnak nevezték. Ebből a 400 fonálból számitanak 10 rőf vászonra elég *melléket*. A 400 fonált nevezték *négyszázasnak* vagy *egy darab fonálnak* is. Egy vég vászonra 6 darab *mellék-* s 6 darab *bél-fonalat* számitanak. Kikészítetlensége miatt *nyálas-fonalnak* is nevezik.

1. Lúgzó v. pallósajtár. Eészei: 1. Üstök. 2. Fül. 3. Csap. 4. Lükő.
2. Négy láb.

Következik hát a kikészítése, amit úgy mondtak: „*Evögyünk a nyálát*” Tehát kifehéritik. Hogy folyik a fehérités? Nagy mosóteknőben hamut forráznak — milyen drága kincs most a *hamus* tartalma! — majd hideg vízzel föllangyosítják s beleáztatják a fonalat így áll egy nap. Másnap reggel a *hamvas-vízből* kiszedik, rostált, finom, száraz hamuval behintik, régen a már ismert *mérce*, ma a *pállósajtár* vagy *lúgzó* fenekére lerakják. A *lúgzó* 4 lábra fektetett hatalmas sajtár. Fenekén, az *üstökön* kerek lyuk, lyukba *lükön*, mintegy hüvelyen keresztül, fönt vastagabb fogintóval ellátott rudacska, a *csap* jár. A *lükő* nem tart egészen a fenékig, hogy a csap föl-húzásával a lúg az *üstöklyukon* kifolyhasson.

A lerakott fonal fölé lepedőt terítenek — a *hamvast* — erre ismét hamut szítálnak. Közben forr *bokráncban* a víz s 5—6 bokránc fölforralt vízzel öntözik a *lúgzó* tartalmát nap-hosszat úgy, hogy az *üstöklyukon* alul újra meg újra kicsorgatott vizet teknőben felfogják, *bokráncban* újra meg újra fölforralják s *kapinyával*^o *merögetik* újra meg újra a *hamvasra*.

Így *párolnak fonálmosatkor* fonalat, *nagymosatkor füstöst általában*. Az első fonálpárolást azonban mégsem *párolásnak*, hanem *kotyolásnak* nevezik. — *Párólad a fonaladat?* — *Nem,* — *mast még csak kotyótam*. Miben különbözik hát a kotyolás a rendes párolástól? Abban, hogy a *mérce* vagy *lúgzó* fenekére kisszéket tesznek, a fonalat erre rakják körül úgy, hogy a *lúgzónak* se fenekét, se oldalát ne érje s a fölverődő gőz jól átjárja. Úgy tartják, hogy így jobban *möggő* (megkel) a fonál. Nem *kő mög*, ha fekete, *möggő*, ha fehér.

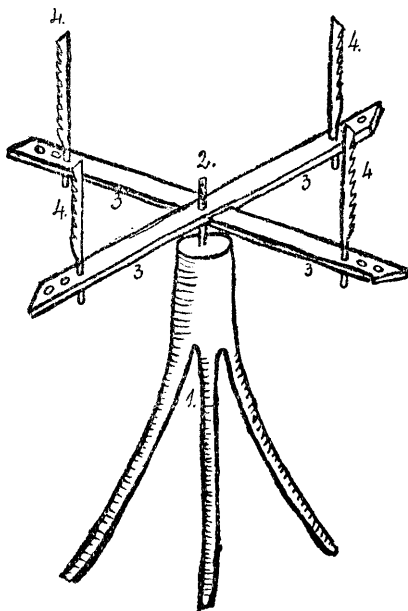
A *lúgzóból* csak harmadnap szedik föl a fonalat s viszik ki mindig szabad vízre. Most csak a hamut rázzák ki belőle. Haza viszik. Újra megpárolják, de már kisszék nélkül. S csak a *hamvasra* szítálnak hamut. Ez újra *egy álló egy napig* tart. Fölszedik s viszik másodszer is szabad vízre. A *fonálmosat* mindig télre esik, hiszen *Szenpál* után a *szűő* csattog már. Milyen nagy munka s milyen kemény munka ez a mosat. Nem elég a fonalat vízbe bugyogatni, pallóra verni. Meg kell azt tiporni is. Hogyan? *Meztéláb*. Csikorog. Jégpáncél az árkon. *Ólást* kell rajta vágni, hogy vízhez jussanak. S *ólás* fölött, *jégpáncél* fölött, *palló* fölött pirosra csípett meztelen lábbal tiporja az asszony a fonalat. Érdekesen óvják közben magukat a meghűléstől. *Bokráncban* forr a víz a parton, bokráncból öntögetik a meleg vizet kis-sajtarba s ebbe mártogatják olykor-olykor lábukat. Nagy munka és kemény munka a fonálmosat, de minden kicsi részletét olyan pontosan végezik s annyira el nem sietik, hogy mindenkit, aki bárhol, bármiben elnagyojja a munkát, ma is *hamari hamvas-nak* neveznek. Csak napon szárítják még s íme: a fehérített, szép sárga fonal. — A fonálmosat ünnepszámba ment. A kemény munka vége: a *fonábá* vagy *fonácuc*. Perechalom az asztalon. *Pézösben* pálinka forog. Tört lencse, tésztaleves, tikhús paradicsommal, szármánt, igaz rétes, bor. Szóval: lakodalmi vacsora.

Újabb fejezet: *csúrkarika*, *áspa*, *merce-lúgzó*, *mosat* után következik a *gombalyétás* munkája. Eszközei a *gombalyétó-fa*, a *vonyó* s a *tukó*.

Az áspárolól leszedett s kifehérített fonalat ráteszik köralakban a *gombalyétófa* négy kacsára, végét megkeresik, vonyóba húzzák s vonyón keresztül rátekerik *gombolyagnak* a *tukóra*, miközben tengelye, a *pócike* körül forog a *gombalyétó*

négy *levele*. A gombalyétó alapja, a *seggi*, amiből kiáll a *póciké*, vagy egyszerű *göcs*, de még inkább közös fejből kinövő három láb.

A levelek lyukakkal vannak ellátva, hogy a darab-fonal nagysága szerint állíthassák be a kacsokat. Egyik levélbe közepén belejár a másik. Lyukaik egymást fődik, s együtt forognak a *pócike* körül.

Gombalyétófa. Részei: 1. Seggi.
2. Pócike. 3. Levél. 4. Kaccs.

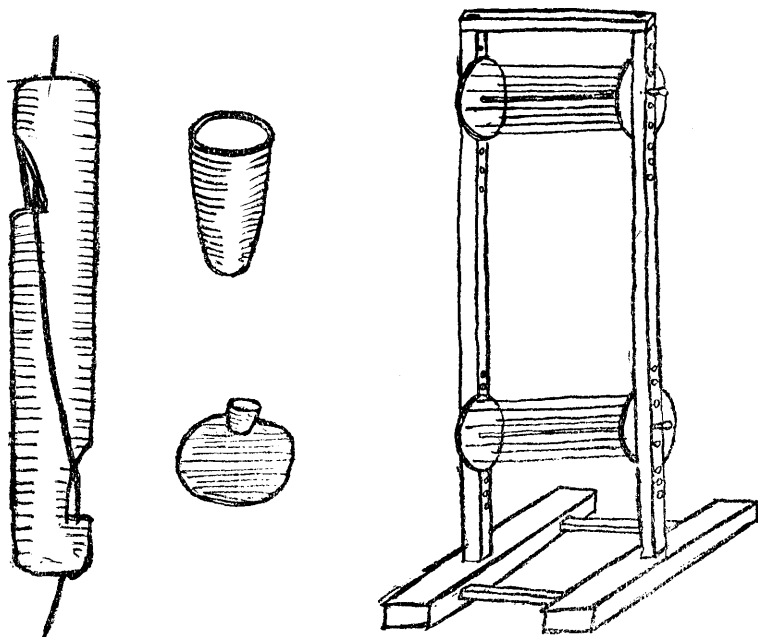
A *vonyó* alul-fölül az ellenkező oldalon oldallyukakkal is ellátott, kifűrt s héjjátói lesimított akkora bodzaág-darab, hogy közepe kényelmesen elférjen a marokban.

Alul a lyukon bemegy a fonal, *mi* alsó oldallyukon ki, kívül oldalt megy tovább, felső oldallyukon újra be s a felső lyukon megy ki s megy tovább és tekeredik a tukóra. A *vonyó* hivatása kettős. Hogy a fonal a hosszas munkában el ne vágja a kezét, s hogy a kemény fa lyukain s oldalán keresztül simára, egyenesre húzódják ki a netaláni *kucor-pícör*.

A *tukó* nem más, mint a már lerajzolt *kapinya* nyelének levágott vége. A rátekeret fonal: a *gombolyag*.

Van *kis-gombalyétófa* is. Talpon álló, négyszögű, kb. 120 cm magas fakeret. Oldalfái szabályozóul lyukakkal ellátva

fönn és lenn. S benne fönn és lenn egy-egy áspálóvason hengeralakat kiformaló pálcákkal összekötött két-két farkarika forog. A darab-fonalat, még inkább a kibontott pamut-*tekeréket* erre a két hengerre teszik rá karikára, a szálvéget megkeresik s *cséllőpörgőbe* rakott *cséve* tekerik föl. A szüőfa *vetélőjébe* kis csévékre. A vetőfán való mögvetésre nagy *csévere*, amit áspálóvasra tűzve a henger helyett újra beraknak a *kis-gombalyétófába* s erről az így beállított nagy csévről, vagy egyszerűen a földre letett *gombolyagról* folyik a fonal a *vetőfára*.

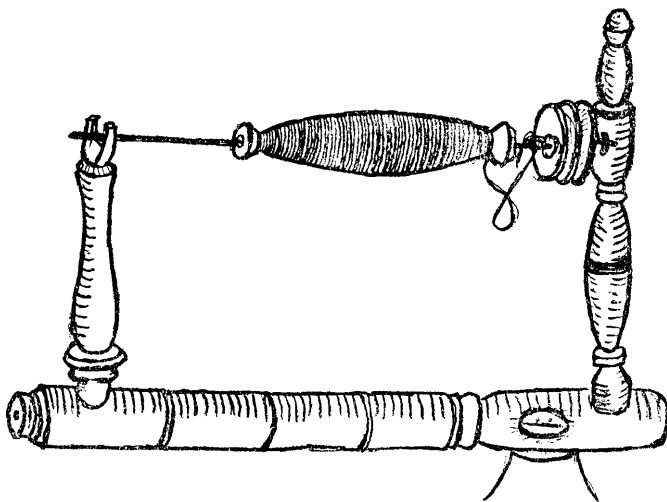

1. Vonyó. 2. Gombolyag. 3. Tukó. Kisgombalyétófa.

Kis-gombalyétófa kiegészítő társa tehát a *cséllő-pörgő*. Alsó szerkezete egy a *pörgőével* a *vánkosig* vagy *fejig*. Fej fölött vízszintesen kiálló rudacska, benne fölfelé álló két kar. Az egyiknek lyukán, másiknak vésett két ága között vastag drót forog, rajta a lyukas kar mellett vele szilárdan összefüggő farkarika. Ennek a karikának ágyán s a pörgő hajtó nagy karikája karimáján fut az egész szerkezetet mozgó madzag. A vastag drótra húzott csévere tekeredik föl a fonál.

Tehát *gombolyagról* vagy a *kis-gombalyétófa* áspálóvasára visszahelyezett nagy *csévről*, vagy mindakettőről együtt történik a fonal *mögvetése* a *vetőn* vagy *vetőfán*. Ez már a *szüőfára* előkészítés.

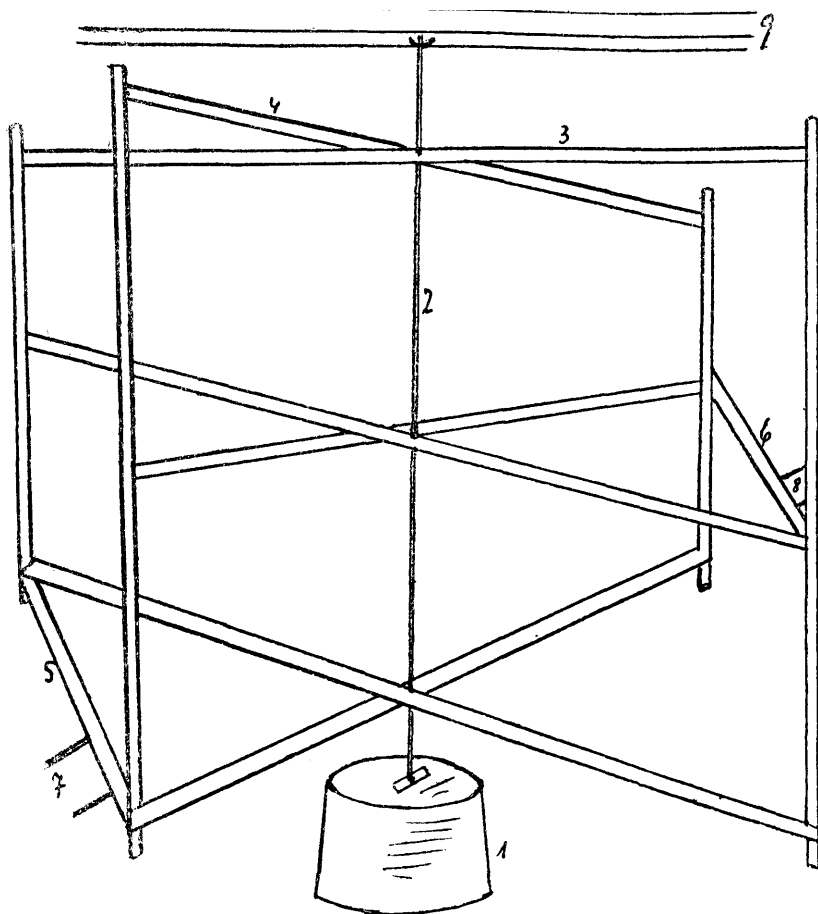
Mint a rajz is mutatja, a *vető* göcsből gerendáig fölnyúló vasnyárs körül forog a rá keresztben állított két hatalmas szárnyal. Fölül szíjheveder fogja a gerendához, alul lyukban jár. Két ellenkező oldalon alul és középen, vagy, ha 100 rőf vászonról is szó van, alul és fölül a két *köröszléc*nél egy-egy *körösztfát* raknak rá. Mindegyik *körösztfából* 2—2 *körösztvessző* áll ki. Erre a két-két *körösztvesszőre* rakják a vetett fonal *körösztjét*. Rendszerint két fonalszál ez, ami *csévről* vagy *gombolyagról* folyik, de vethetnek 10 szálat is. A két szálvéget összekötik, a sarok felől eső alsó *körösztvesszőbe* akasztják s azután elkezdik kézzel lökdösve forgatni a *vetőszárnya-*

Cséllőpörgő.

kat úgy, hogy a vetett fonal az egymás mellett fekvő egyik vesszőn alul, másiknak fölötte megy el. Mikor a másik vesszőpárra is ráfutott a *vetőszárnyakon* való többszörös tekeredés után, a szárnyakat megállítják s visszafelé forgatják. S megint megállítják és visszafelé forgatják, ha a kezdő vesszőn átfutott. S így tovább, míg a *vetés* be nem fejeződik. A *vetött* fonalat ismét *igékre* és *pásmákra* osztják úgy, hogy csak az egyik *rétjét* olvassák (tehát a szembefutót nem). Hogy hány *pásmát* vetnek, a tervezett vászon szélességétől függ. A *vetőről* úgy veszik le, hogy *körösztjeiknél* madzaggal elkötik s hogy kisebb helyen elférjen, *kalácsba* fonják. A *kalács*: tágra hagyott *kunkötés*. Ha végét megfogom, húzom hurkai-ból egyenesre az egészet. Minden következő hurok fejét beledugom az előző hurokba — és így tovább.

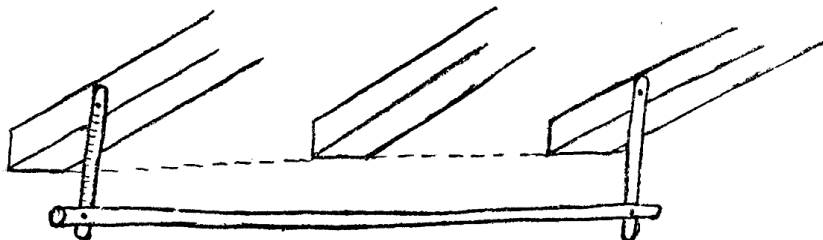
Régen nem volt szárnyakkal ellátott vetőfa, csak a 2—2 faszög. Egyik pár a pajta *szöglábába*, másik az istálló vagy szín *szöglábába* verve. Így volt Kákicson is az 1926-ban lebontott öreg, talpas parókiális pajtán is. A két szögpár között

Vető. Részai: 1. Göcs. 2. Nyárs. 3., 4. Körösztlérc. 5., 6. Körösztfa. 7., 8. Körösztvessző. 9. Gerenda.

volt vagy 15 méter távolság. Ugyanúgy történt itt is a *vetés*, mint a vetőfán, csak a szárnyak futó forgása helyett az aszszony futott. Nem ő szabta az iramot, hanem a fonál, aminek lazán nem volt szabad állani, hanem feszülni kellett, különben lecsúszhatott a szögről. Ezért mondták a sokat házaló aszszonyról: „Lót-fut, mind a fonávető”.

Gombolyagot szökrönybe raknak le, darab fonalat, kalácsot rúdra hánynak fö. S az a szökröny s az a rúd nagy asszonydícséretnek vagy nagy asszony-gáicsmálásnak, ifálásnak volt a hordozója. Mi a rúd? Kamarában-szobában két, nem egymás mellett fekvő gerendába faszöggel bevert két rudacska, mint két kar, nyúlik alá s ugyancsak faszöggel ráverve keresztben tart egy hosszabb rudat. Ez a rúd őrzi az asszonyi kincseket. Célja kettős: senkinek útba nem esik a kincs — s mindig szellőzik, tehát nem *rokken mög*.

Rúd.

Végeztünk a fonallal. Következik a *szüés*. Míg a *szüőfát* összerakják, minden *darabékát* (darabját) összekörizsálják (összekeresgélük), *igrül-igre*⁷ egymásba illesztgetik s a *föltekerés* előtt egy percre megsimogatják szemükkel a szurárgta ősi készséget, a sárgán fénylő, hullámos lenfonalat kibontogatják a kalácsból, *cséllő-pörgő* bűgva megindul s tölti hasas csévökkel a zörgő vetelő gyomrát, hadd mondja el szülém tanításképpen *lánynak* — *mönyem értsön belüle!* — az Ormányságban is élő áspamesét: *Vót eccör egy asszony. Mindég szalatt, mind a fonávető. Tohonya. Lipáncos.*⁸ *Se hüccs-ki — ,sē hajts ki.*⁹ *Nem vót, aki gondját visēje. Szüőfa, essön "rej-hett* (korhadt). *Pörgő hászén porosodott. Mögkérdozte eccör az ura — lelepula* (bárgyú) *egy embör vót ám az is — „Tē asszony, — minek nem fonyó tē?” — „Hutyon, (hogyan) fonnék, mikor áspám sincs?” — mondi az asszony. — „No —: aszondi az embör — maj csinyálok én, ha ez a bajod. Van fa a temető-vágásba ölég.” — Fogi a baltát, kuszorát, balligcsá. Az asszony se vót rost. Elébe kerü. Mire odaért az embör, má ebütt egy nagy tőfa mögé a csepőtésbe. Gyün az embör. Körüjár. Kinézi az áspának valót. Nyési. Mögszóla ám az asszony: „Aki áspát csinyá, möghá!” Néz az embör. Mēnnen (honnan) gyün a hang? Sönkit se lát. Csandoli¹⁰ tovább a fa tūjét. Mögen mögszóla az asszony: „Aki áspát csinyá, möghá!” Főnéz mögen az embör. Jári körü a vágást. Sohun sönki. Fogi a baltát. Csandoli tovább a fa tūjét. Harmadszor is mögszóla az asszony: „Aki áspát csinyá, möghá!” Szegény kukülele¹¹ — dobi ám- el*

a fát. Futóra! Mög se át hazáig. Sasë akart többet áspát csi-nyáni.

Hogy is rakták hát össze azt a szüőfát?

Mint a képen is látható, két alacsonyabb s két magasabb *dúcon* áll. A dúcokat oldalt *kör ősz fák* kötik össze. Elöl padot szabtak rá. S a két-két dúcot elől is, hátul is *kötőfával* ékelték össze, hogy szilárdan álljon. A körösztfából elől az asszony előtt fölfelé kiállt még két oldalt az asszony mellyéig érő *melly-fa* tartófája s hátrább a *szüő* magasságáig fölnyúló még két rúd, melyre a hátulsó cölöpökbe vésett két vízszintesen előre-ugró rúd feküdt. Ezek a rudak tartották a rajtuk két fölálló száron mozgó *bordahíjat* s valamivel hátrább a madzaggal föl-kötött, két-két oldal között forduló két karikát, a *csiggatét*, mely viszont a sokszálú *nyistet* tartotta. A két hátulsó dúcon jól látszik a *szoboly*, melyet a dúcból kiálló fa-szőgek tartanak. („És dárdájának nyele olyan volt, mint a takácsok zugolyfája.” I. Sámuel XVII. 7.) A képen innen eső ki-álló végén lyuk. Ezen a lyukon keresztüldugott fával történt nagy erővel a fonal mellékének a szobolyra való föltekerése. Másik oldalán fogas fakerék volt: a *macska*, vagy csak lyukakkal ellátott fakerék: a *puska*, melybe az ülődúchoz erősített rúd, a *feszétőfa* járt. Ha készült a vászon, időnként kivették a rudat, szoblyon a vásznat hátrább tekerték s ebben a helyzetben feszítették ki újra a *macskával* — *puskával* s a fogaik közé vagy lyukaikba járó rúddal. A fonal végeit a két hátulsó dúc között elferő rúdra a *nagy-kompostorra* kötözték. A nagy-kompostor két végére erős madzgot hurkoltak s így kötözték rá a szobolyra. A két tartó madzagnak olyan hosszúnak kellett lenni, hogy, amikor a vászonnak végére jártak már, a két kifeszülő madzag elérjen a *nyist* hátaig. Amint a fonal tekeredett föl a szobolyra, úgy raktak alá s közé újra meg újra pálcákat. A pálcákat azért rakták alá és közé, hogy egyenletesen simuljon s terüljön el a fonal. Nyist és bordahíj a tekeréskor nincs még a *szüön*. *Szüőfa* előtt kisszéken ül valaki, ölében vagy mellette a *kalácsba* szedett fonal, csomóban fogja marokra a fonalat s húzza azért, hogy a tekeredő fonal minden szála feszüljön. Nagy és fásasztó s gondos munka volt hát a fonal föltekerése.

Említettük, hogy a *vetőn* két *rétben* tekeredett a szárnyak körül a fonal. Így, ezzel a két *réttel* kötözték már a kompostorfára. Ennek a két-rétnek egymásba folyó szálai fogták össze a közékük vetelővel hányt bélfonalat. Ezt a két rétből folyó fonalat választja el szobolyról előrefutva két közékük rakott *körösztvessző*. *Körösztvesszőkön* innen viszont a *csiptető* szorítja össze. A *csiptető* két sima, vékony rudacska, egyik fonal alatt, másik fölötte s két végüket a fonal mellett madzag

szorítja össze. De már előbb gondos és nagy munkával s a tervezett mintákhoz igazodó módon a fonálnak az asszony felé eső végeit *befogdossák* a legalább 2 nyistbe — nagyon cifra szöttesnél 18—20 nyistet is kötöztek föl — az egyik nyistbe az egyik rét fonalat, a másikba a másik rét fonalat. Az egyik *nyomdikó* vagy *lábító* lenyomásakor az egyik nyist emelkedik föl s száll alá a másik a beléjük fogdosott rét-fonallal. Anyist-fölkötő madzag a csíggaté *bölcsős* karéjában feküdt s fordult. Nyist előtt az asszony felé még a *borda* nádból készült, sűrű fogai közé kellett a szálakat befogdosni. Bordafogakon át a legelői levő mellyfára folyt alá a fonal. *Mellyfa* és *borda* között szaladt és csörgött jobbra-balra a pásztorfaragta virágos *vetelő*. Az így elkészített fonal innenső végét viszont a fcsis-kompostorfa rudacsájához kötözték, mely közvetlenül a *bordahíj* alatt legmélyebben fekvő *kisszobolyra*, tekeredett viszkészülő vászonnal. Nemcsak hosszanti, de szélességi irányban is ki kellett feszíteni a vásznat. Erre különböző szélességűre szabályozható vaslemez, a *porong* szolgált.

Dön — dön — deszka,
Dönög a vára,
Hatszáz a kötele. — Mi az?¹²

Íme — a *szüőfa* minden tartozékával.

Szöttek s szőnek *sima-vásznat* s *forgatásos-vásznat*.

A *sima-vászon* alfajai: 1. *Hetes-vászon* vagy *csöppű-vászon csöppű-fonalból*. Pokróc, zsák-féle került belőle. A *küttölös-zsák* 4 nyisttel és 4 nyomdikóval készül. Ferde irányba futó pálca-szerű vonalak képződnek rajta. 2. *Kendőr-* vagy *len-vászon*, melléke *szála*, bele szőszfonál. Lepedőket szabtak belőle. 3. *Kendőr-* vagy *lenvászon* tiszta szálából. 4. *Lenpamukos* vagy *kendőrpamukos*. Melléke len vagy kender. Pamutot hánynak rá. 5. *Fele-szálas*. Melléke: egyik szál kender vagy len, másik szál pamut, bele pamutfonal. 6. *Lenpödrött* vagy *kenderpödrött*. Melléke pamut, bele len vagy kender. 7. *Pödrött vászon*. Melléke, bele: pamut. 8. *Kutyoros pödrött*. Ugrós pamutfonálból. Vászna is összeugró, *badros* volt.

A *forgatásos-vásznat* onnan nevezik *forgatásosnak*, hogy a nyist háta mögött a tervezett minta szerint *fölszedett* fonalszálak közé tolt deszkalapot minden egy, vagy minden második, harmadik, vagy bármi más kitervelt módon számított *vetelődobás* után *forgatják*: hol élére állítják, hol lapjára fektetik s az így feltolt vagy lennhagyott szálak nyomán alakul a vászon cifrája. Ezer változata van. Hát még ha a nyistek számát is szaporítják el 18—ig, 20-ig. Olyan művészet ez, amire csak ezerszemű és ezerkezű asszonyok vállalkozhatnak. Ormányóság

ma is tele van ilyen asszonyokkal. A forgasosvászon szokot-
tabb alfajai a következők: 1. *Gyűrűs-vászon*. Szabályos távol-
ságra beleszőtt kerek gyűrűkkel. Csak fehér fonalból készítik
asztalterítőnek, ágytakarónak. 2. *Méhlépes*. Méhlép-szerű cif-
rákkal. 3. *Hengörös*. Különleges nyistfelkötözéssel állítják elő.
Fölfelé álló, többnyire más színű, egymás mellé sorakozó kis
hengerekből vászonszélig futó szalagok a vásznon. 4. *Tüsök-
rózsás*. Többszínű selyemszálból szőtt apró vagy nagyobb, egy-
mással ölelkező leveles rózsák egymásfölött futó sorokban. A
vászon *parasztján* a két-két tüsökrózsasor között pitykölős
szélű *horgas* szalad. Vagy más dísz, ahogy a pillanatnyi
képzelet szüli. 5. *Tőfaleveles*, vagy *makkos*. Tüsökrózsasorok
helyett makkos-leveles tölgyágakkal. S folytathatnám a sort:
fenyerleveles, rozmaringos, tulipános, szögfies, vagy több vi-
rág együtt. S a többi dísz: *ripinc* vagy *csecs*, *csécsiké* hargas-
szerű, de kevesebb nyistú vonalaikkal. Színek és vonalak tob-
zódó gazdagsága. Vannak olyan művészei a népies szötteknek
egyszerű asszonyokból, akik fantáziájuk minden elképzelhető
elgondolását *fölszedik* el a páva tarka ruhájáig.

Téritőik, törülközőik szélét néha kétsorosán is művészie-
sen *kirostozták*. S a *kivarrás* különböző fajtái: — *összehánytad
má végig, édös lányom, a lepődőt?* — Azaz: összevarrtad a két
vászonszélből? Igen, de ez se egyszerű összetűzdelés volt, ha-
nem *ripincős összehányás*, tehát *hargas-alakban* futó összevar-
rás. A *szegdőlés*. Díszesebb ruháik szélét fölszegték, de a föl-
hajtott szegesen szabályos közökben 2—3 szálát kihúztak s az
ott maradt szálakat tüvel fölhurkolták. Ugyanezt a kivarrást
végezték pl. imög elején is s nevezték *szávonnyázásunk* vagy
szálfelkötözésnek. *Szödés*. *Szödött imög*. *Szödött gatyá*. Ez azt je-
lenti, hogy pl. az ingujjat sűrű ráncokba szedve varrták a váll-
hoz s szépnék látták a sűrű ráncokból buggyanóvá szélesülő,
majd a csuklónál újra sűrű ráncokba szoruló ingujjat. *Tűzés*.
Nyílegyenes vonalban futó apró öltések. *Gyöngyézés*. Ágacs-
kák, két oldalon gyöngyszemek apró, sűrű kivarrása. *Csipkézés*.
Kötény, alsó bikla peremét ollóval csipkésre vagdalták s a szé-
leket *himzéssel* kivarrták.

A sor nem teljes, de ezek voltak a legszokottabb *kivár-
rások*.

S most búcsúzzunk el *szövés-fonás*, művészi *kivarrás* vi-
lágától s lássuk, mibe öltözött hát családjával együtt az, aki
ezt a rengeteg munkát két kezével végezte.

JEGYZETEK

- ¹ A *fagy* tulajdonképeni jelentése: sodor, teker.
² Szívós, feshéjú.
³ Az a lepedő, amivel — mint látjuk még ebben a fejezetben —, a pállósajtárba lerakott ruhákat leborítják s aminek tetejére hamut szitálnak.
⁴ Széna-, szalmahordó durvább lepedő.
⁵ Amibe a halottat öltöztetik.
⁶ Tökfajta. Közepén kerek lyukat vágnak a rajz szerint s kitűnő meregető.
⁷ Porcikáról-porcikára.
⁸ Mondták *pőcérdsnek* is. Lígg-lógg β piszkos rajta a ruha.
⁹ T. i. jószág nincs, amit ki kellene hajtani.
¹⁰ Csapkodja, t. i. baltával.
¹¹ Olyan tojásfejű félét jelent. Buta. Gyámoltalan.
¹² Találós kérdés. Ormányságban hallottam.

Viselet

Lépked a búzatábla ösvényén. Szálegyenes. Rajta a keleti népek bőredős, szent fehérsége. Bal karját, mint egy márvány kariatida, könnyedén tartja fején kerek *févajra* emelt tárkosarán. Idomainak bája a hófehér bikla alá ráncolt bőujjú, *tász-lynyos imög* alól szoborként domborodik ki. Nézése komoly. Rajta veleszületett előkelőség.

Tiszta, mint a leesett hó. A fehér viselet nem tűr mocskot. Sulyka ott zuhog télben-fagyban a patak *ólása* fölött. Felső ruhája fölaggatva. Patakpart *horhóján* messzire csillog a sok kiterített vászon. Téli csikorgó, nyári verő nem tartja vissza. Homéroszi kép. Nauzikáát keresed közöttük. Baksay a partra vetett, boldogtalan Odisszeüsztt is az ő dalukba öltöztette:

Hársfalevél derekalja, párnája,
Hársfalevél takarózó dunyhája.

Az utolsó nem-fehér színt is letörüli róla a *jász*. Koporsó mellett. Nagypénteken. Mi volt az, mikor a templom fele egyetlen fehérség volt! Mintha érezné, hogy csak fehérben járulhat. Az elé most, aki hívja. De *jász* nélkül is a szálló évekkel mindig több-több ruháján a fehérség. Túl a delelőn már egyetlen fehérség. — „Tehozzád, Uram, mind közelebb!”

Néprajz: — nem líra. De, aki ezeket a sorokat írja, kísértésben van. Miért kellett ennek a csodálatosan szép viseletnek szinte egy csapásra eltűnni innen!? Húsz évvel ezelőtt még virágkorát *élte*. Egy-két esztendő csupán: — elsodorta. Miért? Ki tudná megmagyarázni? Aki elvetette, ma sem érzi jól magát az újban. Drága volt az ősi viselet? Nem. A mai drágább. Tudok szegényt, akinek 3 holdja volt csupán (ma 250 P egy hold föld Ormányságban), de 500 pengős ügyvédi felszólítást kapott a ruhacserén *vagyonokat kereső* ruhásbolttól. S mikor

cseléd sorba kényszerült, páva-lánya durván fitymálta lé apját:

— *Azt is mögtagadom, hogy apám vót.* Tudok öregeket, akik rongyokba csavarták telente lábukat, de unokájuk lakkcipőt, fehér keztyűt, prémes bundát, félrevágott sapkát hord. Tudok sirba-rogyott öreganyát, aki egész életén *tinyorgott,* míg kicsi házacskáját-földecskáját összeverhette: unokája *báli belépőt* hord. Mi ez? *A tetem fölözslásának kezdete.* Ha lassan hullik a gyümölcs szíromlevele, nincs baj. *Karakodik* mögötte az alma. Van jövője. De mikor hirtelen sárgítja le májusi fagy, — ott nincs jövő. Az ősi ruha elvetése nem lassú szíromhullás volt. Nem természetes folyamat. Olyan zökkenő, ami mögött *lelkiség* tátong. De az a *lelkiség* sírja lesz ennek a halálra ítélt népnek. Milyen szomorú *ethnographia* ez a líra!

Betűzzük hát a mohosodé betűket ezen a síron.

*

a) Mik voltak a *női viselet* jellemző sajátosságai?

Hajviselet. Mint a fényképről is látszik, a leány haját középen ketté választották, két oldalt koszorúra befonták — inkább a kislányokét —, a nagyokét koszorú helyett *csikésen kipitykölözték.* Ez azt jelentette, hogy oldalt a szélső fürtöket gömbölyded csomócskákban pitykölyszerűen egymásra fésülték el a tarkóig. Tarkó alatt a két szélső fürtöt vékonyan befonták s a középen szabadon hagyott és szétterülő hajjal körülbelül a nyak és váll találkozásánál, vagy még alább, fekete fűzővel összefogták s innentől *Véig* a fűzővel egyetlen vastag *cicába* (fonat) fonták. Kelet-Ormánységben *bibac-nak* is mondják a hajfonatot. A fűzővel a hajvéget megkötötték s hogy ne lássék a fűző, színes szalagot, a *hajvégest*, tették rá. A fűzővel összefogást fönt *tekerésnek* hittak. Az oldalfonat néha 8 ágból is állt. A vastag fonat rendszerint háromból. Tehát a nyak táját, mint a képről is látni — még szélesen borította az oldalkoszorúval összefogott haj. Hogy ez a szélesen leboruló haj a ruhát ne szennyezze, kb. 8—10 cm. széles, négyszögű kázsmér vagy selyem ruhácskát tettek alá: a *hátast.* Ennek két oldalán pántlika lógott. Szélein *szabó-bokréta* dísz. A *szabó-bokréta* szalagocska volt, amit úgy fogtak és varrtak középen össze, hogy az alsó két szárra, mint egy sapka álljon a föléje boruló rész. Ennek a sapkának közepét két oldalt most egymáshoz hajtották — olyan volt, mint a kecskerágó bogyója — s *pillangóval* vagy *gyönggyel* összefogták.

Igy viselte haját a leány lakodalma éjféli órájáig.

Lakodalma éjféli óráján kilopták a kamrába. Cicáját kibontották, két ágra fonták, tarkó alatt a haját félkörben felsodorták, a két fonatot fűzővel a tarkóra perccalakra fölvarrták s ennek felső végéhez tűzték a —

Fékötőt. A *fékötő* égő-piros színeivel, *gyülő-piros* orcájával olyan volt a 16—18 éves kis menyecske, *mind a gyöngye harmat.*

Mi volt a *fékötő*? — Alul három-negyed-kör alakú domborulattal összehajtott kéregpapiros. Behúzták *piros-bécsivel*, hogy ne a papiros lássék. Tehát ez volt a főmező alakja: Q Körül a szélen fekete csipkeszegés, mellette fehér *sikkal*. Fekete és fehér szín között néha sodrásokkal, fehér üveggöngyökkel kivarrt piros szalag is volt. S belül a három szalagszeges között kb. 10—12 cm széles, laposan köralakú mező, tele-tűzdelve sokszínű, a fiataloknál égőpiros szalagokból redőzött apró rózsákkal, az ú. n. *mestörkéekkel*, — *pillangókkal*, *póliumokkal*, gyöngycsomókkal, vékony, sodrott ezüstszalacsák, az ú. n. *fórizsok* végén minden fejmozdulatra rezdülő *rezgőkkel* — *fórizs* a *mestörkéből* nyúlik ki, végén üveggömböcske — üveggömbös brosstúkkal, a virágdisz alól kikandikáló *hárasszal*, a hegyes sarkokban egymásra boruló szalagdísszel: a *högyséssel* s a művészkezü asszony ízlésétől függő alakú és színű más díszítésekkel. Ennek a domború kéregpapirosnak aljához alul most a domborulat méreténél kissé szélesebb s legalább kétszer olyan hosszú piros, erős papiroslapot varnak s ehhez a leírt virágmező alsó részéhez tűzve két párhuzamosan haladó, tenyéryi széles szalagot feszítenek ki. A két szalag fiataloknál égő-piros mező — zöld levelekkel, lila harangvirágokkal, ibolyákkal s még égőpirosabb rózsákkal telehímezve. Alján redőzés, amit *rakásnak* neveznek. A rakás fölött két szalagpitykölsor vagy *högyzés*. *Högyzés-sorok* között s a két szalag összevarrásánál mestörké, fórizsok, gyöngyök. Erre az egyenest lenyúló két szalagra borul a két *fül*: — ugyanez a széles szalag kétszeresre összehajtvá, kifelé álló szögben.

A *fül* felső része kissé beljebb esik az alsó szalagrésznél, az alsó szalagrészből kiáll hát egy keskeny mező. Ide kerül a *fékötő* két legnagyobb mestörke-rózsája a hozzávarrt, lefelé csüngő szállal, a *fitakkal*. Fitak végén rézgömb: a *bubúcs*. S körülé néhány különböző színű sodrott szalagocska.

Kb. ez volt vonalaiban, tartozékaiban s díszeiben a *fékötő*. Érdekes sajátsága volt az ormánysági *fékötő*nek, hogy kb. 8 különböző változatban színét és alakját az asszony kora szerint váltogatta s szégyen volt, ha valaki nem ragaszkodott szigorúan a törvényesnek elismert alapszínhez és alakhoz. Ez az alapszín kb. 35 éves korig volt piros. De égőpiros alapszínből fokozatos átmenettel mindig halványabb pirosba, mindig szaporodó kék és fehér színekkel. 35 év táján már kék az alapszín, de itt-ott még piros virágokkal. Míg végre minden piros szín elmarad, fülek és lecsüngő szalagok egyszínű kékké vál-

nak, virágmező mestörkéi is csupa kék alapszínben játszó virágvogcskák. 40—45 év táján már a virágmező is egyszerű fehér csipkemezővé változik. 45 éven fölül már csak finom „gyöngyézéssel kivarrt fehér gyolcs, — szalagok helyén kicsi fehér füzőkkel. S végül a szülikéé tiszta fehér gyolcs füzők nélkül. Ma már csak a szülikék kis fehér, gyolcs fékötőjét látni, a többi drága ékesség szökrönyök fenekén nyugvó műzeumi tárgy.

A *fékötő* fölé borult ünnepélyes alkalmakkor a 35 éves korig fátyol —, 35 éven túl gyolcs *hátravető*. Hossza 2 m, szélessége 50—60 cm. Úgy borította be vele fejét a nő, hogy fele hátra, fele előre borult. Most a feje tetején jobbról és balról feje közepe felé visszahajtotta s ezzel az oldalbetűréssel az arcára boruló részt *hátravetette*, a két ág egymást fedő széleit túvel hajához erősítette, s már előbb, hogy a homloknál kerekken álljon, kéregpapírossal belül *holthajtásozta*. *Bolthajtás* inkább csak a gyolcsnál fordult elő. A *hátravető* ünnepélyesebbé, szinte előkelőbbé tette az arcot. Vagy 50 évvel ezelőtt kiment már a divatból s ma már csak öregeink élő emlékezete szól róla. A *hátravető* helyét fiataloknál színes selyem, korosabbaknál tiszta fehér *keszkenyő*: a *féruha* vagy *fejeruha* foglalta el.

Imög vagy *ümög*. Baksay *Magyar népviselet* c. tanulmányában (Összegyűjtött irodalmi dolgozatai III. k.) egyszerűen *ingváll* gyűjtőnévvel említi. Az ormánysági nép ezt a nevet sohasem ismerte, mindig *imög-nek* nevezte. Anyaga fiataloknál fátyolszövet volt — *tilángli* —. Volt *sima* tilángli, *ágas-bogas*, *indás*, *indás-verágos*, *apró-rózsás*, *szaggatott-rózsás*, *lúdszömös*, *apró verágos*, *lencsés*. Középkorúaknál *vapér*, az erősen kikékitett *kék patic* vagy *kék pergált*, *kánikulai vászon*, *vött ötfenes*, stb., amiknek minőségét s különbözőségét felsorolni nehéz volna. Időseknél gyolcs, vagy lenvászon. Színe mind a három fokon csak fehér lehetett. Ha *jászolt* a család, fiatalra is az egyszerű, sárgás csillogású lenvászon-imög volt a kötelező s tarka fékötőjét s tarka kötényét is fehérre cserélte. Szabása következő volt. — Kiindulópont a nyak. Fátyolnak-gyolcsnak megfelelő szélességű szalag fölé redőzéséből állt, amit *szedésnek* vagy *ráncolásnak* neveztek. Elül fűzték vagy kapcsolták össze. Innen folyt alá a bő, tehát a test arányaihoz csak a nyak- és derékránolás folytán simuló imög. Alsó szödése a *bikla* nevű, ugyancsak tiszta fehér szoknya alá került. Hogy nyakon és derékon, különösen hátul, ez a *szödés* — *ráncolás* nem kis munka volt s múlt rajta a nő csinossága, magától értődő. Az imög főekessége a 3 szél bő s másfél rőf hosszú ujjá volt. Mit csináltak ezzel a túlon túl hosszú ujjal? A csukló tájától számítva, tehát lelógó végétől felé — hogy ne lógiön

—, fehér fűzővel a felső karon átkötötték úgy, hogy az átkötés alatt redőzötten folyjon alá s táguljon ki a csuklóig. Vége felé egyik oldalán néha kivágott volt Ezt a tölcészerű ujjvéget *tászlíny*nek nevezték. S mi lett az imögújj váll felé eső hosszabb részével? Az átkötés folytán megrövidült s buggyanva terült rá a *tászlínyra*, A *hátravetős* kép öregasszonyán igen jól látható. Fiataloknál a *tászlíny végről* nem maradhatott el a már ismert *ripinc* vagy *csecs*, a *csipke*, vagy *szegdőlés* a *szá-vonyázással*. A *tászlíny* oldalán fiataloknál szalagbehúzás volt. Néha föl a nyakig szaladt s *karon Zé'-nek* nevezték. *Imög* alatt *kis-imög* volt. Rövid, karhoz simuló, könyökig sem érő ujjja volt, rajta hímzett, vagy még inkább *beleszőtt* virágdísszel s ez a virágdísz áttetszett a fehér fátyol felső *imögújjon* s emelte annak szépségét. Kiegészítette mindezt az *imögnyak* fölött átkötött szalag/orfor, vagy kisujjni széles, fekete bársonyszalag s biklakötés fölött öv: a *derekas*, — egyszerű fekete *ripinc*, vagy fekete fűző gyöngyökkel kivarra.

Bikla. Kelet- és Dél-Ormánységban *kebeél* vagy *kebeé*. Anyaga egy az *imögével*. Fiatalon fátyol, korosabbon gyolcs, *jászbán* len. Színe kivétel nélkül mindig fehér. Mi volt a bikla? Derékon fűző fölé *ráncolt*, fél-lábszárig érő, keletien bő szoknya. A szoknya szót sohasem használták. Bősége a finomabb anyagból 4 szél, elől a kötény alatt az ötödik szél gyolcsból. Fűzőre *ráncolták*, tehát a kötény alatt nyílása volt. Itt kötötték össze. Ezt a nyílást *bikla hasastékjának* hittak. A felső és az alatta következő *kisbikla* között az ú. n. *eruhával*, *eróruhával*: előruhával takarták el. Az alsó biklát *kis-biklának* nevezték. Halványan kékített, finom gyolcs volt. ötöt-hatot is magukra szedtek ünnepnapon. A legalsó biklák házi-szöttesek voltak. A biklának is egyik főszépsége ügyes ráncolása volt. S ragyogó tisztasága. A ruhát magára úgy-ahogy dobáló, *füstösét* is megtűrő nőt kiszólták, *pócérésnek*, *lipáncosnak* csúfolták.

Kötény. Hossza egy a bikláéval. Széles. Fiataloknál tobzódó színek pompája. De a színpompa a korrallal mindig fakult, egyszerűsödött e 50 év táján tiszta fehérben állapotodott meg. Kötény és *fékötő* színéből mindig biztosan megállapíthatad a nő korát.

Lábravaló. 50—60 évvel ezelőtt a lány télen-nyáron, templomban, lakodalomban, vásárban, még a jégen is *mesztéláb* járt. Ékessége volt a meztelen, egészséges fejlődésű, télen fehér, nyáron barnára sült láb annyira, hogy amikor lábbeli járta is már, megesett, hogy a kérők levették az eladó-lány cipőjét, harisnyáját: nincs-e lábának valami formahibája? Idősebb asszonynak meg éppen elképzelhetetlen volt a lábbeli. Csak a menyecskének volt — véneim emlékezete szerint — egészen he-

gyes-orrú, tűrött szárú, piros vagy fekete csizmája, később *topánkája*.

Röpike. Ez már az újabb idők szüleménye volt. A mell táján redőkbe szedett, alul széles és nyitott női blúz-féle volt. Fialatloknál tarka, korosaknál fehér.

Mikor hidegre fordult az idő, felső ruhákat is szedtek magukra.

Mik voltak ezek a felső ruhák?

Melleyes. Baksay *mellénykének* nevezi idézett munkájában. Ormánysági neve: *melleyes*. Elül a mellett s oldalakat egy darabban, minden varrás nélkül fődte. A váll elülső részénél két ú. n. *láb* nyúlt ki belőle, melyet a *lepickék* táján hátul keresztbe vettek s alul kapcsoltak *hargas* kapoccsal a *melleyes* két felsőbb sarkához. Alsóbb két sarkát fűzővel szorították össze. Ujja nem volt. Anyaga *rózsás kázmér* vászonbéléssel.

Csuha. Mondták *kis-csuhának* is. Szabása majdnem olyan volt, mint a csipőig érő, nyakig gombolt, ujjatlan férfi-mellény elül gombok helyett kapsokkal vagy fűzővel. Feszesen simult a testhez. Anyaga vászonnal bélelt bársony, vagy kázmér, elül hátul gyöngyökkel, rózsákkal, rezgőkkel kivarva. Dísruha volt s nyáron is viselték.

Bunda. Elöl fűzőkkel, kapsokkal, vagy bőrkötőkkel egybefoglalt, nyakán, ujjain prémmel szegett s piros szalagrózsákkal rakott, csipőig érő, báránybőr-ujjas. Szőre a bélése. Oldalt, hátul sokszínű virágminta, többnyire tulipán. Csak télen viselték. Volt *aszalas-bunda* is. Abban különbözött a közönséges bundától, hogy a csipő alatt arasznyi széles, a női test domborulatának megfelelően kifelé álló alja, ú. n. *aszala* volt.

Mente. Alakja ugyanaz, mint a bundaé. Különbség anynyi, hogy ennek anyaga kék posztó, ujjain, nyakán rókaprémmel. Elül kék zsinórral fogták össze s díszítése is kacskaringós, kék színű zsinórozás volt. A kacskaringós zsinórozást úgy mondták, hogy *kikutyorgatták*. A szomszédos horvát falvak aszsonyai átvették s ott még mindig található.

A női viselet befejezésül csak két, tipikusan ormánysági szokást említek föl. Az egyik: — esernyőt sohasem hordtak, hanem maguk-szötte *abrosszal* terítették be magukat, fejükön kezdve le térdig. Ormánysági nőt esős időben csak ilyenekkel látta. Öregeken tisztá fehér, fiatalon piros *mecött-abrossz*. Vagy piros abrossz fehér *pacákkal*. *Másodéggyes-nek* hitták a bordabefogás után, t. i. egyik bordafogba a szövésnél egy szálát, a másikba kettőt fogdostak be. Sűrű volt hát, mint a bőr s pat-

togott le róla az eső... A másik: — sohasem ment úgy templomba, hogy zsoltárát s kezefejét — két kezét elül egymásra téve — be ne borította volna fiatalja rózsás kendővel, amiből tavaszon, nyaranta egy-egy szál rozsmaring vagy jácintus is kiállt, — öregebbje tisztos fehérrel.

Milyen kedves volt! milyen szép! Mint az Ó-testamentom fehérbe öltözött, virágot vivő asszonya.

1935 nyarán Harkányban egy óriási népünnepélyen együtt mutatkozott be először s talán utoljára Baranya minden gazdag, színpompás, ősi női-viselete. Mi tudtuk, hogy abban a gazdag színrádatban a *fehér szín*: sírból visszajáró kísértet csupán.

Fehér kócsag — magyar lápok madara — miért szálltál elí

*

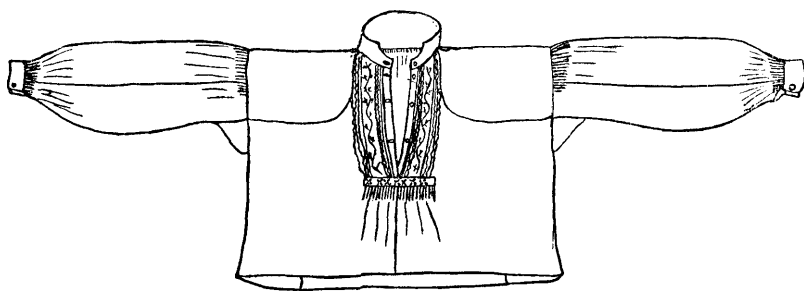
Hát a férfiviselet?

60—80 évvel ezelőtt a férfiaknál is még hátrafésült, nagy haj járta. Elöl a halánték táján mindakét, néha csak az egyik oldalon a szélső fürtöket befonták, végére *böcköt* kötöttek s vagy fülük mellett lógatták, vagy, ha egyik oldalon fonták csak be, elkötötték homlok fölött a másik oldalra, hogy a haj szemükbe ne lógjon. Ezt az oldalfonatot *csimbóknak* nevezték. Később közepén elválasztották, vagy választék nélkül is egyszerűen hátrafésülték hajukat, nyak táján kerekre nyírták s tarkó táján fésűt raktak bele. Pataky László *Kuruc előőr*s c. képén az őszbecsavarodott, *csimbókos* kuruc vitéz hű mása fentieknek.

Fejüket kerek, fekete *posztókalap* fődte. Régen, 60—80 éve, óriási karimájú volt ez a kalap. Egy ősi ilyen kalap volt a kezemben. Kilónyi súlyú volt. Ma kútvájók használják. Télen báránybőr vagy ú. n. *perzsián-sipka* volt a fejükön, melyet csúcsa alatt benyomtak s kissé hetykén félrevágtak.

Imög vagy *ümög*. Alakja a közönséges, mai férfinghez hasonló, de csak derékig érő s mindig szabadon lógott a gatyafölött. Éppen olyan nyakatlan volt, mint a nőké s elül fűzővel fogták össze. Ezt a nyakat — miért-miért *se* — *bornyúszájú gallérnak* nevezték. Mellen *se* fűző, *se* gomb, csak tátongó nyílás. Mind a 150 zsoltárt végigéneklő öreg *Dávid bácsi* szőrös, domború melle nekem is fölrémlik még gyermekkori emlékeim közül. Utóbb varrtak rá *horgas*-kapsokat Ujja vagy nyitottszájú, vége felé szélesedő volt, de nem az alföldi magyar térdig is leszaladó, több szélből *rakott* bornyúszájú ingujja. Ez egészen rövid volt. *Szélösújjú* vagy *sipújjú* imögnek nevezték s a kanászok őrizték legtovább. Vagy *lénzölös*, azaz: kézelős volt. A

lénzölt fűző fogta össze. Ha volt rajta gomb, olyan keskeny volt ez a *lénzöl*, hogy akkor is fűző kötözött gombot a gomblyiukhoz: „Kösd mög, no, asszony, a lénzölömet!” Valinál, *lénzölnél szödött* ez az ingujj s könyök alatt szélesre buggyan. Hónalj alatt folt, az ú. n. *pahó*. Elül a mellen ki varrások: *hajtás*, *szávonnyázás*, *gyöngyézés* s a szegeseknél finom *tűzés*. Óriási munka volt egy-egy ilyen *imög* elkészítése s művészkezü asszony kellett hozzá. Ez az *ümög* ünnepi *ümög* volt. *Dógzó-ümög*: a *vállfótos-imög* volt. Kivarrások elmaradtak s az imögujj válltövénél kezdődően vállra, hát egy részére nagy vászonfolt került mindkét oldalon. Zsákot hordtak, fát emeltek — szükség volt rá. Templomban, ünnepi alkalmakkor, úton, vásárban el nem maradt *imögnyakról* a két fülre kötött, fekete, selyem *nyakravaló*. *Jász* alatt fehérrel cserélték föl.

Kivarrott férfi-imög.

Gatya. Az ormánysági férfi gatyája 2—3 szélből készült csupán. Alul kirojtozták. Ráncot elől és hátul szedtek csupán. Oldalt simán hagyták. Ezt az ősi ruhadarabot talán csak a tehenes szekere előtt ballagó Pápa-környéki magyarság őrzi még. Mint újabb viselet, szorította ezt ki később fiataloknál a 13—16—20 szélben is varrott, fél-szárig érő, lobogós gatya. A legcsikorgóbb hidegben is egy szál póre gatyában jártak. Térdük kipiroslott a föllebenő gatyaszár alól. Fagytól, jeges víztől zörgő gatyában jártak vadvizeket, erdőt, hal után, vad után. S póre gatyában jártak januárban is siklósi, pécsi *hosszifórokra* só után, kovácsnak való vas után. Gatya fölött — mint a képen látni — ünnepnapon szép fehér kötényt is hordtak.

Ha mégis akadt *nadrág*, alul térdig nyitott volt, sárga rézgombokkal gombolták csizma fölé s a gombsor folytatódott végig oldalt föl a zsebig. Az ú. n. *magyar nadrág*, *magyar dolmány* 50—60 éve tűnt csak föl s ritka volt, mint a fehér holló.

Lábbeli. Amilyen szép volt nőnél a mezítlábas viselet, éppen annyira nem illett férfinak. A férfi vagy tűrött szárú, ráncos torkú csizmát viselt, vagy bocskort. A bocskorszijat két

szembeforduló ágon fehér vászon fölött föltekerték csizmaszár-
magasságig s ez pótolta a csizmát. Változata volt: a *kanca-
bocskor*. Erre bőrborítás fölül már nem jutott s lábfej fölött
egyszerűen összefűzték. A tűrött-szárú csizma ott van dalaik-
ban is:

Karikós a vadkörtefa virága,
Karikós a kanászlegény gatyája,
Karikós a kanászlegény gatyája,
Kilátszik a *tűrött szárú csizmája*.

De a bocskor se marad el:

Mögismerni a kanászt
Még a járásárú,
Tűzött-fűzött bocskorárú,
Tarisznyaszíjjárú.

Kis-csuha. Fialatok hordták. Ugyanaz a csillogó díszruha volt, mint a nőké, de nem kapsokkal-fűzőkkel, hanem két sor *gurgula-gombbal* — ércgombokkal — fogták össze. Feszült a mellen. Drávafook és Bogdása határán állt a *Becsali-csárda*. Alatta *nádi-berők*. Csillogó szemek mesélik, mi volt az, mikor csárdaudvaron dobogott a föld a *csikós-csárdás* alatt. Tűrött-özárú csizma, szödött gatyá, kivárott imög, *tűzött csuha*. *Vitéz-kötés* két vállon átdobott szárán lobog a sallang hátul... Közmondás is volt róla: „Sűrű gazda: *ritka csuha*.” Értelme: nem *helálló* cseléd ritkán tesz szert tűzött csuhára.

Mellyes-bunda. Anyaga: szőrrel befelé fordított báránybőr. Alakja a női *mellyestol* abban különbözött, hogy *lábai* nem voltak, mellkast, hátat egészen befogta s felső nyílásán bújtak bele. Erről is volt közmondás: „Rongyos szűrt, hitfány *bundát* kocsamába árulik.”

Bekös-bunda. Ennek újjá is volt. Hossza kb. a mai rövid kabáté. Dereka *bevágott*, azaz: csípőnél szűkül, alább tágul. Alsó karéjon s nyakon prémdísz. S még egy külön prémdísz hátul a derékon, mely 5 ágban nyúlt lefelé. Ez volt a *bekösse* vagy *farka*. Anyaga: szőrével befelé fordított báránybőr.

Sajátságos nevéért említem föl a *leves-t*: a szegény ember egyrétű, rövid kabátja volt. *Hon a levesöm? Adjatok éde a levesömet!*

Suba. Ritka volt. Nótáiban többször előfordult, mint a vállán. Állandó fuvarozással foglalkozó emberek hordták csupán.

Annál általánosabb volt a *szűr*. Ez volt a férfiruhák koronája. Éjszaka pitaron, *legyellőn* takaró. Vihar ellen, hideg ellen oltalom. Félvállra vetve ékesség. Még esküvőre is ebben

ment a legény. Betyárok, pásztorok, csikó, disznó után Slavóniát járó vásárosok el nem maradó társa.

Csizmatorokig érő, nyakba kanyarított, köpenyszerű ruhadarab merev juhszörpöstöből. Ujja nincs. Ujjak helyén két bevart fenekű, felsőkarnagyságú csonkaújj. *Olyan, mind a csúcsos-fazék.* Pénz, vásári apróság-féle került bele. Olykor, amit a balkéz *sudart.*

Gallérja széles. Gallér két sarkán nagy, piros posztóból redőzött rózsza. Közül piros-szalag rózsakivarrások. Rózsák *parasztján*² csillogó apró tükrök. Innen a *tükrös-szűr* elnevezés. Piros szalag-rózsák a két csonkaújjon is. Alul a szűr *karájának* két sarkán, a *hajtókán*, két óriási tulipán. Körül a karéjon apró tulipánok serege. De rakathattál rá, *csikós-táncok* dobogó lábú legénye, több virágot is, egész virágerdőt, ha azt akartad, hogy daliás alakodon elgyönyörködjen valaki. Rózsából, tulipánból sohase volt elég.

Téged is kereslek, mint azt a *másikat.* Fehér-kócsag társadat. Milyen mélyen alszol! Megfordult-e valaha is álmaidban, hogy gyönyörű, feledhetetlen, szép magyar világod úgy eltűnik innen, mint ahogy baltát szorongató, acélszorítású markodban se szorítasz ma már egyebet — egy marék hamunál?...

JEGYZETEK:

¹ Tinyorog vagy kopolódik: szűkösen él, magától mindent megvon.

² Cifra nélkül, üresen hagyott részén.

Bölcsőtől a koporsóig

A magyar szertartásos nép.

Szereti a formaságokat. Ősi, begyökerezett szokásoktól, amíg elkerülheti, el nem tér egy viláért.

Szereti az alaposságot. Nem siet. Egy lépéssel megtehetne valamit. Mért tegye eggyel, mikor tízzel is teheti? Még a szem nézése, a test tartása, a lábak emelése is más, ha nem siet. Nézz végig négy-öt magyaron, micsoda méltóságosan lassú, meggondolt minden mozdulása csizmája nyikorgásától torka köszörüléséig! Pedig csak annyi üzenetet visz egyik háztól a másikig, hogy: — „möggyüttünk”.

S legyen mit nézni a falunak! Nyaka szakad ki a hátulsó kocsiülésben, egy-egy *rónadöccenőn* majd kosarastól ki nem repül, — mindegy! Idegen faluba ért. Itt vágatni kell! Lovak csótárján pántlikát röpít a szél.

Ilyen az ormánysági magyar is.

Külön világ: a *bölcső, lakodalom, koporsó* formáságai.

Kezdem a *bölcsően*.

*

Édes terhével szíve alatt, mosolygó szemével a jövőbe révedezve ül az édesanya. Varrja, kivarrja, szalagozza a fékö-töcskét, vánkoscát. A *póla*, az ősi — ki tudja, hány kicsi *lendét*¹ kiszolgált már? — lekerül a *hászéről*. *Tatján*² két lyuk a hajlított vesszőből való *ernőnek* (ernyő). Gondosan megtisztogatják. Bármikor üthet az óra... A *nagy óra*- sohse ágyban történik. Szoba földjére kerek kis háromlábú szék. S csak a *két* élet együtt kerül vissza az ágyba. A gyermek vánkos között *oláh-tekenyőben*: a *pólóban* fal mellett. Édesanyja szembefordulva mellette. De egy viláért ágyra nem engedték addig, míg fejtől és lábtól az ágy deszka mindanégy sarkát keresztben meg nem fokhagymázták. A *rosszak* meg ne rontsák. Gyer-

mekét ne *váltsák* (cseréljék). Erős hittel hittek abban, hogy a rosszak különösen Szent-György éjszakáján egy pillanat alatt kicserélhetik a gyermeket s tudok nyomorékokat, akikről meggyőződéssel adták tovább: *Vátották a rosszak*. Az anyának, kivéve az *egyházkeles*³ óráját, egy percre sem volt szabad elhagyni a szobái. Ha kilépett a szobából, akkor is egyik lába bennmaradt. S hogy az anyai szemén kívül más is vigyázzon, söprút tettek föl az; ágyra a *póla* mellé. Néha keresztbe rá. A kisgyerek szemére *szömeruháját* takartak föl az *ernőre*. De a *szömeruhája* egyik sarkába 3 szem szurkot, 3 gerezd fokhagymát is belekötöttek. S ezt mind azért, hogy *mög ne rontsák a rosszak*. Ha mégis ki kellett menni az asszonynak, ha csak egy percre is, *kusztorát* (bugylibicskát) dugtak az öblébe. Ha feküdt, ugyanezt a *kusztorát* leeresztették ágyoldal meg a szalmazsák közé. Ez az anyát védte rontás ellen. Hat hétig őrizte az anya a szobát s ezalatt sehova sem mozdulhatott. S hogy még jobban elzárják kíváncsi szem elől — sohse lehet tudni, kinek van *rossz szöme*, ki *verheti mög szömmel*, ki *veszesztheti mög* — a nyoszolya fölött lévő gerendába két szögre fonalfüllel lepedőt akasztanak. Szép *piros-selymös lepődőt*, a külön erre a célra szőtt *gyerökágyas-lepődőt*. Körül beérte az ágyat. Szegény anyának most *gyöngé színe van, árt neki a szöm*. Ha feje fáj, vagy hideg rázza, csak ez lehet az oka. *Szömvizet neki!*⁴ A *szömös* vagy *boglyakemince* vállán pedig pislogjon a mécses. Egész éjjel. Meg ne ijedjen a gyermekágyas, *ha valamit álmodik. Jót nyugodjék!* S hogy a kicsi is jót nyugodjék, majd az *egyházkeles* után fölcsapott az édesanya háromszor egy-egy kis homokot a templom téglájáról, kicsi ruhába elteszi s a gyermek feje alatt a bölcsőben tartogatja. De szép *pirakos* is legyen majd az arca — *é ne mulasszatok az eső nap vöröshajmahéjbú egy csöpp vörösbort itatni vele!* Ki tudja, hányadik öreganya meghagyása, de állják az öregek intelmét a *nagy-órára* való tanácsoktól kezdve, amik közé tartozott a készülődő anyával a *vályú háromszor megkerültetése*, el az anyatej körül való tanácsokig. Nincs tej? Adjatok a kosztos kanásznak nagy darab *szalánnát*, *pirétsa mög* odaki! Hagyjon belőle! Hozza haza az asszonynak. *Lössz teje. Vagy vágjatok egy szelet kenyeret, vigyétök a másik határba, azt adjátok neki. Lössz teje!*

Mikor 7 hét eltelt, csak akkor volt szabad kivinni a kicsit, hogy *a rosszak mög ne rontsák*. Az asszony első útja kicsikéjével édesanyjához vezetett, akár abban a faluban lakott, akár másban. Mikor belépett a házba, már szaladt a *szülike* (öreganya), rakta a párnát alá: „Éde újjé, kegyös lányom, — ilyen kövér lögyön a kis babád!”⁵ S gondoskodtak ott is a *tejről*: mikor elment, 2 tojást, picike sót, egy szelet kenyeret adtak

öblébe útravalóul. Fözze majd meg a tojást, egye meg, hogy jobban legyen teje.

Hát a keresztelő? Mennyi formaság! Mennyi kedvesség!

Komaasszonyok ringó, billegő, piros főkötővel, fejük búbján kerekre tekert *févajjal* (ruhatekercs), *févaj* fölött nagy vékás *szapuban* kora reggel viszik már a *komatálat* vagy *paszitot*. Ez régen állt 5 cipóból, egy tepszi rétesből s egy pint borból. Néha kitoldották egy föltisztogatott tyúkkal vagy kassal. A keresztelő órájára összeszedelőzködnek, lehetőleg együtt érkeznek. *Főnkészétik* a kis babát. Ha kislány: 5—6 virágos kendőt is ráraznak, hogy majd valamikor — *sok kérője lögyön*. Ha kis fiú: csak egy kendőt, hogy mindjárt az első leány hozzámenjen. De a zsoldárt is kezébe nyomják, hogy *jó inökös lögyön*. *Főnkészetés* után búcsú-csókolózás. Viszik a kicsit. Édesanya magára marad. Napa kezébe adja Szikszay *Keresztén-tanításait*. Imádkozik: „Uram, — áldd meg az én gyermekemet! Adj erőt anyai kötelességeimhez!” Lelke ott jár még az Örökkévaló tornácai előtt, fehér ujjai ott mozognak még az ősi szent könyv fakó lapjain — zörren is már a kiskapu, jön vissza a főkötőrózsás, örvendező sereg. Valamennyi komaasszony hozta az úton a babát, *hogy sok kérője lögyön*, vagy válogathasson a lányokban majd. Anyámasszony ott is áll már a küszöbön, háromszor megkérdi az első komaasszonyt: *Mit hozták* Az első komaasszony háromszor feleli rá: *Báránkyát*. S a harmadik felelet után rámondja a napamasszony: *Bárány lögyön a neve!* Nem elég, amit Tiszlend' Uram adott a csillagom-galambom kis rajomnak: bárány nevet is adjunk neki. *Olyan drága, nem sírós, jó kis gyereök lögyön, mind a báránkya!* — Nyitva az út be a házba. *Bóbagyángyi* (bábaángyi) most két karra fogja a kicsikét, belép vele a hajlékba s háromszor egymás után asztal alá nyújtja, mert a báránkyának *jó aluvónak is ke lönni*. Íme: — bóbagyángyi is gondoskodik róla. De még oda is rakták asztal alá az *oláh-bölcsőben* s ott volt egy darabig, hogy annál jobb aluvó legyen. Hadd alhasson édesanyja is mellette. A főzőkalanat is kezébe nyomják ugyanott, hogy *nyéves lögyön*. S ennek a három szertartásnak elvégezte után kapja csak öreganyja ölbe, hogy végigcsókolja *harmatorcáját* s így kerül csak ágyba édesanyja mellé, aki messziről tárja már karjait felé. A köteles búcsúcsók s ebédre-hívás után hazatérnek a komaasszonyok. De elvárják s ősi szokás, hogy *bóbagyángyi* külön is följárja őket még az ebédre-hívással — minek egy lépés, amikor tíz is lehet? — míg végre harmadszor is megjelennek a piros főkötők, hogy immár negyedszer is megcsókolják gyermekágyas komaasszonyukat s megkérdézzék, mintha aznap nem is látták volna — így az illendőség —: „No — hogy van kè, ko-

mámasszony?” — s kezdetét veszi egy csöppike pálinkával illő kött és perecfalatozás után a *paszit*. Ha komámuraimat is meghítták, *páros-paszitnak* nevezték. Csúcspontja pedig a *mu-zsikás-paszit* volt.

*

Lagzi.

Bölcső és koporsó között fontos állomás: — a lagzi. Sohse hallod népem fiait úgy kérdeni: mikor lesz az esküvőd? — hanem: mikor lössz a *lagzid*? A lagzi, — mégis csak az az igazi. El nem maradhat egyetlen házban. Vagyona hajója süllyedez, a vészjeleket ott látod a korán szürkülő, bánatos arcon, — mindegy! A *tisztosségot mögadi* fiának-lányának, azaz: tönkre megy, de lagzi lesz.

Hol az első lépés felé?

Valahol a *közben* — *vágásokkal* körülszegett játszótér kívül a falun — ahol gyülekezik vasárnap délutánonként legény-lány s ahonnan napszállattal széles, ölelkező láncban, az utcát végigdalolva tér haza:

Kiskákicsi utca ligetös, ligetös,
Benne jár a rózsám, — igyenös, igyenös.
Igyenös vagy, rózsám, mint a nád, mint a nád,
De kedvemre nevelt föl az édös anyád.

Kovácsméhênâ (műhelynél) megállnak, lányok keszkenyös kézzel a csípőn külön ugranak, még egy dévaj nótát külön is elmondanak:

Látod, babám, látod,
Azt a száraz ágat?
Maj mikor az kivirágzik,
Akkor löszök párod.

Nagy, sikongó ju-ju-ju-ju *hujákolás* harminc lánytorokból s nevetve válnak szét. Lánynak napszállattal otthon a helye. De egy-egy szomorúbb legényhang a millió prücsök-sírás-tól hangos nyári éjszakában belesír még az alvók álmaiba is:

Szabad a madárnak
Ágrul-ágra szállni,
De énnéköm nem szabad,
Sej — csak énnéköm nem szabad
A babámhoz jámi.

Tehát ez a *köz* az, ahol születnek a házasságok.

Mikor legény-lány megérez valamit, hogy egy láthatat-

lan kéz kezdi összébb hozni őket, azt mondják róluk, hogy — *összetartanak*. Ha még egy fokkal többet mond sejtésük, azt mondják, hogy — *szeretők*. Nincs a szónak semmi aljas értelme. Ha még egy fokkal előbbre jutnak, legény a lányt külön inti s hallgató fülektől távol komoly választás elé állítja, azt mondják, hogy — *beszét vele*. Ez alatt pedig értsd azt, hogy csak örök szakítás vagy örök együttlét következhetik utána. Így volt ez tegnap még. De 60—80 évvel ezelőtt még az volt az eset, hogy a szülők nézték ki fiuknak a leányt, ha szerette, ha nem. S ha látta valaha, ha nem, — a szülői akarat parancs volt. Megesett, hogy a *foglalásnál* jártak már s a menyasszony még akkor se tudta, ki hát a vőlegény: — *Édösanyám, — én nem látok ett vőlegényt!*... A foglalást azonban — különösen más-falusiak között — sok egyéb előzte meg.

Megelőzte a *szörző* munkája. Baksay szinte minden magyar vidékről összegyűjtötte a nevét: gyalogsátán, gügyü, susogó, pemetasszony, követasszony, — csak a szülőföldjén szokásos, már a Herczegszőlősi Kánonokban előforduló nevet fedelte ki: — *szörző*. Mikor egy-egy öregasszony kerítésoldal mellett, búzatáblák között gyalogösvényen megállítja a leányt, meg a legényt: — *Jó jársz vele, kegyös fiam, kegyös lányom, — ez is szörző*. Meg is simogatná sokszor a leány-legény kezefejét, hogy az ijedten kapja vissza: — *Mög ne fogjon ám!* Hittek vénasszonyok *összefívelő* tudományában: — *úgy tötték mög neki ..*⁶ Az igazi *szörző* azonban rendszerint valami tisztességes család, amely akár a férj, akár a feleség, akár mindkettő személyében vállalja a közvetítés munkáját s vele mindazt az örömet és terhet, ami egészen a menyasszony elröpítéséig kijár.

Ha a *szörző* úgy-ahogy elegyengette a két család között az utat, a szülők néhány rokonnal — a násznaggal vagy *esőembörrel* az élen — mennek *kérőbe*. Násznagy kezében embermagasságú vagy még nagyobb *kérőbot*. De nem akármilyen. Vastag gúzszt vágtak kinn az erdön, *vágásokon*, lángon *mögfüttették*, szép pirosra kiégették, *bokráncban* rotyogó *kolompér* között órákhosszat főzték, végét a nyelég visszahajtották, hárssal odakötözték, hogy úgy maradjon s szép kerek kampóra visszavágták. Mikor meglátták valakinek a kezében, már tudták, hogy *kérni* mennek. A lányos ház is előre tudta jövetelük célját s várta őket a kemince-perc meg a szilvórium. De milyen leánynéző volt ez! A leány öntögette *pézösökbe*⁷ a pálinkát s míg öntögette, jól megnézték: nem remeg-e a keze, milyen a mosolygása, tiszta-e, ügyes-e a fésülködése, milyen a testtartása, a lába? Sőt: oda vitték hozzá a *v'élágot* (lámpát), úgy nézték meg tetőtől-talpig, még meg is forgatták s csak, ha megtetszett, akkor lett a leánynézőből *kérő*. Legtetszető-

sebb volt Ormányságban a sudár növésű, komoly nézésű, barna lány. — Akármilyen kedvesek voltak is a kérők, sohase kaptak kitérő feleletnél egyebet: — *Ketők is tudakozóggyanak, maj mink is!*

Ha a tudakozódás jó eredménnyel járt, (lehet, hogy nem is volt rá szükség, de minek egy lépéssel tenni meg valamit, ha tízzel is lehet?), a *szörző* közben jártával kitűztek egy szerdai napot, amikor a lányos ház megbízottai — apa, anya, atyafiak — adták vissza a látogatást. Ez volt a *helnízés*. Komoly munka volt. Tudni akarták pontosan: kihez, milyen *környülállások* közé adnák a leányukat, azaz: *igrül-igre*⁸ megnézték a házat. Mennyi a *szalánna*, mekkorák a *hambárok*, *puttonyok*, hány a kötél a jászlakon? Ha a környülállásokat megfelelőnek találták, ott rögtön meg is történt az *alku* a leányra. Komoly, igazi alku, amin még mindig felborulhatott a házasság. Adtak a leányért valamennyi összeget s ezzel az *eladó-lányt megvették a vő* (vövő) számára. Az adott összeget *móringnak* nevezték, mely volt pl. 30 forint, — vagy 25 forint meg egy üsző. A pénzt minden körülmények között meg kellett adni, ezen szereztek be jórészt a menyasszony lakodalmi ruháit.

Ez után következett a *foglalás*. Később állapították meg a napját. Ez megint a leányos-háznál folyt le *először* úgy, hogy a vőlegény is megjelenhetett. Eddig csak a látóhatár szélén mozgó, ködszerű alak volt, aki se látott, se hallott, csak történt vele valami. — Mi volt ez a *foglalási* Jegyváltás — nevezték *összekötésnek* is. Mindig este, pap előtt történt, lámpafénynél. A *jegyvet*, mely a legény részéről piros alma volt héja alá vert egy vagy több ezüst pénzzel, a leány részéről pedig szépen összetűrt, tarka *keszkenyő*, átadták a papnak, a pap kicserélte közöttük rövid intés és áldás kíséretében s ezzel véget is ért a szertartás. Összekötés után vacsora szegénynélgazdagnál *egy akó borral* s addig voltak együtt, míg benne tartott. Szóval reggelig.

Az *összekötést* írásba foglalt, pap kezeírásával elanya-könyvelt házassági-szerződés egészítette ki. Közlök egy régi- régi ilyen szerződést:

ANNO 1801²

Séllői Ifjú Kis-Falui Jónás, Kákitsón Szatyor Annával házassági egyességre lépett ilyen kötés alatt, hogy ha a' természetnek rendi szerént a' házassági életben halál által szakadás esne valamelly félre nézve: nevezetesen: Ha a Férjfiú Mag nélkül meghalálozna, egy vagy több Esztendő múlva, úgy hogy semmi Örököse nem maradna: tehát most öszvekelé-

seknek alkalmatosságával önként való indulatjából rendel életben maradandó Feleségének egy Sertvéles jó Marhát. Viszont ha Szatyor Anna Magzat nélkül meghalna: önként rendel életben maradandó Férjének: egy Derék-alját, egy pár Fő-alját — Vánkost, egy pár fedező Lepedőt. A Legény részéről Séllei Patak Dávid és Kis-Falui József. — A Leányzó részéről Kákitsi Vas Péter és Pál Márton — Tanuk jelenlétekben. S ezek szerint feleskedtetek a' Házassági Szabados életre. Pátkai Sándor akkori Kákitsi Prédikátor által: Boldog Asszony Havának 7dik Napján a' fent jegyzett Esztendőben.

Az esküvő napját a *foglaláskor* nem beszéltek meg. *Naphanni* (napot hagyni) külön kitűzött napon keresték föl iméntiek újra a lányos-házat, de akkor vitték a *paszitot* is már: 5 *cypó*, 2 kenyér, egy tepszi rétes, egy *ük*. Naphagyáskor egyeztek meg, melyik napon lesz a *lagzi*, hány *oka*⁹ húst-bort-pálinkát adjon a vőlegény a lányos-ház vendégeinek, a *kis-lagzisoknak*, milyen legyen a *hát-ur*, amit visznek majd a násznagy mögött, mennyi *koszorupénzt* kap a menyasszony. Ezen a koszorúpénzen vették meg a bokkrétákat is, amit a lányos ház köteles volt adni minden *lagzisnak*. Volt — mondjuk — 15 frt. Ezt nem a vőlegény fizette: párszám vetették ki a lakodalmasok között.

Ennyi cerimónia után üt végre a lakodalom órája. Dértől csillogó fákon hajnali napfény ragyog, az utcán pántlikás, csótáros lovak vágtatnak be két menyecskével, egy férfival s egy szorongó legénnyel, aki a mai napon lesz *embör*. Eddig csak *gyerök* volt. Be egyenest a *szörző* sarkig kitárt *rekesztött-kapuján*. Gyángyi, nénémasszony, szülém, le az *öbéli csillagomig* mind az utcán. Megjött a vőlegény. Az elüljárók — *szörző* s még 1—2 atyafi — ott is lépkednek már méltóságos csizmanyikkanások s torokköszörülések közepette a lányos-ház felé a híradással. Harang kondul. Föl az Isten házába! Szülém, nénémasszony, gyángyi, kíváncsi asszony-lánysereg csörtetve rohan be, megszáll minden talpalatnyi helyet föl a férfikar első padjaiig. Egy-egy hujákolás vergődő szárnya odáig elverődik már. *Üstöllést* (rögtön) itt lesznek. S vonul be a násznép. Lárma halotti csönddé változik. Felzúg az ének a gyülekezet ajakán:

Feleséged házadban,
Mint a szőlővessző,
Gyümölcsöt szépet hozván,
Ha eljő az idő.
Meglátod gyermekidet
Te asztalod körül
Renddel, mint olajvesszöt,
Kikben szíved örül.

Ige, eskü, imádság, áldás. Köténysarkak emelődnek a szemekhez. Vége a templomi szertartásnak.

Talán viszi is már menyasszonyát a vőlegény?”

Nem. Még a menyasszonyos házba sem szabad még be-
lépnie. Délutánig ott gunnyaszt a *szörző* házában.

De ennek is eljön az ideje. Izgalom szalad újra végig az utcát leső asszonyseregen, rohanó kocsikon keszkenyők lobognak, harsány dalolás, böggöbufogás, hegedüccinogás — hatnyolc kocsi vágat be újra *szörző* kapuján. Megérkezett a vőlegény násznépe: a *nagy-lagzisok*. (*No, embör; öhet a mérög ott-hun, tē ugyan haza nem vöszöd estig az asszonyt!*)

Hanem most már igazán viszik az asszonyt?!

Nem. A tíz lépésből még mindig van hátra.

Egyik lépés az, hogy három-négy *elüljáró* lassú, méltóságos, kimért léptekkel megint csak elballag a lányos házhoz. Tréfás a beköszönő mindjárt:

— Hát möggyüttünk. Van-é kétoknak ékkes jó borik ilyen fáratt utasok számára?

Rövid néhány szó csupán. Egy korty bor a *pintösből*. S már mennek is vissza.

Eltelik fél-óra. Ujabb lépés. Iménti három-négy méltóságos elüljáró megint csak nyakába veszi az utcát. Bekopog újra a lányos háznál. Közömbös a szó, messziről kerül:

— Hát nincs-é ketökná valami hiba vagy újság?

— Hála Istennek minálunk nincsen. Hát ketökná?

Még be se végzik a tárgy — t. i. a menyasszony-kikérés — megkerületését, már közbe is kiált egy *példás*¹⁰ bátyúra:

— De énnend ê nem visszék ám, míg mög nem mondi ketök: micsoda fának van legjobb gyümüccse?

S repül a találós kérdések garmadája:

— Azt mondja mög ketök: honnan gyüttünk, hová mögyünk? (— Bócsótű mögyünk a *poromig*.)

— A legeső étét sahsē tösszék asztralra — mi az? — (Anyatej.)

— Annak a leandernek hány levele van? (— Ahány szára.)

— Mit jelent a 12 apostol az égben? (— Egy tucatot.)

— 4 fiának 3 tallért adott valaki. Mindegyiknek jutott.

Hutyon löhet? (— Neve is Tallér vót.)

— Ennek a háznak tetejét melyik hónapba vágták össze?

(— Júliusba, mer zsuppos vót.)

S a biblia-zsoltárból vett kérdések:

— Hányadik zsoltárba nincsen b bötű?

— Hány zsoltárba fordul elő Krisztus urunk neve? —

Alapos biblia-zsoltár-ismeret nélkül ne vállaljon senki *elüljáróságot*.

Tudalmas (tudós) *embör* legyen az, aki mindenre meg tud felelni. Ha nagyon furfangosak s nagyon kegyetlenek voltak a *kislagzis elüljárók*, órák-hosszatt megakadt rajta néha a lakodalom további menete. Mennek vissza csüggedt arccal az *elüljárók*. S csak amikor fütől-fától kérdezősködve, minden oldaláról megforgatva *értelmét vösszék* a dolognak, csak akkor teszik meg *nagylagzisok* megérkezte óta immár a harmadik lépést vissza a menyasszonyos házhoz:

— De tuggyok ám!

No — erre már *üjegöt* emelnek egymás egészségére, menyecséktől bokkrétát kapnak kalapjukra s ez a bokréta a jele, hogy már most mehet a násznép.

De nem a vőlegény.

Az *elüljárók* méltóságos megérkezte után megindul hát a násznép a menyasszonyos ház felé. Elöl a násznagy. Nyakában óriási, térdet verő percc: az *anyakalács*. Onnan a neve, hogy a menyasszony anyjának: az *örömanjának* járt. A násznagy fején kalap fölött zsuppszárakból és pattogatott kukoricából korona. A koronáról madzagok lógnak rájuk húzott zsuppszárakkal, pattogatott kukoricával kicifrázva le csizmasarkig. Előtte zsinóron kakas lépked. Ez is a menyasszonyos házé. Lagzi után két hétig hizlalják majd kukoricán fenn a *hászén*. A menyasszonynak lagzi után két hétre szabad csak hazamenni, de a lakodalom után eső *első* nagy ünnepre — karácsony-húsvét — soha, majd akkor *készélik mög ezt* a kakast számukra urával együtt. S míg hajtotta a kakast a násznagy, föl-földobta, hogy *réjjon: néma gyeröke ne lögyön a menyasszonynak*. A kialkudott ép és teljes *háturt* — disznó farka, gerince szalonnájával, feje felső része fülekkel — mögötte viszi valaki. *Pintös-emelés, hujákolás, keszkenyőlobogás, pisztolydurrogatás, böggőropogás. Bemegey a násznagy:*

— Möghoztunk mindönt, csak a vőlegényt nem.

— Hát hon van?

Beszolgáltatnak *háturt*, kakast, *anyakalácsot*. A násznagy már most ajándéokra hivatkozva engedelmet kér a *kikérésre*. Nem ő mondja. A vőlegény legjobb legénypajtása, aki mögötte szorongott eddig, most előlép s Isten megmásíthatatlan végezésére hivatkozva Ádám apántól Noén keresztül le az új párig felsorol mindent oly ékes rigmusokban, hogy újra csak megindulnak köténysarkak a szemek felé: — *No, de eleget is tövött a tisztösségnek!* Könnyek után ragyognak újra az arcok: — osztják a menyecskék csók kíséretében a menyasszony számára adott pénzért a sok-sok bokkrétát s mehet is már vissza a násznép — a vőlegényért.

A visszajövetel gyalogul már nem történhetik. Föl a kocsikra mind! Nincs többé leszállás, csak a hivatalosoknak! S

íme, ott remeg már előbbi *kikérő* legény ajkán ajtó előtt az ugyancsak ékes rigmusokba szedett búcsúztató:

Elválok tetőled, de szívem nem hagy el,
Anyai hűséged magammal viszem el.
Áldjon meg az Isten, mert jó anya voltál,
Mindakét kezeddél, melyekkel ápoltál...

És így tovább folyik a búcsúztató apától, öregapától, öreganyától, testvérektől, *mátkáktól*.¹¹ Odabenn hangos sírás tölti be a házat, a menyasszony zokogva borul édesapjára, édesanyjára, fél-falu asszonya-leánya könnyek között csókolja össze. Odakünn fölzendül a dal:

Ez az udvar be vagon kerítve,
Farkas Zsófit kivisszék belülié,
Édősanya jajszóval siratja,
Gyöngé lányát más kezére adja.

De az idő jár. Odakünn napszállat. Lovak *dembőlődnek* (toporzékolnak). *A menyasszonyöltötető legény* — régen fejét is ez kötötte be, cipőjét is ez húzta föl a menyasszonynak — megfogja a menyasszony kezét. Kivezeti a kocsizhoz. Dönhát-vánkost lepedővel *puccorába* (kőcölék) kötnek, belenyomják az üléskosárba. Vőlegény rajta is ül már. Most a menyasszonyt ketten-hárman átkarolják, karjukon vőlegény mellé a kocsiba dobják, kocsit hátul jól megzökentik — könnyű legyen majd a kislia-lánya megérkezése — lovak közé csapnak. Fölharsog a rohanó kocsikról a dal:

1. Kocsira, ládám,
Kocsira, párnám!
Magam is fölülök.
Jaj, édős anyám,
Kedves szülődajkám,
De hamar elvisznek.
2. Köszönöm a szállást,
Eddig való tartást,
Kedves, édős anyám.
Jaj, édős anyám,
Kedves szülődajkám,
De hamar elvisznek.
3. Zörög a kocsi,
Pattog a Jancsi —

Talánd értem gyűttek.
 Jaj, édös anyám,
 Kedves szülődajkám,
 De hamar elvisznek.

A menyasszony-búcsúzóznál két kedves, ősi babonát említtek még föl. A gondos szülíke hozza a pénzt — *húsz karajcárt* — az öltöző menyasszonyhoz: — *Töttetők-e pézt a cipőjébe!* S bele dugja a cipőjébe: — *Mög ne rontsanak, kegyös, édös lányom!* S ha nem szép volt a vőlegénye, azt is möghagyta: — *Maj mikor visznek, kegyösöm, vissza nézz ám háromszor, hogy hazára fajozzon a gyerököd!*

Visszanéz-e, vagy se, — hagyjuk rá. Isten tudja, hányadik ház előtt lobognak már a keszkenyők.

De lám, a násznép fiatalja faluvégről még egyszer visszafordul muzsikaszóval násznaggyal az élén — ki tudja, hányadik lépés már? — csak azért, hogy fölkerje a menyasszony szülőit a vőlegénye» ház lakodalmában való részvételre.

A szülőknek nem volt illendő azonnal indulniok. Köszönik a *tisztosságot* s várnak. Munka is van még elvégzendő. A fehér kötényes *szőrössel* is illik egy-két pohár bort üríteni, aki itthon maradó, udvaron még *elgizzögő-gözzögő* (bicegő-bocogó) szülém mellett fölügyel lakodalom-végeztéig jószágra-házra. Míg egyszer a szülíke könnyes szemmel mégis csak elérkezettnek látja az időt: — *Pali, fogja, igyöm* (eggyem).

A vőlegény kapuján berobogó násznép ezt a dévaj nótát dalolta:

Édösanyám, adjon Isten jó estét!
 Möghoztunk a barnapiros mönyecskét.
 De nem azér, hogy én ötet szeressem:
 Édösanyám könnyebbségét keressem.

Leszállni mind a kocsiról! Valaki az ajtónál újra ékes rigmusokban bekéri a leányt, szülők, rokonok csókkal, könnyhullatással fogadják, kályha mellé székre *kucóba* ültetik, hogy senki hozzá ne férhessen, ölébe kis fiúcskát nyomnak, hogy fia szülessék majd, markába főzőkanalat rántásos lábassal, hogy jó gazdasszony legyen majd, a konyha kormos tetejére is fölnézetnek vele, hogy barna legyen a fia szeme. Megkínálják a pintőssel: — *Igya, kegyös, édös lányom! Ne szömérmösködj, édös gyerököm!* Tele hordják kötényét *köttel*, pereccel, süteménnyel, agyonkínálják minden jóval s ha szegényke hozzá mer nyúlni valamihez, tréfásan kicsúfolják: — *Jaj, de sokat öszik ez a mönyasszony!*

Közben eljön a vacsora-idő. Vőlegény-menyasszony egy tányérből evett annak jeléül, hogy immár: *egy só, egy kenyér*.

A rozmarinos-üveg sorba jár. Mikor a vőlegényhez kerül, a menyasszony föláll, megcsókolja vőlegényét s állva marad addig, míg az ivott, annak jeléül, hogy az immár *följebbvalója*. Vacsora után menyasszonycsók: — körben a menyasszony mindenkit megcsókol, a *csókpénzt* mögötte két menyecske gyűjti tányérban. Fölharsog a muzsika. Minden épkézláb emberben mozdul a vér. Hujjogatva járvák ősi táncaikat, amiket külön fejezetben írok le. Sikerült egy régi táncrakérőt is fölfedeznem puszták népe között, ahol egy-egy ősbibb szokás megfeneklik, valószínű hát, hogy a falu népe is táncolta valamikor. Kiáll a vőfély a középre, halk zenekíséret mellett dalolja s hívja ki táncra előbb a menyasszonyt, azután a vőlegényt, — a násznagyot, násznagyasszonyunkat és így tovább. Mindegyiknek megvan a maga törvényes párja.

Muzsika szól hangosan,
Lábom rakom módosan,
Kérem alázatossan
A mi násznagy urunkat:
Kerítse ki kezemre
A mi menyasszonyunkat
Egypár táncra,
Fordulásra.

Majd rongyos oláhnak, cigánynak s más neveltető alaknak öltözött *maszkák* érkeznek, bebocsátást kérnek, egyet-kettőt perdülnek, egy-két kortyot leöntenek, zsákjukat köttel, pereccel, csontokkal telerakják s mehetnek. Éjfélkor a menyecske haját föltekerik a már leírt módon, rá égő-piros *fékötőt* tűznek, édes-apa-anya s lánya könnyek között borulnak egymásra: — *Kim van énnéköm!* Ugyanakkor a menyasszony ajándékokat osztogat *nénje-asszonyának, bátyja-urának, kissebbik-urának, apám-uramnak, anyámasszonyának* csók között és köszönéssel, — asszonyoknak fejkendőt, kötényt, férfinak kivarrott-imögöt, zseb-kendőt. Kiszólták volna, ha nem készül rá. Újra fölzendül a zene, s folyik a tánc, a tréfa-móka, a dal, kivilágos reggelig. Könyörgésre kondul a harang, egész násznép templomba indul. Templom után menyasszonnyal az udvaron teli *vidröt* (vödröt) rúgatnak, hogy tiszta legyen. Volt olyan szokás is, hogy a menyasszonynak csak most, de mindjárt az udvaron, volt szabad először táncolnia. S így folyik dal, tánc, muzsika néha napokon keresztül, míg végre eljön a józan munka ideje, *készületős* (ünnepi) ruha lekerül, *dógzóba* öltöznek s vége a *hétország-raszoló* lakodalomnak.

Koporsó.

Az ormánysági magyar nem fél a haláltól. Várja, sőt kéri szenvedései között a halált: *Mikor nyughatik má mög?* Komák, szomszédok látogatják: „*Ké mast mögha!*” Nincs ebben semmi kíméletlenség. Természetes. Földre kívánczik a beteg. Ráfektetik. Biztos jele, hogy a *főd kíváni vissza a magáét*. Aztán kezdődik a költözködés. Ara utolsó rendelkezések. Még az is köztük van néha, ki nyújtóztassa majd ki. Legkedvesebb komája. Vagy legkedvesebb *mátkája*, ha asszony. *Eggyütt estűdtünk, eggyütt vėradtunk*.¹² Krisztus szent testének jegeit veszi még csak magához. Isten oltalmába ajánlja lelkét. Aztán fálnak fordul. Senki siratással ne zavarja! *Hadd nyugodjék mög! Kikotor-ták*¹³ a házból, aki jajgatással-sírással zavarta.

Csak amikor ott feküdt már a hófehér *hidegágyon* (haiot-taságyon), akkor kezdődhetett a *siratás*. Értsük meg: nem sírás, hanem *siratás*. Ez azt jelentette, hogy felesége, vagy lánya, vagy édesanyja két karját tárogtja a *hidegágy* fölött, vagy az udvarra kitett, vagy a sír szélére lerakott koporsó fölött s recitatív hangon kiéneklie a multak minden itt maradt, fájó emléket, szívének mélységes bánatát, a távozó jószágának minden, többé nem látható cselekedetét. Úgy mondják, hogy — *számolódik*. S ez a *siratás* nem csak a halottnak szólt, hanem a látogatóknak, kíséřöknek is, akik könnyek között adták tovább a *siratás* megkapóbb sorait. Ez a *siratás*, különösen a nyitott sír előtt, oly megrendítően hatott rám néha, hogy magam is csukló zokogásba törtem ki, mintha a görög végzet-tragédiák jaj gátását hallgattam volna semmivel sem kevesebb művészii köntösbe öltöztetve, úgy hogy szaggatott, lihegő soraiban nemcsak ősi rithmikát, gyönyörű gondolatrithmusokat, de rímbe kicsendülő sorokat is hallottam sokszor. Lejegyzek szőrói-szóra ilyen néhány *kincset* a bánat legősibb és legtisztább költészetéből. Nem a *siratásnál* jegyeztem le. Egy 48 éves, Farkas Éva nevű kákicsi asszony *zokogta végig* előttem, amíg fölmondta: hogyan siratta ez és ez a halottját, hogyan siratta édesanyja a maga édesanyját, hogyan siratta el őmaga az édesanyját. S ha kételkednél benne: évek távolán át hogy emlékezhetett ilyen tisztán vissza régen elhangzott sorokra-szavakra, ne felejtjük el, hogy évszázadok óta ugyanígy hangzó újra meg újra visszatérő, *stereotip* sorok ezek annyira, hogy külön *sirató*, tehát *siratást értő asszonyok* voltak minden faluban, akiknek tudományát néha föl is használták s megfizették.

Jába (hiába) montam: ne mönj é, drága lányom!

Nem fogattad mög a szavamat.

Jába kértelek, angyalom,

Kedves, szépszó-adó lányom. —
 Mégis erabót a hala.
 Jaj, Istenöm, mi csinyájjakí
 Há lögyek érted!
 Kedves véröm, én gyönyörűségöm!
 Marikám! Marikám!
 Álgyon mög az Isten, én nagy lányom!
 Jába örözgettelek,
 Jába möntögettelek —
 Mégis észalasztottalak.
 Jába gyüttem-möntem,
 Mindég szalattam érted —
 De gyógyulást nem tuttam hozni.
 Mindönt mögtöttem érted —
 De orvost sohol se talátam.
 Nincs többet lányom!
 En mögfagyott, drága kincsöm,
 Hová lögyek érted?

(Deres Zsófi — Kákics.)

Párom, kedves jó párom,
 Én kelemetös, éggy értököm!
 Jaj, há (hová) lögyek érted!
 Monn mög, mi csinyájjak, véröm!

(öreg Tóth Jánosné — Kákics.)

Kedves, főnevelő, jó édös apám!
 Főnevedet a sok árvát,
 Öregségödre úgy maratta,
 Mind (mint) a szödött tüké.
 Mas tégöd is êvitt a hala,
 Kedves, drága, fölnevelő, jó édös apám!
 Álgyon mög az Isten
 A sok hűségödér,
 Jóságodér, kedves édös apám!
 Álgya mög még a legkissebb porodat is
 A jó Isten!
 Édös apám, édös apám,
 Jaj, de nincs sönkim,
 Akinek êmondhassam
 Az én szívem fájdalmát.
 Annyi bánat,
 Annyi keserűség
 Nem ért sönkit,
 Mind éngömet.
 Talánd én vagyok

A legrosszabb lányod
 A világon,
 Én Istenöm, én Istenöm!
 Há lögyek?
 Mitévő lögyek?
 Kinek mondjam el panaszimat!
 Kinek mondjam az én fájdalmit?
 Ki enyhéti mög
 Az én sok keserűségömet?
 Nincs sönkim,
 Ki mögvíasztana.
 Nincs, aki enyhétsé
 Az én sok bánatomat.
 Nincs sönki a világon,
 Akinek úgy mögtelt vóna
 A keserű pohár.
 Neköm ez jutott ki ...
 Áldjon mög az Isten!

(Gál Katalin — Kákics.)

Jaj — fiam, fiam!
 Néz' csak,¹⁴ kik gyűnnek éde!
 Gyűnnek a lányok, gyerökök,
 Csak tégöd nem látlak köztik,
 Én szerelmes, kedves, nagy fiam!
 Vesd föl a szömödet,
 Nézz rájik:
 Kik ának étt körülötted?
 Angyalom, kedves, nagy fiam!
 Gyün a vasárnap,
 Mindönki készéti a nagy fiát —
 Én nem készéhetöm.
 Jaj, fiam!
 Hová mönnek?
 Hol keresselek?
 Hol talállak mög, én kedves, drága fiam?
 Angyalom, — Sándorkám!
 Ne mönj é!
 Ne hagyj étt bennünket!
 Szójj égyget hozzám,
 Én szerelmes, nagy véröm,
 Sándorkám, csillagom,
 Még csak égyget szójj hozzám!
 Vígy é veled,
 Én drága kincsöm —
 Ne hadd étt

A kesergő édös anyádat,
 Vigy é veled,
 Angyalom,
 Én szerelmes, nagy fiam!
 Mér hattál étt?
 Mér sebőzted mög ennyire
 Az én szívemet?
 Ne hagyj étt, drága gyerököm!
 Jaj, Istenöm,
 Leszakad a szívem!
 Hát hová mönnek?
 Hol talállak fő?
 Istenöm, Istenöm,
 Mér vőtted é túlem
 Az én szerelmes,
 Nagy gyerökömet?
 Sándorkám —
 Gyere vissza!
 Ne hagyj étt bennünket?

sírba letették:

Áldjon mög az Isten!
 Áldja mög még a legkissebb porodat is,
 Ahol egy szöm elesik!
 Isten veled,
 Kedves, felejthetetlen magzatom!

(Sz. S. — Kákics.)

Én kedves, felejthetetlen édös anyám!
 Mögszünt a sok jaj,
 Mögszünt a fájdalom.
 Énrám hattad
 A nagy bánatot,
 Én mögért gabonám,
 Kedves, felejthetetlen, jó édös anyám!
 Hová lögyek érted?
 Hol keresselek?
 Együtt a hala,
 Levágott a kaszájává,
 Akkor még, mikor nem is gondótam.
 Jaj, de észalasztottalak,
 Én nagy kínba, nagy fájdalomba főtröngő,
 Kedves, jó édös anyám
 Én Istenöm, én Istenöm,
 Hová mönnek?

Hol találok mög
 Az én jó édös anyámat?
 Nincs többet édös anyám!
 Csak az a sok kínja,
 Csak az a sok jajkiáltása:
 Én Istenöm, ön Istenöm,
 Könyörűj rajtam!
 Szabadéts mög engöm
 Ettű a nagy kintű!
 Hadd nyughassam má mög! —
 Én Istenöm, én Istenöm,
 Mér vöted ê túlem?
 Még csak hadd lött vóna közöttünk!
 Nincs többet édös anyám —
 Jaj, de árva vagyok!
 Nincs, kinek êmondjam
 Panaszomat,
 Nincs többet kedves, jó édös anyám.
 Szójj hozzám,
 Kedves, felejthetetlen édös anyám!
 Áldjon mög az Isten!
 Áldjon mög a tē jószágodér,
 Áldja mög még a legkissebb porodat is,
 Én kedves, szülő, fölnevelő, jó édös anyám!
 Aki a nagy szegénységbe,
 A nagy nyomorúságba
 Nem hagyott ê minket, —
 Mindég hűségös, jó édesanyánk vótá!
 Ha én mög nem szógáhattam
 A sok jószágodat —
 Szógájja mög a jó Isten!
 Áldja is mög még a porodat is,
 Ahol éggy szöm elesik belülié!
 Isten veled,
 Felejthetetlen, jó édös anyám!

(Farkas Éva — Kákics.)

Mennyi bánat! Mennyi, a szív legmélyéről áradó, őstiszta líra! Mennyi évszázak óta ugyanígy kiáltó hang! Suspension gradatiok, parallelismusok, interrogatiok zengő harmóniája!

Humora is megvan a *siratásnak*. Emlékek, amiket a nép mosolyogva ad tovább.

Hogyan *siratott* a vártlan örökséghez jutó, a szíve mélyén mégis csak örvendező, a világ előtt fájdalmat színlelő asszony?

Jaj — akarhá emönté-é,
 Akárhonnan möggyütté-é,
 Mindég telli kosárrá gyütté-é.

Hogyan szólta el magát az urát sohse szerető asszony?

Jaj, — párom, párom

—
 Csak a lepödőmet
 bánom.

S hogyan mondta rímeit, rithmusait előre már a *fogadott sirató*, míg a *siratásért* járó egy nyolcada lencsét mérte ki jászoló komaasszonya?

Púpozván, komámasszony, púpozván!
 Úgy siratom maj duflán.

El nem maradó szokás volt a *verasztás* (virrasztás). Van abban valami könnyekig megindító, mikor este lámpagyújtás után 3—4 *kántorral* — minden faluban volt néhány vezérhangú *inökös* (énekes) — félfaü összezülemlik a jászos háznál jászos ruhákban s éjfélig, éjféü után 1—2 óráig is, ott éneklü egy kántor diktálása, másü vezetése mellett az ősi halottas-könyv immár negyedféüszázados, örökszép melódiáit a hóféhér lepedővel leborított halott előtt, mintha léleküdvösségéért kopogtatna a baranyai népet annyira jellemző *hatalmas*, zúgó, zokogástól meg-megszagगतott énekével az örökkévaló kapukon.

Jaj, mily hamar múlik világ dicsősége,
 Hirtelen változik minden ékessége,
 Hervatag szépsége.

Ifjak, rettegjeteü, — véneü, megtérjeteü!
 Im, rajtatok a sor, azért készüljeteü,
 Mert el kell menneü!

Ilyenkor kerülneü sorra az önálló szerzemeünyek is, Isten tudja, kitől származó, ódon rigmusaikkal, amik közismert dallamokra itt éppen úgy teremneü, mint a dal. Régi, kopott, 100 esztendő, írott könyvből hadd jegyezkeü ki csak egy versszakot:

Minden test olly, mint pára,
 Mint a mezőneü virága,
 Elenyész nemsokára.
 Meghervad, bátor volt drága,
 Egy kevéssé illatozikeü,
 Elmúl, kóróvá változikeü.

Alatta öreg betűkkel ez a néhány szó: — „írtam 1830-dikban október 10kén.” Hogy írója írta-e, vagy csak leírta máséból, talán használatból kiment, régi énekeskönyvből: nem tudom. Az bizonyos, hogy magam is ismertem népem fiai közül, akik *szerkeszteni* (írni, alkotni) tudtak s volt már olyan gyűjtemény a kezemben, amit büszkeséggel mutogattam volna.

A *verasztás* nem vendéglátás: — végtisztességadás. Az egyetlen *kabak-üjeg*¹⁵ teli szilvóriummal felel csak szájról-szájra forogva a tisztességadásra. Senki se köszön, mikor belép. Ősi szokás.

Mikor a koporsót mehozják másnap, hidegágyról koporsóba rakják a megfagyott testet Két *ötöző fehér* férfival, asszonnyal: egyik rá, másik alá. Legyen vele száraz, ha megy át a Jordánon! íme — az ősi pogány képzet *folyóról, amin átkel a lélek*. Ha nagyon kedves a halott, más, kedves ruháit is mellérakják. De rá is szólnak, aki sokat rak: — *ne rakj annyit, nem biri átavinni a Jordánon!* Ha férfi hal meg, pipát — *dacskót* (zacskót) is mellé tesznek — ne járjon haza érte! De vigyáztak, hogy a *dacskó* ne bőrből legyen. Bőrneműt nem volt szabad a sírba tenni. Az dögöt hozna.

Mikor beletették a koporsóba a halottat, azt, aki félt a családból, háromszor ráültették helyére a hidegágyra. Ez az orvossága a félelemnek.

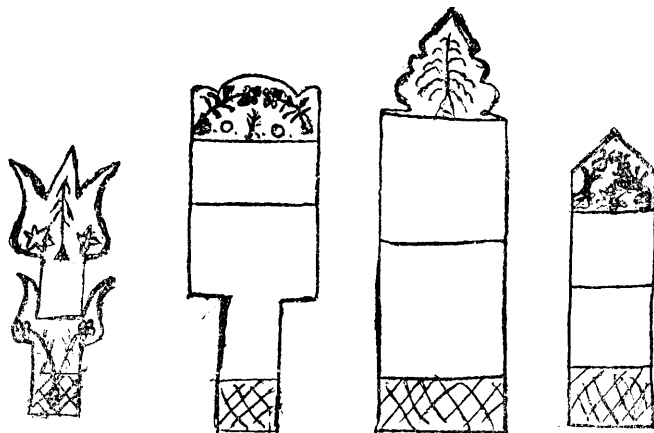
Elérkezik a temetés órája. *Csöndétenek* vagy más szóval *szaggatnak*¹⁶ a halottra. Férfira háromszor *szaggatnak* nagy haranggal, nőre kétszer nagy haranggal. Fiúgyermekre háromszor kis haranggal, leánygyermekre kétszer kis haranggal. Azután párosan sírnak a harangok tovább. Még azt is megmondják, hogyan sírnak? *Mint a lélek — mint a lélek!*... Kezdő ének, Isten igéje, imádság, búcsúzó-dallam:

Testemet már fölvegyétek...

Harangok újra fölbúgnak. Koporsót *Szen-Mihálylovára*¹⁷ teszik. Négy erős férfi fogja föl. Csecsemő koporsóját fejen viszi valamelyik keresztanya. S megindul a menet. Az édesanyát két karon vezették. Vissza is a temetőből. Ha nagyon járhatatlan volt télidőben az út, Szen-Mihálylova helyett kocsira tették a koporsót. Hozzá tartozói a koporsón ülnek. A gazda borotvátlan, gondnak ütött arccal — ez is a bánat kifejezése — szennyes, hétköznapi ruhában. De a harangkondulás pillanatában, mikor fölemelik a koporsót, marad néhány fontos elintéznivaló otthon is. Ha a gazda hal meg, fut egy asszony az istállóba, áll a kötőjét fölköti istállógerendára, onnan kell neki lerohadni. Valamennyi jószág kötélét megrázza, még a méhkasokat is megemeli, hogy gazda után el ne menjenek, ráma-

radjon a haszon az utódra. Ha asszony hal meg, szaladnak harangkonduláskor s ugyanígy megrázogatják a *tíkfőszeket* (tyúkfészkeket), még a *magos dacsót* (magvas-zacsó) is, hogy *a szöröncse é ne mönjön utánna*. Most szedik össze a tojást is, mert nem szabad addig, amíg halott van a háznál. A szemetet is egy sarokba söpri addig, vagy ugyanoda *tekenyőbe* rakják. Mikor fölveszik a halottat s megszólal a harang, siet egy másik asszony, hogy minden szobát kiszellőztessen, kisöpörjön s most viszi ki a kétnapos szemetet is. Azért siet, hogy, amíg a harang szól, mindent elvégezzon, — *hogy ne következék hamar halál*. Nagy baj, ha a fejfát itthon találják felejteni s már az útról szaladnak vissza érte. Biztos jele, hogy a házból rövidesen más halottat is visznek. A halott nemcsak a fejfájáért küld.

Kinn a frissen ásott sírnál ásó-kapanyélre támaszkodva várnak már a sírásók. Körülöttük halottak országa. Négy oldalon magas temető-sánc. *Kökönye-tüske*, *büdös-somfa*, illatos fehér virágú *fagyócaska* veri föl s keríti a magos temetődombot. Oldalán egy-egy magános tölgyfa, sánc csepőtéi között is játszik a szél egy-egy sudár kőrisfa levelével. Lenn az ó-temető lapissán egész liget komorlik tölgyből, kőrisből, égbenező, mindig suttogó levelű jegenyéből. Van száz éve, mikor ide temetkeztek. Fej fa korhadt, zuzmósodott, kidőlt, nyomtalanul eltűnt, csak a sírok csattogóeper-, régi levendula és kékvirágú örökzöld-fölverte hepehupái beszélnek a sok egykori könnyről. S néhány zuzmós, mohos, félredőlt, besüppedt márvány 100 évvel ezelőtt élt ifjú papnéri, öreg papról. A még álló legrégebb fejfák 50 év körüliek. Maguk faragták valamikor hegyes-élesre fent, nyélre olmozott borotvapengével — bizsók-félével. Az a zuzmós, repedezett, alig-alig álló kicsi tulipán-alak bizonytalansággal kicsiké volt valamikor. Nincsen, akit többet virágomnak szólítsanak. Fejfája is virág legyen. Csenevész sűrű török-szegfű veri föl a sírját. Itt karikós fejben végződik a fejfa. Szélén két kör, benne sugárszerűen szétfutó vonalak. Talán az örök nap jelképe. Vagy csillagé. Csillagok között szomorúfüz. Ott *hegyzőkbe* fut egy másik teteje. A *hegyzők* két ferde vonalához két tulipán hajlik a csillagra. Itt három levélben fut szét a tető. Alatta két egymás felé hajló szegfű-féle. Szegfű alatt két kicsi kör. Köröcskék között leveles ág. Hátán menyecske-fékötő. Mennyi drága életet kioltott itt az a csúf kéz, ami két életet vitt egy testben föld alá. S ki tudná fölsorolni a népképzelet valamennyi drága alkotását. Megannyi fába faragott költemény. Alig van már ebből is. Vas József kedves presbíterem állított össze alanti rajzokban néhányat a szokottabb formákból.

Tehát állnak és várnak a sírásók. A messziről méhedon-
gásnak tetsző lassú gyászének mindig hatalmasabban zúg. Fél-
falu sírja Isten felé. Fehér és fekete színek egybeolvadó, lassú
mozgása. Mintha róla mintázta volna Arany a nagy király te-
metési kíséretét:

Míg ajkain a tenger népnek
Búsan bűgött lassú gyászének.

Az utolsó korty bort kiürítik az *üjgeből*, az utolsó falat per-
cet *görzölik* (majszolják) csak el — sírásónak nem szabad
borból, perecből semmit hazavinni — fordul a menet be a te-
metőkapun. Koporsót sír szélére teszik. Gyászoló hitves, édes-
anya két karját tárogatva zokogva borul még egyszer rá —

Áldja mög az Isten még a legkisebb porodat is,
Ahol elesik.

A koporsót leeresztik a sírfenekre. Imádság. Hitvallás. Áldás.
Hant dübörögve megindul a koporsóra. Könnyázott keszkenyők
röpülnek a hulló hanttal — egy keszkenőbe sirták minden
könnyüket — ne vigyék vele haza a bánatot. A halott vigye el
magával Szakadó szívvel hajol a hitves, jajgatva az édesanya
még egy pillanatra a koporsó utolsó, kitetsző csücske felé. Ha-
joltában valaki egy csipet homokot szór nyakába, hogy a fé-
lelme is itt maradjon. Nem szabad siratni a halottat, mikor
föld éri már a koporsót. Édesanya, zokogó hitves letörüli kön-
nyét. Karon fogják. Elfordítják a lapátot, kapát indító karok-
tól: — „*Ne sirasd, — hadd nyugodjék békéve!*” S a két karon

vezetett, roskadozó asszony a gyászoló családdal legelőbb hagyja ott a sírt. A gyászkíséret ott marad az elhangzó utolsó énekszóig s zúg Isten másik nagy háza száz torok könnyes harsogásától:

A sír csak út jókba esik,
Kik a jobb hazát keresik.

Itt-ott egy-egy kapa cserél még gazdát. Csak egy percre. De arra a percre könny csillan a szem sarkán s emlékezik valaki:

— „Együtt estűdtünk, együtt vèradtunk.”

Vess rám egy-két kapaföldet,
Talán megérdemlem tőled.

S oszlik a tömeg. Itt is, ott is kereső lábak. Belebotlanak egy-egy mohosodó, zuzmós fejfába. Ott maradnak. S folytatódik itt is, ott is a számolódoó siratás: *Én drága, felejthetetlen, égy jó anyám — fiam — testérom!...*

Nagy jókedvnek áldomás, nagy bánatnak *tor* a vége. De a kettő: — egy. Mind a kettő lelki feszültség levezetése. Kinn a sírnál minden bánat kísírta magát, fölengednek a szívek. Jóbarátok, atyafiak, — üdítjük föl hát a törődött testet-lelket egy-két pohár boritallal, szívgyógyító lakomával. Ide illik az ormánysági szó: *tévesszők magunkat* (gondot üzzünk)! *Maj a halotrú is elemiélközgessünk!* De hát *asszégény ma mögnyúgodott. Nem hurcolódik*¹⁸ *többet. Sokat cakózott*⁹ *életibe, — Isten nyugtassa a föld porába!*

De mielőtt hozzáfognának, még egy szertartás. A halott felesége vagy lánya vagy mind a kettő bekiált hazatérőben háromszor a nyitott ablakon: — *Édösapám* (vagy: *embör*), *étt-hon van kéd-é?* Az öltöztető-asszony háromszor feleli vissza:

— *Nincs étt-hon. Így szabadul — hitük szerint — a hazatérő lélek félelmétől.*

Küszöb előtt kisszéken *mosdó* (teknő), mellette törülköző. Mindenki kezét mos, mielőtt a házba belépne. S kezdődhetik a *tor*. Asztalon pirosrasült pereg, *kabak-űjeg* pálinkával előljáróba. S mikor mind együttülnek már, nyílik a konyhaajtó. Hordják a tálakat Tört-lencse az eleje, igaz-rétes a vége, bor a veleje. Akár a lakodalmi lakomáé. S a jóbor néha túlon túl hamar gyógyít. Ni — felesége torát ülő bátyurától máris búcsúzni készül a keserűség: — „*A tehenem is mögdöglött, a feleségöm is möghát, — aggyátok édébb azt az űjegöt, had öntöm le a keserűségöt!*” S addig-addig öntögeti a keserűségöt, míg egyszer csak jobbkeze mutatóujját rázogatja már a levegőbe:

Rövid az én bakkancsomnak a szára,
Hideg szél fúj, fázik a lábom szára.. -

No — ha bátyúra így, komámuram szeme is villan. Nyakán kidagad az ér, recsegő öblös hangja ablakot ráz:

Elmöhetsz má, ha útnak indútá,
Ha engömet mögszomorétottá.

S az *együtt estűdő, együtt véradó*, egymás szívét vigasztalató, hajnali ködben hazafelé tántorgó, egy-egy vigasztalóbb sort még ott is *el-elkurjántó* atyafiak után itt is, ott is ajtó nyílik, megcsóválja egy-egy korán kelő szülike a fejét:

Bolond embör; vad kendör; ha nem vetik is, teröm...

JEGYZETEK:

- ¹ Lende: nemzetség lefelé, fölfelé és oldalt menő ágon.
- ² A teknő kiszélesedő eleje, hátulja.
- ³ Amikor templomba megy egy hétköznapi könyörgésre az anya valamelyik asszonyrokona kíséretében hálát adni Istennek.
- ⁴ Elkészítése a *Babonák* c. fejezetben.
- ⁵ T. i. mint a váncos.
- ⁶ *Úgy tötték mög neki, mögtötték neki* — azt jelenti, hogy megigézték, megrontották, megbabonázták.
- ⁷ Pálinkás pohár, *kupa, kupica*.
- ⁸ A legalaposabb részletességgel.
- ⁹ Súlyban kb. 1.5 kg., űrmértékben kb. 1.5 l.
- ¹⁰ Példálózó, mindenre kádenciát tudó.
- ¹¹ Mátka a legjobb lánypajtás. Később komaasszony lesz belőle, de akkor is mátkázzák egymást.
- ¹² T. i. annyira egyék voltunk, hogy együtt esteledtünk, együtt viradtunk.
- ¹³ Erővel kivezették.
- ¹⁴ Kiesik a *d* a könnyebb kiejtés kedvéért.
- ¹⁵ Kabaküveg. öblös hasú kicsi üveg.
- ¹⁶ T. i. haranggal. 4—5 másodpercig szól a harang, megáll, újra szól néhány másodpercig, megáll, stb.
- ¹⁷ Négylábas, koporsótartó fakészség. Négy nyele nyúlik ki, amit négy férfi vesz a vállra.
- ¹⁸ Keserves munkát végez.
- ¹⁹ Majdnem ugyanaz, mint *hurcolódott*. *Cakó* azt jelenti, hogy *terő*, teher. *Cakózni* tehát: terheket húzni.

Babona. Gyógyítás

Eddig is elő-előbukkant, mint egyik alkotó-része a néplelkiségeinek. Keresztelő, temetés, lakodalom s az élet sok más alkalma meg nem lehetett nála nélkül. Ebben a fejezetben megpróbálom rendszeresen feldolgozni gyűjtött anyagomat. Az áttekinthetőség kedvéért 5 részre osztom: 1. *Emberfölötti erők és megszemélyesítőik.* 2. *Halál és síron túl való élet.* 3. *A mindennapi élet babonás szokásai.* 4. *A javos és tudománya.* 5. *Népies gyógyítások.*

1. Emberfölötti erők s megszemélyesítőik.

Ezek közül első: az *Isten*. Isten-fogalma alapján s általában távol áll a keresztyén Isten-fogalomtól. Isten nem sokkal több előtte, mint földi javak vagy csapások osztogatója: esőcsináló Isten, jégverő Isten, mennykőhajigáló Isten. Hiték, hogy a villámlásnak *köve* van s mikor bevág valahova, sutorogva forog s keresték egy-egy villámgyújtotta tűz után a követ. Hitük szerint különösen a *hamis-eskü*t szokta Isten *ménküvel* sújtani. — Valahogy egyet jelentett előtte Isten a *végzettel*, az előre megírt, ki nem kerülhető *sorssal*: — *így vót mögírva* — *Ez ezt é nem kerülhette* — *Oda kellett neki mönni*. Vagy, ha valaki kikerült mégis valami végzetesnek látszó bajból: — *Az Isten — vagy mi — nem engedte*. Tehát más valami vagy valaki is lehet a végzet elhárítója. Ez mind olyan szólásmondás, amit ezerszer hallasz, mindig pontosan ugyanígy, nyilvánvaló hát, hogy nemzedékről-nemzedékre szállt, kikristályosult hit a magva. De *büntető* Isten is az Isten. Egy-egy bűnhődést nem látott gonoszság láttára megcsóválja a fejét: — *az Isten se felejt, se késik*. Ez is stereotip kifejezés. A végzetnek kardja is van hát, ami ott függ mindenki fölött. De meg is bírálja annak a kardnak zuhanását az örök ellenzéki-

ség forrongásával: — *Jába* (hiába) *kértem az Istent — Azt mögáldotta az Isten!* Még egy csuszamlás: ott van már a sötét Istenkáromlásnál s belső indulata sodorja, ahol — *se Isten, se embőr*: S az indulat viharoként zúgó, vad kitöréseiben néha halálos ágyán is öklét rázza *végzete*: az Isten felé. Ez a magyar ember Isten-hite, amin alapjában nem sokat változtatott a keresztyén anyaszentegyház. Keresztyénsége — legjobbbeitől eltekintve — ruha csak rajta, amit fölvesz-letesz s éli tovább a maga életét.

Istenen kívül más emberfölötti erőben is hitt és megszemélyesítette őket: — *Az Isten — vagy mi...* Ezek többnyire ártó hatalmak voltak. Közös gyűjtőnevük: — *a rosszak*. Ott van mindennapi, megszokott átkozódásában: — *Hogy a rosszak ögyék é!* Vannak olyan emberfölötti *rosszak*, amik vagy akik csak beavatott személyeknek megfelelő cselekvények elvégezte után jelentek meg s csak különös alkalommal. S vannak olyanok, amik vagy akik váratlanul és kéretlenül bármikor, bárhol, bárkit meglephetnek, de főként különös helyen és időben. Pl. hitték, hogy délben nem szabad trágyadombon szükséget végezni, — *mer a rosszak ott érik*. S hitték, hogy nehéz betegség forrása lehet ez a vétség. S lehet a *rossz* végzetes bűnbe, néha halálba kergető hatalom. Főbb *rosszaik*: *a karácsonyéjféli rosszak, a ludvérc, a Szeles, az íz, az ördög*, aki mindig *boszorkányok* akarátát hajtja végre, *a szépasszonyok, a tüzes-embőr*. Különös járó-idejük az advent, amikor kimenni se jó: — *Mindön rossz ádvenbe kallódik*. S ma már nem lehet megállapítani, mi volt — csak szólásaikban fordul elő: *a rahó s a szuhárgyán*.

Erős hittel hittek a *karácsonyéjféli rosszakban*. Csak megfelelő cselekmények elvégezte után arravaló helyeken jelentek meg. S a titokzatos szertartást végző ott és akkor láthatta kéményre kiülni a falu valamennyi *boszorkányát*. Ez a cselekvény és szertartás a következő volt: Luca-napján kezdve karácsonyig, mindennap, hacsak egy vágással is, *3 lábú kis-széket* faragtak. Karácsony-napján kinézték az erdőn a leghosszabb s legegyszerűsebb idei hajtású mogyoró vesszőt. Kis-széket s mogyoró vesszőt karácsony éjjelén — *évös-éccaka* ² — kivitték kívül a falun valami keresztútra. Ott olyan széles kört húztak, amennyire kinyújtott karral a, hosszú mogyoró vessző vei elértek. Kis-széket kör közepére tették, dideregve, kívül-belül fázva ráültek s vártak. Íme — egy elbeszélés:

Hát az én tesfőm is mögporóbata ketten az A. Jancsivá. Luca-naptú foktőn ³ *karácsonyig faragták űk is a kis-széket. Mindönnap faragtak rajta. Möghozik a monyaró vesszőt is. Karácsony éccakáján osztán kivitték köröszűtra, — ára a Pusztá felé. De mögmonták nekik jóelőre: — „Nagy kört*

húzzatok, hogy — ha gyün a szénás-szekér, bē ne vághassanak a nagy ostorrá!” úgy is lótt. Möghúzik a, nagy kört a monyarópácává. Lētosszék a kis-széköt. Ráűnek. Hideg szél fűtt, — maj mögfattak. Hát éjjélikor gyün ám a hintó nagy vágatást, nagy csattogatva-pattogatva. Porzik az út. Neki igyenöst a körnek. Maj a rossz fokta el űket. A körná hörtelen⁴ mögátak. Nem tuttak tovább mönni. Nyargalik körű a várat. Másik felü mög szénás-szekér gyün, csakúgy csörömpő. Assē tudott bē-mönni. Ékeztek vagdalózni befelé a nagy ostorikká. Azok húzták magikat lefelé, főnézni se mertek, mer fölöttik mög nagy malomkű forgott. Hát a földná nem húzhatták lejjebb magikat. Maj möghátak. A kéményökre mög minn kiűtek a boszorkányok. Mögösmerték a Cúka szülét, még az öreg S.-t is — mer az is boszorkány vót ám! Félóráig tartott a nagy csattogatás-pattogatás. Éggyetlen szó nekű. Mikor az ideik lejárt, ékiátotta éggy a szekérrű: „Köszönhetitök a jó Istentöknek, hogy nem szótatok, mer mingyá darabokra téptűnk vóna!” Avva — ihon ni! — má nem is vótak. Éggy hétig mindön este kirázta utánna a hideg a Pétörűnket. Jába faggattunk, — nem szót éggy szót se. Kesébb monta é az egészet.

Annyi tartozott még a cselekvényhez, hogy hazafelé futva kölest kellett szörni maguk után. A rosszak fölszedték utolsó szemig s míg vele bajlódtak, megmenekültek.

Fontos szerepe volt a Luca-naptól karácsonyig faragott szék forgácsának is. Cs. S. is Szaporcán legénykorában megfagarta a maga Luca-székét. Forgácsát összegyűjtötte. Karácsony éjjelén éjjélikor a konyha közepén meggyűjtotta. A tűz mellé leült. A család vele. Figyeltek. Hallották, hogy mörcögött (percegett) az ajtó s a tűz lángjánál látták a boszorkányokat, amint menekültek ki a házból.

A *ludvércnek* két különböző elgondolását hallottam. Egyik elbeszélőm szerint — *valami barna, ami szá⁵ a levegőbe, zöd szikrát hány maga után.* Mindig változtatja a képét, ha valahova bemegy. Lába mindig lóé. Egyszer is bement az *elébbeni* (egyszeri) asszonyhoz az ura képében. Háborúban járt az ura. *Nagyon hervat⁶ az asszony érte.* Mindig törte magát utánna, örült nagyon az urának. Ülnek le vacsorázni. Egyszer néz asztal alá az asszony, hát meglátja a lólabát. Elsikitja magát. Ki az udvarra, *ött-kátt.*⁷ — *Embörök — Ludvérc — üssék agyon!* — Elbeszélőm édesapjától azt is hallotta, hogy meg is lehet fogni a *Ludvércöt.* De csak gatyamadzaggal lehet megkötni. Tudni kell, hány *böcökre.* Befogták szántani is már. Trágyát szoktak hordatni vele. Naplementig parancsolhatnak neki, amit akarnak. Akkor eltűnik. Akihez bejár, eszét is el tudja venni.

A másik elgondolás szerint fekete állat, rendszerint fé-

nyes, fekete tollú *tik* képében jár. Ki is lehet keltetni. Ha fekete *tik* tojását 3 hétig hordja valaki a hóna alatt, *ludvérc* lesz a csibe. Vagy fekete *tik* alá raktak fekete *tik* tojásából *hetet*. Abból is *ludvérc* lett. T. J. sokat járt éjjel, sose találkozott semmivel. De egyszer látott *éjjélikor* egy fekete *tikot* csibéivel. D. P. *nyuszka* képében látta *éjjélikor*: *Csak gyütt ám le a Rubenték fágítójáná* (favágóhely). *Le az uccára. Onnan mögen vissza. Késértem ki a kertig. Eccör csak — ihon ni! — nyoma veszőtt — O. Zs. anyjának udvaráru mindön éjjélikor gyüültek ki a gyöngycsikék.* — Ahol járt, néha nyomát is megtalálták. Íme: — *Fiatá mönyecske koromba korán röggé mék eccör az udvarunk végibe. Od vót egy nagy göcs. Nézóm: mivé van ez telle? Olyan vót, mind a tejbefőött kukoricakása. Mind a málé, olyan apró vót. Se sárga, se fehér. Mind a hernyótojás.* (— Közbeszól egy másik: — *A válú tatján is látott az embör az elébbeni időbe olyant.*) — *Hijom az öregapámat: mi löhet a? Most is emlékszöm, mit mondott rá: — A régi öregök asz szokták mondani az élyenre, hogy a ludvérc sz. .a. — Azt is tudták, hogy a ludvérc kásával él. Szólás-mondás is maradt róla: — Jaj — olyan vagy, mind a ludvérc: mindég kását öszö!*

Akinek ludvércé vót, mindöne vót. Tojása, téfője, túruja. Másnak egy csöpp teje se, annak akkor is bővön. Mer olyan ám a, hogy odamén, ahá kúdik. Még a kúcslikon is bemén. Bejár más embör istállójába, mögfeji a tehenét. Évissze a hasznát. Akiét évissze, annak elapaszt a tehene, akihő odavissze, annak mög annyi van, hogy nem bir vele. Mindönt möghoz, amit parancsónak. Asz kérdi mindég, hogy: mit-mit-mit?

M. szülükének *ludvércé vót*. Fiatal házas mostoha fiát szerette volna elirtani a háztól. *Mögtötte neki (azaz: megrontotta), Ludvércöt tövött-e b'é neki? — de éjjélikor ekezdött mindön csörömpőni. idűnek fő, gyütik a velágot. Sömmi. Fújik é a velágot, újra csörömpőnek. De hányik is le a tányért, mindönt a, falrú. Mögen gyütik a velágot. Sömmit se látnak. Mindönt főf or gátnak. Sohun sömmi. Ótik el a velágot. Mögen csörömpőnek. Ez így mönt éccakáru-éccakára. Édösanyám emönt hozzájik. Nagynénje vót a bácsám feleségének. Vélik hálát (hált). Gyütt az éjjél. Csakúgy pufogott mindön lefelé. É kellett ám hanni a házat. Betegök löttek utánna. Élő embör a, bácsám, mongya mög!*

Aki megunta *ludvércét*, azt mondta neki: — *Mönj le a Drávára, hozz egy rosta vizet!* Szégyelte, hogy nem tudott hozni. Elment hát másfelé. Íme — egy összefüggő *ludvérc-elbeszélés* a 83 éves Póris István ajakáról:

Vót a pusztán egy bérös. Annak vót ludvércé. Mindönt mögtövött neki, amit parancsot. De csak éccaka. A legeső kálány ételt mindég az asztal alá dobtá. Sasé járt elű, mikor erős

terője vót. Avva vitette. Eccör elatta egy zsidónak. A zsidó belekötte a bugyrába. Eccör ékezdí ám a ludvérc: — „Én a tihéd, tē az enyöm!” Tekingelődik a zsidó, mögrémü: — „Én az Istené, tē az Ördögé!” Dobi el a bugyrot. Szalad. A bugyor mög utánna. Ugrá fő a hátára. Nem birta éhanni. Évitte haza. Mikor hazaért, előte a zsidót a hideg. De mög is hát. A zsidónak fiai vótak. Kapták, évítették a ludvércöt egy vizetlen kútba. Betemették. Küet, tüsköt, földet dobatok rá. De mire hazaértek, az is od vót. Nem tutták ekünni. Mindég monta: mit-mit-mitf Akármít parancsotok, tötte mingyá. Vót a zsidó gyerököknek egy öreganyjik. Annak is mindég monta: mit-mit-mitf Elunta má mindég hágatni, hogy — mit-mit-mitf — Hát mit mindég? Lósz...! Röggere telle hozta a pitart lóganyéva. Nem löhetött bemönni. Többen monták neki: — küggye é humokér! Hozzon porciókötébe humokot! Nem tutta belemerni. Lepotyogott a humok. Akkor leharapott egy nagy darabot a humokbú, neki támasztotta az ajtónak, hogy mögen nem tutták kinyitni. Hát élyen a ludvérc.

Hogy a Drávavízmerést rostával ráparancsolták-e, arról nem szól ez a mese.

Mi volt a Szeles? — A megszemélyesített forgószél. Erős hittel hitték, hogy élő valóság s a rosszak közül való. Jaj annak, aki kapával, vagy mással belevág, vagy *tálikba lép*. Két védekezési mód volt ellene. Ám egyik az, hogy — leginkább déltájban jártak, hát erre az időre mindenki üljön, munka-eszközeit rakja le, *hogy a delet ne üssék a barázdába*. A másik: keresztberakni lábat-kezet. Neveztek *szoknyás asszony*nak is. Javoshoz viszik a *jett* (ijedt) kislányt Mindig a *szoknyás-asszony*t hívta. A javos megállapította, hogy párolás ntán a hamvas-dombra kihordott hamu kikerült a mezőre. Mikor a kislány *vermölt* a kukoricának, belevágta hamun keresztül kapáját a *szoknyás-asszony*ba. Búzakévéket fölkapta, összecsapkodta. Ügy jártak szemben egymással, mintha táncoltak volna. Embert fölkapott, másik határba tette le. íme, egy elbeszélés:

Iskolábú leszátam² má. Abba az időbe a szőlőki dülőbe nagyon jártak a Szelesök. Édösapám, mög a bácsám éppen ott kapátok. Gyün ám eccör a Szeles, kapi magát a bácsám, belevág a kapává. Az édösapám fére ugrott, de valahugyon belelöpött. A Szeles emönt. Hanem úgy enyomorottak mind a ketten, bácsám is, édösapám is, hogy kocsin kellett értik emönni. Sokáig úgy forgatták őket az ágyba. Mikor ott hatták az ágyat, akkor is két cságlán (mankón) tutták csak jární. De még mennyi ideig! A bácsám — lá mindég jó kedvű vót — monta is édösapámnak — jó inökös vót az édösapám: — „Ké csak emöhet inökös kúdúsnak, de énbélüllem mi lössz?¹³ Évittünk

javoshó az ingiket, mög a hajikbú egy-egy csipetöt. Mikor mögöntötte a bácsám ingét, mingyá monta: — „Mér vágott kapává a Szelesbe?” Montunk néki, hogy — de hát édösapám nem vágott belé. — „Á édös gyerököm, ammög belélépött a tálikba.”

Ilyen hatalom volt a *Szeles*, vagy *Szoknyás-asszony*.

Az *iz*. — Ma már senki se tudja megmondani, de minden valószínűség szerint ez is egyik *rossz* volt. A finn *Misi*: ördög. Démoni hatalom, aki *megszállott* valakit és kergette vagy valami nagy bűnbe, vagy egyenestahalálba. Szeme a *megszállottnak* már napokkal, néha csak egy nappal előbb *főfordú*, kérdésekre nem felel. Mintha nem is ebben a világban járna már. S egyszer csak kirobban a borzasztó bűn, vagy halálbarohanás. S az *épölődök*³ ajakán, bizonynal sok-sok fölfelé menő nemzedék ajakán, ugyanaz a stereotip kérdés: — *Micsoda iz hajtotta ezt ere?* Ma már csak ebben az egyetlen szólásban fordul elő.

Boszorkány és ördög. — A boszorkányok emberi lények, főleg asszonyok voltak, de *ördögük*, *ludvércük*, varázsígeik és varázscselekményeik révén közönséges emberi úton ki nem magyarázható, leginkább anyagi haszonban s anyagi és testi *rontásban* mutatkozó eredményeket tudtak elérni. Egy-egy faluban rendszerint öregasszonyokból és férfiakból is néha valóságos boszorkányrend volt a maguk kiépített tudományával — *tud valamit!* A még keveset tudó, minden titokba be nem avatott kisebb boszorkányok a mindent tudó öreg boszorkányt *nagy asszonynak* nevezték. (így nevezték a fehér asszony képében visszajáró kísértetet is.) Tudományukat nemcsak tanítással, hanem cselekményekkel is tovább tudták adni. Pl. mikor haldokolt, sűgva-bűgva intették egymást: — *Vigyázzatok, kezet ne fogjatok vele, mer rátok hagyi!* De, ha nem fogtak vele kezet, az is baj volt hitük szerint. Azt mondták, hogy — *akkor hazajár*. íme — a hazajáró *késértet*: a *nagy asszony*. Halála után is erőket tulajdonítottak neki. Veszedelem hát, ha bosszúállás érzésével költözik el. Még természeti csapásokat is küldhet, pl. szárazságot. Egy elbeszélőm arról is tudott: mi volt ellenszere a régiek hite szerint ennek a csapásnak. Két *csobolyó*¹⁷ vizet vinni ki éjjel a sírjához, gödröt vájni bele s a két csobolyó vizet úgy eresztetni lassan a gödörbe, hogy leszivárogon a holttestig. De életükben is tudtak bosszút állni. Akinek a testén valami kékség támadt, vagy nehéz álomból fullasztó érzéssel ébredt: *boszorkány nyomta mög. Ráüt a mellyire asszony képibe*. Ennek is tudták ellenszerét: *Övöllen*¹⁸ *mönni é fère, akkor nem nyom mög többet*. Megrontották a *jegybéli* lányt is, ha *naplemönt után hajonfét*¹⁹ *mönt é a háztú*. Rontásaikkal titkokat is tudtak megfejteni. *A mi öreganyánk* — mondja egy elbeszélőm — elárulom, hogy boszorkánynak tar-

tották — *nagyon szerette az uri tököt. Az udvar végébe mindig vetött. Eccör valaki élopta a legszöbb tököket. Maj mög tuggya ű, hogy ki vét! Fövötte lábanyomát mög a tök indáját tövestű. Förakta füstre a kéménybe. Maj ráesik a hideg ettű, aki évitte! Hät eccör csak gyütogatí²⁰ a hideg a szomszédot. (Megmondta, hogy kit) Hét hétig léte a hideg. Maj éfogyott. Utöbb könyörögtek má a szülénknek, hogy vögye le a füstű. Nem engedte levonni: — „Tuggya mög az átkozott, hogy más-kor ne kívánja az én erőmet potyára — a csűf essék a bélibe — mögötte a tökömet.” Tudták, mitöl lesz szapara²¹ a kenyér. Szengyörgy-éjszakáján vitték a lepedöt, húzták végig a harmatos vetésen, levét belefacsarták a hosszú időre szölö komlós-kovászba. Vagy bögrébe rázogatták a gabonafej ekröl. Néha férfi és nő együtt vitte a lepedöt s ott mindjárt bográcsba facsarták a levét. Az asszony fején szitakaréj, amelybe jobbról-balról egy-egy tollsöprüt tűztek. Ugyanezzel a harmattal búzahordatkor meglocsolják az asztagot is, hogy szapara legyen a kenyér. El tudta vinni a más hasznát. Kimegy a kertbe. Öt-hat szomszéd kazaljából lop egy-egy marok szalmát. Fösztet rak belöle. Beleül fölhúzott *biklával*. A világ négy tája felé *mög-totyózza*, ugyanakkor magokat szór s ő tudja milyen szavakkal hívja szomszédai udvaráról a sok-sok láthatatlan csibét a maga udvarára. Tovább tudja küldeni a dögöt. Döglött baromfilábból összeszed tizet. Kilencet összeköt belöle 3 helyen lószörrel. A tizediket külön köti hozzá. S beleássza a szomszéd kertjébe. Patkányt el tudott *küldeni* a háztól: — karácsony éjszakáján meztelenül körülfutotta 3-szor a házat s magvas kender héjjából font ostorral csattogatott. Vagy holdtölte után való 3 vasárnap elment a templomba. Menet háromszor megkocolta a kamra ajtaját: — *Patkányok, gvertök velem templomba!* Jövet-menet egyetlen szöt sem szölt. Tudott a bogáirtáshoz- Kenyérstüet-kor sarkánál fogva kirázta valamennyi szakajtó ruháját: — *Csótánoknak-pücsköknek, mindönféle bogaraknak ásó-föső szomszédokná a hetik!* Azután ment a szomszédokhoz: — *Étthon vannak-ë a feketék?* De hazamenet lányát is háromszor megkérdezte: — *Étthon vannak-ë a feketék?* Háromszor kellett visszafelelnie: — *Nincsenek étthon.* Nagypénteken egy világért nem gyűjtött tüzet addig, míg más *aknája* (kéménye) nem füstölt: — *Odaszátak a férgék!* De vásárosoktól is tovább küldte, amint mondták: — *elatta.* Két-három bogarat egy krajcárral kis *dacskóba* kötött s földobta titokban a vásáros kocsiira. El tudta vinni a más tojás-hasznát. Lucanapján jaj volt, ha hozzá betévedt valaki: szurkot dobált, rostát *hentörétött* utánna, — annak a tojása ki ne keljen, el se vigye a maga baromfija hasznát. El tudta vinni a más tej-hasznát. Ahol jó fejöst tudott, Szentgyörgy-éjszakáján odalopözött a kapufélfához, forgá-*

csót tört belőle, megtörte, kenyérbe rakta, maga tehenének beadta. Vagy vitte a bögrét ugyanoda *egy messző⁵ téföler*; tehenével nyalatta ki vigyázva, hogy istállója küszöbét jövet-menet ballábbal lépje át. De tudta védeni is maga tehenét a más rontásától: karácsony-éjtszakáján egy *girizd* (gerezd) fokhagymával megkerítette háromszor istállója ajtaját. Közepébe keresztet húzott. A maradék fokhagymát másnap 3 csipet sóval, 3 csipet paprikával egy szelet kenyér kivájt közepébe dugta és megetette tehenével. Volt titokzatos jelük is, ami azt jelentette, hogy: — *nincs éthon!* S a rontó nem tudott a jeles ajtón belépni. Nagy József 50 éves, 1934-ben Marócsán így rajzolta le előttem ezt a jelet:

Tudott a minden évben elletéshez: előhasú tehené szarvát urával kifúratta, egy csöpp *kényesőt* eresztett bele s hogy ott maradjon, somfaszöggel ütötte be. Néha macska, varangyos béka képében is bejárt a más istállójába. Arról lehetett megtudni, hogy a macska, a béka boszorkány volt, hogy vasvillával keresztüliszúrhatták, nem döglött meg. De, mikor visszaváltozott, meglátszott rajta a szúrás. Egy ilyen macska derekát leütötték egyszer. Ugyanakkor nyomorékká vált, ágyának esett valaki. Rögtön megállapították a kapcsolatot. Jaj a boszorkánynak akkor is, ha *möghaladi a tizenhármát*, t. L több tehenet fej 13-nál. P. pusztán egy ilyen boszorkány *mögrontotta eccör a kanász tehenét. Nem adott tejet. Amit adott, az is bűdös vót. Hanem az ebánt a banyává. Vét a disznóvályúján hétlikú, keresetlen patkója. Ara öntötte a tejet. Ékeszte verni a patkót istenátkozta-tüskéve* (gledicsia-ág). *Tövött a banya jajgatást a dunyha alatt. Dobáta magát mindön ütésre. Rög-gére csupa seb lött.* — Szengyörgy-éjtszakáján még a *gyerökhasznot* is el tudják vinni, amint a *keresztelő* szakaszban írtam: — *Olyan e, mind a vátott.* Szengyörgy-éjtszakáján lovakon a *Szengöllér-högyre* mennek. S mert macskafülön is jártak a Szengöllérhöggyre, minden macska füle hegyét levágták a régi időben. Nagypéntek éjtszakáján a templomban gyülekeznek. Karácsony-éjtszakáján kiülnek a kéményre. Egy elbeszélőm szerint mesélte az; ő édesapja is, hogy néhány legénypajtásával ők is látták lucaszékből őket. Úgy megrémültek tőlük, hogy bemenekültek egy konyhába, ott szorongtak a *hőküön*, de a

boszorkányok ott is bökdöstek feléjük *hosszi szarvaikká*. Templomban is meglátszik rajtuk néha a szarv. Van boszorkány, akinek *ördöge* van. Előbbi elbeszélőm apja ismert ilyen *ördögös boszorkányt* is. Vén ember volt. Kinn lakott a szőlejében. Akkor lőtt nyulat, amikor akart. De sose lehetett látni, mire lőtt. Megtörtént, hogy a félig-sült nyúl kiszaladt a lábából. *ördöge vót*.

Amint látjuk ebből a néhány adatból, sok minden terhelte lelküket. Ők maguk hittek legjobban rontásaikban. Mindenki félt és borzadt tőlük. S amikor általános' volt még ezekbe a rontásokba vetett hit s maguk a boszorkányok is hittel végezték csúf műveleteiket, teljesen meg tudom érteni, hogy a népdüh — pl. egy-egy nekik tulajdonított elemicsapás idején — megégetett egy-egy *nagy-asszonyt*.

A néphit szerint nagyon nehezen tudnak meghalni, éppen azért haláluk előtt ördögüket *el akarják küdeni*. Két különböző forrásból is ugyanúgy hallottam, hogyan küldték el. Az egyik elbeszélőm apja maga végignézte. A másik csak emlegetni hallotta ugyanígy. Élő fába 12 lyukat fűrt az ördögös. Ráolvasott a lyukakra — milyen kár, hogy ennek a ráolvasásnak nem tudtam nyomára bukkanni! —, beparancsolta ördögeit a lyukakba. Lyukakat faszöggel szorosan beverte. Sose tudott többet semmi boszorkányságot végezni. Nemsoká meg is halt.

Az ördögösökről sok elbeszélés kering ma is a nép között. Többek között egy kákicsi ördögös-papróZ is maradt fenn hagyomány. Tóth József 79 éves kákicsi öregember ajakán. Öregapjától hallotta sokszor gyerekkorában.

Az öreg Vas Ander hitta eccör a Tisztelendurat a síklósi vásárba. Ű nem mohét, elébb évézi az istenitisztoletöt. Igaz, hogy vásárt napján ké keresni, de elébb odaér ű azér. Istenitisztolet után kimönt a pusztakapuhó, várat kerétött, kocsit csinyát. Elébb ott is lőtt. De tizönhét kövér disznót el is adott a palócoknak. Abba az időbe még palócok jártak. (Nem tudta megmagyarázni, mi volt a palóc.) Mőgmonta nekik, hogy vízbe ne hajtsák, mer minn mőgdöglük. Nagy meleg vót, lehótek a disznók, mégis belehajtották. Abba a szőmpillantásba csumává (kukoricacsutka) vátozott mind. Hőj — gyűltek ám éde Kákicsra, hogy a pénziket aggyá vissza a Tisztelendő Úr. Ű nem tuggya, há tölte a péztl Mőgmérgesóttek a palócok, húzik le a csizmát a pap lábárú — mer abba vót ám a péz! — hát nem kiszakatt a lába? Hőj — mőgijettek a palócok — futóra! — a péz is ott maratt. Bezeg se lőtt másnapra sőmmi baja a Tisztelendúrnak. Olyan ördögös pap vót biztossan.

Szeretőit átjárni az oskolába. Kivitte az oskolásokat Várhelybe. Mőgkérdozte eccör túlik: „Fiaim, szeretnétök-e

sok kígyót látani? — „Szeretnék.” — Mi csinyát, mit se, huygon hitta össze őket, csak gyűttek ám a kígyók. Annyi vót, hogy a fűszálat élepték. Csakúgy tolyogtak-bolyogtak. Sönkit a világon nem bántottak. Osztán — ihon ni! — el is tűntek eccörre.

Az ördöngösség tudalma különösen pásztoroknál vagy lóval foglalkozó cselédeknél fordult elő. Sok emléke maradt fenn. íme — néhány.

Vót a t-i grófnak egy parádés-kocsissá. Eccör kompon akart a gróf átamönni a Dráván. Siettette a kocsist: csak gyorsan, mer a komp ethágy! Késén indútak, hát ott is hattá. Szitta a gróf a kocsist. — No — csak ne gondójjun a Méltóságos Úr sömmive, csak hunnya bē a szömit! — mondi a kocsis. Avva hajt neki a Drávának. Még a ló lába is pattogott, a víz mög suhogott. De vissza is hozta ugyanígy. Mikor hazaértek, úgy mögrémüt a gróf, hogy azonba főmondott neki. Gyün a másik parádés-kocsis. Jó vóna! Még közé se möhetött a lovakhó. Mi csinyát nékik az elébbi kocsis, mit se — csak ott mar ait ám a grófná. Nem lóhettek ē nála nékü. Halála órájáig kapta a konvenciót. (B. J. elbeszélése szolgája után 1936. Kákics.)

Kákicson vót az én gyerökségömbe egy csonkakezü kanász. Négy újjá hiányzott. Ugy emlékszöm rá. mintha tēnnap lótt vóna. Ketten vótunk gyerökök. Letöszse az asztára a kalapját. Alátösz két tojást. — No — gyerökök, akartok-ē csikél látanif — Avva vössze fő a kalapot, hát két kis csibe bújik ki aluli. Még mög is ötette. Visszatöszse újra, a kalap alá. Vössze fő a kalapot. Hát nincs a két csike mögen, csak a két tojás. Ez olyan embör vót, hogy fogadásbú körösztühajtotta eccör a maga csárdáját a másik kosztos-kanászen. Azé szanaszét mönt az egész, ezé mög gyütt igenös sorba körösztű rajta. A másik kanász baltává mönt neki, le akarta vágni. Még közē se möhetött hozzá. (B. J. elbeszélése Kákics. 1936.)

Cs. J. elbeszélése szerint kinn a pusztán vót egy Pista bácsi nevű kiszolgált öreg parádés-kocsis. Vénségére egy kis házat vövött. Ott édögét a vak feleségévé. Az annak a lovát állította mög, hogy egy topatot se mönt tovább, akiét csak akarta. Még az uram monta is néki többször: — „Tanétson, mög kē rá, Pista bácsám!” Mindég asz felete rá: — „Ne kívánd ész, János ücsém!” — Én sokat köstörögtem (ellenkeztem) vele, hogy — no az én kocsimat ugyan mög nem állíti kē! Csak nevetölt magába, az öreg, de nem szót. Befogom eccör a lovakat, hogy szánon émönjünk hozzájuk. Lisztöt, zsírt, cukrot akartunk túlik hozni, hogy mögsüssünk nekik karácsonyra a kalácsot. Ketten vótunk a Katánkká, mer Iá, az emböröknek a jószággá kellött lönni. Hát eccör csak fele-

úton ának ám mög az én lovaim. Soha se tuttam hajtani. De még a szerszám is tisztára legyütt rólik. Jajgattunk — két asszony — mi lössz mas belülünk? A Katink leszát — fét nagyon — hogy bemén úgy a Pista bácsi. Én Teremtő egy Istenöm, hát mi lössz ebbű? Mén bē a Kati az öreg. Mond az öregnek, hugyon jártunk. Nem mén a ló éggy topatot se. Csak nevetött az öreg: — „Dehogy nem! É tud a gyünni? Nem szót az többet egy szót se, csak kimönt a ház elé, mögnézte a lovakat onnan messzirű, osztán mönt bē. De má möntek is a lovak. A szerszám főmönt magátú rájik.

Vót a pusztán még régebben éggy gulyás. Nagyon főharagudott rá valamiér a Pista bácsi: — megáj, megáj, észt mögkeserülöd! Mi csinyát, mit se, hát neki hajtotta ám a marhát a Drávának. Körösztümöntek ám a Dráván. A gulyás emönt könyörögni hozzá. Még a kezét is csókóta: mi lössz mast übelülle? Kenyerét veszi, de még agyon is verik. No — a Pista bácsi osztán mögbocsátott neki. Mi csinyát, mit se, — vissza is gyüttek a marhák osztán a Dráván.

Boszorkányság, de más képzethez, a szépasszonyok) képzetéhez vezet egy különleges rontás: a köröszütrontás. Elbe-, szelőim szerint 3JL elébbeni időben sokszor láttak kiszórva körösztutakon hét-féle magot: borsót, lencsét, zabot, búzát, árpát, kenderet, lenét egy csomó hajjal, mer az avvâ járt. Ilyen hét-féle mag levével szokták megmosni a kisebzett lábat s lemosás után kiöntötték körösztútra. A lemosás maga — hitük szerint — nem használt, hanem, hogy ebbe a körösztüti rontásba belelépjen valaki s évigye a betegséget. Aki nem tudta magyarázatát adni lába kisebződésének, mindjárt ilyen rontásra gyanakodott. S ennek szokták mondani a szülikék: — Édös gyerököm, tē beleléptē a szépasszonyok tálikba. A szépasszonyok is földöntüli rontóhatalmak, rosszak voltak tehát, de semmi pontosabb magyarázatot ma már nem lehet kapni róluk.

Hittek a megszemélyesített lidércclángban, a tüzes-embörben. Ahol a tűz fölveti magát, ott kincs van. De csak minden hetedik évben szabad utánaásni, különben még abban az évben meghal, aki ás. Annyira hittek ebben, hogy a török időkben elpusztult Gilice falu helyén nem egyszer megtörtént, hogy a lóláb lesüllyedt valami pinceboltozat fölött. Soha senki se mert utána ásni, mi lehet ott. — Jaj annak, akinek a hátára vagy vállára ráül. — íme két elbeszélés. — Az egyik öreg Fóris Istváné:

Gyüvök a gazdammá eccör haza Szekszárd. Bonyhád mög Szekszárd között van egy körösz, ahun möggyilkótak egy fuvarost. A köröszöt a fuvaros felesége álléttatta Isten dicsőségére. Hát ott akármikor mönt ara az embör 11—12 óra

közölt, mindég űt a körösztt tujibe égy nagy fekete kutya. Nem bántott sönkit, csak lehöt (lihegett). Talán még máma is mög löhet látani azt a kutyát... Éccaka tizönegy órakor vót. A gazdám ott űt a hintón. Szivarozott. Én a bakon. A lovak erőkönnek, maj mögszakannak. Alig tunnak mönni. Mi löhet e? Nézök eccör hátra. Hát ott űt a tüzes-embör a gazdám mellett. Tapogatta. De nem vötte észre. Rászólok: „Főmérnök úr, nem lati, mi ű mellette?” Sömmit se látott. Ammög énrám szót: — „Olyan keservessen mén ezökké a lovakká, mintha teröl vinne!” Mögen nézök hátra: csak vic sorog szömbe velem. Mögállok. Nagyon csúnyán ekáromkottam magamat. No — akkor etávozott. Mingyá tuttak mönni a lovak.

A másik elbeszélés Cs. J. 57 éves asszonytól való Kákics, 1936.

Lá — mikor az uram mög a papám szógátak, pusztahelön laktunk, ahun nem vót oskola. Bëattam a fiamat egy K... falusi ráchó. Mék eccör a faluba valamiér; mögnézöm a gyerököt is, gyűjök haza. Haza se érök, má ott a gyérök is.

Visszakérgettem a gyerököt K.....faluba a ráchó. Közbe rám sütetödött. De nagy vizek is vótak mindönfelé. Mönnyek haza, ne mönnyek? Ha nem mék, é se tuggyák otthon gondóni, hon vagyok. Nem akartak engenni. Mégis csak neki indútam. Nem fétem én abba az időbe sömmitű. Hát nem elévettem? Mi lössz mas velem? Egy csöszlakáshó levettem. De gulaakó is vót ott. Micsoda hel ez étt? Vaksütét vót, hogy kétlépésre se láttam. Tapogatok. Nagy kazâ szórna. E, — belebűjök, möghálok én étt! Kezdöm vájni. Eccör, mintha valami harang szóna. Mögkerülöm a kazát. Talán birkák vannak étt? Mögen hallom a harangokat. Mergyesztöm a szömömet, aménrend, gyün a hang. Fákat látok. Micsoda fák ezek étt? Hát embörök rvanak étt? Hogyha vannak, nem igaz, hogy mög nem pártónak. Mék ára. De pillog is valami. Biztosán tüzének. Hát csakugyan birkások a birkákká. Odamék. Üsmertem: k..... falusi embör vót. Jó estét! — Jó estét — fogadi a köszönést. Hát hon jársz tē? — A falubú gyűjök. Mondom osztán, hogy hugyon jártam: nem tudok hazamönni. — É se mondom még a bajomat, látom ám, hogy gyün égy lóhátas az utón. Talán csöndér? De azoknak nem szabad velágot hordani. Talán a János gyün értem? Égy dobásra vót az út. Maj éde gyün em mihozzánk! — János! — kiabá a rác — János, étt a feleségöd! De nem felé sönki. Csak csobog a ló lába a vízbe. Ekerüli az utal. Mén a major felé. El is tünt a lámpás. Csak a csobogás hallaccott. Eccör csak visszavágtat. — Juliska, — ne mönny te haza, mögaszol étt az Annáná, én bevezetlek oda, mer en nem jó vót, ami mönt ere. — Bemöntem. Jó meleg vót. Akkor monták, hogy ez a tüzes-embör vót. Mindég ott jár az erdő mellett.

Menná jobban könyörögte vóna, anná jobban nyomta vóna a válladat. Ha káromkottá vóna, akkor letért vóna onnan. (Úgy látszik, a káromkodás hasznában hittek a rosszak ellen.)

Még borzasztóbb volt az eset, ha fekete út hátú. — Vitéziná van éggy hel, úgy híjják, hogy Akasztófa. Valamikor sok emböört akasztottak ott. Olyan elátkozott hel vót. Sok embörcsontot is tálatok ott. Verik fő eccör éjjé a bóba-nenikémet. Rosszú van a fiazásba éggy asszony, mönni ké Vitézibe. Hát amind az Akasztófához érnek, horkannak fő a lovak, ágaskonnak, de éggy lépést se tovább. Néz hátra a néném, hát éggy fekete út hátú. — Csak húzz ki, fiam, csak a bakhátra! — kiabált a néném a kocsisnak. Mikor kihúzott, a két ló elkezdött futni tejjes erőbű, neki a ház ódalának. Az Isten mentötte mög, hogy össze nem törték a kocsit. Még az istállóba is rösztetött a ló. (S. K. elbeszélése, Kákics, 1936. Úgy látszik, a kocsinak bakhátra kihúzása is egyik mód volt a rosszaktól szabadulásra.)

Állat-alakban is látták nem-egyszer a rosszakat. — Bogdása felé a Nádiganá éggy időbe mindön este göberőfőgést hallottak. Csak a rőfögéssét hallották, a góbét sasé látták, csak a malacéit. De a malacok is el-etüntek. Vót minálunk éggy Cene János nevű csizmadia az én gyerökségömbé. Söllén járt bevásároni. Gyün haza. Hát hugyon járt! Mintha csak mast beszéné, úgy emlékszöm rá. Gyüjök le a temetóná ett a Lakatos mellett, hát malacok gyünnek utánnam. De suítét vót. Cocikám — cocikám — csak csalom a malacokat a pásztorházig. Három fehér — három fekete. Odáig écsátam. Mi csiny új jak vélik? Ha hazahajtom, asz mondik, hogy loptam. E — ne mongyák neköm, hogy loptam, neun ké néköm, de agyonütök éggyet belülik, őszöm legalább egy józüiet. Mőgvágom az éggyiket a bottá, nyúlok oda, hát egy rakás marhaganyé lött belülie. Én úgy mögijettem, hogy lefeküttem, egész éjjé rázott a hideg. (S. K. elbeszélése, 1936.)

Nem kaptam semmi magyarázatot a *rahók*-ról. Nemzedékről-nemzedékre szállt ez a név is a megfelelő szólásformában. Jelentése fakult, végleg eltűnt, csak a szó maradt meg. Rohannak az *onokák*. Majd föllökik szülikét udvaron vagy konyhában. Rájuk szól: — *Úgy gyüttök, mind a rahók!* Rohan a malac-sereg a vályúnak: — *Gyünnek, mind a rahók.* Mik lehetek? — senki sem tudja ma már megfejteni. Talán nem tévedek, ha a *rahókat* is a *rosszak* egyik csoportjának sejttem.

A *szuhárgyán* is bizonynyal természetfölötti erők megismerésítője volt. Jelentése ennek is kitörlődött már a nép lelkéből, csak a vele kapcsolatos szólások maradtak meg: — *Mindég iszik, mind a szuhárgyán.* Amíg csak ezt a szólást ismertem, szívärványra gondoltam. De, íme, *gudväncos* (cse-

nevész), *hitfány* kislányán is így *ápé*kodik (sápítózik) édesanyja: — *Jába ötötöm, olyan e, mind a szuhárgyán.* Rohan nem tudom hányadszor játékból haza a csillagom- Jánoskám: — *Meciggyün kè-kè ék*kis kenyeret! Szülém szel a kenyérből, de meg is sokallja a szüntelen *regmálódást* (rimánkodást): — *De mindég ösző, mind a szuhárgyán!* Világos hát, hogy nem szivárvány, hanem képzeletbeli, szintén a természetes világrendbe bele nem férő erejű állat lehetett, talán a mesék szakadtoldalú, gírhes táltos-lova.

Hogy a *rosszakat* ló-alakban, különösen fekete ló alakjában is hitte a népképzelet, íme Fóris István 83 éves volt béres elbeszélése:

Mikor Pécsön szógátam, éballagtam eccör Mindön-szentök napján a temető felé. Talákozom egy pajtásomná. — Legalább-nak hittak: — „Mit kereső pajtás?” — „Émöntek a lovaim, azokat keresöm.” — „No, maj én is segítök.” — Bogár mög Kese vót a ló neve. Amin mék a kápolna túsó ódaián, möglátom ám az egyik lovat. No — mondok — étt a Bogár, mögtalátam! Tögyök a kötőféköt a fejébe, tē mög ergye, keresd a másikat! Maj én étt löszök vele. Bogár — ne! Hijom a lovat, — nem gyün. Mög se mozdút. Ülök a hátára, kötőfékszár a kezembe. Csapkodom az ódalát. Mög se mozdú az én lovam. Ej — mondom — pajtás, aggy egy darab fát! Maj mén em mingyá! Kítör a pajtásom egy köröszöt. Én avvá úgy vágtam fejbe azt a lovat, hogy az a körösz háromfelé törött a kezembe. De a ló csak mögsömmisút alattam, — kötőfékszár a kezembe — én mög a földön marattam. A ló nem vót sohun se. Csak annyit mondott még: — „Köszönd az élő istenöndnek, hogy egyná többet nem, ütté rám, mer mingyá mögtanétotalak vóna, hugyon kè az éjjeli szellemöket háborgatni!” Én annyira mögrémütem, hogy akarom a kalapomat mögfogni, de olyan hosszú vót a fejem, hogy nem értem é a kalapomat rémületömbé. Ez olyan igaz, mind hogy étt vagyok!

De nemcsak állat-alakban, —: füvekben is sejtettek rossz szellemeket és élő hittel hittek az ilyen füvek varázserejében, íme:

Dohányér möntek eccör a bácsámék. Mögrakosznák. Gyünnek a szuloki erdőnek. Hát sohogyan se tudtak kigyünni a szuloki erdőbü. Mindég az itató-kúthó talátak. Valami rossz főre léptek. Azt mondi a bácsám: — „Nincs más hátra, vessétök le a csizmát, fordétsátok mög!” No — akkor kitalátak.

De még a jégverés mögött is olyan erőket sejtettek, amiket könnyű volt előidézni, de nehéz volt munkájukban megakasztani. Nem volt szabad pl. *keserves essőt* kérni: — *Ne kérjetök keserves essőt!* Sandó Katalin leánykorában kinn a mezőn dolgoztak egyszer Drávafokon. Forró nyári idő volt *Épil-*

*ledtek.*⁶ Régen nem volt eső. Fölsóhajt az egyik lány: — *Aggy, Istenöm, egy keserves essőt!* Elverte a jég még aznap a határt Majdnem megverték a lányt. — Mikor jégeső esett, *háromlábú kis-széket szoktak kidobni s fejszét vágta a földbe.* Ennek is megvolt egykor a jelentése. Jelképes cselekvény megmaradt, jelentése eltűnt.

S lassan eltűnik az egész szellemserég emléke is.

2. Halál és síron túl való élet.

A koporsóval kapcsolatban sok mindent elmondtam már erről a tárgyról. Amit most mondok, jórészt összefoglalása lesa csak az eddigieknek.

Mint láttuk már, a halál nem csak a végzetet megszemélyesítő Isten hívásából történik, hanem előidézhetik más titokzatos hatalmak is: a *rosszak*. Halálba hajt pl. az *íz*. Boszszút áll s megöl a *tüzes-embőr*. Halállal végződhető nyavalyákat küldhet egy-egy *rontás*. A *szépasszonyok*, a *szoknyás-asszony*, a *karácsony-éjjéli rosszak* mind-mind életére leselkednek. Úgy érezte: a halál ott ül mindennap a homlokán s egész élete egyetlen várás és különféle cselekményekben megnyilatkozó védekezés, mint láttuk pl. a *Szeles* támadása esetén.

A halott — hite szerint — a sírban is érez. Legalább erre vall a ma is csökönyösen megtartott *aprószentoki* babonája:

— *ne varrj Aprószentök napján, mer a halottad testébe bökőd a tűt.* Költészeté is emeli ezt a hitét a *Megöltek égy legényt* c, itt is élő népballada megrázó drámai párbeszédében a halott legény és kedvese között:

- Csináltatsz-e, rózsám, diófakoporsót?
 - Csináltatok, édes rózsám, márványkőkoporsót.
 - Megsiratsz-e, rózsám, apád-anyád előtt!
 - Megsiratlak, édes rózsám, egész világ előtt.
 - Elkísérsz-e, rózsám, temetőkapuig?
 - Elkísérlek, édes rózsám, örökös házadig.
 - Meggyászolsz-e, rózsám, fekete ruhába?
 - Meggyászollak, édes rózsám, háromsaín ruhába.
- Pénteken vörösbe, szombaton meg kékbe,
Vasárnap délután pedig jászos feketébe.

Ennek a síron túl való életnek megvoltak a maga testi szükségéi. Mint láttuk, *haláralelője* mellé más *fehéret* is kap:

— *ha a Jordán vizén mögy átu, lögyön néki még égy ötöző száraz.* Érzéki kép a halott kisgyermek égi *arany-ómája* is: — Szent Iván-napig ne egyék almát az édes anya, mert különben *éveszeszti arany ómáját* kicsikéje fönn az égben.

Vissza is jár a halott a földre. Mint két példából is lát-

tuk és látjuk majd, lihegő *fekete-kutya* képét ölti néha magára. Tehát állat alakba is öltözhetik. Más állatról nem hallottam.

Leginkább azonban fehérbe öltözött *nagyasszony* képében képzeltek a *késértetöt*. íme — két kis elbeszélés róla. Elbeszélő: Zálázs József 63 éves, Kákics, 1926.

Hát úgy van, hogy mikor a gazdasszony möghá, nem mosik el a tálat, hanem odatösszék éccakára az asztal alá. Möghal az öreg anyám. Papám nyanyámma benn hálátok. Gyün ki röggé a papám: — „Te Jóska, — visszajár a nyanyám. Zörögött!” — „Hugyon zörögött vóna?” — „Zörgette a tálat az asztal alatt!” — Másnap röggé mögen: — „Jóska, nem bolondság, csak haza jár ám!” — „No — maj én bémék a felöségömmé!” — Bemöntem másnap éjje. Fét a felöségöm nagyon. — „Ne fejj, — étt vagyok én!” — Fújom el a lámpát. Alig hogy éfujom, zörgetik ám a tálat. Gyútom a lámpát: — e-é⁷ — sohun (sehol) sömmi! Mögen éfujom: — zörög. Mögen möggyútom. Kucóba benézök, mindönhá: — sohun sömmi. A feleségöm egész éjje nem alutt. Röggé meszeni akartak az asszonyok. Segétöttem nekik hordózkonni. Vöszöm fő a pözös-ládát, — hát mind egy pucoktúrás: — „Mögvan ám!” Mögmeszének az asszonyok, hozom a patkányfogó ládát. Oda a likhó! Fekügyünk lé, hát ecör csak csatt a láda: — „Papám, — mögvan ám a késértet!” Hozta nyanyám a zsákot, húzzunk bele a ládát. Hát a patkányt nem tuttunk éfogni, — kiugrott — a rosszak ögyék é. De többet nem gyütt a késértet.

Eccör mög hugyon jártam? A Gy. bácsám szerette a Gy. nét. Mondik ám, hogy jár a nagyasszony. Od van mindön éjfélikor a mi kertünkbe. Ne beszéljetök! Papám is mondi: — „De csakugyan igaz ám a nagyasszony!” — Nyár vót. Kinn hálát am a pajtába. Hát eccör csak ver ám fő a nyanyám: — „Gyere csak, Jóska — gyün ám!” De rözketött... Mék ki. Nézők ara. Ügy á ott, mind egy fá. Legény vótam — akármí lössz: — bele Balázs, lát ad isten! Kapom a fejszét. Mék oda. Még oda se érök, mögszóla ám a nagyasszony: — „Én vagyok, kegyös nagy fiam, — belém ne vágd ám!” — „Hát mit keres kéd étt?” — No — osztán mögmonta, hogy mit keresőit. — No — én is emontam osztán a nevét — a vén ere mög ára. — Esse gyütt többet.

Összefoglalom a halálról való képzeteket. — A halott érez és él. Érzéki benyomásai vannak továbbra is (Jordán, aranyalma). Visszajár a földre, mint *késértet* vagy *nagyasszony*. Visszajártában állat-alakot is ölthet magára, rendszerint fekete-kutyáét. S a kirakott tálból következtetve jogot tart tovább is anyagi jókra, s ennek megsértése bajt hozhat a házra.

3. A mindennapi-élet babonás szokásai.

Íratlan törvények voltak ezek. Hitték, nem-hitték, — de megtartották, mert — *lá — úgy tartik.* íme néhány, amit sikerült öszegegyűjtenem.

Ha azt akard, hogy sok csibéd lögyön, mikor a kanász haza erőget, akkor útesd mög a kotyost.

Vásáron vött jószágot nem jó kertön vezetni fő, mer nem vösző rúla magot.

Ha vásárra hajtod a jószágot, de el is akard adni, dobja a kapubú három csipet humokot utánna.

Lagzi előtt ne meszejj ott, ahá (ahová) visszék a menyasszonyt, mer vajányossá (betegessé) töszöd.

Ha kapiszta magot vető (vetsz), rávigyázz, hogy kakas ne mönnyön szömbe veled, mer repce kő (kel) ki belülié.

Ha azt akard, hogy boldog lögyön a mönyasszony, nyalass vele tenyérbü egy csöpp mézet.

A csöcsszopóva egy csöpp vörös bort ké itatni vöröshajmahéjbú. Szép pírakos (pirosas) arca lössz.

Le ne vággyátók egy éves koráig a kisgyerök haját, mer évágitok a növössét!

A legénnyé vakcsikél ké ötetni, akkor vakpítyó, vakcsila lössz belülié. (Nem lát meg semmi hibát a férjhezmenő lányon.)

Keddön-péntökön ké tikot ütteni, mer akkor kis epéje van.

A papsapkát nem ké hazahozni (pöcsökkoma ^s), mer möglátik a tikok, akkor nem tojnak.

A kobakot ⁹ békaretyögés előtt ké évetni, mer ha béka retyögött, kapinya ⁹ lössz belülié.

A kapinyamagot kapanyélön ké végigcsúsztatni, hogy jó hosszi lögyön.

Akinek összeér a szömdöke, mind rossz-szömi. Tartani ké tulle.

Fogadásbú nem jó kimönni az ajtón se.

Szengyörgy-napján nem jó kenyeret sütni, mer vörös lössz a kenyér.

Szengyörgy-napján nem jó szüni-fonni Az eccöri asszony belevakút, mindég így számológdott:

Szengyörgy-napján szüttem-fontam,

Másod-napra mögvakútam.

Szentiván-napig nem szabad möghupóni az ómat, mer akkor éveri a jég a határt.

Öllés-napján nem jó sömmit se várni, mer aki fővössze, rászá a villám.

Halottak-hetébe nem jó páróni, meszeni, mer vajányos, bergyegős löszö.

Luca-napján szidalmak közt kísérték ki a betévedt idegent: „Azér gyütté hozzánk, hogy a fejszénk tör gyön é?”

Luca-napján se jó várni, mer bevárod a tikod tojóját.

Luca-napján abrincsbú kê ötetnl a tikokat, hogy ne tojjanak é más udvarára.

Luca-napján, amég a nap fő nem kê, abroszt kê a megyére teréteni, ott lögyön naplemöntig, akkor se mén a tik a szomszédba tojni.

Luca-napján nem szabad szomszédom. Szurkot dobnak, rostát hentőrétenek utánad, hogy a baromfijik hasznát é ne vidd, tihéd mög ki ne köjjön.

Luca-estéjén tögyön az asszony mindönt az asztára, ujjon le nyugottan ü maga is vacsorázni (máskor előbb kiszolgálja a családot s rendszerint félreül kisszékre enni!) de a lábát le ne rakja a földre, huzza fő a szék fájára, akkor sok kotyossa lössz, mög olyan nyugottan kotyónak, mind amelyen simégön ü ül.

Féhétbe (t. i. karácsony-újév köze) nem jó szúni, fonni, vetni, (t. i. fonalat vetni), mer forgóba esik a jószág. (Mégkér gül).

Karácsony éccakáján se hászén, se sohun ne haggyatok ruhát száranni, nehogy möghajjon valaki a jó esztendőbe.

Karácsony estéjén fűlfájásrú éggy-éggy szöm fokhajmát kê tönni az abrosz négy sarkára.

Karácsony szombatestéjén kösd rá az imöggallért a szomszéd megyekaró jár a, ott lögyön mindég rajta, a másik évbe mögen ujétsd mög, hogy át ne mönjön a tikod tojni.

Karácsonykor nem szabad sömmiféle bőrnek lógni a falon. Tégy mindön bőrt asztal alá, hogy a jószág é ne döggőjjön.

Karácsonykor lögyön sargyú, zsurma, mög só az abroszod alatt. Sargyut jószágodnak, zsurmaléket tikodnak add. Szörön-cse jár vele. Sót kezdetlen vízbe tödd, evvé locsód mög belú a méhkast, hogy a méhek é ne mönjenek belülié. A karácsonyi abroszt tödd é. Ha rugós lössz a marhád, vagy tógye betegszik, jó lössz rábúrétani. Karácsonyi-abroszbú vesd é mindönféle magodat.

Szilveszter-estéjén hozd bē a telli vidröt. Újév röggelén tégy egy tekenyöt a ház főgyére. Önts belē a vidörbű szótalán-kezdetien¹⁰ vizet. Tégy belē égy piros ómat, égy darab ezüst pénzt. Mindön családoddá mozdózzá mög benne. Pirossak, fehérék, sörények (serény) lösztök egész évbe.

4. A javos és tudománya.

Nagy helyet foglalt el az ormánysági nép képzelete s áhítatos tisztelete világában. Olyan egyszerű, néha testi hibával, pl. vaksággal is megvert férfi vagy asszony, aki firól-fira szálló, ősi kuruzsló-tudományt őrizgetett s a nép előtt *orvos* és *jós*, tehát jövőbe s multakba látó volt egy személyben. Az ormánysági tájnyelv a jóslást is ezzel a szóval mondta: *mögjavasóta*. Tudománya kilenczted része babona volt, varázslás, ráolvasás-féle, egytized része gyógyerejű füvek ismerete. Úgy járt hozzájuk a nép, mint búcsújáró helyekre. Orvosnak sokkal kevésbbé hitt s ahol segítség nem volt, még mindig próbálkozott egy-egy híresebb javosnál. Az asszony-javost *tudós-asszonymak* is nevezte. Leghíresebb s legtöbbet látogatott javosok voltak: a cserdii, a szigeti (szigetvári), a tótokújfalui, a szalontai (Pécs mellett), a szil vasi, a *budákóci* (Szlavónia). Ami tudománya, ez volt tehát munkája is: betegségeket állapított meg s gyógyított, egymásról tudni se akarókat *fívelt* (füveit) össze, szerelmeseket *fívelt* (varázsolta) el egymástól s óva intett jövőbeli, előrelátott veszedelmektől. Semmiféle adományt, fizetést kézzel nem érint, nem kér, nem fogad el, de, ha szent könyvre tesz ki le nála, ott marad.

Tehát betegségeket állapított meg s orvosolt.

A betegség-megállapításhoz nem volt szükség magára a betegre, csak ingére s egy csipet hajára. Orvos-szerei voltak:

Füstölő. Valami sárga por, amit csak maga-ismerte fű szárított gyökeréből tört, vagy szárított növény leveles ágai-ból, ő tudja, mi fajtákból, senki más. Tányérba parazsat, rá füstölőt, beteget székre, lábához parazsat, letakarták. Különösen ijedtségnél, rémüldözésnél alkalmazták. Ha jószágtól, pl. kutyától rémült meg rendszerint a gyermek, annak a szőréből is tettek a füstölőre. A beteg nem mindig gyógyult meg azonnal a füstölés után, hanem — „*a mondott órában*”.

Gőzlő. Nagy pállósajtárban készítették többnyire. A forró vízbe gyömbér-féle gyökeret dobtak. A gyökér szagának s gőzének kellett átjárni a beteg testét, különösen a fejét. Tehát alaposan letakarták. Hüléses, különösen a fejet kízó betegségeket gyógyítottak vele.

Köpés. Ezzel gyógyították az ótvaros sebeket, szemgyulladásokat. Volt köpése gyógyító hatásáról különösen híres *tudós-asszony* is: a szaporcai, akihez messzi vidékekről jártak. A beteget mindig bundára fektette hanyatt a földes-szoba közepén. Őmaga mezítláb volt. Köpött a földre. Ráolvasott, vagy imádkozott? — járt a szája, mintha mondana valamit. Lába nagyujját beletette, dörgölte, sárt csinált belőle s ezzel a sáros *palacujjal* (hüvelykujjal) kente meg a beteg ótvaros sebet vagy

szemét. Legendák keltek szárnyra csodálatos gyógyító hatásáról s áhítatos hívői voltak.

Fördővíz. Fördővízbe sokféle magot — gyökeret raktak. Nagyon gyógyítottak *fődi-tökkel*, disznótök-, kolompér-, szénapolyva-fördővel. Vagy pl. a szomszéd fájáról 7 *derű való termő-ágot szedni*, 7-féle szalmával összefőzni — széna, haj din, búza, zab, köles, árpa, rozs — háromszor egymásután fölmelegíteni, háromszor megfürdetni benne a beteget s csak azután önteni ki, de akkor is csak úgy, *hogy déré folyjon*.

Öntés. Vagy a beteg, vagy inge és hajcsomója fölött végezte a javos. Viaszt forral. A beteg vagy inge-haja fölött tartott tányérba *szótalan-kezdetlen* vizet önt, rá keresztbe két söprüágot. A forró viaszt ráönti a söprüre s amilyenre az kiformalódik, vagy abból, hogy fönmarad-e, vagy leszáll s hányszor száll le: állapítja meg a betegség okát s nagyságát. Pl. ha kutya formát néz ki a viaszból, bizonyos kutyától lett mög a gyermek, tehát annak a kutyának a szőrével kell megfűstölteni.

Itató. Ugyanebbe a vízbe égő paraszakat dob. — Hamar alszik-e el, vagy soká sír, — ez újra a nyavalya nagyságát méri. Ebből a szurkos vízből kell inni egy kortyot a betegnek s ezzel kell megmosdatni, de mindig keresztben: jobb kezét és bal lábát, bal kezét és jobb lábát s végül homlokán kezdve egyenesen lefelé. S ebbe mosták 3 éjjel szemüket a *mögrontotak* háromszor s háromszor vágták bele vissza az ujra tapadó csöppöket. Hogy maguk-készítette *itató-orvosságot* mást adtak volna, erre nem hallottam esetet. Ugyanezt a vizet nevezték *mozdóvíz-nek* is.

P. L.-né szaporcai asszony szerint a *mozdóvizet szótalan-kezdetlen* vízből mindig *naplemönte* előtt készítették. A *tudó-asszony* vagy *javos* imádkozik a tűzhely mellett. Azután háromszor dió-nagyságú paraszat vesz ki a tűzből s beledobja a *szótalan-kezdetlen* vízbe. Az első parázs bedobásakor suttogva ezt mondja: „*Ember lata, megveszte, Isten látá, meggyógyítá.*” A második parázs bedobásakor ezt mondja: „*Asszony látá, megveszte, Isten látá, meggyógyítá.*” A harmadiknál ezt mondja: „*Itton-útfélen látá, megveszte, Isten lata, meggyógyítá.*” Ezután megint imádkozik. Ennek az imádságnak is megvolt a hagyományos szentesítette formája, de az öregasszony, akitől előbbieket hallotta, feledékenységét adva ürügyül, ezt nem árulta el. Ha *ember* volt a vesztő, az első parázs, ha *asszony*, a második parázs, ha *úton-útfélen* történt a vesztés, a harmadik parázs ment le a vízbe.

Kenőcs. Bendszerint *Szengyörgy-éccakáján* vagy reggelén szedett füvek szárított s porrá tört leveléből, virágából, gyökeréből készítették disznózsír hozzáadásával. A beteg részeket kenették vele.

Kedd és péntek babonásnapjuk volt. *Valamirevaló* javoshoz akkor nem mentek. De kedden-pénteken se gőzlést, se fűrésztést, se semmi mást a javos se engedett végeztetni. Parancsa mindig páratlan esetre szólt: hétszer, kilencszer, tizenegyszer. Az öntést is páratlanul s legalább háromszor végezték: a beteg feje, szíve és lába fölött. Védekező tudományuk legnagyobbbrészt a *rosszak* vagy *rosszszömiék* ellen szólt, mint nagyon sok és nehéz nyavalya okozói ellen. *Rosszszömiék*, tehát rontó-igéző szeműnek azt tartották, *akinek összeért a szemöldöke*. Néha elég, ha ilyen szem csak belebámul egy-egy szép növények-jószágba, kisgyermekbe. Soha senki nem tudhatja, nem árt-e szemével, épen ezért minden látogató minden újszülött kisgyermeket, vagy jószágot *csunya-csunya* szavak kíséretében megköpködött, vagy úgy mutatta, mintha köpködne feléje. S fontos volt tudományukban a *szóttalan-kezdetlen*, ami azt jelentette pl. az öntésnél, hogy a vödör vizet úgy húzzák föl a kútból, hogy azt *más előttük meg ne kezdje*, s *szó nélkül* hozzák s végezzék a hozzáfűződő cselekményt.

A személyükhöz fűződő feltétlen tiszteletnek több titka volt. A beteg vagy meghalt, vagy meggyógyult. Ha meghalt: benne volt a néphitben, hogy a javos-végezte cselekmény *választi é* jobbra vagy balra a beteg sorsát. Tehát mégis szükség volt a javosra. Vagy a javos hivatkozott a mondott szabályok be nem tartására: *úgy-é, nem déré folyt a fürdőviz?* Stb. Vagy meggyógyult a beteg. Erős szervezete magától is legyúrte volna a bajt. Hüléseknél a forró fürdő izzasztása is segített. Vagy az idő kinyíltá hozott könnyebbülést Vagy a hipnotikus hatás a beteg lelkében adott lökést a gyógyulás felé, sokszor egyenesen szabadulást rémképektől. Ha élt, ha halt hát a beteg, mindenképen a javos tiszteletét öregbítette.

Íme egy elbeszélés:

Két hónapig nem alutt az uram. La — mikor kitutták (t. i. a vagyomból) a tesférgyei. Sittam-réttam. Mi lössz ebbűf Aszondi az ángvom: Sasé réjj, — mönj é a cserdii javoshó, maj as segé. Mönnyek — ne mönnyek? Hát émontem. Bémék a javoshó. No — mi a haj? Em mög e. Hoztam-é ingébű, hajábű? Hoztam. No tögyem le. M'ngyá tölte rá a tányért. Hozti a kútrú a szóttalan-kezdetlen vizet. Önti bele. Cirok-ágot rá köröszebe. Nem szót az égy szót se, csak imádkozott. Vövött egy vaslábot. Viaszkat forát benne. Akkorát mind égy récetójás. Mikor fő-fört, önti rá a söprüágra. Tizönháromszor lemönt a fenékre. Csóváli a fejét: — „Étt nagy a nyavalya!” Tizönnegyecör is főfórata. Tizönnegyecör fönnmaratt. Akkor tövött belé égő parazsat. Égy parázs sokáig nem alutt é. Hogy am minek nem alutt é? (Közbeszól egy másik asszony: — Azér, mer nagy vót a baj. Mikor nagyon sír a parázs, asz szokta mondani a javos,

hogy nagy a baj.) Hazára osztán adott szurkot, szenes-vizet az öntővizébű: itassam mög belülié, mög mozdassam mög háromszor az uramat. Szurkot mög tögyem a féajja (vánkosa) alá. Mögtöttem vele. Möggvogyét ám az uram. Másnap má délig elalutt. A Vasék kisángyomma még sirattunk is: Mohhal ám a János...

Másik munkája a javosnak: a *fívelés* volt. El vagy össze. S innen nevezték *fíves-nek* is. Mit csináljon a lány, hogy szeresse az a legény, aki más szereti *Vakcsikét ötessé mög vele, angyalom!* íme a biztos szer. Más nem is hallottam. Hanem az elfívelésre igen. Undokabbnál-undokabb szerekkal. Megvigyázni, hol ül le. Ami utánna marad: mit és hogyan csinálni vele. S ennek változatai. De itt is főorvosság az öntés. íme:

Lá — mikor az uram összeatta magát evvé a..... Olyan vót, mind aki az eszt veszteszi (veszti). Se dolog, se szép szó. Ej — nem kínlódom én további Dicsérték nagyon ezt a söllei javost. Lémék hozzá! Vágtam az uram hajábú, mikor alutt. Dugom az ingévé egy kosárba. Száraz gyümücsöt, lisztöt, kukoricát rá. Eszrevötte az uram. Főkáromkodott. Kapi ki a kezembű. Dobi ki az eső ház ablakán. A mönyem főkapta. Mégis emöntem. Mikor először önti mög a viaszkot — sömmit én nem szótant neki — kérdi, hogy van haja is? Van. Mögönti, csóváli a fejét: — „Maga ezt nem betegségrű önti!” önti másoccor, nézi, hil (hí) a velághó, mutasztí: „Úgy vannak egymás tetején, mind a békák.” Önti harmaccor: — „En nagyon közé van a magik lakásikhó, csak egy megye választi él!” Nézi negyeccor: — „Édös jó asszonyom, ezök szökőfébe vannak!” Mindön úgy vót. Nézi ÖtöccÖr: — „A maga urát mögötették. Süteménybe adott be' neki valamit.” Mindönt mögmondott. De még azt is, hogy az uram kikapta az ingöt a kezembű. Mikor évégezte "az- öntést, parazsat tövött a vízbe. Adott hazára a szurkos vízbű: — „No — ezt a vizet itassa mög az urává, — hama etávozik maj tüle. A szenet mög a vánkospé alá tögye ruhába. Haza se ér, a maga ura együn má maga elé.” El is gyütt elém a gátig. Még a kosa-Tat is segétött vinni. Ivott szívessen a vízbű is. Minn mögitta. El is maratt tüle ...

Az öntésnek valósággal isteni-kijelentésszerű érvénye volt előttük. Végső döntés, ami ellen nincs több szó. Akkor is, ha nem javos, csak hozzáértő asszony végezte. Megbetegszik egy kislány. Mi használhat első sorban? Az öntés. Hívhatja az anya P... szülét. Megönti. Nézi. *Nem vót a viaszon egyéb, mind éggy koporsó, rajta köröszebe éggy fejfa.* S szól a végítélet a szüle ajakáról: „Édös gyerököm, em möghá. Jába viszöd akárhá.” S az anya hite szerint se lehetett több szó ellene: — meghalt a kislány.

Ugyanennek a P----- szülének más biztos jele is volt

arra: él-e, hal-e valaki. Egy marék kendermagot dobott a nagybeteg fürdővizébe. Ha kidurrogott, megmarad. Ha nem pattogott ki: meghal.

A betegség-megállapításon, gyógyításon s az el- és összef ívelésen kívül szinte természetfölötti erővel és látóképességgel ruházta fel a néphit a javost. Meg tudott verni egész vidékeket átokkal. Nemzedékről-nemzedékre maradt fenn pl. az a babonás hit, hogy — *karácsony estéjén amére a javosok kürtőnek, ara nagyon sok csúnyétt* (veszett) *kutya lössz.* Hittek abban s esetekkel bizonyították, hogy — *a javos mindönt tud, ami az ég alatt történik, csak ászt nem, ami földél alatt.* Három d..... i asszony indult a budákóci vak javoshoz. Útközben az egyik csúnya szóval már előre *fizetett* a javos munkájáért. Végzi a javos a munkáját. A két másik asszonytól elfogadta az ajándékot: „*Tögyék le csak magik ketten, amit jószántikbú annak — azután rámutat a harmadik asszonyra — de maga engöm kifizetött ma az úton.*” Hittek benne, hogy rendkívüli úton magasabb hatalomtól kapták *tudalmikat.* Pl. *a budákóci Pista bácsi kukoricát mönt szönni, ott elesött, égy hétig alutt, mögvakút, abba az eszméletlenségébe kapta a tudalmát.* Hittek a javos múltba- és jövőbe-látásában. Emlékszünk a Szeles-történetre. Elnyomorodik két ember. Viszik ingüket, hajukat a javoshoz. Egyikről megállapítja, hogy *belevágott kapává a Szeles be.* Másikról: *belelépött a tálikba.* íme: a *múltba-látás.* De látott a *jövőbe* is. Megizente az egyiknek: — „*Hosszi főrba* (fuvar) *ne mőnnyön, mer ott leli halálát.* Nem is ment soha többet *hosszi főrba,* nem is ott halt meg.

Hát ebben is igaza volt.

5. Népies gyógyítások.

Ezt a szakaszt két részre osztom. Az elsőben csoportosítom azokat a *babonás cselekményeket,* hiedelmeket, szólásokat, amiknek révén rendszerint *ekünni,* másra átruházni akartak betegségeiket. A másikba azokat a *növényeket és egyéb anyagokat,* szereiket és cselekményeiket, amiknek gyógyító-erejét megtapasztalták, vagy legalább hittek gyógyító hatásukban. Néha ezeket is babonás formák között alkalmazták.

a.) Babonás cselekmények és hiedelmek.

Szaporcán 1872-ben marhavész tört ki. Itt csak közerővel és elszántsággal lehet segíteni. Bíró dobszóval megparancsolta, hogy ezen és ezen a napon a faluban minden tüzet el kell oltani. Kivonul az egész nép a híd elé. Marhajárást *pusztakapu*

környékén jó *gatyakötésig* szalmával megterítik. Majd Dráván túlról hozott hársfatörzset fektetnek a földre. Keresztbe rá a másikat. A felső hársfa két végére kötélből hurkot kötnek s mint mikor fűrészelnek, elkezdik közerővel huzigálni az alsó törzs fölött. Addig huzigálják, míg a két fa ki nem tüzesedik, lángja szélben ki nem *gyappan* (lobban). Ennek a tüzével gyűjtják most föl a földre hintett szalmát s lobogó lángja fölött vad riogatásokkal kergetik át az egész csordát. Ea a láng gyógyítja egyedül a marhavészt. Ugyanebből a tűzből, vagy paraszából kellett minden házban tüzet gerjeszteni. (Kiss Albert szaporcai tanító után.)

Ha valakinek a lába *fölpattog*, egymás mellé sorakozó seb veri ki, visszafelé olvasva — 9, 8, 7..... 1 — háromszor 9 *gombócát főztek* lisztből-vízből, ennek a *levével* mosták le *háromszor* a sebet, amilyen forrón a láb *eláhatta* (elállhatta). Utánna, ha kutya volt, azzal etették meg, szóval: kutyának *küdték é*, annak nem árt. Ha nem volt kutya, *köröszútra* öntötték ki egy csomó hajjal rontásnak. Aki belelépett, annak *küdték e s* az hordozta tovább a sebeket. Említettük már a keresztútra hajcsomóval kiszórt hét-féle magot: a *szépasszonyok táttikat*. Mindakettő ugyanaz a *rontás* volt. A — hitük szerint — rontás útján kapott sebek egyik orvossága az is, ha *ákuatlan pántlikat* kötöttek rá.

Ha valakinek a kezén szemölcs, *tikszöm* (börkeményedés) vagy *bedróka* (apró, kemény, barna jegyek) volt, megkerítették vele újhholdkor *keresetlen*¹¹ forgáccsal *háromszor* ezeknek a szavaknak kíséretében: — *Újhhold, új király, — hínak engöm lakodalomba, de én nem mék. Eküdöm a tikszömömet.* — Utánna hátradobja a forgácsot feje fölött. Visszanézni nem szabad.

Ha valakit *hideg darvogatott* (borzogatott), *gyútotgatott* (malária), *keresetlen* levelicske-béka lábára köttették egy hajaszálat, vagy *keresetlen* kígyó ingeről itattak vele. Békától, kígyótól *kütték é*.

Ha valakit *disznókanyaró* vert ki, nagy *tekenyő* alá óljajtó elé fektették, hogy a disznó átugorjon rajta. Disznótól *kütték é*.

Ha *lódöbröc* vert ki valakit (hüvelykujjni, hólyagos, viszkedős piros kiütések), — azt hitték róla, hogy *lóheverésbe* feküdt — természetesen lótól *kütték é*. Hogyan? Abrakos-tarisznyát dobattak föl háromszor a háztetőre s ugyanannyiszor dörzsöltették meg vele a beteg részeket. Ha főnnakadt a tarisznya, nem volt szabad levenni: — *Accsak halién*¹². *ott, mer akkor nem haszna!*

A kutyától kapott *jedést* is kutyától *kütték é*. Szőrével füstölték a gyermeket s háromszor vizet itattak vele. (Íme — közben egy tusakodás: — *Asszony, — mögmondom, neköm étt*

*ne komédiázz! — Nocsak ne beszéljün kéd olyan harissan!*¹³
Ha nem haszna, nem is árt!)

Ha nehéz szülése volt az ifjú asszonynak, napá kivitte udvarra a vályú elé: — *Édös lányom, — talán mögkerűjünk a valút! Háromszor kerül tettek veled!*

A *köldökcönöge*: hasrágás, méginkább az ő szavuk szerint *szögezés* volt a hasban. Mintha a már ismert pajtacímör, a *cönöge* állt volna benne s feszegette volna a hegyével. Bizony nyál innen kapta nevét is. Hogyan gyógyították? Köldökbe csipet hamut tettek, rá egy csöpp ecetet öntöttek. Most kenyérhéjon fonalat húztak át, fonal végét meggyújtották, köldök fölé pohárral leborították. Pohár alól tűz a levegőt kiemésztette, tehát a pohár úgy odatapadt, hogy levenni később is alig lehetett. Ez húzta ki a *cönögét*.

Hülésből eredő betegségek ellen három *tudatlan*¹⁴ sírról szedett gyöppel készítették fürdőt.

Betegségelőző cselekményeik is voltak. Pl. két évben két ló megdöglik ugyanabban az istállóban. Átok a gazdán! Van-e orvosság? *Dög árán szórt!* Ló lenyúzott bőre árán szórból font szitát vettek s az lógott az istállógerendán.

Áhíthatos tiszteletük tárgya volt a kígyó. Szerencsét, gyógyulást, de még inkább nagy veszedelmet hozhatott a házra. Bár nem minden részében tartozik ide, a csoportosítás kedvéért, íme, néhány hozzá fűződő hiedelem.

Ahol tartózkodik a kígyó, tányérba tejet tesznek s előjön rá. Egy embernek a szájába ment a kígyó, lábánál fogva felkötötték a gerendára, tejet tettek alá, s a kígyó kibújt belőle.

Hidegtelelés ellen — mint láttuk — keresetlen kígyó ingeről isznak.

A Szentgyörgynap előtt levágott kígyófejet zsebben, bugyellárisban hordják, hogy szerencsét hozzon.

Sollen Bücskei Ferkó fiává történt. Kinn út a kapuba. Kisgyerök vét. Odamönt egy nagy kígyó. Ráfekütt a boncára (combjára). Fehér kígyó vót. A kisgyerök még simogatta is a fejét. Mén oda az anyja, hogy mi csinyá a gyerök, hogy úgy lapú. Hát lati ám, hogy egy irtózatós kígyó. Ésikénti magát, kiált az urának: „Gyere hama, apja, nézz csak, mi van a gyerökná!” Odamén az apja, fog égy durungot, körösztil a kisgyerök boncán, — agyonütte a, kígyót. Többet sasé tudott sohová se mönni a kisgyerök. Gyün eccör égy javos hozzájik, én nem is tudom, hunnan. Lati a gyerököt. Kérdi, hová ásták el a kígyót? Ássák fő, matassák mög neki! Ástak is utánna, de nem taláták. Az embör monta is előre, hogy ott nincs. Hanem mönjenek ki vele a folyóra. Mont az embör előttik. Eccör lebökött a földre: — „Étt szúrják fő!” Hát od vót a kígyó. Egészbe mögvót a kígyó. Az embör osztán mögmonta, hogy nem lött vóna szabad agyon-

ütni a kígyót. A fiú eszös, tudós embör lött vóna. Azér nyomorodott mög, mer agyonülték a kígyót. (F. É. elbeszélése Kákics.)

Vérükén egy kislány a méhösbe horta neki a tejet. Mindön débe kérte, osztán csak vitte neki. Mögsokaták a szülei, hogy hová hordi azt a sok tejet. Möglesték. Mikor eccör a kislány emönt hazúnl, abba az idótájba vitték úk is tejet a méhösbe. Gyün elé a kígyó, az embör azonba agyonütte. Amikor ma agyonütte, hónap möghát a kislány. (F. É. elbeszélése, Kákics.)

Láttak tarajos kígyót is. Három taréja volt. Embert, állatot fogott. Próbálták lelőni, de golyó nem fogta.

A kígyócsipte lábát 48 óráig kell leásva tartani a földben.

Heplikásoknak kígyó vére orvosság. Orvosság a zsírja is pírétoskenyérre kenve, meghamuziva.

Méregfogát úgy tördelték ki, hogy magasra dobták, erre megmérgeedett a kígyó, a kalap pödrött szélét elérakták, bekapta a kígyó, hirtelen visszarántották a kalapot s vele a fogat kitörték.

Összemönnök a kígyók gyémántküjet fújni. Eccör 'égy embör elyenkor közibik hajtotta a kocsikereket, a gyémántot mög élopta. Visszamönt osztán a kerékér. A kerék küllőjébe beletekerődött egy kígyó. Ezt nem vötte észre az embör. Nyakába vötte a kereket, a kígyó mög mögfújtotta. (S. K. elbeszélése, Kákics.)

Ha valakit a kígyó megcsíp, vörösbékát lábánál fogva kettérepítenek, rákötik a csípésre, attól meggyógyul.

Mikor valaki békát vesz el a kígyótól, azt szokták mondani, hogy hét bűnével kevesebb lesz: — „Jaj, evöttem a békát a kígyótü, mas hét bűnömmé kevesebb lössz.”

A kígyó inge nemcsak hideglelésről, de fogfájásról is jó. Repítenek belőle s beleteszik a fog lyukába. Mert több bajról is használ, éppen azért szögön zacskóban tartották.

b.) Növényi orvos-szerek s egyéb anyagok.

Fehér liliom.; Levelét gyulladt sebekre borították genny-szívón,ak. Fölpuhította a bőrt s egy helyre húzta s kihúzta a mérgöt. Virágát megszáritva pálinkába rakták, vágott és más sebeket gyógyítottak vele.

Mérőgszopó. *Chenopodium hybridum.* Csipkés levelével — mint neve mutatja — szintén gennyet szívattak. *Uti-fi* vagy *uti-lapu.* Ugyancsak genny-szívásra.

Farkasómalevél. Egy presbiterem lába sebet kapott, kigennyesedett s úgy elromlott, — attól tartottam, hogy le kell vágni. Orvosnál sohse volt. Hiába küldtem, csak nevetett:

— Maj möggyógyé e! Kibújt a Feketevíz-parton a *farkasóma-*

levél. Megszedette. Megfőzette. Levével elkezdte mosogatni a sebet. A megfőzött leveleket kötés alatt ráborogatta. A seb csodálatos tisztulásnak indult, rövidesen hegedni kezdett s teljesen meggyógyult. Minden nagyon elrontott sebet *farkasőmalevél*-el gyógyítottak.

Szömigéző-fi vagy *szömbeigéző-fi* vagy *vesztő-fi.* *Erigeron canadensis.* Tarlón, megyéken nő. — Piros vagy fehér a virága. Gyöngye csecsemőt fűrésztettek levében erősítőnek, vagy, ha feje fájt, ígézés ellen. De felnőtteket is fájdalmakról. Kisfiút fehér-virágúban, kisleányt piros-virágúban fűrésztettek.

Világválasztó-fi. *Anchusa officinalis.* Utak mentén, réteken, gyümölcsösökben 3 m-re is megnő. Szára egyenes. Kicsi, csillagszemű, kék virágai tetején s felső ágain nőnek. Szára s hosszúkás levelei szürkészöldek, bolyhosak. Halálravált öreget fűrésztettek levében s ez a *fi választotta é* harmadnapra: ez a világ-e, vagy a más.

Gyümöcsalja-fi. *Malva neglecta.* Gyümölcsfák alatt nő. Kicsi, vékony indája *elfolyik* (szétfut), levele fűzöld, széleit hullámossá tevő kerek bevágásokkal. Gözlőnek használták hülésekről. A beteg kisszéken ült a pállósajtár fenekén s leborították. De megfőzve, melegen fájós gyomrot is borogattak vele.

Cipör. Levele széles, kerek, fölül fényes, alul szőrös. Virága sárga. Árokiparton nő. Gyulladt daganatokat borogatnak vele.

Fekete gdboz. *Symphitum officinale.* Szára 25—30 cm-re nő, egyenes. 5—6 hegyes, zöldes-barna levél nő ki szárán. Virága vörösbejátszó kékes, a szár tetején álló 2—3 kicsi ágon ötös, hatos csoportban nő. Alakja apró, hosszúkás kelyhecske. Gyökere gumó. Ezt reszelik meg s borítják gyulladt, dagadt, fájós lábra.

Egörfalevél. *Alnus glutinosa.* Főzik s levével kezujjak közéről induló, apró, piros bőrgyulladást (ekcéma) mosogatnak s amint láttam egy esetben — eredményesen gyógyítanak. Fájós gyomrot is borogatnak vele melegen.

Vadmöggv. Apró fehér pontokkal teliszórt barna héjú erdei cserje. Héja felső rétege barna, alsó rétege sárga. Ezt a sárga réteget lefejtették, szárították, porrá törték, pálinkába rakták és *sárgaság* ellen itták.

Disznótüskefa. Erdei cserje. Héja középső, sárga rétegét ugyanígy, ugyanerre a célra.

Pere. *Matricaria chamomilla.* A kamilla neve. Teáját itták hülás, köhögés ellen.

Hársfavirág. Teáját ugyanerre.

Bodzavirág. Teáját ugyanerre.

Pattogzó-fi. Fehér, kicsi virágszészéje hólyagszerű, fehér-

res-sárgás képződmény tetején. Gyerekek föl fújják s pattogatnak vele. Főzik s levét *pattogás* (egymás mellett fölpattogzó lábseb) ellen használják.

Apró-bútorján. Teáját makacs *kehérl.*

Vörös ebszölő. *Bubúccsa* (bogyó) fekete. Levelét zölden sebre, kelésre.

Egérfarkú-fi v. *cicafarkú-fi.* Achillea. Levelét eldörgölik s vágott seb vérzését állítják el vele. Mondják *macskaharapta-fi*-nek is.

Támosó v. *békarokka.* Equisetum. Teájával makacs vérzést állítanak el.

Csikótapú-fi. Caltha palustris. (Mocsári gólyahír.) Levelét lábsebre.

Ezörjőfi. Centaurium umbellatum. Csomóban növe, apró, világos piros virága erdőtisztásokon, réttarlón nő. Szára egyenes, vékony, kórócska-szerű egy-két vékony, kicsi levélkével. Csomókban fölszárítják, *hászén*, szellős helyen kiakasztják, hogy egész évben kéznél legyen. Virága, szára, levele együtt kerül méregkeserű teájába. Étvágytalannak, hideglelősnek, gyomor-fájósnak adják. Rendszeres tea-kúra után olyan étvágy támad, hogy nagyon lepusztult, hideglelős beteget fölhízni láttam utána s áldja az ezörjőfi-tanácsadót.

Vörösfí. Méterésre is megnő, ősszel *búcerja* (cimöre) nő. Vérfolyásosát fürdettek főzetében.

Érnyútogató-fi. Lysimachia nummularia. Vékony indája *eifoly* (szétfut) a réttarlóban. Kicsi sárga virága. Akinek az ina összehúzódik, annak készítettek belőle fürdőt.

Kapinyalevél. Lagenaria vulgaris. Levelét égés-okozta sebre rakták.

Szödör'indalevél. Vágott sebet borogattak vele.

Zsálya. Levelét tejbefőzték kehérl.

Sēmfu-sēmfa. Virágja kék. Szára kék. Piros, apró *bubúccsa* van. Ősszel találják erdő vágások táján. Fájdalomról, sok nyavalyáról használták fürdőnek. Az öreget ebben is fürdőtötték halála előtt. Harmadnapra elvált.

Kigyönyevű-fi. Muscari comosum. Vége hosszú, hegyes. Virága nincs. Sebre tisztítónak.

Ökörfarkkóró. Virágát vízbe üvegbe lefojtották, napon pácolták s fogfájás ellen használták.

Mária-tenyere. Széles, lapuszerű, *hegyzökbe* menő levele árkok, patakok vizében nő. Mire használták a régiek? — nem tudták már elmondani.

Nagy tökfí v. *fődi-tök.* Fölül csak indája, mint a vadszőlő. Alul a földben, mint a tök. Fürdőt készítettek belőle hoszszadalmasabb, fájdalmas nyavalyák ellen.

Moha zsuppos házról. Mindig páratlanul szedték. F. J.-nek

semmi baja se volt. *Másnap s ...ön csúszott bē.* Ebből készítették neki többször forró fürdőt. Utána hideg vízzel öntötték le. Meggyógyult.

Fenyőmag. Megtörik, pálinkába rakják, *ganyé* (trágyadomb) mélyére levájják, annak a tűzében áll s forr meg 4—5 napig. Vizi-daganat ellen itatták.

Kedves kerti virágaik voltak: az *izsóf*, *szélösmenta*, vagy *szélöske*, *istenfa*, *levendula*, *gombos majoránna*, *bazsalikom*. De nemcsak kertvirágnak tartották, hanem szárított levelükkel, virágukkal szobalevegőt, *szökrönyt*, ruhát szagosítottak, védtek *rökkenés* és férgek ellen.

Nemcsak növényekkel gyógyítottak. íme:

Sóslé, amiben állt a disznóhús. Üvegbe lefojtották, elették. Marhának, borjúnak adták vérhas ellen.

Flastrom. Többfélét készítettek. 1 tojás sárgája, 1 kanál cukor, 1 kanál zsír. Sebet gyógyít, tisztít. Tarósebet is ezzel kötözték más szerek mellett. Tarósebre különben jó *tanácsuk* is volt: — *Ne ujj le h..... ni a táróba eső nap, akkor nem kapó taróseböt!*

Csőcskovász. Tejfölbe lisztet kevertek. Gennyes sebekre borították.

Ecet. Vágott sebet kötözték vele.

Pálinka. Ugyanerre.

Sós-kenyér. Ugyanerre.

Ecötágy. Borecetnek, vadalma-, vadvörte-ecetnek kocsonyaként összeálló üledéke. Egy nap alatt ecetté tett bort, vadvörte-alma-mustot. Tehát rakták a régiből az újba. Daganatra, *foljó-sebre* rakták.

Fekete kocsikenőcs. — F. É. elbeszélése: *Az én öreganyám lába két évig sebős vót. Eszúrta a szilvafa-tüsök. Hólyaggá kezdődött, partos seb lőtt belülié. Orvoshó hordozta édosapám. Nem tudta möggyógyétani. Gyün eccör az ókorági bácsikám. Panaszkodik a szülém: — „Látod-látod, huygon jártam. Sasé gyógyélok mög.” Nézi a bácsám a seböt: — „Sömmi egyebet ne tögyün ké rá, min kocsikenyőcsöt!” Emonta, huygon mög kiná látott élyen seböt. Azt is a kocsikenyőcs gyógyétotta mög. Mögporóbata az öreganyám. Fekete kocsikenyőcsöt kent lenvászon-ruhára, avvá kötözte nap-min-nap. Egy hónap alatt möggyógyét.*

Rézgálic. Fekete, var-szerűen terjedő sebet láttam két ember arcán. Évekig hordozták gyógyulás nélkül. Somogyi vásáron valahol valaki rézgálic-porát ajánlotta. Ezzel hintették be nap-nap után. A seb tökéletesen letisztult, alatta a bőr kifehéredett és meggyógyult.

Hangyaboly. Tojásával együtt fölszedték, (három ma-

rokkal markolták föl), ruhában hazahozták, megfőzték. Ebben fűrösztötték, *akinek a csontja fáj.* (Szóval: rheuma ellen.)

Csapóföld. Szürke, agyagos, síkos föld. Mint a lisztet, olyan finomra lehet dörgölni. Hintópornak használták fürdés vagy lemosás után csecsemők kicsípett testére.

Korom. Kéményből, konyha gerendáról. Akinek a lábujjaköze kifüledt, sár kiette, ezzel hintették be s gyógyították.

Vizelet. A sárgaságba esett beteg vizeletét *mögvötték.*¹⁵ Üvegbe szűrték. Téglát tüzesítettek. Betegét székre ültették, lepedővel leterítették, hogy levegő ne járja. Tüzes téglát szék alá (földes volt a ház), vizeletet lassan a tüzes piros téglára csöpögtették és ennek a gőzével járatták át a beteget.

Egyik főgyógyító-eszközük volt: a *kény és. Á — de fáj a hátam! — Á — hát mit kínlódó? Éhijjunk a bóbagyángyit, mögkenyessünk.* Gyomor- és hátfájásról, terhes-asszony fájdalmi ellen, fáradtság-okozta kimerülésről, hülés-okozta fájdalmakról, *mögmojlott, tukkant* (megiramodott) kézről-lábról, érösszehúzódásról, daganatokról, köszvényről, sok mindenről használták. Az asszony zsírt vett *palacujja* végére, *becsiszolta* a beteg területet, azután megkereste ujjával a dagadt helyet, csomókat s ujjával és tenyere alsó részével addig húzta, nyomta, dörgölte, míg tüzesre nem pirosodott és el nem oszlott. Néha órahosszat is tartott a kenyés. Vagy meg is kellett másod-harmadnap ismételni. Kenyés után meleg szappanos vízzel mosták le a testet s szabályuk szerint másnap *nyúgonni kellőit rá:* ágyban maradni. Kitűnő, üdítő hatásáról nem egy esetben hallottam.

Voltak végül híres *csontrakóik.* Egy-egy ilyen jóhírű csontrakóban jobban bíztak, mint a képzett orvosban. Kificamodott csontot helyrerántott. Daganatát *mögkenyete, ecötös-vizes korpává,* vagy *ecötös vízbe mögkevert sárga agyagfölddé békőtte.* — *Ecötös-agyag-bomgatást* használtak általában rándulás okozta daganatokra. A bogárcsípte marhatőgy-gyulladását is ezzel borogatták. — A törött csontot összeillesztette, deszka közé rakta. Láttam néhány olyan csontrakást, ami orvosnak is becsületére vált volna.

Ennyit sikerült összeszednem a *népies gyógyításokról.* Végzem a gyógyítgató szülike tanításával: — *Édös gyerökeim, fűbe-fába az orvosság.*

JEGYZETEK:

¹ Nagyon szépnek találok ezt a kifejezésüket. Pl. mikor valaki nagyon bánkódik valakiért, valamiért s ráül a bánat az aroára, alakjára, így írják le: *Úgy hervadt érte.*

² Leszálltam, azaz elvégeztem az iskolát.

³ Gyöttrő kérdésekkel magukat marók.

⁴ Csobolyó, bendős, szájas, bugyolló, dudolló: — széles-szájú víztartó kőedény.

⁵ Messzely. Kb. 4 deci.

⁶ Lihegtek száraz, tikkadt ajakkal.

⁷ Fejcsóválás kíséretében mondják. Azt jelenti, hogy valami nem úgy van, ahogy kellene, vagy ahogy várják.

⁸ Vastag, sasos levelű réti virág.

⁹ Mindakettő hosszúszerű tökfajta. Különbség közöttük az, hogy a kapinyának egy öble, *bögyekje* van a végén, a kábáknak kettő: egy a végén, egy a közepén.

¹⁰ Olyan vizet, amit még nem kezdtek meg s egy szó nélkül önts belőle.

¹¹ Amire véletlenül akadt.

¹² Az csak hadd legyen.

¹³ Élesen, keményen, pattogóan. Talán a haris harsogó hangjáról.

¹⁴ Nem tudta, ki nyugszik alatta.

¹⁵ T. i. edénybe fogták föl.

VIII.

Táncok

Költészet — mozdulatokban. Kísérete: tiszta költészet.

Együtt: a felnőttek szilaj kedvének legmagasabb Kitőrése. Nincs benne semmi kiszámítottság az *Ábi-Bábi* s a *Hogy a csibe?* tréfás táncát kivéve. A vágató vér ütemes lüktetése mozdulatokban tombolja ki magát. A legnagyobb mértékben egyéni. Ahány láb, annyi mozdulat és annyi forma, de benne az egész test: a fej mozdulása, a kéz tartása, a derék hajlása, dali magasbanyúlása. Most külön járod a vér ujjongó ütemére, nem bírsz magaddal, sokszor egy helyben állsz csak előre tett lábfejjel, de ring tovább a derekad, a karod lendülése. Majd hátrafeszlő testtel fogod társad félkezét, dobog a föld lábatok alatt, de nincs figyelő szem, ami annak a lábnak mozdulatait nyomon kísérje. Most magasra tartott kéz alatt egyszerre fordul mind a kettő. Elszakadnak. A nő csalogatóan hátrál, a férfi kergeti. Földön-e a lábuk, vagy föld fölött? Megállnak. Most kézfogás nélkül egyik jobbra, másik balra s meg újra jobbra, meg balra, de mindig szembenézve járnak vad iramban. Körülöttük karéj támad. Benn a körben s kívül a karéjban dobog ugyanaz a szilaj-ütemű tánc. Van-e vége? A vonó utolsót csattan, döndül a bőgő mély buffanással s homlokukat törülve csattanó piros arccal széled a gyönyörű sereg. Sohase feledi, aki valaha látta. Leírhatatlan. Az egyéni művészetnek olyan új meg új formákat kereső, néha szinte pillanatonként változó viharos áradása, amit vonalakba s szavakba szedni nem lehet. Még dadogva se. Hol ez a dadogás a valóságtól?

Amit eddig írtam, elsősorban áll a *kanásztáncra* vagy más néven: *csikócsárdásra*, az ősi magyar haditáncra. Alapmozdulat: egyszer a jobb, máskor a bal-lábfej, tulajdonképpen csak a csizma- vagy cipőorr keresztben a másik láb előtt földet érint, onnan finoman pillanat alatt magasba emelkedik, de ugyanabban a pillanatban szökik is már hátra s lendül keresztben előre a másik láb. A hátramaradó láb ugyanakkor ütemre

egy helyben billen. De ennek a néhány alapmozdulatnak mennyi egyéni váltakozása s milyen művészettel. Egyenként, párosan és seregben. Úgy, amint fent leírtam. Van, aki oly tökéletes művészettel s olyan légiesen mozog, hogy két keresztbefektetett balta nyílásai között jár, de még üvegek is vannak lába előtt, amiken keresztülszökken. Leírok egy kanásztáncdallamot, hogy a lábmozdulatok időhatárát is érzékeltessem.

Giusto (Kanásztánc)

Elszaladt a sis-ka gö-be kilenc ma-lac-cá-vá, utá-na mönt
 a kanász fényös bal-tá-já-vá, Hücsö ki, siska a be-rökbü, csak a fü-le
 látszik, kanász-le-gény a bo-hor-ba a bot-já-vá játszik

2. Ödd mög, fene, a göbét,

betyárélet,

Még a malaccát is!
 Malaccának malaccát,
 Mög még a kanászt is!
 Hej — té élet, betyárélet,
 Ez ám a gyöngyélet!
 Ha mögunom magamat,
 Én is kanász leszek.

Ez ám a gyöngyélet!
 Ha mögunom magamat,
 Én is kanász leszek.

3. Fére innen, csúnya tót,

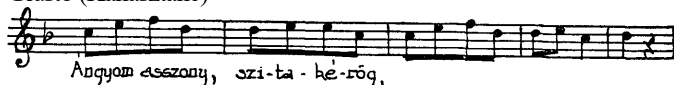
Nem a babám vagy té,
 Az én babám nem ilyen
 Lipit-lapát,¹ mint té! Sej — té élet,

Mögmerni ja kanászt .
 Még a járásárú,
 Tűzött-fűzött bocskorárú,
 Tarisznyaszij j árú.
 Sej — te élet, betyárélet,
 Ez ám a gyöngyélet!
 Ha mögunom magamat,
 Én is kanász leszek.

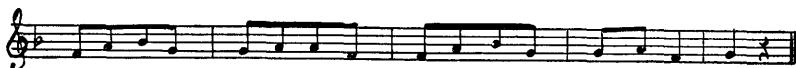
Két nyolcad hang alatt a jobb láb előreszökken, orral földet érint, a visszamaradó láb ugyanakkor egy helyben billen. A harmadik nyolcad pillanatában már visszatér helyére, a harmadik és negyedik nyolcad alatt egy helyben billen s ugyanakkor a balláb szökken előre — de mindig keresztben a hátramaradt láb előtt — érinti finoman orral a földet, lendül föl a levegőbe. Az ötödik nyolcad pillanatában már vissza is tér — s így folyik tovább. A *Siska-göbének* van más két daltalama is, ami bufogva és sikogatva következik örült futamokkal és cifrázatokkal. Még az se elég. Hujjogat és kanyarog a síphang az *Angyomasszony*, *szitakérög*, a *Mast gyüttem a tanjárú*, a *Tegnap vöttem 'égy szungot*, a *Hej, Dunárú fúj a szél*.

a Szivárványos az ég alja, az Ere gyere, ne mőnj ára, az Esőtt a hó, éngőm belepőtt s a többi drága, ősi kincs dallamára. Se-reg elvonul. Kiáll valaki a közésre s ugyanarra a dallamra a megszólalásig majdnem ugyanazokkal a figurákkal eljárja a *turkesztáni tatár-táncot*, amit hadifogságában szedett föl s járja négykézláb leborulva tovább is tatár-szokás szerint. Egy MARU MYPO c 1920-ban Kazánban kiadott tatár népdal-gyűjteményben meglepődvé láttam magam is a sok kanásztánc-ütemű dallamot nagyon sok olyannal, amely két sorból állt csupán s a második sor quint- vagy quart-ereszkedéssel is-métlése volt az elsőnek. Tehát ugyanaz, mint a következő or-mánysági kanásztáncdallam:

Giusto (Kanásztánc)

Anygom asszony, szí-ta - ké-rőg,

Első és második sor utolsó hangjánál ugyanabban a pillanatban buffan és sikolt valamennyi hangszer.

Ugyanerre a szilaj kanásztáncdallamra járták a *dobogóst* is. Járt a férfi a nővel, de különösen nő a nővel szerette járni a java táncosából. Két feszülő karral fogták egymás kezét, ha férfi s nő járt. Ha nő a nővel, lábfejüket majdnem össze-értetve hátrafeszülő testtel járták. Három szilaj dobbantás balra, három jobbra. Időmértéke anapaestus: uu—. Tehát kezdi bal irányban a balláb, s ledobban mellé a jobb, dobban utána bal irányban ismét a bal. Pillanatnyi megálló. Vége az egy anapaestusnak. Dobban jobb irányban a jobb láb, ledobban mellé a bal s dobban újra jobb irányban a jobb. Pillanatnyi megállás, hogy az anapaestus időmértéke beteljék. S következ-nek újra a balfelé dobogások. Érzékeltetem dallamon is:

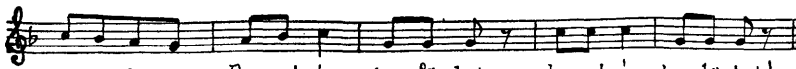
Giusto (Dobogós tánc)

Elmőnten én a kocsmá-ba maga-mat mőlatni, utánnamgyűtt

kis-an-gyalom magát fi - to-get-ni. Muzsikának szép a hangja kisangyalom,

gye-re haza, De csak úgy, ha lö - het, de csak úgy, ha ís - het!

Tehát az első $\frac{2}{3}$ -ra dobban a bal, dobban a jobb, a harmadikra ismét a bal, a negyedikre pillanatnyi megálló. Az ötödikre ellenkező irányban — tehát jobbra — dobban a jobb, hatodikra a bal, hetedikre ismét a jobb, nyolcadikra pillanatnyi megálló. És így tovább újra ellenkező irányban. Azért *dobogós*, mert erőteljesen, dobogva verik az egész talpat a földhöz s amikor hús pár szilaj muzsikára ugyanabban a pillanatban dobbant s ütemre döng alattuk a föld, felejthetetlen látvány. A *dobogós* a legmagasabbra szálló kedv kitörését szokta jelenteni.

Alapmozdulatokban egy volt a *dobogóssal* a *lippenős* vagy *háromugrós*. Ugyanaz a dallam, ugyanazok a lábmozdulatok, ugyanaz az időmérték, csak dobogás nélkül, finomabban, légiesebben s a harmadik-negyedik nyolcad alatt lelippent férfi és nő egyaránt, tehát mindakét térd behajtásával erre a $\frac{2}{9}$ ütemre fél-guggoló helyzetbe aláereszti magát. Az ötödik nyolcadban föllibben s ugyanakkor szökken a láb is már ellenkező irányba. Járták *karéjban* is: 8—10 pár kívül karéjban egymás kezét fogva, egy pár a középben. Közben ütemre tör ki a torkokból egy-egy hangos *ju-ju-ju*.

A *csárdás* egészen más volt, mint az általánosan ismert csárdás: a lábfejnek és térdnek ütemes, finom s ugyanakkor — ha kell — szédületesen gyors emelgetéséből állt. De mennyi változata ennek az emelgetésnek. Néha csak lábujjhegyen áll a táncos, térd mozog és test ring. Most együtt, majd külön férfi és nő, hogy szinte röpülve forogjanak újra együtt. Lábfejnek oly finom magasba szökése, mintha nem is a földön járna a láb. Balkéz férfi vállán, magasba tartott jobbkezben keszkenő lobog. Egy-egy harsány *hujákolás* közbe-közbe. Ropog a böggő, hujjog a klarinét. Röpködnek a jobbnál jobb kedvű, rikongó közbekiáltások:

Helet, helet neköm is,
Ha picike vagyok is!

Jár-e farod, mind a csík,
Mind akit a bóha csíp?!

Kicsi néköm ez a ház,
Kirúgom az ódalát!

Összetöröm magamat,
Kinyújdom (kinyüvöm) a hajamat

De szép ez a lakodalom,
Magam is mögházasodom!

Akinek mast kedve nincs,
Annak egy csöpp esze sincs.

A lassúját néha dalolja az egész sereg. Ősi ruhában kitörő kedvvel művészi szép volt, ha egy-egy dali pár az egész lelkét beleadta. Ez volt az ormánysági *ugrós*. A magyar táncról sejtelemmel sem bíró városi táncmesterek lassanként kiirtják, mert nem lehet formákba törni s csak magyar ember tudja eljágni.

Az ormánysági *verbunk* ennek az *ugrásnak* volt kiszélesítése. 8—10 pár körbe áll, kettő a közepén. Milyen szép volt, mikor 20—24 láb egyszerre emelődött levegőbe s forgott finom szökkenésekkel körbe-karikába. Mindig akadt egy-egy pár, amelyik *pintőssel* a fején járta benn a körben s a kézzel nem fogott üvegnek nem volt szabad lebillenni.

Ez a *verbunk* volt a régi lakodalmakban szokásos *vánkos-tánc* is, de mindig egy állt csak a körben. Vagy férfi, vagy nő. S járta magánosan ugyanazt a táncot, amit a többiek karéjban. Vállán *vánkos*. Hirtelen ledobja *vánkosát* a férfi valamelyik nő elé, vagy, ha nő, férfi elé, mindakettő rátérdel, megcsókolják egymást, aki elé ledobták, az marad a körben, táncol s dobja tovább *vánkosát* más elé.

Fáradtan pihegnek a párok a fal mellé rakott padokon. Arcuk *gyülő rózsa*. Egy-egy *pilledtebb*, szemérmes *gyülő-rózsához odabattyog* (bocog) egy-egy áldott szülike, kezében *kristály-horócska*: — *Kötsd ki, édös rajom!* Csak egy kortyika. Az se *nagyobbcsább*.² Nem úgy, mint az asztal mellé húzódo *korty om-bélom szorty*, *szorty om-bélom korty** *emböröknél*. S már állnak is föl újra a párok. 15—20 pár is szembefordulva egymással. Kinyújtott jobbkezüket egymáséban pihen. Kezdődik az *Ábi-Bábi*. Az *Ábi-Bábi* dal, játék s táncmozdulatok együtt, íme — dallam és szöveg:

Gusto

Á-bi Bá-bi . de be-teg, nem ö-he-ti a le-vest,
mer a le-ves papri-kás, Á-bi Bá-bi hek-ti-kás.

Té se szójj! Té se szójj! Áj-jon mög ná-lad a szó.

2. Vized inna, — vize sincs,
Kútra künni sönki sincs.
Van neki éggy vén ura,
Azt kűdözi a kútra. —
Így se szójj! Ügy se szójj!
Ájjon mög nálad a szó!

3. — Embör, embör, de jó kê,
De jó vized hozott kê!
Ha még eccör émén kê,
Tovább oda lögyün kê! —
Té ne szójj! Té se láss!
Érjön el a vakulás!

Sandó Katalin 48 éves, Kákics 1934. s többen.

Muzsikaszó mellett dalolja az egész kiálló sereg. Tehát egymás kinyújtott jobbkezeit fogják a párok. Az első $\frac{2}{8}$ hangra jobb-lábuk hegyével keresztben ballábuk előtt érintik a földet. Ugyanaz a lábmozdulat, mint fent a kanásztáncot járó

lábmozdulata. A második $\frac{2}{8}$ hangra visszatér a láb kiinduló helyére. A harmadik $\frac{2}{8}$ alatt a balláb mozdul előre s keresztben a jobbláb előtt érinti hegyével finoman a földet. Olyan hát, mint az egyszerűsített kanasztánc. Ez így folyik 4 soron keresztül. Az ötödik sornál megállnak a párok. Egymás kezét eleresztik. A *Tē ne szojj-nál* jobbkezüik mutatóujjával ütemesen, tehát háromszor megfenyegetik egymást. A *Tē se szojj-nál* balkezüik mutatóujjával ugyanígy. Az utolsó sor hét szótagának megfelelően hét csattantás a tenyérral. Tehát az első $\frac{2}{8}$ -nál mindkét kézzel mindegyik szembenálló kettőt csattant a maga két térdén, a következő $\frac{2}{8}$ -nál kétszer összecattantják a maguk tenyerét, a következő $\frac{2}{8}$ -nál szembefordított álló tenyérral egymás, kb. vállmagasságig föltartott tenyerébe csattantanak. Az utolsó $\frac{2}{8}$ -ban pedig visszatér a jobbkező induló helyzetébe, hogy a következő versszaknál már egymás kezét fogva folyhasék tovább dal, tánc és játék fenti módon. Hajszálnyi pontossággal együtt mozdul valamennyi láb, együtt fenyeget és csattan valamennyi kéz. Szemgyönyörködtető látvány s igazán felnöttek *játéka*. Az utolsó sor vaskos tréfája után nevetve szaladnak szét.

Még egy játékos táncot láttam: a *csibe-táncot*.

Giusto(csibetánc)

2. Hogy a csibe, — hogy?

— Három forint hús.

Három forint hús a csibe ára.

— Tögye bele a kosárba!

Ezt is dalolják a sorban szembenálló párok. Jobb lábukat előre rakják egymásé mellé s ütemesen, $\frac{2}{8}$ -onként ringatják úgy, hogy vele ring egész testük. Közben az első két sor alatt ütemesen — tehát harmat-hármát — csapkodnak egymás tenyerébe, mintha alkudnának. Az utolsó két sornál pedig csárdásléptekben megforgatják egymást: pördülnek.

Ezek voltak a lassanként kihaló, ősi ormánysági táncok. Hogy milyen kincset kezd végleg eldobni magától ennek a népnek ifjúsága általában városi hatások, tudatlan vezetők és

táncmesterek keze alatt, maga se tudja. Mintha igaz-gyöngyöket dobálna rohanó víz örökre elnyelő, mély fenekére, de két kézzel kap ugyanakkor formátlan és szennyes üvegdarabok után.

JEGYZETEK:

¹ Deszkasovány, formátlan.

² A kicsinyítőképzőt is fokozzák.

³ A kortyondi-iszákosság hangutánzó kifejezése.

Gyermekjátékok

Játék — és költészet öllekezése ez is.

Játékon a hangsúly. Ezért kap külön fejezetet.

Annyira játék — és költészet, hogy vannak darabjai, amik dallamukban és szövegükben a népköltészet *gyöngyei* közé tartoznak. (*Subri pajtás, — Éva, szívem, Éva.*) Némelyik úgy hat, mint rég feledett ballada töredéke. A gyermekajk megőrizte, nemzedékről-nemzedékre továbbadta. Olyan, mint a föld alól kikerülő szoborcsonk. Ki tudja: nem műremek szét-töredezett darabja-e? Össze lehet-e rakni máshol talált darabokból? (*Zöld paradicsom, liliom.*) Van, amelyik többszázado® történelem vagy legalább *név* emlékét őrzi szívósan. Beleragadt a játék cselekményébe s szavaiba. Mióta kiálthatja a gyermekhang tovább? (*Itthon vagy-é, tē hidasai mestörf*) Van, amelyik használatból rég kiment, ősi szót rejteget, de a szó jelentését végig is játssza. (*Sérigezés, sírikézés.*) Van, amelyekben több-ezeréves finn-ugor képzetet keres az összehasonlító szellemi-néprajz. (*Ögyödöm-Bögyödöm ~ Ögötim-Bögötim.*) Idegenből behurcolt, vagy semmi múltakba nyúló gyökérrel sem bíró *modern* gyermekjátékok nagyrészüket már is kiirtották. Itt az idő s méltó hát, hogy, amit lehet, kiássunk a föld alól s meg-őrizzük.

Szintér: többnyire az iskolaudvar, ahol nagyobb sereget követelő játékhoz is van elég gyermek. Vagy a rét tavasszal. Vagy az ucca téresebb helye. Lárma, szemek csillogása, feleselés, boldog elfeledkezés, piros arcok. Ősi ruhában ma: mozgóképre való látványosság volna.

Kezdem egy olyan dalon, amihez nincs játék, csak forog körben a gyermeksereg s önfeledten énekel. Lajtha László, akinek 1930-ban átadtam a Néprajzi Múzeum számára, nagyértékű dallamában és szövegében régi olyan menyasszonytánc dallamát keresi, amely már csak gyermekjáték formájában él.

Giusto

Bárcsak ez a hajnal
Sokáig tartana,
Hogy a szerelőmnek
Vége ne szakanna.

Lám én szakasztottam,
El is szalasztottam,
Szőlégy galamb helyött
Vadgalambot fogtam.

Szerelóm, szerelóm,
Átkozott gyötrelóm,
Mér nem virágoztál,
Mindön fa tetején?

Sütött ángyi rétest,
Nem adott belülié,
Elvitte a kerbe
Galléros szűrébe.

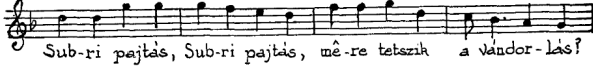
Mindön fa tetején,
Cidrusfa levelén?
Hadd szakasztott vóna
Mindön szegény legény.

Utánna mönt bácsi:
Törjün kè pogácsát!
Hadd járjunk mög mi
A mönyasszony táncát!

Fóris Mária 25 éves, Kákics, 1926.

Ugyancsak önfeledt éneklés volt, alig több, a következő dal. Lassan lépő ütemére összefogózva körbejártak:

Giusto

2. Subri pajtás, Subri pajtás,
Hogyan teccik a vándorlás?
— Ej-huj! — nem jól teccik,
Mer a rózsám halva fekszik.

Tömör, balladai rövidségű, kerek egész. Sandó Katalin 48 éves, Kákicson 1934-ben így mondta be. Drávafoki iskolás-lányok énekelték 40 évvel ezelőtt Úgy látszik, fenti két vers-

szak mégis egy nagyobb — talán népballada — széttört része lehetett, mert Kákicsón Vas Katalin 44 éves asszonytól ugyanabban az évben még a következő strófákat hallottam ugyanerre a dallamra:

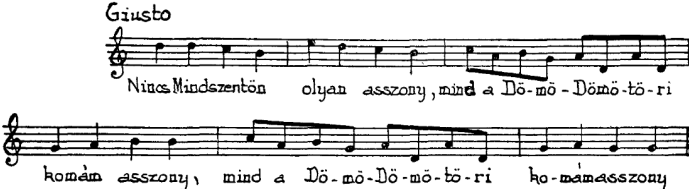
Édös anyám, édös anyám,
Készön van-ë ingom, gatyám?
— Sej-huj! — készön van már.
Cifra szűröm szögön lógg már.

Ejehuja! — rádi mező —
Mere van az én szeretóm!
— Ej-huj! — ara felé:
Kis angyalom háza felé.

Mikor möntem ara felé,
Kis angyalom háza felé:
Ragyogtak rám a csillagok,
Mer tudták, hogy árva vagyok.

Csak körben jártak a következő dalra is. Az utolsó versszaknál gyors ütembe csaptak át s az utolsó szótagnál szétrebbentek:

Giusto

Nincs Mindszentön olyan asszony, mind a Dö-mö-Dömö-tö-ri
homán asszony, mind a Dö-mö-Dö-mö-tö-ri ho-mán asszony

2. Mögsütötte a sok lepényt,
Ide-oda csalogatta a sok legényt,
Ide-oda csalogatta a sok legényt.
3. Lepényömet mögöttötök,
Sári-Mári lányomat is elvögyétök,
Sári-Mári lányomat is elvögyétök!
4. Nem köll nekünk a kend lánya,
Pirosítós, pirosítós a pofája,
Pirosítós, pirosítós a pofája,
5. Nem az Isten adta rája:
Maga kutya keze körme kente rája,
Maga kutya keze körme kente rája.

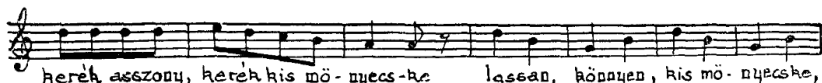
Nagyon régi dal darabokra tört s itt-ott érthetetlen töredékei csillognak elő a következő, ezelőtt 40 évvel Drávafokon még játszott gyermekjátékából. Egy lány a kismönyecske benn a körben, a többi összefogózva dalütemre járja a kört. Kismönyecske az *Ezt ölelöm* — sornál elkap valakit s beviszi a körbe. Az utolsó sornál — *Coki a városba!* — kiugrik a körből, a többi közé áll s a másik marad a várban.

Haj, szénájú, szénájú,
Széna szakadékja,
Benne forog kerék asszony,
Kerék kis mönyecske.
Lassan, könnyen, kis mönyecske,
Öleld, akit szeretsz!
Ezt ölelöm, ezt csókolom,
Évangyérom, gyomborújjon.
Adjon Isten egy szép szellőt,
Fújja össze mindakettőt!
Rákocogatja.
Hová lőtt a csír éde, csír oda?
Coki a városba!

Az *évangyérom gyomborújjon* kétségkívül szórontás. Kis-lányok rosszul értették dal-közben a nagyoktól, úgy maradt fülükben s úgy adták tovább. *Én angyalom rám boruljon-nak* sejtem. Gyomború: fagyöngyöt jelent. Talán ez van benne. A *csír éde, csír oda* — öregasszonyok csibehajtogató szava volt Nagyházi Kovács Juliánná emlékezete szerint — Kákics, 1936 — 77 éves. Szöveget és dallamot elmondta Sandó Katalin, 50 éves, Kákics, 1935.

Íme — a kákicsi változat:

Giusto

Szövegen kívül abban is különbözik előbbtől, hogy a jeladó sorra — itt: Ezt a szép Juliskát — nemcsak a várbeli kis mönyecske, de mindenki iparkodik elkapni s megölelni valakit. Egynek nem jut. Kacagás, vihogás. Ez bekerül a várba s ennek dalolják a gúnyverset: — A Marinak nem jutott...

Kákicson 50 évvel ezelőtt is játszották, ma is játsszák, a következő kislány-játékot:

Bársony ibolyácska,
Ugorj a Dunába,
Támaszd mög magadat
Két arany pácává!
Fésűköggyé mög,
Mosakoggyá mög,
Törüközzé mög az arany kendőbe!

Kislányok körbe járva összefogózva éneklük. Egy a közepén s mozdulatokkal kíséri a dal sorait. A Dunánál ugrik két lábbal a levegőbe, az *arany pálcánál* csípőre támasztja két kezét, majd *fésűlködő*, *mosakodó* mozdulatokat tesz s a *törülközzél-nél* beletörülközik valamelyik kislány kötényébe s az kerül a várba. — Farkas Éva 67 éves, Kákics, 1934.

Nagyon kedves s az ormánysági gyermek lelkéhez nagyon odanőtt játék volt a *hidas-játék*.

Giusto

Itthon vagy-é, té hi-da-si mes-tör? Itthon vagyok, csak mast gyüt -

tem. Fressz által té hi-dadon! Nem e-resztlek, nem e-resztlek, mer nem tudom,

ki né-pe-i vagyton. Mink vagyunk, mink vagyunk fehér ászlós népék. A mi hidunk

Giusto

Itthon vagy-é, té hi-da-si mes-tör? Itthon vagyok, csak most gyüt-tem. E-resz al-tal té hi-da-don! Nem e-reszlek, mer lé-szakad Mi-vel tunnád mög-ra-gan-ni? Ha lé-szakad, mög-rágaggyuk. Hol vennéd a gyü-rügyöngyöt gyöngyharmattal. Is-ten ad-na jobb-he-zé-ből. Bújj, bújj, zöld ág, zöld le-ve-leas-he, nyit-va- van az arany-ha-pu, csak búj-ja-tok raj-ta!

Szembenáll a láncban összefogózó gyermeksereggel a híd: két nagyobb fiú föltartott s hidat mutató karral. A gyermek-sereg vezére s a híd között párbeszéd folyik. A Bújj-bújj-nál nekiindul a sereg a hídnak. Míg vonulnak át, a két egymást fogó kéz: a *híd* lecsapódik s ahány gyereket elvág, annyi átkerül a hírhoz láncnak. A második versszak ugyanígy folyik. Mikor az ostromló seregből csak az első kettő marad, ezekből lesz az új híd s a másik oldal az átvonuló sereg.

Marócsán a következő párbeszéd folyik a *Hidas-mestör*-játékban:

- Itthon vagy-é, hidas-mestör?
- Itthon vagyok, — mire kellök?
- Eressz által té híradon!
- Nem ereszlek, mer nem tudom, ki népei vagytok!
- Mink vagyunk, mink vagyunk Fehér László népe.
- A mi hidunk aranyos, kentök lova mind patkós, mind feltörettetnek.
- Hónap déré visszajövünk, száz kocsi aranyat hozunk ...
- Hol vöszitök az aranyat?
- Boldog-asszony pallásáruul.
- Hazudtok, mer úgy loptátok.
- Bújj-bújj, zöld ág, stb.

A következő, nyilván nagyon régi szövegű játék mind-össze abból állt, hogy körbeálmak, egymás kezét fogva dal ütemére körbejárnak s mindegyik versszak utolsó két soránál megállnak s ütemre tapsolnak.

Giusto

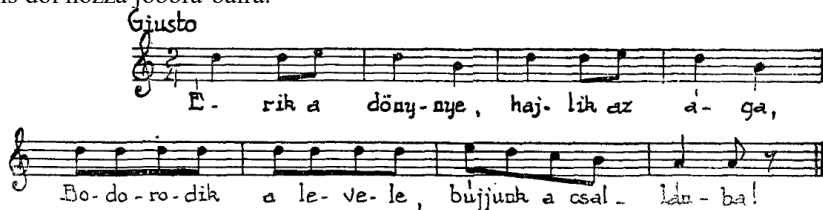
Gyertök, lányok he-rít-tas-si-uk egy kis várt,
Ki-vü, be-lü bé-si-kaj-juk szé-pön am!

Á-ra gyün az i-ró-dé-ak kun-vár-ba,
Á-ra gyün az i-ró-dé-ak kun-vár-ba!

2. Jobb tenéköd, édös lányom, min neköm,
Téged szeret az én rózsám, nem éngöm. —
Here, zsírom, petrezsirom, hap-hap-hap!
Here, zsírom, petrezsirom, hap-hap-hap!

Az *Érik a dőny*e kezdetű dalocska, vagy daltöredék kísé-
rő mozdulatai abból állnak, hogy egy nagyobb kislány gyöpre
ül, ölébe egy kisebb s nagyobb a kisebbet ütemre jobb-balra
hajcálja — minden negyedhangra egy hajcálás esik — s maga
is dől hozzá jobbra-balra.

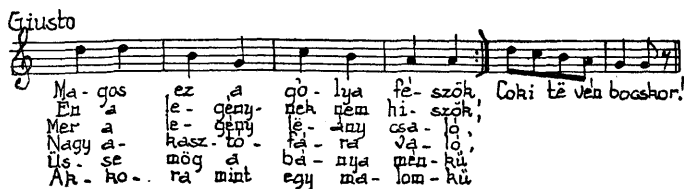
Giusto

É-rik a dőny-nye, haj-lik az á-ga,
Do-do-ro-dik a le-ve-le, bújjunk a csal-lán-ba!

Ütemre körbejártak a *Magos ez a gólyafészok* kezdetű
dalra is. Kettő a közepén táncolt. Az utolsó sornál — Coki! —
egyik kiugrott, elkapott a körből valakit, belódította a várba,
maga állt a helyére. S így folyt tovább. Dallam és szöveg a
következő:

Giusto

Ma-gos ez a gó-lya fé-szok, Coki té vea boashor!
Én a le-ge-ny nek nem hi-szok,
Mer a le-ge-ny lé-ny csa-lo,
Nagy a-hasz-to-tá-ra vá-lo,
Ús-se mög a bá-nya ma-rú,
Ár-ho-ra mint egy ma-lom-kú

Megint más játék. Lányok körbeállnak. Kör közepén egy
kislány, kötényével letakar egy másikat, aki zsugorog. Kör
körüli körbejár egy leány, aki előzőleg félrement *humorni*² —
szemét bekötötték — hogy ne lássa, ki zsugorog. S megindul a

bujtató meg a *kerülő* között a következő párbeszéd dallamtalan, recitatív hangon:

— Mit kerüled, mit fordul az én házam táját?

— Azt kerülem, azt fordulom: szép lányodat kérem.

— Jaj, nincs nékem, jaj, nincs nékem szép eladó lányom!

— Jaj, ne tőrjed, jaj, ne tagadd (v. takard), mer megláttam Bécsbe, piros pünkösöd napján piros almát árult, vettem is belőle, ettem is belőle!

— Mi a neve?

Csak a keresztnévet kellett mondani, pl. Mari! Ha eltalálta, ment a Mari ki a várból, fogta a kerülő *bikláját*, együtt *humortak* s együtt kerülték tovább a várat. Ha újra eltalálta a nevet, az is ment s fogta előbbinek a *bikláját*. A végén egész vonatszerű lánc kerülte már a várat. Mikor a *bujtató* magára maradt, ez lett a *kerülő* s a kerülő a *bujtató*.

Komoly párbeszéddek és várkerülgetések után újra nevetés. Jön az

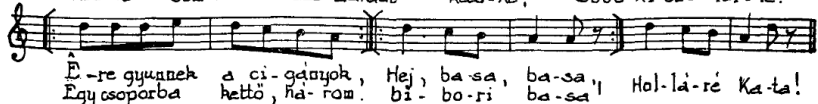
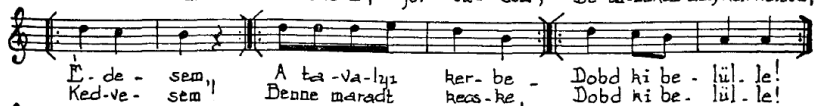
Giusto

Egy gyermek a kör közepén, többi összefogózva körbejár dalütetre. Az utolsó szó tagnál mind *légugyul* (leguggol). Aki elesik, az kerül be. Mindig van valaki, aki elesik, hát nagy kacagásokkal jár.

Újra komoly a társaság. Valóságos kis drámai cselekmény már a

Giusto

Egy kislánynak a kötényt fogja 5—6—10 más kislány-kisfiú. Egy pedig körüljárja őket dalolva s a dal utolsó szótagjánál megüt egyet közülük. Most már ketten járnak s dalolnak körül. S ez így ismétlődik mindaddig, míg az utolsó is le nem fogy a kötényről. Most az a kislány, akinek kötényt fogták — a királylány — félrevonul, kötényével eltakarja arcát és siratja magát. A többi kettős csoportonként szétszalad. A kerülő oda-megy minden-egyes csoporthoz s megkérdezi: — *Együn kéd-ē a királylány temetésére?* — Felelet: *Emönnék, de mögkarmó a cica.* — Visszafelel a kerülő: *Á-a cica emönt egerészni!* — *Mögharap a kutya!* — *A kutya emönt vadászni!* — *Akkor érnék!* — Ez a párbeszéd folyik mindenegyes csoportnál. Mikor aztán végez valamennyi csoporttal, kiáll a középre s elkezd harangozni: — Csingiling — bim-bam — bim-bam! — Négyyszer szagat.³ A negyedik szagatásnál valamennyi odagyűl a síró s kötényével arcát eltakaró királyleány elé s külön mindenki megkérdi tőle: — Szép vagyok? — Felelet: — *szép vagy nem szép.* Aki nem szép, visszamegy mosakodni s úgy jön vissza. Ha már most szépnak mondja, ő is odaállhat a sirató seregbe. Mikor az egész szép sereg együtt van, mintha meghalna, lefekszik a királyleány, — szép zöld gyöpön játszanak — a most már temető sereg ölbe veszi, viszi nagy, a felnőtteket utánzó *sirató* szavakkal eltemetni. A komoly siratás szavai közé tréfásan sziporkázó szavak is röppennek. Valami bokor-árnyékon lefektetik, mintha sírba tennék. De abban a pillanatban ugranak is már szét, mert a királyleány is fölugrik s akit elfog nagy nevetések között, az lesz a következő játékban a királyleány. Nem réges-rég széttört népballada töredékei rejtőznek-e az összefüggéstelen s alig érthető dalsorok között? — Marócsán hallottam.

Általánosan ismert gyermekvers változatát közlöm az okorági-kákicsi gyermekek *Kis kacsá fűrdik* kezdetű játékában.

Giusto

Kis kacsá fűrdik, fe-ke-te tó-ba, Lengyel
Fi-a-hoz ke-eszül Lengyel-or-szág-ba. Lengyel
mód-ra, szép kis mö-nyecs-ke, öleld ö-leld a-kit szeretsz,
Ezt ö-le-lóm, ezt ked-ve-lóm,
Ez az én é-dős sze-re-lóm.
Ha jó vol-nék, cse-rel-nék, Mé-gis ki-for-dul-nék. Eg-a-gyér-bja
Mi-kor ezt a
ha meggyújtják, jár-jad, jár-jad, jó ka-to-na, Szállj ki most!
táncot jár-ják, Hadd pö-rög-jön ez az uc-ca,

Az első bárom sornál körben állva dalol a sereg. Egy leány vagy fiú a kör közepén. A harmadik sornál — *Öleld, öleld* — párt választ a körből — ha fiú, leányt, ha leány, fiút — s dalütemre táncolva lépeget vele jobbra-balra. A *járad-járad* sornál dal- és táncütem meggyorsul, a táncoló pár pörögve forog. Az utolsó sornál — *Szállj ki most* — kiugrik a lány a körből, vagy a fiú, ha ő volt a választó — sa választott lány vagy fiú marad benn s így folyik tovább a játék.

Kedvelt játékuk a *Kertiök alatt kis pilláncs*. Kislányok dalolják körbeállva s egymás kezét fogva. Akinek a nevét beledalolják — *Pávaszömű kis Mariska* — megfordul s háttal a többinek járja és éneklí tovább a játékot. Addig játszanak, míg valamennyi meg nem fordul.

Giusto

Ker-tök a-latt kis pilláncs, kis pilláncsi rózsá. Rózsá volnék,
pi-ros volnék, pénz volnék, csejűdül-nék, Ka-ri-ka volnék, fordul-nék,
Cincem, láncom, cser-na, Zöld galamb zsir-ja,
Pá-va-szö-mű kis du-lis-ka, fordulj an-gyal. mód-ra!

Rokon a hidasi-mestör játékkal a *Bújj-bújj, zöld ág*.

Giusto

Bújj,bújj, zöld ág, zöld le-ve-lecs-ke, nyitva van az
a-rary-ha-pu, csakbujjatok rajta. Nyisd ki ró-zsám ka-pu-dat
Hadd ke-rű-löm vá-ra-dat
ka-pu-dat, Szi-ta-szi-ta - pén-tök, Babszér-da.
vá-ra-dat! sze-re-löm csü-tör-tök,

Két leány egymás kezét fogva fölemelt karral hidat csinál, a többiek láncba fogózva dalszóra átvonulnak alatta. Az egyik hidtartó lány köztük való titkos megegyezéssel aranyalma, a másik aranykörte. Az utolsó sor utolsó szótagánál le-

csapódik a híd. Akit ér — mindenki iparkodik az utolsó sor felé, hogy ne őt érje — a hidasok félrehívják, sűgva megkérdik tőle, melyiket választja: az aranyalmát-e vagy az aranykörtét. Azért sűgva, hogy a többi meg ne tudja, melyik egyik, melyik másik. Amelyiket mondja, a mellé áll szintén fölemelt karral hidat képezve s már két hídon át kígyózik dalszóval tovább a sereg. Újra lecsap a híd, újra választ, akit ér, akit választ, áll mellé s már három a híd. A sereg kígyózik tovább a három hídon s így folyik a játék, míg valamennyire le nem csapódik a híd. A végén két sereg van már: az aranyalmáé s az aranykörtéé. Most *várat*: egyenes vonalat húznak. Mindenki az előtte álló derekát átfogva föláll a vár előtt egyenes vonalban, széniben* a két sereg. A két első megfogja egymás kezét s húz itt is, ott is mind a két csapat. Akit átrántanak a vonalon, kiáll a játékból s amelyik párt a színen marad, az győz.

A szövé-s-fonást is végigjátsszak, vagy legalább dalolják, mert az egész játék annyi, hogy dalütemre körbejárnak s aki-nek nevét mondják, az megfordul s háttal a többinek járja tovább.

Giusto

Szöj-jetek la'nyok! Hadd osea. dül-jön, Szűjűnk, szűjűnk
 Fon-ja-tok, lá'nyok! Hadd pen-dül-jön!
 ken-döt! Ki-nek szűjűnk ken-döt? Szűjűnk I-lo-da'-nak!

A következő gyermekverset Farkas Éva 68 éves mondta el Kákicson 1934-ben. Hogy mit játszottak mellé 60 évvel ez-előtt s a dallamot már elfeledte.

Sári Péter András
 Kocsis Ilonával
 A tálat is mögégette,
 Mégis vígon járja.
 A Katának vize mellett
 Vizerere hap-hap-hap —
 Szöbb a papné, mind a pap.

Ugyancsak megvolt szerinte 60 évvel ezelőtt is a *sérigé-zés* — ma *sirikézésnek* mondják. (L. Mészöly Gedeon tanulmányát a Magyar Nyelv 1928. évfolyamában a *ser*, *sir* ős finn-ugor szótőről.) Cipőjük, vagy meztelen lábuk orrát összeértetve, jobb kézzel a másik bal-, balkézzel a másik jobb-kezét erősen fogva, hátrafeszült testtel, a vers egyhangú, de annál hangosabban

mondott ütemére himbálózva, minden ütemnél pillanatra megállva körbeforog két kislány. Az utolsó sornál kezecseréltek.

1. Húzd—húzd — maga—dat!
 Én is — húzom — maga—mat.
 Maj mög—mondom — a bi—rónak,
 Hogy ê—loptad — a zsi—bámat —
 Accë — szívem — a ka—csódat!

% Húzd—húzd — maga—dat!
 Én is — húzom — maga—mat.
 Szél — fújja — pántli—kamat —
 Harmat — éri — a szók—nyámat —
 Kapsz — szoknyát — kapsz!

Ugyancsak játszották Farkas Éva szerint 60 éve már a *Gyertök elő, ludaim-at* is. Az egyik oldalon egy gyermek áll, ez a libapásztor. Szemben vele jó távol összefogódzva sok gyermek. Ezek a ludak. Még egy gyermek — a farkas — közben valahol egy bokorban megbúvik. Megindul a párbeszéd libapásztor és vezérgúnár között. Az utolsó sornál rohannak a libák a libapásztor felé, de a farkas is előugrik s akit ér, elkap.

— Gyertök elő, lúdaim!
 — Nem merők.
 — Mitű?
 — Farkastú.
 — Hon a farkas?
 — Bokor alatt.
 — Mit csinyá?
 — Mozdózik.
 — Mibe mozdózik?
 — Arany *melöncébe* (kerek teknő).
 — Mibe törüközik?
 — Hímösök farkába.
 — Ég apátok, anyátok!

A következő töredéket Sandó Katalin 48 éves mondta el 1934-ben. A drávafoki iskolában játszották 40 éve. A hozzá való játékot már elfeledte. Ez is utánzó-játék lehetett.

— Mit mos, mit mos, kis mönyecske?
 — Pittyot-pattyot-patyolatot.

Kedvelt játékuk volt az *Álljunk körbe, víg leányok* kezdetű. Kis lányok kört formálnak. Belül a körön jár mellettük a királyasszony. Az utolsó sornál választ s a következő fordulón az lesz helyette a királyasszony.

1. Álljunk körbe, víg leányok,
Szép angyali mosolygások.
Kettő szerül, éggy középrül,
Legyen köztünk királyasszony.
2. Ezt választom, ezt a szép-jót,
Rózsabimbó alá valót.
Járok-járok, míg találok,
Mögkerülöm a világot.

A következő négy játék közül az első hármat csak fiúk játszották, a negyedikbe is csak akkor vettek föl lányt, ha kevés volt a fiú.

Csülkőzés. Egyenes vonalat — *várat* — húztak. Vár előtt föláll 8—10 fiú. Kezükből bot. 10—12 m-re előttük talpán megálló fácskát — *csülköt* — állít föl a kanász. Ennek nincs botja. Most félreáll. A többi fiú egyszerre dob a csülökre. Csülök is, botok is szerte röpülnek. A kanásznak hirtelen oda kell ugrani, helyére állítani a csülköt, de oly ügyesen és gyorsan, hogy még ideje legyen botot is fölkapni. Ha sikerül — az lesz a kanász, aki bot nélkül marad.

Karikázás. Vastagabb gömbfárol, lehetőleg böckös részen, karikát fűrészelnék s szépen *kimikájják*. A böckökből készült, tehát nem könnyen hasadó karikának *zsújkarika* a neve. *Zsújkarlához* horgas *ütőia-kópis* jár. A kópist rendesen a *rezulában* (fiatal erdő) vágják. Vastagabb ágból kinövő vékonyabb ág. A vékonyabb ágat kb. 1 m-re vágják. EH a nyél. A vastagabb ját kb. 25 cm-re. Ez az ütő.

Most föláll két csapat szembe egymással elszórt lánban — ki közelebb, ki távolabb a másik csapattól, ki jobbra, ki balra, ki középtájon. Az egyik csapat elé leteszik a karikát. Kiáll valaki, a legjobb játékos s a kópissal bűgva vágja a másik csapat felé. Villámgyorsan ugranak elé, akik felé röpül s vágják vissza, amíg meg nem *döglik*, azaz: vagy röpül még, vagy gurul. Legszebb ütés volt a *címör*: zúgva, magasan röpül a karika a levegőben. A félmagas röptű neve: *bókráncsfenék*, a csak földön gurulóé: *tojáshéj*. Különösen a visszavágáshoz nagy ügyesség kellett s annyira szerették, hogy az én gyermekkoromban még legények is játszották. Amelyik seregnék több volt a *címöre*, az győzött. Téres hely kellett a végigjátszáshoz. Idegenből behurcolt nemzetközi játékok ezt az ősi szép játékot is kiszorították.

Cúzázás. Mi a *cúca*? Kb. 10—15 cm-es ágvéget egyik végén kihegyeznek, másik végébe kis fűróval lyukat fúrnak, ebbe erős lúdtollszár-véget, kb. 10 cm-re elvágottat, lepihézett dugnak úgy, hogy szilárdan álljon s a tollszár lyukába két véko-

nyabb, pihés tollszárat erősítenek. Most a fácska nem hegyezett végét oldalt kb. 2 cm-re bevágják, ebbe a bevágásba húz a gyermek egy pálcavégre erősített madzagot. A pálcát meglóbálja, a *cúca* a madzagszélelől toronymagasságyira felrepül s miután a *cúca* súlypontja a fa kihegyezett vége felé van, függőleges irányban tér vissza s hegyével beléáll a földbe. Szólás is van róla: „Ügy tarti a fejét, mind a *cúca*” (t. i. a csecsemő, aki már fejét emelgeti). V. ö. *Cúc*.

Zsugózás. Négyszög alakú várat húznak. Egyik sereg be-megy. A másik sereg félrevonul *zsugózni*, azaz: súgva megbeszélük, kinek a ruhája alá rejtsek az egyetlen *csönget* (~ lapda). De mind úgy tartja kezét ruhája alatt, mintha nála volna. Visszamennek s megindul a küzdelem várbeliek és ostromlók között. Kintiek kívül a váron, várbeliek belül nyargalnak s egyszer csak kiröpül a *csöng*e. Akit eltalál, kiáll a játékból. Ha nem talál, a dobásvétő áll ki. De a várbeliek is dobják a fölkapott csönget a szerteszaladó ostromlókra, s ha valakit eltalálnak, az is kiáll. De a dobásvétő is. Most visszazúdul az ostromló csapat, de már látják, kinél a csönge. S így folyik a játék mindaddig, amíg egyik csapat *le nem szödi* a másikat. Mikor egy marad már csak az ostromló csapatból, egymagában nyargalja körül a várat, úgy mondják, hogy *sürget* vagy *sirget*. Ha mind le tudja szedni a várbelieket, újra az ostromlók mennek *súgni*, ha nem: várbeliek lesznek az ostromlók.

Még néhány sorsoló és egyéb gyermekmondókát írok le:

Árkot — ugrott — a ci—gány,
 Kitő—rött a — lá—ba,
 Ê—mönt — a bi — röhó:
 Tögye — kalo—dá—ba!
 Belë — tötte — kalo—dába,
 Szaka — mönt a — v.....ba.
 Inc — pinc!
 Të — vagy — kint!

Innend — alul — Somos — tombul,
 Gyünnek — a ci—gá—nyok,
 Ketten — únek — egy ló—háton,
 Dórom—bért csi—nyá—nak.
 Száz — doré — deren — doré,
 Ama — forgó — diny—nye,
 Cucke — rende — pomá — rende,
 Sári — vári — don—gó.

Ögötim-Bögötim vogul ártószellem rontása is ideszáll rigó képében sorsoló versikéink közé. A szavak értelmét a *Szállások* c. fejezetben magyaráztam meg:

Ögyödöm — bögyödöm — tik vál—lára,
 Szóll (v. száll) a — rigó — rákon—cára,
 Cél — lára — cönö — gére,
 Cucc ki — madár — a me — zőre!
 Hüccs — ki! — Akaszd — ki!
 Hadd szá — radjon — oda — ki!
 Ha az — ördög — gyün — ne:
 Kosa — rába — tön — ne,
 Menná — jobban — sinná — rénná,
 Anna — jobban — vin — ne.

Ögyödöm — bögyödöm — tengör — tánc,
 Hajdú — sógor — mit ki — vánsz?
 Nem ki — vánok — egye — bet,
 Csak egy — szelet — kénye — ret,
 Haj — mát — *fodor* — *mát*,⁵
 Mög egy — bütykös — palin — kát.
 (Vagy: Vess ki, — PétÖr, — palo — tát!)

Madarak — voltunk — földre — szálltunk,
 Búza — szömöt — szödö — géltünk —
 Hányat — szóttél — te?

Gyíkény — Gyákány,
 Gyün a Gyuri — bátyám,
 Tököt hoz a — hátán,
 Hentörög a — ládán,
 Az ajtóig — mog vissza
 Jó a kenyér — a hússá.

Gyíkény — Gyákány,
 Gyün a Gyura — bátyám,
 Macskát hoz a — hátán,
 Kutyát mög a — vállán.
 Ha nehéz, — letöszí,
 Ha ehös lössz, — mögöszí.

Porban ütemre vonalakat húzogatnak körben ülve,
 nagy kört ültek körül:

Vagi — vági — fát —
 De mi — csoda — fát?
 Régi — eköty — tyét.
 Aki — velem — vörs,⁶
 És is — avvá — vörs.
 Fogagy — gyunk föl — egy pint — borba,
 Hogy ez — húszon — kettő.

Mikor a denevér esti szürkülettel végigsuhog az utcán, bujtorjással, sapkával dobálnak feléje a levegőbe s így hívják:

Denevér, denevér,
Gyere haza vacsorára,
Mézes pálinkára!

A kormos-nyakú bika is végigszalad az utcán. Ijedten rebbennek szét a sipkahajgálók föl a templomkerítésbe B onnan kiabálják:

Bika, bika, borona,
Gyün a város-katona.
Sót-sót a bikának,
Élős fejszét a nyakának,
Fehér tálat a májának —
Bú, bika — bú.

Cigány megy végig az uccán. Arra is rákiabálnak:

Túrút öszik a cigány,
Veszekedik az uccán,
Kérök tüle, de nem ad,
Még azt mondja: pofon vág.

Ünnep tavasszal a gólya érkezése. Mikor az első körívet írja *turzos* (borzas) fészke táján, tíz-tizenöt torok is orgonázza egyszerre felé:

Gólya, gólya, gilice,
Látom, lábod véröske.
Tót gyerök vágta,
Magyar gyerök gyógyította,
Icögette — bicögette,
Dombra hengörgette.

Gólya, gólya, gilice,
Lábod újjá picike,
Vér csöpög belülié
Likas tekenyőbe.

Kint a *vágásokon* a fűzfák sárga *cicamacái* (barkái) in-tegetnek már. Fölszedelőznek. Csillogó szemmel dugja három-negy kispajtás a kétkrajcáros bugyiit zsebébe —

Bécsi bicska, fanyelű,
Ha éveszik, mögkerű —

s megy-megy a himbálódzó, integető *cicamacás berök* felé. Kinezi a maga fűzfasípjának valót, lenyisszenti, kiszabja, síplikat előre bevágja s hogy héjjá leválják, boldogan ütögeti körül a fanyelűvel. S hogy még könnyebben válják, mondókája is van hozzá:

Kelé — kelé — fűzfa,
Somogyvári bikkfa,
Gyűnnek a törökök
Síppá, dobba,
Nádi hegedűvé.

JEGYZETEK:

¹ Körben forgás, örvénylő forgás.

² Ki lössz a *humró?* — így is mondják. Akinek bekötik a szemét, vagy maga takarja el a szemét.

³ T. i. a képzeletbeli haranggal.

⁴ Pillangó. Mindig pilláncsnak mondják.

⁵ Ennek az értelmére nem tudtam rábukkanni.

⁶ Versenyre kél. Sandó Katalinék (50 éves, Kákics) játszották 40 éve Drávafokon, öregek tanították őket rá, hát nagyon régi játék lehet.

X.

Regölés. Köszöntők.

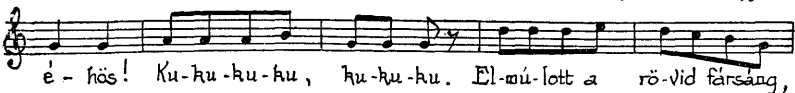
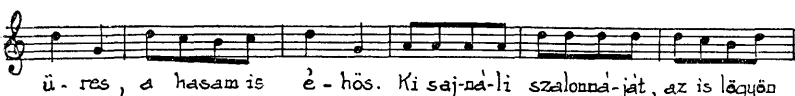
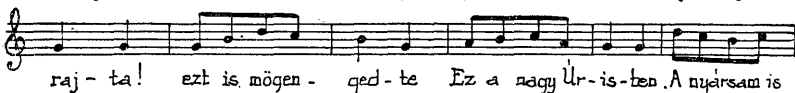
A regöléssel még egy lépéssel közelebb vagyunk a tiszta költészethez. Többnyire dallama is van. Mindig valami ősi szokás és hozzáfűződő cselekmény kíséri. Mivel ezek a cselekmények, mozdulatok és szokások épen olyan fontosak, mint maga a dal és dallam s minden darabja külön magyarázatra szorul, lézert tárgyalom külön fejezetben. S minden föllelhető sort közlök a más vidéken már talált darabok kiegészítése és a velük való összehasonlítás végett.

Mindig a maga napján, hatásfokozó, néha jelképes eszközökkel, cselekvénnyel és öltözékben jelenik meg többnyire másod-magával a *regő* vagy *regi*, s mondja hát versben, legtöbbször dallammal az alkalomhoz kötött áldáskívánásait s veszi el jutalmát. Legszebb s legtöbb változatban élő ilyen köszöntés a *farsangolás*.

A *farsangoló* mindig másod-magával jelenik meg. Koldusnak öltözik. Fején csúcsos, csupa-lik sipka. Egyik likán tollsöprű integet. Rongyos szűr derékon kócmadzaggal vagy láncsal átkötve. Cafatos bocskor. Lábszárra tekert bocskor-«szíjon leliffenő kapcaruha. Egyik kezében görbe bot — fordítva — bunkójával a kezében. Nyögve, görnyedve, bicegve húzza maga után. Másik kezében ágbogas nyárs — tüskéire tűzdelt szalonnával. Már a külseje jókedvet hoz magával. Hát még amit mond! A mestorgörénda-vastag-szalonna fölemlegése. Az áldás, amit hoznak: sereg-angyal szállását hirdetik a házra. Az aranyeke — aranyostor bájos képzete. A tréfás fenyegetés, a móka — ha morc volna a gazda, fősvény a gazdaszony. S a sokszáz-éves dallam egyhangú, rithmikus föl-alászállása. Verbunk-léptekkel jár mellé jobbra-balra billegő táncot. A hipp-hopp-nál mindkét lábbal levegőbe ugrik. Bot zökken, lánc csörren. Ki tudna ellenállni ennyi csábításnak¹? Asszony, — elő a *pecsinyével* (szalonna)! S szaporodik ágason a szalonna, — sok szegény hetekre szóló, nem megvetendő ele-

sége. Mire falu közepére ér, már nem fér a nyársra. Mire falu végére ér, már a 100 éves, rissz-rossz tarisznya is dagad az oldalon. Kutya *kajkol* (vonít). Egy-egy zuhanás kiskapun a bottal: hadd *kajkoljon* még jobban. Amott *kalcolva* (sírva) emelgeti lábát egy másik. Vagy a *regi* (regős) emelgeti, vagy a kutya. Nincs középút. A bot ezt is elintézi. Amerre járnak, láрма, csődület, fölfordulás, kacagás. Ez a *farsangolás*.

Giusto.

Nagyházi Kovács Juli 67 éves, Kákics, 1926.

Nyolc különböző szövegváltozatát szedtem össze. Mind-egyik ad a teljes szöveghez valamit. Három közülük *balázso-lásba* olvad. Az elsőt — íme — dallammal közlöm. Még 1930-ban átadtam Lajtha László útján a Néprajzi Múzeum zenei gyűjtésének.

Csúszunk-másztunk a jégön,
 Szintúgy buktunk a jégön,
 Szabadságot kértünk,
 Bokrétát kötöttünk,
 Hogy ide jöhettünk.
 Emléközzünk Szen-Balázusra,
 Hogy ma vagyon napja,
 Hogy többeket mögérhessünk,
 Az Úr-Isten adja!
 Nyerjük el áldását,
 Itthol maradását,
 Minnyájunktól távoztassék
 Torkunknak fáj asa.
 Ide figyelmezzén,
 Tanulságot végyen —
 A *bürücske*¹ magjával
 Nem fogom gyalázni, —
 Házatokból kis sereg,
 Jőjjön ki tanyázni.
 Akkora darab szalonna,
 Mind egy mestor-gërënda,
 De jó vóna, ha vóna!

Egy Garvaj nevű cigány ezelőtt 35—40 évvel. Kálmán Sándor emlékezete után — 51 éves, Kákics, 1934.

Emlékezzünk Szén Balázusra,
 Hogy ma vagyon napja,
 Hogy többeket mögérhessünk
 Az Úr-Isten adja!
 Nyerjük el áldását,
 Itthol maradását,
 Minnyájunktól távoztassék
 Torkunknak fájása.
 Ide figyelmezzén,
 Tanulságot végyen,
 A *bürücske* magjával
 Nem fogom gyalázni.
 Adjon az Úr-Isten
 Ennek a gazdának,

Nyolc kis ökröt,
 Két kis béröst,
 Aranyekét a földébe,
 Aranyostort a kezébe.
 Hípp-hopp — farsang,
 Lóringó farsang,
 Itt ölték az ártányt,
 Nem adják a máját,
 Csak a szalonnáját.

Szigetvári cigányok házában, 1985.

Hípp-hopp — farsang!
 Itt ölték az ártányt,
 Nem adják a máját.
 Csak a szalonnáját.
 Csúszunk, buktunk a jégön,
 Szintúgy másztunk a jégön,
 Szabadságot vöttünk,
 Hogy idejöhettünk.
 Kelj föl, gazda, kelj föl!
 Száll az Isten a házadra,
 Sereg angyalával,
 Vetött asztalával,
 Teli poharával.
 Adjon az Úr-Isten
 Ennek a gazdának
 Négy kis ökröt,
 Két kis béröst,
 Aranyekét a földjébe,
 Arany-ostort a kezébe
 Hej ja, régi — rajta!
 Ezt is mögengedte
 Ez a nagy Úr-Isten.
 A nyársam is üres,
 A hasam is éhös,
 Ki sajnálja szalonnáját,
 Lögyön az is éhös!
 Ku-ku-ku-ku-ku-ku.
 Elmúlt a rövid farsang,
 De mi azt nem bánjuk,
 Sirassák a lányok
 Itthon maradások,
 Kiknek a nagy mérög miatt
 Ráncos az orcájok.
 Kolbász, sódar, szalonna,

Akkora, mind éggy gërënda,
 Jó vóna, ha vóna.
 Kicsiny gyermek vagyok én,
 Nagy szalonnát várok én,
 Szalonnaevésből
 Szorgalmatost várok.

Farkas Éva 63 éves, Kákics, 1930.

Hopp-hopp-fársáng!
 Itt ölték az ártányt,
 Nem adják a máját,
 Csak a szalonnáját.
 Itt is annak, ott is annak
 A jámbor bázáná!
 Csúszunk-másztunk a jégön,
 Bokrétát kötöttünk,
 Szabadságot vöttünk,
 Hogy ide jöhessünk.
 Adjon az Úr-Isten
 Ennek a gazdának
 Két szép béröst,
 Nyolc kis ökröt,
 Arany-ekét a földjébe
 Arany-ostort a kezébe —
 Haj, regő — rajta!
 Bokrétás kalapja.
 Az Úr-Isten azt is mögengedte,
 Hogy ide jöhettünk,
 Bokrétát kötöttünk,
 Ennek a kislánynak
 Fejére töhettünk.

Varga Lajos 18 éves, Kákics, 1930.

Hopp-hopp (v. hópó) — farsang,
 Lőringő farsang!
 Itt ölték az ártányt,
 Nem adják a máját,
 Csak a szalonnáját.
 Adjon az Úr-Isten
 Ennek a gazdának
 Nyolc kis ökröt,
 Négy kis béröst,
 Arany ekét a földjébe,
 Aranyostort a kezébe,

Haj, regi — rajta!
 (Vagy: Hóringó — rajta!)
 Ezt is mögengedte
 Az a nagy Úr-Isten.
 Ágyúszájú tarisznya
 Vágyakozik tikmonyra,
 Ebbe nyárba nem vót benne,
 Maj talán lössz a farsangba.
 Hípp-hopp-fársáng,
 Lóringó farsang, —
 Isten álgya mög kigyelmetöket!
 Bokrétás kalapja.
 Högyös-bögyös szarkaláb,
 Horgas-borgas disznóláb.
 Itt is annak, amit annak
 A jámbor házáná!
 Aki nem ád szalonnát,
 Kiütöm az ablakát.
 Kelj föl, asszony, kelj föl,
 Csald mög az uradat,
 Ne sajnájjad mögmecceni
 Darab szalonnádat!

Benedek József, Szaporca, 1934.

Hópó — farsang,
 Lóringó farsang,
 Itt Ölték az ártányt,
 Nem adják a máját,
 Csak a szalonnáját.
 Itt is annak, amit annak
 A jámbor házáná!
 Csúsztunk-másztunk a jégön,
 Bokrétát kötöttünk,
 Hogy ide jöhettünk,
 Högyös-bögyös szarkaláb,
 Horgas-borgas disznóláb,
 Ku—ku—ku—kuk.

Nagy Balog Józsefné, Szaporca, 1934.

Emlékezzünk Szen-Balázsra,
 Hogy ma vagyon napja,
 Hogy többször is mögérhessünk,
 Az Úr-Isten adja!
 Nyerjünk el áldását,

Itthol maradását,
 Minnyájunktól távoztassék
 Torkunknak fáj asa!
 Tátott szájú tarisznya
 Vágyakozik tikmonyra,
 Nem vót benne ebbe nyárba,
 Maj talán lössz a farsangba
 Högyös-bögyös szarkaláb,
 Horgas-borgas disznóláb.
 Hipp-hopp-fársáng,
 Lőringő farsang!
 Kelj föl, asszony, kelj föl,
 Csald mög az uradat,
 Ne sajnájjad mögmecceni
 Darab szalonnádat!
 Itt is annak, amit annak
 A jámbor házáná.
 Aki nem ád szalonnát,
 Kiütöm az ablakát.
 Misemondó ruha
 Mi abroszunk vóna,
 A derága ostya
 Mi kenyérünk vóna.
 Csornatói Samu,
 Előtted a hamu,
 Melegödj nála,
 Szomszédunk két lánya,
 Sára és Zsuzsanna,
 Két csípőre sánta.
 Hőj, regi — rajta!
 Bokrétás kalapja.
 A hasam is éhös,
 A nyársam is üres,
 Ha sajnálod szalánnádat,
 Légy magad is éhös!

Előbbi szaporcai asszony, aki nem emlékezett már tisztán a szövegre, írta le egy másik asszony diktálása után.

A *karácsonyi köszöntőt* bethlehemesek mondták s elvéve mondják ma is. Kemény papirosból, vagy fából kicsi kápolnát építenek. Oldalát színes papirosokkal fődik be. Benne kicsiny jászol, jászolban baba-Jézuska. S kicsi gyertya, amit a köszöntés idejére meggyújtanak. Én alábbi dallammal közölt szöveget már gyermekkoromban még sokszor hallottam bethlehemesektől is. Úgy látszik, sok ilyen rigmus és mondóka átszállt

ma már *kenyérkereseként* cigányok s más függelék-népek ajakára. Érdemes volna föl kutatni egész rigmusanyagukat.

Giusto

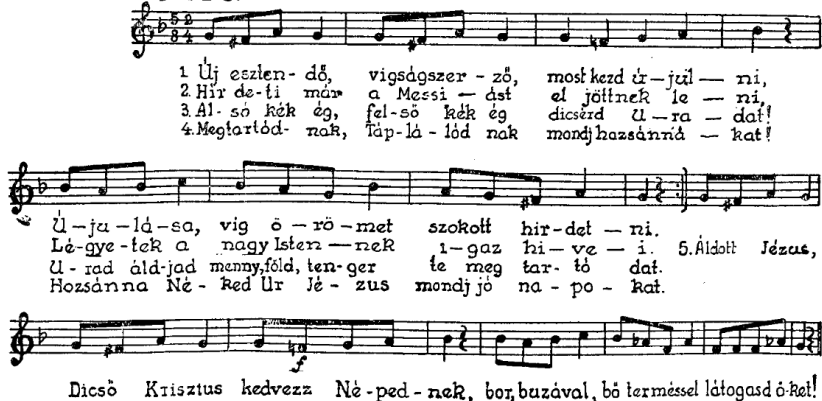

Harsogjatok réztrombiták, d'ez-zus szü-le-té-sén! Hej, Szűztől született,
Szentlé-lektől fo-ga-dott, Esz-ter-gályos pá-ros an-gyal, ál-dottak mondjátok
Futok, ménék Du-ná-nak, fogok fényes halac-kát, teszem tányé-romba
hüldöm Is-te-nem-nek. Is-ten tartsa bé-kes-séget minden i-gaz háznak.

Az *esztergályos* szó kétségkívül szövegromlás. Az egyik angyal *Gábor* volt. (Lukács ev. 1:26—38.) De ki volt a másik? A *Szentlélektől fogadott* kifejezés egyezik az Ó-Mária-siralom megfelelő helyével. A *Futok, ménék Dunának* sorral kezdődő négy sor remek alliteratioi s rithmusa egyik legősibb magyar verstörödéinket sejtetik.

Az *újévi köszöntő* szövege már tudálékosabb szerzőre vall, de az ének *alsó kék ég* s *felső kék ég-ve* osztása középkori, sőt őskeresztyén theologiai felfogásra, vagy még jobban annak hatására vall. Tehát nem tegnapi keletű. Ime:

Giusto.

1 Új eszlen-dő, vig-ságszer-ző, most kezd ú-ju-l - ni,
2 Hir de-ti már a Messi - st el jöttek le - ni,
3 Al - ső kék ég, fel-ső kék ég dicsérd Ú - ra - dat!
4. Megtartód - nak, táp-lá - lód nak mondj hozsánná - kat!

Ú - ju - lá - sa, vig ö - ró - met szokott hir-det - ni.
Lé - gye - tek a nagy Isten - nek i - gaz hi - ve - i. 5. Áldott Jézus,
Ú - rad áld-jad menny,föld, ten - ger te meg tar - tó dat.
Hozsánna Né - Red Úr Jé - zus mondj jó na - po - kat.

Dicső Krisztus kedvez Né - ped - nek, bor, buzával, bő terméssel látogasd ő-ke!.

Rendszerint gyermekek mondták, akik új-év estéjén csengőkkel nyargalták végig az utcát s itt-ott egy-egy hamu-

val telt rossz fazekat vágta nagy zuhanással egyik-másik kapuhoz. A dallammal mondott rigmus után dallamtalanul így folytatták:

Légyen, midőn a Noé galambja,
Mert megszűnt az özönvíz habja,
Nyugvást lele a bárkába,
Zöld ágat hozza szájába.
Mi is hát e rigmusokkal
Beköszöntünk ez újesztendőnek estéjén. Ámen.

Ide tartozik az *aproszentöki kotyolás* is. A kitty-kottyoló göcsre ül le a házban s a göcsöt *totyolva*² s kezével olyan mozdulatokkal, mintha minden irányban magot szórna láthatatlan sok-sok csibe felé, a következő verset mondja:

Kitty-kotty-kettő —
Galaginyavessző, —
Az én monyam kettő.
Ügy mögűjje tükja-lúdja a monyát,
Mind én ezt a kettőt.

Azután előkapja öbléből a 8 ágra font geleginya (galagonya)- vagy más vesszőkorbáncot (korbáncot), végigver vele mindenkit a házban következő szavakkal: — *Egységös lögyön! Kelésös ne lögyön!* Ha tudják, elveszik tőle a korbáncot, a kijáró *kisuprálás* (kivesszőzés) kíséretében. A korbáncot egy évre elteszik s attól a *korbáncstól* baromfiak jól tojnak s ők-maguk nem lesznek kelésesek.

Még egy kedves népszokással összekötött nevezetes nap volt: a húsvét után következő vasárnap. Neve máig is: *mátkázó vasárnap*. Ezen a napon folyt le a nagy lányok életében nagyon kedves és nagyon fontos *mátkázás*. Vitte a nagy lány legkedvesebb lánypajtásának, leendő komaasszonyának az egy életre szóló *mátkaság* jegyét: a *mátkatálat*. Mi volt a szép tarka keszkenyővel letakart mátkatálban? — Kicsi f any élen keresztben álló gyufavastag bádogcső, végébe ecsetformán selyemfonalat húznak. Ez volt a tojás-hímező *gica*. Ezzel a *gicá*-val hímezett tojások kandikáltak ki a komatáלבól — a leány maga hímezte. Karon többszörösen körültekert, *cafrangos szélű szödött pánk*. *Sütt-főtt perez*. Ez is mind a maga munkája. Tál közepén szép csokor pántlika. Csokor között papiroslap, rajta ez a versike:

Mátka, mátká, mátkázzunk,
Hónap déré komázzunk,

Ha éljünk, ha haljunk,
Mindég mátkák maradjunk.

Bement a lány a házba, megcsókolta leendő mátkáját s átadta a mátkatálat. Ha a lánypajtás elfogadta a mátkaságot, visszacsókolta lánypajtását, elvette a tálat s megköszönte. S következő évben vitte is vissza már a mátkatálat. Ha ugyan akkorra nem *komátal* lett belőle. A *mátkázás* megbecsülése volt az egész háznak. Síríg tartott a mátkaság s kedves volt, amikor ősz hajú szülikök is *mátkámozták* egymást.

JEGYZETEK:

¹ Talán hangátvétéssel *bürökcséből*.

² Alsó részével ütögetve.

Népköltészet

Sok értékes darabját láttuk eddig is már. *Sírató-költészet, táncokat, játékokat kísérő költészet, regölés.* Külön fejezetben tárgyaltam csak azért, mert költészetten kívül *másról is* szó volt, és ez a más épen olyan fontos volt, néha fontosabb, mint a kísérő-költészet. De ami belőlük *költészet* volt, ide *is* tartozik, és a népköltészetre jellemző vonásokat ebből a *kísérő-költészetből* is kiemelem majd és tárgyalni akarom.

Van-e külön *ormánysági* népköltészet? Van. Pl. a *sírató-költészet* annyira magának az esetről-esetre fájdalommal eltelő szívnek önkéntelen kibuzgása, hogy csak itt és csak ebben az alakban élt mindenegy darabja. Olyan, mint a kibuggyanó forrásvíz: — nem is szűrhetette át előbb más patak a vizét. Van egy-egy itt történt esemény után támadt dal (*Büki Gyuri Ledő Pannát megölte*, — *A lopódi nagy tölösbe* aminek megvan a valószínűsége, hogy itt támadt. Csak a *valószínűsége*, mert ki tudja: az alakot, amibe öntötte ez a nép az itt történt eseményt, nem készen kapta-e már és csak alakított rajtái Mert pl. *Pápainé balladáját* is négy különböző dallamon énekli, magának követeli, egy kémesi tornácos ház pitarajtáján a rablók keze között vergődő özvegy papné lábkörme nyomát is mutogatja, azt is tudja, hogy árulásért gyilkolták le, — mégis ki tudná megmondani, hol és hogyan támadt ez az országosan ismert népballada¹? S ki merné kimondani, hogy innen vagy onnan eredt! így vagyunk a népköltészet minden igazgyöngyével. Támadt, — ki tudja, hol és hogyan? Szállt tovább — ki tudná a határait lezárni: eddig és ne tovább?! Sokezer szív dobbant meg rá, forgatta, csiszolta, — nemzedék adta nemzedéknek tovább, alakított rajta, szállt újra vissza, ahonnan indult, dallamnak, szövegnek már külön élete van, egy darab élet, egy szál tökéletesen kinyílt virága a tömegléleknek. S annyira sajátos, annyira magán hordja a maga jellemző vonásait, hogy azt mondom rá: íme, a *magyar* dal. Nem mondhatom hát, hogy

ormánysági, vagy *tiszaháti*, vagy *kiskunsági*. A magyar nép lakta föld egyetlen dal- és dallam-terület. Ki tudta pl. eddig, hogy a csak erdélyinek gondolt vadul táncoló özvegy balladája Baranyában is megvan értékes változatban? (Berze-féle gyűjtés). Vagy az én gyűjtésemből való *Zörög a citromy a kerbe* kezdetű dal dallama — Lajtha szerint — „helyenkint hangról-hangra megegyezik a Bartók könyvében található 26. sz. tekerő-pataki (Csík m.) alakkal”. S mit szóljunk még csudálatosabb egyezésekhez? A *Kiskákicsi kanális* kezdetű dal utolsó dallamsora ütemben és hangban tökéletesen egyezik a Bartók *Népzenénk és a szomszéd népek népzeneje* c. könyvében 44/c. szám alatt közölt *cseremisiz-dallam* utolsó sorával. S mit azokhoz a dallamsajátságokhoz, amik legalább 3000 esztendőös finn-ugor, török-tatár zenekultúra minden más zenekultúrától megkülönböztető öröksége! (Pentaton-hangsor, quint ereszkedéssel dallam másik fele elsőnek ismétlése, stb.) Bővelkedik mind-ebben az ormánysági nép dallamköltészete. Ki merné elmondani hát épen a magyar dal- és dallamkincs legjellegzetesebb darabjaira, hogy ez és ez Somogyé, Tiszahaté, vagy Erdélyé, ehhez Ormányságnak vagy Göcsejnek már semmi köze, mikor talán évezredek keze csiszolt rajta? Hol nem járt az a könnyen szálló hang születése óta? Mi hát Ormányság dalköltészete? Mi Tiszahaté? Mi Erdélyé? Az, amit Ormányság, vagy Tiszahát, vagy Erdély népe *egynek* tudott magával. Amiben benne volt a *lelke*. Ha tehát Ormányság népköltészetéről akarok írni, mit sem jelent, hogy ez és ez a gyöngye él-e másutt is, gyűjtötték és megörökítették-e más vidéken is, — mindent egyes-egyedül az jelent, mi élt ennek a népnek ajakán úgy, hogy a szíve is benne volt, annak a dalnak édes mézét szízza és hangulatát érezte?

Gazdag volt-e ebben a dalban Ormányság lelke? Dús-gazdag volt. Csak az a töredék, amit nekem, késői utódnak, nagy részében majdnem a föld alól kellett előkaparnom — harminc-negyven évvel ezelőtt mit hozhatott volna egy komoly gyűjtés? — több mint 300 darabra rúg. Ebből Bartók 50 darabot talált, amit az országos gyűjtésbe fel öhajtott venni mint olyant, ami vagy ismeretlen még, vagy változat. Mennyi drága ősi dallamkincs eldugva világtól elzárt falukban, még eldugottabb puszták mélyén. Egyszerű béresekre találtam, akiknek ajkáról és szívéből csakúgy áradt a legtisztább költészet, nem egy dallam évszázadok rég feledett dallamát és szövegét-zendítve újra értékes változatban. Én ennek a gyűjtésnek maradandóbb darabjait veszem hát alapul az ormánysági dalkincs tárgyalásánál. A világháború nagy zökkenőt jelentett. Előtte minde-nütt dal: utcán, mezőn, hazavonuló napszamosok ajakán, házban, játék-közben, gondtalan órákon. Annyira dalolt ez a nép,

mindig, hogy mikor, mint kis-diák, más vidékre kerültem, néhány hónapra önkéntelenül is megkérdeztem: hát itt nem szoktak dalolni? S ha dalolnak, mindig azt az egyet dalolják? Baksay Ormányság népét a magyarság legdalosabb ágának nevezi. A világháború után majdnem a temető csöndje borult erre a népre. Vagy érzi-e, hogy közeleg a vég”? Sírja felé készül? Egy-egy lakodalom ha belekiált ebbe a nagy csöndbe. Az se a régi.

Mi volt a hangszer, amivel maga kísérte énekét! Gyermekkoromból emlékszem még *dudára*. Falumban ma is van még egy öreg, hosszú, mélyszavú, *ötlikú-furuglya*. Néha bele is fúj még a 80 felé ballagó gazdája. A *nyelve öreg* Győri Ferenc szerint *tőfagyomborúból* (tölgyfagyöngy) a legjobb. Kemény-Ő mindig abból készítette. Van *vadkörtefagyomború* is. Piros a *bubúccsa* (bogyó), az ritkaság. Nyelve mellett a lika: a *hódgya*. Annál szebb hangja van, minél hosszabb a dereka lyukaktól a sípig. Öreg Győri Ferenc *ókor-máskor ékkis ecötöt szokott belebukni*. Fújhatta akkor *estétű röggelig, mög nem tikkadt*. Sajátságos, zümmögő hangot ad bele ő maga is játék közben. — Nagyon szerették és maguk készítették a *citorát* is. Egy-egy vasárnap délután legények-lányok jártak is rá. Kitűnően tudott egyik-másik *falevélen* muzsikálni, fűzfa-, láncsika-levélen, útifűvön, — most is fülemben a hangja. Érdekes, böggőszerű hangokat csaltak ki a *hőbögő-ből*. Tejesfazékra disznóhólyagot kötnek. Közepébe cirokszárat állítottak — de nem átfúrva a hólyagot — végét belekötötték a hólyagba. Két ujjukat nyálazták, azt huzigálták a cirokszárán s az adta a különös, dörmögő hangot. Többnyire gyerekek játszottak vele. Ugyancsak gyerekhangszer volt a hársfa- vagy fűzfakéregből tekert trombita. Száján keskeny. Vége felé öblösödő. Az oldalakat tüskével szurkolták össze. S az elmélázó percek kedves hangja volt a *fütty*. A szántó, búza-, szénahordó, faragó fiatal szív szórakozása. Lelket adott bele. Más népi hangszerről nem tudok. A hegedűt cigány kezében szerette csak. A trombita sváb vidékekről ha verődött néha ide. Legigazibb hangszere pedig a szíve volt, amit nagyon megtöltött valami, vagy a bánat, vagy a jókedv s kiömlött, ami bele nem fért.

Mi volt *tartalma* s mi volt *alakja* ennek a költészetnek?

A már ismert *sírató-költészet*en, *tánc- és játék-kísérő költészet*en, s a *regölesen* túl következőképen osztom fel anyagomat: *Járkáló-bujdosó költészet*, *virágénekek*, *lakodalmi*, *tréfás* és *bordalok* s végül *katona-dalok*.

Járkáló-bujdosó nótáknak nevezte az ormánysági nép a betyár- és pásztorélet dalait.

Vagy bánat szövi át, vagy duhaj jókedv, hetyke önérzet, de gyöngéd érzés édesanya, szerető felé. *Békókujcs* csőr-

ren, lólábak dobognak kinn az éjszakai *gyóttákon*. Nyargal is már a kiszakított 6 pejszikó — amére a nap lejár.

Amott legel hat pejszikó magába,
Mínd a hatnak békóba van a lába.
— Ergye, pajtás, térítsd vissza a csikót,
Hadd vögyem le a lábáru a békót.

— Ha levögyük a lábáru a békót,
Hát azután mere hajtsuk a csikót?
— Majd éhajtsuk ára, mere nap lejár,
Ára, tudom, a gazdája úgysen jár.

Siklóstól Kapósig nyúló rengeteg. Bujdosás. Mennyi bánatos szépsége ennek az erdőjáró bujdoklásnak. Odahallik az édesanya sirása:

Edősanyám azon sirat engömet,
Ha möghalok, ki temet el engömet?
Majd eltemet az én kedves pajtásom,
Kivel én ezt a zöld erdőt bejárom.

Bujdosó madár röppen föl előtte. Se hazája, se tanyája, minden bokor a szállása. Nem árvább mint én.

Bujdosik az árva madár,
Míndön ágon szállást talál.
Hát egy ilyen árva, mint én,
Hogyne bujdosnék hát szegény!

Kifosztott gerlice-fészket lát. Nem mondja ki, de a maga kifosztott fészke jár előtte. Milyen üres az a kis ház otthon! S milyen megindító, ahogy szólongatja bujdosó testvérét:

Lám mögmondtam, bús gerlice,
Ne rakj fészket az útszélre,
Mer az úton sokan járnak,
Kisfiádra rátalálnak.

S telesír nagy árvaságával erdőt, mezőt, vadligetet:

Erdők, mezők, vadligetök —
De sokat jártam bennetök!
Ott jártam én az vadakkal,
Sírtam a kis madarakkal.

Még bűnbánatát is ott zokogja el:

Én Istenöm, rendölj szállást!
Meguntam már a bujkálást.
Sűrű erdőbe bujkálást,
Sík mezőbe a nagy futást.

Erdő mélyén lobog a tűz. Ki főz a bujdosónak meleg vacsorát? Ott kuporog szürbe takarózva két-három szegénylegény. Tarisznya mélyéről — melyik kanász-, gulyás-tanyán kapta? — szalonna kerül a nyársra —

Falevéltre csöpögteti a zsírlját,
Avvá kenyi fekete göndör hajját.

De azért nincs uraság, akivel cserélne:

Bakonyerdő a szállásom,
Százhusz; betyár a pajtásom,
Az urakkal nem cserélök,
Betyár löszök, amíg élök.

Rengeteg eltűnik. Kiterül előtted a puszta képe. Kanászok, gulyások, csikósok tanyája. Betyárok testvére mind:

Amoda le hármashalom,
Körülepte azt a barom.
Ha legeli, hadd legelje:
Kedves rózsám van mellette.

Kurjogatás, lárma. Száz szilaj tinó rohan Össze-vissza, s bög magosra tartott orral:

Szilaj a babám gúlája,
Nem mönt el a más kutjára.

Mért nem iszik hát a maga vályúján! Mert —

Eltörött a kutam gémje —
Hol itatok hónap déré?

De —

Pántlikát kötök a gémre,
Mégis mögitatok dére.

Száraz nyár. Nincs eső. Ember-állat szenved.

Nem vót a mútt nyáron esső,
Nem vót a nyájamnak mező.
Ej, de rossz is vót tanyázni:
Sokat kellött éccakázni.

Megint kurjogatas. Szilaj csikók vágató dobogása:

Lóra, csikós, lóra, elszaladt a ménös,
Elszaladt a ménös,
Csak egyedül maradt a pányván a nyergös,
Csak egyedül maradt a pányván a nyergös.

Olyan a dallama-szövege ennek a dalnak, hogy szinte hallod a szaladó lábak dobaját. Nincs baj ott, ahol három bujtár van:

Van bujtárom, hirös három,
De párjukat nem találom,
Sern Somogyba, sēm Tolnába,
Csak a hirös Boronyába-

Éget a nap. Tikkad a torok. Nincs a három bujtár sehol:

Egyik iszik a Füzesbe,
A másik a Levelesbe,
A harmadik el van zárva
Az aradi nagy fogházba.

De a számadó is felejtkezik. Kinek a búja nagyobb?
Szamaráé, vagy magáé?

Szürke szamár szomorkodik,
A gazdája jó bort iszik.

Míg odajár, éli világát a bujtár:

Tiszta bokráncs, nincs hús benne —
Ergye pajtás, hozzá bele!
Hozzál ürüt, harangossat,
Azt a fekete bangyossat!

Hogyne élné világát, mikor —

Két hete mút, avvagy három,
Múte a számadót várom.

Hanem egyszer mégis ideér:

Amoda gyün, amind látom,
Seregeszürke számaron.

— Jónapot, édös buj tárom!
Van-ë a juhom közt károm?
— Nincsen károm, de nem is lössz,
Míg ez a nyáj kezemön lössz.

— Dehogy nincsen! De bizony van!
Hát a vezérürü hol van?
— Kutyák mögitták a vérit,
Zsidó elvitte a bőrit.

Csárda mélyén ott kurjogat a betyár is már a számadóval, bujtárral. Nagy a keserűség a nótában:

Irigyeim, sokan vattok,
Mind a kutyák, úgy ugattok.
Hagyok nékik víg napokat,
Had ugassák ki magukat.

Cigány vetődik. Dobog a láb a *csikós-csárdásra*: *Dunárú fúj a szél*, — *Húzódj mellém, maj nem ér!* Kimennek a falu lányai is.

Esött a hó, éngöm belepött,
Ez a kislány éngöm szeretött,
Vöttem néki cukrot, perezöt,
Anna jobban éngöm szeretött.

Lobog a vitézkötés hátul. Már párosan járvák:

Uccu, rózsám, ugorj éggyet,
Ne sajnád a cipellődet! Hejeha!
Ha leszakad, maj én vöszök,
Azér, rózsám, tiéd löszök! Hejeha!

Van-e szebb a deli kanászlegény táncánál?

Mögismerni ja kanászt
Még a járásárú,
Tűzött-fűzött bocskorárú,
Tarisznyaszí jjárú.

Láb megáll. Dal elhallgat. Esik már a hó. Szegény betyár-legény maga marad. De mi az, ami ott feketéllik?

Marócsai nagy fogadó —
Onnan nézőm, esik a hó.
Feketősnek rám a sasok,
Gyűnnek értem a zsandárok.

S a *járkáló-bujdosó* költészetnek újra szomorú területe tűnik föl: a börtön.

Békésértek engöm Pécsre,
Nagy törvényszék eleibe.
Rám mondták a szentenciát:
Nyolc esztendőt, vagy a halált.

Vajon ki gondóta ezt ki:
Nyolc éveket itt töltsek ki?
Ölég vóna még egy fél is,
Gondózkodhatnék azon is.

Ráday képe is fölkomorlik:

Túl a Dunán, a Bácska-kerületbe
Most a Ráday uralkodik benne.
Ha elcsíphet egy vagy két betyár-legényt,
Szeretőjét nem látja többet szegény.

Nem egész világ Bácska:

Van még Boronyába sok szilaj csikó,
Ara a Ráday nem tartozandó.

Azért tudja, hogy előbb-utóbb *menni kell*. S megsajdul a szíve mélyén valami:

Búsan szól a dorozsmai nagy harang,
Húzza áztat három árva vadgalamb.
Azok húzzák a szomorú versőket:
Itt köll hagyni a kedves szeretőmet.

De benne sír a dalban szeretője sírása is. Három strófa:
— kerek ballada.

Csütörtökön este,
Csak azt vöttem észre:

A légrádi rétön
Vasra vagyok verve.

Ára gyün angyalom,
Sirat engöm nagyon.
— Ne sirass, angyalom,
Fáj a szívem nagyon.

Kis-pejlovam lába,
Csak azt kalapájja:
Vason a gazdája,
Nincs, ki vakargájja.

A *lopódi nagy tölös* balladája is megtelik sírással. Bödő Böske keresi a szeretőjét:

Még az este azt hallotta,
Ere vitte fakó lova.
Lobogott az gyolcs gatya ja,
Kilenc pandúr a nyomába.

S vonulnak előttünk egymásután a nagy *járkáló-bujdosók*:

Nézz ki, Marcsa, nézz ki,
Ablakod félfáján!
Mast késérik *Bogár Imrét*
Bársony paripáján.

Utána *Séta Pista*. Szinte számlálad ütemes lépését,
amint megy — halál elől vagy halálba¹? —

Tizenkettő, tizenhárom, tizennégy —
Hát tő, szegény Séta Pista, hová mégy?
— Elmögyök a boronyai határba —
Nem születtem én az akasztófára.

Subri pajtás is ott vonszolja magát *leszegött* fejjel, *her-
vadtán*:

Subri pajtás, Subri pajtás,
Hogyan teccik a vándorlás?
— Ej-huj! — Nem jól teccik,
Mer a rózsám halva fekszik.

Fábián Jóska forgatja fokosát a zsandárok felé:

Csak azt kérdik: Hovál, hovál, betyár?
— Távozz túlem, kutya némöt zsandár!

Fábián Pista két kezét is kötözni akarják. Egy-két zsandárnak nem rakja össze:

Maj akkor is éggyet érök véle,
Ha kerülök hatfan zsandárkézre.

Ott *Patkó Pista* rúgta hétpatkós lován a csárda-udvarra.

Itt *Csali Pista* bukik le lováról.

Lova lába mögbotlott egy fenyőbe,
Csali Pistát ott fogták el örökre.

Belekiált a nagy együttesbe a *névtelen betyár* is, kinek szilaj csikájára kilenc zsandár alkuszik a fehérvári vásárban.

Szilaj csikó nem eladó,
Nem is zsandár alá való,
Mer ha azon zsandár úne,
Még az madár is rab lönne.

Fehér László balladája is ott sír az ormánysági ajkakon két változatban is. Az egyik töredék gyönyörű pentaton dallammal. A Függelék-ben közlöm. A másik csak szöveg. Miután az ismertem négy változat között a legtökéletesebbnek s a magyar népballadák egyik legszebb gyöngyének látom, közlöm, az egészet Kis Szabó Mihály után, Ranótfapuszta, 1935.

Fehér László lovat lopott
A fekete halom alatt.
Ostorával nagyot pattant,
Behallatszik Gönc városba.

Gönc városba: — Rajta! — Rajta! —
Fehér László el van fogva.
Fehér László el van fogva,
Vallatásra beszólítva.

— Van-é apád? Van-é anyád?
— Nincsen apám, nincsen anyám,
Csak egyetlen hűgocskám van,
Kinek neve Fehér Anna.

Fehér Anna meghallotta,
Hogy a bátyja fogva volna,
Leszalad az istállóba,
Istállónak ajtajába:

— Fogd be, kocsis, a lovakat,
Rakd föl a sok aranyomat!
Holnap mögyünk messze útra,
Bátyám szabadítására.

— Bíró uram, — aggyon Isten!
Hoztam néked sok aranyat,
Hoztam néked sok aranyat:
Szabadítsd ki a bátyámat!

— Nem kell nékem sok aranyod,
Csak egy éjjeli hálásod.
Hájjal velem az éccaka,
Bátyád szabad egy órára.

Fehér Anna semmit sem szól,
Végigsétál a folyosón,
Folyosórúl folyosóra,
Mögy a börtön ajtaj ara.

— Fehér László, édös bátyám,
Hallod-ë, mit mond a bíró?
Háj jak vele az éccaka:
Szabad löszöl egy órára.

— Ne hájj vele a disznóval,
Az akasztani valóval!
Néköd lányságodat vöszi,
Néköm pedig fejem vöszi.

Fehér Anna semmit sem szól,
Végigsétál a folyosón,
Folyosórúl folyosóra,
Mögy a bíró ajtajára ...

— Bíró uram, eggy az óra —
Mi zörög az istállóba?

— Lovat visznek itatásra,
Zabla zörög a szájába.

Fehér Anna semmit sem szól,
Végigsétál a folyosón,
Folyosórúl folyosóra,
Mögy a börtön ajtajára.

— Fehér László, édös bátyám,

Ébren vagy-ë, vagy meghaltál? —
 Felelik a többi rabok:
 — Ne itt keresd a bátyádat!

Zöld erdőbe, zöld mezőbe,
 Sűrű erdő közepébe,
 Sűrű erdő közepébe:
 Akasztófa tetejébe.

Fehér Anna semmit sem szól,
 Összeroskad a folyosón. —
 Folyosóruul folyosóra
 Mogy a bíró ajtajára:

— Nem átkozlak, nem szokásom:
 Mozdóvized vérré vájjon,
 Törüközöd lángot hánnyon,
 A kenyered kővé vájjon!

Tizenhárom sor patika
 Ūrűjön ki a számodra,
 Tizönhárom szekér szalma
 Rohaggyon el az ágyadba!

Tizönhárom esztendeig
 Nyomjad az ágyad fenékig
 Tizönhárom esztendőre
 Vigyenek a temetőbe!

A már említett neveken és balladákön kívül a, következő balladák éltek még az ormánysági nép ajakán:

*Nem messze van ide kis Margita, Landorvári Dorka,
 Büki Gyuri Ledő Pannát mögölte, Pápainé, Idegön szél ütött
 mög a pusztába, Megöltek egy legényt, Sági bíró lánya, Szödri
 báró lánya.*

Befejezem ezt a szakaszt a pusztáról-pusztára bujdosó, mindig a más földjét túró, szótalan, nehéz járású s nehéz bánatú, emberi sorsra is alig méltatott, szegény béres bujdosó dalával:

1. Ökröm van a rétön,
 Gulyám a vetésön,
 Taligám a barázdába,
 Magam a csárdába ...
2. Bérös az én nevem,
 Béresnek születtem.

Közelget az újesztendő,
Gyün a szekér értem.

3. Bánom az ökrömet,
Vas járom-szögemet,
Vastengölös szekeremet,
Kedves szeretőmet.
4. Szabad a madárnak
Szabad-szárnyon járnai,
Hát énnéköm mér nem szabad
A babámhoz járnai?

Virágénekek. Olyan nagy terület s olyan egyetemes, hogy el se különíthető a többbitől. Át- meg átszővi úgyszólván valamennyit. Sehol annyi érzés, sehol annyi szín, mint ezekben a dalokban. Mintha két marokkal szórná valami tündérkéz, hol sírva, hol kacagva a rózsákat. S nincs azokban a virágokban, képekben semmi csináltság. Ahogy Isten keze megalkotta.

Van-e pl. találóbb képe a szerelemnek, aminek csak tövise és fájdalma van, a tüsökrózsánál?

Búza, búza, búza, de szép tábla búza,
Annak közepibe van egy tüsökrózsa»
Olyan tüskés mindön ága,
Nem áj ja a madár lába...

Hát a magára maradt bánatnak a levele-hullott levendulánál? Mindenütt beérett reménység, ringó búzatábla, de a közepében a levendula — az vagyok én:

Búza, búza, búza, de szép tábla búza,
Annak közepibe két szál levendula.
Levendula levél nélkül: —
Mast vagyok szerető nélkül...

Az epedő, befelé síró vágynak van-e szebb képe *ellentétül* a szabadon szálló madár képénél?

Szabad a madárnak
Ágrul-ágra szállni: —
Csak énnéköm nem szabad
— Hej, csak énnéköm nem szabad
A babámhoz járnai.

Hát a játszi incselgés nevetett-e már természetesebb
képben?

Látod, babám, látod,
Azt a száraz ágat? —
Maj mikor az kivirágzik,
Akkor löszök párod.

A naiv képzelet arányossága dobált-e már bajosabb hy-
perbólákat valaki elé?

Fölszántatom a kákicsi temetőt,
Vetők bele a lovamnak legyellőt,
Magamat is odavetöm tearózsának:
Aki szeret, szakítson le magának.

Fölszántatom, fölszántatom
A kákicsi nagy uccát,
Vetők bele, vetők bele
Piros pünkösdi rózsát.

Ha az a föld, ha aa a föld
Piros rózsát terömnne:
Mindön szőke-barna kislány
Csak éngömet szeretne.

Titkon, rejtegetve hordott seb fájdalmát lehet-e tökélete-
sebb képpel elmondani?

Most kaszálják a kákicsi léniát,
Elvágják a sárgarigó balszárnyát.
Szárnya fáj, lába fáj,
Szárnya-lába, jaj, de fáj! —
Most tudtam mög, hogy a rózsám kihoz jár.

Dévaj kacagás hujjogat bele szilaj muzsika zúgásába.
Dobog a láb:

Ki az urát, ki az urát nem szereti,
Rántott levest, rántott levest főzzön neki.
Úgy mögsózza, paprikázza,
Hogy a hideg hetvenhéccör is kirázza.

Majd újra elnémul a hang. Nincs zokogása. De van-e
mélyebb fájdalom a hangtalan fájdalomnál?

Barna kislány kisétál a temetőbe.
Kék nefelejcs-koszorú van a kezébe,

Nem találja babájának a sírhalmát: —
Visszaviszi kék nefelejcs-koszorúját.

Olyan mély a bánata, hogy erdő-mező egyetlen nagy halottasénekek:

Amêre én járok, még a fák is sírnak,
Gyöngye ágaikról falevelek hullnak.

S vonulnak egymásután végetnemérő sorban a harmatosabbnál-harmatosabb képek. Zsuppos háztető. Elhordta a szél. Majd bezsuppoltatom. Azért, hogy födelem legyen? Nem.

Ára jár a kisangyalom,
Beccsalogatom.

Ott a *csikóménös* elejét fordítja vissza valakinek a rózsája. Hogy kárt ne tegyen. A vetésben? Nem lát az se vetést, se erdőt, csak egyetlenegy *tearózsa bokrot* — Mindent elmond neki az az egyetlen kép:— *Le ne ögye tearózsa levelét*. S tolnak a képek egymásután:

Túl a Tiszán mandulafa virágzik,
Mandulája vízbe hullik, elázik.
Teröm még a mandulafa — tyuhaj! — mandulát:
Baranyába nevelik a szép kis lányt.

Túl a Tiszán van egy cüvek leütve,
Ahhoz van a kispejlovam mögkötve.
Elszakadt a kispejlovam kantárkötele: —
Kis angyalom, rég el vagy már felejtve.

S felel vissza a sírigtartó hűség finom, halk szomorúsága. Olyan, mint mikor a harang utolsót kondul s annak az utolsó kondulásnak utolsó rezdülését némán, magadba rogyva hallgatod:

Kisangyalom, ha möguntál szeretni,
Szabad néköd más szeretőt keresni.
Adjon az ég szöbbit-jobbat nálamná —
Néköm pedig csak olyant, min tē vótá...

Ott befagyott tó csillog szürkén. Hol iszik a babám lova öleget? Itt rezgőnyárfá hullatja levelét. A búcsúzó kedves képe. Sokszor nem is értjük az áradó szavakat és képeket Nagyon tele a szív valamivel, nagyon akar egy *miétre* feleletet kapni, hát fölteszi a maga érthetetlen, kedves, olyan festői kérdéseit,

hogy a sok miért után föltehesse azt az egyetlen miértet,
ami fáj:

Mér nincs mindön lánynak kút az udvarába!
Aranyos diófa pitarajtájába?
Kerek a teteje, bodor a levele —
Mér nincs mindön lánynak igaz szeretője?

Nyári piros alma integet a fáról: a boldog egyesülés
jele. Kedvesét látja mögötte. Kedvese mögött annak beteg édes-
anyját, aki tudni sem akar róla. S már könnyek között
mosolyog a kép:

Addig ne is lögyön egészsége,
Míg én nem löszök a fia felesége.

S nem beszél-e szavak nélkül is ez a kép?

Hát tē, kislány, — recece — mit vizöl a kosárba?
Mi van a tē szived alá bezárva?
— Olyan bánat, ki se meröm mondani: —
Nem akar a — recece — kisangyalom szeretni.

Beszél néha egyetlen fölemelt kar *mozdulata* is. Plasztikus kép:

Táng-lik — táng-lik — a gödörbe —
A kovács, a kovács a méhelbe.
úgy mögveri azt a vasat,
Hogy a szíve, hogy a szíve maj möghasad.

S fejezték-e ki már tömörebben és festőibben a hervadás
képét?

Piros orcád halovány at virágzik.

Néha egyetlen szál virág említése csak s tökéletesen jellemes valakit:

Karikós a vadkörtefa virága,
Karikós a kanászlegény gatyája,
Karikós a kanászlegény gatyája,
Kilátszik a szödött-szárú csizmája.

Szétterülő szödött gatyá: nem olyan-e, mint a szétterülő,

fehér vadkörte-szirmok? S a szödött-szárú csizma: mint a vadkörte-virág feketés bibeszálai?

Van úgy, hogy egyetlen kép tér vissza több versszakon refrénszerűen. Csak egy-egy tollat vagy mozdulatot igazít rajta a kéz, de tragédia bontakozik ki belőle, oly tökéletes a háttér:

Marócsai temető sáncába,
Három páva sétái egy sorjába.
Mindegyiknek aranyos a szárnya...
Tőled, babám, de el vagyok zárva.

Komor a háttér: temető. Mint a rabság. De rajta a képzetet aranyos pávái járnak. Valakinek a képe, akit szeret.

Marócsai temető sáncába,
Három páva sétál egy sorjába,
Szárnya alatt aranyos a tolla-----
Most vagyok a szabaduló sorba.

Már nem az egész szárny aranyos. Csak a szárnya *alatt valahol*. Valaki előttem jár mindig, de mivel fogad, ha haza jutok? Lesz-e az enyém, vagy sel

Marócsai temető sáncába,
Három páva sétál egy sorjába,
Szárnyaival csak azt verögeti:
Kit szerettem, el köll felejteni.

Már semmi aranyat sem lát a szárnyon, csak a szomorú szárnycsapkodást, hogy annál komorabbnak lássék a temető képe: *el köll felejteni*.

Mesterkéletlen, egyszerű szerkezet. Peregnek az események, de alig néhány szóban. Mesteri rajz. Nem tudod egyetlen műfajba begyúrni. Ballada? Mit beszél el a költemény? Néhány sóhajtást hallasz csupán. Az is líra. Hol a drámai cselekmény? A lihegő párbeszéddek? Egyetlen hang beszél csupán. Akármi, de műremek.

Temető eltűnik. Hat ablakos, nagy sárga ház integet már két csillogó szem felé:

Nem messze van bodorfai majorság,
Abba lakik a Percel-uraság,
Hat ablakja sárga, sárgára van kifőstve —
Az én rózsám parádés-kocsis benne.

De magas ám a kákicsi bíró háza is. Kilenc zsalugá-
tëros.

Tizedikön maga néz ki a bíró: —
Hej — csönd, legényök! — Möggyütt a szolgabíró!

Kinek parancsol a bíró? S vág a hetyke nézés a kilenc
zsalugáter felé:

Bëizentem a kákicsi bírónak,
Csinyátassa mög a sáros utamat,
Csinyátassa mög a sáros utamat,
Sej — hadd kísérjem haza a galambomat!

S megint olyan hang, mint a gilebúgás:

Két fa között kisütött a holdvilág, —
Olyan vagy tē, mind a pipitér-virág,
Fele fehér, fele sárga, felemás,
Mögöl engöm a sok keserű sirás.

Ha nem leszek már, tudom eljár mégis a síromhoz va-
laki. Ünnepe csöndje legyen az, amikor ott sír!

Ha möghalok, möghagyom a babámnak:
Ne sirasson hétköznap, csak vasárnap,
Mer vasárnap ráér hozzám kigyünni,
Könnyeivel a síromat öntözni.

De, amíg odáig eljutok, puha vánkos sincs, ahova feje-
met lehajtsam:

Mögátkozott engöm az édesanyám,
Hogy ne lögyön sēm országom, sem hazám:
Tüskebokor lögyön az én szállásom,
Ott se lögyön soha mögmaradásom.

Mint a leveles nádat az esőcsöpp, úgy hajtja lefelé a
bánat:

Bú ebédöm, bú vacsorám,
Bú énnéköm mindön órám —
Leveles a nád, de lehajlott,
Engöm a szeretöm elhagyott.

De a mély bánatból kilázad a büszke önérzet s harsány
kacagás rak pontot a búra:

Ha elhagyott, én nem bánom,
Lössz helyötte tizenhárom —
Leveles a nád, de lehajlott,
Engöm a szeretóm elhagyott.

Ha elhagyott, járjon maga,
Mind az uraság számára —
Leveles a nád, de lehajlott,
Engöm a szeretóm elhagyott.

Ott a kanyargó, messzire futó patak vizében kergeti hűtlen szeretője képét:

Kis-kákicsi kanális, —
Elhagyott a babám is —

Itt a boldogság képét rajzolgatja valaki arcáról, akit meg se csókolhat A megszólalásig találkozik a két kép:

*Piros alma csutája —
Sebős a babám szája,
Mög kell annak gyógyulni,
Ha mög akar csókolni.*

Kanális után ott csillog a halastó is:

Kis kákicsi halastó, halastó —
Beleestem kocsistól, lovastól,
Aki engöm kivönne belüle,
Annak lönnék igaz szeretője.

S vonulnak előttünk a boldog szerelem túlradó hyperbolái.

Mi lehetetlen annak, aki szeret?

Kis kákicsi templom tornyán,
Pölakadt a szalagom.
Kis kákicsi templom tornyán,
Fölakadt a szalagom.
Gyere, babám, akasszad ki,
Ha szeretóm akarsz lönni.

Csillagokkal van elintéznivalója:

Csillagok, csillagok, szépön ragyogjatok,
Ennek a legénynek utat mutassatok!

Még a barázdaszél is tulipánt virágzik:

Ára alá a Baranya-szélbe,
Kinyílott a tulipán
A barázdaszélbe.

Csak a csillagok nyelvén tudja elmondani, ami benne van:

Olyan vagyok, mind a csillagos ég.

Nincsen szenvedés azért, akit szeret:

Esik eső, jaj, de nagyon fázom,
Kis pej lovam térdig áll a sárba.
— Kis pej lovam, szenvedj a gazdádér,
Sej — huj! Én is szenvedők egy barna lányér!

S milyen édes a boldogság csicsergése! Dal lesz belőle:

— Hol jártál tē, rózsám, ilyen korán,
Hogy a fényös cipőd harmatos má?
— A kis kerbe jártam,
Violát gyomláltam,
Kisangyalom.

— Hoztál-e violát a számomra,
Kit föltűzzek vasárnap a kalapomra?
Hadd tuggya mög a világ,
Hogy mink szeretjük egymást,
Kisangyalom!

— Nem hoztam violát a számodra,
Kit föltűzzél vasárnap a kalapodra.
Ne tuggya mög a világ,
Hogy mink szeretjük egymást,
Kisangyalom!

Lehet-e három egyszerű strófában, egyszerű eszközökkel
többet elmondani?

Hogyne áldaná még azt is, aki annak a drága életnek
magvát elvetette:

Már minálunk kerbe teröm a nád,
Bús gerlice elvitte az magvát: —
Áldd mög, Isten, azt az édősanyát,
Aki neköm nevéte az lányát.

Hadd fejezzem be a boldog-szerelem énekét a „*Szól a kakas már*” ma is élő változatával. Sírban nyugvó, hűséges, öreg szolgám, Fóris István dalolta előttem. Vagy hetven éve tanulta egy Kallós János nevű hegypásztor nagybátyjától. Ebben a dalban nem *zöld erdőbe, zöld mezőbe*, hanem:

A kákicsi kiserdőbe
Sétál egy madár.

De négyszáz esztendő óta ugyanazzal a hűséggel vár valakit:

Várj, rózsám, várj —
Nem sokáig vársz!
Ha az Isten néked rendelt,
Tiéd leszek már ...

Lakodalmi, tréfás- és bordalok. — Jó részüket ismertetem már a megfelelő fejezetekben. Kevés dolgunk lesz velük. *Kocsira, ládám, Édősanyám, adjon Isten jó estét, Ez az udvar be vagyon kerítve, Nem az ám az asszony, Édősanyám voltál, Éva, szívem, Éva, Muzsika szól hangossan, Abi-Bábi de beteg, Hogy a csibe, hogy?* Ez eddig mind fiatalok kurjogatása, tánca volt.

De a vének is akarnak valamit. Elhallgat a muzsika. Ki tud olyat, amit más nem tud! S versengve dalolnak az öregek. Hol az egyik kezdi, hol a másik:

Möghát má a szüle,
Nincs má többé szüle. — Hej!
Ki mondi má a tikoknak:
Na-bé-na! — Na-bé-na!?

Karban felelnek vissza az öreg asszonyok:

Öreg embör nem jó zsáknak,
Sem abrakos tarisznyának,
Retye-rutya lakik benne,
Kihullik a zab belüle.

Megint egy magányos öreg zendít rá:

Hej! — Eltörött a sárga bögre,
Édös szülém mögvert érte ...
Nincs a tótnak, de nem is vót annyi lelke,
Mind ahányszor édös szülém mögvert érte.

Újra a másik kezdi:

Láttam én egy szúnyogot,
Láttam én egy szúnyogot,
Nagyobb vót egy lóná,
Nagyobb vót egy lóná.

Kisütöttem a zsírját,
Kisütöttem a zsírját,
Több lótt száz akóná,
Több lótt száz akóná.

Aki eztet éhiszi;
Aki eztet nem hiszi;
Bolondabb egy lóná,
Bolondabb egy lóná.

Harsány nevetés Kiszárad bele a torok. Fogja a másik
az *üjegöt*:

Réce van a vízbe,
Bor van az üjegbe:
Hajtsuk, hajtsuk,
Hajtsuk ki belőle!

Vág vissza a másik:

Adott Isten szekeret,
Szekerembe kereket,
Üjegömbe feneket,
Kibül iszom eleget.

Még nagyobb kacagás. Vége a párbajnak. De csak azért,
hogy hús torok együtt harsogja tovább:

Jó bor teröm gyúdi högyön,
Nagyharsányba — ha-ha —
De jó vóna a sült kappan
Cintányérba — ha-ha!
Igyál, jó pajtásom,
Tüled nem sajnálom,
Sokáig éjj!
Már az apám meghagyta,
Mikor a csöbröt hordta:
Igyál, igyál, igyál, igyál,
Házambéli fajta!

Ki bírja tovább lefelé fordított *üjgyszájjal*? S míg *gólog* (kortyog) a bor a száraz gégeesapon lefelé, húzza, húzza egész társaság az utolsó *gyű* szót. Csak hadd *gólogjon*!

Ennek a gazdának jó kocsija van,
Jó kocsija előtt jó két lova van,
Mégis mikor högynek hajtja,
Tüske-bokor megakasztja,
És azt mondja: gyú-ű-ű-ű-ű-ű!

S csillog a humor és csillognak a szemek tovább: Aggyon Isten több *észt!* (Ész az ormánysági nyelvben: esz. De mégsem az észrt érti, hanem amit ugyanúgy ejt ki, az *eszt*, t. i. bort.) Gólog az *ez*, harsog újra a dal:

Möghat néköm az apám,
Nagy birtokot hagyott rám:
Három borgyú kötele,
Mög egy vasvilla nyele.

Pönget a banda. Tréfa elhallgat. De táncütemre s muzsikaszóra hujjogatva száll a dal tovább:

A kákicsi nagy határ, —
Sej — ridi — ridi — rájrom —
Ami szívünk egygyütt jár —
Sej — ridi — ridi — rájrom —

Sëm a bíró, sëm a pap —
Ridi — ridi — rájrom —
Minket el nem választhat —
Sej — ridi — ridi — rájrom.

A kákicsi nyócas szám —
Sej — ridi — ridi — rájrom —
Ott lakik egy barna lány,
Sej — ridi — ridi — rájrom.

Selömkendő a nyakán —
Ridi — ridi — rájrom.
Béröslegény a karján —
Sej — ridi — ridi — rájrom.

S szalad a jókedv föl a magas égig:

Ej — hai — haj!

Letörött a galy.
 Fölmásztam a fára
 Egy almáér —
 Rózsám, nem annálak
 Az anyádér.

Katonadalok. — Néhány régi dalon kívül el a világháború katonadalaiig többnyire országosan ismert dalokat dalolt az ormánysági nép is. A nem ismertek között van két olyan kincs, amely a magyar népköltészet legremekőbb darabjai közé tartozik. Mind a kettő Kákicsról való.

Az egyik tömör katonaballada: *Űtik a rézdobot.* Rohannak az események a fájdalom egy-egy sóhaján, vagy jajgató kitörésén át.

Megbotlott pejlovam,
 Szép hazám határán,
 Lovam a vásáron,
 Magam a rabságon.

Fújdogál a szellő
 Magyar hazám felől —
 Sokat gondolkodom,
 Régi babám felől.

Szövegét és dallamát a Függelék-ben közlöm.

A másik gyöngy — szövege és dallama gyöngy — a: *Mögütik a dobot* kezdetű dal. Megy a *sok szegény embör*, sír a sok szegény mönyecske: *özvegy ön kell hagyni.* Nincs a sírásukból semmi, csak két szomorú kép jár a szemük előtt, de *wz* a négy sor a költészet legtisztább ormaira visz föl:

Hervad az a rózsá,
 Kinek töve nincsen,
 Bággyad az a madár,
 Kinek párja nincsen.

Szintén a Függelék-ben közlöm.

Megtaláltam a *Síriában egy faluban mi történt?* somogybaranyai változatát is:

Hajjátok-e a Cuszába mi történt¹?
 Gerbej Lacit a csárdába mögölték.
 Hosszi nyelvű bajnét mönt a szívébe,
 Arcra borult a csárda közepébe.

Utolsó szava édesanyjának szól. Pajtásai kocsira rakják,

viszik hát édesanyjához végig a barcsi nagy uccán. S az utolsó versszak ismét a Pálfi Pista változata:

Dombon van a pálfalusi temető,
Gerbej Laci sírja benn a legelső...

Van egy régi dal egy síró huszárról is. Az utolsó sor mondja el bánata okát:

Ha fölül a huszár sötét pej lovára,
Lehúzza csákóját jászos homlokára,
Lehúzza csákóját jászos homlokára.

Lehúzza csákóját jászos homlokára,
Hullik sűrű könnye piros orcájára,
Hullik sűrű könnye piros orcájára.

Amêre én járok, még a fák is sírnak,
Gyöngye ágaikról levelek hullanak,
Gyöngye ágaikról levelek hullanak.

Hulljatok, levelek, rejtsetök el engöm,
Mer az én galambom mást szeret, nem engöm,
Mer az én galambom mást szeret, nem engöm.

Fölrémlik a nájzucskai kaszárnya képe sok baranyai tízeshuszár epedő hazavágyásával:

Nájzucskai kaszárnya, bátokos a teteje, —
Tízes huszár holttestét mas visszék ki belüle,
Kispej lova siratja: hol van a gazdája? —
Nájzucskai temetőbe nyugszik a sírjába.

A fehérvári kaszárnya is ott sötétlik:

Fehérvári kaszárnya, de magos a teteje,
De sok szegény legénynek benne van a kis könyve.
Lám az enyém nincs benne, itt van a zsebömbbe,
Három évi szenvedésöm van belejegyzve.

A pécsi kaszárnya se marad el:

Gyöngye a nád, lehajlik a földre, —
Sír a babám, elhallik messzére,
Elhallik a pécsi kaszárnyába —
Mögszabadulok, babám, nemsokára.

Mindig az a *léha jutó nád* van előtte:

Katona az én életöm,
Baloldalon a f egy veröm,
Ha én áztat mögzörgetöm,
Sirat engöm a kedvesöm.

Sirat engöm a madár is,
Érttem lehajlik az ág is,
Az is azér hajlik a földre:
Szóna hozzám, ha lőhetne.

Talán babájánál is többet dalol édesanyjáról:

Ere alá a távolba csipkebokor látszik,
Mellette az öreg honvéd szépön masérozik.
Ne maséroz, honvédbaka, mer elfáradsz nagyon,
Nincsen itten az édősanyád, aki mögsirasson.

Sok szép dal virágzott ki a katonasorozás fáján. Édes-
anyja onnan se marad el. S képzelete legalább kilenc orvost lát.

Édősanya tej jel-vajjal neveli a fiát,
Már huszonegy éves korán ötet vizitájják.
Kilenc orvos vizitájsa — mellette az anyja,
Mindég csak azt sija-réjsa, hogy fia katona.

Bánatával az egész világ együtt gyászol:

A kákicsi körű sáros ucca,
Az Úr-Jézus gyászba burétotta,
Burétsa bë az egész világot —
Azér, babám, túled el nem válok.

Miért kell katonának lenni? Arra is megfelel:

Katona se lőttem vóna,
Körösztyanyám nem lőtt vóna,
De még akkor beíratott,
Mikor körösztyvízre tartott.

A bíró háza előtt is elmondja jókívánságait:

A kákicsi faluvégön,
Kész az akasztófa régön,
Körülegeli a tinó —
Rajta lógg az öreg bíró.

Keserű nevetése szelíd bánattá lágyl:

Fogd bē, rózsám, mind a hat ökrödet,
Fölszántsuk a virágos kertödet.
Vethetsz belē szökút, majoránát —
Nem tépöm le többet a gyöngé szarát.

Van daluk, aminek történelmi a levegője és talán több-
száz éves múltra néz vissza:

Lajos király leesött a lovárul,
Beleesött Csele-patak árkába.
Csele-patak, Csele-patak sűrű szederindája —
Ott esött el a magyarok királya.

A kuruc-bujdosók énekének egy szárnya is ideverődött s
őrzi ez a nép, alakítja, más alakba csiszolja fájdalukat:

Ha fölülök kispej paripámra,
Beugratok nagy Lengyelországba,
Visszanézök szép magyar hazámra,
Hull a könnyem piros két orcámra.

Jaj, Istenöm, de szomorú vagyok,
Hogy én ilyen fogoly-madár vagyok.
Fogoly-madár nem mindön ágra száll —
Én se járok a szeretőm után.

Maradt fönn a szabadságharc dalaiból:

Zúg az erdő, zeng a mező,
Harsog a trombita,
Keljetek föl, vitézeim,
Mer eljött a muszka.

Königrätz emlékét is őrzi egy dal:

Kénigécná szól az ágyú, de morog ...

Boszniáról több dalban is dalol:

Boszniába van egy árok,
Ott vannak a szép huszárok.

Olaszország citromos kertjei is ott suttognak dalában:

Zörög a citromy a kerbe —

Mere mönjek ki belüle?
Aki tudja, mér nem mondja,
Mere van a gyalogút ja?

Milyen szomorú lehetett a tizenkét esztendő azokon az idegen tájakon!

Ferenc Jóska ládájába
Le van a levelem zárva,
Elveszött az láda kujcsa —
Mög nem szabadulok soha.

A világháború egész magyar népköltészete ott sírt az ormánysági nép lelkén is. Nincs annak egyetlen darabja, amiben mély szomorúság ne lett volna. Kiről dalol?

Kislányról, aki hideg szélben, sötét éjtszakában szeretné kibeszélgetni magát valakivel utoljára.

Hideg szél fúj, édősanyám, kösse föl a kendóm,
Még az éjjel fölkeresöm a kedves szeretóm.

Kislányról, akié minden gondolata ott is:

Gyere, kisangyalom, kösd be sebeimet,
Gyógyítsd meg a bánatos szívemet!

Kislányról, aki lemegy a harctérre. Egyetlen kérdés az egész dal, de abban a kérdésben benne van egy élet tragédiája:

Százados úr, — mère a kedvesem?
Három éve hiába keresem.

Kislányról, aki az Isonzó hídjától tartana vissza valakit:

Szélös az Isonzó vize, kesköny a híd rajta,
Ne mönj ára, magyar baka, mer leesöl róla!

S kislányról, sokról, aki mind-mind vár valakit:

De csak mindön huszadiknak gyün haza a párja,
Bródi alatt közös sírba hullott a föld rája.
S azután — talán a legszebb dalban — olyan, mint egy sóhajítás — megint csak az *édősanyám*:

Kimögyök a doberdói harctérre,
Föltekintök a csillagos nagy égre:

— Csillagos ég, — mère van a magyar hazám?
Mere sirat engöm az édesanyám¹?

De egyszer vége szakad minden szenvedésnek.

Hadd fejezem a haza felé poroszkáló huszár kedves nő-tájával. Aki dalolgatta ez előtt 40 évvel 80 éves korában, Sandó János drávafoki kosztos kanász, kötéllel fogott katona volt, egy hónapig *nádi-berökben bujdosott* a tizenkétéves katonaság elől, szívéhez nőtt hát minden sora:

Az én bátyám kis katona,
Azt se tuggya, hon a lova.
Jágerékná istállóba
Zabot öszik a jászolba.

Hozd ki, Kati, kantáromat,
Kantározd fön a lovamat!
Hadd rúgtassak Fehérvárra,
Édősanyám udvarára.

Betekintők az ablakon,
Tíz icce bor az asztalon.
Hínak engöm vacsarára,
Apró mézes pogácsára.

Íme — futó vonásokban — ez volt az ormánysági népköltészet *tartalma*.

Milyen volt *alakja*?

Hadd szóljak néhány szót versformáiról.

Aki futva ismeri csak a népköltészet néhány darabját, alig egy-két versformára gondol. Aki mélyebben belenéz, bámulatosan gazdag ütemkincsre talál. Szinte lüktet a ritmus, hogy minden rím nélkül is dallamossá teszi a nyelvet. Ügy látszik, a magyar népköltészet rímbelemi szegénységét is változatokban páratlanul gazdag s szinte áradó ütemkincsével pótolta. Íme — a gyakrabban előforduló alakok:

Nyolc kis | ökröt, 2 + 2
Két kis | béröst.

Szegény | vagyok én, 2 + 3,
Szérű | lakom én.

Haj, regi, | rajta! 3 + 2, vagy:

Kis kacs! fürdik
Fekete | tóba.

Ég a gyertya, | ég, 4 + 1
El ne alu | gyek!

Molnár | van-ë pénzöd? 2 + 4
Kutyám | neve Duni.

Bánom az | ökrömet, 3 + 3
Vas járom- | szögemet.

Nézz ki, Marcsa, | nézz ki 4 + 2
Ablakod fél I fáján!

Tegnap vöttem | egy szungot. 4 + 3
Nagyobb vót égy | lóná. 4 + 2

Siska göbe| a berökbe 4 + 4
Csak a füle | látszik. 4 + 2

Bujdosik az I árva madár, 4 + 4
Mindön ágon | szállást talál. 4 + 4.

Vagy:

Adjon Isten | égy szép szellőt,
Fújja össze | mind a kettőt.

Két hete mút | avvagy | három, 4 + 2 + 2
Müte a szám | adót | várom.

Mast gyüttem a | tanyárú, 4 + 3
Hullik a mak | a farú. 4 + 3

Vagy:

Körösztéri | hogy alatt
Nyergelik a | lovamat.

Vagy:

Futok, mének | Dunának,
Fogok fényes | halacskát.

Mikor | gulyásbojtár | voltam 2 + 4 + 2.

Vagy:

Sárgát | virágzik a | repce.

Esött a hó | éngöm | belepött, 4+2 + 3.
Ez a kislány | éngöm I szeretött.

Vagy:

Hon lakik kê | sógor? | Kutason.
 Hogy mérik a | jó bort? | Húszason.

Árokiparton | egerész | a cica. 4 + 3 + 3

Gyün a zsandár, | de nem félök | túle, 4 + 4 + 2
 Ha baja van, | megszámlolok | véle.

Amott legel | hat pejcsikó | magába, 4 + 4 + 3
 Mindahatnak | békóba van | a lába,

Oyün a! hala, | hozza a | kaszáját. 2 + 2 + 3 + 3

Sömmit nem | vétöttem | Kanizsa! városnak. 3 + 3 + 3 + 3

Eéce | a berökbe | annyit nem pá I pog. 2 + 4 + 4 + 1

Jó bor teröm | gyüdi högyön, | Nagyharsány I ba-ha-ha,
4 + 4 + 3 + 3

De jó volna | a sült kappan | cintányér I ba-ha-ha.

Vagy:

Rózsa volnék, | piros volnék, | pénz volnék, | csendülnék.

Haj szénája, | szénája, | széna szaka | dékja: 4 + 3 + 4 + 2

Ha beverik, | ha beverik | ezt az árva | fejemet, 4 + 4 + 4 + 3
 Van szeretóm, | van szeretóm, | kimossa a | sebömet.

Hideg szél fúj, | édosanyám, | hozza ki a | kendöm! 4 + 4 + 4 + 2

A magyar vers nem mindig ugyanazzal a szótagszámmal
 tölti ki mindig egyidőértékű ütemeit. Pl. a *sirikélés* táncüteme:

Húzd, húzd maga dat!	1 + 1 + 2 + 1
Én is húzom maga mat.	2 + 2 + 2 + 1
Maj mög mondom a bí rónak,	2 + 2 + 2 + 2
Hogy ê loptad a zsi bámat.	2 + 2 + 2 + 2

Vagy:

Kitty-kotty kettő	2 + 2
Galaginya vessző	4 + 2.

Vagy:

Hipp-hopp, farsang,	2 + 2
-----------------------	-------

Lőringő | farsang, 3 + 2

Itt ölték az | ártányt. 4 + 2

Vagy a legtökéletesebben megalkotott versek közül:

Érik a | dőnyve, 3 + 2

Hajlik az | ága, 3 + 2

Bodorodik | a levele, 4 + 4

Bújjunk a csal| lánba! 4 + 2

Szinte a szótagok időmértéke is kiszabva: daktylus, trocheus a két első sorban, csupa pyrrhichius a harmadik sorban. A negyedik sor első üteme már nem pyrrhichius. Miért? Mert az egész versike *hangsúlya* a *bújjunk* szón van, tehát nem siet el. Hangsúlyos ütem és időmérték remek ölelkezése. Nem ismerek, Aranyt kivéve, magyar költőt, aki a rövidebb-hosszabb hangoknak ezt a játékát tudatosan alkalmazta.

A magyar vers tehát rímbe szegénységét gazdag ütemkincsével pótolta. S még valamivel. Páratlanul szép hang játékkal: mássalhangzó-rímeivék ime — néhány példa:

Futok, mének Dunának,
Fogok fényes halacsát,
Teszem tányéromra.
Küldöm Istenemnek.

Szita, szita, péntök,
Szerelömsütörtök,
Babszërda.

Cincom — láncom — cërna,
Zöld galamb zsírja.

Kis kacsa fürdik
Fekete tóba,
Fiához készül
Lengyelországba.

Járjad, járjad, jó katona!

— Jaj, ne túrjed, jaj, ne tagadd, mer mögláttam Bécsbe,,
piros pünkösöd napján, piros almát árult, vöttem is belüle, öttem
is belüle.

Bodorodik a levele,
Bújjunk a csallánba!

Száll a rigó rakoncára,
Célára, cönögére —
Cucc-ki, madár, a mezőre!

- Mivel tunnád mögragannil
- Gyűrű-gyönggyel, gyöngyharmattal.

Tátott szájú tarisznya
Vágyakozik tikmonyra,

Högyös-bögyös szarkaláb,
Horgas-borgas disznóláb.

Alliteratiomak s külső rithmus-gazdagságának szépségét
fokozza gondolatrithmusainak gyakorisága és szépsége:
Párhuzamos gondolatrithmus:

Egyet töttem Tisza fenekére,
Egyet mög a rózsafa tövébe,
Harmadiknak én gyilkossá vagyok —

De negyedik sorral együtt gyönyörű suspensio is:

Édösanyám: örökös rab vagyok.

Vagy:

Jába montam, ne mőnj ê, drága lányom —
Nem fogattad mög a szavamat.
Jába kértelek, angyalom,
Kedves, szépszó-adó lányom —
Mégis erabót a hala!

Ellentétes gondolatrithmus:

Kis kákics bē van kerítve,
Mégis kimőgyök belőle.
Olyan rózsát hagyok benne: —
Nagyon fáj a szívem érte.

Párhuzam és ellentét együtt:

Ritka az a búza, kibe konkoly nincsen,
Ritka szerelöm az, kibe hiba nincsen —
Lám, a mi búzánkba egy szál konkoly nincsen,
A mi szerelmünkbe egy szöm hiba sincsen.

Haladványos gondolatrithmus csattanó climax-szal s
minden külön tagban ellentéttel:

Jába örözgettelek,
 Jába möntögettelek —
 Mégis észalasztottalak.
 Jába gyüttem-möntem,
 Mindég szalattam érted —
 De gyógyulást nem tudtam hozni.
 Mindönt mögtöttem érted —
 De orvost sohol se taláтам.

A gondolatalakzatok tömegeit lehetne összeállítani. Az élet ezer hangja:

Fohász:

Én Istenöm, én Istenöm —
 Hová mönjek?
 Hol találom mög
 Az én édesanyámat?

Megszólítás:

Mér hattál étt?
 Mér sebözted mög ennyire
 Az én szívemet?

Fölkiáltás:

Nincs többet lányom!
 Én mögfagyott, drága kincsöm,
 Hová lögyek érted!?

Tűnődés:

Kinek mondjam el panaszimat?
 Kinek mondjam az én fájdalomimat!
 Ki enyhéti mög
 Az én sok keserüségömet?

Ellentét:

Gyün a vasárnap,
 Mindönki készéti a nagy fiát —
 Én nem készéthetöm.

Gúny:

Irigyeim, sokan vattok,
 Mind a kutyák, úgy ugattok. —
 Hagyok nékik víg napokat:
 Had ugassák ki magukat!

Különösen szereti a *nagyítást* s a bájosabbnál-bájosabb hyperbolák tömegeit lehetne összeállítani:

Séta Pistát nem édesanya szülte:
Barázdába kis pacsirta költötte.

Eltörött a kutam gémje —
Hol itatok hónap déré?
Pántlikát kötök a gémre,
Mégis mögitatok déré.

Búsan szól a dorozsmai nagy harang,
Húzza áztat három árva vadgalamb.

Szilaj csikó nem eladó,
Nem is zsandár alá való,
Mer ha azon zsandár úne,
Még a madár is rab lönné.

Zsuppos a házunk teteje,
Rászállott a cinöge.
Höss le róla, cinöge!
Leszakad a teteje.

Fokozza az előadás élénkségét nemcsak balladáiban, hanem dalaiban is a sok drámai lüktetésű párbeszéd. Csupa párbeszéd pl. a már ismert *Amott legel hat pejcsikó magába* kezdetű dal. Majdnem végig párbeszéd a *Megöltek egy legényt* kezdetű ballada. Néha a játssi incselgés hangja is ez:

— Elmégy rózsám'? — El biz én!
— Itt hagysz engem? — Itt biz én!
— Ha tē elmégy, én is el!

Gazdagon csillog elő a *humor* aranya. A *komikum* harány nevetése is belerikolt ottan-ottan:

Haj — ló! Haj — ló! Mégis haj — ló!
Levetött engömet a ló,
Sēm a szürke, sēm a fakó: —
Soha se lössz belülem jó.

Édősanyám. adjon Isten jó estét!
Möghoztuk a barna piros mönyecskét.
De nem azér, hogy én ötet szeressem: —
Édősanyám könnyebbségét keressem.

Körösztyanyám nem lótt vóna,
Katona se lóttém vóna,

De még akkor beíratott,
Mikor körösvívre tartott.

Vót egy lovam, egy szíhátú,
Hosszi farkú, keselábú,
Ki huszonnégy óra alatt
Mokrádbú Domborra szalatt (Kb. ½ km.)

— Csak azt mondják: részög vagyok,
Hogy ékkicsit ingadozók.
A nádszál is ingadozik,
Pedig az csak vizet iszik.

— Iszom, iszom egy-egy kicsit,
Akárhogyan töszöm szőrit — hejeha!
Lopásommá töszöm szőrit,
Mégis iszom egy-egy kicsit, hejeha!

Réce van a vízbe,
Bor van az üjegybe —
Hajtsuk, hajtsuk,
Hajtsuk ki belőle!

Tegnap vöttem egy szungot, (= szúnyogot)
Nagyobb vót egy lóná,
Kisütöttem a zsírját,
Több lótt száz akóná...
Észalatt a kemince,
Telle pogácsává,
Utánna mönt a mestör
Egész családjává ...

Néha gúnyba csattan a hahota:

Ere alá Boronyába minn Pista,
Van is annak három ezüst forintja,
Ha van annak három ezüst forintja:
Erge-bórbül van a bugyellárisa.

Nem merném *zenei* stílusnak nevezni, de túl az allitera-
tiokon is kedvvel űzi a hangok játékát:

Szinte hallom a ruha pallóhoz csapkodását:

— Mit mos, mit mos, kis mönyecske?
— Pittyot, pattyot, patyolatot.

A szél csöndes beszédét suttogó falevelek között:

Zörög az epörfalevél —
A hírömet hordja a szél,
Egész falu rólam beszél,
De mind elhordja azt a szél.

Néha valóban nem több hangok játékánál:

Hon lakik kê, sógor! — Kutason.
Hogy méri a jó bort! — Húszason.

Van úgy, hogy nem is a hangoknak: — magának a képnek, a rajta élő hangulatnak van zenéje:

Búsan szól a dorozsmai nagyharang,
Húzza áztat három árva vadgalamb,
Azok húzzák a szomorú versöket:
Itt köll hagyni a kedves szeretömet.

Néha szinte démoni a *kép* és *zenekíséret* együtt:

Leégött a drámafoki akó,
Benne égött három anyabagó.
Menná jobban lobogott az akó,
Anna jobban kurjongott a bagó.

Leégött a szenmártoni akó,
Benne égött három hirös fakó,
Menná jobban nyeri tött a fakó,
Anna jobban lobogott az akó.

S ott vagyunk már is a színek világában. A magyar néplélek leggyakoribb kifejezőformája: *a kép*. Néha csak odavetett vonás ez: a *helyzetkép* megrajzolása:

Kis-Kákics bë van kerítve —
Mégis kimögyök belülié,
Olyan rózsát hagyok benne —
Nagyon fáj a szívem érte.

Zavaros a Tisza vize —
Kis pejlovam, ne félj tüle!
Úgyis át kell rajta mönni
Kis Kákicsból ki kell mönni.

Vagy:

Kis-kákicsi ueca ligetös, ligetös,
Benne jár a rózsám: igyenös, igyenös —

De a folytatása már nem helyzetkép, hanem *hasonlat*:

Igyenös vagy, rózsám, mint a nád, mint a nád,
De kedvemre nevelt föl az édösanyád.

Néha a hasonlat nem elégszik egyetlen tárggyal: *táj-
képpé* szélesül:

Árpa, árpa, három tábla árpa,
Közepibe van egy rezgő nyárfa,
Rezgő nyárfa válik a levelétül —
Én is elválok a szeretőtmtül.

Van úgy, hogy ki nem mondott a hasonlat, szinte el-
búvik, de annál finomabb:

Kis-kákicsi kanális,
Elhagyott a babám is.

Vagy:

Diófának gyöngye ágai:
Volt szeretóm sok szép szavai.

Ahogy a víz elfut és messzire elhagy s nézed-nézed a futó habot, úgy szökken át képzeted valakire, aki szintén elhagyott. Milyen hangulati varázsa is van ennek a képnek. S mint amilyen könnyen elfagynak, gyümölcstelenül megsemmisülnek a diófa gyöngye ágai, olyan hamar röppent el s vált semmivé a sok szép szó valakinek ajakán. Talán ez a legszebb vonása a népköltészetnek: ez az ágról-ágra, képről-gondolatra, gondolatról-képre szökellő *képzettársítás*. Tele közvetlenséggel, a természetben benneélő ember üde természetességével:

Bujdosik az árva madár,
Mindön ágon szállást talál, —
Hát egy ilyen árva mint én,
Hogyne bujdosnék hát szegény?

Sokszor ki se mondja, csak érezzük az átvitelt, s talán többet mond azzal, amit ki nem mond:

Hervad az a rózsza,
Kinek töve nincsen,
Bágygad az a madár,
Kinek párja nincsen...

Van úgy, hogy első pillanatra nem is értjük a hasonlatot:

Hármat tojott a fekete kánya, —
Engöm szeret a kéd barna lánya.

Vagy:

Ez a szita, ez a szita kerek-berek
Elvönnélek, de nem merlek.

Vagy:

Adott Isten szekeret,
Szekerembe kereket,
Üjegömbe feneket,
Kibül iszom eleget.

Mit akar a kánya-tojással? Mi kel ki belőle? Valami, ami még *titok*: engöm szeret a kéd barna lánya. S mi a minden oldalról kerek szita értelme? Óvatosan, két tenyérrel, jól meg fogd, hogy ki ne csússzék a kezedből, amíg szitálsz rajta. Ilyen félve, óvatosan nyúl a lánykéréshez is. Hát a szekérnek mi köze az *üjgehöz*? Fuvarral keresi a belevalót.

Vagy:

Sej — alma, alma, nyári piros alma.

Mi köze az almának ahhoz az édes érzéshez, amivel felesége akar lenni valaki valakinek? De ha visszaforgatsz könyvemben a lakodalomig, meglátod, hogy az összekötés egyik *jegyve*, éppen az, amit a lány kapott: *piros alma volt*.

Néha valósággal érzései *osztályosát* látja a természetben, beszélget vele, *meglelkesíti*. S ez a naiv felfogás s a rajta elomló báj *am*, ami a népköltészet egyik legjellemzőbb, utánozhatatlan s lelke legmélyéről induló sajátsága:

Mikor gyüttem hazafelé,
Mögnyílt aa ég háromfelé, (t. i. szétszakadtak a
Ragyogtak rám a csillagok, felhők.)
Mer tudták, hogy szabad vagyok.

Vagy:

Csütörtökön verradóra,
 Ültem a bánathajóra,
Duna vize alig birgya:
Mindön bánatomat hozza.

Vagy:

Lám, mögmondtam, bús gerlice,
 Ne rakj fészket az útszélre,
 Mer az úton sokan járnak,
 Kis fiadra rátalálnak.

Íme — ez volt a ma már nagyrészében csak az idősebb nemzedékek ajakán s emlékeiben élő magyar népköltészet és annak egy porszemnyi töredéke, az ormánysági nép költészete, aminek széthulló s jórészt már föld alá temetett darabjaiból s jellemző sajátosságaiból egy-és-mást bemutattam. Nagy *bús-gerlice-fészkek* ez is. Sokan járnak az *útszálon*, a magyar nép lelke körül, rabolják legszebb *kisfiat* s rakják bele idegen, csúf tojásaikat. Sikerül-e azokat a kisfiakat megmenteni? Sikerül-e *az édesanyát* megmenteni?

Néphumor. Szállóigék. Közmondások

Életkép, amin napsugár ömlik el, bánat, ami mosolyog, multak nevető anekdotája, csattanó ötlet, évszázadok néhány szóba leszűrt látása, kiérett bölcsesége: ez akar lenni ez a néhány sor.

Népgyűlés. *Öreg ház* előtt még öregebb, szuhos fatörzs. Rajta végig komoly, feketébe öltözött emberek. S még komolyabb ruhát öltött nehéz közbirtokossági ügy. A nehéz ügyet szemek villogják, kezek hadonásszak, hangok harsogják körük Legharsogóbb köztük Cs. Á. Bácsié. Rászól P. R. István:

— Mit kurgyász? Nem süket étt sönki.

Cs. Á. bácsi ököllet veri mellét:

— Azér kurgyálok, tudd mög, mer étt van melly (mell).

Mire István csöndesen megjegyzi:

— Melly van, de fej nincs.

Köpéscifrázta, barna padló. Savanyú dohányfüst-szag. Hosszú, tintafoltokkal rakott, zöld posztójú, kecskelábas asztal. Fal mellett padok. Néhány kopott szék. Falon földmérő-lánc. Füsttől, portól kibarnult Ferenc József-kép. Községháza.

Gazdasági-iskolai tanár oktatja a népet:

Őrizkedjenek a szeszes italoktól. Különösen óvakodjanak attól a bortól, aminek a vesszejét látom itt is mindenütt: a Noától Németország, Jugoszlávia már kiirtatta. Miért? Mert az egészségre káros anyagot tartalmaz. Méreg a Noa.

Huncut, mosolygó arccal ugrik föl B. bácsi:

De Tekintetős Uram, — nem a Noa a mérög, hanem az a mérög, ha nincs.

Hosszú, véget érni nem akaró szárazság után végre jólakott a föld. Az ihárosi-körtefákról nagy, csillogó csöppek hullanak ottan-ottan most is még házak cserepére, kis-kertbe ki-

rakott cserepes muskátlikra, ház előtt, padon üldögélő, pipa-
csutorán boldogan pattogató, barna arcokra. Az egyik pad
előtt szétvetett lábbal, méltósággal áll meg Cs. J. Kétségkívül
neki köszönheti a falu az esőt. — Megszólal:

— Ugy-e, mögmontam ténnap, hogy esső lössz?

N. S. is megszólal:

— De úgy-e, hogy én is mögmontam?

Os. J. nem hagyja a maga dicsőségét. Kicsinylő megütközéssel néz N. S.-ra:

— Mit monta te mög?

N. S. ugyanolyan komoly képpel felel:

— Hogy az oktalan állatok mög szokták érezni az idő-
változást.

Öreg Á. bácsit, a vén harangozót — majd 60 éve már —
meglátogatta a hazatérő lélek, Furcsa valami. Mindig alakot
változtat. Egyszer kutya, máskor bagoly, harmadszor Isten
tudja, kinek a képében jön. De jön. Isten legyen irgalmas an-
nak, akihez jön.

Öreg Á. bácsi imádságra harangozott. Koromsötétben bal-
lag le a toronyból. Szegény öreg Tisztelend' Uramon jár az
esze. Tegnap temették. Fekete ruhában, fekete palástban ő se-
gített koporsóba tenni. Mi lenne, ha *horteten* rátenné vállára a,
kezét? Ijedten tekintget körül. Jól el se gondolja még az ijesztő
gondolatot, mikor lenn a kerítéslépcsőn nagy barátsággal rá-
teszi vállára két lábát saját kutyája. Öreg A. bácsi rémülten
üvölt föl:

— Hü-hü — Tisztelend' Uram!

Szállóige lett a *Hü-hü Tisztelend' Uram*.

P. bácsi kemény öreg ember. Különösen a függetlenségi-
ösztone fejlődött ki. Sütő-gyerek korában még hónapszám el-
makkoltatott az öreg bátyúrával. Ki parancsolt a makkból? Le-
gény korában decemberig eléjszakáztak lovaikkal a *gyótákon*.¹
Ki parancsolt a *fibű*? Még a tökből, kukoricából se, amit a
Suma-rétekná (réteknél) *párba süttek* (hamuba sütöttek). Neki
mas se parancsójjon sönki!

Sor-fuvar kerül rá. Megy hozzá a bíró.

— Csöndéröknek kéne fát hordani, Jóska bácsám!

— Má anná ugyan nem fütöznek.

Újra megy a bíró:

— Az állatorvost kéne kihozni!

— Má az én kocsimra zsidó nem ű.

Egyház szedeti kurátoraival az adót—

— Nem kértem én sönkitű kúcsön...

Viszi mégis P. bácsi rekt' uramnak a lukmabúzá. (Tudja ő, mi a böcsület!) De nagy dohogva:

— Na — ilyen hasztalanra se attam még búzá... Láinnak (lovamnak) adom? — Húzi a kocsimat, — Marhámmak adom? — Fejöm a tejit. — Disznómmak adom? — Eladom a malacéit. — De mesternek eddig még sömmi hasznát se láttam.

P. bácsi gyakorlati ember. Meg tudja becsülni, akinek hasznát látja. De mit csináljon azzal, akinek haszna nincs? Őt is leteszik egyszer, mint használt eszközt. Talán még a halott-nak is így van csak értéke.

Assa, gyökerezi, vágja P. bácsi az öreg ihárosi-körtefát. Ott állt egy lépésre a temetőszántól a kert végében. S két lépésre az öreg *batyura* sírjától, akivel sütkő-legény korában makkoltatott. Ide jutott szegény a temető *lapissára* (völgyére). Pedig a *döngörjére* (dombjára) kíváncozott mindig.

Közben tanítja onokáját:

— Hâkot² adj a fának, ha mög akarsz tanúni fât kivágni!

S mutatja is csorgó homlokkal:

— Egy vágás *szuantag*, (rézsút), a, másik alá!

Végre ropogva kidől a vén ihárosi.

P. bácsi vermölöt, kapát, fejszét egybedob. Megakad szemé még egyszer a siron:

— No, bátyúra, — möhet kê³ má a dombra. Nem kê⁴ má körtét orozni...

De Gy. bácsit is ugyanabban a bordában szóhettek. — Vezeti ki csikáját az istállóból. Közben fiára gondol. Kórházban fekszik valahol. Lesz-e fia még, vagy se valaha? — Eh, nem az a fontos. S kitör a keserűség Gy. bácsiból:

— Édös csikóm, jába (hiába) nevêtelek, — az uraké löszö.

Nemcsak a *haszna* van meg mindennek, hanem a *kirendelt órája is*. Ma így. Majd holnap másként.

K. ángyi siratja az urát. Két kezét tárogatja a *hidegágy* fölé:

Jaj, de nem szósz egy árva szót se hozzám!

De mögnémútá!

Bá csak egy szavadat hallanám!

Ki mondi néköm ezután, hogy étt fáj?

Kegyös, édös párom, kelemetös éggy értököm!

Jaj, de mire is hattá éngömet!

De nagy árvaságra hattá!

Jaj néköm — jaj!

Jászos lenvászsonban, siránczó hangon szólal meg mögötte valaki:

— Ne sírgyün kê, komámasszony!

K. gyángyi hátranéz. Csodálkozó méltatlankodással rántja föl szemöldökét. Majd újra karjait tárogatva éneklő hangon felel:

— Maast van annak az idejee...

Lakodalmi menet. Esküvő pár. Fehér keztyű. Fátyol. Hol a régi egyszerűség? Mint a városi bálokban, előkelő tartással, *karon vezet*i vőlegény a menyasszonyt. N. S. — őszbe csavarodik már a feje — nézi-nézi — meg is csóválja *őszkabóca*⁵ fejét, míg a menet elvonul előtte:

— Ój — de gyönyörű egy pár! Csak az a kár, hogy vak.

Csoport támad körüle a lakodalmi menetből:

— Honnan tuggya, hogy vak?

N. S. nyugodtan felel:

— Hát nem lati, *hogy úgy vezetik?*

Gáspár bácsi falu kovácsa volt. Nagy, *busa-fejű*,⁶ példás (példálózó) *embör*. Mindenre tudott mit felelni. Hogy ámulatba ejtette az embereket. Vagy a hasukat fogták. S mindezt szemrebbenés nélkül.

Kinn a göcsön ül a vasárnap délutáni sereg. Pattogatnak,, Előjön a termés. Kinek milyen a kukoricája? Gáspár bácsi is megszólal:

— Neköm a kurta-fődekná *akkora* kukoricám lótt, hogy *ketten raktunk fő a kocsira*.

Csodálkozó morajlás. Mekkora löhetött az? Az nem löhet. Míg végre eszébe jut valakinek, hogy *ahányan szödik a kukoricát, annyian rakik fő*.

Fönnmaradt a szólás-mondás: *Nagyfejű, mind a Gáspár kukoricája*.

Gáspár bácsi eladta a esikólovait. Nem *indétanak*. Zablát nem türnek. Minden *dobogónál* (hídnál) ágaskodnak. Nagyon olcsón adta. Ócsollotta a vevő is. Mikor fölcsaptak: — Adjon az Isten jó szöröncsét! — fölkérdzte hát Gáspár bácsit, hogy *mast má az üjé* (övé) *a ló, mongya hát mög, mi hát a hibája, hogy így elócsmátaP*

— Nincs ezöknek egyéb hibájik, mint hogy — *fára nem mász, vasat nem rág, kendör között nem mén*.

— *No — ha csak ez a hibájik — nevette é magát a vövő — nem hajti ű fára, van únála önni is mit, vasat se kê nekik rágni, nem hajti ű kendörbe se, éhajti ű az úton*.

Egy-két nap, hozi ám vissza a csikókat: se zabla, kê, se indét. hidat lászson, levegőbe mén, — mér nem monta mög a hibát? Gáspár bácsi nem fogatta vissza a csikókat:

— *Mögmontam én, ücsém, magadra vess, ha nem értötté. Fára nem mász: hídra nem mén. Vasat se rág: zablát nem vöszsze szájába. Kendör között se mén: istráng között se mén. Mőhetsz, ücsém, ahol a part szakad!*

Öreg S. bácsi valami társas bérlettel vagyona telt szert, Nem dolgozott többet. Hosszi szárú, nagy, sárga tajtékipáját szorongatta, *dömködté* egész nap nagy méltósággal. Kaszáltat egyszer. Dőlnek a gyönyörű rendek. Odakiált neki egy sütkő legény:

— Pétör bácsám, — gyün kéd éde!⁸ Kaszájjun kéd ekki-csit!

Pétör bácsám száján megáll fél-percre a *pattyogátás*:

— Tudod, ücsém, úgy vagyok vele, hogy kaszáni nem szeretök, de a kapálást egész nap énézném.

Öreg Á. bácsi, a vén harangozó, jobb szerette *mükáná* (munkánál) *a fekést* (fekvést). *Min szokták mondani: ez is emönt véna a munka temetéssére.* Télen — Gyíkény-Gyákány, Hentörög a ládán — tavasszal, nyáron, jól ki se süt még, veti hasát kinn a gyöpön a verőfénynek. Horkol a kalap alatt. S a horkoláshoz tudott *szépöket ámonni* (álmódni) is.

Egyszer *árkot hánni* hittak. Hogy' é ne mönne?! Kora hajnalban ott van már a fiatalok között. Ásót, kapát ledob. Nézi az árok jelölést. *Hugyon* (hogyan)? *Mér el Micsoda tömérdöki pézt kivösz ű ebbű az árokbú?* Már előre *szédölög* a boldogságtól. Hangot is ad a boldogságának:

— *Të Jóska, — ebbű az árokbú kihányok egy lat.*

Fogja az ásót. Hanem ez a föld *ekki-csit keményebb*, mint az otthoni gyöp. Nyög nagyokat hozzá: — *Mikor gyün ma a dé* (dél)? *Döllestire* ⁹ csúnya szavakkal ki is cifrázza már: — *Mikor lössz má este?*

Vége a munkának. *Balligcsá estönnyen* (estennen) *szépön haza. Lössz-e hát la vagy se? Maj röggé mondi mög.* — *Röggére köszfény esött a derekába. Jába hitták, csak nyögött.* Nincs ennek *más orvossága, csak a gyöp.* S másnap újra csak ott horkol már s *ámódi a szépöket a lárú,* — amit sohse látott.

De disznóról is tudott *szépöket ámonni.* Igaz, hogy nincs kukorica, de *maj csak teröm eccör kolompér.*

Kaszálnak kinn a Palajban. A sok kabóca ugrál előttük. Sójajt nagyot Á. bácsi: — *őj, ha űneki annyi diszna* (disznaja) *vóna, mind ahány kabóca ugrá ett! Ha azok minn göbek* (anyák) *lönnének! De malaccik is minn göbék lönnének! Hetetyócat malacozna egy-egy!* — Megkérdi tőle valaki:

— De hát mit anna kē nekik önni?

- Hát vizet.
- Hát szé kútyya sincs kénnek?
- Van a szomszédoknak.

V. bácsi szokta mondani nagy jókedvében, borral a kezében:

- Isten élteszön *minnyánkat*, csak *ëggyet* ne!

Bërta Ádány. Komoly nézésü, nagy, görbe orrú, vén ember. *Huzalmatos*¹⁰ beszédü, mély szavú. Mint az ötlükü-furuglya. Mindenre volt szava. Csattant a szava.

Csikólovakat szeretett tartani. Mindig geribesre *terhëte*. Fúj a csikó, nyúlik az ina, csordul a habos nyál a zabla mellett. Megkérdi egyszer valaki:

- Minek terheli kém mög *ennyirán* (ennyire)?
- Az Isten álgyon mög, *szë möntibe* ehüzi.

Kinn a göcsön folyik a beszéd sora. Ráfordul a háborúra. Megkérdi valaki:

- Hát kéd, Ádám bácsám, vót kéd-ë háborúba!
- Hogyne löttem vóna.
- Nem fët *ké*?

— Dehogy fëtem — az Isten álgyon mög — *szë sokan* vótunk.

Ráfordul a sor a varótüre. *Hugyon tuggyák kilikasztani azt a vékony tüt?* Beledörmög egy mély hang:

— Hú — az Isten álgyon mög — *szë* vótam én abba a gyárba. *Hugyon?* Hát beleöntik *ëgy* nagy csallánzsákba, osztán addig tiprónnak rajta, míg *ëgyik* a másikat ki nem böki.

Szénát kér a vén Szilágyi cigány Páncél bácsitól.

- Csak egy marokká ágyun kè! Éhén déglik á lovam!
- Hát adok. Gyere!

Viszi a pajtához. Menni akar a cigány előre.

- Nem úgy, cigány. Maj én!

Becsukja maga után a kaput. Kihúz *egy marokkal*. Hozza ki a cigánynak.

— *ëgy marokká* kérté! Kérgyé mindön háztú *ëgy marokká*, lössz *ëgy* pokróccá.

Nagy hó. Kerítés-magasságig hordta a szél. Lapáttal a kezében nézi Páncél bácsi. Csóválja a fejét:

- Hogy ere nem gyün keresködó!

Nagy természet szorút Páncél bácsi tehenébe. Nincs em-

ber, aki megfejje. Rúg. Nyűgbe teszik jobb első lábát. Csak rúg. Fálnak szorítják rúddal. Csak rúg. Lánya huzigálja. Csak rúg. Vője szorítja fejét a horpaszának. Csak rúg. Végre Páncél bácsira kerül a sor:

— No papám — hátha kénnek mögá! Poróbájja ke!

Páncél bácsi fejét csóválja:

— Mögfejném én, tudod, de nem jó helön van a tőgyi. Ha az ódalán vóna, csak jobban hozzá *térne* (férne) az embőr!

Sánnadt (sápadt), sárga Páncél bácsi arca. Hol a régi *pirakosság*? Nagy beteg volt. *De mast má mégis valahugyon.* Megkérdi valaki:

— Na, löhet-e, Jóska bácsám¹?

— Hát, tudod, mögkütték a behívót, de én visszaküttem. Nincs rá szükség.

Az Isten se siet, se felejt. (Bízd Istenre! Ő tudja, mikor.)

Ahun totty, ott a rotty. (A bajos öregséget jellemzik vele.)

Akinek tüz kê, körömmé keresi. (A sült galambot váró, tohonyasága miatt valami jótól eleső *ápékodónak* (sápitozónak) mondják.)

Baranyai embörnek erdő a subája. (Nincs szüksége su-bára. Szélmentes, szelíd az éghajlata a sok erdőtől.)

Bolond embör; vad kendör; ha nem vetik is, teröm. (Ostobán, éktelenül beszélő, vagy cselekvő emberre mondják.)

Bor bé, esz ki! (Szójáték, amit csak az ormánysági tájnyelvet beszélő ért meg. Azt is megtéveszti. Bor befelé, ész kifelé! Az eszét megívó emberre mondják.)

Cigány a maga lábába nem veri a szöget. (Ne szövetkezz, vagy alkudj máskor cigánnyal, vagy cigánykodó emberrel. Látod, rajta vesztettél.)

Csócsi baba, nyali dajka. (Javát dajka eszi az ételnek, a baba — egy-egy kis összerágott *csócsát*^{1X} csupán. Torkos a dajka.)

Dög árán szört! (L. 156. lapon.)

Min szokták mondani: — Éggyik a karóé, másik a faromé. (Olyan szegény vagyok, hogy, ha újat húzok, másik ruhámat már mosom, szárítom.)

Min szokták mondani: Es se ért ám a Berták színjek alá! (Tompá eszű. Talán onnan, hogy eső elől se tudja szín alá húzni magát.)

Min szokták mondani: Éggy só, éggy kenyér. (Szoros a barátság.)

Ebugatás nem hallik a mennyországba. (Oktalan átkozódásnak nincs foganatja.)

Istenöm, ha adta: *égy szelet kenyeremmé több van.* (Az

édesanya valamikor nem zúgolódott, ha szegény volt is, mikor születtek egymásután a gyermekei, hanem ezt mondta. „Nem bosszéntom mög a jó Istent: *egy szelet kenyermé több van.*” T. i. Isten kirendeli ennek is az egy szelet kenyeret.)

Elapad énelülem ma még a Dráva is. (Teljesen kilátástalan a helyzetem.)

Ez is fölüt ám a banga (v. Banga) lovára. (Banga az ormánysági tájnyelvben *bolondot* jelent. Tehát: ez se tudja esztelenségében, hogy mit csinál.)

Ezt is jobban odább lóhet dobni, mint kúnni. (Lusta.)

Ég a tűz fekete lángjává. (Lusta a gazdasszony, még tüze se ég.)

Farkán vedlött a tik, hátú lössz a tél. Bögyin vedlött a tik, elü lössz a tél.

Fogadásbú nem jó kimönni az ajtón se. (Sohse tudod, hol ér a baj. Véges az emberi erő. Ne bízd el magadat!)

Fösvénytű szakad, de torkostú nem. (Több a haszna a becsületesen takarítónak a mindent magára költő pazarlónál.)

Hágát, min csuka a vorsába. (Akit hazugságon fognak s nem tud mit felelni, arra mondják.)

Ha ké, tödd magad, ha nem ké, kúggy mást. (Ha azt akarod, hogy becsületes, jó legyen a munka, magadd tedd, ne bízd másra.)

Hamis szörzemény pokóra szá. (Ugyanolyan könnyű úton semmivé válik s aki ráépített, pokol kínjaiban ég.) Mondják így is:

Hamis szörzemény nem szá fira.

Isten szánja-bánjára hagyji. (Nem törődik valakivel vagy valamivel többet.)

Jobb: magadnak hamut peperj, min másnak lisztöt. (Dolgozz a magad szegénységében, ne másra less.)

Ki hon bízik, ott nem hízik. (Ott csalódsz sokszor, amibe legtöbb reményedet veted.)

Kipofásodó, mind a kanászbalta. (A kanászok csak reszelővel élezték baltájukat, az él mindig keskenyebb lett hát s mindig jobban kidomborodott: *kipofásodott* alatta a balta síkja. A lekopott élű baltát ma is pofásnak nevezik. Kővéreknek mondták.)

Későni dörgés, korán való éhség.

Kortyom bélom szorty, szortyom bélom korty. Vagy: *kortyom bélom szorty, szortyom bélom korty-embör.* (Vagyonát el-kocsmázó részegesre mondják. Pl. *Kortyom bélom szorty, szortyom bélom korty — ihon ni — mindönt elivott.* A gólogást, kortyogást kitűnően utánzó hangok.)

Koszos malac düti fő a vályút. (Az alja ember révén szokott kiindulni a baj.)

Lepik, mind éh tik a taknyot. (Pl. a vendégek sűrűn lepnek valakit — ilyesmire és — kire mondják.)

Menná több, anná szöbb. (Több-gyermekes család legkisebb szép gyermekére mondják.)

Mindég suhárog, mind a kárvallott cigány. (Mindig sóhaj toz, mindig ápkodik, ha kell, ha nem.)

Mindég vincsorog, mind a pap kutyája. (Az oktalan vi-gyorgóra mondják.)

Mindég vincsorog, min fakutya a botba. (Ugyanaz.)

Neki, Balázs, lát ad Isten! Vagy: *Bele, Balázs, lát ad Is-ten!* (Most megfogom a munka végét, vagy más nagy dologra szánom magamat, — török-szakad, — de jó végének kell lenni.)

Némöt embör: szómatűz. (Tréfás csúfolódás: nem sok haszna van.)

Nincs ott se hüccs-ki, se hajts-ki! (Lusta a gazda, de nincs is semmije.)

*Olyan e, mind a vátott.*¹²

Olyan kövér, mind a Bázsám bikája. Főlépött a buborka-fára, de hama leesik. — ime, az ellentét:

Olyan, mind a hétszűkesztendő.

*Olyan, mind akiön a Szen-Göllér högyére járnak.*¹⁰

Olyan sovány, mind aki sóslevet se öszik.

Olyan szomorú, mind aki adósságba jár kapáni.

Olyan vastag, mind a görnyei köté. (A kövérré mondják. Eredetét senki sem tudta megmagyarázni.)

Összehortak ürcsöt-barsot. (Az oktalanul fecsegőkre mondják.)

Bokára szát, mind a falu pénzi. (Úgy elment kézen-közön, mint a falu pénze szokott a sok áldomáson. Két fűzfát eladnak árverésen. 1 P 80 fill. Majd a jövő aratáson meg is kapja a bir-tokosság. De négy elüljáró kellett hozzá. Fáradság. Egy korty ital jár a végén. S már ballag is a négy elüljáró méltóságos lép-tekkel a falu kocsmája felé. 2 liter bor, 2 szóda, 4 szivar — egyelőre. Az *egy pöngő nyocfan* máris — *pokóra szát*)

Rongyos szűrt, hitfány bundát kocsmába árulik. (A kocsmá-zó ne számítson előmenetelre.)

Sulykon iget (üget) ammég! (Mint az Á. bácsi lova. Sohse lesz belőle valami. Vagy olyan soká, hogy várhatsz. Mint ha a fávágó-sulykot nyergelnéd meg.)

Sűrű gazda: ritka csuha. (Aki nem tud kitartani egy munka, egy gazda mellett, hanem százfelé kapkod, vagy maga nem méltó arra, hogy sokáig megbecsüljék egy-egy helyen vagy munkán, arról lekopik a ruha. Szegény lesz, mint a templom egere.)

Szép szó vasajtót nyit.

Të, kaná nem esik csördülés nékű. (A legjobb házastársak között is van összezördülés.)

Të is Kánba jársz ám, mind a Zsuska Peti. (Zabmalomba örletsz.)

Törgyék mög az ördögöt mozsárba, eresszék é, mögen csak ördög.

Úgy böcsű, min Balázs a gatyá ját. (Méltatlankodás szava: nem ezt érdemeltem. Hogy Balázs mit csinált a gatyával, nem hallottam.)

Úgy éhizó, mind a pap ebe.

Úgy mén, mind a hét szé lepődő. (Hányja-veti szélesen magát)

Úgy van, min János pap országába: keverőé 5 forint, a munkásé 40 krajcár. (Ez is méltatlankodás: mikor valakit ki-semmiznek munkája után valamiből.)

Vőembörnek mindég csöpög az isztorhéj. (Be kell húzni a nyakát.)

JEGYZETEK:

¹ Legelő, a páragi legelő bujája.

² Az *ősfoglalkozások Erdő* c. szakaszában rajzzal is megmagyaráztam,, Ékalakú két vágás.

³—⁴ A kell és a kend egyformán ked utóbbi kéd is az ormánysági nyelvben.

⁵ Kabóca = szürke, pattanó réti bogár.

⁶ Homlokos, agyas.

⁷ Olcsón eldobta.

⁸ Gyűjjön ked ide!

⁹ Dél és este között.

¹⁰ Elhúzza a hangokat, szavakat.

¹¹ Csócsa: a csecsemőnek megrágott étel.

¹² Csenevész. Akit a rosszak *váltottak*, kicseréltek.

¹³ T. i. a söprű. De a macska füle hegyét is azért vágják le a régiek, mert a boszorkányok azon jártak a Szen-Göllér-högyre.

Tájnyelv.

Az ormánysági tájnyelvvél senki eddig komolyan nem foglalkozott. Töredékei — s nem is a legdrágábbak és legjellemzőbbek — kerültek eddig csak nyilvánosságra Tóbi: Baranyai Szótár-án (Tud. Gyűjtemény 1826 II. k. 39. L) β Jeremiás: Baranyai Szótár-pótolék-án (Tud. Gyűjtemény 1828 X. k. 65. I.) kívül Iványos Soma, Bodonyi Nándor, Kisbíró Márton, Hetesy Péter, Malmosi Károly, Zsolnay György és Somssich Sándor közlései nyomán, aki a baranya-ózdai tájnyelv ismertetése keretében az ormánysági tájnyelvet is jellemző néhány adatot sorol fel. (Magyar Nyelvőr I. 379, I. 424, II. 137, II. 278, III. 182, VI. 474, VII. 524, VIII. 47, IX. 284, XL 471, XXV 142, XXX. 443, XXXIII 421, XLIV. 188.) A megbízhatóbb s 1897-ig megjelent közlések feltalálhatók Szinnyei: Magyar Tájsszótár-ában. Ide tartozik Balassa József: *A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése* c műve is, amelynek 53—54. lapja foglalkozik az *Alsódrávai nyelvjárással*, az ormánysági terület hatszorásával. Ilyen tág és ilyen szűk keretek között természetesen csak futólag érintheti az Ormányságot s többször rosszul, mint jól.

Amit ez a fejezet próbál nyújtani, kb. 20 éves, hol lassúbb, hol gyorsulóbb ütemben folyó gyűjtő munka eredménye. Magam látom legjobban nagy hiányait. Szolgáljon mentségemül, hogy egy embernemzedékkel előbb én is sokkal gazdagabb kilátásokkal tudtam volna elvégezni ezt a munkát s anyagom nem csekély részét nekem már majdnem a föld alól kellett előkaparnom.

Az ormánysági tájnyelv rövid jellemzését a következőkben foglalom össze:

Az ő-ző nyelvjárások közé tartozik. Kivétel a nyugati széleken (kb. Rónádfa, Magyarmecske, Mónosokor, Okorág, Kákics, Sellye, Iványi, Bogdáca, Markóc, Drávafok) a kenyér, tenyér, eb, szegény szó (*Meciggyün ké-ké ékkis kenyeret! Mária tenyere*), Ormánység többi részén még a hëgy, mëg és reggel

s még néhány szó. Ugyanez a terület az ó és é hangot gyöngén kettőzi (diphthongus), pL: „jaó réggét, éédös apám!” Kelet-Ormányságra *külön* jellemző még, hogy az *ál* ó-nak s az *él* é-nek hangzik a legtöbb esetben. PL asztal: asztó, ital: itó, jó reggelt: jaó réggét, talp: top, Palkonya: Pókonya, Csepelbe: Csépébe, nyelv: nyév, elpazaltam: épazátam stb. „Há tössze kê a nyévet?” „Aggyun kê egy itó bort!” „*Mögfűli a kanász a furuglyáját, láncot a három malac összefogidózva, átaölköztek*” stb. (Egy szaporcai kanász után.)

Magánhangzói sűrűbben váltakoznak, mint általában az e-ző nyelvjárásoké s azoknak sokszor merev egyhangúságát ez a változatosság kellemesebb és finomabb hangzásúvá teszi. íme:

Esött a hó, éngöm belepett,
 (Esett a hó, engem belepett,)
 Ez a kislány éngöm szeretött,
 (Ez a kislány engem szeretett,)
 Vöttem néki cukrot, perecöt,
 (Vettem neki cukrot, perecet,)
 Anna jobban éngöm szeretött.
 (Annál jobban engem szeretett.)

Mássalhangzói összevonásában vagy kilökésében sokszor szinte görögösen finom. Tehát simább, gördülékenyebb az irodalmi nyelvnel. PL:

Jába montam, ne mönj ê, drága lányom,
 (Hiába mondtam, ne menj el, drága lányom)
 Nem fogattad mög a szavamat,
 (Nem fogadtad meg a szavamat)
 Jába kértelek, angyalom,
 (Hiába kértelek, angyalom)
 Kedves szépszó-adó lányom,
 (Kedves, szépszó-adó lányom)
 Mégis erabót a hala.
 (Mégis elrabolt a halál.)

(Farkas Éva 48 éves, Kákics 1936.)

Az én bácsám értötte, hugyon kê sarcot fogni. Vövött egy hosszi rudat. Bemönt közéjük a tóba. Mikor eszrevötték, eceörre minn lebútt. Soká nem löhetött a vízbe: fődugta a fejét — olyan a feje, mind a sárga lónak: hókás — akkor csak ütött oda a rúdda — ihon ni! — szötte össze, hozta. (Vas Ander József 86 éves Kákics 1935.)

A törökfutáskor vót. Házrú-házra járt egy török katona dülönni. Bémén egy kamarába. Od vót egy nagy födeles búzás-

láda. Gondolt a török, hátha pénz van benne. A szüle a sarokbú leste. Hajul ám belé a török a ládába, keresi a pézt. De anynyirá belehajút, hogy a lába is föfelé át. Ej — kapi ám magát a szüle, ugrik oda, foga mög a török lábát, lódeti belé a ládába. Csatt a földé rá, csuki le lakattá. Mén ki az udvara. Mi van az ómafáho kötfef Hát egy nagyon szép la. Mi van a hátán? Két nyócada pénz egy zsákba két ódára ereszve. A töröké. Kóti bē a lát az istállóba. Viszi bē a pézt a házba. Gyűnnek haza a fiai a templombú — mer mindönki oda vót, csak a szüle maratt otthun főzni — mondi nékik, melyen vendég járt náluk zúte, mute oda vótak. Hon van? Od van a búzás-ládába. No — a fiai osztán agyonverték. — Az osztán asszony vót — a szüle! (Varga Mária 43 éves Kákics 1926.)

Jellemző sajátosságai még ennek a tájnyelvnek a következők:

A mindennapi élet egyszerűbb cselekvéseit kifejező igék jelentő-mód jelen-idő egyes és többes szám 3-ik személyében majdnem mindig -i és -ik ragot használ: adi, adik, lati, látik, halli, hallik, jári, járik, báni, bánik. *Od adi kétok-ē a nagy hengört? Hali kéd-ē, Jóska bácsám?* (Egy 1-lel.)

-Uk, -ük, -juk, -jük helyett mindig és minden alakban -ik, -jik-et mond. Tehát: náluk, magik, ruhájuk, malaccik (=malaccuk és nem malaccaik).

A birtokos-névmás és általában a birtok többes első személyének nincs meg az irodalmi nyelvben használt több birtokra mutató ragja, hanem így: *mihénkek* vagy *mienkek* (mieink), a mi gyerökünkek (gyerekeink). *Körcsönyétű foktón a mónosokri, okorági határig, a Palajt is, a mi jószágunkak járták. Szilaspuszta erdő mög legyellő vót. Ott étek az Ökrünkek, lovankak.* (Vas Ander 86 éves 1935.)

A mindennapi élet cselekvéseit kifejező igéknél a múlt idő egyesszám 3-ik személy ragja kéd előtt: -un, -ün. PL: *öttün kéd-ē má ezt és ezt?* (Tehát nem: övött-e kéd má?) *Kap-tun kéd-ē má levelet a Pistátú?* (Nem: kapott-ē kéd má?) *Jártun kéd-ē má ere?* (Nem: járt-e kéd má...?)

Gyakori a kē (kend) megkettőzése különösen kérésnél s a kē hangsúlyozásánál, kiemelésénél. PL: *Meciggyün kē-kē ēkkis kenyeret!* (Messön kē ēkkis kenyeret!) *Vögyün kē-kē ha kē kének!* (Vögyön kē, ha kell kének! T. i. kend is költsön rá, ne másét kívánja!) *Lássun kē-kē maga után!* (T. i. kend az egyedül, aki tehet magáért valamit.)

Ebből a néhány példából az is látható, hogy kéd, kē előtt a múlt idő és a felszólító mód -on. -ön ragja helyett mindig az ősbibb -un, -ün alakot használja: — *Mönnyün kéd ennen! Éhágassun kéd! Hattun kéd-ē ēkkis szármántot?* (Hagyott kéd-ē...)

De vannak más szavak is, amikben őrzi az ősi alakot: humok, humlok, hugyon, sutét, durung stb.

A -nál, -nél rag mély hangú alakja él csupán. PL: — *enná ni!* (Ennél ni!) *Deresékná.* (Dereseknél.)

A t-re végződő egy-tagú igék múlt idejében kilöki a kötőhangot. PL: futtám, futtái, futott, futtunk, futtatok, futták. Vettem (= vetettem pl. búzát. Az irodalmi *vettem* az ormánysági tájnyelvben vöttem), vettél? vetött, vettünk, vette tők, vettek. Nyittam stb. Köttem. Süttem. Üttem. Juttam.

Viszont néhány sz-re végződő egytagú ige a participii praesens mintáj tTel cl mult-idő egyes-szám 3-ik személyében kettőz így: — vöttem (t. i. vettem pénzért), vöttél, *vövött*, vöttünk, vöttetek, vöttek. Töttem, töttél, *tövött* stb. Vittem, vitél, *vivött* stb. Csak ennél a 3 igénél hallottam.

Érdekes igeragozásbeli sajáttság, hogy a jelentő-mód jelen-idő többes első személyét mindig parancsoló-mód formájában mondja: Tehát látok, *látó*, lát, *lássunk*, láttok, látnak. Adok, adó, ad, aggyunk, adtok, adnak. Vágok, vágó, vág, vággyunk, vágtok, vágnak. Imádkozom, imádkozó, imádkozik, *imádkozunk*, imádkoztok, imádkoznak. Amint látjuk, az egyes-szám második személy ragját pedig a legtöbb esetben — de nem mindig — úgy képezi, mint az ikes-igékét. A többes szám első személyében pedig csak alanyi-ragozást ismer. PL: — *Aggyunk* oda a szüköt! (Tehát nem *aggyuk!*) *Vögyünk le!* (Tehát nem *vögyük le*). Meg kell azonban jegyezni, hogy ez csak újabban kezd általánossá válni, mert vén emberektől igen sokszor így is hallottam: *aggyok* oda, *vögyök le*.

Gyakori a szökettőzés. PL: — Uttam-futtam. (*Sokat cakkóztam én* (terhelődtem), *uttam-futtam életömbé.*) Tirpadt-torpadt. (*Olyan tirpadt-torpadt vót, de én kikalapátam.*) Üresbarcs. (Haszontalan, össze-vissza-beszéd. *Összebeszétek üröcsötbarcsot.*) Gibingy-gabangy (ringy-rongy, erkölcsi értelemben is: *Te — gabangy! Mindönféle gibingy-gabangy.*) Gizzög-gözzög (csetlik-botlik). Tojog-bojog. Csörö-pörö. S folytathatnánk a sort.

Nagyon szereti, különösen öreg asszonyai ajakán, a kicsinyítő -ca, -ce, -csa, -ose képzőt: — halcsa, zsírosa, liscse, tejesse, gyerökcsse, nagyobbcsa, ekkorica, Lázárból talán: lálíca stb. Még ígét is képez vele: balligcsál, ballagesikál. De még fokozza is: nagyobbcsább (t. i. még mindig kicsi, de a kicsik között mégis egy kicsit nagyobbacska.)

Nagyon sokszor használ gyakorító-képzőt. Az ormánysági ember nem vet, hanem *vetőzik*. (Evetőtün két má!) Nem vesz, bevásárol, hanem *vövőzik*, nem öszik, még csak nem is övöget,

hanem *övögetőzik*: — *Édös fiam, lassan-lassan övögetőzzé, osztán balligcsájja!*

Tudomásom szerint az Ormányság és más vidékek nyelvi kapcsolataival külön senki sem foglalkozott. Legfőbb nehézség az, hogy nyelvjárásainkat csak vázlatosan, vagy úgy sem ismerjük s így semmiféle összehasonlítás alapos nem lehet. Kerestek pl Erdélyi és mások az *egész Dunántúlon* s az *egész Székelyföldön* analógiákat, holott a Dunántúlon is, Székelyföldön is több nyelvjárás van, sőt olyan kis területen is, mint Baranya, nem egy nyelvjárás él. Azok a dolgozatok, amelyek a telepedéstörténeti kérdéssel nyelvi szempontból foglalkoznak, szintén az egész Dunántúlt s az egész Székelységet ölelik fel s közben egy-egy adat erejéig kitérnek az Ormányságra is. Az ide vonatkozó irodalmat Csüry Bálint volt szíves összeállítani könyvem számára a következőkben: Nagy Géza: *Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyéhez*. Sepsiszentgyörgy, 1886. — Nagy Géza: *A székelyek és a pannóniai magyarok*. Ethnographia, L évfolyam. — Nagy Gézával vitába száll Balassa József: *A székelyek nyelve*. Ethnographia I. évf. 310. 1. Ujabban Erdélyi Lajos foglalkozott a kérdéssel: *A háromszéki nyelvjárás-ról* írt művében (Nyelvtudományi Közlemények XXXVI. kötet, 341—42. 1.) Ugyancsak ő írta a következő idevonatkozó dolgozatokat: *Az udvarhelymegyei székelység és a nyugati magyarság nyelvi összefüggése*. (Magyar Nyelv XIII évf. 196, 225. 1.) *A székely nyelvjárásokhoz és telepedéstörténetéhez*. (Magyar Nyelv XV. 72.) *A székelyek eredetéhez*. (Magyar Nyelv XX., 73.) *Az udvarhely megyei székelység és a többi magyarság nyelvi kapcsolatai*. (Magyar Nyelv XXII, 14, XXIII, 176.)

Tehát valamennyi nyelvjárás teljes fölgyűjtésére és ismeretére volna szükség ahhoz, hogy alapos összehasonlításokat végezhesen valaki az ormánysági és más tájnyelveink között is. Nekem munkám közben nagyon feltűnő a székelyföldi nyelvjárással való sok egyezés. De — íme — Csüry Bálint mondja, hogy több nyelvjárás van a Székelyföldön is. S ki tudja, ha a többi nyelvjárásokat is alaposan látnánk magunk előtt, nem találnánk-e más nyelvjárásokkal is ugyanannyi megegyezést! Nem lehet hát végérvényes következtetéseket levonni belőle, mégis ideírom, hogy az Ormányság különleges szókincsét más nyelvjárások szókincsével összehasonlítva első-sorban Szinnyi Magyar Tájszótár-a alapján a következő megegyezéseket találtam:

Székelyföld:	109
Somogy:	67
Vas:	34

Vas és Órség együtt:	40
Kiskunhalas:	30
Göcsej:	26
Göcsej és Zala együtt:	40
Balatonmellék:	21
Veszprém:	16
Csallóköz:	15
Tolna:	15
Szatmár:	14
Szlavónia:	13
Palócság:	11
Szeged:	10
Fehér:	10
Zemplén:	10

Már most vizsgálva ezeket az adatokat, nincs semmi jelentősége a Somogglyal és Kiskunhalassal való rokonságnak. Somogynak azért, mert szomszéd s a két nép élete sok ponton állandó érintkezésben volt és van sok évszázad óta annyira, hogy ez az állandó érintkezés Ormányság nyugoti községeiben a magánhangzóképzéseket meg is szüntette. A Kiskunhalassal való rokonságnak pedig azért nincs jelentősége, mert a XVI. és XVII. sz. folyamán két ízben is történt a leggyökeresebb Ormányságból, Piskó vidékéről nagyobb település Halasra. Ismétlem, az adatok elégtelensége miatt semmi következtetést nem lehet ráépíteni, mégis, a csonka adatok birtokában is feltűnőnek tartom, hogy a legtöbb egyezés Székelyfölddel van s olyan arányban, hogy az utána következő Göcsej és Órség már csak 38%-nyi egyezést mutat Székelyföldéhez képest. Különösen feltűnő az *erdő* és *szövés-fonás* szavainak egyezése s több ősi családnév: Csulak, Barahó, Boda. Kérdés újra: ha a közbeeső nagy nyelvterület, az Alföld, erdei ki nem pusztulnak s virágoznék ott is a szövés-fonás, nem élnének-e ugyanazok a szavak ott is? Tehát homály — homály mindenfelé. Miután azonban túl a szavakon más egyezések is vannak a két nyelvjárás között (szókettőzés, kicsinyítő-képzők feltűnő halmozása, nálik, bátyjik, csinálík stb.), mégis szakembereknek alaposan át kellene nézni a két nyelvterület egyezéseit. Én egyelőre mást nem tehetek — s könyvemnek se volt más célja — mint hogy — amennyire módomban állt — hű képet igyekeztem megrajzolni Ormányság népéről és nyelvéről: ez Ormányság.

Szótárát — bizonyára hiányos a munkám — szolgáljon egyben szó- és tárgyjegyzékül — következőkben állítom össze, pontosan megkülönböztetve a magánhangzó-hosszúságokat: a, á, e, é, i, í, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ű. Tehát pl. hosszú í-vel vagy ú-val kezdődő szó elő nem fordulhat a rövid i-vel vagy u-val kezdődő

szavak között, csak azok után. A mássalhangzó asszimilációnak azokat az eseteit, amelyek az egész magyar nyelvterületen egyértelműen történnek (*hunnan gyün* h. *hunnany gyün*, *nagy hengör* h. *naty hengör*)? nem tartottam szükségesnek külön jelölni.

Abrincs. L. Hordó.

Acē v. *accē* v. *acēde*: add ide! addsz! „*Acēde* a babaru-hámat!” „*Acē* a keszkenyőmet!” Gyermekvers: *Accē*, szívem, a kacsódat!

Aggat: láb alatt van. „Ne *aggassatok* étt mindég a nyakamon. Újjetök veszteg!”

Akna: kémény. „Csakúgy füstöt ketökná az *akna*.”

(Aligál) *Lēaligál*: lekisebbít, leszól. „Nagyon *lēaligáta*.^{1c}

Anyakalács: óriási, térdig érő lakodalmi perec, amit a násznagy a lakodalmi néppel a menyasszonyért menet nyakába akasztva vitt. Neve onnan, hogy a menyasszony anyjának szülő *jándék* (ajándék) volt. (L. 117. lapon.)

(Apa). „*Apú*, *anyu* édos tesférök.” (Apáról, anyáról.)

Apámuram, *anyámasszony*: így szólította ipát-napát a menyecske. Vagy *papám-nyanyám-nak*.

Aranyamáé!, sárgarigó. „Gyerökök, — tudok *aranymálékat!*”

Aranyóma: a népképzelet üdvözült kisgyermek kezebe adja fönn az égben. (L. 146. lapon.)

Aszal, *aszalas-hunda*. L. *Bunda* alatt!

Abillalódik: tétlenül ácsorog. „*Abillalógyy*, *ábillalógyyl* Nemhogy dógozná, iparkonná!”

(Áblá). *Összeáblá*: összetákol. „Énnend-onnand vót *összeábláva*.” (MTSz. abdál.)

A gas: karó, két ágban végződő; a két ág visszacsapva 20—25 cm-re. Szétnyíló ágaik között feküdt a *szelemen*. A gunyhó tartozéka. (L. 20—21. lapon.)

Ágyaz, *beágyaz*: kévéket nyomtatáshoz körbe lerak. (L. 47. lapon.)

Aj: váj, kiás. „*Ajom ezt* a kis kolompáromat.” „*Kiájtam* a nagy diafámat.”

Állás: 1. A *gulaakó* épülete külön kiemelve a hozzátartozó kerítésből.

Körüljártam állásomat,
Egész gulajárásomat...

2. Minden, csak lábakon nyugvó fődél. Ide húzzák el magukat pl. vásáros kocsik eső, zivatar idején. 3. *Állás alá* került a kései nyomtatásra váró gabona is. (L. 23—24. lapon.)

Angyomasszony: így hívja a fiatalasszony az öregebb,

koros asszonyt, ha más faluból került az *ányomasszony* oda asszonynak. Ha az is még a fiatalabb asszonyok közé tartozik: *kisányom-nak*, vagy *gyángvikám-nak*.

Ápékokdik: csodálkozik és sápítozik. „Csak *elápékodott*, mi vót ott.” Vagy — mikor valaki elkerülhetett volna valami kárt s azután jajgat: „Mas csak *ápékokgyV* „Mast *ápékokdik* rajta!”

Árul. „Jobban ê tuggya *árúni*”: jobban, értelmesebben el tudja mondani. Vagy olvasásról: jobb hangsúlyozással, értetőbben tudja közölni.

Áspa: 110 cm hosszú rudacska, melynek egyik vége ágasban, a másik vége a *bódé-nak*. nevezett *köröszfábaii* végződik. Erre *áspálják föl* (szedik föl) a pörgő *áspálóvasrn* húzott karikáiról a fonalat. Van *két-bódés áspa* is: mindakét vége *körösztfá*. (L. 87. lapon.)

Ászok: az a két gerenda, amin fekszik a hordó a pincében. „*Ászkot* töttem alá.”

Átkozódások: *Vér essék rád! Csúnya rágja ki! Csúf essék beléd! Hogy a rosszak ögyék ê! A rosszak inökőj jenek ê! A reg fussa ê! Hegye fussa ê!*

Áztó: az egy-egy *hidóc-ra befagyott*, hosszúkás négyszög-alakra berakott eláztatott kender. (L. 83. lapon.) „*Befagytd* má a kendörödet!” „Hány *kalangya* van az diódba?”

Buba: különleges érteleme: 1. Egy-egy zsupcsomó, a mit felénél összehajtv a zsuppozásnál egyszer-ször zsupkötéssel s *iszalaggal* a léchez kötöztek. Felső, a lécen átvett részét *éjnek* nevezték, alsó részét *rosínak*. (L. 27. lapon.) 2. A kinyűtt lenet-kendert is *babákba* kötözik.

Bobakóró: lándzsa alakú, tüskében végződő levelű, nyíl-egyenes szárú, méter magasra is felnyúló gaz. A legelőken jelentkezik. Szárát közbeiktató pálcikául használják a fonálnak a *szobolyra* való föltekérésekor. Két-két széles levele a száron úgy áll szemben egymással, hogy aljuk fölfogja a vizet. *Gólyavíz-nek* mondták: „Ebbű mozsgyá mög, akkor szép löszó!”

Babirgálódik, *babirgál*: hosszadalmas babra munkát végez. „Sokáig *babirgáli* azt a kukoricát” (kapáláskor). „Csak hadd *babirgálóggyék!* Azér as se külömb, mind az enyüm!”

Bakhát: a kociútnak a két ló közé eső dombos, le nem gázolt része. Mondják rövidítve M'-nak is. „Mindég csak a *bakján* möntem evvé a fájós lábomma”.

Baksál: böngész, a szüret stb. után elmaradt szőlőt, diót, kukoricát keresgél. „Gyetök, *baksájjunk* diát!”

Bakszék. L. *Szijószerék* alatt!

Balaska v. *baluska*: fényes, éles pengéjű, pácolt, *kimúkát*, néha díszesen faragott nyelű pásztorbalta. Ezzel csapott rózsét, ha tüzet akart rakni. Ez volt fegyvere, ha úgy fordult. S ezzel

ütte pókán az elmaradt *siskát* a makkoltató pásztor, ha húsrá éhezett. 84 éves Pál János kanász semmi pénzért sem akart megválni tőle: „Hátha mögtámad éngöm az én ellenségöm az úton?” — „Hol a *baluskám, gyerekökj*”

Balho. L. Belhó.

Ballang: erdőben, de egyebütt is, olyan lapályos hely, amit fölver a farkasfog, bojtortján, túske, csalán stb. „Olyan vót, mind a *ballang*, de én héccör mökkapátam.”

Balligcsá v. *ballagcsiká* v. *balligá*: lassan ballag. „Lassan-lassan övögetőzzé, édös fiam, osztán lassan *ballikcsájja* (v. *ballakcsikájja*).”

Bandza: kancsal, *sangya*. „De *bandzsán* néz!”

Banga, 1. Bamba, féleszű. „No tē bolondos *bangái*” „Az is fölüt ám a *banga* (v. *Banga*?) lovára!” 2. A mezei poloskát is *bangá-nak* vagy *büdös-bangá-nak* mondják.

Bangy: bolyha a ruhának.

Bangyos: bolyhos. „Olyan sok a *bangy* a *szüöm* alatt!” Jelenti a birka gyapjúfürtjét is:

Hozzál ürüt, harangossat,
Ászt a fekete *bangyossat*!

Barkócás: a bőr, mikor csaláncsípés után *dorozsmás*, bunkós lesz. „Mitű olyan *barkócás* a bőröd?” *Barkócás* az alma-körte, mikor rozsdadudorodások vannak rajta. *Barkócás* a viszeres, dagadt láb sok apró sebdudorodásával. *Barkócás* a *kökö-w2/epipaszár*, amit még a bokrán *bebarkócaztak*: megvagdostak, egy évig még a tövén hagytak s a *barkócazás* helyén kiforrt és tele lett szabályos dudorodásokkal.

Battyog: cammog, nehezen lépked. „Szegény öreg, eddig má haza *battyogott*.”

Bauóggat: mogorván rászólogat. Hangfestő szó. „Mindég csak *bauóccfati* az embört.” „Mit *bauóggat*óV így is: „Mit *hóggat-bahóggat engöm!*” „Nem tud az okossan beszéni, mindég csak *bahóggat*” „Ha nem tucc szépön szóni, éngöm ne *bahóggass!*”

Bábic: lósóska.

Bájkó: testhez álló női blúz. Mondták *kacabáj-nak*, *kacabájkó-nak* is. Olyan ujjas mellényforma volt.

Bálozni: vízarádaskor a Drávahordta *szigecskére* kijárod *bállókeszegre* halászni. (L. 57. lapon.)

Bánkás: hibás, fájós, seb miatt be is kötött. „Szegény avvâ a *bánkás* lábává mennyirán tud mönni!” „A mindönét a *bánkás* lábodnak, — há mégy neki!” „Nem látod, melyen *bánkás* az ujjam?”

Bárka. L. Páskó alatt!

Bedák: buta, mafla. „Tē *bedákl*”

Bedróka: többedmagával fellépő apró, kemény, barna kis jegy a kézfejen. „De hogy hunnan gyün ez a sok *bedróka* egygyik a másik után?” Szaporaén: *berdóc* v. *berdóka*.

Bekkent: nyögés-szerű egyetlen állati hang. „Ügy etaláta (t. i. a kés a disznó szívét), hogy nem is *bekkentött*.”

Bekös-bunda: rövid-kabát hosszúságú, alul s hátul a derékon 5 ágban lenyúló prémdíszítés volt.

Bélzna: elszakadt s ki nem pótoltt fonalszál üres nyoma a vászonban. „No — ennek a vászna is *bélznas* ám!”

Belhó: esetlen, nagy. „Az a nagy *belhó* dög nem bírta vinni az ekét.” — Ügy is mondják: *balhó*.

Bendös: nagy, öblös, szélesszájú, víztartó, fekete agyag edény. Zsírtartó *bödöny-nek* is használták. Nevezik több néven is: *szájás*, *csobolyó*. Ha lyukacsos agyaglapon bugyogtatták bele a vizet: *bugyolló*, *dudolló*. (L. 34—35. lapon.)

Bergvegös: gornyadt, beteges, *vajányos*. „Olyan *bérgyegös* vagyok, sömmi jó egésségöm sincsen.”

Berök: mocsaras hely. „Olyan *berökkel* vót ott...”

Bertákóni: éjszakázni, virrasztani. „Egész éjjé fönn *bértákótam*.”

Besök: pap-, tanító-család. „Â — szé még *besökná* is így szokták.”

Bél. L. *Mellék* alatt!

Bélös: túrós-rétes. Csak a túrósat nevezték így. „Süttem ékkis *bélöst*.”

Bibac. L. *Cica* alatt.

Bibikaverág: százsorszép a legelőkön.

Bibirgál: ujjával játszik, keres valamin. „*Bibirgáj* játék mög a fejemet!” Értelme: ujjaitokkal játszatok a hajam között!

Bibó: fogintó, de benne van a kiálló búb képzete is. Van *bibója* pl. a kályhaajtónak, tűzhely aj tónak, általában a tüzelőajtónak. Van *bibója* — kiálló búbja — a széknek, a *sublatfiának*.

Bica: 1. Gyümölcs s általában kisebb növények szára. Van *bicaja* a töknek, *dönnyének*, almának, körtének, szilvának. (A MTSZ tévesen írja indakacsnak). „*Tisztos-tisztára* mögötte. Csak a *bicaja* maratt.” 2. *Bica* volt továbbá a régi vízimalmok vastag, forgó *tengő-jéből* kiálló küllök neve, amiknek másik vége a 4 sor *folt-ba*, (lapát) szolgált. (L. 49—50. lapon.)

Bigmi: ügyetlen, rövideszű. „*Té-bigmil*”

Bika: rendes értelmén túl hídoszlopok leverésénél használt, csigára járó, óriási vas-sulyok. *Bikázni*: bikával sulykolni.

Bikla. A derékon füzöre szedett, füllábszárig érő, fehér szoknya. (L. 103. lapon.) Belső-Ormánységban mondják *kebelnek* vagy *kebé-nek* is. *Kebelesök*.

Bimbék. L. Bumbék.

Bimó: buta, ostoba. „Të, *bimó!*”

Bizsók: nyeléhez ólmozott, hegyes-élesre fent, borotvapengéből készült faragó-kése a művészkedő pásztornak.

Bodër. L. Vodër.

Bodony: odvas, üreges fatörzs. Ilyen kitisztogatott belsejű *bodonyt* raktak le a mai téglafal helyett a kútba s neveztek az ilyen kutat: *bodonyos kút-nak*. A téglafal alá levert faszerkezetet a kút fenekén ma is *bodony-nak* nevezik.

Bodris: bodor szőrű disznó. „Ne, *bodrisom*, ne!”

Boglyakemince: konyháról fűtött, sárból rakott *fűtője* a szobának. Testvére a sütőkernincének. (L. 29, 35- lapon.)

Bokráncs: bogrács, üst. „A kis gerendához oda vót ëty fa szögévé faszögge, ara mögen rászögetek ëgy kampós fát, osztán at tartotta a *bokráncsol* a tűz fölött.” Volt „kisbokráncs” is állandó vízmelegítésre. A „fűtő” szája fölött lóggott. (L. 32. lapon.)

Bokráncs fenék: L. *Kópis* alatt.

Bonc: comb. „Ügy mökszurta a fájás a *boncomat!*”

Bordahíj: a szövőszék nádból készült bordájának fakerete.

Bornyuszájú gallér: a régi *kétüömög* fűzővel összefogott nyaka.

Borsó: Ormányságban a bab neve. „Fősztem ëkkis *ecötös borsót*.” „*Törött borsó*”: liszttel kevert, kanállal összetört bab. Volt még: *borsóleves*, *körmös-borsó* (füstölt disznólábbal), *sűrűborsó* (egyszerű babfőzelék).

Boszorkány: *rontani*, más élőlény képébe átöltözni tudó vénasszony, néha vénember. (L. 137—140. lapon.)

Bozgat: piszkál, bolygat. „Fő kê *bozgatnl* a szénát, hadd *fuakoggyék!*” (T. i. a félig összegyűjtött széna esőt kapott.)

Közmondás: „Nem kê *bozgatnl* a sz..., mer bűdös”. 1820-ból való instanciábau is, mely a negyven éves töltésnek a marócsaiak által való erőszakos átvágásáról s ennek káraitól panaszkodik: „Több 40 esztendőknél marócsaiak által nem *bozgatott*” (L. 361. lapon.)

Bozsog: bizsereg. „Csakúgy *bozsog* a vér a lábomba.”

Bóba: bába. „Szalanni kellett a *bóbáér*.”

Bódé. L. Áspa alatt. Van két deszkából összeállított *bódé* (tok) a nagy fűrész számára is.

Bógyás: nem tökéletes eszű, bogaras. „Olyan *bogyós* embör vót ám a.”

*Bónéfa** L. *keceháló* alatt!

Bót: különleges értelme: bolthajtás (*bothajtás*), boltív. „*Bóf* alatt (t. i. a szömöskályha bolthajtása alatt) bocskort, tők magot szárogattak.”

Böckös. L. *Bölekös*.

Böcök. L. Kópis. Zsúj. Az utolsó néhány hajcsimbókot viselő férfit is valamikor *böckös-öknek* csúfolták.

Bödöny: *véndől*, zsírtartó edény. Bégen ez is agyagedény volt. L. *Bendős* alatt.

Bögyek: 1. A toronytető kigömbölyödő öble. 2. A *kábák* nevű tökfajta gömbje. *Bögyekös-kabak:* a kanászok virágólmozással díszített öblös ivóedénye. (L. 72. lapon.) Mondják nagymellű asszonyra is: „Őj — mekkora *bögyek* je van!”

Bökecs: 1. A zsupptető karó-cmóYe. L. *Címör* alatt! 2. Kukoricafosztáskor, vagy, ha tisztán szedték, a töréskor hegyes fadarabot kötöttek madzaggal a jobb csuklóra, azzal szúrták és hasították föl a léhát, hogy a körmüket kíméljék. Ez a fadarab is *bökecs* volt.

Bölcsös-hel: legelőn régi kis *ér* maradványa, ahol hóolvadás és zápor után megáll a víz. — Mikor kézzel fűrészeltek hosszú deszkákat s nem egyenesen, hanem befelé járt a fűrész, arra is mondták: „Őj — de *bölcsössen* mönt a fűrésztek.”

Bölekös fa: görcsös, *böckös* fa.

Böllönködik: ingerkedik. „*Böllönködik* a kutyává.” „*Ne böllönkögy* velem!”

Böndő: szőlőfűrt. „Bá csak egy *böndöt* adott vóna!” Szaporca vidékén mondják kukoricafejre is: *'égy böndő kukorica*.

Bont: töltés, földgát az áradó víz elé. „*Böntöt* kellett húzni.” „Mindön évbe mög kellett igazgatni a *böntöt*.” Jelenti továbbá az árok dombosabb partját is. Tulapdonképen töltés ez is a víz elé. „Ott a *böntön* elépögethető.”

Börrög, bufog: az a hang, amit a bölömbika ad, miközben égnek fordított nyakából fújja ki a vizet. „Olyan *börrögő*. *bufogó* hang gyütt ki belülié.”

Börzsöny v. *börzöny:* Piroshéjú vöröshagyma héját megfőzték vízben, leve szép sárgára megfogta a tojást. Ezt a levét is nevezték *börzöny-nek*. Boltban is vettek *börzönnyt*, olyan volt, mint a tea, „hús karajcárér adott a zsidó egypár szálát”, ezt is megfőzték vízben s ezzel főstötték a tojást. A himezést rá tűzön fölforralt viasszal csinálták. Először megfőzték tiszta vízben a tojást, azután *hímözték* viasszal, azután rakták bele néhány órára a *börzöny-he*, mikor kiszedték, azon melegen letörölték róla a viaszt s ott fehéren maradt a rajz.

Böggő. L. *Roppanté*.

Bőr fa: kocsin a két oldal helyett és helyére két oldalt két hosszú gömbölyű-fa a *fürgete* meg a *rakonca* mellé. Keresztbe rakták rá a szállítandó, *bodony-nak*, *puttony-nak*, stb. való fát. (L. 64. lapon.)

Brétyus: béka (Drávacsehi).

Buba. L. *Bubolya* alatt!

Bubolya v. *buba:* bóbíta, búb. „Vót egy szép *bubolyás*

csikém, mögötte a patkány, mire hazagyüttem.” „Azt a *bubás-sat* foggya mök kéd!”

Buborka: uborka. „Van-ë ékkes *ec'ótös-btiborkája* kénnek?”

Bubú: cseresznye v. meggy. Emönt a högyre *bubút* szönni.” „Nédd csak, mit adok én tenéköd: *bubúkát!*” (Kisgyerekek).

Bubúcs: bogyó. Pl. van piros *bubúcs-csa*. karácsony táján a tüskés *téli-zöld-nek*, Van gaz. aminek fekete *bubúcs-c&a*. van. *Bubúcs-dísz* lóg a *fékötő fitak-járól* is *Bubúcs* a szilfalevél piros kidudorodása is.

Buddárzik: bujkál, bújik. „*Ebuddárzik* ez a jó nap, mas nem lösz jó idő.” „Má *buddárzik* a fokhajmám” — bújik.

Budrók: buta magaviseletű. „Ez a nyűg, *budrók* lány.” „Mit *budrókodó* éttf

Budsi v. *mohácsi korsó*: fekete agyagkorsó, fülén *csöcs csel*. Szaporcán: *dudancs*.

Budúc. L. *Puttony* alaU! A kútkávát is így hívták, ha egyetlen kerek, kivájt fatörzs volt.

Bufog. L. *Börrög* alatt!

Bugybóka: búbos-banka.

Bugyolló. L. *Bendös*.

Bukik: szájába vett vizet hirtelen kiad. „*Ókor-máskor* ékkes ecötöt szoktam *belebukni* (t. i. az ötlíku-furuglyába), fúhattam akkor estétü röggelig, mög nem *tikkatt*.”

Bumbék: bimbó. *Bumbékszik*: bimbózik. „Má *bumbékszik* a cserösnycfám.” Kelet-Ormánységben *bimbék-nek* is mondják.

Bunda: elül bőrkötőkkel egybefoglalt, ujján, nyakán prémes, csipőig érő báránybőrből való női ruhadarab. Ha csipőn alul arasznyi-szélesen kiterülő alja is volt, azt *aszal-nak* s az ilyen bundát *aszalas-bundá-nak* nevezték. A férfi *mellyes-bunda* mellett-hátat egészen befogott s felső nyílásán bújtak bele.

Burgóci: kerekfejű-félét jelent. L. *Zsürmőget*.

Burgyákol: torkaszakadtából, orditozva dalol. „Egész«
éjjé *burgyákó-tak*.” „Mit *burgyákósz* éttf

Busa: erős homlokú. „Nagy, *busa* fejű embör vót.”

Butú: butácska, buta szelídebb formában. „Të-&wM!”

Butyakos-korsó: pirosra égetett, szűknyakú, fogóján *csöcs*-nélküli agyagkorsó. Mondják *cser-korsó-nak* is. „A *cser-korsóba* nagyon jó a víz.” A szűknyakú, füles, alul kiöblösödő pálinkás-üveget is mondják *butyakos-nak*, vagy *kabaküjeg-nek*.

Butyka: két, egymásra keresztbe rakott, zsinórral — az *inda*-val — kifeszített ág. A négyyszögű *indára* hurkolt kicsiny öblü, de téres, 60—80 *szömös* háló. Hosszú nyélen leeresztik a víz alá s ha hal úszik el fölötte, kapják ki. (L. 59—61. lapon.)

Butykál: bele váj, beledugdos. A gyerek belenyúl az

ételbe, rászól az anyja: „Mit butykálódó ett?” „Mit *butykálo*d az én ételömet?”

Búcer: címer. Csak a kukoricára mondják. „Kidukta má a *búceryát*.”

Búcorog v. *műcörög:* az a kedveskedő hang, amit a borjas-tehén ad borjúja nyálása közben. „Hogy *búcorog* a Jámbor!”

Busz: fülledt, nyomasztó levegőt jelent: „De *busz* meleg van!” Jelent gázos, nehéz levegőt is. Kiszellőzteti őszi betakarodás előtt az öreg asszony a pincét, — „mer maj gyün a *busz*”. Amikor régi kutat tisztogattak, arra is mondták: „Nem lőhet belemönni, mer olyan nagy a *busz*, hogy a gyertya is elászik.”

Búzahordat, búzavetet, krumplikapálat, kaszálat kukoricaszödet. Mikor? „Búzavetetkor, kukoricaszödetkor, stb.”

Büdös-somfa: cornus sanguinea.

Bürü: árkon, kisebb patakon hídszerűen átdobott egy vagy két gerendatalp, vagy fatörzs. „Ára bâ kéz felé van *ëgy bürü*, azon átmöhet kê.”

Cakó: teher, húza-vona, keserves *férő*. *Cakózni:* terhelődni, teher alatt nyögni. „Nagy a *cakó*, Tisztelend' Uram! Öreg is vagyok má.” „Sokat *cakóztam* én életömbe!” „Egész életömet így *cakóztom* ê.” „Nagy *cakóba* vót egész életibe.”

Calap: csomó. „Élyen *calapba* gyütt a vér belülié.” „*ëgy calap* haja kilógg.”

Cefet: bitang, rossz, raffinált, magán kifogni nem engedő, „Të, — *cefet!*” — bitang. „*Cefet* *ëggy* embör vót!” — magán kifogni nem engedő. „*Cefet* *ëggy* idő!” — kellemetlen, rossz, bitang.

Cele-cúla: cók-mók. „Vitte a kis *cele-cúláját*” Megy ki a patakra télen mosni, *hitfany dómányt*, *keszkenyőt*, más egyebet magára rak. Rászólnak: „Öj, de sok *cele-cúlád* van!” „üj, de sok *cele-cúlát* hozta!”

Cemende: erkölcsi és testi pizskosságot jelent. „Të *cemende-el*” Régi parókiánk kamrája szemöldökfájának felirata 1751-ből:

Isten igéjével nyitom meg az számat.

Prédikálom: Kákics, csináld kamarámat!

Benne élésemet, *cemende* ruhámat

Raknám, helybehagnám az parókiámat.

Cenci: ágyiruha, ruhaolmi. „Olyan gyöngö, hogy azt a kis *cencijét* se tuggya bevetni.” Sok ruhafélet szed valaki ma-ijára: „Jaj, annyi a *cenci* rajtam, hogy mozogni se tudok.”

(Cërkad) *mogcërkad:* cikákolva fulladoz, megfullad. „*Cerkatfá* vóna mög!” „Látod, *mogcërkad* *ám mingyá*.” (Tor-

kára ment valami s fulladoz.) „Nem tud má *mögcerkanni!* (Szeretnék, ha már nem volna.)

Céla: a zsuptető oldala. Átvitt értelemben maga a ház is olykor. „Mögépétötte a kis *céláját.*” (L. 23, 28- lapon.) így is: „Mögépétöttem a kis *házhémat.*” L. *Hászé.*

Cica. Ormánság keleti részén *bibac.* A lányok leeresztett hajfonata. „De szép *cicája* van ennek a lánynak!”

Cicafarkú-fi. L. Egérfarkú-*fi* alatt!

Cicamaca: barka. „Csakúgy sárgúnak a fízfák a *cicamacátú.*”

Cikora: csira. *Cikorázik:* csirázik. Jobban mondva a csírázás legkezdeti állapotát jelenti, amikor a mag már meghasad s az életindulás látszik. „Má *cikorába* van.” „Má *cikorázik.*”

Cikó. L. *Kucó* alatt!

Cilámpás: hanyagul és szennyesen öltöző, *lipáncos.* A gatyás-tyúkra is mondják: *cilámpás* v. *lipáncos* tik. „A *cilámpás* mindönségét a nemzetségöndnek!” „De nem jó á' rajta a ruha, olyan, mind a *cilámpás* tik.”

Cima. L. Csuma.

Cimpa: orrból beszélő. Mondják így is: *nyofa, szusza.* Az o-i nyelv gazdag gúnyszavakban. „M.....-be van *sánta* jegyző, siket doktor, *cima pap.*” (Régi gúnydal.)

Cipkölös: sarkos, csipkés. „Szép *cipkölös* terétő!” „*Cipkőre* mönt ki a föld vége.”

Cirombás. L. *Szirtos* alatt! Tyúkra, csibére, kismalacra is mondták: milyen *cirombás* (csíkos),

Címör: 1. A zsuptető gerincén a sarkok találkozásánál kiálló, zsúppal formásán körülkötött karó. Ennél fejezték be, vagy ennél kezdték a *szegest.* (L. 29. lapon.) 2. A kópissal ütött fakarika magas ívben repülése. Szaporcán „*kukúcs*”-nak mondják. (L. 182. lapon.)

Cípör: Tussilago farfara. Mondják *cibörlevél*-nek is. Széles, kerek, felül fényes, alul szürkelevelű, sárgavirágú, árokparti növény. Gyulladt daganatokat borogatnak levelével.

Co: „Ne, ne, *co* bē ne!” — Csak a lábas nagy jószágnek mondják. *Coki:* takarodj ki! Jaj, ha erre kerül a sor.

Gondolatlan: csúf magaviseletű. „Tē, *condolatlan!*”

Copákás: úszó» (tészta). „Mögöhetöd a *copákás* tésztadat, tisztára efütt!” Szólás: „Elázott, mind az iványi tészta.”

Cölömp: cölöp. „Leállótotton kétők má a *cölömpöket!*”

Cönöge: 1. A zsuptető *karócímöre.* L. *Címör* alatt. 2. L. *Ködökcönöge* alatt!

Cógér: jel. Pl. ledugott ág valami részekre osztott terület részeinek a kijelölésére. „*Kicógéröztünk* az eklézsia réjtjét.” „Odább tögye kēd azt a *cógért?*”

Cue: a zsupptető karócímöre. L. *Címör* alatt! Szólás: „úgy á, mind a *cue*.”

Cúca: 1. Ormánysági gyermekjáték. Kihegyezett ág végmagasba röpitése, melynek másik végében lúdtoll van. L. 182. lapon.) 2. Zsupptető címöre. (L. *Címör* alatt!) Fejét már emelgető csecsemőre is mondják: „Úgy tarti a fejét mind a *cúca*”, vagy „Úgy á a feje, mind a *cue*.”

Cucóka: núdlítészta, „récebögyörő”. *Cucókázni*: — a fonóban kőcöngyölecskéket csinálnak. Egymás mellé teszik a lányét, meg a legényét, meggyújtják. Ha mindegyik fölszáll, vagy lennmarad: egymáséi lesznek.

Cúka: kis zsák, nagyzacskó. Ebben tartják télen a *hászén* a mákot, *gyümücsöt*.

Cüjek: cövek. „Oda verd a *cüjeköt!*”

Csahog: szája jár, bőven, kellemetlenül sokat beszél. „Mit *csahogó*, te *csahó!*”

Csahó: bőbeszédű. „Mit *csahogó*, *t'é csahol!*”

(Csal). *Csaba*: cserbe. Csak ebben az alakban: „Nem *hagy* *csába!*”

Család. Ormányságban a család egy tagját jelenti. Az egészről mindig többes számban beszél. „No kis *csalággya* Am, nincs valami baj?”

Családnevek. (L. 357. lapon.)

Csandol: *ecsandó* (fát): felapróz fejszével, fölvág, elcsapkod. „Csak a *fütőbe* való fát *csandóták e*.”

Csanýiga: lónál *nyüger* (térdhajló), marhánál *csánk*, embernél (csüfölvő) boka. „Éde gyere, had üssem el a *csanýigádat!*”

Csapént: csaptig, színig. „Attam egy nyócada búzát *csapént*.”

Csapó föld: szürkeforma, agyagos, síkos föld. Szétdörgölve csecsemő piros testét hintették be vele. (L. 161. lapon.)

Csárda: csorda. Leginkább a marhacsordát jelenti. *Csárdás*: csak a marhapásztort jelenti. Disznóval kapcsolatban mindig így mondják: *disznócsarda*. „Kihajtott-ë má a *csárdás?*”

Csarmasz: veszendő, csont-bőr vén marha. „Szë vén *csarmasz*, — hogy aggyak érte annyit?”

Csatarász: a kisgyerek kezdőbeszéde. „Tud-ë má beszéni?” „Má *csatarász*”. A gyorsan s alig érthetően beszélőre is mondják. „Öj — de *csatarász* — allig lóhet mögérteni.” A sokat, hangosan kiabálóra is: „Na, ez is *kicsatarászta* ám magát.”

Csádé: sás, gaz s durvább fűfélék keveréke, a takarmány leghitványabbja.

Csággaté: a talyiga rúdján levő ívalakú vas.

Cságlá: mankó. „Mikor ott hatták az ágyat, akkor is két *cságlán* tuttak csak járni.”

Csáklya: olyan, mint a vasvilla, de két foga nem egyenest előre, hanem a nyélre derékszögben állt. Vízimolnárok használták. (L. 51. lapon.)

Csánk. L. Csanyiga.

Csánká, ecsánká: birkózás közben az egyik birkózó a másik lába mögé teszi a maga lábát s azon keresztül elejti, *elcsánkájja*. „*Csánkátá,* — gyere még eceör!”

Csárma: kelekótya. „Té — *csárma!*” „Ne *csármákgogy!*” „Ném szívehetöm azt a sok *csárma beszédöt.*”

Csás: a rúd mellett balról álló ló. *Hejszás:* a jobboldalt álló. Régen minden valószínűség szerint *csá!* volt a balraindítás szava Ormányságban s *hëjsza* a jobbraindításé (ma *tilled:* jobbra — *hozzád:* balra!). Ezt bizonyítja a Pesthy-féle 1864-es összeírásban is előforduló anekdota Csehi-falu eredetéről. Olyan szegények voltak valamikor, hogy kénytelen volt egyik a más jószágával összefogni ökröt a lóval s mikor noszogatni kellett őket, egyik azt kiáltotta az ökröknek *csá!*, a másik a lónak: *hi!* Ebből a *csá-hi-ból* lett Csehi. Tréfás gúny van abban is, hogy ökrök kapta a lónak járó *csá!* kiáltást s ló az ökrét: *hi!* Az ökröt ma is *hi* kiáltással fordítják jobbra.

Csavas: krumplis, moslékos sajtár.

Csefetől: csahol. „Egész éjjé *csefetől* ez a kutya!” Így is mondják *cseftet*, de ez rövid ugatást jelent. „Nem harap ám, csak *cseftet.*”

Cseftet: I. Csefetől.

Csepőte: vesszőhajtás, nővoidék cserje. „Olyan *csepőtés* vágás vót ára ...”

Cserény ajtó: lécből vagy karóból összeütött ajtó. A konyhának is volt pl. ilyen ajtaja nyáron. A levegőt nem zárta ki, csak a piszkolódo baromfit. Istállón is volt nyáron cserényajtó: levegőzzék, kutyaféle be ne menjen. Cserénynek nevezték a disznószállításkor a kocsii tetejére a disznó fölé háztetőszerűen vagy vízszintesen a kocsiioldalakra rakott *lécoldalat* is.

Cserje a fának: a belül kikorhadó, odvas fának megmaradt külső része a durva kéreggel. „A béli kirohadt, csak a *cserje* maradt.”

Cserkorsó: pirosra égetett, esörgős. fületlen korsó. L. *B.v.t y okos-korsó.*

Cserpenyő: 3 lábú likacsos vaslábos. A parázs fölött süttettek benne pl. halat.

Csetrös: 8—10 l-es, kulacshoz hasonló, nyaknélküli faedény» víz vagy bor tartására. Lyuk az oldalán. „Van-ë még bor a *csefrös-hef*” Nevezik *kondémak* is. De az igazi *kondérnak* nyaka is van.

Csecs, csécsiké v. *rip hic*: háromszögben futó, *hargaszerü* vonaldísz a vásznon, de kevesebb *nyisttel*. Lehet kivarrás is.

Csellő-pörgő: csak *csévülésre*, fonalnak *csévekre* tekerésére használt pörgő. (L. 92. lapon.)

Csév v. *cséve*: a vetélőbe illesztett nád v. i'acsövecske. Erre *csévölik fő* a *csellő-pörgőn* a fonalat s szövés közben erről fogy a fonál.

Csibajkó. L. *Csirhó*.

Csibajog: zsvajvt csap, „*Csibajognak* ezök a gyerökök.”

Csicsa: bojtortján. „Telle löttem *csicsává*.”

Csicsak: hegyes tüskegaz.

Csicsog: csicsereg (a kis fecske). „Má *csicsognak* a kis föcskék.”

Csifut: a zsidó gúnyneve. „Vén *csifut!*” Mikesnél is előfordul.

Csiga-ágas: kútágas. Szaporcán mindig így.

Csike: csibe. Mindig így mondják: „Szép *bubolyás csikemet* évitte a *férog*” Szép búbos csibémet elvitte a *féreg* (gönyre, menyét, patkány).

Csiketányér: mázas virágos agyagtányér.

Csikós csárdás v. *kanásztánc*. (L. 163—165. lapon.)

Csikótápú-fű: *caltha palustris*. (Mocsári gólyahír.)

Csillag-ve rág: *stellaria graminea*.

Csillángozik: ide-oda ugrál, vacillál. „Az is *csillángozik* ám, as se tuggya, mi' csinyájjon!”

Csilling: halászsas. Fehér madár. Vízre rakja fészket.

Csimbók: a férfi halántéka táján lelóggó, *böcökre* kötött hajfonat a régiéknél.

(Csin) *Farka-csínja*: a tehén farkának legalsó íze, arai után a *lamja* következik. „Jó fejős lössz, csánkján alú ér a farka-csmw-2/o.” „Lenyírta egészen a *farkacsmyáig*” (t. i. a *lamját*).

Csipeszködik: ágaskodik. Benne van az is, hogy karját is erőlteti fölfelé. „Nem éröm fő a fogast, *csipeszkönni* kē.”

Csipkehúsú: sovány. „Az is olyan *csipkehúsú* vót világéletibe.”

Csíptető: két sírna vékony rudacska, egyik a *szüő-re* föltekert fonal fölött, másik alatta s két végüket a fonal mellett madzag szorítja össze. (L. 95. lapon.)

(Csiriből) *Leccsiriből*: ráesnek, körülvesznek valakit kiabálva, hogy azt se tudja, melyiknek feleljen, mint ahogy a csibék körülcsipogják az anyjukat. „Tudod, lányom, úty fétöttem a lenemet (t. i. a vásárban), mer engöm *leccsiribötek*, körülfoktak, hogy as se tuttam, melyiknek aggyam először.” Játék közben, mikor rámentek 4—5-en valakire, pl. egy fiúra 4—5

lány: „*Lécsiribolik* ám!” „No — *Pista*, *lecsiribőtek* a lányok!”

Csirják. L. *Csurják*.

Csitkos v. *csutkos*: kopott, csenevész. Csak a lány hajára, meg a ló serényére, farkára mondják így: „*Eriszáta*, mer nagyon *csitkos* a sörénye.” „*Melyen csitkos* (kopott) ennek a lónak a farka!” „*Az Évának* igön *csitkos* haja vót.”

Csíggaté: a szövőszéknek az az emelő-esiga forma része, amire van a *nyist* rákötözve.

Csíkkas: vesszőből font, két egymás tetejére illesztett tölcserhez hasonló csíkfogó készség. (L. 58. lapon.)

Csír éde! *Csír oda!* Ezelőtt 50 évvel még élt csibehajtogató szó. Régi gyermekjátékban is:

Csír éde! *Csír oda!*

Coki a városba!

Csír hók! v. *csibajkók* (többes szám!): csajvadékok, kiabáló apróságok. Csak kis gyermekekre mondják. „*Ezök a csírhók* idő előtt *lecsohóiak* az ómámat.”

Csobolyó. L. *Bendös* alatt.

(Csohol). *Lecsohó*: lever, bottal dobálva lever. Csak gyümölcsre hallottam. „*Lecsohóták* a bitangok a körtémet.”

Csokmány: favágó fejsze. Csak a somogyi szélen ismerik. „*Hosz* ki ászt a *csokmányt!*”

Csombós: egymásbanövően sűrű (pl. az eleven kerítés). „*Ne útétsd* olyan közé egymáshó, mer nagyon *csombós* lössz!”

Csomiszló: burgonyatörő-f a, a *csávás* tartozéka. „*Csomiszló* le ászt a kolompért!” Mondják *csömiszlő*-nek is.

Csomoros. Csak fára mondják. Jelentése: Csomós, dndorodásos. „*Olyan csomoros* nyárfa, rózsás — abbú van a szép bútor.”

Csőbe: jókedvűen helytelen magaviseletű. „*Mit csőbrkodói!*” „*Ne légv* olvan *csőbé*.^{fii} (Nem rokon-e a székely *góbé*-val?)

Csőcsa: összerágott étel fogatlan kiesik számára. „*Ögyé csőcsát, csacsikat!*” „*Csacsi* fiam, *csőcsi!*”

Csacsi: „*Csőcsi* baba, nyali dajka”. Jelentése: a kis gyermek csak kóstolgatja, de a summát a dajka eszi meg. „*úgy-é: csőcsi* baba, nyali dajka!”

Csórág: husáng. „*Fogom* áaszt a *csórágot*, maj éhajtlak énnend!”

Csorog: korog, *korog*. „*Mas* iriá maj *möggyógyé*, mer má *csorog*” (T. i. a gyomra.)

Csótár: csoroszlya. „*Há* vó *ké* ? „*Csótárt* élösztetni.”

Csőcsös-korsó: zöld mázas, a fiilén *csőccsel* ellátott cse-répkorsó.

Csöcsőf-ce-szilva: nyakas, vörös szilva.

Csömiszló. Lásd: Csomiszló.

Csömöz: poloska. Mindig így mondják. „Nagyon sok *csömöz* van náluk.”

Csömöz fi v. *röbdösőfi*, v. *rözgő*: briza media. Vékony, elágazó szár teteje tele minden mozdulatra rezgő apró szürkészöld finom levélkés magházakból összetett gömböcskékkal. Réti fű.

Csöndét v. *szaggat*: a halottat hirdető meg-megszakított rövid harangozást jelenti. „Vaj kire *csöndétenek?*” „Melyik haranggá *szaggatnak?*” (L. 127. lapon.)

Csőnge: lapda. *Csőngézni*: lapdázni. *Farkas-csőnge*: farkasalma (a tölgyfalevél bogárcsípés nyomán támadó kerek ki-növése). „*Csőngézzünk* gyerekek!” „Kiná van a *csőnge?*”

Csővétől: lassan, csöpögve eseket. „Lössz-e még essőf — „Maj csak így lassan *csöpétő*.” (V. *csöpétőlődik*.)

Csőpögés: ereszalja. „Ne ájj a *csőpögésbe!*”

Csőppü v. *tűjecsőppü*: a kitilolt len v. kender tövéről a gerebenen lehúzott kóc. Ebből fonják a *csőpü-vászonnak* valót.

Csőrdülő: serdülő. „Van néki két olyan *csőrdülő* lánya.” „Mikor *főcsőrdütem* ...”

Csőrmő: az állat (tehén v. disznó) szőrére ráragadt s rá-szaradt sár vagy piszokosomó. „Jaj, de *csőrmős* ez a disznó!” „De telli van *csőrmőve!*”

Csősze: selypítő. „Olyan *csőszén* beszé.”

Csőrő, *csőré*- v. *csőrjefa*. Erdei cserje. A régi erdők kiirtásával csaknem teljesen elpusztult. *Vétvén*, *ha akad*. Világító *fáklyát* hasogattak belőle. *Síkjával* házoldalát *rekesztötteksib*. (L. 26, 39. lapon.)

Csuha v. *kis-csuha*. Csípőig érő, nyakig gombolt, ujjatlan férfimellényhez hasonló női és férfi díszruha tele elől-hátul gyöngyökkel, rózsákkal, rezgőkkel. A nőét kapcsok, a férfié *gurgula-gomhok* (ércgombok) fogták össze.

Csukló: különleges értelme: a *láncfához* szögelt, közepén könyökszerűen föl-lehajtható, *kampósfa* alsó fele. (L. 32. lapon.)

Csuma: a kukorica lemorzsolása után megmaradó csutka. Kelet-Ormánységben mondják *cimd-nak* is.

Csűrják v. *cslrják*: pattanás a testen. Nevezik *vörösének* is. „Telli van *csűr jakká* a humloka.”

Csurka: hurka. Tuiajdonképen egyetlen hurkájukat, a *kukoricás-csurkát* értik alatta. Finom kukoricakását leáztatnak forró vízben s megsózva vastagbélbe töltik, ujjnyi vastag zsíros húsokat húznak át a közepén, *abal-ben* kifőzik, esetleg zsírban utána ki is sütik.

Csusztaté: csúsztató ágas, amire rakják az ekét s így húzza, a ló az úton.

Csúcsos-fazék: köcsög.

(Csúnyé) *Mögcsúnyé:* megvesz. „Vigyázzatok, mer csúnyétt kutya van a faluba!” „Maj mögcsúnyé utánna.” „Karácsony estéjén, amére a javosok kürtőnek, ára nagyon sok csúnyétt kutya lössz.” (Régiék mondogatták.)

Csülközés: gyerekjáték. (L. 182. lapon.) *Csülök:* talpán megálló fácska, amire dobták a botot.

Csúr: a pörgő fonallal megtelt karikája. „Hány csúr fonalad van!”

Dacskó v. *acskó:* zacskó. „Van-ë a *dacskó-ba* ëkkis jó dohány?”

(Darabá). *Föndarahá:* földarabol. „*Fókán* üttünk egy-egy südöt, *föndarabátok*, fönaggattunk füstre a *szelemenre*, hadd pírújjon...”

Darabék: hozzátartozó darab, tartozék. „Hát veszőttem vele, míg mindön *darabékát* összeszőttem.”

Daráló-kü: kézzel forgatott ősi *daráló-szerkezet*. (L. 49,50. lapon.)

Dargallóc: vastag csöppiivászon. „Élyen *dar g alloc* biklába sasé jártam.”

Darvogafi, *dermögeti* a hideg: végig futkos rajta, *kigyúti* a hideg, *gyúto*gat a hideg, rázi a hideg. Van *torkos-hideg*, mikor a gyerek hidegrázás közben kéri legjobban a kenyeret: „Azér ám, mer a *torkos-hideg* leli”. „Hát eccör csak *gyúto*gaU a hideg a szomszédot.” „Úgy *darvogatott a hideg*, éreztem, hogy ebbü lössz valami.” „Mi van a Julival” „*Dermögeti* a hideg.” „Úgy *kigyúto*t a hideg Γ A *torkos-hideg-et* mondják *disznó-hideg-nek* is: „A *disznó-hideg* leli.” Szünet nélkül eszik.

De ë: körülbelül. „Vót *de ë* tíz.” Mindig így mondják.

Dembőlődik: lábbal dobog, v. topog. „Mér *dembőlődik* az a ló annyirán? Ergye ki, fiam, néz' mög!” Kinn a havon fázik nagyon a lány lába. Rászól az apja: „*Dembőlődj, édös lányom*, maj nem fázó!” Lóra így is mondják: *dobolódik*. T. i. vagdossa patáját az istálló téglájához, vagy ide-oda jár nagy zajjal.

Derce: A valamikor parasztra örletett lisztet először ritka szítán, másodsor sűrű szítán szitálták át Amit a sűrű szita felfogott, az volt a *derce*. A *dercé-t* zsírban megpirították, meghintették vele a rétest, ez volt a *dercés rétes*.

Derce: izeg-mozog. Rászól a tehénre a fejő asszony: „Há *dercész?*”

Derebes: kósó, darabsó.

Derekas: női öv. Egyszerű fekete *ripinc* volt, vagy fekete fűző gyöngyökkel kivarrrva.

Derencsó: tereferél. „Mit tunnak annyit *derencsóni?*”

Dérék-ut v. *derék*: országút. „*Derékúton* möntünk mindönütt.” „Csak *derékon* rnöhecc, rónaúton sohun.”

Dermöget. L. Darvogat alatt.

Deszig: bezzeg. „Gyütt addig, ameddig nem kellett dógozni, — *deszig* nem gyün mast!”

Dérjég: hirtelen kétújjnyira fagyó, tükörtiszta jég.

Dévánkozni: unatkozni, időt haszontalanul tölteni. „Egész nap *jába dévánkozta* ott.”

Dézma: 1., A kijáró hányad a bérbeadó v. munkáltató gazdának. 2., Hitvány, beteges, sovány. „Ej — te szegény *dézma*, nem mégy sömmire!”

Dia: dió. *Diafa*, *diás-rétes*, *diás-puttony*. „Mennyi *diája* lótt kénnek?”

Didög-dudog: dohog, magába fojtott méreggel félhangosan beszél valakit. „Mit *didög-dudog* ez a vén mindég!”

Digdáncs: vén és sovány, vén-nyomorult. „Na ennek is vau ám két *digdáncs* lova.” Csak lóra mondják megszemélyesítve is így: „Olyan vagy, mind a *digdáncs*.” Mint a vén *görhes ló*.

Disznó. Nem *disznaja*, hanem *diszna*. „Há kalészót é mögen a ketők *diszna?*” Nem *disznóól*, hanem *disznókól*. „De rossz állapotba van a kötök *disznókól ja*” Ugyancsak *· tikokól* (tyúkól) helyett. „Marhájik, *disznik*, mindönik...”

Disznótüskefa: erdei cserjefaj. Héja középső, sárga rétegét porrá törve törkölyben sárgaság ellen itták. Más néven: *ebmöggyfa*, *varjútüskefa*. Héjjá, levele hasonlít a kerti meggyfához.

Dobogó: híd. Az én gyerekkoromban még általában így hittak. „Mindön *dobogóná* bolond ez a *hejszás*.”

Dobogós. O.-i tánc. (L. 165, 166. lapon.)

Dombéroz: 1., A szita szítálás közben adott zúgó hangjára mondják. „Csakúgy *dombérozott* a szita.” 2., Dorbézol. „Egész éjjé ott *dombérozta*.”

Dorozsmás. L. Barkócás.

Dödölle: 1., Kukoricalisztból, kukoricakásából és búzalisztból együtt kevert, zsíros kanállal szagatott, forróvízben főtt gombóc-féle. „Mindég *dödölléér* regmálóttunk a szülénkön, annyirán szerettünk.” 2., Jelenti a torony-bádogtető gömbjét is *dödöllő* alakban. „Kiát a *dödöllőre*.” „Ni — mas föstik a nagy *dödöllőti*!”

Döllesti: délesti, délutáni istentisztelet. *Döllestis-ruha*: az az egyszerűbb ruha, amiben az asszony a *döllestire mönt*.

Döm: töm. „*Dömje* bë kë ászt a likat szómáva!”

Döme: esetlen, esetlenül nagy. „Mennyivé szöbb ez a kis törpe fa, mind az a nagy *döme*.”

Döng. L. Págyaték.

Döngör: rétnek, szántónak a dombos része. „Étt a *döngör-jin* lőhet boronáni.” Ellentéte a *lapis*: „Víz van a *lapisokon*”

Dönnye: dinnye. „Lekenje mög kê áaszt a *dönnyét!*”

Dudancs. L. Budsí alatt!

Dudolló. L. Bendös alatt!

Dudú: általában belül üres, sípszerű valami. Van *dudús hajma*: fölmagzott, lyukas szárú hagyma. *Dudú* az üreges fatörzs, tehát egy a *bodony'*-nyal s van *dudús-kút*. Van *dudás-hajó*: a vízimalom felül csónak-alakra kifaragott *dudú-talpa*. Mondják Csepelen *dudú-nák* a tejes-fazekat is. A szopó csecsemőnek is mondják kedveskedve: „*Dudúzzá*, kis angyalom!” (Szopjál!)

Dudús-hajó: óriási üreges fatörzs, amit *már nem üreges* két végével együtt vágtak le, az egész levágott törzs felső részét egyenes vonalban lefaragták róla, úgyhogy az egész így hasonlított valami hatalmas vályúhoz, vagy teknőhöz, csónakhoz. 4 ilyen *dudtís-hajón* nyugodott a régi vízimalom a víz színén. A parttól legtávolabb eső, legerősebb *dudús-hajót őr-hajó-nák* hittak. Úgy látszik, *őr* a régi ormánysági nyelvben valami közül kiválót, legerősebbet, legerősebbet jelentett. V. ö. „Mindön *őrgyét* (legerősebbét) elopták a kukoricánknak.” (L. 49. lapon.)

Dufa v. *zupoló*: *külüszerű* kendertörő nagy faszerkezet. Lábbal billegetik s zuhogtatják a fark *leveleit a küli-nek* nevezett gerenda vályúiba. (L. 84. lapon.)

Durdák: egyszer főzött pálinka. , „Finom vót má a *durdákja* is.”

Durung: dorong. „Fog egy *durungot*, jót húz rá...”

Dúciká: dúdol, dúdolgat. „Mit *dúciká* kê?” „Hugyon is van az a nóta? *Dúcikájja* kêd ê!”

Dúga: donga. L. Hordó alatt!

(Dúló.) *Dúlok mög a sélók*: régebben a rablókat nevezték így: „*Gyűnnek a dúlok mög a, sélók!*” Az öregek szerint tarisznyában hordták a pénzt, egy-egy odvas fába *rütötték ê*, szöget vertek bele, hogy rátaláljanak s így történt, hogy közben a rabló elpusztult, a pénz ott maradt β a késő unokák találtak rá.

Dülőnevek:* Acélos, Acsat, Adrahinta, Atacs-berki, Atak, Avas-erdő, Ádám börci, Árkus, Ásztó, Átalják, Bakbúz, Bakja, Bakonda, Balaca, Bála feneke, Baláta, Báklász, Bános, Bávány, Becsere, Berinye, Bezs-víz, Bimbér, Bista, Bitakony, Bíró-tá, Boc-kocka, Bogád, Bordáz, Borsikás, Borzó, Bosta, Bőre, Bőrözdeszög, Bóköz, Bucсок, Budai irtás, Bujtos, Búz, Csapostó, Csatasz, Cselek, Csepörnye, Cserem Kata, Cserinti, Cserkó, Csinar, Csécsi gödre, Csibaj, Osonta. Csontfoka, Csöbör, Csöbör-róna, Csörgete, Csöszi, Dagadó, Daraberdő, Dázsony, Decsi mező, Denc, Deres-gát, Delelő, Dombor, Dömse, Döngör, Egör-csés, Egöréve, Elvei fődek, Eperjes, Ereszvény, Édelmi-rét, Égés,

Élésdonib, Fancsali-rét, Fejgörgés, Fekete örvény, Folyócsa, Folyókút, Füeny, Gabar, Gacsa, Gagos, Gajsz (Gajc), Gálos, Ganyoska, Gesnye, Gesztus, Gém, Gényés, Gilbóca, Gírnés, Göcsbörü, Görbönye, Göricés (Gilicés), Görjes, Görü, Guggó, Gyakor (Kerék-gyakor, Bana-gyakra), Gyóta, Györtiszta, Gyuszat, Gyűrű, Hadutka, Hamvas-pórag, Harasztok-alja, Hargasok, Hataki-mező, Hatisó, Hatvan-rét (családnév volt), Hatok, Hervadás, Hetenye, Hídeli-mező, Hobogy, Hobol, Homoska, Hordók, Hosszak, Hosszigerendó, Hosztató, Höreső, Irtovány, Kabla, Kajga, Kajla, Kaszab föld, Kecel, Kecse-bátor, Kengyel (Kengyó, Kengyecse), Kerengetés, Kertfölvő, Komorvölgy, Korcsonya. Korong, Kotóc, Koada, Kóró, Kót, Körcsönye, Körfécsés, Körföcsék, Körtönye, Kőrismén, Kun-móna, Kurgyó, Kurt-egre, Lanka, Legéncse, Leteszeg, Levenye, Letőnye, Léze, Ligecke, Lipás, Maroska, Marócsa, Makrád, Máta mögi dűlő, Megyer, Misádéra, Mitrebokra, Mocsola, Mokra-erdő (Mokrád, Mokorfa), Monyarós, Mosói domb, Mónok, Musztaci-árok, Múkácsi, Nádiga, Netecs, Nyezet, Nyilasok, Ókor, Orosa, Oslás, Ólak, Ó-itszög, Ökörélés, Ördögfeneke, Ördögóla, Pajó, Palaj, Palajgyírós, Palickó, Paplikos (Paplikus), Pap-tá (másik faluban: Pap-ta), Patakdőngör, Patér, Pál dombora, Páprádos, Pennyő. Pipaföld, Pizskó, Pogácsás, Porong, Potoshát, Póka asz szony bokra, Pöttend, Püstőnye, Rezula, Rögzöd, Rúgás, Sikár, Sike-berki, Simon-ta, Sivatag, Sóta (Só-ta?) Sökső-berők, Sömlőkös (és Sömlőkös), Suggó, Süthe tisztája, Süveges, Szakasztás, Szalonta, Szapat, Szárgány, Szenté-mező, Szeredre, Sziák, Szigecke, Szíromdőngör, Szodos, Szórobokor, Szödöny, Szörnyúláz, Szutykó, Szüendér, Szügyellő, Tapolca, Tardi, Tatacs, Tamosós, Táská, Temenceszél, Tilámos, Tisztec, Tonyaberők, Torszög, Tölös, Tömlöc, Túros, Ukóc, Urmos, Üsz, Vájsz, Vasvár, Nagy vejszek alja, Velence, Verság, Vívóhőgy, Vöcsök, Vuksa, Zaklos, Zátó, (Átó), Zsühóc. (Csak a tudomány számára bármi szempontból érdekesebb neveket közöltem.)

(Ë?) „Látod-ék-e? „Túdod-ék-e?” Mikor sápitözva beszél valamit az öreg asszony, akkor mondja így. Csak a *látod* és *tu dod* után.

Ebfí: euphorbia.

Ecötágy: a borecet, vadkörte-, vadalma-ecet kocsonyaszerűen összeálló üledéke. Gyógyszerük volt. (L. 160. lapon.)

Ecötös-korsó: hasonlított a *szájóshoz*. Ronggyal betekert fadugója volt s füle helyett hüvelykujj-nagyságú csurgató ja, *csöcse*. (L. 35. lapon.)

E csel: fej. „*Ecséd* mög, lányom, ászt a tehenet!”

Ecselődik: ide-oda csapkod. Pl. a marha *ecselődik* a farkával. A cigányasszony *ecselődött* bottal a rátámadó kuttyák ellen.

Edény: ruhás szekrény. Mindig így mondják. „Belenyút az edényömbbe.”

Egér farkú-fi v. *cicafarkú-fi* v. *macskaharapta-fi*: Achillea. Gyógynövény. (L. 159. lapon.)

Egőr: éger. Egőrfa: égerfa.

E görll erdő: bizonyára, valamikor túlnyomóan egőrfából álló erdő neve. *Kurt-egre*. Ósi dülönév. *Egrös*: régen bizonynal *egör-fáfc*-benőtte patak.

Egrös, Egrös, Egrös, befagyott az Egrös —

Hol itatom lovam a deresöm”?

Jeget vágok az Egrösön,

Ügy itatom a deresöm ...

Kgyábkor: egyébkor, máskor. „Hogy is vót *egyábkorf*

Éggy álló égy nap: érdekes szóismétlés a nyomaték kedvéért. „*Éggy álló égy nap* mindég osztozkodtak.”

Egyházkelés, *egyházkelő*: *egyházkelő* az anya, aki a szülés után először megy hétköznapi könyörgésre a templomba hálat adni Istennek s a vele végzett szertartás: *egyházkelés*.

Ekkorica: ekkorácska. Kicsiséget fejez ki. „*Ekkorica* kis valamit vövétt elé.”

Elá: eláll, kiáll, kibír. „Evvé mossa kê mög háromszor amelyen kórón csak *eláhati*.”

Elé. „*Alig vagyok elé*”: alig lézengek, olyan beteg vagyok. Sohasem *elő*, mindig *elé*. „*Elé-addV*

Ellen. L. Kalészol.

Elő, íz, paszta, ráta, fogás. Mind ugyanazt jelenti. PL fölosztják a földet 60—80 lépés hosszú, 6—8 barázda *fogásokra*. Végeznek, úgy mennek tovább ugyanilyen nagyságú *elő*-kre. „*Éggy élő*t má evégeztünk.”

Elül járó. Különleges értelemben: a vőlegényes házat a lakodalom napján a menyasszonyos házzal összekötő néhány megbízott ember neve. (L. 115—117. lapon.)

Embör, hali kéd-é? (A hali egy 1-lel.) Így szólította urát az asszony. Érdekes szórend. Mindig kérdezte. Az asszony megszólítása: „*Asszony!* — vagy *Juli-té*”.

Encöm-bencöm: holmi rendetlenül egymásra dobálva. „Annyi sok *encöm-bencöm* van ett.”

Endelög: tétlenül jó-megy, nézelődik. „Mit *endelög* az etten ? „Egész nap az uccán *endelög*.”

(Engeszt). *Kiengeszt*: fölolvast. „*Kiengesztöttök* a jeget meleg vízzé.”

Enyeg v. *enyek*: geny és ragadós valami. „Sok *enyeg* kigyútt belüle.” (T. i. a sebből.) Mondják a sáros földre is, mi-
kor fagy után enged föl és ragad: „Nagyon *enyekös* az út.”

Enyhei: enyhely, vihar ellen védett hely. „*Mögrekesz*

főtték a nyugati mög az északi ódalát (t. i. a gulaakónak), hogy a *viherök* ellen *enyhei* lögyön.”

Eplén. L. Szánkó alatt! „Beakasztottam a gyeplőt az eső *eplénbe.*”

Epörnye: az eperfa gyümölcse. „Gyere szöggyünk *epörnyét!*”

Erdős: erdőőr. „Akkor is vót az erdőnek *erdőssé*, de nem vót kujcsa” — t. i. senki előtt se volt bezárva.

(Ereszt). *Mögereszt:* gerebelen kihúzgálja a kendert, lenét. „*Mögeresztöttün* kern má a lenétf

ÉR gye: eredj. Mindig így mondják. „*Ergye* fő, fiam, ára a fára!” „*Ergyetök*, lányim, hozzatok fő énnéhany szöm buronyát!”

Ernö: két végével a *pala* (teknőbölcső) két lyukába dugott, ívalakúra kifeszített vessző. Ruhát borítottak rá — *szömeruháját* — a kicsi letakarására. (L. 109, 110. lapon.)

Eruha v. *eróruha* v. *előruha.* Nem a Szinnyei Tájszótárában közölt *kötény*, hanem ... *A bikla hasastékja* (hasíték) elül volt (mivel füzőre volt húzva) *kis* (alsó) és *kiső* (külső) *biklán* egyaránt. Ennek a *hasastéknak* eltakarására szolgált a legfelső és alatta levő *bikla* között az *eruha*.

Esetős: formás, csinos s ugyanakkor valamire alkalmas. „Olyan *esetős* kis kosarat *vövött* ez a lány ...”

Esött: elhagyatott, vigasztalan, „Aranyoskám, — hát mi nek sír ez olyan *esöttenf*” Voltak *esött* fák is az erdőben: földre zuhant s ott korhadó, elhagyott fatörzsek.

Esőlék: ami a végekről elesik. Pl. az ács munkáknál a gerendavégekről lefűrészelt *darabékok.* „Od van a sok *esőlék*, lőhet tüzeni.”

Esők: két testvér elválík. Megosztóznak a házon. Amelyik (rendesen az öregebb) családja elől lakik, azok az *esők.* A másik család: a *túsók.*

Este-este: esténként. „*Este-este* ê szokott gyünni mihozzánk.”

Estűdik: esteledik: „Eggyütt *estűttünk*, eggyütt veratunk.” *Estönnyen:* este-tájban. „*Estönnyen* hította, úgy vacsara-tájba.”

Eszter. Az Ormánységban: *Hestör, Östör, Becsi, Csécsi.* „*A Csécsi* néném...” Sírátja az asszony meghalt testvérét: „*Ostorunk* — *Ostorunkj*”

Ezörjőfi: centanrium umbellatum. Gyógynövény. (L. 159. lapon.)

Edomtalan: ostoba, helytelen, *kelletlen*, eszelős magavisetű. „*Té-edomtalan!*”

Égés, L. *Opár* alatt.

Éjfélikor: éjfélkor. Mindig így mondják. „Mit feksző *éjfélikor* a *megyekompraV*” Vagy: *éjfélibe*.

Éllé-féllé. „Nagyon olyan *éllé-féllé* beszét vele”: — éle is volt a *szavának*, de föl se vette, akivel beszélt.

Épölődik: törli az esztét, emésztli magát, törli-marja magát. „Miön *épölődőV* „Azon *épölődöm*, mi is lössz ebbü a gyerök-bü ...” „Annyit *épölöttcm* rajta ...”

(Ér) *Mögér*: alig bír, alig tud valamit megtenni. „Kösz-fény esött a derekamba, *mögértem* lekaszáni ászt a kis rétet.” „*Mögértem* cdáig együnni.”

Érnyütogaló-fí. *Lysimachia uummularia*. Vékony indája *elf oly* a rét-tarlón. Apró, kerek, eres levélkéi. Kicsi, hamar hervadó, sárga virága. Gyógynövény. (L. 159. lapon.)

Évös-éccaka: szinte az éjszaka fokozása. Értelme: az éjszaka kellős közepén, a legsötétebb éjszakán, késő éjszaka. Többnyire olyasvalami elbeszélésénél használják, amikor csodálkozva, vagy megütközve mondják el az esetet. „*Évös-éccaka* ott hattá az urát.” „*Évös-éccaka* bē kellett fogni.” „*Évös-éccaka* ett főzavari az embört.”

Fabatka v. *kupak*: kanászok tarisznyára akasztott virágos fakupája.

Facér: egymagában élő, tehát aki sok mindent megtehet, akinek sok minden szabad. „*Facér* éggy embör!” „*Facér* menyecske!” A *kacér* mást jelent.

Facsarék. L. fagyaték.

Faéző: a horog madzagjára húzott fakéreg, ami úszott a víz színén. (L. 6L lapon.)

Fagyhögy. Ebben a szólásban: „De hónapra, ha megfagyna, emönnék *fagyhögyön*” Azt jelenti, hogy *korán reggel*, amíg föl nem enged a fagy.

Fagyócska: *ligustrum vulgare*. Bódító illatú, fűtös, fehérvirágú cserje.

Faragó-fejsze: éle legalább *VA* láb hosszú és szelíd ívben hajló.

Farcsík: farcsont. „De fáj, duruszám, a *farcsíkomé*”

Farkascsőnge: L. Csőnge. Szaporcán: *csingegujó*.

Farkasóma: farkasalma. Vízpartokon nő rendszerint. Gyógynövény. (L. 157. lapon.)

Farok. Volt különleges értelme is: 1. A *szalu-nak* az *eresz alól kinyúló része*. 2. A *téli-gunyhó szelemenjének* elül kiálló vége, amin lóggott láncon a bogrács. 3. A kendertörő *dufa* zupoló gerendája. 4. A *vorsá-nak* az a része, amibe beúszott a hal. 5. A *hckös-Imnda* 5 ágú, hátul a derékon lógó prém-dísz: a *bekös*.

Fágító: favágóhely. „Od van a *fágítón*.”

Fagy: sodor, teker, kanyarít. Pl. a tehén mohón sodorja

be nyelvével a szénát: „Csakúgy *fagyi* a szénát.” Kerti zsinórt tekertet az asszony ura karjára: „*Fágyya* kê a kargyára!” Az *asztó-ba*, lerakott (eláztatott) kenderre is így mondják: „*Befagy tad* má a kendörödöt!” — „Táp kiesött, a kiülő *odafagyta* a gyeplőt, az én lovaim ékeztek körbe forgolászni.....” (Elbeszélés a fakó szekérről). „*Faggyá* éggy öl szomat!” (A kihúzott szalmából a földről egyik karjával a másakra rak lehajolva egy öl szalmát.)

Fágyaték. Egy köteg pamut: egy *döng*. Egy *dongben* van kb. tíz *tekerek* v. *facsarék*. Minden tekerékben van külön elkötött 5 *fágyaték*. Egy *fágyatékot* tesznek föl a *cséllőre*, amiről *csévölik le* a pörgön levő *csév-re*.

Fáízás: fahordás. *Fáízó nap:* a hét valamelyik napja, amikor szabad volt a jobbágnak meghatározott robot fejében az urasági erdőből magának fát hordani. így is: „Nem lóhet mast *fájézni*, mer mögfognak.”

(Fáj.) „Möghat édös anyám szive/ájíáfta.”

Fáklya: csőrjefából repegetett, füstön szárított pálca, amivel *kalátafába* dugva világítottak. (L. 39. lapon.)

Faré: papi-tanítói javadalmas állás. „Jó *faré ja* van kigyémeknek minállunk!” „Hát a Zoltán tisztelendő úrnak melyen *faré ja* van?”

Farsangolás. (L. 187—193. lapon.)

Fehér-mává: *althaea officinalis*.

Fej vagy *kötet* (kender vagy len): 10 marok kender v. len egybetéve s összecsavarva. A rokkafára mindig egy fej kendert vagy lenét kötnek föl. Egy ilyen rokkafára felkötött fejnek: *rokka* a neve. „De szép *rokkát* fonsz!”

Fejetek: a kútnak a forrása. „Nagyon erős a *fejetékje*, azér olyan zavaros ám a vize.”

Fejezek: eltördelözött búzaszárak, amik a *marokszedés* után elmaradoznak a tarlón. Nevezik *gereblyélés-nek* is, miután úgy gereblyélik össze. „Haza kê hozni a *fejezéköt* is.” „Érnék, összeszödöm a *fejezéköt*.”

Fekete-kutya. A babona többnyire ennek alakjába öltözteti a hazajáró lelket. (L. 142. lapon.)

Fekés: fekvés. „Még a *fekés*, a *nyugság* se úgy esik, mind elébb.” *Fekőhel:* fekvőhely. „A gúny hót belü mögrakta szómává jó bővön *fekőhel-nék*.” *Fekélődik:* többet fekszik, mint nem. „Á, — a mi öregünk má egész nap csak *fekélődik*.”

Feleszálás: 1. Szösz.

Fendse: ferde, girbe-gurba. „Nagyon *fendzsén* épüt ez a mi uccánk.” „*Fendse* a cipőd sarka.” Mikor az oláh teknővájó teknőt árul s az nem áll meg jól a fenekén, hanem félrebillen, arra is azt mondják: „*Fendse*, — észt nem vögyünk mog.”

Fertály-kocsmá: okt. 1-től dec. 31-ig bárki kivehetette a

kocsmajogot maga házára, maga borára. Ez volt a *fertálykocsmá*.

Fesztetőfa. L. *Macska* alatt!

Fevény: iszap, iszapos hely pl. a Dráván, „őj, de csúnya ez a víz: *feveny* ös. *Fevény*: az iszapos részv *porong*: a száraz homok.

Féajj: főalj, vánkös. „Vizet itassam mög vele, szurkot mög tögyem a *féajja* alá.” Mondják *vánkösfé-nek* is. „Észt mög tögye ruhába *vánkösfé* alá!”

Féhét: karácsony-újév köze. „*Féhétbe* nem kè szüni-fonni.”

Fékészkosár (félkéz-kosár): füles, félkézben hordott kosár.

Fékötő: az asszony kora szerint változó színű, esetleg alakú fejdísz, a fiatal nő legfőbb ékessége. (L. 101. lapon.)

Féruha: fejkendő. „Még a *féruhámat* se köthettem a fejemre.” Mondják így is: „Od van a *fejeruhám*, hozd éde!”

Fészök: fészek. De hangzókilökéssel már ö-vel: *föszet*, *föszek*, éppúgy, mint *kérög*, *körget*, *körgek*. „Mögcsinyátam a *kotyosnak* a *föszet*.” „Készön vannak a kukorica/ösz/cefe.” Fészkel: *föszel*. „*Föszelődik*, mind a kotyos.” így is: „Mit *fizgölődő*? Mögüjj a heledön!”

Féször v. *szín*: félszer. Benne koci, talicska, *bakszék*, lim-lom.

Févaj: (fév-alj, fő-alj): 1. Köralakú ruhatekerces, amit a kosárvivő asszonyok fejükre a kosár alá tesznek, hogy az biztosan álljon kézzeltartás nélkül is s a fejet se gyötörje. 2. Kemencében, *hőküön* (tűzhely) sárfalacska, hogy a ráallogatott gyujtalékfa alul levegőt kapjon. 3. *Tűzfévaj*: fülekkel és lyukakkal *ellátott*, parázs mellé rakott vasszerkezet- L. 30—32. lapon!) Szaporcán: *févó*.

Fiente: fű-korában, amíg zöldben volt. (Ad analogiam: nyaranta, telente). „*Fiente* nagyon szép vót a búzám.” Fű: *fi*. Fűvet: *fijet*. Mondják átvitt értelemben zsenge, sarjadó korában nem fűszerű növényre is. „Van a jegyzőnek egy fajta szölleje a högyön, aminek a szara *fivente* is piros.” (Szaporca.)

Finak: nyéllel ellátott 1 literes vámszedő faedény a régi vízimalomban.

Fitak: a *fékötő* fityegő dísze végén a bwMcs-csal (bogyóalakú dísz).

Fimöntös: finom. „*Fimöntös* egy embör!” „Jó az a *csurka*, Pista bácsi?” „Má Tisztelend' Uram, enná *fimöntös*ebb étök nincs.” Sokáig *sikálja* a lány a *sikálóval* a féruhát, rászól a szüléje: „No — csak csinyád, — szé ölég *fimöntös* má!” Megszól a lány valamit *szüléjének*, az visszaszól: — „Na — tē olyan *fimöntös* vagy!”

Fityöl, fityolódik: fitymál. „Csak *fityoli* az embört.”
„Csak *fityológgy!*”

(Fível). *Összefíve, éfívé:* javosasszony, vagy más öregasszony, aki *tud valamit*, valami cselekménnyel, v. szerrel — lehet az fű, szurkos víz stb. — egymáshoz varázsol v. egymástól elidegenít fiatal szíveket. „De — tud valamit! Az a vén *fívet* össze *üket!*”

Fíves: a javos (kuruzsló) egyik neve.

Fogas. L. *Tálas* alatt.

Fogás. L. *Elő* alatt. „Ezön a *fogáson* még végig mönjünk.” P. kukoricaszödetkor,

(Fogdos.) L. Nyist

Foglalás v. *összekötés,* A jegyváltás kitűzött estéje. Pap előtt történt. A *jegy* a vőlegény részéről pirosalma beletűzött ezüstpénzzel, a menyasszony részéről tarka keszkenyő. Utánna lakoma reggelig. (L. 114. lapon.)

Folylós: futó indájú. „Olyan *folylós* verág.” „*É folyik* a réttarón.”

Foktön: fogva. „Köröcsönyétű *foktön* a mónosokori, okorági határig, a Palajt is, a mi *jószágunkak* járták.”

Folt. Különleges értelme: a régi vízimalomnak a *tengő* körül forgó négy sor lapát-féléje, amikre rádólt a víz s továbbtovább lökve-fogatva így mozdult s dolgozott az egész szerkezet. *Tengővel* a *bicák* (küllők) kötötték össze. (L. 50. lapon.)

Folyosó. L. *Reg.*

Fonábá, Ormánység keleti részén *fonácuc:* fonálbál. Ünnepi vacsora *fonamosatkor* az összehívott mosó rokonok számára. „Emönjünk estére *fonácucba* (v. *fonábába*)”

Fonácuc. L. *Fonábá* alatt.

Forgatag: iszonyú erővel, össze-visszaforgó szél. „Hatfanhatba, olyan *foratag*gyá gyűtt a *viheter*, hogy járnai se löhetött az uccán a szómátú, minn lefejtötte a házakrú.”

Forgatásos-vászon: deszkalapot forgatnak szövés közben a föltekert fonal két *rét-je* között.

Forgóba esik: megkergül. „*Féhé*be nem jó szüni-fonni, mer *forgóba esik* a jószág.”

(Forr). „*Efóri* a seb magát”: beheged.

Fóka: falca, csapat. „Még aznap összeütkétek az ólat is a *fókának*.” „*Jó egy fóka* disznó!”

Fórácsos. L. *Zsumoros*.

Fór: fuvar. „Télön, hosszú *fórba* jó *kipalóta* a szél a gatyát...”

Fórisz: 1. Két szálból font ezüst szálacska a *fékötön*. 2. Durva pödrödések a fonalon. (L. *Picör* alatt!)

Fölhérc: a kocsinak az az oldalsó része, amire lépnek fölüléskor. „Má fölépött a *fölhérc*re...”

Fölöstököm: reggeli. „Mit ad kê fölöstökömré?”

Fölöző-söprű: az a nyírágból kötött, legyezőszerűen szétterülő, hosszúnyelű seprő, amivel *fölözték* nyomtatáskor a búzát: *fölötte* legyeztek s hajtogatták tetejéről a rárakódó polyvát. (L. 48. lapon.)

Föndút v. *föndünl* (az a szokás v. divat): följött, föltúnt ez és ez a szokás. „*Föndút* mögen az a divat, hogy.....” „Mikor a vasfazék legelőbb *föndút*...” Nem *földült*, hanem *divatba jött*.

Fönkészet: fölkészít, *fölöltövtel* „*Fönkészték* a kis babát”

Készületössen: ünneplő ruhában. „Má *készületössen* vótunk, éppen mönni akartunk, mikor gyün ám a gyerök....., ötözhettünk újra *dógzóba*.”

(Fötör.) *Kifötör*: kikapar, de benne van az is, hogy a kaparásba bele is ül, ott fetreng, kotorja szárnyaival is. „*Ki fötri* ám a palántomat.”

Fődfazék, *fődtepsi*: cserépfazék, cseréytepsi.

Födi embör: Ebben a tréfás szólásban: „Még ájjunk, Tisztelelnd' Uram! Szé utóbb leérgyünk a *födi embörökig!*” Ősi képzet!

Földi-tök v. *nagy-tökfi*. Fölül csak indája, mint a vadszőlő, alul a földben, mint a tök. Gyógynövény. (L. 159. lapon.)

Föhúz: különleges értelme: újra sároz (t. i. a szoba földjét). „*Fő* szoktam *húzni* mindön hétön, az embör /őjári.”

Fövös: rendes értelmén túl ebben a különleges értelemben: „*Fövösaze* a disznót”, azaz: öli és föltisztogatja disznóöléskor. „*Ki vötte fő* a ketök disznátf „*Fövössze* a kisgyerököt” — azaz: a szülés körüli teendőket végzi vele. „*Én vöftem fő*, mer a *bóba* (bába) nem vót etthon,”

Fuâkszik: fuvakodik, szél megfújja s szárad. „Maj ha êkkicsit *fuâkszik* a föld, möghengörölöm.”

Fur ugly a, (ötlikú). L. 199. lapon.)

Futos (vásár). „*Jó futos* vásár vót.” Olyan vásár, amiben csakúgy kapkodták a jószágot. Szinte futva lehetett eladni.

(Fuvakodik). *Fő fuvakodik*: föllobban, méregbe jön (tehát itt nem *gőgöt* jelent). „*Főfuvakodott* ám a gyerök!” „*Fuâkszik*” más!

Fülencse. L. *Fúmony* alatt!

Fúmony: vadmadártojás. Az ormánysági asszony ma is „*mögmonyasoli a tikot*” (megtojózza). „Annyi abba a berökbe a *fúmony*.....” A *fú* szót csak még három összetételben használják. *Fülencse*: a mocsárvíz színét elborító zöld vadlencse.

Fúréce: vadréce. *Fúrác*: vad rác.

Fúrác. L. *Fúmony* alatt!

Fúréce. L. *Fúmony* alatt!

Fiicsök-koma, némelyek szerint *pücsök-koma* v. *papsapka*.

Három sásszerű levele s papsapkaszerű fehér virága. Ehetetlen a széna között.

Fürgete: a kocsis alsó szerkezetének az a része, amin az oldal és fenék nyugszik. Kovácsolt szög fogja össze a nyújtóval s így foroghat.

Füsek: üres patron-hüvely.

Füstlik: nyílt tűzhelyeknél mindenütt volt. A konyhaajtó szemöldökfája fölött vele egyenlő hosszúságú. A *téli-gunyho* oldalán az oldalfákba vágva. A *kemince* vállán. Ebbe sárdugó is járt. (L. 22, 34. lapon.)

Füstös: szennyes. *Efüstözik:* elszennyezik. „Sok a *füstös* ruha, *páróni* kè.” „Olyan *füstös* mindönöm.” „*Efüstözölt* a biklám.”

Fűtőzni: tűz mellett melegedni. „Gyün kèb bé no èkkicsit *fűtőzni!*”

Fűtő: a kályha régebbi ormánysági neve. (L. 35. lapon.)

Gabalica: hitvány ringy-rongy, szedett-vedett holmi: „Vidd a *gabalicádat!*”

Gabangy. L. *Gibingy-gabangy.*

Gabisnya: csúnya, éktelen, rendetlen. „Hú, melyen csúnya, *gabisnya* ló ez!”

Gajcsos: görbe. *Gijcsös-gajcsos:* *girbe-gurba.* „Ugyancsak *gajcsos* vót a fa, amit faragtam.”

Galiba: háromszög alakban összefutó két cserény téli szénázónak a szilaj gulya számára. (L. 24. lapon.)

Gamó: nagy, de nagyságához buta. Pl. az esztelen sihedernek mondják: „Tè — *gamó!*” *Gamós:* juhászbót.

Ha fölülök a csacsimra nagy búsan,

Füle közé vágok a nagy *gamóssa.*

Gandzsó: kampós rúd, *gangóc.* „Ott a *gandzsó,* rázzun kè!” (T. i. gyümölcsöt)

Gangó: nagy, magas. „Tè — bolondos *gangó!*”

Gangóc: kampó: „Add édèbb ászt a *gangócot!*” (Szaporca vidékén.)

Garancol: a *gűg-nél* (gügyög) egy fokkal több. Mikor az első egy-két szót kezdi a gyermek próbálgatni. „Mas má *garancó,* mas má maj mögtanú beszéni.”

(Gáboz v. gábuz.) *Fekete gáboz:* *Symphytum officinale.* Gyógynövény. (L. 158. lapon.)

Gácsmál: ócsárol és — mint ócskasággal, úgy bánik valamivel. „Mit *gácsmálod* az én jószágomat?” (Ócsárolod.) „Ezer atta Isten a szép búzát! így *gácsmál*ik è a szép búzát.” AB öregek zsörtölődése, mikor először arattak kaszával a régi aratósaró helyett.

Gánica: a kukoricalisztet sósvízben megfőzik, zsírba mártogatott kanállal kiszaggatják. Néha tejfölös zsírral leöntik. Kedves eledelük.

Gebenc: hitvány, satnya. „De mögrúgott ez a hitvány, *gebenc* ló!” Még embernek is mondják: „Të, *gebenc!*” A *gabanc* mást jelent

Gége: gége. „úgy fáj a *gégém* végig!” Tárgyesetben: *gegercét.*

Geleginya: galagonya. Görbe pásztorbotnak szerették. Héját lángon *mögfütötte* (megpörkölte) a pásztor, kinn a dehlőn a vályú hideg vizébe rakta, simán lefeszlett a héj s maradt a fehér húsu bot. Mondták *tüsokfá-nák* is.

Gelva v. *guga:* golyva. „Azok a *gugasok!*”

Gereblyélés. L. *Fejezek* alatt!

Gesztös: a nagyon fás dióra mondják, amiből alig lehet kipiszkálni a belet „Nagyon *gesztös* a ketők diája.”

Gesztet: fut, inal. „Csakúgy *gesztet.*” „*Gesztess,* mer gyunnék ám!”

Gédóc: sovány. „No hát ez a szegény embör, ez is *gédóc* ám!” „Hitvány, *gédóc* lányom.”

Gibingy-gabangy: csöcselék, söpredék. „Ne ájj szóba avvá a *gibingy-gabangy* népséggé!” „Të büdös *gabangy,* még të be-ezeéz!”

Gica: kicsi fanyél, rajta keresztben gyufavastagságú bádogcső, végébe ecsetformán selyemfonalat húznak. Ezzel hímezték a tojást.

Gica-verág: jácint.

Gicca: csak anyadisznót hallottam így szólomatni: „Ne, *giccám,* ne, ne!” vagy: „*Gic, gic, gic!*”

Gilvagöcs: gilvagombás szilfagöcs. „Tudok *gilvagöcsöt*”

Gingy-gangy: ringy-rongy. „Vele van mindön *gingy-gangya.*”

Girinc: gerinc: De: háta *gericéje.*

Girizd: gerezd. Csak a gyümölcs (alma, körte) fölszeletelt részeire mondják. A szőlőnél gerezd helyett *böndő-t* mondanak. „Aggyá égy *girizdöt!*”

Gizi, gizike: a kis gyermek első foga. „Kigyütt má a *gizije.*” „Má van két *gizikéje*” Valószínűleg ebből az alapszóból származott a *gizöl* ige. „*Egizőte* az ómat” (Szaporca vidékén.) Ugyanaz Kákics vidékén: „*Égörszöte* az ómat.” Jelentése: majszol, mint a fogatlan, vagy kisgyermek.

Gizzög-gözzög: biceg-bocog, tityeg-totyog, diceg-döcög. „Hogy van az öreg Sári néni?” „*Égizzög-gözzög* még az udvaron.”

Gombalyétófa: a segrsri-ből kiálló *pociké,* mint tengely körül forog négy *levél,* a levelek végén fogakkal ellátott, föl-

felé álló négy *kacs*, *kocs* vagy *kocska*. Ezekre a körbenforgó *kacsokra* rakják áspárol a gombolyítandó fonalat. (L. 90. lapon.) Van *kis gombolyító fa* is. Talpon álló, kb. 120 cm magas négyszögű fakeret. Belül fönt és alant áspálóvason hengeralakot formáló, pálcákkal összekötött két-két fakarika forog. Ezen a két forgóhengeren vetik át a gombolyítandó fonalat. (L. 91. lapon.)

Gomhanerek: Szengyörgy-gomba, Gilva-gouiba, Szömör-csök-gomba, Szökfő-gomba, Rozs-vargánya, Buza-vargánya, Hajdin-vargánya, Nyúl-gomba, Keserű-gomba. Galambica, Petric-gomba, Őszi-gilva, Huszár-gomba, Csepirke-gomba, Szarvas-gomba.

Gombóca: gombóc. „Föztem ékkis kálón gombócát”

Gorhas: átszakadt, beesett a horpasznál. (Marhára mondják.) Nem *görhes*. *Görhes* a csont-bőrre soványodott állat. *Gorhas* az olyan állat, amelyik esetleg jó húspan van, de pl. a tavaszi első fűvön, ami átszalad rajta, beesik az oldala. „Új, — de *égorhasodott* ez a marha!” Vagy: „De *kiszokott* ez a marha!” „Olyan *szakait* ódalú.”

Gornyadt: lankadt. *Gornyadt* a fejét lehajtó virág, a beteg ember, stb.

Gólog v. *gollog*. Hangutánzó szó: „No hát — ez a tehén is úgy nyeli a vizet, csakúgy *gólog* lefelé.” *Göccenve*, mohón, szortyogó hangot adva fut lefelé a víz.

Gólyaorr: geranium robertianimi.

Gólyaverág: fürtös, jácinthoz hasonló fehér virága s levelei a réten a gólya jöttét hirdetik.

Gólyavíz: L. *Babakóró*.

Góré. *Főgórészás*: a főlemelendő fatörzs két vége alá *nyilalóssal* kapcsolatban hasábfákból *górét* raktak, hogy a kocszi elejét és hátulját alátolhassák. (L. 64. lapon.) A *szakozó* halász háromlábú ülőkéje is *góré* volt. (L. 60. lapon.)

Góbé: anyadisznó. „No mi van a *góbéve*?”

Siska *göbe* a berökbe,
Csak a füle látszik.

Göbörcös: göröngyös, dorozsmás, rázós. „Olyan *göbörcös* ez az út” *Göbörcös* pl. a marhajárás is: csupa zökögés.

Göccen: döccen. „Akkorát *göccentem*, maj éharapteim a nyêvemet.”

Goes: tuskó. Az ülésre alkalmas kerek fatörzs-darab is göcs. „Újjün kê le ára a *göcsre*!”

Game: egybeálló nehéz haut. (Szaporca.) „Mögboronáfcam a földet. Jába! *Szivössan* szántottam: sok benne a *göme*.” Kákics vidékén: *hupalag*. L. *Gümeccs*, *gümeccseg*, *gömeccseg*.

Görhő: töpörtüs kukoricapogácsa. *Kemincében* sült.

Göröndő: gerendely. Az eke alkatrésze.

Görtyög: az a hang, amit a *göbe* (anyagiszno) szoptatás közben ad a malaccainak: „Ha, — *görtyög* ám a malacéinak!”

Görzöl, görzölődik: lassan *övogetőzik*. Majszol. „*Görzölöm* ezt a kis kenyeret.” „Mi csinyá ké?” „*Görzölődöm.*”

Gubbad, gubbadozik: gunnyaszt. „Gyê, gyê (gyere-gyere), Zsuzsám, a tikod étt *gubbadozik* a pajta alatt!”

Gudúc: szegény, koldusszegény, rongyosan szegény. „Szegény *gudúc* vagy, osztán *tíkört* hozó a házba?”

Gudváncos: csenevész, „Jaj, de *gudváncos, gulincos* kisgyerek!” Van *gudváncos* malac, *gudváncos* csibe, — szárnyaszegett.

Gugahalál: a hagyomány szerint Isten egy egész falut ilyen halállal pusztított el. Miután az a betegség, amit ma értünk alatta — golyva —, nem szokott hirtelen egész falut elsöpörni, ez az ősoktól maradt név egykor valószínűleg a pestist jelentette.

Gugyul: guggol. „*Légugyil*, hogy mög ne lássák.”

Gulaakó: gulyaakol. (L. 23. lapon.)

Leégött a dráfafoki *akó*,
Benne égött három anyagagó.

(Gujo.) *Csingegujó*. L. *Farkascsőnge* alatt.)

Gulincos. L. *Gudváncos* alatt!

Gúny hó. Kétfajta volt: 1. *Szállásgunyhó.* A makkoltató kanászok ágból, szalmából vert gunyhaja. 2. *Téli-gunyhó.* Erdőirtó favágók hosszabb időre szánt, cölöpökből és hasábfákból összerakott gunyhaja. (L. 21, 22. lapom)

Gurgula. L. *Hörgő fa* alatt! *Le gurgulázik:* lehentereg.

Gurgula-gomb: ércgomb.

Guba: penész. Sohse mondják penésznek. „*Möggúbásodott* a kenyerelem.” „Mi er rajtaV „*Guba.*” *Gubás* átvitt értelemben: csenevész, satnya is. „Én nem tudom, ez az én Marikám minnek ilyen *gubás!*”

Gúzs: a vadszölő hosszú, elnyúló indája, amit megvágunk s kicsöpöge levét (*gúzsleve*) itták. Régen zár helyett ezzel gúzsolták be az ajtókat.

Ez a kapu de be vagyon gúzsolva,
Nem möhetők a babám udvarára...

A *pusztakapu* s általában a régi kapuk szárnya is *gúzskarikán* fordult. *Gúzsba, rakták* a rugós marha lábát is. Ígét is képeztek belőle: *gúzslik*. Jelentése: hajlik, hajtani lehet pl. a faágat. „Nem száratt ê, — *gúzslik*” Használták kútoszturnak is.

Güge: értetlen. „Na — tē *güge*, nem értöd, hogy mit mondok?”

Gügű: gyürke a kenyéren. *Giügűs*: gyürkés. „Néköm a *gügűjét* aggyá ke!”

Gümeccs v. *gümeccseg*, v. *gömeccseg*: a keréknyom mellett földudorodó megszáradt v. megfagyott kemény sár. Általában kemény göröngy. „Elüttem a *gümeccsbe* (v. *gümeccsegbe*) a labornál”

Gürü: zsembékos, nagyobb mocsárterület. *Gürühaj*: a zsembékot elborító, — szélben billegő-pillogó metszősás.

Güzmol: majszol, sokáig eszik. „Melyen szépön *güzmöli* má ez a kisgyerök a kenyeret!” „Még mast is *güzmolódóT*”

Güzü: hegyes orrú, magát mélyen a föld alá fúró_T kicsiny testű egérfaj.

Gűg: gögicsél. Szavakat még nem ejt a kisgyerek, de már gl-gl-gl-szerű hangokat ad. „Olyan szépön *gűg* má ez a kis gyerök!”

(Gyappan) *Kigyappan*: hirtelen kilobban a tűz, egyszerre lángra gyúl. „Fújtam, fújtam a parazsat, eccör csak *kigyappant*” „*Égyappan*: ellobban, elalszik.”

Gyarat, *möggyarat*: gerebenez. Inkább így mondják: *mögereszl*.

Gyám: minden oszlop (rendszerint fa), amivel valamit alátámasztanak. „Ügy *mögrokkant* az oskola mestörgerendája, hogy a bíró *gyámat* rakatott alá.”

Gyé: gyere. „*Gyé* éde, édös lányom!” „*Gyé-gyé*, — maj adok én tenéköd!”

Gyere. „Tisztelend' Uram, — *gyere-gyűjjon* kigyelmed!” — Megtisztelő szó, mikor a lelkészt asztalához hívja s másodsor is a lakoma előtt közvetlenül elmegy érte. (Kiscsány.)

Gyírnál: kuszál. „Az én búzámat nem *gyímáli* össze.” így is: „Nem *kúszmáli* össze” A birkózóra is mondják, aki közben a másik ruháját össze-vissza gyúri-gyavarja: „Juj, — *legyímáli* rúla a ruhát!” „Látod — é-ke, — nem hagy neki békét, még mast is *gyímálódik!*”

Gyomború: fagyöngy. Az ötlikú-furuglya *nyévé*t *tőfagyomborúból* csinálták keménysége miatt. Van piros *bubúcsos* (bogyós) *vadkörtefagyomború* is, de ez ritkaság.

Gyógyé: gyógyul. „Na, — *möggyógyétun* kéd-é mal”

Gyóta: legelő, a *páragi* fű bujája is. „Hajts ki a lákat a *gyótára!*” „Ój, de jó *gyóta* van mast minálunk!”

Gyöngé: L. Nyáj.

Gyöngyézés: ágacskák, két oldalon gyöngyszemek apró, sűrű kivarrása.

Gyöpike: réti margaréta.

Gyuha: gyomor s átvitt értelemben: étvágy. „De jó *gyuhaja* van!” „Fenne'gye *gyuháját!*”

Gyurapét: szorgalmas munkával gyarapít, szerez. A munka fogalma határozottan benne van. „Én nem *gyurapétok* másnak.”

Gyurkol: a *gyúr* ige gyakorító alakja, a hosszas gyúrás kifejezése. „Megfőzöm ezt a két tojást, legalább nem *gyurkolok*.”

Gyüés: a földből kinövő vad fahajtások. „Telli van a kertünk *szilvafagyüésse*.”

Gyümölcsnevek. Almák: mecött- v. méti-, bőr-, tök-, cirmos-, sós-, cukor-, porcogó-, palóci-, füzi-óma. Körték: ihárosi-, fekete-, köecsegős-, kabakos-, kendörösi-, árpás-, búzás-, sár-, totyakos-körte. *Mögy*. Tárgyesete: *Mögyöt*. *Boroeka*. Szilva: kék-, sárga-, búzás-, vörös-, csöcsóke szilva stb. *Cserösnye*. *Dia*. *Monyaró*.

Gyümücs: aszalt gyümölcs, aszalék. Ha magában mondják, csak ezt értik alatta. „Főztem ékkis *gyümücsöt*. Má ki-húznak érte az onokáim.”

Gyümücsaljafi: malva neglecta. Gyógynövény. (L: 158» lapon.)

Hadakéroz: keményen, pattogva parancsol v. fedd. „*Hadakérozott* ám az asszony!”

Hajzás: a gabona asztagnak a csúcs felé összeszűkítése, ahol már a kévének nem *tusája* (töve), hanem kalásza van kifelé. Innen a *hajzás* képzet. „Má ott járnak a *hajzásná*.”

Hajdabóc: haszontalan, nagysemmi. „Az a nagy, *hajdabóc* lány nem akar dógozni.”

Hajonfött: hajadonfővel. „Naplemönt után, kegyös lányom, é ne mönj *hajonfött* a háztú!”

Hajvéges: a lányok hajfonata — *cicája* — végébe rakott pántlika.

Hák: egy fejszevágás a fatörzsön csak kissé magasabb a vízszintesnél, a másik vágás rá *szuantag* (rézsutt). S röpül az ékalakú *hakács* v. *hókács*: forgács. „*Hákot* aggy a fának, ha mög akarsz tanúni fát kivágni!” „Annyi *hakácsot* csinyátak ...” (L. 64 lapon.)

Hakács v. *hókács*. L. *Hák*.

Hókácsó: forgácsol. „Nem vágta é böcsületössen, *összehókácsóta* a fámát.”

Hakká: nem azt jelenti, hogy *halk hangon*, hanem azt, hogy *időbelileg lassan*. Pl. egy kidülő fáról: „Ha úgy *hakká* dút vóna é...” T. i. nem hirtelen.

Halára való: az az öltözet ruha, amit az asszony előre elkészít halotti ruhájának. Rendszerint két öltözet. (L. 127. lapon.)

Halnevek: *harsa*, *csuka*, *ponty*, *süllő* (ha nagy volt már).

fogasnak nevezték), *márna*, *keszeg-* v. *keszég-iajták*: *piros-szárnyú-*, *dévér-*, *bálló-*, *fekete bélű-*, *nyútófa-*, *kapkodó-*, *sárgahúsú-keszeg*, *kecsige*, *compó*, *kuruli* vagy *burës*, *potyó* (évesnél kisebb ponty), *kükárász* v. *napi-hal*, *bögye*.

Hamarl-hamvas: az úgy-ahogy elnagyolt munka s elnagyoló munkás neve. A »drotós-ból (*pár* = hamu) vett kép: „*Hamari hamvasnak* a két vége sz... s.” „Az is olyan *hamari hamvas* ám!”

Hamhár: erős tölgyfadeszékéből készült nagy négyszögű búzatartó láda. Mondják *búzás-hambár-nak* is.

Hamus: a konyha falához épített hamutartó sárláda a *hőkű* közelében.

Hamvas: 1. Szalma-, szénahordó durva lepedő, más néven *lazsna*k. Szaporcán mondják *ponyóká-nak* is. „Teréttem *ponyókát* a saráglyára.” 2. Az a durva lepedő, amivel a pállósajtárba lerakott ruhát leborítják s ennek tetejét hintik be hamuval. (L. 88, 89. lapon.)

Hamvas-víz: mosóteknőben, vagy *pállósajtárban* forrázott, majd hideg vízzel föllangyosított hamu. Ebben áztatják a *nyálás-fonalat*. (L. 88. lapon.)

(Hanem): *halom*. „Nem ev vót, *halom* az.”

Hargas: háromszögekben futó vonaldísz a szöttesen, a vonai széle *plykölös*. Van *hargas-kapocs* is.

Hargóc: 20—25 cm hosszú, kender fonásra használt kampos pálcika. Egyik *ereszti* a kendert, a másik *sodorja* a *hargócal*. (L. 87. lapon.)

Harissan: mérgesen, pattogóan, élesen. „Ej, csak ne beszéjjün kéd olyan *harissan!*”

Hasasték: hasíték. „*Bikla hasastékja*.” (L. 103. lapon.)

H as zog at, ráhaszogat: ráharagít, ellene biztat. „Mít *haszogaíod* rám azt a kutyát?” Emberre is mondják.

Hatánkolódik: ficáncol, rugdalózik, ide-oda ugrál. „Anynyirán *hatánkolódott* a tehén, mögértem vezetni.”

Hazai: különleges értelemben: hazai fajta szőlőkből préselt bor. „Haliám (hadd lám, hadd lássam), van-é még *ékkis hazai a csetrösbe!*”

Ha: hová? „*Há* tötte kéd a pipámat?” „*Hávalósi* kéd?” „Mas csak vödd elő, *ahá* tötted!”

Hágsó: gyalogút-átjáróknál leütött két cölöp, amit alul térdmagasságig elzártak, vagy sövénnel *mögreakesztöttek*. Ember átlépett rajta, jószágot kizárt. A *pusztakapu* mellett vagy kertkerítésen át vezetett. (L. 15. lapon.)

Hágszi. L. *Hászé* alatt!

Hájsikfr: az a hártya, amiben benne van a disznóhája. Volt *hájsikéres-mécs* is.

Hála (hálál): hál. „Ottkinn *hálátunk* a parton: más ne szöggye ki a *vorsánkbu* a halat.”

„Csak *hámfázott* ere mög *ára*”: hímelt-hámolt.

(Hány.) *Ehányta magát*: elmállott (pl. az oltani való mész.) „Egészen *ehányta* magái” „*Ősszehánytad* má a lepődö-detf” (Ősszevarrtad?)

Hárász: piros, sárga stb. színű bolyhos szálacska („bangy”), a *fékötő* egyik dísze.

Háromugrós. L. *Lippenős* alatt!

Hárs: a fa felső héja. Tehát van *szilfahárs* is. *Hársas*: szívós, fésző héjú. „Jó *hársas* kendör”: szívós, vastag héjú kender. „Fejlik, mind a *hárs*”: fejlik, mint a szívós fahéj. A *hársas-kendör-nek* szélesen marad tilolás után is a szála: „Ój, de sok *hársat* kidobátam belülié!”

Hászé v. *hászhé*: Házpadlás. *Óhászé*: isztállópadlás (Ólpadlás). „Od van a diás *puttonyba* a *hászén*” *Hászészé*: a padlásnak a falon (üstökön) kívül az egyik meghosszabbított koszorúfán s mestergerendán nyugvó része. Csehiben *házsé*. Az ehhez támasztott *lajterján*: létrán mentek föl a *Jiászéra*. (L. 29. lapon.) Átvitt értelemben jelenti az egész házat is: „Mögépétőttem a *házhémat*”.

Hászészé (házhészél). (L. *Hászé*.)

Hátas: leányoknál hátul a nyaktő alá rakott díszes, négyzögű ruhadarab, ami védte a ruhát a hajfonattól való elzsi.rosodástól.

Hátas-pad v. *kanapé*. Mint a neve mutatja: háttal ellátott, többnyire L alakú pad az asztal mellett. Ültek rajta, de *heverő* is volt.

Hátravető: fiatal asszonynál fátyol, idősebbnél gyolcs fejdísz. Hossza kb. 1 m. Ügy tették föl, hogy fele előre, fele hátra csüngött, előrecsüngő részét a homloknál megfogták, *hátravetették*, oldalt a két ágat egymáshoz tűzték. (L. 102. lapon.)

Hátur. L. *Ur* alatt!

(Ház). *Eső ház*: ucca felőli szoba. *Hátúsó-ház*: a ház hátsó végén levő szoba s a benne lakók: *esők*, *lúsók* s mindegyik a másikat (rendszerint testvércsalád) *ezők a mihénkeknek* emlegeti.

Házülés: házzal ellátott belsőség. Nevezik *örökse g-nek* is. „Az én *örökségömbe* nem tössze bē a lábát.”

Hé. Mindig kérdő szó. Pl. „Fáj, angyalom, *hé?*” „Mögyütté, angyalom, kisfiam, *hé?*” „Mit hozta, *hé?*” „Ehös vagy-ē, kedves fiam, *hé?*” Szól az anya: „*Hestör!*” Felel a lány: „*He?*” „*Mija, hé?*”

Hegyzök: csúcsban összefutó két vonal. „Olyan *hegy zöldié* mönt ki.”

Hejszás: L. *Cső s* alatt.

Helhös: jogos örököse valami helynek. „No — a Pista azér *helhössebb* ott.” T. i. igazabban örökös.

Helnizés: a lányos háztól szülők s néhány atyafi látogatója a leendő vőlegénye« háznál a *kérő* után. (L. 114. lapon.)

Hendzseg: a levágott kukoricaszár töve. Elcsúfítja a következő évi gabonavetést. „Őj, de *hendzsegős* a föld, nehéz lössz aratni!” „Sok benne a *hendzseg*”

Heniörét: hengerít, hengerget. „Rostát *hentörétött* utánna.”

Hentörgő (nyári hentörgő): a tulipányos-láda teteje *puskával* töltött *féalj-jal* s ugyanilyen párnával. (L. 36. lapon.)

Hervad: a bánatosan leeresztett fej képes kifejezése. „Rátalát lépni egy szép kis csikére. Ügy *hervadt* érte..**

Hetes-vászon v. *csöppü vászon*: *csöppü-fonalból* (tiijecsöppü) készült vászon.

Hetevény: fiastyúk-esillagzat. „Nagyfő gyütt má a *hete vény*.”

Hétre: A nagy lelóggó fülre mondják: „Juj, de csúnya *hétre* füles!”

Hévizá, hévizálódik: lopja a napot, nem dolgozik. „*Ne hévizájj!*” „Nécs csak (nézd csak), hogy *hévizálódik!*”

Hidas-mestör, vagy *hidas-mestör*: Vár felvonóhídja fölött rendelkezett. Régi gyermekjátékban fordul elő. L. 174, 175. lapon.)

Hidegágy: halottas-ágy. „Mintha csak alutt vóna a *hidegágyon*.”

Hidóc: egy sor végeikkel elszakíthatatlanul összekötött kender-kéve, amire, mintegy hídra, rakják rá, *fágyik bé*, az eláztatni való kendert. (L. 83. lapon.)

Hitfány: csenevész. „Jaj, kihő ütött ez a *hitfány* kis lány?” Ellentéte a *derék*: szépen kifejlett, magas testű. „*Derék* egy asszony!” T. i. testileg. Mondják így is: *hitfáncka*: nyápic, vékony.

Híj: héjj. *Boráahíj*. *Híjas* kolompér stb.

Hü: hí. „Önti másoccor, nézi, *hü* a velághó... L. *Hovál*.”

Hímlik: omlík (a föld szántás közben). „Jó mögázott a föld, csakúgy *hímlik*”

Hímör: fiatal marha bőre alá légyfajta petét rak s du-dorodás — *hímör* — támad a nyomán.

Hon: hol. „Ki *hon* bízik, ott nem hízik.”

Honnénd: honnan? „*Honnénd* valósi kê?” Egy 1820-ból való panaszos instanciában is: „*Honnénd* szerezzünk tehát csak annyira való szénát is...?” Felelet: — *onnand*.

Onnand alul gyün egy hajó,
Húzza asztat harminchat ló...

Hordó. Részei: 1. *Dúga*: donga. „Mit farag kê?” „*Húgát* faragnék.” 2. *Üstök*: fenék. „*Üstökre* állítottunk a hordót.” 3. *Küeder*: fadugó. „Hozd csak azt a *küedert!*” 4. *Abrincs*: abroncs. Kettéépített egyenes *monyaróhajtás-hói* készítették *körörmre*. Volt *ecötös-hordó* is. *Üstökén* állt, küeder helyett fönt négyzögű ajtócskája volt.

Horhó: hegynek, dombnak lejtős oldala. *Horhos*: lejtős. „Olyan *horhas* az út, csúszos.” „Ne mönny ára a *horhassára*, mer le'dütök!”

Hód, az ötliku-furuglya *hód-gya*: a síplyuknak az a része, amit a nyelv (a furuglyáé) szabadon hagy. Talán félholdalakjáról.

Hóka, hókás. L. *Licka* alatt!

Hókoros: szeszélyes, mindig mást gondoló. A holdkórosnak más a jelentése. „Az is olyan *hókoros* embör ám!”

Hónaljkilincs: ívben görbülő 2 fa, mely a talpashás *ormányának* legalsó tartófáját jobbról-balról a tető legfelső szaluihoz köti. (L. 29. lapon.)

Höbögő. Tejesfazékra disznóhólyag, hólyag közepén cikroszár belekötve a hólyagba. Két nyálazott ujjukat huzigálták a száron s dörmögő hangot adott. (L. 199. lapon.)

Högyi-kóc: a kitilolt kender, len hegyéről a gerebenen lehúzott *kóc*.

Högyész: hegyes, sarkokban egymásra boruló szalagdísz a *fékötön*.

Hörcsögös: hirtelen haragú. „Nagyon *hörcsögös* éggy embör vót.”

Hördű: kibuggyan (könny vagy víz) s *hörögve* lefut. „*Kihördűt* a könny a szömébű.” L. *Hörgőfa*, *hörög*, *hörren*, *hörgős-borsó*.

Hörgő, *hörögőfa*: fahenger, egyszerű gömbölyű fatörzs. Mondják *gurgidá-nak* is. Mikor valami nagysúlyú fatörzset, néha talpas házat — sőt talpas-szentegyházra is volt példa — tovább akartak szállítani, *főnyilaták*, ilyen *hörögőfákat* dugtak alá s így gurították odább.” „Hozzatok *hörögőt* alája!” (L. 64. lapon.)

Hörgős-borsó: gömbölyű, *guruló* szemű bab.

Hörög. *Lehörög* (a víz): forogva, kanyarogva dombról leszalad a víz. így is mondják: „Csak úgy *hörögött* rúla a ve-rejték.” „Ere má *lehörög* a víz.”

(Hörren). *Főhörren*: főlbugyborékol. Hangutánzó szó. „*Főhörrent* ám a víz a *cüjek* mellett.”

Horteten: hirtelen. „Av vót a szöröncse, hogy *horteten* lekaptam a fejemet.”

Hőkű: az ősi tűzhely. (L. 31. lapon.)

Hőttehel: *hőütte*, *hőütötte* hely. Homokos szántóföldek-

ben akad olyan hely, ahol minden növény kisül. Ezt nevezik *hőttehel-nek*. Nevezik *tűzheles-nek* is. „A szőlői földünk nagyon *tűzheles*.” „Sok benne a *hőttehel*.” Kiscsányban s tőle keletre *öbölös* a neve.

Hujánt — abban különbözik a hujjogatóstól, hogy ez időközönként ismétlődik, az pedig egyszer elmondja s már végez is vele: „*Ju-ju-ju-ju-ju-ju-ju!*” A végét fölkapták, elnyújtották s mindig sokan együtt mondták — rendszerint lányok, fiatalasszonyok. A jókedv kitörése. „A méhená mögátimk, éggyet *hujántottunk*...”

Hullároz: egyenként, határozott idő- és sorrend nélkül szállingózik. „Csak úgy *hullároztak*.”

Humlét: szundikál. „Ni, — hogy *humlét* ez ett!” „*Humorni:* szemet behunyni. *Bujósd*i játéknál mindig van egy *humró*, aki *humor*.

Humok: homok. „Többen monták neki: küggye é *humokér*” (t. i. a *ludvércöt*).

Humor: L. *Humlét*.

Hupalag: a szántott föld egybenmaradó, óriási göröngye, (miit kapai'okkai kell szétverni. „*Hupalagos* nagyon a föld.” Mondják az értetlen, rosszakaratú öregemberre is: „Vén *hupalagos*.” Kapafokkal se lehet más meggyőződésre bírni.

Hupart. Jelenti a rétbén a begyöpösödött pucoktúrást, hangyabolyt. „*Hupartrú hupartra vIT*, nékü elépögethető.”

Hupol. L. *Zupol* alatt!

Hurcolódik: keserves munkát végez. *Hurc:* keserves munka. „Hú, — nagy *hurcba* vótam én!” „Nem *hurcolódik* többet, szegény!”

Hurkok, hurokvetés. (L. 70—72. lapon.)

Hurut. *Hurutok, hurútó, hurut* (vagy: *korútok*, stb.): köhögök sth. „Ne *horúts* má!” „Mit *horútó* annvit?” „Ügy *hurutok!*”

Húson ketté törni: úgy eltörni, hogy csak a bőr tart. „Etöröm *húson kettőbe* a labodát, ha még éccor ett talállak.” „...*Húson ketté* etörte a *csikém* lábát.” Fára is mondták, amit a vihar úgy letört, hogy csak a héjjá tartotta.

Hüvelyk. L. *Sukk*.

Ice. L. *Messző*.

Icög-bocog: csetlik-botlik. Néhány lépést próbálgat már tenni, meg újra elbukik a kis gyermek. „Mén-é má?” — „*Icög-bocog*. Hnn elesik, hun főké.”

leögette-bicögette,
Dombra hengergette.

igaz-rétes: sokrétű, csak zsírral szórt, *kemencében* sült rétes.

Iget: üget. *Igetést:* ügetve. „Hajnatú délig mönt a ló *igetést.*” „Sulykon *iget* am még!” Szólás. Olyan lassan jön valami, mint aki sulykon loval.

Iglíce-tüske. Levelei tüskében végződnek, virága halványpiros. Néha ellepi a legelő egyes részeit.

Igyenös: egyenes. Dalban is:

Kiskákicsi ucca ligetös, ligetös,
Benne jár a rózsám, *igyenös, igyenös.*

Igyöm. Talán a bizonyítás erősítése: „Hát, *igyöm*, ugat a kutya”. Talán kedveskedő kifejezés, amivel tele van az ormánysági tájnyelv: „Pali, fogja, *igyöm!*” Szaporca vidékén, különösen öregasszonyok, minduntalan használják, de pontos magyarzatát senki se tudta. Kákicsi Farkas Éva 48 éves asszony szerint az ő öreganyja is sokszor mondta így: *egyöm* (egy gy-vel). „*Egyöm* — szé én má észt hallottam!” „*Á — egyöm* — hát huyon tucc élyent mondani?” Szerinte ez kedveskedő beszéd volt, annyi mint: *Tē angyalom, tē kedvesöm.* Ha ez az *egyöm* egy a Szaporca-vidéki *igyöm-mel* — ami valószínű — akkor ez a magyarzat a helyes.

Iharost körte. L. Gyümölcsnevek.

(Ijed). *Jett:* ijedt. „Mítü *jett* mög?” *Jegget:* ijesztget. „Mit *jeggetöd* az embört!” *Jeggető:* szőlőbe, vetésbe madarak ellen kirakott keresztalakú pálca, amire rongyokat aggatnak s a madár embernek gondolva fél tőle. A nagyon sovány emberre is mondják: „Olyan a, mind a *jeggető*”.

Imög v. *ümög:* ing. (L. 102, 105. lapon.)

Imög különböző anyagának nevei: *tilángli, vapér, kék patic, kék pergált, kánikulai vászon, vött-ötfnes.* (L. 102. lapon.)

(In). *A háló ina.* L. Keceháló.

Inda: a *butyka* íveit négyszögű keret-alakra összefogó zsinór. (L. 59. lapon.)

Intés: egy színben, egy vonalban. „Ügy édagatt a esípölöm, hogy *intés* van az ódalamma.” Valamit tesznek valami mellé, egy színben van a kettő, azt mondják rá: „*Intés* vót vele.”

(Iprént). *Kiiprént:* kilök, kitessékel, kihajt. „Várj csak, — maj *kiipréntom* én énnend!” „*Ipréntsd* ki!” „Csak étt helytelenköggy, maj mingyá *kiipréntlak*” „Maj *kiipréntom* én énnend észt a *csúnya hagvást*” (régiek szokott szólása).

(Irdal). *Béirdal:* sűrű, egymás mellett futó vonalakkal bevagdós. L. *Szármol.*

Irkáló: fanyelű hegyes vas morzsoláskor a kukorica megkezdéséhez.

„*Irtva* szöggyünk a kukoricát”: szárán kifosztva.

Iskája. L. Lajtörgya.

Istenátkozta-tüske: gledicsia. „È keszte verni a patkót *istenátkozta-tüskéve.*”

Iztorhéj: eresz, eszterhaj. Gunyhónál az ágakkal és szalmával megrakott tető legfelsőbb széle a kijárás fölött. „Ott tüzetünk a gunyhó előtt. Nem kapott belé, mer az *iztorhéj* ná a szórna alatt mögraktunk *körgekke.*” (L. 21. lapon.)

Izei (rövid i-vel): izenként, apróra elbabrál valamivel. „Mit *izéli* kéd azt!”

Izsóf: izsóp. Kedves kerti viráguk az *istenfával*, *bazsalikommal*, *levendulával*, *gombos majoránnával.*

(idű). *idű fő:* Ébred föl, éled. „*idű* fő éjjé az édesapáin, mén ki, hát amin szoktak, ...”. „Egésszen neki *idűt* a kukoricánk.”

Ifál: ócsárol, kisebbít, *ócsmál*, *gácsmál.* Így alkuszik vásárban a kórós-vidéki ember: „Èn nem *ifátam* a kè csikáját.”

(Ige). 1 *ige:* a fölaspált fonalból 3 szál. (Tréfásan a kopaszodó, ritka hajra is mondják: „*Az a néhány ige haja...*”) 10 *ige:* 1 *pászma.* 20 *ige:* *égy péz ára.* 20 *péz ára:* 400 *fonál,* vagy *négy százaz,* vagy *égy darab fonál.* Ezek az elnevezések.

igrül-igre: tövéről-hegyire. „Èmondott mindönt *igrül-igre.*” „*Te tűjét, tē farkát, tē mindönét èmondod.*”

inök; inökös, inökő: ének, énekes, énekel. „Mindön nemzetsége jó *inökös.*”

íz: 1. Lelki kényszerítő ok, valószínűleg egy a *rosszak* közül. „Hogy micsoda *íz* hajtotta észte ère?” (T. i. erre a szörnyű cselekedetre.) 2. L. *Elő* alatt! „Hány *íz* van még hátra!” (T. i. kapálatlan.)

íztelen. íztelen embör: mogorva, kedvetlen ember. „Hát az is osztán *íztelen* éggy embör ám!”

Javos: kuruzsló, akit a nép babonás tisztelete *jósnak* és *mindentudó orvosnak* képzelt egy személyben. Az asszony-*javost tudós-asszony-nak* is hittak. (L. 150—154. L) *Fíves-nak* is nevezték a *javost.*

Jába: hiába. „*Jába* montam, ne mönj è, drága lányom!”

Jándék: ajándék. „Vitem èkkis *jándékot* a körösztlányomnak.”

Járkáló-bujdosó vagy egyszerűen *járkáló:* betyár. „Az is olyan *járkáló* vót.” *Járkáló-bujdosó nóta:* pásztor-betyárdal. „A Dani bácsám tud sok olyan *járkáló-bujdosó* nótát.”

Járom: 1. Az a fátok, amiben tartotta a pásztor hegyes-élesre fent *bizsók-ját* a tarisznyában. *Járom* nélkül kibökte volna a tarisznya oldalát. 2. Ököriga.

Jász: gyász. „Még élök is, *mögjászolom.*”

Jeggető. L. Ijed.

Jelönleg: jelen, hely színén. „Od vótam *jelönleg.*”

Jesztőfa (tréfásan). L. *Szijófa*.

Juha: a kocsi alsó szerkezetének eleje, amit egy nagy, kovácsolt szög foglal össze a nyújtóval. Népdal: „Eltörött a *juhám* rúdja.”

Kábák, két-bögyekős kabak: hosszúszarú, két öblös tők-fajta. Virágolmozással a kanászok tarisznyaszíjon hordott ivó-edénye.

Kabakos-körte. L. *Gyümölcsnevek*.

Kabla. Kablai mező: egy félig legelő, félig ma már szántóföld-mezőnk neve. Valamikor tiszta legelő volt, még pedig kabla (kanca, ló) -legelő. Ettől kellett nevét kapnia. Tehát a *kabla* is egykor használt, de ma már elfelejtett ormánysági szó volt.

Kabóca: apró, szürke bogár, ami pattanva ugrik a réten s *ugráncs-nák* is nevezik. Jelzőnek is használják így: „Az én *őszkabóca* fejem.”

Kacabáj, kacabájkó. L. *Bájkó*.

Kacifántos: hiú, rátarti, de az az árnyalat is benne van, hogy szép. „*Kacifántos* eggy mönyecske.” A férfirra így: „*Tűrű-vágott* eggy embőr!”

(Kacimbál). *Möggkacimbá*: ruháját is megtépi, meg is veri. „Jó *möggkacimbáta*..”

Kacs-kacs-kacs! Réceszólító. L. *Pata ki!*

Kacs, kocs v. *kocska*: 1. a *gombalyétófa* fogakkal ellátott fölfelé álló négy deszkalapocskája. Ezekre rakják az áspáról leszedett, gombolyítandó fonalat. (L. 90. lapon.) 2. *Kis kocs, nagy kocs*: a kaszanyél jobb- és balkézzelel fogója.

Kacson-kéz: bal-kéz. „*Kacsonkézzé* jó pofonütte.”

Kajcol v. *kaickó* (a kutya): sír pl. mikor oldalba ütik. Más, mint a *kajkolás*. „Jó ódába vágtam, csakúgy *kaicót*. Nem mert többet neköm gyünni.” „Csak *kaickójj!*”

Kajács: féloldalas, ferde. „Őj, de *kajács* a vászmad!” Egyik széle tágabb, másik szorosabb, tehát ferde, féloldalas a *szüön* (szövőszéken). „Jaj, mögdugtam má csévvé, mer olyan *kajács* a vászmad.” A *kajsza, ékajszul* szavakkal egy tőből származik, mert jelentése rokon.

Kajcsos-bőcső: ringatásra alkalmas talpakkal ellátott, 4 oldalas kis gyermekágy.

Kajgonya v. *kajdina*: liszttel összekevert, zsírba sült tojás. „Gyerök, jó-e az a *kajdina?*” A sok liszttel kevert kevés tojásra szomorúan felel kinn az erdőn a gyerek: „Nem *kajdina* e, *halom* liszt.”

Kajkol (a kutya): vonít, tútol. „Őj, de *kajkol* az a kutya! Vaj mit érőzf” Az óbégató kisgyerekekre is mondják: „Győz mindég *Jujkóni*. ”

Kajmó: helytelen magaviseletű. „Mit *kajmókodó?*” „Ne légy *kajmó!*”

Kajsza: girbe-gurba. *Ékajszut:* elgörbült. „De *kajsza* ez a fa!” *Kajsza* az ajtó is, amikor nem vág az ajtófélfához.

Kakuszi: hallgatag, szóatlan, *kuk-ma.* „*Halom* (hanem), édös apám, nagyon kevély lőhet ez az én foki onokatesfőröm, nem akart szóni se hozzám.” „Nem azér ám, lányom! — *Kakuszi!*”

Kalabók: bolondos, tréfás, majdnem félkegyelmű. „De *kalabók* vagy, édös fiam!”

Kalamajka: zenebona, zaj, botrány. „Csinyát ékkes *kalamajkát*”

Kalamoz: láb alatt van, aggat. „Mit *kalamoztok* ett?” „Ej, ne *kalamozz* ett mindég a lábom alatt — az *anyádtalan-ját!*”

Kalangya: húszat jelentett. *Égy kalangya vessző:* húsz vessző. *Égy kalangya kendőr:* húsz kéve kender. *Égy kalangya búza:* húsz kéve búza. „Hogy fizet *kalangyája?*” Mennyi magot ad ki 20—20 kéve? (L. 46. lapon.)

(Kalács). A *vető fán mögvetött* fonalat úgy szedik le, hogy *kalácsba fonják.* A *kalács* nem más, mint tágrahagyott *kunkötés.*

Kalányos: teljesen egyéni módon összeállított, vagy a szoba, vagy a konyha falán, esetleg mestergerendáján lóggó *kalántartó* fákésztség. Láttam egyetlen, hosszabbacska, de keskeny deszkalapocskát, a bele vágott lyukakban nyéllel lefelé álltak a csatornák. S láttam négyszögű faragott tartót, amiben belül rakások voltak a csatornák.

Kalátafa 1. Kocsiszínek — lehet más épületnek is — egyik *szöglába*, benne kör, négyszög, téglalap \square és \perp alakú lyuk. A kimunkálendő fa alakja szerint ezekbe a lyukakba dugták s *szítták szíjökéssel* a fát. A *szíjósék* v. *bakszék* már későbbi találmány. 2., *Kaláta* az a faoszlop is, aminek lyukába dugták egymásután a *világítófáklyát* a szobában. 3., *Kalátának* nevezik a kisebb *kötőfát* is. Pl. tömött falat készítenek deszkák között. Hogy a tömés a deszkaramát szét ne nyomja, tetejére vágott résen át *kalátá-val:* kötőfával kötik össze a két deszkát. 4., S végül *kaláta* az a négy fokkal létraszerűen összekötött két vastag, kihegyezett fa, amit levertek a vízbe s rajta dobták át a *mosópallót.* — Ügy látszik, általában *tartófát* jelent hát a *kaláta.*

Kalészol: kódorog. „*Ékalészó* harmadik falu ellen is.” — *Elkódorog* harmadik falu határáig is.

Kalló: 1., A hajtó-rosta kerekének kézbe való nyele. 2...

Az a fácska, ami a *pörgőn* a *nyomaikét* összeköti a kerékkel.

Kalótya: kelekótya, helytelen magaviseletű. „Ne légy olyan *kalótya!*”

Kampós fa: a *hőkű* fölött a *bokráncsot* tartó, közepén könyökszerűen föl-lehajtható, végén kampóval ellátott fa, mely a *láncfához* volt szögelve. (L. 32. lapon.)

Kanapé. L. *Hátas-pad* alatt!

Kanász-tánc. L. *Csikócsárdás* alatt!

Kancabocskor: olyan bocskor-fajta, amelynek nem volt a lábfejen borítása s úgy fűzték össze.

(Kangyal). *Ékangyal:* elinal, elfut, „Mas vót étt, osztán má *ékangyát.*”

Kanista-madzag: 2 db. 10 cm hosszú fácska összekötve vastag *madzaggal*. Ezt a kocsikerék küllői közé fogták s a két pálcát fogva a madzaggal húzták le a sárt. Ezzel is fordították a kereket. *Kanistas:* sáros.

Kanya-fánya: zűrzavar, felfordulás. „Lőtt ott akkora *kanya-fánya.*”

Kaparás: arató előmunkás. (Szaporca vidékén.)

Kapiknyak: epehajtó, hánytató gaz tenyéryi nagyságú, szivalakú levelekkel. Irodalmi neve: *kapotnyak*.

Kapinya: *lagenaria vulgaris*. Hosszúcsöves tökfajta. Termését borhoz lopónak s rajta kerek lyukat vágva vízmeregetőnek használják. (L. 87. lapon.)

Kapiszta: káposzta. A *borsó* (bab) mellett legkedvesebb s legtöbbféle módon készített eledelük: *húsos-kapiszta*, *kásás-kapiszta*, *kapiszta-leves*, *pörkött-kapiszta*, *szármánt* v. *szármány* (töltött-káposzta). „Mit foztün kēf „Ékkis jó *szármántot.*” „*Csikos-kapisztát.*”

Kapufa. L. *Szögláb* alatt!

Karácsonyél féli rosszak. Karácsony éj félkor jelennek csak meg a keresztúton varázslatos cselekmények elvégzőinek. (L. 133, 134. lapon.)

(Karéi). *Összekaré:* karéj alakban összeáll. „A jég alatt *összekarétak* a csukák.” Más jelentése: kerít. „*Karéjjad* (t. i. a csordát!)” Kerítsd!

Karhó: karvaly: „Éhorta a *karhó* a *csibénkeket.*”

Karon le: szalagbehúzás a női *imögújjon*. Néha föl a nyakig szaladt.

Karóhogyre kitösszék: csúfnak kiteszik. „*Kitöttek karóhogyre* emmiatt a gonosz lelők miatt.”

Karóját leütötte: megtelepedett, szállást vert magának. —

Karórú-karóra mönt: házszám szerint, sorba ment valami, a közösségnek szóló kötelesség.

Karvas v. *tapcsoló-búr:* annak a karra húzott csizma-

szárnak a neve, amivel a *sarával* aratott búza alját egyenletesre veregették.

Kas. L. Tapogató.

Kaszró: 3 lábú lábas, amiben parázs fölött sütöttek. Nevezték *cserpenyő-nek* is.

Kaviszol, êkaviszol: kever, elkever, bekever, össze-vissza-kever. Nem talál valamit az asszony: „Má mögen valamelyőtök ètt *kaviszót!*” „Há *kaviszótátok è?*” Mondják a valamitől, munkától rendszerint, elpiszkolódott ruhára is: „*Êkaviszótam* mindönömet.”

(Kácsér). *Kis kácsér. Nagy kácsér v. gereblye-kácsér.* A *szak v. merető* testvére. Zsinórral kifeszített faívhez hurkolt zsákszerű háló, nyele csak a nagykácsérnak. *Kácsérozás:* kácsérral való halászás. (L. 59. lapon.)

Kánkáni: fél-lábon ugrálni. Gyermekjáték.

Kányacserösnye: erdei cserjefaj.

(Kárét). *Ekárét:* kárba veszni hagy. „Minek *ekárétani?*”

Karfái: ócsárol, kisebbít. „Ára lépett bē, hogy éppen a Julit *kárfáta.*”

Kármentő: 1 fülű, magas szélű, a fületlen végén kerek bádogtEPSZI, amibe fölfogták a nyáron sült nyúl stb. zsirját.

Kát: kiált. *Kátöz:* kiáltoz. „Ne *kálózz!*” „Akkorát *kátott.*”

Kebel v. kebē. L. Bikla alatt!

Kece-háló: szögbe-futó fakeretre — a *bónéfára* — s nyílására 15csont nehezekkel félkör alakúra kifeszített kötélre — a háló *inára* — hurkolt hosszú halászó zsák: a *léhés*. Nyelén ül a halász a csónakban. (L. 61. lapon.)

Kecel: mászkál. PL a mászkáló kisgyerekekre is ezt mondják: „Még csak 7 hónapos, osztán má *kecé.*”

Kegyös: kedves (nem pedig istenfélő). „*Kegyös, édös lányom!*” „*Kegyös, édös rajom!*” Tréfás mondás: „Ketten *kegyössen!*” Huncutkodva mondják pl. olyan veszekedő férj és feleség után, akik szép békességben ülnek kocsin egymás mellett. Vagy öreg férj és feleség után. Értelme: Ketten, kedvesen, szépen, csecsén!

Keleviz: a marhakötélnek az a része, amit a szarvra csatolnak.

Kellengóré: helytelen magaviseletű. „Ne légy olyan *kellengóré!*” Jelenti azt is, hogy lóti-futi, házaló. Baksay „Hová Julis”-sa is *kellengóré* volt.

Kelletlen: csintalan, illetlen, bosszúságszerző. „Ne *kelletlenkögy!*” „Ne légy olyan *kelletlen!*”

Kemince: kemence. (L. 29—31. lapon.)

Êszalatt a *kemince*
Telle pogácsává.....

Kemő v. *kemöny* v. *kemény*: sárülöke a *boglyakemince* mellett v. körülötte alul. Az ormánysági mese szerint a *szüle* ez alá *rütötte* (rejtette) a pénzt, újra rásárazott, háromszor *rátotyót* stb. Jelent általában minden *sár gr ádlcsony-félét*, pl. a foóToii peremét is. (L. 31, 35. lapon.)

(Kend). *Kê-kê* (kettőzve): kend. PL: „Hát má mér csinyá *kê-kê* élyent?” „Meciggyün *kê-kê* ékkis kenyeret!”

Kendőzködik: dörgölőzik, hízeleg (macska). „Hoty *kendőzködik* ez a macska!” „Olyan vagy, mind a *kendőzködő* macska.”

Rentes: rétes vége zsírral megkenve, kacsaringósan összehajtva. Ügy sül ki a tepsziben. „Ögyé, Jóskánk, ékkis *kestest!*”

Kény és, mögkenni: a beteg testnek zsírral masszírozása. „Mög *kê* *kenyetni*, gyerököm!” *Ékenni*: gyermeket kenéssel elhajtítani. „Hát — *ékenték* a gyerököt!” (L. 161. lapon.)

Kepelyög: *képiekêi*, vergődik. „Mennyirán *kepelyög* a tik ebbe a kosárba!” így is mondják: *kepicé*. Vízben vergődik valami v. valaki: „Jaj, de *kepelyög*, mingyá belefű!”

Kepélés: aratás. *Kepéni*: aratni (annak minden munkájával). — *Kepés-gazda*: munkafelügyelő az aratáskor. „Nagyon sok a *kepéni-valónk*.”

Kettős a dolog: két oldalra is magyarázható, kétes a dolog. „Tisztelend' Uram, de *kettős a dolog!*” T. i. valakinek a cselekvése nem nyílt, gondolkozhatom róla így is, úgy is.

Kérög: kéreg. A hangzőkilök ésés esetekben már ő-vel így: *kör get, körgek* stb. „Az isztorhéjné a szórna aj ját kiraktunk *körgekke*.”

Kérőbot: vastag *gúzsból* vágott, lángon *mögfütött*, pirosra égetett, bokráncsban órákhosszat főzött, végén utána kampósra kikötött embermagasságú násznagybot.

Késen, későn hajtani a marhát: szabadon, kötél nélkül. (Háromszékben: *késleg*). „Hugyon hajtottun *ketők* a marhát?” „*Későn* hajtottunk.”

Készületössen. L. *Fönkészt* alatt!

Kétkés: haris. „Szól ám a *kétkés*.” Mindig két erős hangot ad ki egyszer-egyszer, innét kapta a madár a hangutánzó *kétkés* nevet.

Kigyelmed: papnak, tanítónak a megszólítása. Csak ennek a két hivatalnak jár ki. „Tisztelend' Uram, ere gyűjjön *kigyelmed!*” „Nincs valami baj *kigyelmetökné*?”

Kikérő: az a legény, aki az egész lakodalmas nép jelenlétében versben *kikéri* (kikérés) a menyasszonyt a szülőktől. A menyasszony-felöltöztetés után még egy *búcsúztató* vers ugyanannak a legénynek ajakáról s viszik kocsin új otthonába a menyasszonyt. (L. 117. lapon.)

Kila: régi súlyegység. Kb. 96 kl = 2 *mérő* = 8 *nyócada* vagy *fölöntő*.

Kilincsa: a háztalpat a belevésett szöglábbal szilárdan fogó, mindkettőbe rézsutt belevésett tartófa. Ugyanez fogja szöglábat a koszorúfával (L. 29. lapon.)

Kimpics: őszapó. Cinkefaj. Mit mond!

Kikelet, — *kimpics* —
Ha nem fonta, nincs is.

Kissebbik-uram: így hitta az asszony ura férfitestvérét. Ha nagy volt a két testvér között a korkülönbség: *bátyám-uram-nak*.

Kisszék. A konyha tartozéka. Alakja többnyire horpadt, mélyedéses, félkör-alakú lap és három láb.

Kitud: örökségből igaztalan úton kirekeszt valakit. „Két hónapig nem alutt az uram. Lá, — mikor *kitutták* a testférgyei.”

Kigyó — gyémántkövet fújó. (L. 157. lapon.)

Kigyóbabonák. (L. 156, 157. lapon.)

Kigyófé (kigyófej): muscari comosum. Szárán két oldalt kigyófejszerű termései, fönt sűrűbben s magasabb száron álló kék szíromlevélek.

Kigyónyevű-fű. Hosszú, hegyes vége a leveleinek kigyónyelv alakú. Virága nincs. Gyógynövény. (L. 159. lapon.)

Kiső: külső. *Kiső dolgoztévő idő*: a mezei munka ideje. „Becsukjam a *kiső* ajtót is?”

(Kíván). „*Kivántú* is alig van.”

Kóboré. L. *Kopolya* alatt! További jelentése: savóleves. „Hát mit tud a szegény mindég főzni? Főztem ékkis *kóboré!*” Toját habarnak bele.

Kocakodik: ellenkezik. „Hát ha tē így *kocakodó* énvelem ...”

Koha: fullánk. „Mögcsipte a méh. Mingyá kivötte a *kotlájat*, mégis földagatt.”

Kojtat v. *kajtat*: csavarog. „*Hun kojttatá* egész nap?” „Ne *kajtass* mindég! Mindég a falun löndörgő?”

Kolēda: összetákolt kis ház.

Kolompér: burgonya. „Főztem ékkis *kolompérleves*”

Komatál. L. *Paszil* alatt!

Komp, megyekomp: egy-egy gazda rétszélén — *megyéjén* — egyenes vonalban *fölmolt* kicsi buckák jelül, hogy itt a másé kezdődik. *Főkompó*: *fölmol*, földömből, kicsi dombocskát ver kapával. „*Kompod fő!*” „Mikor harmados kukoricát *vádóttunk* (vállaltunk), mindég *főkompótunk*: ez a *megye* (határszél)!”

Kompostor. Van *nagy-kompostor* és *kis-kompostor*. *Nagy*

kompostor az a rudacska, amihez kötözve tekerik fel a fonalat a szövőszék *nagy-szoblyára*. *Kis-kompostor* az a rudacska, amihez kötözve a fonal másik vége a készülő vászonnal a *kis-szoblyra* tekeredik föl.

Kondér. L. *Csetrös* alatt!

' *Konvad*. *Ékonvad*: elhervad. „Mög kê öntözni, maj nem *konvad* ê!” „*Konvatt* má!” „*Lëkonvatt* má egésszen.” (Fejét leeresztette.)

Kopló: lekoppasztott toll. „Vidd ki észt a *kópiát!*” „Segéjj *lekoplózni* észt a *tíkot!*” *Koplóz*: forró vízzel veszi le baromfi tollát, disznó, malac szőrét.

Kopocs-kapa: kétágú, derékszögben előrehajló, hosszúnyelű villa. A trágyát húzzák le vele a kocsiról. A nehéz természetű, szájas öregre is mondják: *vén kopcsos*. Talán arról, hogy nincs több két elnőtt fogánál, de azt belédvágja.

Kopolódik: szükséget lát, magától szükségeseket elvon. „Mennyit *kopolóttam*, míg észt a kis házat mög tuttam csinýatni.”

Kopolya: pocsolya, az utakon híg sárral, vízzel telt gödör. Mondják *koboré-n&k* is. „Mögérték kivonni a lovak a kocsit a *kopolyábú* v. *koborébú*.”

Koporc: a zsírszalonna kisütve pörccnek.

Roppanté v. *böggő*: 2 ív-alakú fából s kötélből tákolt szerszám széna-szalma hordásra.

Korbál: csúnyán farag, elforgácsol. „*Lekorbáta* az ódalát” — nagyjából lefaragta. Az oláh nem fűrészel: mindent fejszével vág. Az ormánysági ember nem szívesen ad neki favágó munkát. „Á — nem engegyünk az ólának *ekorbáni* a fát” — elforgácsolni.

Korbáncs: sok ágra font vesszőkorbács. *Aprószentök* napján ezzel verik végig a köszöntök a család minden tagját. (L. 195. lapon.)

Korbeli. L. *Nyáj* alatt!

Korfól: foltoz, összeaggat. „*Összekorfóttam* észt a rongyos tutyimat.” Átvitt értelemben: bajoskodik, küzködik, gyötri magát a megélhetésért. „Sokat *korfóttam* én életömbe!”

(*Korhaszt*) *Mögkorhaszt*: megijeszt, elijeszt, megrezzent. „Várj csak maj mingyá *mögkorhasztom* én ászt!” Nincs föltétlenül benne, hogy ráhúz. Ütés nélkül is így mondják: „Na — hát *mögkorhasztotlam*”

Korhisztolódik: zörgölődik. „Mit *korhisztolódó* étt? Fekügy má le!” — „Én nem hallottam, mikor fekütt kêl (kê) le.” — „Pedig de sokat *korhisztolóttam*.”

Korong: 1., A vízimalom felső malomkövébe beépített, fogakkal ellátott kerek falap, amit a *tengő* körül forgó fogas fakerék forgatott. (L. 50. lapon.) 2., Dülönév.

(Korty).

Kortyom bélom szorty,
Szortyom bélom korty.

Hangutánzás, amivel a kortyondi részegeskedést mondja el. „Hát úgy van az, hogy *kortyom bélom szorty, szortyom bélom korty*, eceör csak mindönt leerögetött a torkán.” Többször hallottam.

Koszorgya (a *hőkú-nek*): pereme, fölemelt széle. Olyan széles, hogy a főzőasszony ült is rajta. (L. 31. lapon.)

Koszorúja: 1., A *szállásol* 2—2 szélső, rövidebb ágasát összefogó rúd, v. *szelemen*. 2., A *talpasház* szöglábait fölül összefogó gerendák. Párhuzamosan futottak a falakkal. 3., A *gula-akó* cölöpéit fent összefogó gerendák.

Koszorúpénz: a lakodalmi vendégek között párszám előre kivetett pénz a menyasszony számára. Ezen vették meg a bokrétát is, amit a lányos ház köteles volt adni minden lagzisonak. (L. 115. lapon.)

Kotlics: lábos. (Palkonya, Cún vidéke.) „Abba főtt a burgonya ni — a *kotlics-ba*.”

(Kotor). *Kikotor*. Különleges jelentése: kitessékel, szépszerével kiküld. „*Kikotorták* a házbú, aki rétt (sirt).”

Kotra: utolsó szálíg fölkostrás. „Úgy szeretik (t. i. a marhák) a *rázottat* (széna-zabszalma keverék), mögötték *kostráig*.” T. i. még a kiürült jászolt is *koztorták*, nyalták.

Kotylol, kotyos: kotlik, kotlós. „Hány tojást tövött kéd a *kotyos* alá?” „Hány *kotyos-ajja* csikét *eresztöll* kéd?”

Kotylolás. Különleges értelme: 1., A fonalpárolásnak a módja, amikor a fonalat nem egyenest a pállósajtár fenekére, hanem a fenékre állított kisszékre rakják, hogy a forró lúgnak csak a gőze járja át. így jobban *möggkő*: kifehéredik a fonal. (L. 89. lapon.) 2. *Kotylolás* — aprószentöki. (L. 195. lapon.)

Kóka. L. *Kókányol*.

(Kókányol). *Möggkókányol*: fejbe üt. „Jó *möggkókányóta*” Mondják így is: *kókázzunk!* — mikor kisgyerekek összeütik a homlokukat. így is: „Gyere, üssünk *kókát!*” A húsvéti tojásösszeverés is *kókázás* volt, ezzel lettek *mátkák*. V. ö. *Mátka*.

Kópis: fakarika-ütő fa. Kb. 1 m hosszú nyele s rajta *szuantag* (rézsuti) álló rövidebb s vastagabb ütője van. A bűgva repülő karika: *címör*. Az alig emelkedő: *bokráncsfenek*. A csak földön szaladó: *tojáshéj*. (L. 182. lapon.)

(Kórizsál). *Ősszekórizsál*: összekeresgél. „Maj csak *összekórizsájjunk*...” (t. i. a szilvát a fűben).

Kószmálódik: aggat, bajnak van. „Ne *kószmálógg* étt as én dogomba!”

Kótászik: kódorog. „Hon a Jóska?” „*Ekótászott* mögen valamére.”

Köböl: 1. A zsákszerű *kácsér-háló* öble. (Szaporca.) 2. A domború hasú, jó húsu marhára is mondják: „Jó *köblös* marha!” 3. 125 l. Régi mérték. 1 *köböl* szántó: akkora terület, amibe 125 l. búzavetőmag ment.

Köcölkék. L. *Pucora*.

Kökönye: kökény. „Telli vót a *vágás* (erdőszel) *kökönye-tüösöкке.*”

Komorodik: keményedik. „Az éjjé *ëkkicsit mögkömörödött*” — megkeményedett t. i. a föld (megfagyott). Lazának találják még a káposztafejet: — „Nem *vágjunk* még le, maj még *komorodik össze*” — keményedik össze a fej.

Köpü. 1. Kicsévelt, vagy elnyomtatott búzán rajtamaradt polyva. „Nagyon *köpüs* a búzája.” 2. Minden vasszerszám lyukban végződő része, amibe jön a fanyél. 3. A *szigony szakája*. 4. A *horog* akasztó vasa. 5. A *vaj-köpülő* faedényt is mondták *köpünek*.

Körfe: körte. (Szaporca-vidék. Régen általános volt.) „*Kurkód* le azt a *kör'ét!*” (Piszkáld le rúddal.) *Körfécsés:* dülönév.

Köröm: különleges értelemben az a vésési mód, ahogy gerendatalpakat, *iaabrincs* két végét elválaszthatatlanul egymásba illesztették. (L. 26. lapon.)

Köröszúttrontás. *Köröszútra* kiszórt hétféle mag hajcsomóval, sebmosó vízzel. (L. 142. lapon.)

Köstörög: ellenkedik. „Ne *köstörögj* velem!”

Kötet. L. *Fej* alatt.

Köz: faluvégi játszóhely legényeknek, lányoknak vasárnap délután. Rendszerint két domboldal s a széleken *vágások*. „Há vótá?” „Ki vótunk a *közbe.*”

Kő: kel. „*Mögköt* má a kenyered?” „*Kapisztamagot vettem* (vetöttem), repce *köt* ki belülié.” — „Szömbe mönt kê a kassá!” *Mögkő:* a párolt fonal. Kifehérszik. L. *Kotyolás.* *Mögkő* a száraz, cserepes föld is nyáron, ha két-három nagy esőt kap.

Ködökcönöge: szűrő fájdalom a köldök táján. „Talán *ködökcönögeje* vót?” V. ö. *Cönöge!* A szűrő fájdalmat általában söés-nek is mondják. „Olyan *szögezés* vót a hátamba, derekamba, *mögértem* mönni.”

Kőrő: a szívós ellentéte. Kb. azt jelenti: könnyen pattanó, könnyen durranó, ropogós. Pl. *kőrő* a kukoricaszár, mikor töltegetik s könnyen elpattan, eltörik a föld színén. Régi szalufát ledobnak a tetőről s kettépattan. Azt mondják rá: „Nagyon *kőrő* vót.” Nem korhad. Középállapot a szívós és korhad közt. A cipőre is mondják, mikor a bőre nagyon elszárad, ke-

meny: „Nagyon *kőrő*.” A fejeskáposzta is *kőrő*, amikor ropogós, még nem konvadt mög, frissébe vágik le. Legjobb tudásom és alapos utánajárásum alapján helytelennek tudom a Magyar Tájszótár I. 1215. L-ján írt *porhanyó* magyarázatot,

Kótt: kalács. Mondták valamikor *pöfedeg*-nek is. „Süttem ékkis *köttet*.”

Kristály. L. *Pohár*.

Krisztus fördő-fi. Apró sárga virága van. Apró száron csak egy virág, csillagforma. Öreg sírokon temetőben. Sűrűn nő, mint a kukac-virág. Sűrű levelei.

Kucor. L. *Picör*.

Kucó v. *kuckó*: a szömös vagy *boglyakemince* meg a fal közé eső tér: a gyerektanya. O. keleti szélén *cikó*. „Mész mingyá a *kucóba*?” A dalban is:

Észaladt a keminee,
Veszeködött *kuckó* ...

Kucsmorog: húzódozik (a munkától). „Csak *kucsmorog* ez a rongy.”

Kudal, *ékudal*: elfut, elinal, elmenekül, elhordja magát. „Tudom Istenöm, *ékudal* az onnan.” „*Ékudát* a gyerök!” „*Kudájj*, gyerök!”

Kuka: néma. „*Kuka* az egészen.” Mondják így is: *kukma*, de ennek inkább szóitalan, szófukar az értelme. Ugyanaz, mint *kakuszi*. „Ej, csak ne légy olyan *kukma*!” Talán a *butaságtól hallgatag* értelem árnyalata is benne van.

Kukma. L. *Kakuszi*, *Kuka*.

Kukorörzse: hagymás, hosszúszerű virág, tetején szilvamszerű képződmény, alatta bolyhos rész, levele úgy sodródik, mint a gyöngyvirágé.

Kukuk: kakuk. *Kukukverág*: kakukvirág.

Kukú: tojás. „Öszöl-e *kukút*, kis fiamf „Kell-é ékkis *kukúkaf*” Csak kis gyerekeknek mondják.

Kukucs. L. *Címör* alatt!

Kukúlele: az, aki nem beszél, gyámoltalan. „Të — *kukúlele!*” Vagy: „Olyan vagy, mind a *kukúlele!*” Olyan tojásfejű-félét jelent, *Kukú*: tojás. A *lele* viszont előfordul ebben a szóban is: *lelepupa*: buta, akinek minden jól van.

Kuló. L. *Pecera* alatt!

Kum: huny, szundít. „*Kumtam* ékkicsit.” így is hallottam (Baksaynál is előfordul): „*Loptam* ékkicsit.” (T. i. a munkaidőből a szundítás számára.) Vagy: „*Békumtam* a markomba, — mondd mög, mi van benne!” Vagy: „Gyere *kumorni*, így is: *humorni*.” (Aki befogja a szemét a bujósdi játéknál.) „Ki a *kumró* (v. *humró*)?” V. ö. *Humlét*.

Kupa, kupica. L. *Pézös* alatt!

Kupak. L. *Fabatka* alatt!

Kurcina: sült szalonna,, szalonnából sült pöre. „Süttem ék kis *kurcinát.*” Ugyanezt mondják *koporc-nak* is.

Kurgyál: kiabál. „Ne *kurgyájj!*” „De *kurgyálok,* tudd mög, mer étt van melly!”

Kuriglya: szén vonó a kenyérsütéshez. Hosszú rúdon rendszerint félköralakú, keresztben álló deszkalap. „Add édőbb a *kuriglyát!*” Mindig így mondják.

(Kurkol.) *Lekurkóni:* gyümölcsöt ágak közül rúddal vagy bottal lepiszkálni. „*Kurkód* le aszt a szilvát!”

Kustoskodik: láb alatt van, aggat. „Ott *kepelyögtek* a gyerökök a lába körü nagyanyámnak. Ránk szót, mikor nem áhatta: Mönj ennen, ne *kustoskoggy* mindég étt körülöttem!”

Kuszli. L. *Pecera* alatt!

Kusztora: három krajcáros, piros fanyelű bicska.

Bécsi bicska, fanyelű,

Ha éveszik, mögkerű.

Valami hosszabb pengéjű késfélét *nyatra-kés*-nek is hittak.

Kutú: korog, *csorog.* „Csakúgy *kutút* a gyomrom.” „Olyan kiéhezött, *kikutútt,* száraz disznók vótak.”

(Kutyorgat.) *Kikutyorgat:* zsinórkaacsaringókkal ellát. A kukorica levele szárazságban *összekutyorodik,* — *pöndörkőzik.*

Kuttyogató: halcsalogató, buggyanó békahangot adó fa- vagy bádogtüllökféle. (L. 61. lapon.)

Kúdús: koldus. „Égy *kúdús-hú* csinyájjak két *kúdúst?*” Az *egyke* egyik bölcselete.

Kúla v. *ringó:* két kecskelábon nyugvó széles deszka. 3 oldala volt. Az oldalatlan részén hozzátették az édesanya ágyához. Rajta teknőben feküdt a kis gyermek. így az anya éjszaka is könnyen ringathatott s gyermekéhez könnyen oda-hajolhatott.

(Kúp.) *Kikúpni* (mágot, babot, borsót, szilvát): magházából a magot kifejteni. Csak ennél a néhány terménynél hal-lottam.

Kupás (tányér): öblös. Ellentéte: *teszinye* (siker).

Kúrol: korhol. „*Kúrotam* a gyerököt.”

Kúzmál. L. *Gyimál* alatt!

Küecseg: homokban előforduló békakő. Van *küecsegös-körte* név is — magháza kökemény. V. ö. *Gyümölcsnevek.*

Küeder: hordó dugója. L. *Hordó* alatt!

Kükörcs. „Olyan em, mind a *kükörcs.*” A nagyon eleven, nagyon életrevaló, fúrge, *vizsla, szömös* kis gyerekre mondják.

Régi szólás, aminek jelentése feledésbe ment. *Olyan, mind a tüsők* — így is mondják.

Különözés: segregatio. Népünk a jobbágytelkek különválasztását az uradalmi területektől mindig így említi: a *különözés*kor.

Külü: 1. Tökmag- és köles-zúzó faszerkezet. Kerek lyukba jár a billegtetett zúzófa vége. (L. 48. lapon.) 2. A kender-törő *dufa* földön fekvő gerendája, aminek vályúiba járnak a *farok* levelei. (L. 84. lapon.) 3. A régi *pitartalpba* vésett kerek, homorú fenekű lyuk, amiben fejszenyéllel paprikát törtek.

Küszlel: biztat, izgat. „*Küszletem* a teszfért, hogy mönyön oda.” Vagy: *föküszlé, räküszle* valamire. Többet jelent a *biztatnál*, viszont az *izgat* se fejezi ki teljesen.

Küttölös-zsák: négy nyüstös. Ferde irányba menő pálca-szerű díszek képződnek a zsákon ezzel a nyist-felkötözéssel. Szóval: díszesebb, mint a sima vászon. Ezt jelenti, nem pedig „erős zsák”-ot.

Kű, küjet, küjes: kő, követ, köves. „*Küjet*, tüsköt, földet dobátak rá.”

Kürüzik: kérődzik (t. i. a jószág). „Még se itatta? Má mög is *kürüzték* a jószágok!”

Küszlödik: ellenkezik. „Ne *küszlöggy* velem!”

La: ló. *Lát:* lovat. *Lakat:* lovakat. „Hajts bé azt a *lat*. *Co bé!*”

Laffogó: lomha járású. „Nem is olyan *laffogó* ám, minté!” „Mit *laffogó* étt?”

Lagzi: lakodalom. *Kis-lagzisok:* a meny asszonyos-ház lakodalmi meghívottai. *Nagy-lagzisok:* a vőlegényes-ház lakodalmi meghívottai.

Lajtergyá v. *réttya*, Rónádfán *iskája:* létra. „Hozd éde ászt a *réttyát!*” „*Lajtergyát* támasztottak hozzá.”

Lam: a kendernek, ciroknak magvas, porzós, apró leveles felső része. „Ennek a ciroknak nagyon szép *lamja* van.” Ostornak is van *lamja* v. *sudara*. Marha farkának is van *lamja*.

Langaló: lánggal égő fa. „Ha levest főztek, körűrakták *lángolóvá!*” (t. i. a *födfazekat* a *höküön*).

Langas: lángos. „Mögsütte kéd-ë má a *langastf* — Szaporcán *langalé-nak* is mondják. További jelentése: *lamos*, boglyas. „Nagy, *langas* haja vót.” „Ój, de *langas* hajad van!”

Lantó: dalol, nagy hangon dalol. „De *lantónak!*”

Lanyha: nyári, futó, meleg eső. „Gyütt egy jó kis *lanyha*, jó *kilohót* bennünket.”

Lapis: völgyes, vízjárta része a mezőnek. „Víz van a *lapisokon.*”

Lapis-vas. L. *urma* alatt!

Lappog (a lámpa): föl-föllobban, pislogva ég, utóbb *égyappan* (elalszik). „De *lappog* ez a lámpa! Vaj van-é rajta olaj (petroleum) *V*”

Lazsnak. L. *Hamvas* alatt!

Láb: 1. L. *Mellyes*? 2. *Láb*. Mérték. L. *Sukk*.

Lálica v. *lárlica*: beteges, tehetetlen, *gyámoltalan*. „Sze-gény *lálica*!”

Láncfa: a konyhatető két kis gerendájához szögelt az a fa, amin függött hozzászögelve a *hóké* fölött *bokráncsot* tartó lánc, vagy *kampósfa*. (L. 32. lapon.)

Láncsika: erdei haszontalan cserjefaj. Más nevét nem tudom. Hosszú, egyenes, barna héjú, pettyes vesszői vannak.

(Lázad). *Kilázad*: kizúdul (darázs-, méh-féle). „Úgy gyüttek neköm, min mikor a darázs *kilázad*.”

Le föl: lafatyol. Kapkodja mohó szájjal az ételt. Disz-nóra mondják. „Csakúgy *lefóli* azt a moslékot.”

Légy ellő: legelő. „Kivertem a lát a *legyellőre*.”

Lehő: liheg. „Nem bántott sönkit, csak *lehőt*.”

Lelepupa: ügyetlen, bárgyú. „Az is *lelepupa* éggy embör ám!” „Mönny ennen, tē *lelepupa*!”

Lenannya v. *lőndök*: sárga virágú gaz a len között. Amíg nem virágzik, meg se lehet különböztetni a lentől. *Mak-kúpája* (mag-kúpája, magháza) *három sarkos, mind a zsidó-sapka*. Apró magja van. (Kákics.)

Lende: nemzetség lefelé, fölfelé és oldalt menő ágon. „Ács vót mindön *lendéje*.” Tehát apja, öregapja, dédapja. Vagy: „Vannak *lendéi*!” *Azaz*: vérszerinti rokonai. Vagy: „Maratt-ē neki valami *lendéje*?” *Azaz*: gyereke. „Tē is a mi *lendénk* vagy.”

Lerntet: lóbbál, ide-oda csapkod s képletesen jelenti a nagy kézlóbálással menést is. „Jó *Ypalót* a szél, *lentette* a gatyát.” „Há *lent et kē*?”

(*Lepetős*). „Olyan *lepetössen* beszé.” „Őj, de *lepetössen* beszé!” *Mézes-mázos-ke gyös* beszéd. Nagyon szépen beszél. Benne van az is, hogy *hát mögött pedig*...

Lepicke: lapocka. „Ügy fáj a *lepickém* alatt!”

Leves: egy-rétű, béléstelen dolmány. „Aggyátok éde a *levesömet*!” *Leves-rékli*: egy-rétű, alul nyitott rékli.

Levél: különleges értelemben: 1. Tiió-nak, *vágó-nsk*, *dufá-n&k* a *vályuba* járó törőfája. A *dufán* láb, a többin kéz mozgatja. 2. A *gombalyélőfa* vízszintesen a *pőcike* körül forgó deszkalapocskái.

Léhés. L. *Keceháló* alatt!

Lén: legyen. Csak *hadd-d&l* összekötve mondják így: „Acscsak *hallén* (hadd legyen) ott!” De: „*Lögyön* eszöd gye-rök!”

Léznöl: a régi férfiumög szödött, kézelőszerű vége, amit fűzővel kötöttek össze. „Kösd mög no, asszony, a *léznölömet!*”

(Lépol). *Möglépol, kilépöl:* megver, kiver. „Maj *kilépónak*, csak oda mönny!” „Kegyös gyerököm, várja no... ögye mög a *csanyigádat*, hadd *lépójjalak* ki no!”

Lére: léc. „Magunk faragtunk a lércöket.” „*Belércötünk az ódalát*”

Lésza: nádból készített rekesztőfal, a *vejsz* egy része. A *szákozás-hoz* gyűrűcske-fából készítették. (L. 59, 60. lapon.)

Licka: az olyan ló, amelyiknek fehér a homloka, meg az orra. *Hókás, hókája* van az olyan lónak, amelyiknek csak a homloka fehér. *Hókája*, homlokán fehér feltja van a *sárcmadárnak* is.

Lipa-hársfa. Közelebbi meghatározását nem tudom. Ennek lefejtett héjából készült a *mérce*. (L. 66. lapon.)

Lipáncos. A kapcás tyúkra, meg a ruhát magára csúnyán hányó, rendetlen asszonyra mondják. Tehát *kapcás* tyúk. *lompos* asszony. Akinek kilátszik az alsószoknyája, az is *lipáncos*,

Lipit-lapát: nagy, szögletes csontozatú, sovány test csúfneve:

Az én babám nem ilyen
Lipit-lapát, minn tē.

Lohēnda: nagy behemót. „Mönj énnen, ne marakoggy mindég, tē nagy *lohēnda!*”

Lippenős v. háromugrós. O.-i tánc. (L. 166. lapon.)

Lohog (az eső): szakad, ömlik. *Lohogós-esső:* szakadó eső. „Jó *kttohót* az *esső*”: jól bőrig vert az eső. „Ászt monták, hogy hideg vizzê kê leönteni, mikor leli a hideg: kéccör is *lelohóták...*”: hirtelen nyaka közé zuhintották a vizet.

Lohol. L. *Lohog*.

Lop. L. *Kum*.

Lovas: a rét aljfüvéből magasan kiálló, egyenesszárú, kalászos fű. „No — nem ritka a rétünk *lovassá* se.”

Lovász: éjjel kinn a szabad *gyótákon* lovait legeltető. *Lovászság:* a hozzáfűződő élet. (L. 53—55. lapon.)

Lódöbröc: hüvelykujnyi, ritkás, piros, viszketős kiütés a bőrön. „Kivert a *lódöbröc*.” „Belefekesté a lóheverésbe.” (L. 155. lapon.)

Lófrál: kódorog. „Há *lófrász*, gyerökf

Löhet-e: hogy van? „Hát *löhet-'é, löhet-'él*” „De *löhet* ám!”

Löndök: vicia sordida. Vadlencse. „Nagyon *löndökös* vót a búzánk.” (Marócsa). V. ö. *Lenannya*.

Lödörög v. *löndörög:* lézeng, düledezik. „Mit *löndörög*”

Löggéröz: munka nélkül lézeng. „Ne löggérözz!”

Lóringő. Nem találtam magyarázatára. A *farsangolásban* fordul elő:

Hopp-hopp-fársáng,
Lóringő farsang!

Ugyanott így is:

Hóringő rajta! (L. 187—193. lapon.)

Ludvérc. A babona szerint *fekete-tik* tojásából kel ki. Gazdája minden parancsát teljesítő, kulcslyukon is átbúvó, leázhatatlan lény. (L. 134—136. lapon.)

Lúgzó. L. *Pállósajtár*.

Liükő: 1. A *pállósajtár* csapjának (hosszú dugó) az oldalhoz erősített ágya. 2. Játszógyermek a vízi- és kócpuskájának tolója.

Mackói: üt-ver. „Az én gyerkőmet ne *mackó*ja sönki!”

Macska: fogasfakerek a *nagy-szoboly* jobb oldalán. Ebbe járt az üldűchoz erősített rúd: a *fesztű-fa*. A vászon hosszszanti irányban való kifeszítésére szolgált. Ha fogak helyett csak lyukakkal ellátott fakerek volt: *puska* volt a neve. Rendeltetése ugyanaz. (L. 95. lapon.)

Macskaharapta-fi. L. *Egérfarkú-fi* alatt!

Makkúpa: 1. A makknak a csészéje. 2. Általában növények, virágok magháza, *mag-kúpája*. V. ö. *Lenannya*. „Akkora, mind égy *makkúpa*, osztán ni mit akar!” (Kis borjú nekiment a nagyinak.)

Marná: ma. Tehát nem máma. „Még *marná* emönnyünk,”

(Mangol). *Émangol*: elnyü, eltép, elszaggat. „*Émangoli* ez egy-kettőre a cipőjét.” így is mondják: „Të — *ruhamangó!*”

Manyó v. *manyók*: öreganya. „Az én *manyokom* mindég asz monta ...”

Marizgál v. *marcingol*: szétzúz, „*Emarizgátam* (*émarcin-gótam*) a kolompért”.

Marok: 1. Annyi búza, amennyit aratáskor a marokszedő egyszerre felölel sarlójával. Bégen *négy-markos* kévét kötöttek, ma *két-markosat*. 2. Egy kéve *vágón*, *tilón*, *gerebenen* megtisztult kender v. len.

Mart. *Part* a folyó iszaphordta, épülő oldala. *Mart* a folyónak a vízsodra által fogyó oldala.

Mazonna: boros pincei kisebb kancsó. Inkább 0. felső szélén ismerik. „Hozzá égy *mazonna* bort!”

Mángoló, *mángóni*. L. *Sikáló*.

Mária tenyere: vízi lapu. Fehér virága van.

Másodégyes: az olyan vászon, amelynek szövésénél az egyik bordafogba egy szálát, a másikba két szálát fogtak be.

Erős volt, mint a bőr. Ebből készült az eső ellen a nők fejére borított *meccött-abrosz*. (L. 104. lapon.)

Mássá. L. *Rigya*.

Mátka: síríg mátká a leánykori legjobb pajtás: „*Mátkám, halod-é?*” (Egy 1-el). Szertartás — a *mátkázás* — előzte meg a síríg tartó *mátkaságot*. Szaporcán a leánykereszttestvérek is mátkázzák egymást. (L. 195, 196. lapon.)

Mátyás-csuka: Mátyás napján kezdték a *szignyászt* s az akkor *szigonyra* került csuka neve volt.

Máva: malva silvestris. Papsajt.

Mázugós: ittas. „Olyan *mázugós, kapatos* vót má egy-kicsit...”

Meccött-abrosz. L. *Másodeggyes*.

Megye: megye. „Étt a *megye* — ni!” „Még a *megyémet* bírtam”: míg erőben voltam, *töhettem-möhettem*.

Mellék: a szövőfára föltekert fonál. *Bél*: az erre vetélővel keresztben *ráhányt* fonál.

Melönce: kerek *tekenyő*, teknő. A gyermekjátékban is:

— Mibe mozdózik¹?

— Arany *melöncébe*. (L. 181. lapon.)

Mellyes: mellet beborító, rövid női- v. férfi-ruhadarab. Hátral a váll fölött kinyúló *láb-akkal* kapcsolták össze keresztirányban.

Mellyfa: a szövőszéknek közvetlenül a szövőasszony és a vetélő között levő henger-alakú farésze. Szaporcán: *has fa*. (L. 96. lapon.)

Mënnend: melyik oldalról, honnan, *honnandf* „Na — *mënnend* üjkek, — *ënnend* vagy *onnandf*”

Mente: a *bundához*, hasonló szabású, de kék posztóból zsinórozással készült, nyakán rókaprémés női ruhadarab. A zsinór-kacsaringókat *kikutyorgatás-nnk* nevezték.

Mennyirán: mennyire? „Na — *mennyirán* van ketők?” „De *mennyirán! Ennyirán* ni!”

Mérce: vastag lipahársfa lefejtett héjából összeillesztett, legalább 1 m magas, feneketlen kéregedény. Használták ruhapároláshoz úgy, hogy *négy lábra* állították, alája a párolás alatt deszkákat raktak s a kicsurgó vizet alatta nagy, kerek tekenyőbe fogták föl. (L. 66. lapon.)

Merétő, merögető v. *szak*: ágasban végződő nyél, rajta fakarika, fakarikán zsákszerű háló. (L. *Üllő* alatt!)

Mergyed. *Emergyed*: elnyílik, elterül. „*Émergyett* a seböm.” „Egészen *rámergyett*” — rábámult úgy, hogy a szája is elnyílt. „Té — *mergyett* száju” — tátott, nagy, széles száju. „Úgy *kimergyesztötte* a gyomrát!” Kifeszítette.

Mergyeszködik: ágaskodva nyúl valami után. „*Mergyesz köggy, ha nem éröd é!*”

Merkőce: 1. Sárgarépa. „Hozzá bē äkkis *merkőcét* a levesbe!” 2. Fehér, ernyős virágú gaz: *torilis arvensis*. „Telle lött *merkőcéve* a rét.”

Meröglye: általában karófélét jelent. *Meröglyének* nevezik 1. Azokat a karócskákat, amiket szalmafogónak a csak szalmával (tehát nem zsúppal) földött tetők léceibe vertek. 2. A zsúppetű csúcán kiálló címerkarót is neveztek több neve mellett *merögly é-nek* is. (L. 23, 29. lapon.)

Mestörke: szalagból ráncolt apró rózsadíszt a *fékötön*.

Messző: messzely. Kb. 4 deci. „Tunna-ë, Tisztel endőné Asszonyom, egy *messző* téföt anni?” A másik régi úrmérték volt: az *icce*. Fele volt a *pint-nek*. A pint kb. 1.5 l. „Mönny é, édos lányom, hozzá néköm két *ice* (egy c-vel) zsírt!” (S adta a *pintös-üjegöt*).

Sej, *ice, ice*, tizönhárom *ice*, bor *ice*,
Az én rózsám előtt mindég üres az *ice*.

(Metsz). „*Meciggyün* kê-kê äkkis kenyeret!” — Messen kend egykis kenyeret. Vö. a Halotti-Beszéd *kegyiggyün* (kegyelmezzén) szavával. Vö. *Metüsfonál*. *Mecött* v. méti óma. (L. Gyümölcs-nevek.) Meccöf í-abrosz.

Metüs v. *metén-ionál:* az a fonál, ami a kész vászon levágásakor rajta marad a szövészék *szoblyán*.

Mezön?: Merre! Melyik irányban? Melyik úton? „*Mezön* mönnyünk?” „Ezön ni!”

Mesztéláb: mezítláb. „*Mesztéláb* jártunk egész télön, még a jégön is ...”

Még, amég: míg, amíg. „*Amég* a nap fő nem kő, addig kê neki látani!” „*Még* odajártam, nem évitték mindön paprikámat?”

Méhel v. *méhe:* műhely. A faluvégi kovácsműhelyt értik alatta. „*A méhe-ná* mögátunk, äggyet *hujántottunk...*”

Mérög: genny. „*Farkasómalevelet* tögyün kê rá, maj ak kihúzi a *mérögöt*.”

Mérögszopó: *Chenopodium hybridum*. Csipkés levelű, gennyszívó kerti gaz.

(Mindjárt). *Mingyös-mingyá:* mintha a mindjárt-nak középfoka volna. Hamarabbat jelent, mint a mindjárt. A felsőfokot is gyakran hallani csácsogó asszony féléktől: „*Mingy östelen-mingyös-mingyá*” „Jó embör a, csak, ha iszik, *mingyös-mingyá* bolond.”

(Mojlik). „*Mögmojlott* a kezem (lábom)”: megiramodott, megrándult.

Mondúros-hal: parázs fölött szalonnával együtt nyárson pirított hal. Mikor elkészült, fejtől farkáig egyben lefejtett pikkelyestől a bőre: a *mondúrja*. (L. 56, 57. lapon.)

Monyaró: mogyoró. „Szép *igyenős* monyaróágot kettérepítettünk, a két végét *körömre* egymásba töttünk, avvót az *ahrincs*.”

Monyasol. L. *Tikmony*.

Mosat: nagymosás. *Mosatkor:* nagymosáskor. (L. 88, 89. lapon!)

Mosdó: a csak mosakodásra használt teknő neve.

Mosős az út akkor, amikor sok eső lezuhogott, de még nem ivódott be, járhatatlan sárrá nem változott. „Mas még *mosós* az út, mas mönnyünk!”

Mosztra: otromba. Valószínűleg a latin *monstram*-ból. „De *mostra*-forma!”

Motékony: falánk, mohó. „Nem mondom, hogy *motékony*ságig, de mögitta a bort.” „Nagyon *motékonyan* övött a diszna (disznaja), mögzbát.”

Mokol: szuszogva, lustán véges valamit. „Mit *mókósz* éttén? Iparkoggy!”

Móring: az a pénzösszeg, amin megvette a vő (vevő) a lányt leendő feleségének. Ebből vették a lakodalmi ruhát stb. Lehetett a möring pénz és jószág is, pl. üsző. „Mennyi *móringot* ígértün ketőkf (L. 114. lapon.)

Mögen, mögentelen: megint. „*Mögentelen* étt vagy!”

Mony: nemcsak az apa hívja így — a *mönyem* — fia feleségét, hanem a testvérbátya is az öccse feleségét.

Mörcög: perceg. (A szü.) „Hallotta, amind *mörcögtek* az ajtóná (t. i. az elfüstölt *rosszak*)” (Szaporca.)

Mufurc: értelme talán: kis csipás, kis rosszóság. Csak kisgyerekeknek mondják. Kedveskedő beszéd. „Ti *-mufurcokl*” „Ezök a kis *mufurcok*.”

Mula: mafla „Të — *mula!*”

Mulaszt: mutat. „*Mutazd!*” „*Mutaszti* ám a gyerök...”

Milka: munka. „Annyi a *múkám*, hogy *mögérök* bírni vele.” „Beraktunk jó *kimúkált agyagsár*ra.”

Mücorög. L. *Bücorog*.

Mute: mióta. *Züte-müte:* azóta-mióta. „*Zilie, mute* le vótunk a Drávára, nincs sömmi egésségöm.”

Két hete müt, avvagy három,

Mute a számadót várom.

Nagyasszony: a mindentudó öreg boszorkány, vagy annak hazajáró lelke. (L. 137, 147. lapon.)

Nagymönő: olyan ló, amelyik mindig futni akar, alig lehet tartani. „Erős, *nagymönő lovankak* vótak.”

Naphanni: napot hagyni. A vőlegényes ház küldöttei megjelennek a lányos háznál *naphanyii:* megbeszélni, melyik napra tűzzék ki az esküvőt. (L. 115. lapon.)

Nap-min-nap: nap-nap után, minden egymásra következő napon. „Fekete kocsikenyőcsöt kent lenvászonruhára, avvá kötöbë *nap-min-nap*”

Naponnan. „Mög löhet keresni hónap *naponnan.* Ne bántsa ketők mast!” T. i. napvilággal.

Naponnyilócska: porcsinrózsa.

(Nádal). *Mögnádal.* Mikor a kocsitengő megnyúlik és kivékonyi s lötyögve jár rajta a kocsiagy, viszik a kovácshoz, hogy *rokkassza* mög, azaz: verje összébb, vastagabbra. Ha még mindig nem elég vastag, *mög is nádátatik*, azaz: vasat borít rá a kovács s azt veri rá. Nevét valószínűleg a háztető újra-nádálásáfcól kapta. Mindakettő új *búrétás*. A kopott ekevasat vastag *urmájából nádali mög* a kovács. „*Mögnádatatom az ekevasamat!*”

Nemzet: atyafiság. „Kedves, szép *nemzetöm!*” „*Puruttya nemzet!*” Érti alatta, hogy minden atyafisága az.

Niz: *néz.* „Annyi a dolog, hogy csakúgy *niz* velünk szömbe.”

Nyahog: sír, nyikorog. „*Nyahogtati* ám a szél az ajtót!” A síró kisgyerekek is mondják: „Mit *nyahogó* éttf

Nyakfog: a nyelv tövében a *kisnyelv* mellett kétoldalt kiálló húsdarab. „Mennyirán fáj a fogam, mögéröm a nyálatmat lénýéni.” „Talán *legyütt a nyakfogad?*” „Akinek a szöm árt, annak *legyün a nyakfoga.*” Óregasszonyok ilyenkor *fönyomik a nyakfogat.*

Nyakhegede: kaloda. „*Nyakhegedébe* tötték.”

Nyali. L. Csócsi.

Nyatra-kés: fanyelű, a kusztoránál hosszabb pengéjű kés.

(Nyáj.) *Égy nyájbeli:* egykorú, egyidős. „Velem égy *nyájbeli!*” — A fiatalabbat *gyöngébbnek* mondják. „A Kerti mög égy évvé *gyöngébb.*” Az idősebb, korban benne levő embereket *korbélieknek* nevezik. „Fiatalok *kor béliekké.*”

Nyájas: gögös, rátarti. „Igön szölégý égygy legény, nem valami *nyájas.*” „Olyan *nyájas,* hogy a földre se akar lépni.”

Nyálas-fonal: a még párolatlan, ki nem mosott njers fonal.

Nyámmog: kelletlenül, időt húzva eszik. „Ne *nyámmogj,* — iparkoggy!”

Nijámolódik: eszeget. Mikor a szüle lakoma elején föl-rakja a peracet, így kínálkozik: „*Nyámológgynn* kötök!” „*Övögetőzzün* ketők!”

(Nyilai.) *Fönyyalik* a fát: a fatörzs alá kb. 60°-u szög alatt *nyilaló rudat* dugnak, a törzshöz közeleső része alá ko-

resztben másik fadarabot dugnak s ezen keresztül történik sokkal kevesebb erővel a törzs megemelése mind a két oldalon egyszerre. (L. 64. lapon.)

Nyist: nyüst. Vastag fonalból függőleges irányban kötözik a *béfogdosott* pamut v. fonálszálak számához mért mennyiségben.

Nyiláló: az; a növény, amelyik csak nyílik, de virágát mindig elrúgja, nem köt, gyümölcsöt nem hoz. „Ha a kadarkát man tikulára (vadfaj) óttik, *nyiláló* lössz.”

Ny of a. L. Cimpa. „De *nyofán* beszé ez a szegény embör!”

Nyom. „Égy *nyommá* se mén.” Értelme: egy tapodtat se megy. így is: „Nem möhetök égy *topatot* se.” A jární nehezen tanuló kis gyereke: „Jaj, de lusta, nem mén égy *topatot* se!”

Nyomdikó v. *láhitó:* 1. a szövőszéknek az a része, amit a szövőnő a lábával nyom. Kettő van. Egyikre az egyik, másikra a másik *nyist* emelkedik a *belefogdosott rét* fonallal. 2. A *pörgőnek* szintén az a része, amin a láb jár.

Nyuszigol: a *nyúz* ige gyakorító alakja. „*Ijgy* bontotta fő a disznót, hogy *össze-vissza nyuszigóta.*”

(Nyújt.) *Mögnýüt:* úgy megver, hogy elnyúlik, akit megver. „*Mögnýütlak*, gyerök!”

Nyüger: L. *Csanyiga.*

Oka: régi lelkészi díjlevelekben minduntalan előfordul: egy *oka* hús, egy *oka* bor. Súlyban kb. 1.5 kg-t, űrmértékben 1.5 l-t jelent. A kendert is o/m-szám adták a vásárokon. „Hogy adi kéd *okaját* a kendörnek?”

Onoka: unoka. „Ez az én kis *onokám.* Na, szerelmem, gyűjj éde!”

Opár: 1. Feneketlen, híg sár a nádasban. Mondják *égésnek* is. „Bele ne lépj az *égésbel*” „Ott ütem égy fa tujibe. Köröskörü nádas. Elöttem vót égy *opár:* Eccör csak röttenetös ordétást hallottam, ê nem tuttam gondóni, mi az. Hát eccör csak gyün ám ki égy bölömbika az *opár* szélire.” 2. A hóolvadás után visszamaradó sár, iszap a *legyellő* fűvén. „Nem lóhet még kihajtani (t. i. a jószágot), nagyon *opáros* a *legyellő.* 3. *Opár,* tehát sár-, iszap-íze van a rothadó növényektől bűzhödő, iszapos nádasban fogott halnak is: „De *opár-íze* van ennek a halnak!”

Orcétt: személyesen, a maga képében: „*Orcétt* od vót.” így is mondták: „Olyan *orcét* vetött rám...”

Ordét. L. *Zöng.*

Orma: disznóorr. „Fenne az *ormadat!*” (Kiscsány.) L. Urma!

Ormány: 1. A szán orra. 2. A zsuppos tetőnek a homlokfalra, a sövényből font *üstökre* előre ugró része, amit alul a *hónaljkilincs* tart. Mondják a ház *urmának* is. „Ott szoktunk

tartani a ház *urma* alatt” (t. i. a *szüőt*: szövszékét. (L. 29. 1.)

Ormányság. L. Urma.

Orvos-szerek. Növényi s más anyagok. (L. 157—161. lapon.)

Ócsmál: olcsón ad és ócsárol. „*Elócsmátam a tehenemet*”: olcsón adtam. „Mit *ócsmáli* kérd a másét?” — Ócsárolja.

Ókor-máskor. L. Bukik.

Ólás: a befagyott pataknak jégtől kivágott, meglékelt része. Ebben mostak télen az asszonyok. Átvetik a jégen a pallót s egyiknek a jobb, másiknak a balkeze felől vágnak akkora *ólást* (léket), amekkorában moshat. Ilyen *ólások* fölött lestek a halat is szigonnyal s szedték vesszőből font *merőgetővel*.

Óradzó: a szán *ormany'*-án levő keresztfa, amelyen a hámfák vannak. Ugyanaz, mint a kocsin a *fölhérc*. Hallottam *óragzó-nak* is.

Öböl, öble: a mellnek és ingnek a csípőig való köze, ahova dugni is lehetett egy és más. „Két tojást, picike sót mög egy szelet kenyeret dugtak az *öblébe*.”

Öbölös: hűtött, silány, terméketlen homok, amiben csak kikel, de sose fejlődik ki a növény. Kiég. A kukorica pl. csak csenevész szarát hajt, fejet már nem. Dombokon fordul elő egy-egy ilyen sáv leginkább. „Olyan *öbölös* ára a föld...”

Öhetném vót, ihatnám vót, vagy: *mind aki mögönném* vagy *mögöttem vóna ékkis csőrigét*. (Mintha ki?)

Ölesztő: élesztő. „Az én édösanyám mindég szótalankezdetlen vizzê csinyáta az *ölesztőt*. Három szöm parazsat tövött belê.”

Öntés, mögöntés, mögÖnteni. Kuruzslószertartás viasszal, *szótalan-kezdetien* vízzel a beteg fölött. (L. 151. lapon.)

Ördög, ördögös pap, ördöge van. (L. 140—142. lapon.)

Örökség. L. Házilés alatt.

Örököld: Krisztus-tövis. Merev száron fényes-zöld, tüskés végű levélkék, felül kemény, piros bogyó. Erdőkön a hó alól kandikál elő.

Örvésködik: örömmel kapaszkodik valakire vagy tárja karját valaki felé. Pl. a kis gyerek valakire, akit szeret: „Csak úgy *örvésködöt* rám.” Ráugráló kutyájára is mondja a gazda: „A — de *örvésködik*, — hát mönny el ennen!”

öszü vagy *ágasnyárs*: ágasfa, melyet a szabad kéményben alkalmaznak, ha a kémény felsőbb részére hideg füstre akarják a húst feltolni. (Szaporca.)

Ösztöke: két ágú fanyeles vas v. tiszta fa. Ezzel tisztítják le az ekét a gatzól, rátapadó szalmás trágyától. Van, aki a gyomlálóvasat is *ösztöké-nek* mondja. Hallottam *isztöké-nek* is.

Bánom a helemet
Vasas szekeremet.

Cifra ösztökémet,
Barna szeretőmet.

Övöllen: evőén, evőhelyzetben, „*Övöllen* mönt a mezőre.”
Ment is, evett is. „*Övöllen* kê fère mönni, akkor nem nyom mög
többet (t. L a boszorkány).”

(*Ör*) *Örgye*: eleje, nagyja, legkiválóbbja valaminek.

„Mindön *örgyéi* elopták a kukoricámnak.” V. ö. *Örhajó*.

Örhajó. L. *Dudús-hajó* alatt!

Örömlik: ömlik. „Csakúgy *örömlött* a víz kifelé.”

Öröz: öriz. „Hát én eddig *mögöröztem*. Hogy ezután mi
lösszf

Jába *örözgettelek*,
Jába möntögettelek —
Mégis észalasztottalak.

Örző: a kivetett *szak* egyik *ernyőjéhez* függőleges irány-
ban kötözött ritka hálószerű zsineghez függőleges irányban erő-
sített vessző, rajta bodzaág, mely ismét vesszőben folytatódik
s a végén nappal ráhúzott falapocska, éjjel behúzott lúdtoll.
Halat jelez. (L. 60. lapon.) L. *Faérző*.

Öttés-kállás: össze-vissza kiabálás. *Ött-kátt*: össze-vissza
kiabál. „De hogy ê nem fárannak ebbe az *öttés-káttásba!*” „Ne
*ötts-kátt*s, mind a velágtalan!”

Pajzsás: a kerges tenyér, — a bőre alatt kemény, rágós
kan-szalonna. A *koplózott* disznó bőrét, bőrealját is a forró-víz
*mög*pajzsáséti.

Pókanyó: a bűvárok családjába tartozó öklömnyi kis ma-
dár. Kemény télen jelentkezik a Fekete víz be nem fagyott ré-
sein. Ha megijed, lebukik.

Palac-újj: hüvelykujj. „Belészalatt a kés a *palac-
újjomba*.”

Palaj: vizenyős, alacsony fekvésű legelő neve. A Magyar
Társaság szerint iszapos helyet, alacsony fekvésű vizenyős he-
lyet jelent. Tehát bizonyosan itt is azt jelentette, de kihalt az
ormánysági szóhasználatból. Családnév is van *Palaji*.

Palol: 1. Kiszelel. „*Mög*palótam a kukoricámat” — teknő-
ben fölfelé rázogattam, hogy a szél kifújja a léháját. 2. Átjár
(t. i. a szél). „Jó *mög*palót a szél.”

Pap: a búzakereszt legfelső kévéje, valamint az asztag
befejező csúcskévéje. Mindig ez a legsúlyosabb. Miután az
Ormányságban tíz kéve egy kereszt, nem lehetetlen, hogy papi-
tizetet is jelentett s innen a neve is. „Tödd rá a *papot!*”

Papó: öregapa. „Az öreg Béni-nek a *papóját* hittak Bé-
ninek, — áru maratt rá a nevik.”

Paprika-verág: potentilla reptans. Vékony szára elágazik,

egy-egy száron rendszerint öt, legyezőszerűen elterülő, csipkés, halványzöld levélke. Külön kiálló száron a csillagszerűen elterülő hat zöld nagyobb és ugyanannyi kisebb sárga csészelevélke között a virág nagyobbacska sárgagombszerű közepe.

Papsapka. L. Fücsök-koma alatt!

Farag: parlag, egy évig pihenő szántóföld. *Páragoszéna*: sástalan, tiszta füvekből álló széna.

Páragi rózsza: rosa canina. Vadrózsza.

Paskonca: herélt kakas.

Paslica: patkányfogó láda. „*Kivettem* (vetettem) a *paslicát*, de biz an nem fogott sömmit.” Van különleges szólás is vele. Mikor a málé nem sikerül, olyan *sujkolódott forma*, v. a kenyér *nem kő mög, szalonnás, sűrű* a kenyér, ezt mondják rá: „Olyan, mind a *paslica*.” Magyarázatát nem tudják.

Paszit: 1. Keresztelő lakoma: „Engöm is möghittak *pasziiba*.” 2. Komatál: a komaasszonyok keresztelői ételajándéka a gyermekágyasnak. „Vissze a *paszitot* — (vagy komatálat).” (L. 111. lapon.)

(Pasztermál). *Főpasztermál*: főlbont, főlboncol. Csak a disznóra mondják. „Ki *pasztermáta fő* a ketők *disznát?*” így is: „Ki vót a *pasztermásf*”

Pata ki! Pata bé! Vagy: *pata-pata-pata!* Mondják így is: — *kacs-kacs-kacs*. Vagy: *pat-pat-pat*. Réceterelő szavak. A szlavóniai nyelvjárásban *pata* récét jelent. Az egész baromfiudvart *híjjad-híjjad-híjjad* kiáltással hívja össze az asszony. Kotyost csibével *na-bé-na, na-bé-na* szóval tereli be. Libát: *ved-ved-ved-ved-ved bé—ved ki!* Vagy: *bazsa ki, bazsa-bazsa!*

Patkány-verág: Rumex. Lórom.

Patmaly: 1. A *kemince* fundamentumának ülésre is alkalmas, a *kemincé-től* kissé elálló széle. 2. A *hőkű* pereme, kissé magasabban álló széle, amin szintén ülhetett is a főzőasszony. Úgy látszik, általában az ilyen kiugró széleket nevezték *patmaly-nak*. (L. 30., 31. lapon.)

Pattogzó-fi: tarlókon, mesgyéken nő. Virága alul fehér hólyagocska-szerű. Gyógynövény. (L. 158. lapon.)

Pattyogat: az a cuppogó hang, amit a száj pipaszívás közben a csutorán ad. „Ne *pattyogassun* kéd étt!”

Pazdérnya: pozdorja. „Hozzá bé ékkis *paздérnyat* gyútaléknak!” Mondják *paзeргyá-nak* is.

Páca: különleges értelme: csík, vásznon húzódó csík. „Piros *pácás* abrosz!”

Páhó: a régi *íerü-ümög* hónalj foltja.

Pálló-sajtár vagy *lúgzó*: négylábra állított, csappal ellátott nagy sajtár, amiben a *füstös* (szennyes) ruhát *párolták*. L. *Párol* alatt.

Páncé: szűk, fehér női blúz. Többnyire *jász* idején viselték.

Fánk: fánk. „Süttem ékkis *pánkot*.” Sütötték tökmagolajban is. Különösen szerették a karon többszörösen körültekert, *cafrangos szélű szödött pánkot*.

Pápakorona: császárkorona. Virág.

Pápag: hápag. „Réce a berökbe annyit nem *pápag* ...” (Népdal.)

Páprád: páfránszerű erdei növény. A gyermekek mondják *élők-halok-nák* is. Van erdő is *Páprádos* nevű.

Pár: tüzes hamu. Párol: hamuval mos. L. *Párol* alatt! Sütnek *pár-han* krumplit, pogácsát, kalbászt, stb. „*Peperd bele a párba*, maj mögsű!”

Párol: szennyes ruhát csappal ellátott nagy sajtárba lerak, föléje *hamvas-t* (erős szálú lepedőt) borít, *hamvas-t* hamuval szórja tele s forró vízzel öntözi. Az alul kicsurgó lúgot újra meg újra fölforrallják s öntözik vele tovább a ruhát. (L. 88., 89. lapon.)

Párókos: párolgós, mély, mocsaras. „Nem fagyott bē, mer az *párókossabb*.” „Az a hel olyan *párókos* vót.”

Páskó: a gyékénysás buzogánya. Pihés anyagával vánkókat is tömtek. Nevezik *bárká-nak* is.

Pászma: tíz ige. L. *ige* alatt!

Pasztá. L. *Elő* alatt! „Ezt a *pasztát* (*élőt, izet*) még mögkapájjok!” „*Pasztás esső*”: úgy esik, hogy hirtelen eláll s időközönként újra esik a zápor. „Olyan *pasztás* esső gyütt.” Mondják *rótás* esső-nek is.

Pece: szalonna. Csak ebben a kisgyermeknek mondott kedveskedő mondatban mondják ma már: „Ögyé, kis fiam, nagy *pupát*, kis *pecét*!” (Nagy falat kenyeret, kis falat szalonnát.)

Pecera v. *kuszli*, Piskón mondják *kuló-nak* is: négy vastag ágason nyugvó, náddal *rekesztött*, zsufffödeles viskó polyvának, töreknek. Néha oldálnak és tetőnek magát a szalma-kazlat rakják rá. Sós ver tiken a pálinkafőző-ház is *pecera*.

Pecsinye: szalonna (itt: *szalánna*). Tehát nem húspecsenye. „Ezök a mihének nagyon szeretik a *pecsinyét*” *Pecsinyének* inkább a már étkezésre elkészített szalonnát hittak, *szalánna* a disznón rengő v. nyersen táblákba vágott szalonna volt.

Pecsinyevérág: majoránna.

Pemet: kukoricaléhából kötötték hosszabb rúd végére. Hideg vízbe mártogatva a kuriglyával előrehúzott parázs helyét pemetelték ki vele. Azaz: paráztól, hamutól megtisztogatták a kenyér számára. „*Kipemetéted má!*”

Penci-penci! Gyermekekfektető, kedveskedő beszéd: *Lépen-cizni:* lefeküdni.

(Peper). *Kipeper*: ki vakar. Csak madár félére mondják, tyúk, pacsirta, stb. „*Kipeperle* tisztára a palántomat”

Pere: *matricaria chamomilla*. „Telle van *perévé* a föld.”

(Persül). *Epersül*: szétnyílik a szája, elterül, elnyílik a szája. „Egészen *épersüt* a seböm.” „*Epersüt* az inge, kiláccik a mellyé.” így is: „Ne *persöj!*” Ne tátogass! A fölhasadó magház is *kipersedt*. Sőt ebben az értelemben is: „*Fönpersögettem* a kasokat” — a deszkáról egyik oldalon fölemelgettem, a nyíláson alánéztem.

Perváta: árnyékszék.

Peszmeg: lekvár. Mindig így mondják. „Aggyun kê *ëkkis peszme*gös kenyeret!”

Petrezsirom: petrezselyem. A gyermekjátékban is:

Petrezsirom, petrezsirom, hap, hap, hap!

Petröncéző: hosszú, kétágú villa, amivel nyomtatás közben a már fejnélküli szalmát *petröncékbe* rakták. (L. 47. lapon.)

Példás ember: Nem azt jelenti, hogy példásan becsületes életű ember. Azt jelenti, hogy példálózó, jóízű, találós eseteket tudó ember. „A Bandérék Pétör bácsám nagyon *példás ember* vét.”

Pémpös v. *pípös*: rátarti, kevély. „Nagyon *pémpös*, nem akar az embörré még beszéni se.”

Pézös v. *kupa* v. *kupica*: pálinkás pohárka. „Mögittam egy *kupa* (v. *kupica*) pálinkát, de jól is esött.” „Az eladó lány tötögette *pézösökbe* a pálinkát.....”

Pije: lúd. Ormánység keleti szélén, Siklós felé mondják. „Hajts ki a *pijeket!*” (Szlavóniában *pile*.)

Pikócás: a bab, mikor összetöpped és megbarnul. „Sok benne nagyon a *pikócás*.” A részeg embert is mondják *pikócásnak*: „No — em má *bepikócásodott!*”

Pikós: részeg. „Ékkicsit olyan *pikós* vótam...”

Pilizsi v. *pirizsi*: nem a keletlen kenyér kiforrott gyürkéje, *gügüje*, hanem a kenyérnek a /cemicemelegtől megrepedt κ a repedés szélén pirossá, ropogóssá vált része. „Néköm a *pilizsijébü* aggyatok!”

Pillangó: drótszálacskán rezgő, kicsi, csillogó, kerek fém-lapocska. *Fékölődisz*. Nevezték *pólium-nak* is.

Pilláncs: pille, lepke. Mindig így mondják. „Má járnak a *pilláncsok*.”

(Pilled.) *Épilled*: elfárad, elbágyad a melegségtől s fáradtságtól. Benne van a levegő sietve kapkodása is. „Nagyon *építottem*.”

Pillog: billeg, csillogva játszik a szélben. Pl. a szélben játszó, széplevelű kukoricáról: „Csakúgy *pillogott*.” *Pillog* pl.

a tűz is. Nem hunyorgat, pislog, hanem lobogva játszik a szélben.

Pimpimpáré: gyermekláncfű. Mondták így is: *szőröske*. *Taraxacum officinalis*.

Pindulicka v. *pindurica*: a kis szónak még kicsinyítőbb alakja. így is: *icurka-picurka*, *pindurka*. „Olyan kicsike, *pindurka* kóbászt aggyun kél!”

Pint. Pintös-űjeg. L. *Messző*.

Pintyörget: száját félrebiggyeszi s ugyanakkor a másikat félvállról veszi. „Csak *pintyörgetött*.” „Csak hadd *pintyörge*ssön!”

Pióka: pióca. Rakatták magukra különféle betegségeknel: fejfájás, daganatok, vérmesség. „*Piókát* kél belé raggatni!” Voltak *piókás-szülék*, akik szedték és pénzelték belőle.

Pippancs: pipacs. *Papaver rhoëas*.

Pisó: csikó — becéző gyermeknyelven. „Gyetök bé, mer egázónak a *pisók!*”

(Piszka). „Egy *piszkát* se fítem.” — Egy kicsit se.

Piszmitől, piszmitőlődik: piszmoz, bosszantóan lassan végez valamit. „Forgatásos vásznat csinyáni nagyon *piszmiőlődő* munka.” „Mit *piszmitősz* ott annyi ideig!”

Pissz-ki: takarodj ki! Kutyát kergetik ki így a szobából, így is: „*Piszki* neki éde gyünni.”

Pitar: pitvar. A vastag gerendatalpon három dúccal fölgámolt, kiugró eresz alatt levő rész. (L. 28. lapon.)

Pityköl: 1. A *pönyég* ivócsücske. 2. Lányok haján egymásra boruló völgyelés. 3. Kézimunkán, ruhán, félköralakokba futó szegély, amit magyarul nem tudók cakni-nak neveznek. *Kipitykölöz:* *pityköl-alakra* kivarr, v. haját fölszed.

Picör v. *kucor:* gyűrűs, kerek pödrődés, sodrókázás a fonalon. Hiba. „*Mögpicörlik* a fonal.” Mondják *főrizs-n&k* is. „Nagyon *főrizsos* a fonala.” Van *tollas* fonál: pihék, szállkák állnak ki belőle, puha. Van *égött* fonál: a kitüzesedett torokvas megpörköli s szakad.

Pirakos: piros-pozsgás. „Fiatal korába derék, *pirakos* embör vót.”

Pirétos: pirított kenyér: foghagymával megdörgölve, zsírral megkenve egyik legkedvesebb eledelük.

Pírhanyós: 1. Mikor a búza alá szántott föld tetejét megsüti a nap, megfújja a szél s omlóssá válik, erre mondják, hogy *pírhanyós*. így is mondják: „Mas má *mögpírút* a föld, lőhet vetni.” 2. Mondják általában minden pirosas színre. Pl. az érni kezdő meggyre: „Á — mast má szép *pírhanyós*”

Pirii. L. *Pírhanyós*.

Pityágot: pátzolgat, takargat. „A Pétör mindég a nyakát *pityagati*”

Pohár: a kancsó ormánysági neve. „Add édőbb ászt a *pohárt!*” Az egész család belőle ivott. A *pohár* neve: *karázli* vagy *kristály*. „Na — töttök egy *karázli* bort.” „Mögittam egy *kristályá*, de ölég is vót.”

Pokla. L. *Rigya*.

Pomólék: göngyöleg. „Nagy *pomólék* tészta.”

Pompös: kis cipó. Az új-kenyéri első *sütetből* sütötték mindig az, első jelentkező koldus számára.

Ponyóka. L. *Hamvas*.

Porcogó-óma. L. Gyümölcsnevek.

Porong: 1. A Dráwapart vízrakta fövénye. *Porongvessző:* a *porongol* fölverő fűz- és egyéb csepőte. Aratáskor azzal kötötték kévájüket. (L. 46. lapon.) Dűlőnév is van: *Porongerdő*, *Porong-legyellő*... 2. A készülő vásznat szélességi irányban kifeszítő, körmökkel ellátott vaslemez. (L. 96. lapon.)

Porzsálódik: porlódik, ujjakkal szétszedhetően korhadó olyan állapotba kerül, amit már az idő is koptat. Elsősorban fára mondják, de más porzsálódó anyagra is. „Úgy *porzsálódott é*...”

Poszhumok: silány, terméketlen homok. Ilyenben fészkel a *poszméh*. „Mikor éde gyüttem, ez a kert is tiszta *poszhumok* vót.” (Tésenfa.)

Povolyás: apró, selymes szénás, „Vitettem bē jó *povolyás* sását a marháknak.” (Apró szénával kevertet)

Pógár: paraszt, földműves. „Hávalósi *pógár?*” „Hány *fertályos pógár?*” (Fertály: egyegyed telek.)

Póka: a halánték *lika*. „Úgy *pókán* ütte, hogy mingyá főfordút.” „De fáj a *pókám!*” „*Pókán* üttünk egy-egy émaratt siskát, *föndarabátunk*...”

Póla: ringatásra alkalmas két talppal ellátott teknőbölcső. A menyecske lábafeje a teknő oldalát érintette, úgy ringatott.

Pólium. L. *Pillangó* alatt.

Pónyég: mélyedéssel ellátott lapáthoz hasonló, nyeles ivóedény fából. Hosszú nyelén úgy nyújtják le a kútba, rendszerint mezei kútba s a járó-kelők isznak vele.

Pózna, lepózná: hosszú, egyenes ág, ami mindig párosával számít úgy, hogy a két ág végét egymással *gúzzsal* vagy *hárssal* összekötik s vihar ellen lekötőnek átdobják szalmafödélen, kazaltetőn. (L. 23. lapon.)

Pödrött vászon: pamut vászon. *Kutyoros-pödrött:* ugrós pamutfonálból. Vászna is összeugró, *bodros* volt.

Pöfedeg. L. Kótt alatt! „Ne réjj, Peti fiam, süti a Kata nyanya a *pöfedegöt!*”

Pöjü v. *pöle:* pele. Fehér szőrű, hegyes orrú, szép kis állat. Elhordja a padlásra öntött diót. Csak hegyvidéken van.

Viszló körül már van. Délormányság már nem ismeri, csak ebben a szólásban: „Olyan em, mind a *pôle*.” A kövér gyerekre mondják.

Pöndörkőzik. L. *Kutyorgat*.

Pörgő: kerek fonó eszköz. Részei: *rokkafa*, *rokkafatartó*, *torokfa*, *torok*, *szárny*, *karika* v. *csűr*; *vánkos* v. *fej*, *vánkostartó*, *farok*, *nagy kerék*, *kalló*, *nyomdikó*. (L. 86. lapon.)

Pörkölőc. Vékony, csak kukoricakásával töltött hurka, amit a gyerekeknek még a többi jó hurka (*csurka*) elkészülte előtt megcsinálnak, hogy örüljenek. „Aggy abbú a *pörkölőchü* a gyereköknek!”

Pörnye: perje. Kiirthatatlan fűszerű gaz, gyökere oly erős, mint a gúzs, hosszú, kígyószerű, fehér. „Telli van az a föld *pörnyéve!*”

(Pörnyed). *Mögpörnyed*: meghervad, megszárad. „A nap jó mögsütte, *mögpörnyett* a gaz.” (Kapálás után.)

(Pöszér). *Gyerökpöszér*: Gyerekbolond. „Az is olyan *gyerökpöszér*” Mondják *gyerökpöcér*-nek is.

Pőcérés: *lipáncos*, rendetlenül, csúnyán és piszkosan öltözködő. „Az a *pőcéros*, *lipáncos*...?”

Pociké. L. *Gombalyétófa*.

Pucora: *köcölék*, batyu, ruhába v. lepedőbe kötött holmi. „Add éde a *pucorámat!*” „Dunyhát, *vánkost* *pucorába* köttek, belenyomták az üléskosárba...”

Puhéncs! Megmagyarázhatatlan indulat- s talán egyben hangfestő-szó ilyenféle összetételben: „Nagy gödörbe — *puhéncs!* — beleestem.”

Pupa: kenyér. Csak kis gyerekek mondják így: „Öszöl-e ékkes *pupát*, angyalom?”

Puplika v. *búrétó*: likacsos *sártekenyő*, amivel leborították a földtepszenben sustorgó húst v. más ételt a *hőküön*.

Purunty. L. *Vörönty*.

Puruttya: ronda, ocsmány, benne van az is, hogy rendetlen s ebből eredően ronda, utolsó. „Ne ájj szóba avvá a *puruttya* nemzetségé!”

Puska. L. *Macska* alatt.

Pusztakapu: falu végén v. fontosabb dülő mellett, jószágtartás mentén a jószágot elzáró, *lércből* összeábdált kapu. (L. 14, 15. lapon.)

Puttony: üreges fatörzs, amit alul-fölül egyenesre vágtak, belül egyenletesre tisztogattak, feneket vertek alá s nagysága szerint *búzá*, *borsót*, *diát*, *monyáról*, *gyümölcsöt*, *lenét* *kendert* tartottak benne: *borsós-puttony*, *diás-puttony*, *búzás-puttony*. Szaporca vidékén: *budúc*.

Puzsér: kölyök, gyerek csúf néven.

Utánna mönt a zsidó
Mindön *puzsérostu*.

Púz. „Rám *púzta* a vizet.” Szájából rám föcskendezte a vizet. így is mondják: „*Kibukta* a vizet.” L. *Bukik*.

Púzsá: csiga. Van pincékben *mesztelen-púzsá* is.

Pücsök: *tücsök.* „Mindönféle *pücsöknek-bogaraknak* ásó-főso szomszédokná a helik.” *Pücsök-koma.* L. *Fücsök-koma.*

Rabot: köteles jobbágnapszám. Ma is ez a neve minden köteles napszámnak. Szomorú írott emlékek maradtak róla. (L. 361, 362. lapon.)

Rag. Ahol a tetőszerkezet a padlás földjével érintkezik, azt nevezik *rag-nak*, vagy rábaijának. „Od van a *rag* alatt.”

Ragyás-esső. Fényes, estében csillogó eső, a szőlőlevél az eső helyén megszárad, kipirosodik.

Rahó: a rosszak közé tartozó, alakja-megállapíthatatlan, képzeletbeli alak. A hozzáfűződő szólásokból csak annyi állapítható meg, hogy sereggel járt. (L. 144. lapon.)

Raj: a méhraj bájos képe kis gyermekekre alkalmazva: „Kegyös, édos *rajom*.” Nagyon gazdag volt az ormánysági nő képzelete ilyen képekben: „Arranyos értököm”, „csillagos egem”, „drága véröm csöppje”, „kedves nemzetségöm”, „tulipányos madaram”, „gilicém”. Keni a szüle a lány fájós vállát, jajgat a lány: „Jaj, ragyogó tubicám, csak csöndessen!” Garmadát lehetne összeírni a „szépszóadó” asszonyok szép szavai-ból. „Kelemetös egy értököm!”

Rakás: szalagredőzés a *fékötön*.

Rakonca: 1. A szán oldalát tartó rúd. Ugyanaz* mint a lócs a kocsin. Bizonyosan ebből származott a *raconcátlan* szó. 2. *Rakonca* továbbá a *kocsi-tengőből* kiálló vas, ebbe jár a kocsioldal.

Ráhány. L. *Mellék.*

Rávannak: ráestek, de ennél a szónál jobban kifejezi a jelenbe is átnyúló folyamatosságot. „Nagyon *rávannak!*”

Redvencös: egészséges, de *hitfányka.* Pl. malac.

Reg. „Hogy a *reg* fussa ê!” Szokott átkozódás. A *reg* marhabetegség, így magyarázták meg: „Világos-sárga *folyosó* (elfutás) a bőr alatt.” Talán még többször mondják *regyé-nek* is. „A — *regye* fussa ê!”

(*Reglik.*) *Mögreglik:* megdohosodik. „A zóden levágott бүкөнyös-zabra vigyázní kè. Nagyon könnyen *mögreglik.*”

Regmál, regmálódik: kunyorál. „Olyan, mind a cigány, mindég *regmál.*” „Elunta má az örökös *regmálódást.*”

Regöl: bosszant, emészt. „Azér mérög ám neki, mer odahaza is mindég azér *regölik* (v. *azon emésztik*)”

Regő, regi: „Haj, *regő*, rajta!” Vagy: „Haj, *regi*, rajta!”
A *regölést* mondó. (L. 187—193- 1.)

Regye. L. *Reg*.

Rejheszt: rothaszt, korhaszt „*Göcsöket* raktak a tápak alá, hogy a víz ne ezöket *rejhessze*.” *Rejhed*: rothad. A nedves ruha is *mögrehed*, *rejhet* lesz, ha sokáig áll rakáson. így is: „Ott *rejhűttek* a nagy *esött* fák az erdőn.”

Rekesztött-kapu: sövénnel befont kapu. Általában minden sövénnel befont oldalra azt mondják: *mögreakesztötték*. (L. 15. lapon.)

(Remmeszt.) *Éremmeszt*: elrejt, eldug, benne van a lopás értelme is. „*Eremmesztötte* a runda a kendőmet.”

Retyög: brekeg. „A kabakot *békaretyögés* előtt két évtni.”

Rezula: fiatal erdő, cserjés. „Há mén két „*A rezulába*.”

Rezsmöget: rejteget, takargat. „Én nem *rezsmögetöm* tovább a te pénzödet, takarétsd mög magad!”

Ré: rév. „Éjjé indúntunk, röggé má gyűntünk át a monozlai *rén*.”

Rédeg: marha, amelyik meddön maradt, menyecske, aki-nek se ura, se gyereke, legény, aki foglalkozása miatt kénytelen nőtlenül maradni. „*Rédeg* marhákat akartam vonni.” „*Rédeg* mönyecske”. „*Rédeg* Zegény”.

Rén: rí, sír. Mindig így mondják. „Ne *réjj!* Étt vagyok én!”

Ha az ördög gyünne,
Tarisznyába tönne,
Menná jobban *sinná-rénná*,
Anna jobban vinne.

Rétest: egész odaadással, egy végtében, megállás nélkül. Mondják így is: „*Réting* csinyáta ezt és ezt.” T. i. réf-ümögre (egy *rét* ingre) vetközve. A *rétest* alapszava is hát a *rét*. Hogyan? *Rétest*, (-ést: módhatározó rag). Pl. „Á — az én Marikám má *rétest* kapa velünk.”

Réttya. L. *Lajtörgya* alatt

Rigyá: 1. Rügy. „Má *rigyáznak* a fák ssépön.” % Barka. „Sok *rigyá* van a monyaróbokron.” 3. A tehén borjútartója: *poklája*. „Evetté (elvetette) má a *rigyáját?*” így is: „Égyütt-é a *mássá?*” Vagy: „Égyütt-é a *poklája?*”

Ringő. L. *Killa* alatt!

Riplac. L. *Csecs* alatt!

Roboz: áthághatatlan hely: fa, bokor, túske, inda összegabalyodva. „Valóságos *roboz* vót az a hel ott.”

Rohog: a gyomor, mikor morajlás fut végig rajta. „Csak úgy *röhögött* a gyomrom.” *Rohog* a káposzta, mikor lobogó lán-gon for. *Rohog* a csöves kukorica, mikor öntik szét a padláson.

Alul kérdik: „Micsoda *rohogás* az?” *Rohog* a táró, mikor valakit (a játékos lovászok) lábszárra hurkolt kötőféken húznak végig rajta: „Csakúgy *röhögött* a táró.”

Rokka: L. *Fej* alatt!

(*Rokkaszt.*) *Mögrokkaszt.* L. *Nádak*

Ront, rontás: a *rosszak* s boszorkányok ártó munkája. „Nézze csak kê, hogy kisebzött a lábom!” „*Rontásba* lépté, kegyös lányom.” (L. 142. lapon.)

Rostokóni: hosszan várni. „Ott *rostokótam* egész nap.”

Rozog: az a hang, amit a hús ad, vagy az éretlen körte, a kés hasítása közben.

Rossz: sokféle alakban elképzelt ártó-szellem. Minden-napi átok-forma: „Hogy a *rosszak* ögyenek ê!” (L. 133. lapon.)

Rosszfi: ártó hatalommal iöiruházott fi. (L. 145. lapon.)

Róna: az a gödör, amit kocsikerekék vágnak ki. „Hej, de rossz ez a *kocsiróna!*” „Möntek *róna-vágni*”: a lyukakat, kátyúkat lapáttal, ásóval elegyengetni. A kifelé faraló ló: *róna-gázló*. A kátyús, gödrös út neve: *rónaút* megkülönböztetőül a köves, egyenes, *derék-iltól*. „Őj, de *rónás* (likacsos) ez az út! Évágta a kocsi.” „Telli löttek a *kocsirónák vízzé*”. (*Kocsivágónak* is mondják.) „Eccör mög a *kerékrónábú* ittunk.”

Róta: ráta, egy nagyobb terület egyenlő részekre osztott egyrésze. *Rótás esső*: olyan eső, mikor a mező egyik része megázik, a másik szárazon marad. Vagy amikor majd eláll, majd hirtelen kiújul az eső. „Olyan *rótás-esső* gyütt.” „Olyan *rótássan* gyütt az esső.”

Rózsa: különleges értelemben: 1. A zsupptető karó-címöre. (L. Címör alatt.) 2. Fékötön, szűrön piros anyagból ráncolt kerek dísz. (L. 29, 101, 108. lapokon.)

Rod: redő, ránc. „*Röd* esik a hátán, olyan kövér.” Mosó-asszonyok mondják: „Miná jobban *rödbe* esik a ruha a deszkára, anná jobban tisztú.”

(Hökken). *Mögrokkeren*: megpenészedik, megdohosodik. Pl. a kukorica. „Olyan *rökken* szaga van.” „*Mögrokkent* a kukoricám a hászén.”

Rönög: reng. „Ezön is csakúgy *rönög* a hús, ni melyen kövér!”

Röpike: a mell táján redőkbe szedett, alul széles és nyitott női blúzféle.

Rözgő: 1. A fékötön apró drótszalacsán rezgő virágdísz, közepén egy szem gyöngy. 2. *Rözgő* v. *röbdöső* v. *csömözfi*: réti virág. Briza media. L. *Csömözfi*.

Rudazó-kötél: a szénás-szekér nyomórúdját leszorító kötél.

Rund a (ronda), *humlok* (homlok), *humok* (homok), *hugyon* (hogyan), *turzos* (torzas) stb. Sok ősi *u* a mai *o* helyett.

*Rúgató*s. Nyomtatás közben a *választó-gereblyével* húzák ki a töreket, üres fejet a tiszta búza közül. Húzás közben bal-lábbal megrúgják a gereblyét, hogy a tiszta szem kipoxyogjon a törek közül. Ez a *rúgató*s. (L., 47. lapon). Mondták így is: *mög*vágtatni a választó-gereblyével.

Rút: rejt. *Rútökkel* v. *rútök*: rejtkehely. „*Erút*ötte, mire odaérték.” „Van annak olyan *rútökhele* ...”

Sana-dana: nagyhangú, mindig lármázó, de kevés eszű ember. „Az is olyan *sana-dana* embör ám!”

Sangya: kancsal, *bandzsa*. „Szegény lány, — de *sangya*!”

Santallázik: oldalog. „De ha ennyi földet fön akartok *vád*oni (vállalni), akkor nem löhet ám ére-ára *santallázni*!”

Sanyó: savanyú- „De *sanyó* ez az óma!”

Sarginya: hársfa-, szilfahéjból csavart, oldalán ugyan-csak hárssal füzött, kúpalakú, hosszú-pálcanyelű ivövödroske. Erdei, csösz-rögtönözte kutacskáknál használták ivőedényül. (L. 67. lapon.)

Sarkanté: folyó sodrása mentén fűzfasövényből készült vízvető. (Szaporca.)

Sarmal, *sarmalódik*: oldalog, sunnyog, settenkedik. Pl. a tolvaj, a farkas ott *sarmalódik* az öl körül. A kisgyermek ott *sarmalódik* anyja körül, mikor rimánkodik valamiért. „Mit *sarmalódó* má étt!” „Há lött a gyereök?” „*Ésarmât*” — elosont.

Saró: sarló. Kaszasáro: széles pengéjű, csalánszedő sarló. Arató-saró: apró, hegyes fogakkal ellátott, vékony pengéjű *saró*. (L. 48. lapon.)

Saslás: erős, vastag gaznak, vagy irtott cserjének éles töve. „Beleléptem a *saslásba*.”

(Savó): *suó*. (Tésenfa.)

Sáfó: fejké. Fából való kis sajtár. A bortöltögető kis faedényt is ennek nevezik.

*Sánn*adt: sápadt, vértelen, sárga. „A *sánn*adt ere mög

nemzetségödnék!” „Nagyon olyan *sánn*adt képü.”

Sápónni: töprenkedni, gyötrödni. „Ügy *sápó*ttam, mi lössz mast velem!”

Sarc: szárcsa. „Az én báesám tutta, hugyon kê *sarcokat* fogni.”

Sárfenyér: *Trifolium campestre*. Sárga virág-gömböcskék vékony, elágazó, háromleveles száracskák tövén. Réti fű.

Sárga-bükköny. *Vicea lutea*.

Sárgyuka: sármány.

Sárig kót: sárig elkelt. Fenéig elkel az étel. Megkérdi a gazdasszony: „No — éfogyott-é mind?” Visszafelel egy vidám hang: „*Sárig kót*!” T. i. fenéig elkel. A pásztoréletből vett kifejezése annak, amikor az éhes jószág a fűvet a földig, *sárig* fölharapja.

Sárpadka: sárülöke, néha 5—6 is, a *hőkű* körül. Ezeken ült, melegeedett s evett is sokszor a család.

Sebhedék: pocsolás, vizenyős mélyedés. *Sebhedékos-hel*: gidres-gödrös, vízborította hely. „Olyan *sebhedékos* hel vót az ara...”

Seggi: 1. A *vor sa* eldugaszolt felső nyílása. 2. A *gombalyétófa* alapja, ami vagy egyszerű *göcs* v. olyan kerek fatörzsdarab, ami belőle kinőtt 3 lábon áll.

Se hüccs ki, se hajts ki: arra mondják, akinek semmije sincs: „*Nincs ott se hüccs ki, se hajts ki!*”

Sémfü-sémfa. Félméterre is fölnyúlik erősebb száron. Kiálló ágain galambtojás nagyságú, de hegybe végződő levelei s tetején összel piros *bubúccsai*. Gyógynövény. (L. 159. lapon.)

Serege: seregély. Van *serege-szürke-szín* is.

Két hete múlt, avvagy három,
Müte a számadót várom,
Amoda gyün, amind látom,
Seregeszürke számaon.

Sertepertél: sűrög-forog. „Mindég ott *sertepertél* a lába körü.”

Séló. L. *Dúló*.

Sérigézés, sírikézés, sírikézni, sérigézni: körbenforgó gyermekjáték. (L. 180, 181. lapokon.) „Lányok, *sírigézzünk!*”

Siba tē! Értelme: takarodj! Kutjának mondják. (Szaporca.)

Sibajkodik: bánkódva sír, jajveszékél. „Ne *sibajkogy!*”
V. ö. *Csibajog*.

Sifkarika: a kocsikerék agyát szorító vaskarika.

Síként: sikít, sikolt. „Odamén az anyja, *ésikénti* magát: „Jaj, halod-ē, embör, mi van étt!”

Siker. L. *Kupás*.

Silapos (kalap): girbe-görbe szélű, agyonhasznált.

Sindő: zsendely. „*Sindölös-höz*.” „*Sindő-t* raktunk a tejére, beraktunk sárrá...”

Sipka: sapka.

Sipró: ágvég. Favágók mondják a szertehulló, letört vékony ágvégekre: „Szöggyétök össze a *sípra ját* is! É ké égetni!” Bizonyosan ebből származik a *kisuprál*: kivesszőz szó is. „Ügy *kisuprálom*, ha étt érom űket!” „Tudom Istenöm, *kisuprikál-lakr*”

Sipujjú-imög: rövid, nyitott, végefelé szélesedő szájú ujjal ellátott *iéruimög*.

Siratás: a halott fölött a bánatnak felszóval való, néha művészi formába kerekedett kibeszélése drága emlékek felsorolásával. Mondják *sáamolódásnak* is. (L. 121—126. lapokon.)

Siska: nagy, lelógó fülű (disznó t. i.). „Mögmalacozott-e máa *siska*?”

Sík, valaminek *síkja*: rendszerint fára mondják. Jelenti annak egyenes irányba levágott felszínét. Tehát héjához az elevenből is vágtak annyit, hogy még mindig hajlítani lehessen. Ilyennel *rekesztették mög csőrjefából* a ház sövény-oldalát (L. 26. lapon.)

Sikáló: kerek, sötétzöld színű, kicsit gömbölyű, csepirkegomba formájú üveg, közepéről gombaszár-szerűen fölálló, böckös, jól megfogható *fogóval* vagy *szárral*. Amikor vasaló még nem volt, *ezzel síkáták* simára a finomabb fölső-ruhát. Az alsó-ruhát *mángolón mángóták*: asztalfiában két fahenger, fölötte kövekkel megrakott láda, a hengerre rátekerték a ruhát és huzigálták fölötte a súlyos ládát.

Sikul. *Neki síkút az ég*: egyetlen szürke, egyszínű esőfelhő az ég.

Síkvíz: a mocsárterület mélyebbvízű része, ahol növényzet nem borítja már a víz tükrét.

Símégön: nyugodtan, csöndesen. „Ne kapkoggy! Csak *símégön!*”

Sodrókázás. L. *Pícör*:

Sohun: sehol. „*Sohun* sönki.” *Sohase*: sehova se. „*Sohase* mégy, étt lösző!” *Sohunnan*: sehonnan. „*Hunnan* hajtotta kéd észta a csikót?” „*Sohunnan*. Én nevetem.”

Somkóró. Som alakú levelű kóró a réten. Rossz takarmány.

Sörény: serény. „*Pirossak*, *fehérek*, *sörények* lösztek egész évbe.”

Sörtézés: zsnppozásnál a sarkok lépcsőzetes szegése. (L. 27. lapon.)

(Sudár). *Ésudár*: elkerít, elhajt, ellop, elcsen (jószágot). Meséli az öreg a szlavóniai makkoltatást. Betyárok, vadráccok *sarmalóttak* a *csárda* után, de — „nem tettek éggyet se *ésudarni*”.

Suddét: kanyarít. „Én nem tudom jó *mögsuddétani*” — (kanyarítani a játék-csigát az asztali tekepályán). *Suddi*: kanyarodik. „Nagyfő *suddüt* má a nap.” (Nagyfő kanyarodott.)

Suhárog: sóhajtozik. „Mindég *suhárog*, szegény, mind a kárvalott cigány.” Másod-jelentése: tétlenül ácsorog. „Mit *suhárog* ez ott?”

Sukk: 2 félmarok kinyújtott s összeértetett hüvelykujjakkal. Régebben *láh-nak* hittak. $\frac{1}{2}$ *sukk-ban* v. *láb-ban* volt 6 *hüvelyk*. 1 *hüvelyk* volt a lenyomott férfi hüvelykujj szélessége. 36 *hüvelyk*: 3 *sukk* v. *láb* tehát megfelelt egy lépésnek.

Suttog: kullog. „Mit *suttogó* étt?”

Sumagol: hallgatva, ravaszul tartogat magában valamit. „Csak *sumagót* a rongy.”

Sumák: az, aki *sumagol*. (L. *Sumagol*.) „Őj — de *sumák* vagy, nem tucc szóni!”

Kisuprál, kisuprikál. L. *Sipró* alatt!

Surgyán: sudár, nyúlánk, egyenes, szép szál termetű. „Olyan szép *surgyán* legény vót.”

Susnyó: a kivágott fa letördelözött s levágott ágvégei. Nem egy ágvéget jelent, hanem többet, sokat rakáson. Az egyes ágvéget inkább a *sipró* jelenti. „Azt a *susnyóját* é ké életni.”

Suttént: sűg. „Gyere, *sutténtok* valamit a füledbe!”

Sutykó. L. *Sütkő* alatt!

Súly: rendes értelmén túl a holt Drávából kiszedett gesztenyeizű, tüskés termés.

Süény: sövény. A talpas ház karóval s közbefont csőrjesíkkal *rekesztött* oldala. (L. 26. lapon.)

Süheder: vihar. „Gyüttem, mind a *süheder*.” (Dráva-csehi.)

Sünyeteg: 1 cm nagyságú, fekete színű, piócaszerű vizi élősd, Aug. táján meleg vízben beletapad a ponty szájába is.

Sürget, sirget: vár körül nyargal (a *zsugózás* nevű gyermekjátékban). „*Sürgess!* „A Jóska a *sürgetői*” (L. 183. lapon.)

Süsü: gyámoltalan, ügyefogyott. „Hogy lőhetott kéd olyan *süsü* embör!”

Sütét: sötét. „Estönnyen hittak olyan jó *sütétte* má.”

Sütkő: suhanc, siheder. „Má olyan jó *sütkő* gyerök vótam...” — így is: *sutykó*.

Sűr-forr: nyüzsög, sűrög-forog, újra meg újra jön. „Mit *sur-forr* em mög éttf „Csakúgy *sürnek-fornak* a hangyák.”

Szabó-bokréta: szalagocska, amit úgy fogtak és varrtak középen össze, hogy az alsó két szárra, mintegy sapka, álljon a föléje boruló rész. (L. 100. lapon.)

Szag. Mindig *szép* a jelzője. „De *szép szaga* van ennek a verágnak!”

Szaggal. L. *Csöndét* alatt!

Szakadatlan: örökké, a szakadásig munkának élő. „Azok is olyan *szakadatlanok* ám!”

Szakait. L. *Gorhas* alatt!

S zakó: bakréce. Mondják Ormánység keleti felében *szélfrónak* is. „Égy *szakom* maratt az egészbe, a többi mögdögölt.”

Szálam: a gyújtó kénes részét nevezték így. „A gyújtó *szálam* java akarta mögmérgezni a feleségét.”

(Szalaszt). *Észalaszt*: az elveszít (*éveszeszt*) képes-kifeje-

zése. Halottra mindig így mondják: „*Észalasztotta* az is a nagy lányát” — tehát *nem eveszestötte*.

Jába örözgettelek,
Jába möntögettelek,
Mégis *észalasztottalak*.

Szalánna: szalonna. „De szép *szalánnája* van ennek a disznónak.” Mondják *pecsinyé-nek* is, de inkább a már étkezésre földolgozott szalonnát.

Szólogat: már kiröpül fészkből a kifejlődött kismadár. „Má *szólogatnak*”, már kezdik a fészket elhagyogatni. „Má *észalogattak*”: már végkép otthagyták az anyát.

Szalu v. *szaluja*: 1. A háztető oldalgerendái (bordái). A *gulaakó-nul* ugyanígy. A *szállásol* tető kampóit is nevezték *szaluk-nak* is. (L. 21, 23, 27. lapokon.) 2. *Szalu* — jelent teknővájó vaseszközt is.

Szánkó: szán. „Foggyun (fog-gyun) kê bē a *szánkóba!*” Részei: *táp*, *ormány* (orr), *lábak*, a két elsőlábon keresztbe nyugszik az *eső eplén*, a két hátulsón a *hátulsó eplén*, a két *eplénbe* járt négy oldaltartó rúd: a *rakoncák*. S végül az *ormány* keresztfája: *óradzó*.

Szapora, *szaporátlan*: különleges értelme: *sokáig tartó, hamar elfogyó*. „Az idén nagyon *szaporátlan* vót a széna.” Sokat evett a jószág s keveset használt. A rossz kenyér *szapara*, mert sokáig tart. A jó búzakenyér *szaporátlan*, mert hamar elfogy.

Szapara-gaz: vasfű. *Szaparagaz-koszorú*: a kemince búbján újkenyértől másik újkenyérig ott volt, hogy *szapara* legyen a kenyér. (L. 35. lapon.)

Szapu: 1. Nagy, malomkerék alakú, főzött s lehántolt fűz vesszőből készült fűlnélküli kosár. Csak a felső szélén van kétoldalt magasabbra nyomva a csomóvessző megmarkolásra. Ki a mezőre ételhordásra használják s mindig fejen hordják. Nevezik *tár-kosár-nak* is. 2. Csőrőhajtással fűzött, fenekes szilfakéreg-edény liszt-, gabonamérésre. (L. 66. lapon.)

Szapul: jelentése egy a *párol-lal*. A ruha hamuval kifőzése, *mögkelesztése*. L. *Párol* alatt.

Szajabákó: málészájú, gyámoltalan. „Én biz a nem mék akármelyen *szajabákóhó*” (t. i. férjhez).

Szájjas. L. *Bendös* alatt.

Szák. L. *Merétó* alatt.

Szála: a gerebenen való kétszeri *mögeresztés* után kendernek, lennek a kézben maradó legfinomabb szála.

Szálkötözés. L. *Szavonyázás*.

(Száll). *Leszá* (iskolából): bevégezi (az iskolát). „Iskolábú *leszátam*, olyan jó sütkő gyerök lóhettem má...”

Szállásol: erdők mélyén ideiglenesen vert ól a makkoló disznók számára. (L. 21. lapon.)

Számolódás. L. *Siratás* alatt!

Szár: jelent külön lábszárat is. Mindig így mondják. PL. „Kipattogzott a *száram*”: — kiverte a seb a lábszáramat.

Szármánt v. *szármány*: töltött káposzta. „Hány *szármántot* tud kê mögönnif „A vasfazékbú átrakták a *szár mányi* fődfazékba, mer csak abba van jóíze.”

(Szármol.) *Mögszármol*. Az a művelet, amikor az apró halat két oldalt bevagdadják, más szóval: *beirdalják*, hogy a hal kisütve ropogósabb s a szálkával együtt fogyasztható legyen. „*Mögszármótam* a halat.”

Szárnyék. Horváth Pál cúni ref. lelkésznek az 1886. évi püspöklátogatásra készült jelentésében fordul elő: — „Őseiknek gulyái, ménese és sertéscsürhéi járták a Drávaig terjedő gazdag legelőket; *szárnyékokon*, cserényeken tartva a Dráva fűzesei közt teleltek.” Nem kaptam magyarázatát, de bizonynyal a *szállásol* s talán csak az egy-két tételre összeütött, nem állandó jellegű *gulaakó* összefoglaló neve volt, ami inkább szél ellen, mint hideg ellen védett.

Szávonyázás v. *szálkötözés*: a kivarrás egy neme. Abból áll, hogy pl. a férfiing szegesénél a vászonból 2—3 szálát kihúznak s az ottmaradt szálakat tüvel fölhurkolják. Nevezték *szegdőlésnek* is.

Szē: hiszen. „*Szē* ott se vótam!”

Szeges. L. *Urmozás*.

Szegdőlés. L. *Szávonyázás*.

(Szegik). *Leszegött* a nyaka: erőtlenség lehangoltság. „Csak *leszegött* a nyaka.” Arra is mondják, aki nagy bánatot hordoz: „*Leszegött* ám a nyaka!”

Szelemen v. *szelemenfa*: a gunyhó két, egymással szemben felállított ágasan keresztülfektetett fa. Szállásólnál a tető gerincfája. (L. 20, 21., 22. lapokon.)

Szeles: a babona-megszemélyesítette forgószele. Asszony-nak képzelték. Nevezték *Szoknyás-asszony*-nak is. (L. 136., 137. lapokon.)

Szélkő. L. *Szakó*.

Szenpörnye: szálló üszke a tűznek pl. disznópörkölésnél

Szentiván-fi: roripa amphibia.

Szépet. L. *Szükő*.

Szerkeszteni: költői munkát írni. „Olyan szépöket *szerkesztöit*.”

Szertelődik: szertejár, összevisszajár, szédeleg, nem dolgozik, csak ide-odajár. „Nem dógzott, csak *szertelődött*.”

Széká, *székája* (a tojásnak): sárgája a tojásnak.

Széljárás: olyan égőhomok része a dombos szántónak,

ahol minden kisül Más szóval: *öbölös, hőtte-hel, tűzheles*. „Jába vető tē ede kukoricát, mer esz *széljárás*.”

Szélöske: szagosmenta. Mondják *szélös-mentá-iiak* is.

Szénás-szekér babonás képzeje. (L. 134. lapon.)

Szépasszonyok. A babona rontóhatalommal fölruházott, képzeletbeli alakjai. (L. 142. lapon.)

Szépszóadó: finom, tömör kifejezés, amit csak mondattá bontva lehetne megmagyarázni. Nemcsak a *szépszó*, hanem egy élet szelid kedvessége van benne. „Kedves, *szépszóadó lányom!*” (Siratás.)

Szigecske: a Dráva-töltötte zátony, ami szigetecskévé képződik. Dülönevekben is többször előfordul. Pl. Drávafokon is. Abból az időből származott, amikor még ott volt a Dráva. (Ma 8 km-el délebbre.)

Szigony v. *szögöny*. Hosszúnyelű, három hegyes kam-pójú (*kópújú*) ággal ellátott szűrő vaseszköze a halászásnak. *Szignyászás*: szigonnyal halászás. „*Szignyásztunk*.”

Szijosdeszka: gyúrotábla. *Szijófa*: sodrófa. *Szijjá* a tész-tát: sodorja. A *szijófát* állítólag itt-ott *jesztőfának* is hívják, de így nem hallottam.

Szijoszék v. *bakszék*: faragószék, faragó pad. A beleszo-rított fát *szijókéssel szijjak*, faragják finomra. A négyszögű lyukban járó szorítót *székfej-nek* hívják.

Szirogy: jégdara. „Gyerökök, esik a *szirogy!*” Tud. Gyűjt. 1828. évf. X. k. 72. l-on Jeremiás Sámuel is közli *szi-rogy* alakban.

Szirtos: cirmos. A frissen meszelt falra, különösen a sár-ból rakott falra szokták mondani. T. i. a meszelő-tincsek itt-ott nem rárakták, hanem elhúzták a meszet s a sárfal hosszú, cirmos vonalakban itt is, ott is kitetszett. Mondják *cirombás*-nak is. „Nem jó a meszellóm, *cirombás (szirtos)* a falam utánna.”

(Szivarét). *Fönszivarét*: fölszárít (füstölve). „Tugya (egy gy-vel) kigyêmed, a régi világba hordószám *szivarétottunk fon* a halat, oszt vót ám télön mit önni.” (Szaporca.)

Szivos (rövid o-val): nyirkos, *vonyós*. Mondják pl. vetés előtt álló szántóföldre is: „Még *szivos* a teteje, még nem ves-sünk; maj ha *mögpírú*.”

Szí: 1. *Főszini* a *fődet*: lapáttal a gyöptől tisztára gya-lulni. „*Szijjá* kê fő ott még a *fődet!*” 2. Tészttát sodor. „*Szijom* észt a kis tészttamat.” 3. Fát kétnyelű *szijókéssel* (mint gyalu-val) simára *szí* (farag, gyalul).

Szihátú. Van olyan szürke ló, amelyiknek a hátgerincén fekete csik húzódik: ez a *szihátú*.

Vót. egy lovam, egy *szihátú*,
Hosszi farkú, kcselábú ...

Szín. L. Féször:

Színét mögyette: színét elrúgta, színehagyott.

Színé, mögszine (földet): elegyenget, egyenesre farag, elplaníroz. „*Színéjje* kern mög ott még a földet!”

(Szível). *Mögszive:* vesszővel befon. „*Mögszivejje* észt a karót!”

Szoboly: a Károli-bibliában „zugolyfa”. Ügy emlékszem, Arany-nál is. Van *nagy-szoboly* és *kis-szoboly*. A *nagy-szoboly*-ra tekerik föl a fonalat a szövőszéken, pálcákat aláakva. A *kis-szoboly-ra*, a fonal másik végén tekeredik föl a készülő vászon. (L. 95, 96. lapokon.)

Szoknyás-asszony. L. Szeles alatt.

Szotyé v. sorja: a folyóvizén úszni kezdő első, kásás jég. „Gyün a *szotyé*, v. gyün a *sorja!*” (Szaporca.)

Szotyog, szotyogtat. Fő a kása, „csakúgy *szotyog.*” Pöfög. „Mi csinýá kê?” „*Szotyogtatom* a ruhámát.” T. i. *szotyogó*, pöfögő hangot ad a főzött ruha.

Szórólápát: kb. 1 m. hosszú nyéllal ellátott falapát. Nyomatásnál a *szórás* volt a szerepe: *iólszórni* a levegőbe a még polyvás búzát. (L. 47. lapon.)

Szóttalan-kezdetlen víz: a kútvdörben még meg nem kezdett, egyetlen szó nélkül behozott víz. Varázserejű víz. (L. 151. lapon.)

Szödés. Szödött imög. Szödött gatya. Ez azt jelenti, hogy pl. az ingujjat sűrű ráncokba szedve varrták a vállhoz, onnan buggyanóvá szélesült, majd a csuklónál újra sűrű ráncba szedték.

Szödörnye: földi szeder. Levelét vágott sebre rakják.

Szögezés: szúró fájdalom. L. *Ködökcönöge* alatt. „Szúrt a szögezés.”

Szögláb: rendszerint sarkokon álló oszlop, dúc. Van *szöglába* a kapunak, amin fordul s amihez zárják. *Szöglábakon* nyugszanak az ősi ház pitvara, a tető oldalgerendái, mestergerendája stb. A kapu *szöglábát* mondják *kapufá-nak* is. (L. 15, 26, 28. lapokom)

Mögölelöd kapum fáját,

Úgy siratod a gazdáját.

Szökröny: széles, arasznyi magas lábakon álló, szabályos vonalakkal kicifrázott, hatalmas tölgyfaláda négy szarvszerű *bibó-val* ellátott csúcsos, magas tetővel. (L. 37. lapon.)

Szolégý: szelíd. „Nagyon *szolégý* embör vót.” *Szolégý-bors:* magyar-bors. „Töttem belé egy kis *szolégý-bor sot* is.”

Szömdök: szemöldök. „Olyan *tüskés-szömdökü*, csúf, vén embör.”

Szöméröm-verág: daucus carota. Hatalmas, fehér-ernyős virág, a virág közepén fekete karika közepén piros bibeszál.

Szömigéző-fí: v. *szömbeigéző-fí* v. *vesztő-fí.* Erigeron canadensis. Rendszerint tarlóban nő. Bokros. Van piros és van fehér virágú. Gyógynövény. (L. 158. lapon.) Más forrás szerint: a *tisztes jű.*

Szömös: cseréptálakból rakott fűtő (kályha). (L. 35. lapon.)

Szömvíz: szurkos víz *rontás* ellen. Mosdatták vele a *rontottat* s itatták vele. (L. 151. lapon.)

Szörnyét: bajt nagyít, hogy rémítsen. „Olyan a, hogy mindönt *szörnyéteni* szeret.”

Szörös: L. Az a megbízott ember, aki lakodalomkor az üresen maradt lányosház jószágait ellátja. Előtte fehér kötény. (L. 119. lapon.) 2. Az a hetes a béresek közül kinn a pusztán, aki ott hál a jószág között s mikor hajnalban a többi kihajt, ez trágyázza ki az istállót s csak azután megy ki ő is a mezei munkára.

Szörtén-szálán. „*Szörtén-szálán* eveszött, — kereshetem!” Értelme az, hogy szertesztét, erre is, arra is nézhettem — elvesztett.

Szörző: az a megbízott, aki a völegényes házat összeköti a menyasszonyos házzal s intézi kéréstől lakodalomig a legfontosabb ügyeket. Ősi szó, mert már a *Herczegszöllősi Kánonok-ban* is előfordul: „Az *menyegző szorzok* is penig jól meglassák, kiket *szereznek össze.*” (L. 113. lapon.)

Szössz: a gerebeneden másodszer is *mögeresztött* kenderből, lenből kihúzott finomabb anyag. Maga a kihúzgálás: *szösszölés.*

Szöröske. L. *Pimpimparé.*

Szuantag v. *szuantagossan:* rézsutt. Leginkább favágóktól hallani. „Faragd le olyan *szuantagossan!*” „Égy vágás igényöst, a másik *szuantag!*”

Szuhárgyán: a népképzlet alkotása. A vele kapcsolatos néhány szólásból következtetve valószínűleg a mesék girbes táltos-lova, de bizonyosan meg nem állapítható. (L. 144, 145. l.)

Szuhárog: szivárog. „Kiterétöm a ruhámat, hadd *szuhárogjon* a vize!” így is: „... *fuakoggyék!*”

S zun g: szúnyog. Öregek még ma is mondják így.

Tegnap vöttem egy *szungot,*

Nagyobb vót egy lóná...

Szupori: fösvény. „*Szupori* egy embör a!”

Szusza. L. *Cimpa.* Más jelentése: a munkát piszmozgva, szuszogva, ügyetlenül és lassan végező. „Mit szuszogó, *té szusza!*”

Szuszak: összegereblyélt giz-gaz, ágtörmelék. Szaporcán

az összegereblyélt *fejezek* (elszórt búzafej a tarlón) is *szuszok*. Kákicson *szuszakos* búza az, amikor a kéve tele van gazzal. „Nagyon *szuszakos* a búzánk.” „Gereblyéd egy rakásra azt a *szuszakot!*” (Giz-gaz, ágtörmelék.)

Szúnyogverág: *lychnis flos cuculi*. Nagyon vékony, egy v. két ugyanolyan vékony, kicsi levélkével ellátott szár tetején halvány rózsaszínű, kicsi tölcészerű virágocskák. Réten nő.

Szükő: fakéregből *sziliahárssal* (héjjal) fűzött, közepén felül két oldalra átnyúló, ugyancsak *hársból* készült *fogó-val* ellátott, szatyor-alakú, de annál nagyobb, uborka-, hagyma-stb. -hordó készség. (L. 67. lapon.) Piskó vidékén mondják *szepet-nek* is. (Török szó — törökben kosarat jelent.)

Szüle, szülike: az elaggott öreganya. így szólította unokája: „*Szülikém!*”

(Szünni). *Mögszünni* valakire: a haragot, bosszúságot elhagyni valaki iránt. „Nem tudok *mögszünni* rá.”

Szüő v. *szüőfa*: szövőszék. „Beleütem a *szüőbe* egy kicst.” (L. 95. lapon.)

Szűrű: szérű. Gyöptől lapáttal egyenesre tisztogatott hely, ahol a nyomtatást végezték, ma a cséplést.

Tahó: esetlen, bárgyú, buta. „Të — *tahó!*”

Talpas-szentegyház: tölgyfatalpakra rakott, sövény falú, nádas templom. Pontos leírását egy ilyen ősi templomnak l. 355. lapon.

Tambók: esetlen, ügyetlen, buta. „Te — *tambók!*”

Táp: különleges értelemben az a göcsökön nyugvó négy vastag gerenda, amire épült az ősi talpas-ház. „*Tápok*at rakunk alá ...” (L. 25. lapon.)

Tapogaté v. *kas*: fűzfavesszőből font, alul-fölül nyitott, csonka-kúpalakú halászeszköz. „Montunk *kasóni*.” (L. 57, 58. lapokon.)

Tapsoló-bűr: L. *Karvas*.

(*Tapsó*). *Letapsó, letapsikó*: lesulykol. Mikor a kisgyerek a sarat tenyerével veregeti, az is *tapsikoli* a sárt „*Letapsótátok* a földet?” Lesulykoltatók?

Tat, teknő *tatja*: két végén a szél kiugró része, aminél fogták, v. amire tette lábfejét a pólát (teknőbölcst) ringató asszony. „A *tatját* fogja kè!”

Tábergvás (kalap): csúnyán nagyszélű kalap.

Tábor: Különleges értelme: kazal, de csak a mészégető s tégláégető égetésre kazalba rakott téglájáról, mőszanyagú terméskővéről mondják: „*Táborba* rakik.”

Tácsa: tálcsa, lapos cserép tál és tányér. „Abba a *tácsába* aggyun kè!”

Tácsaverág: napraforgó. Inkább keleten. Nyugati részeken: *tányérrózsa*.

Tálas: edénytartó fakésztség a falon. Vagy egyetlen polc díszes oldalakkal tányérnak, tálnak faragott tartóléccel, a polc alatt a fal irányába lenyúló *fogással* fazekak stb. számára. Vagy tábla-alakú, de rövidebb s több polccal és több sor *foggal*. Nevezik *fogas-nstk* is.

Támosó v. *békarokka*: *equisetum*.

Tányérrózsa. L. *Tácsaverág*. Egy ormánysági régi kol-dus rimánkodása: „Kedves, szép nemzetöm, *tányérrózsa-verágaim!*”

Tár: lassan gyűlő, nagy kelevény nagyon sok gennyel. Hét hétig gyűlik, — azt tartják róla. „*Tárja* van.”

Tárkosár. L. *Szapu* alatt. Ételhordásra, piacozásra, teherhordásra használják. „*Vitte a nagy tárkosarat.*”

Tászliny: a 3 szél bő s 1 ós fél rőf hosszú női imögújjnak a felső karon való átkötéstől a csuklóra tölcészerűen lebugy-gyanó része. (L. 103. lapon.)

Tégét, tögét: a múltkor, a múltban valamikor. „*Tögét* asz monta...” Már csak a legöregebbek értik, de használatból majdnem teljesen kiment. „*Jó tégét* le vótam a Drávára”: jó-minap. (Szaporca.)

Tejes-gaz: *euphorbia cyparissias*.

Tekenyős: teknősbéka.

Tekerek v. *facsarék*: 10 marok kitilolt, gerebenezett ken-der v. len összecsavarva. Nevezik *fej* v. *kötet-nek* is. V. ö. *Fogyaték*.

Tekerős: összecsavarodott. „*Öj*, de *tekerössen* van ez a lánc!”

Telepe (fa): szétterülő ágú, alacsonyságához széles kis fa. Nagy fára sose mondják, tehát nem teljesen *terebélyes* a jelen-tése. „Olyan szép *telepe* kis fa.” Asszonyra is hallottam: „Nem nagy ám, olyan *telepe* kis asszony, min tē.”

Tepőd: tapod, tapos. *Mögtepődik a földet*: keményre tapos-sák. „Hány éves kē, szülém?” „*En*, kegyösöm, a hetfenediket *tepödöm.*”

(Tergyászkodik). *Rátergyászkodik*: ráförmed: „De iszēn mikor *rátergyászkottam*, akkor bēfokta a száját.”

Terhel: túlsókat rak valamire. „*Mindég terhelem a szű-rümet.*”

(Terpányol). *Kilerpányol*: megver. „*Tudom Istenöm, ki-terpányollak*, ha még eccör möglátalak étt!”

Teszinye. L. *Kupás* alatt!

Téveszti magát: szórakozik, időt kellemesen tölt, benne van az is, hogy nehéz hangulatot űz el ugyanakkor. „*Tévesz-*

szök magunkat!” „Kezembe atta észt a könyvet, hogy *téveszszem magamat.*”

Téví: a *kemince* száját borító sárlap. (L. 30, 31. lapokon.)

Tigany: nyéllel ellátott háromlábú cserpenyő.

Tihéd: tied. „Az én hajmám *buddárik ma.* Hát a *tihédi*”

Tikmony: tyúktojás. Az ormánysági asszony nem tojózza, hanem *mögmonyasoli* a tikot. A vadmadár tojását is *mony-nak* nevezik. „Úte a sas a *monyát.*”

Tikog. Légzőcsőbe kerül valami s fuldokló köhögést okoz. Ez a *tikogás.*

Tilángli: díszes fátyolszövet, a női *imög* és *ielső-bikla* anyaga fiataloknál. Különböző fajait (L. 102. lapon.)

Tillároz: betegen dülöng. „Csakúgy *tittároztam.*”

Tiló: talpakon és lábakon nyugvó vályucska, amibe zuhogtatja a nő a nyéllel ellátott *level-et* s húzgálja ki vele a kender-, lenpozdorjának a *vágó* után is megmaradt finomabbját. (L. 84 lapon.)

Tinyorog: magát összehúzva él, a legszükségesebbeket is nélkülözve él. „Annyit *tinyorogtam,* mégse mék sömmire.”

Tinyoros: üvegáruval házaló. „Vövött kéd valamit a *tinyorostil?*”

Tippadt: az olyan föld, amit az eső lever, állóvíz megfekszik s utána megszárad, keményre összeáll, *szoros.* „*Rátért* (ráfért) a kapálás. Olyan *tippatt* vót a főggye.” így is mondják: *szoros a főggye.* „Annak a víznek nincs lefolyása, ott kéd neki *étippanni.*”

Tisztos-tiszta 1. *Bica.*

Tizönnyc napos hel, *Harminc napos hel:* — keskeny jobbágytelek az egyik, a másik széles. A tizennyolc és harminc nap az érte járó *robotot* jelengette.

Tik: tyúk. „Dalol a *tikom* a tojáson.” Szokott mondás. Azt jelenti, hogy elkezd káricálni a tyúk a tojáson, fölhang a *kotyolással,* nem lesz csibe.

Tikokól: tyúköl,

Tocskos: nedves, lucskos. „Hú — de *tocskos* ez az út!” „Csakúgy *tocsog* a ló lába benne.” „Csupa *tocsok-pocsok* az út.”

Tojásbéj. Különleges értelmét lásd *Kópis* alatt!

Tollas-fonál. L. *Picör* alatt!

Tollas: árvízmaszat a parton, mikor hirtelen lefut az ár. *Tollas* általában az árvízhozta giz-gaz is. (Szaporca, Tésenfa).

Tolyog-bolyog: nyüzsög. „Csakúgy *tolyogtak-bolyogtak!*”

Topat. L. *Nyom.*

Topor: rövid nyelű, széles, oldalain kissé ívalakú faragó fejsze. Többnyire bognárok használják.

Torkavesztő: torkáért mindent veszni hagyó. „A Jancsi bácsám igön olyan *torkavesztő* vót.”

(Torkol). *Möglorkol*: más elől eleszik valamit. A jó gazdasszony azt mondja: „*En nem torkolom mög a csalággymaitú.*”

Torkos-hideg. L. *Darvogat* alatt!

Torzói. L. *Turzos*.

(Toszonyét). *Étoszonyét*: elidegenít. „*Ügy étoszonyétották túlem az uramat...*”

Tolyakos-körte. L. *Gyümölcsnevek*.

(Totyol). *Mögtotyó*: alsó részét emelgeti valami fölött. „*Beleüt a fészökbe, mögtolyóta.*”

(Tökét). *Etökést* v. *etökét*: eltulajdonít abban az értelemben, hogy pl. kölcsönkér valamit s örökre magánál felejt. „*Etökétötle* (v. *etökéztötte*) tisztára a szijókésömet.”

Tömérdöki: *nemcsak* tömérdek, hanem *óriási nagy* is. „*Az a tömérdöki háj csakúgy szári maj a zsírt.*” (Zsírsütési beszélgetés). A *szari-nak* az esetek nagy százalékában nincs semmi csúf értelme. Egyszerűen azt jelenti, hogy *szóri, szaporán szóri, dönti*.

Törööl: töröget. „*Mönjetök a kucóba, töröjjetök tök-magot.*”

Törekrosta: kétfülü, dróthálós nagy rosta. A töreket, üres kalászt fölfogja, a szemet átereszt. Nyomtatásnál használták. (L. 47. lapon.)

(Toss). *Mögtötték neki*. *Ügy tötték mög neki*: megbabonázták, megrontották. „*Hát — szerette vóna elirtani a háztú, — mögtötte neki!*”

Tőfa: tölgyfa. *Tölös*: tölgyes.

A lopódi nagy *tölösbe*
Sírva járká Bödő Böske.

Tőtökiő v. *tőtiklő*: csövel ellátott faedény. Csövét a hordólyukba teszik s azon öntözik a mustot a hordóba. Van *tőtiklő-eke* is: *töltögető eke*.

Tudatom, tudalmas: tudás, nagy tudású. „*De nagy tudalmik van!*” „*Tudalmas* éggy embör vót.”

Tudatlan — nem a személy, aki nem tud valamit, hanem a dolog, vagy tárgy, amiről nem tud. Pl. „*Gyöpöt kē fővönni három tudatlan sírrú.*” Olyan sírról, amely alatt olyas-valaki pihen, akinek a nevét sem tudja. Olyan tömör, hogy csak körülírással lehet megmagyarázni. Rokon kifejezések: *szóttalan-kezdetlen* víz: olyan víz, amiből még nem mertek s amit egy szó nélkül hoznak. *Kárösmeretlen*: olyan ember, aki nem törődik a más kárával, nyugodt szívvel rongálja a másét. „*Az is olyan kárösmeretlen ám!*” *Ákudatlan* pántlika: amire nem alkudtak. *Keresetlen forgács*, amit nem kerestek.

Tudósasszony. L. *Javos* alatt!

(Tukkaii). *Mögtukkan*: megbicsaklik. „*Mögtukkant* az ujjam»” Azt jelenti, hogy nyúltam valami után s visszatűrődött az ujjam. Fájdalmas érzés.

Tukma: céltalan, buta ember. Mondják így is: „Tē *tukk* neki Peti!”

Tukó: 1. A *kapinya* nyelének levágott vége. Erre gombolyították a fonalat. 2. Az iskolás fából való hengeralakú palavessző-, toll-, stb. tartója. 3. Ugyancsak hengeralakú, de szélesebb paprikatartó faedény. Vannak szólások is: „Tē — *mérőgtukór* „Tē *paprikatukó!*”

Tulipányos-láda: négylábos álló, a legegyszerűbb ládaalakú, *ládaflás*, terjedelmes, tulipánokkal, rózsákkal kifestett láda. (L. 36. lapon.)

Turzos: (turzott), borzas, tüskés. Van pl. *turzos* tik: fölfelé álló tollú. Van *turzos hajú ember*. Nem a fésületlen, boglyashajú, hanem a természettől tüskéshajú. A pulyka is *főturzoli* a tollát.

Tusa: tő. Van *tusája* pl. a kévének: alja. Van a fognak: töve. „Benne maradt a *tusája*.^{1.1.} A levágott réce bőrében benne maradt tollvég is: *tusa*. De már a fának nem *tusája* van, hanem *túje*.

Tüsök. L. *Besök*.

Tüje-csöppü: a kitilolt kender-len tövéről a gerebenen lehúzott kóc.

Tided! Hozzád! A szántó kiáltozása lovainak: jobbra! balra!

Türet-vászon: szabályosan összetürt, a szökröny aljára lerakott vászon neve. „Hány *türet vászna* van kennek?” „Az a tömérdöki *türet-vászon*...”

Tüsök: tüske és tüskes-ág. „Belemönt a *tüsök* a kezembe.” „*Tüsökbü* raktunk keretést kinn a legyellón a jószágnak.” *Tüsökrózsa*: bokorrózsa.

Tüzes-embör: a megszemélyesített lidérc. (L. 142—144. 1.)

Tüzkü: tüzkő, kova. *Tüzkü, acél, kifőzött szilfatapló* elmaradhatatlan társa volt pásztornak, jövő-menő vásárosnak.

Tü: tő. *Tüjestü*: tövestől. „*Tüjestü* kiforgatta a fákat.” *Tüjéná*: tövénél. „Ekkis föld vót a *tüjéná*.” „*Tüttő* vak”, „*tüttő* bolond”: tőtől végig. „Mit ász szóba avvá a *tüttő* bolonddá?”

(Tür). *Kitür*: feszülésig jóllakik. „Jó *kitürtem*”

Türúvágolt. L. *Kacifántos*.

Tüzés. Nyílegyenes vonalban futó apró öltések.

Tüzheles. L. *Höttehel*.

Ugráncs. L. *Kabóca*.

Ugrós. Ormánysági tánc. (L. 166. lapon.)

Ur. Csak ebben az egy szóban fordul elő ma már: *hát-ur*. Jelenti a disznó háta kidomborodó, gerince körüli legfelsőbb

részét. Lakodalomban hozzászámít a feje felső része, farka is, mint a vőlegényes ház lakodalmi ajándéka a lányos háznak. „Kivőgyök-e a *héturt?*” „Főzzün kè *hâiurgyos* kapisztát!” (L. 117. lapon.)

Urma: Többfélét jelent. A szőlőt, kukoricát *urmá-ra* kapálják. Tehát itt két barázda között futó dombhát. „*Urmába* ütettünk a paprikát, de melyen jó lótt!” Jelenti az eke széles *lapis-vas-ának* vége felé fölül 90 fokú hajlással megvastagított szélét, amiből, ha kopott a vas, *nádalta* újra a kovács megfelelő szélességűre. *Urmos*: dombos. *Förlurmol*, földömből. A kukoricát, szőlőt *förlurmol jak*, *urmosra* töltögetik. A nagyon, a hátáig elkopott kés is *urmos*. *Örménység* is ebből az alapszóból képződött a földrajzi neveinkben szokásos ány-ény, ágy-égy képző hozzáadásával: *örmény okkal*, *urmény okkal* teliszórt vidék. (L. 10, 11. lapokon.)

Urmozés: a zsupptető gerincének egyenesre nyírt szegése. Mondják egyszerűen *szegés-nek* is. (L. 27. lapon.)

TJ romja: a zsupptető elején kiálló karó vég, amelynél kezdtek vagy végeztek a zsuppolást. (L. 29. lapon.)

Uténoz: utánna, a végén csinál újra valamit. Pl. mikor a vető marokkal veti a magot, a mesgye mellett félmarokkal szórogatva mégegyszer végig megy: „Mögszoktam a *megvét mindég uténozni*, hogy hiány ne lögyön.”

Uszkurdifurdi: tréfás gyermeki jesztés. Az „egyszeri” ember is az odúba utánatelepülő farkast, két horpaszát két hüvelykével megbökve ezzel a kiáltással ijesztette el.

Utífi: útilapu.

(*Üszik*.) „Élyen hama levágtun ketők a rétetV „Le kellött vágni, mer a tikok eMszia/c-mászták.”

Ücsém: öcsém. „Ne tótsd, édös *ücsém*, mer amennyi eszöm van, én biza kiiszom!”

Üjeg: üveg. *Kabak-üjeg*: öblös-hasú, nagyon szűknyakú, kicsi pálinkás üveg. „Aggyátok édébb ászt az *üjegöt!*”

Adott Isten szekeret,
Szekerembe kereket,
Üjegömbe feneket,
Kibül iszom eleget.

Üllő v. *lesóhel*: a *vejsz* mellé levert két ágas, rajta keresztülfektetett, szalmával fődött fa. Ezen ülve lestek a *rekesztésbe* beúszott halat s merítették ki a hosszúnyelű *merétóvel*. (L. 59. lapon.)

Ürcs-barcs: zagyvalék beszéd. „Összehordtak *ürcsöt-barcsot* (hetet-havat).”

Üstök: 1. A talpasház *süényhomloka*: a padlásrekesztés

(L. 29. lapon.) 2. A hordó feneke. „*Üstökre* állítottuk a hordót ...”

Üstökő: ellenkezik. „Mit *üstökősz* tē énvelem?” Szóbeli ellenkezést jelent.

Üstöllést: tüstént. „*Üstöllést* emöntem.”

Üszénk: a takarmány kotraléka, ízék. „*Ászt* az *űszénköt* csak hadd rágják ki!”

Üszke: őszike. Hosszú, mély, bánatos sírású, nyár közepén megszólaló bogárfaj.

Üzőnködik: gyűlölködik. „Mit *üzőnködik* em mindég *én-rám?*” Arra is mondják, aki mindig *didög-dudog* valaki ellen.

Va-ve part. perf. képzőt igen sokszor hallom *val-vel-nek*, különösen, ha utána magánhangzóval kezdődik a szó: PL:

Ha leveletem kapnátok,
Azt is *sírval* olvassátok.

De még a *hova* szónak is néha utánateszik:

Csak azt kérdik: *hovái, hovái* — *betyár?*
— *Távozz* túlem, *kutya* némöt *zsandár!*

Vadkomló: *Melandrium album*. Fehér mécsvirág.

Vadmajoránna. Kámforizú, halványkék, legelői virág.

Vadnád v. *lófi*: *koeleria gracilis*. 1 m. magasra is megnövő fű. Szára hasonlít a rozséhoz, de vékonyabb s finom, sűrű, apró magházakból álló kalásza van.

Vados: a vad szelídebb alakja. Még nem vad, de már vadforma, *vados*. „Odakinn ekkicsit *vados* az idő.”

Vadé: ragadozó madár, karvaly stb. „*Fétöttem* a *vadótú* a kis récéket.”

Vadóc: vadfű, vadrozs a gabona között. A vad-magaviseletű gyerekekre is mondják: „*Tē — vadóc!*”

Vad-tátika: *lathyrus pratensis*. Virága sárga. Tátogató faj. Vékony szára elágazik apró, keskeny, hegyes-zöld levelekkel.

Vajányos: beteges, önmagát húzó. „Olyan *vajányos* vagyok, nincs sömmi jó módom.”

Vakbarázda: ha az eke kibillen irányából, egy szelet fordítatlan föld marad mellette: ez a *vakbarázda*. „*Telli vót* a szántása *vakbarázdáva*.⁶

Vakesila v. *vakpityó*: vakbolond, aki semmit se vesz észre. „*Tē — vakesila!*” „*Az a vakpityó?* — *avvâ* is mögötették ám a *vakcsikét!*”

Vaklic: fekete szemű, szemöldökű, fekete hajú s fehérbőrű. Ez a *vaklic*. „*Szép vaklic* mönyecske.”

Vakotás (gyümölcs): foltos, babos, fuzikládiomos gyümölcs.

Vakpityó. L. *vakcsila* alatt!

Varószál, vórószál, v. vóró: A talpasház falára hosszanti irányba fektetett koszorúfa. (L. 26., 28. lapon.)

Vas láb: kerek vasabroncs, vagy vasháromszög alatt 3 vas láb. Bográcstartó a tűz fölött. (L. 32. lapon.)

Vaszara: a kan, a bika, a csődör nemzörészének a tokja.

Vádol: vállal. „Nyomatást *vádolunk* a nasikai uradalomba.” „É nem *vádóta* egy világer.” „*Evádóta* a két kis árvát, hogy *sajátú* tarti.” (Mint a magáét.)

(Vágat). *Mögvágnati.* L. *Rúgnás.*

Vágás: 1. Erdő bokor-fölverte széle. 2. Kert eleven-kerítése. 3. Dülöket elválasztó árokpart bokrai, fái szintén eleven kerítésül. „*Vétvén* talán a *vágásokba* lőhet még taláni csőrjefát. „Ébujtak a *vágásba*.”

Vágó. Szerkezete egyezik a fifő-ével, de erősebb. A dufán *eltört* kenderpozdorja nagyjának *kihúzgálására* szolgál. (L. 84. lapon.)

Választó-gereblye: láb-hosszú, ívalakú fogakkal ellátott, nyomtatásnál használt nagy gereblye. (L. 48. lapon.)

Vállfótos-üömög: ez vót a *dógzó-üömög*. Vállán nagy folt, hogy a zsák s egyéb *térő* ne győtörje a vállat.

(Vándú). *Mögvándú:* megsoványodik. „Nagyon *mögvándút*, szegény!” így is: „Nagyon *leadózott*.”

Vánkostánc. (L. 167. lapon.)

Vátott: váltott, csenevész, rosszul fejlődő (gyerekféle). Mintha nem is attól az anyától, apától származnék, hanem a gyerekágyon *vátották*, kicserélték volna a rosszak. „Jába van a sok pénz, olyan am, mind a *vátott*.”

Vejint: iszalag, a *bakszakái* kúszó indája. Ebből készíteték az ökor szájára a kosarat. „*Vejintöt* akarnék szönni, ha talánék.” — A szőlővenyigét is mondják *vejint-uek*.

Vejsz: a rekesztőhalászat eszköze. Állt két sarkosan összeállított *náalészá-hó*, melynek szűk nyílása kerek nádrekesztésbe nyílt. (L. 59. lapon.)

V'élág: lámpa v. mécs átvitt értelemben. „Odavitték hozzá a *velágot*”

Verád: virrad. (Egy r-el.) „Eggyütt *estüttünk*, eggyütt *vérattunk*.” „Má jó *kiveratt*, gyün ám a Jóska *bácsám*...”

Verasztás: virrasztás, halottvirrasztás. (L. 126. lapon.)

Verbunk. (L. 167. lapon.)

Vernyákol: a macska visító hangjára mondják.

Veszest: veszít. „É ne *veszesd* a zsebkendődet!” „Olyan, mind aki eszét *veszeszi*.”

(Veszest). *Mögveszeszt:* szemmel megver. „Annyirán fáj a fejem ...” „Talán *mögveszesztötte* kédet valaki!”

Vesztő-fi. L. *Szömigéző-fi* alatt!

(Vetemedik). *Mögvetemődik*: a petéből élő test kezd lenni. „Ej — etörte a tik a tojást, má *mögvetemődött* benne a csike.”

Vető v. *vetőfa*: göcsből gerendáig nyúló vasnyárs körül forgó s rá keresztben állított két hatalmas faszárny. A *tukó-ra* gombolyított fonal *mögvetése* a *szűőfa* számára ezen történik. (L. 93. lapon.)

Vetőverág: kikirics. Mikor megjelenik a réten, itt a búza-vetés ideje.

Véntörögni: fárasztóan, kimerültségig várni, ácsorogni, unatkozni helyét nem találva. „Nem *véntörögök* én étt tovább, érnék haza!”

Vétvén: elvéttve. „*Vétvén*, ha lőhet taláni étt-ott még a *vágásokba*.” (T. i. csőrjefát.)

Vidor: vödör. *Vidor-mocsok*: a favödör zöld hernyója. Orvosszerűen használják lázütötte hólyagok és sömör ellen.

Viher v. *viheter*: vihar. „Nagy forgataggá gyüött a *viher*.” „Akkora *viheter* gyüött, hogy még a *diafákat* is kiforgatta.”

Világválasztó-fi: *anchusa officinalis*. Gyógynövény. (L. 158. lapon.)

Vizefa: jegenye. „Telle az ucca végig *vizefákká*.” (Piskó).

Vizitök: a Dráva-fok mellett elfutó patak vizében él. Virága fehér, teljes, szebb a tulipánnál.

Vini: verekedni. „*Vittak* a kocsmába” „Tanétó úr, ké-rőm, vinnak a gyerökök!” „Nagyon *vivos* gyerök.” Szólás: „Azok is *veszve-viva* ének ám.” Örökké veszekedve.

Visódik: viaskodik, küzködik. „Mít *vísódik* kéd avvá a kötéllé?”

Vodér v. *bodër*: kaszakőtartó szarv. „Madzagra köttem a *vodéromat*” (v. *bodëromat*).

Vondózik: karjával, derekával húzócodik. „Én mast mög-betegszöm, mindég *vondózom*.”

Vonyigó: széna-, szalmahúzó, hosszabb nyéllal ellátott, hegyes vaskampó.

Vonyó: alul-fölül az ellenkező oldalon oldallyukakkal is *ellátott*, kifűrt s héjától *lesimított* akkora bodzaág-darabka, hogy a két oldal-lyuk közötti része jól elférjen a marokban. Ezen vonták keresztül a *gombalyétófá-tői* a *tukó-va gombalyé-tott* fonalat. (L. 91. lapon.)

Vonyós: nedves, nyirkos. *Mögvyonyósodik*: megnyirkosodik. „Kiterőgetöm a ruhámat, *vonyós* még ékkicsit.”

Vorsa: a *esikkasnál* jóval szélesebb és hosszabb, egyébként ugyanolyan szerkezetű, halfogó vesszőkas. (L. 58., 59. lapon.) „Hágát, min csuka a *vorsába*.”

Vosár: kovácsszurok, vargaszurok. Evvel kenik be a bőrt, a tengelyvasat stb., hogy fényes legyen.

Vörcse. L. *Csurják*.

Vörmös: vérrel, *gégével*, szívvel készült disznótoros, mártásszerű étel. Kedvelt eledelük.

Vörönty v. *purunty*: kisgyerek, poronty. „Ezök a vöröntyök.”

Vörös-ártány: a vöröshagyma tréfásan emlegetett neve. „Mi vót a vacsara?” „*Vörös-ártány*.” Sok szegény vacsorája.

Vörös ebszőlő: zsidócseresznye. Udvarokon, kutak mentén nő. Galambtojás nagyságú és alakú levelei, fekete *bubuccsa* (bogyója). Gyógynövény. (L. 159. lapon.)

Vörösfű. Levele vörös, méter magasra is fölnyúló szára is vörös, őszre piheszerű, bolyhos termése. Vértályos asszonyoknak készítenek vele fürdőt. (L. 159. lapon.)

Vörs: versengő.

„Aki velem *vörs*,
Én is avvá *vörs*.”

Vörsök: a vorsa és *csikkas* alsó kúpjának összeszűkülő lyuka. Bement rajta a csík s a hal a nagyobb kúp öblébe s többet vissza nem talált.

(Vösz). *Mögvösz*. Különleges értelemben: edénybe fölfog. „A sárgaságot úgy gyógyították, hogy a beteg vizelletét *mögvötték*, üjegbe szűrték stb.” „*Mögvögyem* a vérét K” (T. i. a levágott récének.)

Zipitál: nehezen, húzva lélelzik. „Olyan kövér a libám, csakúgy *zipitá*.” — Emberre is mondják: „Nagyon *zipitá* a mellyé.”

(Zöbben). *Mögzöbben*: megdöbben, összerezzen. „Ügy *mögzöbentem*...”

Zöbög (a vonat): zakatol. „Má *zöbög* a vonat.” (Messziről hallatszik a zúgása.)

Zöng: zúg, döng. „-Nagymönő, erős lovankak vótak, csakúgy *zöngött* a föld a lábik alatt.” „Csakúgy *zöngött* a víz kifelé” — t. i. átszakította a partot s messzire elhangzott a zúgása. Ha még jobban *szörny éti* a veszedelmet, már így mondja: „Csakúgy *ordétott* a víz kifelé!”

Zugá. „Egy *zugába* nem lóhet évégezni”: egy végtében nem lehet elvégezni. „Égy *zugába* levágta a fát”: egyfolytában ... „Annyit se ittam ám egy-egy *zugába*.”

Zuhén: erős, vaskos, kövér. „Nagy, *zuhén* embör vót.”

Zuholódik: zuhog, dobog, *dembőlődik*. „De *zuholódik* az a csikó az istállóba!”

Zunnyos idő: ködös, nedves, esős idő.

Zupol v. *hupol*: üt, ver valamit, zuhogtat. *Zupol* pl. a *du fa* kendertörő *farka* a *kiilü vályúira*, fektetett kender fölött.

Hupolja a gyermek térdén az almát: puhára veri. „*Hupód mög!*”

Zupoló. L. *Dufa* alatt!

Zühörnyeg. L. *Zühödék*.

Zühödék: szálerdőnek iszalaggal, tüskével, bokrokkal benőtt, majdnem áthatolhatlan része. Nyugat-Ormányságban: *roboz*. Mondják *zühödésnek*, Drávacsehíben *zühörnyegnek* is. „Őj, de nagy *zühödék* vót ott!” (Sfcaporca.)

Zúte-múte: azóta, mióta. „*Zúte, mute* le vótunk a Drávára ...”

Zsaszak: tűzpiszkálásra alkalmas, hosszabb, egyenes fa. Disznópörkölésnél s /cemmzetűzpiszkálásra használták. „Hozd ászt a *zsaszakot*, hadd szórom el a tüzet!”

Zsód: bér. „Mindön fërta irtán vágott negyedöl fát, enynyi vót a *zsód* — *horhalta* szabadon a fát” (t. i. a jobbágy).

Zsófi. Becézve: *GyokL* „*Gyokikám*, gyűjj bé no!”

Zsömörget: fogdosgat, szorongat. „Ászt a kisgyerököt nem kê ringatni. Neki adi az annya a zsebkendőjét, ászt *zsömörgeti*, osztán azon ászik ê.” — „No, csak *zsömörge*se a pézit, maj a feje alá tösszék!” (T. i. szorongassa, kuporgassa.)

Zsöngé-búza: a nyomtatás, cséplés előtt deszkán kézzel kivert s tisztogatott gyöngytiszta első búza, amiből egy tállal vitt papjának *gyónókenyérnek*. „Hosztam êkkis *zsöngé-búzá*t, Tisztelend Uram!”

(Zsuggad). *Êzsuggad*: elsorvad, elzsibbad. „Ügy *êzsuggat* a lábom, derekam!”

Zsugózás: sugdosással összekötött labdajáték. (L., 183. lapon.)

Zsumbék. L. *Zsunkó*.

Zsumoros-nyária. (Szaporca). Egy a *csomoros-sal* (Kákics.) Mondják *fórácsos-nak* is.

Zsunkó: köpcös, tömzsi. „Olyan *zsunkó* kis embör.” így is mondják: „Olyan kis *zsumbék* asszony.”

Zsurma: morzsa. „Kotord össze ászt a *zsurmát!*” (v. *zsurmalékot*). *Összezsurmá*: elmorzsál. „*Összezsurmáli* az a kisgyerök a kenyerei”

Zsurmol: morzsol: „*Lêzsurmotun* kê ma a kukoricát?”

Zsúj: daganat a disznó v. az ember nyakán. Eendszerint genny képződik benne. „*Zsúj* van a *diszna* nyakán.” Jelenti fában: a *böcköt*. Van *zsújkarika*, amit böckös fa végről fűrészelnék le.

Zsürmöget: újj között morzsolgat. „Az öreg mestörnek av vót a szokássá, hogy *zsürmögette* a hajunkat: „*Burgóci, burgóci*!”

Múlt és jelen

Sionért nem hallgatok és Jeruzsálemért nem nyugszom, míg földerül, mint fényesség az ő igazsága és szabadulása, mint a fáklya tündököl.

Ésaiás LXII. 1.

Mit nem akarok s mit akarok ebben a fejezetben?

Nem akarok ködös elméleteket gyártani. Nem akarok olyan kérdésekhez nyúlni, amikre döntő igent vagy döntő nemet eddig a legkiválóbb szaktudósok sem adtak. Világos és megfogható adatok alapján világos képet akarok adni arról a töredékről, amire a hézagos kútfőkből egyáltalán esik fény.

Nem akarok az egymást gyorsan váltogató, civódó, határjárásokat kérő és álló birtokos-osztályról nemzetségtáblázatokat állítani össze. Semmit se mondanának tárgyamról: magáról a népről.

Tehát magáról a népről, annak fejlődéséről vagy sorvadásáról akarok vázlatos rajzot adni biztos és megfogható adatok és kútfők alapján. Élőfának nézem. Miből fejlődött? Mi törte le koronáját? Hogyan bocsátott a csonka törzs új ágakat? Hol és mi akasztotta meg fejlődését? Miért sorvad és pusztul mindig gyorsuló ütemben? Van-e megállás a halál útján?

Az ősi magyar település emlékeit őrzik a következő törzs- és nemzetségnevek, ma is álló, vagy a török idők alatt elpusztult ormánysági faluk nevei: Bejke, Csepel, Gyula, Harta, Koppány, Szabolcs, Szalók, Szörény. Bizonyára akad több is Ormányság mai és volt falui között, de ezeknek elemzésével nyelvészeink eddig nem foglalkoztak.

Kutatásai alapján Gunda Béla 107-re teszi azoknak a községeknek számát, amiknek nyomuk van középkori oklevelekben Ormányság területén — elsősorban Csánky történeti földrajzára és dűlőnevekre hivatkozva. Idesorol néhány olyan

községet is, — Harkány, Ipacsfa, Terehegy, — amik csak határait érintik már Ormányságnak. Viszont néhány olyan elpusztult község kimaradt térképéről, amikre Mérő József, Baranya vármegye főlevéltárosa, kutatásai közben rábukkant, vagy a Pesthy-féle 1864-es összeírásban előfordulnak: Csöszi (Lúzsok mellett), Ikcse (Szerdahely mellett), Kövesd (Rád mellett), Lellesz (Sellye mellett), Szétsány (Hirics mellett), Tófalu Zygedi és Hertelend. Tehát legalább 60—65-re becsülhető az elpusztult faluk száma. Íme még néhány ilyen elpusztult falu neve: Almás, Cseres, Ebres, Fizesd, Gerényfalva, Gyiró, Györkfalva, Gyülvész, Hernyetelke, Jákóháza, Kengyel, Körösönye, Letenye, Szarakiszeg, Boiyár, Bita Kun Péter földje. Van közöttük néhány szláv nevű is: Dobrica, Gredistye, Szvetosnic. De dülönevek is vannak szláv eredetűek s több község határában előfordulnak: Láz (irtás), Suma (erdős, berkes hely), Gáj (erdő), Maláka (mocsár). Az kétségtelen, hogy a magyar betelepülés idején Délpannoniában laktak szlávok is. De hogy ezek a nevek azok emléket őrzik-e, ma már ki nem mutatható. A szláv eredetű *dülöneYek* annyira közszók, hogy ezekből semmi következtetést sem vonhatunk szláv telepekre.

Hogy mikor történt ezekbe a falukba a település, semmi följegyzés. Csánki, Koller (Hist. Epp. Quinqueecl.) s Ortway (Magyarország egyházi földleírása) kutatásai alapján mindössze annyit tudunk megállapítani: melyik mindegyik községre nézve az az esztendő, amelyről szól a legrégebb okleveles emlékezés, tehát amikor már kétségtelenül állt. A ma is meglévő falukból a legrégebb okleveles megemlékezés Iványiról s Kákicsról szól. Iványi apátság lett 1102-ben s Kákics már az alapítás első évétől az apátság birtoka volt. (Pannonhalmi Szt. Benedek-rend története XII. 328.) A XII. sz.-ból — 1183-ból — csak Okorágról s Mónosokorról, jobban mondva az e faluk helyén álló *mcmasterium omnium sanctorum de iuxta Okur-ról* (Ókor mellől való minden szentek monostora) s az itt lakó *nobiles de iuxta Okur-ról* (Ókor melléki nemesek), *cruciferi de Okur-ról* (Ókor-menti kereszthordozók) van még emlékezés. Van-e köze ma is élő családnak az akkori nemesekhez, — ki tudná ma már megállapítani? A legrégebb ormánysági család, amely Zsigmond óta állandóan ugyanabban a helységben lakik s II. Ulászló idejében kapott nemesi levelét néhány hete szolgáltatta csak be Baranya vármegye levéltárába, a bogdásai Nemes-család. A XIII. századból már több községről van emlékezés: Szaporca 1230, Kémes 1230, Sámod 1244, Vajszló (a tatárdulás után való évek), Oszró 1251, Csány 1257, Újmind-szent 1275, Kovácshida 1291. A legtöbb ormánysági községről a XIV. századból való a legrégebb följegyzés. Néhányról a XV. századból. S egyről, Eónádfáról, a XVI. századból.

A XII. szóból való fenti apátságon és monostoron túl a XIV. sz.-ból egész sereg plébániáról tudunk már. 1332-ban plébánia volt a következő községekben: Bogdása, Cún, Diósvizsló, Szerdahely, Kémes, Kísszentmárton, Mekese (Magyarmecske), Nagycsány, Oszró, Sámód, Tésenfa, Újmindszent, Vajszió. A pécsváradai konvent 1320-ban említi *Miklós papot Kemse falunkból* (Mcolaum sacerdotem de villa nostra Kemse — Ortway: II. 775.) S Adorjáson 1373-ban templom áll. (Az adatokat a Krisztics-féle kartotékból írtam ki.) Hogy teljes-e a szám, nem tudom megállapítani. A hagyomány a XVIII. sz. végén (Vályi: Magyarország leírása II.) akkor még látható romokkal kapcsolatban tud néhány más kolostorról is, pl. Oszró határában a Clarissa-apácák kolostoráról.

Volt tehát a török előtt való századokban Ormányság területén — kb. 80.000 kat. holdon — több mint száz község és legalább 17 plébánia, monostor és apátság. Kétségkívül a legsűrűbben lakott területek közé tartozott.

Hogy maguk az egyes községek hány családot számlálhattak, az 1542. évi tizedlajstromra kell előre ugranunk. Ez az év az első, amelynek föl jegyzéseiből a lakosság számára s talán némileg gazdasági helyzetére is következtethetünk. Sajnos, a szám nem teljes. De a meglévők világot vetnek részben talán a hiányzókra is. A dicalis jegyzék t. i. pontosan följegyzí az egyes községek portaszámát. Az 1696. évi adólajstrom szerint hat telek számított egy portának s portaszám vetették ki a kincstári adót, Ha a gazdálkodási körülmények kedvezőtlenek voltak, fölemelték portánként a telekszámot 7, 7 % -re is. Valószínű — bár szakembertől nem tudtam feleletet kapni rá — hogy 1542-ben is ez volt a számítás. Tehát egy porta jelentett átlag hat telket. Hogy ez lehetett akkor is a számítás, következtetem abból is, hogy pl. Bogdásán 1542-ben 6 porta volt. A pécsi káptalan följegyzéseiben (Koller VI. 78.) megvan 1561-ből a telkek száma is így: a *népes* telkek száma 28 és fél. Tehát elnéptelenedett telkek is voltak ekkor már. A népességgel együtt valószínűleg 6 körül lehetett akkor is hát a porta telekszám. Hogy láttassam: a török hódoltság már első néhány évtizede milyen pusztítást vitt végbe az itteni lakosságban, ahol megvan, közlöm egyúttal a következő évtizedek adatait is:

Bogdása 1542: 6 porta. 1559: 7 porta. 1561: 28½ telek. 1564: 8 porta. Bogdása talán azok közé a községek közé tartozott, amelyeknek területe talán ugyanakkor megszűnt község területével nőtt. Voltak nemesi családjai is 1542-ből: Nemes András, Nemes László, Bábud Bálint és Nemes Péter.

Diósvizsló 1542: 11 porta. 1559: 8 porta. 1561-ben Nagy István és Marton Lukács bírák vallomása szerint már csak 12 jobbágytelek.

Drávaiványi 1542: 3½ porta. 1559: 1 porta. 1561-ben Kis Gergely (ma is ott élő család őse) azt állította, hogy a jobbágytelkek száma 5.

Drávaszerdahely 1561: Török Antal és Petróczy Lukács bírák szerint 21 jobbágytelkek, 1 zsellértelek.

Hernádfa 1542: 4 porta. 1561: 7 porta. Valószínűleg ez a község is megszűnt község területével bővült. Koncz Balázs bíró vallotta, hogy a jobbágytelkek száma 25, elhagyott 4.

Hirics 1542: ½ porta. 1561: népes telkek 6, harmad-telkek 2, negyed-telkek 1.

Kemse 1542: 4½ porta. 1561-ben a népes telkek száma már csak 5½.

Kiscsány 1542: 5½ porta. 1561: Szép Demeter bíró vallotta, hogy az ide tartozó jobbágytelkek száma 8, elhagyott 1 és Zsen helységben 1 telek. (Tehát 19 év alatt óriási pusztulás.)

Kisszentmárton 1559: Hertelend ós Almás helységekkel 3 portát tett ki.

Kovácskida 1559: 2 porta. 1561: a népes telkek száma 1, negyedtelkek 2. 1564: 1 porta.

Lúzsok 1542: 6½ porta. 1561: a népes telkek száma 434, harmad 1. (Ismét óriási pusztulás 19 év alatt.)

Magyarmecske 1542: 15 porta. 1561: 7 porta.

Marócsa 1542: 7 porta. 1561: Bende Máté bíró vallotta, hogy az ide tartozó jobbágytelkek száma 10, a többi telek László Bálint és Saár Györgyé. 1564: 6 porta.

Nagycsány 1542: 15 porta.

Ókor ág 1559: 7 porta. 1561: Fejér Mihály szerint a jobbágytelkek száma 10, zsellér 1.

Oszró 1542: 8 porta. 1564: 2 porta. (Tehát elnéptelenedett.)

Rádfalva 1542: 3 porta.

Sellye 1542: 14 porta.

Sósvértike 1542: 3 porta. 1561: Zsoldos Péter bíró vallotta, hogy az ide tartozó jobbágytelkek száma % zsellértelek: 2.

Újmindszent 1561: Bácskor Pál bíró vallotta, hogy 2 jobbágy és 2 zsellér telepedett le ismét, (Tehát előtte valamennyi elmenekült?)

Vejtő 1561: a népes telkek száma 5K, harmadtelkek 1, negyedtelkek 1.

Zaláta 1557: a királyi dicát 10 porta után fizették.

(Az adatokat a Krisztics-féle kartotékából írtam ki.)

Kiírtam a török idők alatt elpusztult egyik község adatait is:

Gerice (mai népies nevén Gilice) 1542: birtokosai voltak a pécsi káptalan 4 portával, Király Benedek 1, Sértő Pál 1 portával. Összesen 6 porta.

Mit látunk ezekből az adatokból?

Az 1542. évi tized-lajstromban szereplő ormánysági községek között volt 4 község 10 portán fölül: Magyarmecske, Nagycsány, Sellye, Viszló. A többi, a félportás Hirics leszámításával 3 és 8 között. Ha az összesen 112 és fél portát elosztom a 16 község számával, kijön községenként 7 porta átlag. Ez megszorozva 6 telekkel, jelent falunként átlagban 42 telket. Miután későbbi összeírásokból látom, hogy voltak üres telkek és házak, viszont egy-egy házra több testvércsalád is összeszorult, átlagban becslöm ezeknek a községeknek népességét 40 családra. 16 községből azonban nem következtethetek 100 község átlagára. Talán 20, talán 30 volt az átlag. Ki tudná megmondani? Ha már most Ormányságnak kb. 80.000 kat. hold földjét elosztom a kb. 100 községgel, azt is tudom, hogy egy-egy családra esett átlag — mondjuk — 30 hold. Ez pedig azt jelentette, hogy ennek a földnek aránylag jól gondozott területnek kellett lennie, megfelelő mezőgazdálkodással s a török idők alatt történt népkipusztulással párhuzamosan kellett ennek a vidéknek elvadult mocsár- és erdőterületté változnia, hiszen népe se volt többé hozzá, hogy pl. a Dráva messze-kalandozó árja elé töltést húzzon, vagy csak a régi töltéseket is karban tartsa.

Az a néhány adat, amit az 1542 után való évtizedekből kiirhattam, szinte süvölti már a készülő tragédia előszelét.

Mi maradt ebből az átlag 30—40 családból 1696-ra, tíz évvel a török kiűzése után, ennek az évnek olyan alaposan fölvetett tized-lajstromában, mely a családok nevét, a bevetett szántók területét s az igásállatok számát is közli? Sajnos, ebben az adó-lajstromban sincs meg valamennyi ormánysági falu neve, de így is szörnyű kép, amely élénk táru. A faluknak több mint fele eltűnt a föld színéről, csak Basky és Kisfalu nevével találkozunk még néhány évtizedig a végleg letűntekből úgy, hogy Basky népe tulajdonképen csak helyet változtatott s lett Piskóvá, Kisfalunak pedig egy telkes gazdájáról olvasunk mindössze. A megmaradt falukban is alig néhány család. — Közlöm a táblázatot. Az adatok megértéséhez csak annyit, hogy 1 köből 125 liter, tehát 1 köből szántó: 125 liter maggal beszórt terület, kb. 1000—1200 □-öl.

Sor- szám	Falu neve	Hány adó- fizető lakó ?	Hány köbűi szántó bevetett terület?	Hány kapás szőlő?	Hány ígás?
1.	Adorjás	5	1	—	1
2.	Basky	7	?	?	—
3.	Besence	3	14	2	2
4.	Bogdása	3	+ Nemes és Babud cs. 8.5	—	2
5.	Cún	4	—	2	—
6.	Diósvizsló	11	23.5	36	6
7.	Drávacsepely	4	15	4	4
8.	Drávacsehi	2	7	4	4
9.	Drávaiványi	5	12	—	2
10.	Drávapalkonya	8	4	9	—
11.	Dráwapiski	3	10	3	3
12.	Drávaszabolcs	5	21.5	10	7
13.	Drávaszerdahely	5	19.5	7	5
14.	Hirics	7	12	—	4
15.	Kákics	5	34	—	7
16.	Kémes	7	28.5	3	6
17.	Kisesány	10	45	—	12
18.	Kisszentmárton	3	15	4	6
19.	Kovácsbida	3	22.5	8	7
20.	Kórós	7	22	11	3
21.	Lúzsok	5	10.5	1	4
22.	Magyarmecske	8	50	12	15
23.	Mónosokor	3	2	—	1
24.	Rádfalva	7	8	7	—
25.	Rónádfa	4	29	8	7
26.	Sámód	3	10	—	4
27.	Sellye	8	22	—	7
28.	Szaporca	4	47.5	4	9
29.	Tésenfa	5	20	6	3
30.	Vajszló	3	5	2	1
31.	Zaláta	4	13.5	—	3
Összesen:		163	532.5	143	135

Mit mondanak ezek a számok? Ha a 163 családot elosztom a 31 faluval, egy-egy falura átlag már csak 5.2 család esik, $\frac{1}{3}$ része az 1542. évi lakosságnak. De több mint fele a faluknak végleg eltűnt 1696-ban tehát, ha az ebben a lajstromban nem szereplő 14 községet is átlag 5 családnak veszem, már csak 233 család él Ormányság területén. Hogy számításumunk helyes, látom az 1728, 1741. és 1752. évi conscriptio domestica-kból. Maradt tehát a török kiűzése után ezen a területen a török megszállás előtt való népességnek $\frac{1}{17}$ része. Ha az 1542-ből való 16 község 40 család-átlagát nem is vihetem át

mind a 100-ra — bár Baranya a középkorban Magyarország egyik legsűrűbben lakott területe volt, Baksay a XV. sz. végén 15.000-re beesüli egész Baranya portáinak számát — ha felére ütöm le ezt a számot, mondjuk összesen 2000 családra, akkor is minden 8 lélekből 1 maradt csak ugyanazon a területen. Szóval: sivatag a régi virágzó élet helyén. Vadvizek, erdők. Szántott terület alig. Van falu, ahol egyetlen igásjószág sincs. Semmiből kellett új életet teremteni.

Honnan ez az iszonyú pusztulás? Török gyilkolta le a népet? Rabul vitte? Ez is megvolt. Mikor egy-egy falu lángokban állt, martalócok raboltak, fosztogattak, sok vér elhullott különösen hadjáratok idején. Vagyon- és életbiztonság nem volt. Hány ormánysági szűz hervadhatott el Törökország háremeiben! Hány gyöngye gyermeket téptek ki anyja öléből s nevelték katonává sajáx hazája ellen! De mindennél borzalmasabbnak sejttem azt a pusztítást, amit ezen a tökéletesen elvadult területen, minden egészségügyi intézkedés hiányában, a különböző járványok vihettek végbe. Hölbling főlemlíti könyvében (*Baranya vármegyének orvosi hely irata 1845.*), Pécs városának az 1700-as évek legelejéről származó egy felségfolyamodványát, melyben keserűen panaszolja, hogy a pestis a török uralom alatt minden nyolcadik esztendőben megjött Pécsre s Baranyára. Egy kákicsi hagyomány szól róla, hogy Gilice egykor hiteles följegyzések szerint 36 telkes lakosságából egy ilyen pusztító járvány után mindössze 3 család maradt. Az is elmenekült. — S a táplálkozás borzalmas hiányai... Pl. Sellye egész állatállományát elhajtatta az itt székelő tatár úr. Lángokban állt utána a falu. (Jávor: Sellye története — kézirat.) Mi eleség maradt utána? S mi pusztítást végzett a legyöngült szerencsétlenek között egy-egy vérhas- vagy tífuszjárvány? Hiszen még az 1840-es évek egyházi anyakönyveiből is borzadva látjuk, hogy egy-egy ilyen járvány elvitte a falunak hatodát. Hát a malária? A halál ott ült mindig mindenkinek a homlokán. Állandó rettegés volt az élet. Seholy földön mentő kéz. Szinte rogyott ez a nép az egyetlen Irgalom lábaihoz. S ki tudja, ha a prédikátorok egyszerű serege bele nem kiált három hangot ezekbe a pusztaságokba: *bűnbánat, megtérés, kegyelem*, — nem végkép letörlődött volna-e ez a nép a föld színéről? Megtanította ezt a népet befelé nézni. S ez a befelé forduló élet lett igazi élete. Ez tette a nagy életcsata hősiessé végigharcolójává. Nádasok, rengetegek bujdosásában is egygyé forrott néppé. Egy lélekké. Ennek a korszaknak jeremiádjain tanult meg szívéből énekelni. S ez a hatalmas, zúgó ének és zsoltárszeretet volt el napjainkig ennek a népnek egyik jellemvonása. Soha senki se vájja ki többé az ismeretlenség mélységeiből, hadd ragyogtatom meg a XVI. sz.-ból

való ilyen jeremiad néhány versszakát egy elnyűtt, fakó könyv lapjairól. A könyv a kákicsi Petkó-család kezei között maradt meg. Hányszor végigsírhatták, mennyi könny elhullott, míg a sok sötét árnyék körülvette őket s a maguk életét érezték meg benne.

Emlékezzél, mi történek, Uram! mi rajtunk,
És tekintsd meg, melly nagy szidalomban mi vagyunk,
Mert bűnünkért, Uram! tőled ostoroztatunk,
Azért szükség éjjel s nappal hozzád kiáltunk.

Örökségünk, édes hazánk másra fordúla,
Mi házunk és jószágunk idegenre szállá:
Igyunk juta, jaj minékünk! nagy árvaságra,
Mert Istennek nem akaránk térni útára.

Árvaságra, nagy ínségre miként maradánk;
Mert nincs nekünk földön hazánk, sem pedig Atyánk,
Igye-fogyott özvegységre marada Anyánk,
Mert bűnünkért megharagudt mennyei Atyánk.

Arra jutánk, hogy még vizet is pénzen vészünk,
És a mi erdők fájában nagy áron vészünk:
Egyéb féle szükségét is mindent szenvedünk,
Mert egymásra semmi gondot mi nem viselünk.

Tereli alatt a rabságban nyakunk leszegek,
Semminemű nyugodalom nem engedtetek:
Mert semmi kegyesség köztünk nem találtaték,
Azért hitlen népnek szíve rajtunk nem esek.

Im csak markunkban viseljük a mi lelkünket,
Nagy keserűséggel esszük mi kenyerünket:
Félelem és rettegés megemésztett minket,
Fegyver előtt kietlenben mentjük fejünket.

Éhség miatt a mi testünk már elepedett,
Mint égő kemence bőrünk megrepedezett:
A mi szívünk bánat miatt megkeseredett,
Lelkünk bűnünk miatt csaknem kétségbe esett.

A mi asszony népeink meggyaláztatának,
Nagy-sok Szüzek Pogányoktól megrontatának,
Mert nem engedtünk Isten Parancsolatjának,
Mellvért Isten el-kiada a Pogányoknak.

Fejedelmek mi közülünk mind kifogyának,
 És a tanácsadó Vének mind elhullanak,
 A köz-népek egymás között visszat vonának;
 Jele, hogy majd vége leszen mi országunknak.

Mire, Uram! mind örökké hogy elhagysz minket,
 Ily nagy sok keserőséggel látod igyünket?
 Kérünk téged, térítsd hozzád a mi szívünket,
 Mert nem nyerjük nálad nélkül idvességünket.

Maguk-faragta talpas-ház, sövény-fal, nádtető, mestergerenda, Isten egyszerű hajléka, ahol szorong az egy-két megmaradt család, — ha az sincs, nád- és berek-körülfogta sziget, ahol szorong öt-hat falu népe, Isten még egyszerűbb hajléka: — ez volt közös áhítatuk s mély bűnbánatuk színtere.

Van ennek a korszaknak egy Baranyához fűződő nagyértékű s a nemzeti-irodalomtörténet lapjain is súlyt jelentő emléke: a *Hercegszöllősi Kánonok*, a baranyai reformátusság életének tételekbe foglalt első nagy szabályozója 1576-ból. Ki szekéren, ki lóháton, ki gyalog legalább 80 kilométeres körzetből gyülekeztek Baranya papjai — Szerémség nagy része is akkor még Baranyához tartozott — hogy a nagy ügyről tanácskozzanak. Ormányságból Besence és Zsen falu papjai voltak jelen. Nem lehet articulussait megindultság nélkül olvasni: ... „Azt akarjok, hogy minden tanító (t. i. pap) ne csak prédikáljon, hanem az gyermekeket is az körösztýénségnek fundamentumára... tanítsa.” Tehát nemcsak templomot: — iskolát is tartott ez a nép már 400 évvel ezelőtt. Ha elgondolom, hogy Angliának még városai is, még a 18. sz. végén, tehát 200 évvel később is, tele voltak züllött, iskolázatlan tömegekkel, büszke vagyok népemnek erre a múltjára. Külön szabályozza az *Scola Mesterek* életét: „...,híven eljárjanak mind az iffiaknak és gyermekeknek tanításában, mind penig az templomhoz való ceremóniáknak kiszolgáltatásában.” Úrvaesorához gyűlölködőket nem eresztettek. Az úrvacsorával nem élők először meginttettek, azután a keresztýének közül kitiltattak. Még a lakodalmi *szorzó* (ma is ez az ormánysági neve) munkáját is szabályozták: — „Az mennyegző *szorzok* is penig jól meglássák, kiket szereznek össze.” — Rend volt, fegyelem volt, élet volt s ez az Isten útjait kereső és járó lélek mentette meg a maradékot.

Hogy mennyire mit sem jelentett ez a majdnem kipsztult nép a maga ősi földjén, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az 1714. évi összeírásból már a következő földesurak tűnnek elő: az ősi birtokosok között csak a pécsi kapta lan szerepel, néhány falu volt még ki nem osztott fiskálítás,

egy falura, Okorágra, „Martini Gothard jelentette be *igényét*, öt falu Breuner-birtok volt, a többi, több mint fele Ormányság, Caprara-birtok. A Török Bálintok, Mekcsey Istvánok, néh. Istvánffy professzor ősei, az Istvánffyak s Ormányság többi egykori uraiból, egyenes vagy oldalági leszármazottaikból véletlenül sincs egyetlen magyar név. De nincs a kisebb birtokosokból sem: a Sértőkéből, a Királyokból, a Vasokból: jobbagy-sorba kerültek. Teljes tiszteletünkkel a nemzet történelmébe ősi jogon bekapcsolódó, nem egy tagjában a nemzet örök hálájára méltó főúri családaink iránt — elgondolkozhatunk: kicsoda, milyen szándékkal, kiknek osztogatta az ősi nemzeti vagyont.

Hogy milyen nyomorult és szomorú korszak volt ez, mennyire nem történt semmi ennek a népnek fölemelésére, mennyire *anyag* volt csupán, amiből lézengő globetrotterek kifacsarták a maguk citromlevét, fényesen igazolja az 1728. évi *Conscriptio domestica*. (Baranya vármegye levéltára.) Hogy a családszám. kitűnjék, annyit módosítottam csak rajta, hogy a külön rovatba írt, de a telkessel együtt élő testvérek család-jait is a telkesekhez írtam. Alig néhányról van szó. Az adatok megértéséhez annyit, hogy a bort akóban számították. Egy akó 1=: 56 liter. A gabonát pozsonyi mérőben. Egy köből = 125 liter = 2 mérő. Egy mérő tehát kb. 62 liter.

FALU

Adorján	9	1	3	12	9	—	4	6	—	26	20	4	2	—	6	17	41	—	6	20	—		
Besence	13	1	—	10	15	—	2	—	9	18	5	30	3	—	17	2	53	—	3	3	1		
Borád	12	1	—	8	9	—	4	—	4	21	1	11	9	—	15	6	54	11	5	17	1		
Bogdása	14	—	3	15	17	—	5	3	10	34	12	11	17	—	2	10	66	—	4	2	—		
Csün	14	—	—	6	10	—	1	4	5	20	3	4	—	—	2	5	38	—	2	1	—		
Dióviszló	26	1	1	21	16	—	4	4	2	25	2	4	—	—	3	112	30	—	2	1	—		
Drávagepely	13	—	—	12	23	—	10	2	18	58	5	55	—	—	29	17	108	—	10	84	—		
Drávagepely	17	2	—	7	8	—	2	2	10	18	—	9	—	—	12	30	30	—	3	59	—		
Drávapalkonya	15	—	—	12	9	—	1	4	6	22	—	—	1	—	—	53	—	—	1	25	—		
Drávapiski	13	—	—	19	10	—	6	10	12	23	—	26	—	—	19	11	69	—	7	86	1		
Drávaszabolcs	13	—	—	19	15	—	6	7	—	23	—	19	—	—	25	—	80	—	5	23	—		
Drávaszabolcs	24	—	—	*30	20	—	1	—	19	31	6	10	3	2	19	3	15	—	8	4	—		
Hernádfa	5	—	—	2	2	—	—	—	9	6	—	5	1	—	2	6	26	—	—	—	—		
Hidvég	7	—	—	4	4	—	—	1	8	11	—	4	9	—	7	21	62	—	—	22	—		
Hirtics	13	—	—	13	15	—	6	—	1	35	—	6	1	—	3	9	60	—	—	—	—		
Kákics	9	1	—	12	10	—	1	2	1	28	4	4	18	—	3	9	60	—	—	—	—		
Kemse	9	—	—	6	7	—	—	—	5	16	11	4	4	—	13	13	45	—	29	—	—		
Kémes	20	—	—	6	22	—	2	3	3	16	9	4	4	—	12	24	55	—	—	40	—		
Kiscsány	16	—	1	18	16	—	6	5	16	27	7	26	21	—	1	8	63	—	6	—	—		
Kisfalud	1	7	—	—	—	—	—	—	1	9	1	12	—	—	1	2	6	—	—	3	—		
Kisszentmárton	18	1	—	4	7	—	—	1	2	1	2	16	—	—	1	30	62	—	1	—	—		
Kovácsbida	18	1	—	18	8	—	—	2	3	34	—	12	—	—	1	6	30	—	7	—	—		
Kőrös	18	3	—	19	11	—	—	—	8	36	9	24	2	—	18	30	69	—	—	52	—		
Összesen:	309	11	15	292	263	2	55	76	191	15	542	111	317	82	31	186	205	1219	11	122	458	9	2

Telkes
Zsellér
Özvegy
Ökör
Tehén
3 éves marha
2 éves marha
1 éves marha
Ló
Csikó
Disznó
Disznó 1 éven alul
Búza
Rozs
Árpa
Zab
Hajdina
Kukorica
Köles
Méhkas
Bor
Malom vízi
Malom száraz

FALU

	Telkes	Zseléz	Ózveg	Ókér	Telhen	3 éves marha	2 éves marha	1 éves marha	Ló	Csikó	Disznó	Disznó 1 éven alul	Buza	Rozs	Árpa	Zab	Hajdina	Kukorica	Köles	Méhkas	Bor	Malom vízi	Malom száraz
Lúzsok	11	—	—	14	10	—	4	2	4	2	7	7	—	—	—	—	19	19	—	7	—	—	—
Magyarmeske	29	2	—	24	23	—	5	5	23	—	38	11	24	5	8	4	14	141	—	—	18	1	—
Marócsa	8	1	—	10	12	—	3	2	8	—	46	7	23	10	4	14	15	66	—	2	12	1	—
Márfa	11	—	—	6	7	—	2	3	5	—	16	2	2	2	4	4	2	39	—	2	11	1	—
Mónosokor	4	—	—	1	4	—	—	—	7	—	5	2	—	—	—	—	15	—	—	—	—	1	—
Ószró	14	—	—	14	14	—	9	8	13	1	38	4	8	14	—	5	9	57	—	—	—	—	—
Páprád	5	1	—	2	4	—	1	—	3	2	5	—	—	—	—	2	6	11	—	—	—	—	—
Piskó	14	—	—	12	15	—	5	5	8	—	56	1	—	—	—	—	—	108	—	—	—	—	—
Rád	23	2	—	14	20	—	2	4	4	—	27	7	—	3	1	5	—	102	—	1	3	1	—
Rónádfa	15	—	—	12	9	—	—	2	20	—	23	4	28	—	15	1	2	57	—	10	10	—	1
Sámod	10	2	—	1	6	—	1	2	9	—	16	4	—	—	—	3	16	64	—	1	—	2	—
Sósvertike	5	1	—	4	6	—	—	4	4	1	10	1	2	—	—	3	9	33	—	2	—	—	—
Szaporeca	7	—	—	5	8	—	—	7	2	—	9	—	—	—	—	—	3	28	—	3	5	1	—
Tesenfa	13	—	—	8	15	—	—	12	11	—	16	2	—	—	—	4	3	45	—	1	17	—	—
Újmindszent	7	1	—	1	10	—	—	1	3	—	16	—	56	—	4	—	26	—	—	1	—	—	—
Vajszlo	24	—	—	2	19	—	2	6	25	—	37	8	9	16	—	11	36	123	—	2	2	—	—
Vejti	5	—	—	1	7	—	—	4	3	—	18	6	5	—	—	2	10	33	—	3	—	—	—
Zaláta	20	1	—	25	18	—	4	4	8	1	45	14	27	—	—	9	27	93	—	17	—	—	—
II. lap összege:	225	11	—	8	194	3	35	72	160	7	447	74	184	50	32	64	171	1110	—	52	90	12	2
I. lap összege:	309	11	—	15	292	2	55	76	191	15	542	111	317	82	31	186	205	1219	11	122	458	9	2
Együtt:	534	22	—	23	486	5	90	148	351	22	989	185	501	132	63	250	376	2329	11	174	548	21	4

Mit mondanak ezek a számok! Az akkor még álló Kasfaluval együtt összesen 41, az uradalmi conscriptiókban megtalált községben élt 579 család. Ez megfelel átlag falunként 14 családnak. Ha az összeírásokból hiányzó 5 községet átlag szintén 14 családdal hozzávesszük, van tehát Ormányságban az 1696. évi 233 család helyén 1728-ban 649 család s falunként az 1696. évi 5.2 családátlag helyén 14 családátlag.

Mi következik ebből? A török kiűzése után — a *rác-futás* nyomorúságait leszámítva — megindult az élet aránylag nyugodt üteme. A népszaporodás kielégítő. Az 1742-ben összeírt családneveket összehasonlítva az 1696. évi összeírás családneveivel, talán némi csekély beköltözés is történt.

Esett 1 családra átlag 2 szarvasmarha (ebből fele tinónak, ökörnek számít), 0.64 ló, 2 disznó, 0.86 mérő búza (=41.28 kg), nem egész % mérő rozs (=kb. 11 kg), egykilenced mérő árpa (5.3 kg), nem egész H mérő zab (= kb. 22 kg), 0.65 mérő hajdina (= 31.2 kg), 4 mérő kukorica (~ 192 kg) s elhanyagolható mennyiségű köles, majdnem 1 akó bor s K kas méh. Sorrendbe állítva esett egy-egy családra átlagban:

192.—	kg-	kukorica
41.28	„	búza
31.2	„	hajdina
22.—	„	zab
11.—	„	rozs
5.3	„	árpa
1	akó	bor
½		kas méh

Miből élt ez a nép, ha csak ez volt a termés! Abból, amit a mi — immár elaludt — véneink emlékezete is továbbadott: — „*Hordószám sziváretottunk fön a halat, kenyér helött is vöttök le a halat a füstürű. Messzirán érzött a falu halszaga.*” Ha csak abból éltek volna, amit ez a conscriptio fölsorol, az egyenlő lett volna az éhenhalással. Fejős tehén pl. nem esett átlagban 1 darab egy-egy családra. Az évi tejszükséglet már nincs meg. Kukorica, búza, rozs együttevve 2 hónapi lisztszükségletét ha megadja egy családnak. Hol a vetőmag? Zab, árpa, mai fogalmak szerint a baromfi szükségletét sem adja meg. S a faluk jórésében egyáltalán nincs őszi s kora tavaszi vetés, csak kukorica s a még későbbi hajdina. Mit mutat ez? Azt, amit a 100 évvel később, 1828-ból való *Conscriptio regnicolaris* (Baranya vármegye levéltára) még mindig így ír le pl. Kákicsról, de szinte valamennyi ormánysági faluról ugyanezt a helyzetképet adja: „A földnek alig egyharmada vethető el őszi vel és ritkán tavaszival ... AZ Tstvándiból és Szentmihályfáról lefutó Gyöngyös,

a Szigetből folyó Almás az Ókorral egyesülve, a Szentlőrincről jövő Bodócs mind a Drávába ömlik, a partok alacsonyága miatt az egész területet elárasztja s ezek a hóolvadások idején a Dráva vizétől is megduzzasztva kilépnek medreikből s nemcsak az említett egyharmadrészt, de a magasabb helyeket is fenyegetik s ilyenkor a lakosoknak se gabonájuk, se takarmányuk elég s barmaikat más vidékre kénytelenek hajtani.” (A latin eredetiből.) Ha 1828-ban ez volt a helyzetkép, még fokozottabb mértékben ugyanez lehetett 1728-ban.

Tehát szántható terület alig-alig. Óriási mocsárterületek s mocsári erdők, vadak, halak, csíkok, vadmadarak töméntelensége, vadmadártojás százezrei, vadfogás ezer fortélyja, magasra fejlett halászság, pákászság, madarászság, gomba, vadméh, vadgyümölcs, íme: a rideg számok bizonyosága arról, amiről könyvem szólt már.

Mint látjuk, a táj jellege s a vele kapcsolatos életmód tehát további 100 évre, sőt több mint 100 évre ugyanannak tekinthető. A török idők elvadulását tájban és életmódban legalább másik 150 évig nyögte még ez a vidék.

Ebből az időből valók legrégebbi községi pecsétjeink is — 1726-ból Kákics pecsétje pl. a következő: a körkoszorún: Sigillum Kákicsense 1726, alatta keresztberakott 2—2 búzalkalász. A koszorú között fent ovális rajz, benne 2, csőrét összeértető galamb, az ovális rajz alatt megfordított irányban egy szárnyát kitérő, nagyobb repülő galamb. Hogy ezek a pecsétek a községi élet komolyabb megszervezését jelentették-e, nem kaptam rá feleletet, de valószínű.

Ugyanez a néhány évtized volt a török idők után az első templomépítő korszak. Milyenek lehettek ezek a templomok! Pontos feleletet ad rá egy 1783-ban kelt latinnyelvű bizottsági jegyzőkönyv, mely Kákics és Marócsa 1782-ben kelt templomépítési instantiáját tárgyalta le. (Baranya vármegye levéltára.) Ez a jegyzőkönyv leírja többek között, hogy az 1724-ben épült fa-oratorium paraszti kézzel (*rustica manu*) készült. Tehát iparos kéz nélkül. Mind a négy sarka elkorhadt már. Tehát falpakon épült Oldala polyvás sárral berakott sövényfal „*akként, mint a faluban bármely más ház*”. Mester gerendáján ez a fölírás: Fabricatum 1724. Teteje nád. Hossza 5 öl és 5 láb (kb. 10.5 m), szélessége 3 öl (nem egész 6 m), magassága 1 öl és 3 láb (2.5 m). Az 1728. évi *conscriptio domestica* adatai szerint építette 9 kákicsi s 8 marócsai telkes család s 2 zsellércsalád. Ha megnézed Ormányság akármelyik mai talpas-házát, magad előtt látod ezeket a kis templomokat. Papjuk többnyire *oskola-mestőr* is egy személyben. — Tehát az élet legkezdetlegesebb formái között, nyomorúság mélyére lökve alig néhány család már újra templomot, iskolát tart fenn.

Az 1742-ből való conscriptio domesticában nem szerepel többé Kisfalu, de így is már 43 falut sikerült a mai 45-ből összeírnom. Csak az összefoglaló adatokat írom ide. Élt a 43 községben 489 család. Esik tehát egy-egy falura átlag 11.4 család. Ha a hiányzó 2 községet ugyanilyen átlagúnak vesszük, élt 1742-ben Ormányság területén 512 család. Tehát 1728 óta lefogyott a családok száma 649-ről 512-re, az átlag 14-ről 11.4-re. Mi történt itt? Három eset lehetséges. Vagy a conscriptio fogyatékosága, tehát az adatok hibás volta. Vagy a nyomorúság súlya alatt sokan elköltöztek erről a vidékről. Vagy pusztító járványok söpörték el a lakosságot. Hogy melyik a három közül, vagy mind a három együtt-e, nem tudom megállapítani. Jószágállománya s gabona és egyéb termése következő volt: 813 szarvasmarha, 283 ló, 1101 disznó, 1180 mérő búza, 187 mérő rozs, 20 mérő árpa, 442 mérő zab, 20 mérő hajdina, 2599 mérő kukorica, 73 méhkas, 389 akó bor, 91 pint pálinka. Volt 6 malma. Iparost mindössze hatot jegyzett föl a conscriptio a 43 faluban. Esett tehát átlag egy-egy családra 1.7 szarvasmarha, 0.58 ló, 2.2 disznó, 2.4 mérő búza (116 kg), 0.38 mérő rozs (18 kg), elhanyagolható mennyiségű árpa, majdnem 1 mérő zab (kb 46 kg), elhanyagolható mennyiségű hajdina, 5.3 mérő kukorica (255 kg), egyheted kas, háromnegyed akó bor, egyötöd pint pálinka. Sorrendbe állítva esett egy-egy családra:

	1728-ban:		1742-ben:	
szarvasmarha	2	darab	1.7	darab
ló	0.64	„	0.58	„
disznó	2	„	2.2	„
kukorica	192	kg	255	kg
búza	41.28	„	116	„
hajdina	31.2	„	—	„
zab	22.—	„	46	„
rozs	11.—	„	18	„
árpa	5.3	„	—	„
bor	1	akó	$\frac{3}{4}$	akó
méhkas	$\frac{1}{4}$	kas	$\frac{1}{7}$	kas

Amint látjuk, a gazdasági helyzetkép nem sokat változott. Gabonatermése valamivel nagyobb 1742-nek, mint 1728-nak, de ebből semmit sem következtethetünk, hiszen lehetett szerencsésebb esztendő eredménye is. Kukorica-, búza- és rozstermése még mindig évi lisztszükségletének egy negyedét ha megadta. Jószágállománya viszont csökkent. Nem változtak hát a megélhetés alapjai: még mindig erdő és láp vadja, hala, madara, *fúmonya*, vadméze, gombája, gyümölcse főtápláléka s megszerzése fő életfoglalkozása. Van egy föltűnő adat: kéz-

műves mindössze 6 a 43 községben. Mit jelentett ez? Azt, ami volt 60—70 éve is még az élete, de még fokozottabb mértékbeli lehetett akkor: bocskorától háza utolsó csücskéig mindent maga volt kénytelen előállítani s ez a világtól elzárt mindenre rákényszerülés kiváló kezű kézművesekké, sőt itt-ott művészekké fejlesztette őket. A conscriptiok kenderföldeket nem tartanak még számon, de kétségtelenül megvoltak, mint az ősi dülő-nevek is igazolják. Meg vagyok róla győződve, hogy az *ormánysági-szöttes* magasra fejlődése ebbe a világtól elzárt kénytelenségbe bocsátja gyökerét. Vályi: *Magyarország leírása* (1799) című művében egész sereg ormánysági falunál föl- említi, hogy lakói kiváló ácsok, bognárok, fakó-szekereikkel el a bácskai, Csongrád-, Pest-vármegyei vásárokig kereskednek s ez egyik jövedelmi forrásuk. Természetes. Gabona alig-alig. Ott a rengeteg erdő. A fa karokat és értelmet kíván, a szükség adja a karokat is, értelmet is s megszületnek a csongrádi vásárok Baranyából futó fakó-szekerei. De amint láttuk — sa rideg számok igazolják újra könyvem tartalmát — rengeteg eszközük készült kéregből is, *szűkötől szapun át mércéig*. S nem csak házuk, de annak belső berendezése is az utolsó asztallábig, *kalányosig* mind a maguk keze műve. Ez volt 70 évvel ezelőtt. Mennyivel inkább akkor, mikor gondolatuk is alig röpülhetett el addig, hogy ilyen munkát képzett iparosra bízhattak volna. Az élet határainak nagy összeszűkülését jelentette mindez, de ugyanakkor a képességek olyan ki virágzását sok területen, hogy csak tisztelettel nézhetünk vissza a talpaszente gyházak *oskolázott* népére.

Itt közlöm az 1741. évi conscriptio domesticából összeszedett ősi ormánysági nevekből is azokat, amik nem tulajdon-ságot, foglalkozást vagy származást fejeznek ki. Sika, Ledő, Bábud, Szatyor, Púnak, Bana, Magdó, Compó, Kun, Bazsó, Szata, Kamu, Bebők, Pósa, Kudar, Petkó, Csöre, Csulak, Csörsz, Hőgye, Dakos, Garsa, Törzs, Bancsó, Boda, Józsa, Búte, TMksa, .Taksa, Gyanó, Győr, Dömös, Bogda, Csöme, Csoport, Barahó, Györkő, Dudók, Csecs, Bene, Kengyel, Kata, Balvos, Bonnyár, Kece, Vida, Györegy, Gajdon. S néhány olyan név még élőbből, az 1696. évi dicalis adólajstromból, ami ebben a conscriptioban vagy nincs meg, vagy más alakban: Beink, Denkó, Belek, Jancsó, Gyarli, Dány, Csopecs, Gyurad, Hadar, Söre, Vacsa, Borbás, Kontsos.

S most lássunk még egy conscriptio domesticát ebből a vajúdo korszakból, az 1752. évit.

FALU

FALU	Házszám	Telkes + házas testv.	Zsellér	Özvegy	Ökör	Tehén	3 éves marha	2 éves marha	1 éves marha	Ló	Csikó	Disznó	Disznó 1 évesig	Búza és rozs	Árpa, zab, kukorica	Méhkas	Bor	Pálinka (pint)	Malom	Kézműves
Adorjás	14	6	7	—	6	12	1	10	—	3	—	14	17	29	48	—	—	—	1	—
Besence	16	7	2	4	6	10	1	2	—	10	—	8	12	35	71	—	3	2	—	—
Bogdása	28	14	4	8	10	13	—	1	—	9	—	26	25	73	67	—	—	—	—	—
Cinderibogád	7	2	4	—	2	5	—	3	—	—	—	4	4	24	21	—	—	—	—	—
Cún	14	5	1	—	2	7	—	2	—	5	—	15	4	18	21	—	3 ^{1/2}	—	—	—
Diósvizsló	35	16	7	6	4	17	—	1	—	10	2	16	17	104	92	—	—	—	—	—
Drávaesehely	25	14	3	5	14	17	—	6	—	10	—	22	12	100	69	—	1	—	—	1
Drávaseőhi	18	7	2	6	6	9	—	1	—	6	2	20	6	36	47	—	4	—	—	—
Drávaiványi	16	5	2	5	5	8	—	3	—	8	—	9	9	26	35	—	—	—	—	—
Drávapalkonya	26	11	6	9	5	9	—	3	—	6	—	3	3	33	12	—	—	—	—	—
Drávapalkonyai	14	7	1	3	4	10	—	8	—	—	—	9	10	37	24	—	1	—	—	—
Drávazabolcs	18	8	1	6	8	14	—	6	—	12	—	6	2	86	73	—	—	—	—	—
Hídvég	26	15	5	6	13	11	—	4	—	—	—	10	5	12	31	—	—	—	—	—
Hirtics	19	8	3	6	6	9	—	2	—	4	—	13	19	18	7	—	—	—	—	—
Kákics	23	8	3	7	4	11	—	1	—	7	—	13	5	18	59	—	—	—	—	—
Kémese	14	7	2	1	8	10	—	4	—	—	—	5	4	59	14	—	—	—	—	—
Kémese	12	4	2	5	4	2	—	—	—	6	—	14	19	18	14	—	—	—	—	—
Kémese	34	13	9	7	12	23	—	4	—	10	—	26	4	64	103	—	—	—	—	—
Kiscesány	16	9	2	2	9	9	—	3	—	8	—	12	12	64	14	—	—	—	—	—
Kisszentmárton	13	4	3	4	3	5	—	—	—	2	—	3	—	2	7	—	—	—	—	—
Kovácshegy	19	7	4	5	5	7	—	—	—	6	—	3	5	26	17	—	—	—	—	—
Kőrös	22	9	7	4	7	14	—	1	—	4	—	10	9	47	65	—	—	—	—	—

I. lap összege: 429 184 80 105 161 232 4 65 — 140 4 261 212 932 933 12 250:5 105 6 2

FALU

Házszám	Telkes + házass. testv.	Zsellér	Üzveggy	Ökör	Tehen	3 éves marha	2 éves marha	1 éves marha	Ló	Csilkó	Disznó	Disznó 1 évesig	Búza és rozs	Arpa, zab, kukorica	Méhkas	Bor	Pálinka (pint)	Malom	Kézműves
Lúzsok	14	8	2	6	8	—	1	—	7	—	4	12	27	25	—	—	—	—	1
Magyarmecske	25	12	6	11	17	—	4	—	16	—	12	9	69	82	—	—	—	1	—
Marócsa	11	3	3	6	9	—	3	—	6	—	10	12	27	40	2	—	—	—	1
Márfa	12	5	4	4	7	—	4	—	4	—	5	10	32	31	1	—	5	—	—
Mónosokor	9	6	—	—	5	2	2	—	4	—	9	2	7	37	—	—	—	2	—
Nagycsány	10	4	2	4	5	—	3	—	4	—	13	—	42	34	—	—	—	—	—
Oszró	17	8	4	7	8	—	4	—	9	—	14	10	18	38	—	—	—	—	—
Paprád	13	2	4	4	4	—	2	2	—	—	7	6	13	30	—	—	—	—	—
Piskó	27	8	4	7	8	—	—	—	7	—	5	4	19	28	—	—	—	—	—
Rádfalva	30	8	10	10	20	—	8	—	6	—	19	7	36	50	—	25	—	—	—
Rónadfa	17	10	3	6	8	—	2	—	12	—	6	9	24	49	—	—	13	—	—
Sámod	17	7	4	4	9	—	5	—	6	—	10	6	22	56	—	3	2	2	—
Sósvertike	13	4	3	2	8	—	—	—	6	—	6	5	23	30	—	—	—	—	—
Szaporeca	16	5	2	7	3	—	—	—	3	—	2	2	13	7	—	—	1	—	—
Tésenfalva	17	7	3	5	11	—	—	—	4	1	2	5	28	58	—	—	—	—	—
Újmindszent	10	6	2	7	5	—	3	—	6	—	13	3	49	23	—	8	—	—	—
Vajszló	45	17	13	16	27	—	2	—	14	—	35	4	5	59	—	20	6	—	—
Vejti	13	5	3	4	4	—	—	—	5	—	7	7	9	10	—	7	2	1	2
Zaláta	31	13	7	6	13	—	1	—	7	—	11	23	50	72	—	—	—	—	—
I. l. lap összege:	347	138	81	69	118	4	45	2	136	1	197	136	513	759	3	82	28	11	5
I. l. lap összege:	429	184	80	105	161	4	65	—	140	4	261	212	932	933	12	250	105	6	2
Együtt:	776	322	161	174	279	8	110	2	276	5	458	348	1445	1692	15	332	133	17	7

Az 1752. évi összeírásban 41 községet találtam meg. Élt ebben a 41 községben összesen 657 család. Jelent ez falvanként 16 család-átlagot. Ha a hiányzó 4 falut is 16 családúnak vesszük átlagban, volt Ormányságban 1752-ben 721 család. Tehát 1696-ban 233 család s falvanként 5.2 család-átlag, 1728-ban 649 család s falvanként 14 család-átlag, 1742-ben 512 család s falvanként 11.4 családátlag, 1752-ben 721 család s falvanként 16 család-átlag. Ha lehetett is itt-ott hiány a eoiiscriptiókban s zökkenő a folyamatosságban, íme a fejlődés 56 év távolán át mégis valóságos. S most nézzük meg a gazdasági helyzet-képet is.

Esett a 657 családra 818 szarvasmarha (1.24 átlag), 281 ló (0.43 átlag), 806 disznó (1.2 átlag), 1445 mérő búza és rozs (2,2 mérő átlag = 105 kg.), 1692 mérő árpa, zab, kukorica (2.6 mérő átlag = 1.25 kg.), 15 kas méh, 332.5 akó bor (fél akó átlag), a már előbb föllépett pálinka fölugrott 133 pintre. Volt 17 malom és 7 kézműves.

Összehasonlítva az előző conscriptiókkal, íme az eredmény átlagban családonként:

	1728	1742	1752
szarvasmarha	2 db	1.7 db	1.24 db
ló	0.64 „	0.58 „	0.43 „
disznó	2. — „	2.2 „	1.2 „
búza és rozs	51.28 kg	134 kg	105 kg
árpa, zab, kukorica	219.3 „	301 „	125 „
bor	1 akó	0.75 akó	0.5 akó

Egy pillantás a számokra elmondja, hogy a nyomorúság nagyobb, mint valaha. Önkéntelenül fölsír bennünk egy gondolat: hát végzete ennek a magyar népnek, hogy *mindig koldus legyen?* Fehér László népe egy marócsai gyermekjátékban át-bocsátást kér az idegen *hidas-mestörtől*. Nem ereszti:

— A mi hidunk aranyos, kentök lova mind patkós, nagyon feltörelje.

— Hónap dére visszajövünk, száz kocsi aranyat hozzunk.

Gúnyosan süvít az idegen felelete:

— Hol vöszítök az aranyat?

Boldog asszony pallásáru!

És még iszonyúbb a megsemmisítő válasz:

— Hazudtok, mer úgy loptátok ...

Évszázadokon el nem maradó társa, kíséző tünete, végzete a koldusság. Míntha soha emberileg megalapozott élete nem lett volna. Teng. Ma van. De úgy, hogy a végzet, az utolsó, minden pillanatban ott lebeg fölötte. A holnap? Talán

akarata sincs változtatni rajta. A mindenbe belenyugvás népe. Az előre megírt végzet népe. A halál népe. Innen nagy szélsőségei is. Mély bánat, amiből ki se látszik. A pillanat mindent eltemető, szilaj jókedve. Mindent akaró, kilobogó láng. Semmit sem akaró, mindent pusztulni hagyó tétlenség. Komor és sötét bizalmatlanság élet és emberek iránt. Vagy mindenről elfeledkező, tékozló odaadása vagyonnak, vendégszeretetnek, léleknek. Sohasem volt a következetesen építők embere, lelke és élete tele tragikus törésekkel. Amit ma épített jellemben, vagyonban, országban, holnap nincs, holnapután a semmiből kezdi újra. S mindig a koldusság mélységeiből kezdi újra. A legreménytelenebb nemzet: minden alkotása összedől. Ugyanakkor mélyről fölzuhogó, nagy erők nemzete: mindig a semmiből kezd. Íme, a rideg statisztika számai is nem erről beszélnek-e? Tehát marad életmódja továbbra is ugyanaz:

Erdők, mezők, vadligetök,
De sokat jártam bennetök ...

Mint az üzőtt vad. Ezer fortély mindennapi eleségéért: vadért, halért, vadmadárért, *fúmonyért*, vadmézért. S mennyi veszély! Ott az *opár* feneketlen híg sara fenyegeti. Itt mély vizek csapnak össze fölötte. Farkas és vaddisznó mindennapi még a Dráva erdőségeiben, mocsaraiban. S erdők, mocsarak rejtelmes mélye tele a képzelet ijesztő rémeivel: *szuhárgyánokkal*, *rahókkal*, gyémántkövet fújó kígyókkal, *rosszakkal*. Csoda-e, ha ez a titokzatos babonavilág máig megmaradt emlékeivel s áhítatos hívóival? De bármennyi rémmel volt is tele, szinte menekült otthoni élete rabszolgaságából erdők, vizek szabad világába. Otthon nem ura magának se többé. Minden természetéből a kilenced földesuráé. Sohse látta földesurát. Idegen volt nyelve, vére. De éreznie kellett, hogy ősei földjén nem ő az úr. Kis házacskájáért, „örökségéért”, évi 30 napi *rabotot* szolgált földesurának. Ez sem az övé. S mennyi rabot azontúl. Parancs: — menni kell. S ugyanez a helyzetkép még vagy 100 évig. Baranya vármegye levéltára őriz két alázatos instanciát 1820-ból. Az egyiket *A Tekéntetes Nemes Vármegyéhez* nyújtja be Kákics. A másikat *Főbíró Urunknak*. A marócsaiak, hogy szabaduljanak a töméntelen víztől, átvágták éjjel a 40 éves töltest. Négy éven át Kákics rétje, legelője vízben. Nem volt hol élni a jószágnak, S keserűen panaszozzák, hogy az uraság ugyanakkor szilasi erdejüket, — „*mely mindig szabad legelőnk volt*, eltiltotta. 830 napi robotért ki kell bérelnünk szilasi erdőnket legelőnek, hasznavehetetlen rétjeinkért pedig ingyen robotolunk... Ebbe az esztendőbe csak ingyen szolgáltok a 830 napi Rabotot. mert az előtt is, amint a Tanúbizony-

ság Levelek mutatták, *Szabad Legelőnk* volt a Szilas nevezetű Erdő ...” Hány ilyen keserű panasz sírhatott bele abba a korba, amiről csak a *conscriptio domestica*-k rideg számai sejtetnek valamit.

Mária Terézia kora különben is fájdalmas sebeket hagyott az ormánysági s általában a baranyai magyarság életében, úgy mint általában az egész magyarság életében. Egyik: a nagyarányú, a magyarság létérdekeit semmibe vevő, sőt egyenesen megcsúfoló idegen-telepítés s ugyanakkor hatalmas területek elragadása a színmagyarság kezéből. Hogy mennyire volt erre a telepítésre szükség, majd világot vetnek rá az 1784. évi népszámlálás 1787-ből kelt summáriumai. Kétségtelen, hogy északi irányban ez a nép sohse tudott többé rajokat bocsátani, mintha vaskapcsokkal zárták volna be szűk területére s népfőlölegének egyetlen útja és elnyelője Szlavónia maradt S ugyanakkor, amikor az őstelepes magyar, — mint legutóbbi *conscriptiónk* is igazolja — a nyomorúság legmélyén vergődött s nem nyúlt ki egyetlen segítő kéz felé, az idegen telepesekeket készen várta minden: ház, igás, gazdasági eszköz, csak kezüket kellett kinyújtaniuk. Kétségtelen, hogy a későbbi irtózatos magyar-sorvadás tünetei a *neoquisita commissio* munkája mellett ezekbe az intézkedésekbe eresztik első gyökereiket. Iparosodásra sohasem alkalmas területre bezárni egy népet annyit jelent, hogy megtelik egyszer az a terület emberrel, mint a pohár vízzel. Ha a vizet nem tudom hova kiönteni, újat csorgatni bele, megposhad a víz. Valami nagyon hasonló történt ezzel a néppel is. S ebben a magyarirtó hadjáratban — a vallási fanatizmust is kihasználva — engedelmes eszközök voltak a *neoquisita commissio* által birtokban hagyott ősi intézmények nem egy fejedelmien dotált magyar vérű javadalmasa s a török időkben elpusztult, vagy birtoklási jogát el nem ismert magyar birtokos osztály birtokaira telepített idegen vérű, nem egyszer vérüket megtagadó főurak. Ez a magyarirtó korszak, amelynek adatai eddig napfényre aligplig kerülhettek, még történetírójára vár.

A másik fájdalmas emlék pedig Mária Terézia korából a református egyház s vele egész Ormányság könyörtelen elnyomása, ami ugyancsak egyet jelentett a magyarság visszalökésével a fejlődés útján. Íme, egy szomorú emlék 1770-ből, — a sok közül. (Baranya vm. levéltára.)

Fölségbes Koronás Királyunk.

Mivel Fölséged Istentől rendelteit a Királyságra és Császárságra azért, hogy boldog Uralkodása alatt lévő szegény Lakosoknak, és minden nyomorúságban hozzá, folyamodóknak mindenkor erős Vára és Oltalmazó ja lenne; annak okáért mi is

mostan több nyomorult Isteni tiszteletnek Helyétül megfosztott szegény Helv. Confession lévő lakosokkal alázatos Instantiánk által Fölséged kegyelmes tekén tėti előtt megjelenni bátorodtunk a végre, hogy ez előtt 1719-dik Esztendőben tsak fából építettett kicsiny Oratoriumocskánk 1761-ben az Istennek nagy ítéleti a Tűz által egész Helységünkkel edgyütt valamely véletlen dolog által a Helységben tűz támadván, porrá tétettett és megégettetett, és mindezideig is Isteni tiszteletre rendeltett házocska nélkül voltunk, de már most 230 Lölkökre szaporodván, kívánnánk ugyan fából egy kitsiny Oratoriumocskát építeni, melyben mi is a mi szokásunk szerént az Istennek tiszteletére egybegyűlhetnénk, jól tudgyuk pediglen ezt, hogy az Fölséges Királynak nyilván kiadattatott Edictuma az, hogy az Oratóriumoknak ujjobban való meg építettésének valamely Helységben való megengedése, egyedül a fölséges Királyt és Császárt illeti. Minekokáért Fölségednek kegyelmes lábaihoz alázatosan Ins tantiánk által le borulván térd hajtással aláztossan essedezünk, és reménykedünk, essék meg szánakozó szíve Fölségednek a mi Nyomorúságunkon, és könyörülvén könyörüljön, tekintse meg irgalmas szemekkel, és minemű veszedelem alatt fosztattunk meg Oratóriumunktól, azért hát ugyan fából hasonló házacska az elsőhöz hogy építhessünk, amelyben mi is mind az Istennek szolgálhassunk, mind pedig a Fölséges Austriai Háznak, boldog és szerencsés Uralkodásáért, és megmaradásáért Isten előtt esedezhessünk, Kegyelmesen parancsolni méltóztassék, a Kik vagyunk, és maradunk Fölségednek Engedelmes Iványi Lakosok Helvetica Confessiót tartó Keresztények T. N. Baranya Vármegyében.

Ugyanezt latin nyelvű kérvényben is kéri. S kérnek ugyanakkor *oskolamester* tartására is engedélyt. Kilenc évbe került, míg a tűzvész után egyáltalán beadhatták kérvényüket. S teljes 5 évbe került, míg végre 1775-ben bizottság szállt ki Iványiba a kérelem felülvizsgálására. A válasz *elutasító* lett, mert 1. Nem tudják igazolni, hogy előbbi oratóriumukat is *jogosan* építették-e. 2. Eddig se volt oskolamesterük. 3. A szomszéd Sellye oratóriumában kielégíthetik lelki szükségletüket.

Tekintsünk el a *templomtól*. Hogy a magyar *iskoláztatás* ügye milyen kezektől függött s a magyar nép önrendelkezési joga élete legszentebb területein milyen lábon állt, — nyilvánvaló.

Az élet további fejlődésére, bár gazdasági adatok nélkül, roppant érdekes fényt vet már most az 1787. évi népösszeírás. Címe: Haupt-Summarium. Über den bey der Revision pro Anno 1787. in diesen Process erhobenen Populations Stand. (Baranyavármegye levéltára.) Itt már a családok száma mellett lélekszám is van, sőt az 1—12, 13—17 éves gyermekek számát is külön feltünteti. Íme, a legfontosabb adatok:

Sor- szám	FALU	Ház- szám	Családok száma	Lélek- szám	1-12 évesek	13-17 évesek
1.	Adorjás	31	39	203	23	5
2.	Besence	32	37	239	44	7
3.	Bogdása	64	72	456	77	14
4.	Ciunderibogád	24	23	154	24	4
5.	Cún	31	37	215	29	8
6.	Diósvizlő	87	93	584	83	23
7.	Drávacsepely	45	51	345	60	6
8.	Drávacsehi	40	48	250	37	4
9.	Drávaiványi	44	59	434	64	18
10.	Dráwapalkonya	66	68	420	75	12
11.	Dráwapiski	30	34	223	30	4
12.	Drávaszaboles	45	48	282	40	11
13.	Drávaszerdahely	49	51	257	28	5
14.	Hernádfa	12	12	100	19	2
15.	Hidvég	33	46	246	33	8
16.	Hirics	57	73	372	50	9
17.	Kákics	34	44	280	44	18
18.	Kemse	24	27	192	31	8
19.	Kémes	59	67	394	50	14
20.	Kiscsány	52	71	471	56	19
21.	Kisszentmárton	34	42	220	42	4
22.	Kovácskő	44	49	254	36	11
23.	Körös	49	61	363	58	4
24.	Lúzsok	33	40	250	35	8
25.	Magyarmecske	52	75	431	69	14
26.	Maróca	21	26	156	27	4
27.	Márfa	29	34	195	28	7
28.	Mónosokor	18	21	142	26	6
29.	Nagycsány	25	30	186	25	8
30.	Osztó	40	54	322	37	8
31.	Páprád	18	24	122	18	4
32.	Piskó	59	55	361	54	20
33.	Rádfalva	69	81	443	57	19
34.	Rónádfa	32	41	255	44	17
35.	Sámod	26	42	229	43	4
36.	Sósvertike	28	40	271	43	11
37.	Szaporca	55	66	379	64	11
38.	Tésénfa	33	42	228	24	10
39.	Újmiószent	21	29	191	34	9
40.	Vajszló	107	134	765	121	24
41.	Vejtő	33	38	240	38	8
42.	Zaláta	56	74	470	77	15
Együtt:		1741	2098	12590	1897	425

(Sajnos, a Somogyhoz tartozó négy község: Sellye, Okorág, Dráva-fok, Markóc adatait Somogyvármegye levéltára nem szolgáltatta ki.)

Örvendetes szaporodást látunk: a családatlag falvanként már 50. Egyébként éppen elég megdöbbenni valónk van, ha gondosan végigolvassuk ezeket az adatokat. Az első: a 13—17 éves gyermekek — öt évfolyam — feltűnően csekély száma. Mi lehetett az oka? Csak pusztító járványokat tudok elképzelni. Egyházi anyakönyveink a későbbi évtizedekből nem egy esztendőről szólnak, amikor pl. a torokgyík a falu gyermekeinek túlnyomó százalékát elsöpörte s megesett, hogy egy-egy anya egy hét alatt három gyermekét kísérte ki a temetőbe. A halál népének voltak esztendei, amikre külön is ráírhatta: a jajgatások esztendei. — A másik megdöbbenő az, hogy az 1—12 éves gyermekek számát elosztva tizenkettővel, egy évfolyamra mindössze 158 élő gyermek esik. Ez pedig pontosan 12.55 ezreléknek felel meg, tehát gyermekei számából ítélve, ez a statisztika *sorvadó* népet tüntet föl. Mi történt itt! Tökéletesen elhagyatott nép előtt állunk? Olyan nyomorúság az élet, hogy nincs értéke? Megkezdte volna már akkor gyermekei eldobását ez a nép? Vagy mindegyik kérdésre külön is *igen* a felelet? — A harmadik, amire rádöbbenünk, az, hogy ez a nép az utolsó négy évtized alatt úgy földuzzadt, hogy egyharmadát minden nehézség nélkül már akkor telepíteni lehetett és kellett volna. Ezek a számok tökéletesen meggyőznek arról, hogy, ha kíméletlen kezek félre nem lökik — minden idegen település nélkül ez a nép egymagában is betöltötte volna Baranya mezőit. Tehát ismét a *koldusság* végzete, amibe belezuhant — A negyedik, amire rádöbbenünk, az, hogy 1787-től 1934-ig, tehát másfél századon át ez az őslakosság nemhogy fejlődött volna, de *visszasorvadt ezen a területen*. Fenti adatok némi töredéktől eltekintve *tiszta reformátusságról* szólnak. *Ez az őslakosság. A további statisztikai összehasonlításokban ennek az őslakosságnak, tehát a tiszta reformátusságnak adatait fogom csak vizsgálni, mert az őslakosságról akarok tiszta képet.* íme, tehát 1797 és 1934 összehasonlító táblázata:

Sorszám	FALU	Lélekszám 1787-ben	Lélekszám 1984-ben	Sorszám	FALU	Lélekszám 1787-ben	Lélekszám 1984-ben
1	Adorjás	203	205	24	Körös	363	342
2	Besence	239	178	25	Lúzsok	250	225
3	Bogdása	456	370	26	Magyarmecske	431	294
4	Cinderibogád	154	118	27	Markóc		162
5	Cún	215	251	28	Marócsa	156	200
6	Diósvizlő	584	512	29	Márfa	195	168
7	Drávacsepely	345	289	30	Mónosokor	142	69
8	Drávacsehi	250	225	31	Nagycsány	186	145
9	Drávafok		498	32	Okorág		257
10	Drávaiványi	434	323	33	Oszró	322	628
11	Drávapalkonya	420	365	34	Páprád	122	72
12	Dráwapiski	223	153	35	Piskó	361	290
13	Drávaszabolcs	282	302	36	Rádfalva	443	336
14	Drávaszerdahely	257	226	37	Rónádfa	255	202
15	Hernádfa	100	1. Rónádfa	38	Sámod	229	173
16	Hidvég	246	230	39	Sellye		701
17	Hirics	372	277	40	Sósvertike	271	269
18	Kákics	280	338	41	Szaporca	379	363
19	Kemse	192	112	42	Tésenfa	228	259
20	Kémes	394	243	43	Újmindszent	191	78
21	Kisecsány	471	1. Oszrónál	44	Vajszló	765	576
22	Kisszentmárton	220	214	45	Vejtő	240	264
23	Kovácskő	254	209	46	Zaláta	470	418

Egy pillantás ezekre a számoszlopokra, csak úgy süvölt a tragédia előszele, ami elsöpri majd ezt a népet.

Mielőtt a sötét felhő ránk ül, csak egy nasugaracska még. — Hogy a nagy országos és világesemények milyen nyomtalanul zúgtak el ezek fölött a kis faluk fölött, mint a levelek alá bujt katicabogár fölött egy-egy nyári vihar, mennyire nem tartoztak akkor még életéhez, ime, a napóleoni háborúk idején egy kis falucska egész elöljáróságát megmozgató probléma. (Baranya vármegye levéltára.)

Mi alólírottak ezen levelünk rendiben valljuk és bizonyítjuk, hogy helységünk közönséges Pásztorának Varga Ist vannak vagyon két borjas tehene, 8 darab s. v. (~ salva venia = bocsánat a szóért) Sörtvélesei, és bír 2 Hold Remanentialis Földeket, jó és jámbor erkölcsű pásztorunk már 33 Esztendőknél elfolyta alatt, olly tehetséggel bír, hogy az bogdásai község által Katonának állítatott Fija Varga János, az Kapitulációnak rendes Esztendeinek kiszolgálása után haza szabadulván, nem csak Attyának (kinek egyetlen egy fija) Gazdaságában, keresményéből tisztességesen élélhet, Sőt már már erőtlen állapotra jutandó öreg Attyának s anyjának, úgy árva módon sinlődő Hitvössének és 8 esztendő gyermekének táplálására nézve, Szabadulása igen nagyon szükséges. Mellyet mi

nyilván megesmervén, mindezek valóságára adónk ezen Helységünk szokott Pöcsétjével megerősített Tanú-bizonyágtévő Levelünket Kákitsón 18-ik Nov. 808. Gál Márlony Kákits Helységnek Birája, Öreg Vass Ferentz, Bálás Dávid, Mojs Miklós és Vas János Esküitek.

Hogy Varga János *sinlődő* Hitvössével mi lesz, hogy a vármegyében „elfekvő” katonaság széna járandóságát elveszi-e a, víz, vagy se (már említett 1820. évi Istantia), hogy a 67 frt. 28 garas kincstári járandósága a községnek miből kerül elő, ennyi és nem több a külön probléma. Egyébként marad árvíz, kenyértelenség, nyomorúság, tífusz, vérhas, torokgyík, vad, fűmony, vadmadár, hal, csík, talpasház, süényfal, zsoldár, biblia, komor, gondnak ütött arc, mindenbe beletörődés, kitörő kedv, bizalmatlanság, bizalma könnyelmű odadobása, nagy jajgatás, kevés öröm, szóval: mindennapi élete s vele története ugyanaz. Történetírói: temetője fejfája. Zuzmósodik, korhad az is, egy-két évtized földre dönti. Semmi több, amit ember ír.

És most jöjjenek a ballada lihegő sorai: a számoszlopok!

Forrásaim a következők:

1828 — Nagy: *Notitiae*.

1833 — Thiele: *Königreich Ungarn*. Adatai végig megegyeznek Nagy adataival, tehát valószínűleg forrásműve volt a *Notitiae*. Thiele adatait éppen azért nem közlöm.

1836 — Fényes: *Magyarország mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben*.

1845 — Hölbling: *Baranya vármegyének orvosi helyirata*. Adatait az esperességektől kapta, tehát pontosan vezetett anyakönyvekből. Tizenegy év születési, halálozási és házassági adatait adj a s a lélekszámot.

1850 — *Az abszolutizmus korabeli összeírás*. Sajnos, csak a siklói járás adatait találtam meg Baranya vármegye levéltárában, a szentlőrinci járás adatai nyomtalanul eltűntek.

1851 — Fényes: *Magyarország geographiai szótára*.

S végül közlöm 1934. év egyházi összeírását.

Íme — a táblázat:

Sorsz. Falu	1787	1828	1836	1845	1850	1851	1934
1. Adorjás	203	289	245	227	228	172	205
2. Besence	239	306	290	430	} 266	282	178
3. Bogdása	456	498	465	570		476	370
4. Cinderibogád	154	269	264	—	—	277	118
5. Cún	215	316	253	362	366	260	251
6. Diósviszló	584	212	1480	585	618	1150	512
7. Drávacsepely	345	298	352	410	425	230	289
8. Drávacsehi	250	357	328	383	402	700	225
9. Drávafofok	—	—	—	—	—	—	498
10. Drávaiványi	434	498	441	493	—	459	323
11. Drávapalkonya	420	696	664	552	598	720	365
12. Dráwapiski	223	269	250	—	282	235	153
13. Drávaszabolcs	282	366	384	479	433	589	302
14. Drávaszerdahely	257	395	420	350	356	598	226
15. Hernádfa	100	106	90	—	—	—	—
16. Hidvég	246	386	360	341	384	257	230
17. Hirics	372	287	298	763	} 503	200	277
18. Kákics	280	381	359	630		411*	403
19. Kemse	192	139	139	658	—	300	112
20. Kémes	394	386	385	406	437	350	243
21. Kiscsány	471	203	198	1012	} —	170	628
22. Kisszentmárton	220	202	225	—		306	—
23. Kováeshida	254	385	338	328	350	648	209
24. Kórós	363	489	464	446	509	650	342
25. Lúzsok	250	279	230	336	—	201	225
26. Magyarmeeske	431	274	400	399	—	447	294
27. Markóc	—	—	—	—	—	—	162
28. Marócsa	156	199	208	—	—	300	200
29. Márfa	195	357	354	235	248	400	168
30. Mónosokor	142	169	140	—	—	150	69
31. Nagycsány	186	469	439	—	—	220	145
32. Okorág	—	401	412	—	—	500	257
33. Oszró	322	209	225	—	—	220	—
34. Páprád	122	223	210	—	182	180	72
35. Piskó	361	384	345	—	—	305	290

* 1858-ból hiteles anyakönyvi följegyzés. Egyetlen biztos adat ezekből az évekből.

Sorsz. Falu	1787	1828	1836	1845	1850	1851	1934
36. Rádfalva	443	459	494	468	521	650	336
37. Rónádfa	255	172	145	288*	—	184	202
38. Sámód	229	401	373	275	291	291	173
39. Sellve	—	742	742	—	—	703	701
40. Sósvertike	271	195	201	478	—	248	269
41. Szaporca	379	306	272	Tésenfával } 396		300	363
42. Tésenfa	228	309	218	—	329	256	259
43. Újmindszent	191	289	284	—	—	300	78
44. Vajszló	765	1189	1012	900	914	1080	576
45. Vejti	240	209	225	321	—	250	264
46. Zaláta	470	467	619	670	—	323	418

Minden bizonnyal Hernádfával együtt.

Most, hogy a táblázat előttünk van, készakarva írok utólag forrásaim megbízhatóságáról. Teljesen hitelesnek vélem az 1787. évi összeírást. Sajnos, a keresztyéneket *együtt* mutatja ki, külön a zsidóktól. Miután akkor még egységes vallásúak voltak ezek a falvak, hiszen a 40 évvel későbből szóló adatok is alig mutatnak ki némi töredék más-vallásút, ezek a számok *csaknem* teljes egészükben az őslakos reformátusságnak tekinthetők. A töredék más-vallásút ma már nem tudjuk különböztetni. Teljesen megbízhatók 1934 záró adatai is, pontos egyházi összeírások nyomán. Tökéletesen igazolva látom Hölbling 1845. évi adatainak hitelességét két okból: 1. Pontosan vezetett egyházi anyakönyvek alapján maga az akkori esperesség állította össze. 2. A rá 5 évre történő abszolutizmus-korabeli, 1850. évi népösszeírás adatai fedik az 5 év alatt történt népszaporodás valószínű számait. Egy helységben, Drávaszabolcson mutat föl kevesebb lélekszámot, de ezt egyetlen dúló járvány is megmagyarázza. Az 1850. évi adatok hitelességét pedig tökéletesen igazolva látom Hölbling adataiból. Ezeknek az adatoknak hitelességéből viszont első pillanatra látszik Fényes és Nagy adatainak komolytalansága. El sem tudom gondolni, honnan vették itt-ott szinte megdöbbentően valószínűtlen számokat, Ezeknek a komolytalan adatoknak tömegei teljesen hiteüket rontják hihetőbb adataiknak is. Marad tehát szilárd pontnak 1787, 1845, ahol 1845 hiányzik, pótolom 1850 adatával, alig változtat a képen — s 1934.

S most megpróbálom összeállítani — sajnos, hiányos adatokkal — az őslakos ormánysági nép fejlődését 1696 óta. Az 1787. évi népszámlálásig egy állomás, 1752 adatait közlöm csupán. 1696, 1752 adatait csak családok számában tudom adni, 1787 adatait család- és lélekszámban. Megvan tehát a természetes kapcsolat.

Sor- szám	FALU	1696 család- száma	1752 család- száma	1787 család- száma	1787 lélek- száma	1845 lélek- száma	1850 lélek- száma	1934 lélek- száma
1.	Adorjás	5	13	39	203	227	—	205
2.	Besence	3	13	37	239	—	266	178
3.	Bogdása	5	26	72	456	570	—	370
4.	Cinderibogád	—	3	23	154	—	—	118
5.	Cún	4	13	37	215	362	—	251
6.	Diósvizló	11	29	93	584	585	—	512
7.	Drávacsepey	4	23	51	345	410	—	289
8.	Drávacsehi	2	14	48	250	383	—	225
9.	Drávafok	—	—	—	—	—	—	498
10.	Drávaiványi	5	12	59	434	493	—	323
11.	Dráwapalkonya	8	26	68	420	552	—	365
12.	Dráwapiski	3	11	34	223	—	282	153
13.	Drávaszabolcs	5	15	48	282	479	—	302
14.	Drávaszerdahely	5	26	51	257	350	—	226
15.	Hernádfa	—	—	12	100	—	—	Rónádfával
16.	Hidvég	—	17	46	246	341	—	230
17.	Hirics	7	18	73	372	—	503	277
18.	Kákies	5	10	44	280	Marócsával 630	—	338
19.	Kemse	—	11	27	192	Piskóval	—	112
20.	Kémes	7	29	67	394	406	—	243
21.	Kiscsány	10	13	71	471	Oszróval } 1012	—	Oszróval } 628
22.	Kisszentmárton	3	11	42	220	—	306	214
23.	Kovácskida	3	16	49	254	328	—	209
24.	Kórós	7	20	61	363	446	—	342
25.	Lúzsok	5	12	40	250	336	—	225
26.	Magyarmecske	8	18	75	431	399	—	294
27.	Markóc	—	—	—	—	—	—	162
28.	Marócsa	—	10	26	156	Kákiescsal	—	200
29.	Márfa	—	10	34	195	235	—	168
30.	Mónosokor	3	7	21	142	—	—	69
31.	Nagycsány	—	7	30	186	—	—	145
32.	Okorág	—	—	—	—	—	—	257
33.	Oszró	—	17	54	322	Kiscsánnyal	—	Kiscsánnyal
34.	Páprád	—	8	24	122	—	182	72
35.	Piskó	—	22	55	361	Kemsével } 658	—	290
36.	Rádfalva	7	27	81	443	468	—	336
37.	Rónádfa	4	13	41	255	Hernádfával } 288	—	202
38.	Sámód	3	14	42	229	275	—	173
39.	Sellye	8	—	—	—	—	—	701
40.	Sósvertike	—	10	40	271	478	—	269
41.	Szaporca	4	14	66	379	—	—	363
42.	Tésenfalva	5	14	42	228	764 } —	—	259
43.	Újmindszent	—	8	29	191	—	—	78
44.	Vajszló	3	39	134	765	900	—	576
45.	Vejtő	—	12	38	240	321	—	264
46.	Vénfalu	4	26	74	470	670	—	418

Az adatok hiányossága miatt nem tudtam pontos mánkat végezni. Pl. részadatokból tudom, hogy a népesség lassú szaporodása nagy átlagban folytatódott még az 1860-as évekig. A következő grafikon erről is mond valamit ugyanakkor, amikor szinte kiáltja a 150 éves tragédia közeli végét. 1833-tól 1933-ig minden tizedik év születési adatát adom a 45 községből. Pontosabb munka lett volna, ha a 10 évenkénti átlagokat rajzolhatnám föl. Sajnos, ezekhez az adatokhoz is csak nehézségek árán tudtam jutni. Miután 100 évről van szó, így is pontosan mutatja a vonal a mélységet, ami felé zuhanunk.

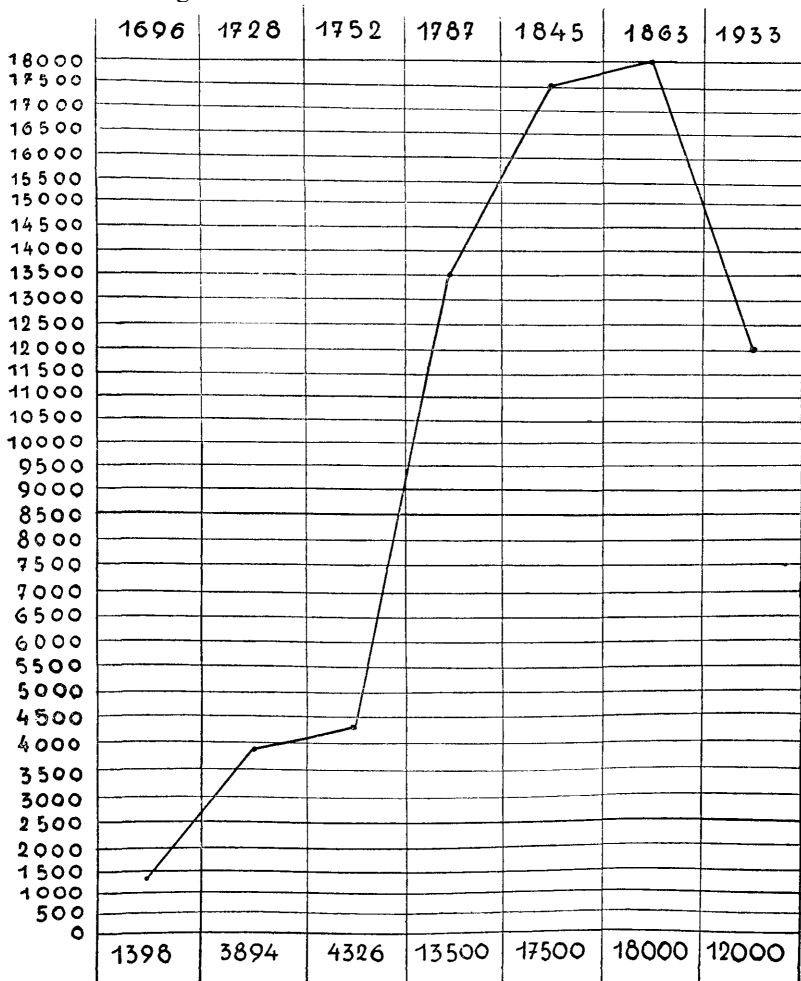
S most álljunk meg mégegyszer a számoknál.

Az *ősi törzs* lélekszáma — a többi mind mellette sarjadó *más* tenyészet — 1934-ben a református egyházak összeírása szerint már csak 11.961 lélek a 45 községben. A belőle kivált néhány nazarénussal kerek 12.000 lélekre tehető. Ismétlem: Sellye, Okorág, Markóc és Drávafok adatait Somogyvarmegye levéltárából semmi módon sem tudtam megkapni s a távolabbi múltra nézve csak 41 község pontos számadatait tudom. A négy ismeretlent tehát csak mint átlagot adhatom hozzá. A 41 köz-

ség lélekszáma volt az 1787. évi *Summarium-ban* 12.590. Ehhez jön még négy község lélekszáma. A négy község reformátusainak lélekszáma ma 1618. Ha a többi községnél — alig néhányat leszámítva — ma ugyanaz a lakosság, vagy éppen fogyott, nem járunk messze a valóságtól, ha a 4 község 1787. évi lélekszámát kerek 1500-ra becsüljük. Volt tehát a 45 község akkori lélekszáma 14.090. Ebből csapjunk le 590 lelket már akkor itt élő vagy beszivárgott katolikusokra. (A zsidók külön rovatban szerepeltek.) Fogyott tehát ezen a területen az őslakos magyarság másfél század alatt kerek 1500 lélekkel. Az 1845. évi összeírás hiányzó adatait kiegészítve az 1850. évi hivatalos összeírás található adataival, még mindig hiányzanak 8 községről az adataink: Cinderibogád, Drávafok, Markóc, Mónosokor, Nagycsány, Okorág, Selye, Újmindszent. A csak itt hiányzó községek lélekszáma volt 1787-ben 673. Az úgy 1787-ből, mint 1845—50-ből hiányzó községek ref. lélekszáma volt 1934-ben 1618. Ha ezt a két összeadhatlan számot összeadom, kijön egy képzeletbeli szám az 1845-ik évre: 2291 lélek. Minden összevethető adat bizonyossága szerint ennél jóval magasabb volt a lélekszám akkor, tehát nem vétek a valóságosság ellen, ha a hiányzó 8 község őslakossága lélekszámát 1845—50 táján 2500 lélek körül becsülöm. A többi község ref. lélekszáma volt 1845-ben 14.905. Mind a 45 község lélekszáma együtt 1845-ben becsülhető hát kerek 17.500 lélekre. Fogyott tehát az őslakosság ezen a területen 1845 óta máig 5500 lélekkel. De a lélekszám csúcspontja az 1860-as évek elején, tehát 20 évvel később volt, miután a születési statisztika — amint láttuk — 1863-ig állandóan emelkedett. De a szórványosan meglévő lélekszámadataim is — sajnos, a nagy egészről nem tudtam már képet kapni — 1863-ig mindenütt a lélekszám emelkedéséről tanúskodnak. Ha a lélekszám-emelkedést nagyon óvatos becsléssel csak 500-nak veszem, 1863 óta kerek 6000 lélekkel — de valószínűleg jóval többel — *fogyott Ormányság* 45 községében az őslakos magyarság lélekszáma. Tehát önmagának kerek $\frac{1}{3}$ -át letörölte ez a nép azóta az élet színpadáról. Pedig a gyermekpusztítás nem is hirtelenül és egyszerre lángolt fel. Nagy lökést az 1900-as évek elején kapott s még végzetesebb lökést a világháború után. De 6000 lélek fogyás helyett 70 év alatt megfelelő szaporodási feltételek mellett legalább ugyanannyi lélekkel szaporodnia kellett volna. Tehát legalább 12.000 magyar lélek hiányzik innen, akinek lenni kellene. Fele Mohács! Mint ha 12.000 sír kiáltozna ezen a kis területen feléd: emberek, álljatok meg hát egy percre és gondolkozzatok!

Próbáljuk most ezekből az óvatos becsléssel fölvelt számokból megalkotni Ormányság népesedési grafikonját 1696-tól, 1787-ről mind a család-, mind a lélekszám megvan. Ahány-

szor több itt a lélekszám a családszámnál, ugyanezzel a számmal szorzóm meg az előző összeírások családszámait, hogy a valószínű lélekszámot megkapjam. Számszerű pontossággal tehát nem tudok dolgozni adataim hiányossága miatt, csak a valószínű képet adom, amiben mégis benne van lehető hűséggel majd 250 esztendő fejlődési vonala. Az 1787-ben megtalált községekben 12.590 volt a lélek- s 2098 a családszám. A lélekszámot elosztva a családszámmal pontosan 6 családtag esik egy-egy családra. Ha ezzel a számmal megszorozom már most az előző összeírások családszámait, Ormányság föltehető lakossága volt a török kiűzése után 1696-ban: 1398 lélek, 1728-ban: 3894 lélek, 1752-ben: 4326 lélek. íme tehát a majd harmadfél-század valószínű grafikona:

S most egyszerűen olvassuk le, mit mond a két összefoglaló grafikon. 1696-tól 1787-ig rohamosan megtelt Ormányság területe néppel: 1398 lélekről 13.500 lélekre emelkedett, tehát nem egész egy évszázad alatt csaknem tízszeresére. Bizonyos, hogy beköltözés is volt ez alatt az idő alatt, de nagyon csekély lehetett egyszerűen azért, mert a vele szomszédos területek éppen olyan sivataggá válhattak a török idők alatt, tehát nem is volt mód nagyobb arányú betelepülésre. De abból is következtethetjük, hogy a mai családnevek ugyanazok, mint 1696 és 1742 családnevei. Tehát legalább 90%-ig nyugodt és természetes szaporodást látunk. Érték és szükséges munkaerő volt az ember. 1787-től 1845-ig (s valószínűleg 1863-ig) már megtorpant a szaporodás gyors üteme. 6 évtized alatt már mindössze 29% a szaporulat. 1863-tól katasztrofális fogyás. Mind a két grafikon arról beszél, hogy ezen az úton néhány évtized csak s ez az egész nép koporsóba száll. Akik még maradnak belőle irtagnak, idegen fajok szívják fel. A születési grafikon azt mondja: ha a vonal ugyanazzal a vaskövetkezetességgel tartja meg irányát, 30 év alatt Ormányság népe születési-statisztikájával eljut a 0 fok környékéhez. De hiszen már ma vannak falvaink, ahol a legutóbbi 10 év statisztikájában 2 egymásután következő évben egyetlen születést sem találtam (Okorág, Besence, Sámód). 1933-ban esett 11.961 őslakosra 145 gyermekszületés. Ez megfelel 12.1 ezreléknek. De az ezrelék is folyton esik. Valóságos halálgócok vannak itt is, ott is. Dr. Tanka számításai szerint, aki pedig az őslakosság mellett a beköltözöttet is számon tartja, 3.5 ezrelék volt eddig a mélypont, ahova ormánysági község már lecsúszott. S a halálgócok fertőznek, mind bódultabb az iram a lejtőn. Ha a sorvadás egyenletesen abban a mértékben maradna meg, amiben ma van, a statisztika számításai szerint így is két embernemzedék múlva már csak évi 23 születés esik az 1863. évi 624 helyett a 45 község őslakosságára. T. i. következetes egyke mellett minden 100 emberből lesz a következő nemzedékben 40, a második nemzedékben 16, a harmadikban 6.4. De a sorvadás irama minden jel szerint gyorsulni fog. De ha nem gyorsulna is: 23 gyermek évente — jelent-e már népet? Még roncsait se. A népességi grafikon pedig azt mondja, hogy 70 év alatt nagyon óvatos becsléssel (tehát jóval többel!) 6000 léleklal fogyott itt az őslakosság. Az átlagfogyás évi 90 lélek. Igen ám, de ez is olyan, mint a lavina: kezdetben öklömnyi hógomolyag, a végén mérföldekre zúgó görgeteg. Ma már ott tartunk, hogy Felső-Baranya 65 egyházközségének esperese a születések és halálozások egybevetéséből szinte évről-évre azt állapítja meg: ismét egy kisebb gyülekezet népével vagyunk kevesebben. A fogyás mai ütemében tehát 60 év múlva irtagnak ha marad ennek a

népnek. De az a 12.000 lélek az évfolyamok lélekszámát tekintve már ma olyan, mint a csúcsára állított gúla. Dr. Tanka statisztikai adataiból pl. megdöbbenve láttam, hogy körorvosi területén az 50—60 év köze a legnépesebb. Nincsenek egész Ormányságra terjedő adataink ebből a szempontból, de azon a területen, amit belátok s ami adatokat sikerült összegyűjtenem ezen a területen: minden harmadik ház Ormányságban már ma kihaltnak tekinthető, azaz: csak idősebb nemzedék él már benne, folytatás nincs. Van utca, ahol csak két házban van már utód, a többi: föld fölé rakott nagy koporsó. S hány olyan ház, ahol 5—6 a további szaporodásból már kimaradó vén- és középkorúval szemben van egy gyermek. 3 évtized alatt ezek az idősebb nemzedékek, mint a hídlábnál ma még megtorkolló jég, lerohannak az örökkévalóság folyóján s iszonyú lesz, ami marad utánuk. Tehát mind a két grafikon alapján ez a 3 évtized még s betelik a végzet. Mi lesz ez a végzet? Vegyünk néhány községet. Marócsa. Az őslakosság ma már nincs 200 lélek. A beköltözött fehér-bőrűekkel együtt népe 220 lélek. Ehhez járul ma már 60 cigány. De a jövő szaporulata szempontjából ez a 60 cigány már ma sokkal többet jelent a 220 magyarnál. (Ezek között is van már *idegen* fehérbőrű.) Iskolája I. osztályában pl. a múlt évben volt 12 gyermek. Ebből 8 cigány volt, 3 beköltözött család gyermeke s egyetlen-egy volt, aki anyáról legalább az ősi törzshöz tartozott. Íme: a jövő képe. (Látja-e a hivatalos statisztika ezeket a szempontokat is!) Tehát egy embernemzedék múlva a falu fele már cigány lesz, tele duzzadó életerővel, a másik fele, az ősi: hervadó ag, a közeledő halál minden jelével. De jönnek a más honfoglalók is. Markóc ősmagyar község területének egyharmada már ma horvátoké, de másik egyharmadát is horvát kezek művelik már. S az elaggott, gyermektelen magyar családnak egy gondolata csupán: a vagyonáért lesz, aki eltartja öregségére. Márfa 168 református lakosú ősmagyar községbe az utóbbi 4 év folyamán 32 sváb költözött be. Tudunk néhány évtizede még színmagyar baranyai községet, ahol ma már 40% a svábság. Hogy ez a kép nem áll meg ennél a négy községnél, mondanom sem kell. A sellyei körjegyzőség területére 100 éve jöttek a Batthyány-uradalom-behozta első idegen települők: azóta lélekben rég magyarrá vált iparosok. Ma az uradalmak hullámozó népével már csak 42% itt az őslakosság. A többi ma még — alig néhánytól s a cigányságtól eltekintve — nem idegen, de *nem* is az ősi ág. Az ősi település mind inkább hátraszorul s megírt út a végzete. S folytathatnánk a sort. *íme: az ősi törzs jövője ezen a területen.* Hogy a következő 30 év folyamán mi minden fog itt eldőlni, ezekből az adatokból is látható. Miről van hát itt szó? Egy egész nép gyilkolja önmagát

s tömegbódulattal rohan a halál felé. 150 éve kezdte az öngyilkosságot s a maga szavaival: — *közeleg a messi.* Az utolsó fölvonások. Szédítő beletekinteni, mennyire egy ez a nép testben és lélekben a halál előtt is. Mikor megérzi a halál lehelle-tét, mint a megszállott, rohan felé s löki el a menteni akaró kezét magától, mint ahogy a halódó vén hallani sem akar orvosról. Vagy nem a tömegagónia kezdete-e, amikor a 30—40 holdas iszonyodva dobja el magától a második gyermeket, meghal az egy gyermek, vagy idegenbe adja egyke-leányát s durva és rosszakaratú cselédek között dühöngve tölti életét, sorvad és pusztul gazdaságával együtt, nincs egyetlen nyugodt órája, holott gyönyörű legény-fiaival élhetne boldogan s vagyont gyűjthetne a körülötte pusztuló sok vagyomból, *mert a föld nem azé, akinek a neve rajta, hanem aki munkás karokat tud adni bele,* — de rohan, rohan a tömegbódulat minden értelmetlenségével a sötétség felé: hagyjatok, *én hús-vér darabja vagyok annak a tömegnek, amely halni akar.* Hogy ez a *tömeglélek* a mélyén *egyetlen egyéniség* s az élet legnagyobb hatalmai közé tartozik, rohan veled, igéz és öl, tömegeket öl, olyan kétségtelen valóság, mint maga a föld, amiből kikel s amibe iszonyú zuhanással *egységesen* hanyatlik újra. S nem tudom, ahol ez a sötét vihar tépi már a háztetőket, van-e hatalom, ami megállíthassa. Ha ezzé a *tömeglélekké* általánosult már a folyamat — pedig itt azzá általánosult — nincs fejsze, ami azon a jégpáncéllá meredt lelkiiségen rést vágjon, hogy gyöngyözve bugyogjon rajta újra az *élet* vize. Bánk bán vagy Macbeth beleütközik az *egyetemesbe*, összezúzza, de Bánk bán s a tragédia többi hősének bukása *katharsison*, nagy lelki tisztuláson visz keresztül, — ez a másik *egyetemes* csak ölni tud. Ölni egyeseket s ölni egy egész népet. Vétesz az *egyetemes* elleni. Az *egyetemes* megáll, de te letörsz és viszünk bimbószáladaddal a temetőbe... S ha csak *közfelfogás* volna, de *erkölcs.* Homlokegyenest ellenkezik úgy a józan ésszel, mint Isten erkölcsi világrendjével, de *erkölcs.* X-nek van vagy 6 holdja. Dolgozta egy életen át. Nevelt hozzá 1 fiat. Betöltötte hivatását. Fiát is kiházásította, íme — jön fiának a második gyermeke. S X beleöszül a gondba. Üvölt a hangja: „Én mögörözgettem ezt a kis birtokot, hanem ez az *állat...*” Ha fia felesége gyökeret szúrt volna föl méhébe s tetanuszban harmadnap meghalt volna, megnyugodnék *Isten* (?) akaratán. De mert tiszta és becsületes: — *állat.* Ki hát, akinek *harmadik* lesz? — „Azt szégyőd, hogy kis tesféröd van!” — vágta szeme közé egy 16 éves lány a másíknak a harmadik testvér születésekor. Tehát *erkölcs.* Húzza sírbarogyásig az igát. Otthonába lép, — síri csönd fogadja, nincs, aki betegágyánál egy pohár vizet nyújtson szívesen, idegen, rút,

önző szívek lesik halála óráját. A legsötétebb boldogtalanságba lökte magát már ezen a földön. Mi ebben a józan-ész? De végigjárja az utat, söpri maga előtt az a *sötét vihar*; nincs megállás. S hogy annál alaposabban söpörhesse, megjöttek hozzá a halál diplomás és nem-diplomás vámszedői. Ezek a legfőbb okai, hogy az amúgy is felére-harmadára csökkent születési-arányszám úgy lebukott, hogy faluk vannak, ahol egész éven át egy gyermek sem születik s mindig több és több az ifjú házas, ahol hiába várod a gyermeket. Modern óvszerek, sokszorosan összeroncsolt anyaméh, sápadt, hervatag női arcok, hervadás illata, zörgő avar, halál. Még 3 évtized. S akik maradnak, figyelembe se jöhető %-ot jelentenek már csak itt az élet színpadán. A többi már a temetőben. Vagy itt kong még egy-két évtizedig s kimeredő szemmel várja a kikerülhetetlen véget. S az utolsó magyar dalt tücsökszótól hangos temetője felett:

Nincs többé Kaledónián
Nép, kit te felgyújts énekeddel...

De ezek a grafikonok nemcsak a *való* tükörképét: — az *okokat*, a halálos betegség *gyökerét* is világosan adják. 1787-től máig 1500 lélekfogyás. Mit mutat ez? Azt, hogy 1787 táján már megtelt a pohár, nem volt hova kiönteni vizét, tehát megindult a vízben a poshadás. Hölbling már 1845-ben így ír: „Fényes szerint a magyar népesség csekély szaporodása nyilván tanúsítja, hogy *a status gépelyének egy része romladozó állapotú s igazításra vár...* Egy-egy féltelken sokszor 3—4 család is kénytelen elélni.” Sajnos, — 150 éve vár *igazításra* — hiába. S elmondják ezek a grafikonok, hogy van egy csúcspont, ahol végkép megtört a népszaporodás fölfelé törő vonala s azóta szüntelenül bukott. *Valami nagy, az egész népéletre kiható eseménynek kellett akkor történni.* Mi volt ez a nagy esemény? Úgy mondja ezt a népem nyelve: a *különözés*. A függetlenné váló jobbágybirtokok *elkülönözése* az ugyancsak öncélúvá lett uradalmi területektől. S ez a *különözés* úgy történt, hogy abból a magyar nép katasztrófális kárt vallott. Kapott „a XIX. század uralkodó eszméi”-ből egy darab mézes-madzagot egy fintorral a 900 esztendő szent magyar múlt felé. S kapott hozzá egy koldusbotot. Mert mi volt 900 éven át a magyar nép élete? Szolgálatokért korlátlan életlehetőség. Megalázó lehetett-e ez a szolgálat addig, amíg idegen kezek szét nem tépték a sok évszázados magyar múlt legjobb berendezéseit s koronáját a jogalkotó magyar gondolatnak: minden birtok ősforrása és első tulajdonosa a Szentkorona?! Nem embernek szolgálatsz, hanem a magyar múlt és jövő egyetemes szimbólumának: a Szentkoronának. Aki vezet és parancsol fő-

lőtted, az is szolga csak és megbízott. Kötelességei és szolgálatai vannak, amiket el kell végeznie. S ha használhatatlan eszközzé válik a nemzeti élet nagy zenekarában, kiveszik kezéből a hangszeret. Miért nem lehetett volna az ős magyar jognak modern alakba öltöztetésével úgy elvégezni s a változó élet változó körülményeihez úgy szabni a nagy fölszabadítást, hogy a szolgálat *nemesebb* alakot öltön s megmaradjon a nép életlehetősége? Mert a *szolgaság* 900 esztendeje alatt megvolt. A *szabadság* 70 évéből minden esztendő egy-egy kapavágás a sírján.

De hát olyan sötét volt-e az a 900 esztendő magyar múlt, amilyennek a nagy eszme szikrázó fényében láttuk addig, amíg valahogy eszmélkedni nem kezdtünk: mi az oka hát, hogy *addig* fölfelé ívelt a vonal s *azóta* menthetetlenül rohantunk egy sötét nemzeti katasztrófa felé?

Furcsán hangzik, de ismétlem s era a könyv *fejezet-számra* az adatok tömegeivel igazolja, hogy a *különözés* rengeteg *szabadságnak* s úgyszólván korlátlan életlehetőségnek vetett véget. Szó se volt róla, hogy előtte minden és mindenki *egyért* lett volna. Az az egy dúskál, a többi akár éhen halhat. Ha küzdött a szegény nép valamivel, nem a *rendszerrel* küzdött, hanem vagy a természet mostohaságával, vagy *idegen urak* szívtelen göggyével, vagy mind a kettővel. Ha ezen a két ponton nem volt küzdelme — ma kivert kutyaként lódörög a maga egy-két hold birtokán, ha több nincs — de akkor köteles szolgálatok fejében megfelelő arányban épúgy az övé volt minden, mint uráé.

Szabadon makkoltatott ura erdejében. Nem volt terület otthon elég? Túl a Dráván bérelt erdőket. Volt gazda, aki 60 darabot is hizlalt makkon. Mit jelentett ez pénzben s élelemben? Szabadon legeltette lovait, marháit — mint láttuk — azokon a területeken, ahova jószággal ma belépnie sem szabad. Szabad volt a halászat. Olyan gazdag életlehetőség az egész népnek, amit vén emberek még sirattak előttem. Kevés búzáját korlátlan nyomtatási-lehetőség pótolta uradalmakban. Fája szolgálataiért bőséggel. Épületfája urasága erdejéből ingyen. Sarát maga gázolta hozzá, nádja töméntelen. Az élet külsőleg sokkal egyszerűbb, de az egyszerűbb élet egyszerű formái előtt sehol semmi korlát. Elmaradott volt-e ebben az egyszerűségben? Mint láttuk — a durva elnyomatás évtizedeitől eltekintve — a reformáció első tizedétől maga tartotta fenn iskoláit. Maga döntött magasabb lelki-közösségének, egyházának ügyeiről. Hány jobbágy-fiú vált nagygyá a nemzeti művelődés nagy arcképcsarnokában!

Mi volt hát ez az élet? Rabszolgaság? Nem. A magyar-ság közösségi-életének olyan berendezési-formája, mellyel

900 éven át jövőt tudott biztosítani minden fiának. Látod azt a csúcsra törő ívet? Minden közösségnek megvan a maga berendezési-formája. S úgy látszik: az emberi nem fejlődési-lehetőségének a bevált formája a *közösség*, az *összemunkálás* s nem az atomokra széthullás. Nem egyezett a 19. század tisztultabb eszméivel a közösség, az összemunkálás régi formája? Meg kellett volna keresnünk a közösségnek, az összemunkálásnak tisztultabb formáját. De 900 esztendő s bevált rendszert *egy csapásra* merő újjal s az addigi merő *ellentétével* cserélni föl egyetlen fölsziporkázó eszme kedvéért: — olyan lépés volt, amire természetzerűleg csak katasztrófa következhetett.

S mint látjuk a grafikonokból, valóban *itt is indult meg a katasztrófa*.

Gyilkos volt ez a *szabadság*. Bezártalak a szabadsulás minden reménye nélkül a magad nyomorult, kiszabott területére. Se fád, se halad, se makkod, se füved szabad többé. Semmid azon a szűkre-szabott területen túl. Ma még talán megadja nyomorult kenyeredet. De gyermekeidnek már nem jut elég. S vas-abronccsal veszlek körül, hogy egy lépést se tehess túl azon a területen, ahol haldokolsz. Nincs a *halálgyűrűn* túl egyetlen lépés terjeszkedési lehetőség. A madár túlrepülhet nyomorult határodon. Te nem. Nyújt-e jövőt egy fejlődni akaró család előtt 8—10 holdnyi terület? 1863 óta itt nincs földszerzési lehetőség. A Vas-, a Farkas-, a Csorsz-birtok itt ma is ugyanaz. Vagy úgy nőtt, ha a Csulak-, vagy a Kun-család végleg koldusbotra jutott mellette. Jön a szabad verseny, Van, aki lemarad. Van, akit csapások sújtanak. S az egész nép egyetemesen nyomorult játéklabda csupán pénzüzletre berendezkedő idegenek kezében. A falu magyarjának igen nagyrészt ma is csak kísértés és majdnem biztos bukás a *hitel*. Meghal a többgyermekes apa. Fiainak már csak 2—2 hold jut. Atomizálódik a birtok. Mivel van többje a fonnyadt fűszálak között kapirgáló pipiskénél annak a családnak, amelyiknek két holdja van? S megindult a 70—80-as évek vándorlása Szlavónia felé. Somogy, Baranya egész gyarmatosítást végzett abban az időben Szlavóniában. S ez a települési-lehetőség hol tágabb, hol szűkebb mértékben adta volt majdnem a világháborúig. Itt végkép bevágódott az ajtó. Az észak felé való település lehetőségét — mint láttuk — rég lezárta Mária Terézia politikája: Baranya 127 német, 22 horvát és 4 szerb községe. Tehát föld, szerezhető föld, se északon, se délen, se a maga területén. Nincs rá mód, hogy Ormányság területén egyenes úton valaki 3 holdról 20 holdra, 20 holdról 50 holdra emelkedhessek. Élénken emlékezem gyermekkoromból ormánysági családokra, ahol 4—5 erős férfi — robbanásig feszülő energia — volt a megfelelő nő- és gyer-

meklétszámmal bezúfolva 4—5 hold tömlöcébe s rágta éven át a maga fekete-sárga kukorica-kenyerét s vörös-hagymáját. Talán belterjes gazdálkodással tudta volna s tudná kicsi földjét megfelelőbben kihasználni. Hol a termel vény, ami innen világarúcciké nőhetne ki magát? S ha megtalálta volna is, elaprózottságánál s minden nagy központtól távolosó területénél fogva milyen nehéz volna itt az összegyűjtési és értékesítési lehetőség. Ipartelepei nincsenek. Bánya nincs. A vasút nyújt egyedül némi napszám-lehetőséget nagyon korlátolt számú munkás számára. Csoda-e, hogy ennyi korlát között, nyomorultul kilátástalan területén, minden egészséges életlehetőség hiányában itt is, ott is villant a szem: *kevesebb száj — nagyobb kenyér*. Hát ne legyen több száj! Ni — ott az egyke-fió s egyke-lány házasságából hogy megnőtt a birtok! S megszületik nyomorúságainak egyik vélt *orvosszere*, belevakul, mit se lát rajta túl, betölti egész világát, nyakára női, mint átok, hatalmasodik és megfojtja. S annál gyilkosabb az *orvos-szer*, mert igaz a tétel, *amiből kiindult; ha eljövendő számosabb embernemzedékeket várok, gondoskodnom kell azoknak az embernemzedékeknek emberhez méltó megélhetéséről*.

S most lássuk Ormánység földbirtok-eloszlását nem a *különözés*, hanem az 1923. évi *nagy földreform* után. Mi a parasztbirtok s az oszthatatlan nagybirtok aránya?

Kovácsvidai körjegyzőség:

kisbirtok:	6450 kat. hold:	100 %
nagybirtok:	— „ „	0 %

Kémesí körjegyzőség:

kisbirtok:	6609 kat. hold:	62.93 %
nagybirtok:	3893 „ „	37.07 %

Drávafoki körjegyzőség:

kisbirtok:	6340 kat. hold:	59.18 %
nagybirtok:	4322 „ „	40.82 %

Sámodi körjegyzőség:

kisbirtok:	4585 kat. hold:	55.75 %
nagybirtok:	3575 „ „	44.25 %

Sellyei körjegyzőség:

kisbirtok:	7442 kat. hold:	51.27 %
nagybirtok:	7068 „ „	48.73 %

Oszrói körjegyzőség:

kisbirtok:	6762 kai. hold:	47.52 %
nagybirtok:	7468 „ „	52.48 %

Vajszlói körjegyzőség:

kisbirtok:	5350 kai hold:	45.19 %
nagybirtok:	6490 „ „	54.81 %

Magyarmecseki körjegyzőség:

kisbirtok:	5228 kat. hold:	38.2 %
nagybirtok:	8439 „ „	61.7 %

Az egész terület együtt:

kisbirtok:	48.686 kat. hold:	54.12 %
nagybirtok:	41.255 „ „	45.88 %

Íme: a *ma* gazdasági tükörképe. Az 1923. évi földreform előtt több, mint 50% volt a nagybirtok. Mi lehetett az állapot azokban a körjegyzőségekben, ahol ma is 60 felé, vagy 60-on túl a nagybirtok %-aránya? Íme: a *halálgyűrűk* a statisztika tükrében.

Enyhébb volt mégis a múltban a helyzet, mert ez a szegénység 25 évvel ezelőtt még abból a napszámbérből s harmados-kukoricából ruházta föl magát, amit a nagybirtokon kapott. Jöttek a gépek, jött a csak üzletre berendezkedés, minden 10 pusztából átlag 8—9-nek idegen kezekre hagyása, gazdasági válság, amit a kis- és nagybirtok egyaránt megérzett. Ma nincs uradalmainkból — vagy alig — a falu népe számára jövedelem. A régi nagy és majdnem állandó munkákból csak az erdei favágás maradt meg. Nyújt-e ez annyi kenyeret, amire építeni lehet? A földreform pedig olyan volt csak ennek a népnek az életében, mint a pillanatnyi csönd, ami után a gondok fekete kányái újra fölröppentek. S a gazdasági virágzás néhány éve arra szolgált csak, hogy többnyire könnyelmű vállalkozások nyomán elbírhatatlan adósságokkal rakja meg vállait. Ma faluink 15%-a ezek alatt a terhek alatt végleg elbukottnak tekinthető. Kb. 10%-a megőrizte józan mérsékletét, áll ma is, vagy szerzett is valamit az elbukottak földjeiből. A többi százalék az átmenetet képviseli a két véglet között.

Hogy gazdálkodik ma s hogyan él Ormányság népe ezen a területen?

Disznópai ma is híresek, de hol a régi töméntelen csorda? Kiváló szilaj-marha tenyésztése az egykori dús legelők kiszáradtával mind szűkebb térre szorul. Kezdi a nyugati táj-fajta marhát meghonosítani, de nem sok si-

kerrel, mert kicsi birtoka első és legfélétebb jószágja a ló s nem bírja ló és kényes marha megfelelő tartását. Hidegvérű lötenyésztése kiváló s ha csapás nem sújtja, legfőbb jövedelmi-forrása. Egy londoni közgazdasági egyetemi-tanárñ bámulva látta falum egy istállójában 20 holdas gazdaságon a pompás 8 lovat-csikót: hogyan bírja ez a kisgazdaság? (A közeli pusztá egész löállománya alig több.) Lovával szinte összefortt az élete s érte minden áldozatra kész. Ha teheti, istálló-pajtája beton-oszlopos-jászlas, vasgerendás, tűzálló modern épület s többet költ s büszkébb rá, mint lakóházára. Érdekes látvány egy-egy ilyen modern épület tövében a megmaradt ősi zsuppos, talpas pajta, amit utolsó faszögig maguk raktak még össze. Házaik szegénységben is tisztábbak és rendesebbek, mint a környező más népek házai. Az ősi talpas-ház végleg elmaradt. Itt ott látni még belőle. A 80—90-es évek táján kezdett kialakulni — mint a képen is látható — a középen könyöklős, oszlopos íven nyugvó, tornácos, cserepes, fehérre meszelt ház.

Kicsi földje kitűnően megerem minden gabona- és gyümölcsfajtát. Mint gazdának, de egyéb területen is, alap-természete maradi. Ragaszkodik régi bevált módszerekhez. Ujat csak akkor kezd, ha nagy óvatosan és nagyon alaposan utána-járt valaminek s meggyőződött helyes voltáról. Csak előadás-sal és csak könyvvel — íróját nem hiszi gyakorlati embernek — nem lehet vele új módszereket kezdetni. Hogy gyümölcsözöbb gazdálkodási utakra lehessen vezetni, fontos volna szemléltető oktatásul mintagazdaságokat teremteni itt is, ott is a környéken.

Nagy művészek a kender- és len-feldolgozásban. Az egyetlen ipar, aminek itt tere van s amit kisebb kender- és len-fonógyárakkal nagyobb arányúvá kellene fejleszteni, hogy ne álljon meg a háziipar szűk keretei között. Egy kat. hold kender vagy len 3—4-szer akkora jövedelmet ad, mint egy katasztrális hold búza. S ez a munka véreben van ennek a népnek. Évszázadok óta űzi. Kitűnő kenderáztatói vannak. Sőt modernül fölszerelt áztatója is van már. Mít jelentene itt, ha nagyarányúvá kifejlesztett kender- és lentermését bármilyen mennyiségben fölvenné a helyszínén működő gyár s szegényebb rétegei állandó foglalkozást és kenyeret kapnának ugyanott?

Tehát művészei a kender- és len-feldolgozásnak. Sőt általában művészek. Az 1926. évi mohácsi népművészeti-kiállítás felejthetetlen volt minden komoly látogatónak. Milyen képességek szunnyadnak általában a baranyai magyar nép lelke mélyén! Színek, vonalak, leheletszerű finom elgondolások tobzódó pompája. Amint együtt láttuk a baranyai magyar nép művészetét a komoly és józan svábság népművészetével, olyan

volt a kettő egymás mellett, mint a pacsirtafüty mellett a ki-jelentő-mondat. Hát ha csodálatosan gazdag dalköltészetét is odavihettük volna! Szép magyar arca, kinyíló barna, vagy kék szeme mögött magába mélyedő finom és érzékeny hangszer ez a lélek s talán éppen azért törik össze olyan hamar s marad le a csak anyagiakra törő, egész életüket józan és vaskos kézzelfoghatókban kiélő más népek mellett.

S ez az érzékeny, a szürke mindennápiságot nem álló, mindig végletek között hánykódó lélek magyarázza meg egész életét. Nem bírja a fölülről-kezelést. Gyűlölettel fordul el mindenkitől, akiben magasabbra törő életének akadályát látja. De ugyanakkor tenyerén viszi a szívét mindenkinek, akiről megérzi, hogy szívvel közeledik hozzá. Nem bír semmi alacsonyabb életformát. Nem arra termett, hogy szolgálja legyen. Éhen hal a maga kicsi viskójában, de a maga életét éli. S ha a maga területén, maga önállóságában nincs egy lépés se tovább, inkább sírba dobja magát és jövődjét, mint mások életének függvénye legyen. Ez az érzékeny, mindig végletek közt hánykódó lélek magyarázza szalmatűzlobogását, sötét kétségbeesését. Csak egy pillanat, de addig olyan volt az a láng, amit csak ez a nép tud kigyújtani magából. S fújhatod azt a parazsat, nem lobban lángra, amíg a maga szemében ki nem fényesedik valami: *én akarom!* Van óra, hogy angyalok játszanak lelke húrjain, — nincs drágább lelkű nép, ha maga megérez annak a magasabb kéznek ihletéből valamit. S van óra, amikor csörömpölve hull az a hangszer a Sátán elé s nincs kéz, ami többet összerakja. Csupa tragikus elem már a belső fölépítettsége. Csuda-e, hogy nemzeti életünk egyik legnagyobb tragédiáját siratjuk benne végig?...

Hol az orvosság?

Az első az, hogy nyíljanak meg a szemeink, lássuk meg, hogy halálra ítélt nép vagyunk, ébredjünk öntudatra, induljunk el az új honfoglalásra nagy hittel, világos látással és határozott programmal, mentsük meg a magyart és hódítsuk vissza számára azt az országot, amely földben anyagi és szellemi hatalomban és vezetésben hovatovább kicsúszik a kezéből. Van-e idő? *Holnap meghalunk, ha ma nem cselekszünk.*

Mit jelent az a Programm Baranyára vonatkozóan?

Azt jelenti, hogy a magyar földnek ezen a nemzeti szempontból ma talár legfontosabb darabján a pusztuló s hadállásait minden von? on egymásután vesztő magyarságot meg kell erősítenem *nagyarányú telepítéssel*, ha végzetesen és örökre el nem akarom veszteni a csatát ezen a területen. *Végzetesen.* Mert, ha itt elveszítem a csatát, Drávától föl Budáig olyan

szilárd nemzetiségi tömb épül ki, amely megpecsételi Dunántúl sorsát. De Dunántúl elveszte után Magyarország sincs többé. Ezért legfontosabb területe ma ez a föld egész Magyarországnak. A majd 250 évre visszanyúló magyarító elgondolások végzetes gyümölcsei ma kezdenek érni. Kiváló és évszázadokra előrelátó volt a haditerv, ami ellen — ha elkésve, ha az utolsó órában is —, de meg kell tennünk a védekező hadmozdulatot. Ha valahol, itt nem a nagybirtok és kisbirtok elméleti vitájáról van szó, hanem arról, hogy meghalunk, ha vakon és gyáván engedünk nagy magyar területeket szemünk láttára kihullani kezünkéből. Mi, a kisémmizett magyarság vérszerinti utódai a *sír szélén* újra világgá kiáltjuk ennek a népnek 250 esztendő s jajszavát: sohse ismerjük el jogosságát annak, hogy a magyarság történelmének legszomorúbb korszakában, a török hódoltság után való aléltóság állapotában, az 1848-iki szabadságharc után megismétlődően annyi gyönyörű magyar terület a vé-rünkéből való vér teljes kirekesztésével idegenekre száll, ez a jogtalan jog folytatódik több, mint 200 éven át s a vele kapcsolatos magyarányú idegentelepitéssel is súlyosbítva, végül megfojt virágzó magyar területeket, idegenek uzsoraterületévé zül-lik s azzal a veszéllyel fenyeget, hogy idegen impérium meg-újuló idegentelepitéssel egy csapásra eltörüli a vidék magyar jellegét is. Kérjük pártatlan és tisztalátású magyar emberek-ből álló bizottság kiküldését a magyarság megmentését célzó gyökeres törvényhozási intézkedések megtételeig is ezen a föld-darabon — Ormányság és egész Baranya területén —, a való helyzet fölülvizsgálására. Mi az oka annak, hogy az a 2000 holdas puszta pl. Nyugat-Ormányság területén évtizedek óta idegeneknek dobott bérterület? Az *okszerű* (?) gazdálkodás hány magyar bérescsalád vándorbotjába került azóta? Hány magyar család élhetne ugyanazon a területen? Mennyi a kincs-tár adó jövedelme ma ugyanott? Mennyi volna 150 családból álló falu esetén? Mi az akadálya annak, hogy ezen a területen virágzó magyar falut lehessen telepíteni? Hogy és milyen tör-vényes eszközökkel tüntethető el ez az akadály? Miért van az, hogy a másik 2000 hold körüli puszta néhai vitézi-telek le-számításával felerészben Szlavóniából ideszak. dt kalmaré, fele-részben — kb. huszonöt család —, tót és né net eredetű kis-bérlőké, akik között magyar is *akad*. Hogy a t egyeztethető ez össze a magyarság jövője kötelező szolgálatával, amikor koldus-magyarok tömegei nyújtják felénk kezüket a testvéri együtt-érés egyetlen morzsájáért? Mi az akadálya annak, hogy ide virágzó második magyar falut telepíthessünk Hogyan lehetne törvényes eszközökkel ezt az akadályt elmozdítani? Miért van az, hogy a harmadik puszta idegen ajkú néhány kisbérlő kezé-ben van hosszú évek óta? Mi az oka annak, hogy *kisbérlé-*

rendszerrel ezen a területen magyar testvéreinknek nem nyújthatunk kenyeret? Miért kellett a legdolgosabb Szabolcsból idevándorolt jó magyar családokat visszatoloncolni a nyomorba — nem a közigazgatás az oka, hanem a magyar társadalom jejes közömbössége —, miért ne lehetett volna a testvéri szeretet egyetlen mozdulatával kezükbe segíteni a munka eszközeit, mikor minden idegen szabadon virágozhatik ugyanott? *Aldozat* lett volna-e — kérдем a magát keresztyénnek nevező magyar társadalomtól — kinyújtani ezt a kezét — *a testvérem felé?* *A nemzeti jövő útja egy a kereszt útjával:* ott kínlódom azon a kereszten Jézussal azokért, akik az enyéim, meghalok azon a kereszten, ha kell, azokért, akiket rám bízott az Ür. Hol van az az *egyetlen* kézmozdulat még ettől a *keresztől* s hol van a magyar jövő, amíg ezekkel a keresztekkel nem szórjuk tele a jövőndő útját? Vizsgálja meg ez az elfogulatlan bizottság, hogy a többi birtoktest majdnem kivétel nélkül miért *bérlet?* A bérlet urai közül hány a vérszerint-magyar? Mit jelent ez az állapot magyarságunk és nemzeti jövőnk szempontjából? Mit jelentene magyar faji szempontból mindez egy esetleges idegen impérium esetén, aminek réme egy nagy világégs nyomán itt jár sok vérző szívű magyar ember aludni se hagyó gyötrődéseiben? Hogyan alakulna itt a magyarság számaránya egy idegen impérium megújuló idegentelepítése esetén?

Ezekre a kérdésekre a fuldokló baranyai magyarság nevében is feleletet várunk.

A második orvosság az volna, hogy minden örökös nélkül kipusztuló ház és birtok szálljon vissza minden oldalági örökös kizárásával a kincstárra s indítsuk meg ide is azonnal föld nélküli jó magyar családok telepítését. Én ide sorolnám azokat a házakat, birtokokat is, ahonnan az egyke-leány kiszállt, hacsak gyermekeiben munkáskart nem tud visszaadni a pusztán maradt háznak. Számításaim szerint Ormányságban már ma minden harmadik ház ilyen. Az oldalági örökös nem veszít, mert sohse lett volna övé a birtok, ha van gyermek. Viszont ezek a kiürülő házak, birtokok — tisztán látom — idegenek szabad zsákmányterülete. S rohamléptekben hozzák közelebb itt a magyar faj felszívódását. Senki sem veszít, a magyarság nyer, megoldatlan szociális problémát is közelebb viszünk a megoldáshoz. Csak a tételes jog valamelyik paragrafusa egyik betűszárának a csücske veszít, aminek semmi köze az élethez. De még ezt a csücskét is okos jogászkezekkel újra lehet faragni.

Harmadik: az örökösödési-jog megváltoztatása a 3 gyermekrendszer alapján. Főlemlítem, hogy az ormánysági nép íratlan törvénye ezt a *több gyermek* korszakában úgy oldotta meg, hogy leány földet-házat nem örökölt, hanem jószágban-péNZ-

ben kapott megegyezés szerint való összeget férfitestvérétől. Analógiáját megtaláljuk az aranybulla 4-ik pontjában s az 1351-ik évi ősiségi-törvényben. Mindegyik kimondja — az egyik a föltétlen egyéni szabadság, a másik a Szentkorona tulajdonjoga alapján — hogy a család kihalása esetén — ez egyet jelentett a fiág kihalásával — a *leánygyermek csak a negyedrészt örökölheti*. Sőt az ősiségi-törvény későbbi változatában meghatározott esetekben a *negyed-részt se földben, hanem más értékben. Tehát kellett a figyermek s nem lehetett könnyedén eldobni ősi magyar családok jövőjét, amik ma tömegszámra halnak ki*. Milyen bölcsen igazodott ez a *jog* a fejlődni akaró *élet* követelményeihez. Az egész nép jövője több és szentebb minden túlméretezett egyéni jognál. Miért ne lehetne ezt egykével fertőzött s kipusztulás szélén álló *magyar* területeken (Somogy, Baranya, Sárköz, Mezőföld stb.) *ma* törvényerőre emelni? Holnap már minden késő.

S végül: minden programm nyomorult dadogás csupán, *ha hitet nem tudok kelteni ebben a népben önmaga és jövője iránt*. Ha oda nem tudom vezetni ösztönös megérzéséig annak, hogy Isten ebben a már elkongott tizenkettedik órában, mint utolsó sánkra, *a lélek sáncaira mutat* s abból a várból újra *semmiből mindent teremtő*, minden pusztulás mélyéről *újra-induló* arcot keresi bennem, akiben egyetlen hang kiáltoz: *érdemes megharcolni ezt a harcot*. Ha a *mindent veszni hagyó* végletből át nem tudom vezetni a látomásoktól boldog szem csillogásáig: *én akarom!* Láthatja-e azokat a látomásokat — *azok nélkül a kereszték nélkül?*

E nélkül a hit nélkül sehol se tudom fölfedezni magának az ormánysági népnek megmentését. 250 év annyi magyargyilkos támadása s még gyilkosabb magyar nemtörődömsége *minden valószínűség szerint* megásta a sírját. S ami 40 évvel ezelőtt még hozhatott volna gyógyulást, ma már alig rántja vissza a sír széléről. A magyar fának ez az ága nem lesz többet.

S ha nincs mit nézni a jövőbe? ... Zárjuk le a múltat. Legyen ez a könyv nagy gyászjelentés: nézzétek, — a magyar léleknek ez a virága is volt valamikor.

Irodalom

Haas Mihály: Baranya. Emlékirat. Pécs, 1845. Néhány futó vonással megemlékezik „a Drávamelléki nép' jószágtartásáról, „posványai”-ról, halairól és halászatáról β terményeiről is.

Hölbíng Miksa: Baranya vármegyének orvosi helyirata. Pécs, 1845. Bár egész Baranyát tárgyalja, Ormányság szempontjából is úgy statisztikai, mint néprajzi tekintetben lelkiismeretes adataival s itt-ott kitűnő megfigyeléseivel a maga korában kiváló s több tekintetben forrásértékű könyv.

Baksay Sándor: összegyűjtött irodalmi dolgozatai III. k. 25—30. 1. *A magyar népviselet* c. dolgozata keretében megemlékezik az ormánysági népviseletről is. Csak futólag érintheti tárgya széles köre miatt. — III. k. 33—72.1.

Magyar népszokások o. tanulmánya keretében szintén néhány futó vonás Ormányságról. — III. k. 217—221. 1. Ormányság földrajzi leírása népe rövid jellemzésével. — II k. 11—12. 1. Diákkora néhány ormánysági emléke. — *Patak banya* (Gyalogösvény III. k.). Színtere, meséje ormánysági, rajzainak s az ormánysági néplelek ismeretének sok tudományos ethnográfiát megszágyentető hűségével s elragadó művészi szépségével.

Dr. Révay Sándor: Az Ormányság. (A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője VIII. évf., 3—4. füzet, IX. évf., 1—2—3—4. füzet.) A legrégebb történeti kútfők alapján alapos összefoglalása Ormányság múltjának. Sajnos, ezek a kútfők magáról a népről úgyszólván említést se tesznek.

Bodonyi Nándor: Ormányság. (Várady Ferenc: Baranya múltja és jelenje I. k. 170—218. 1.) Kitűnő tollal megírt, drámai elevenséggel pergő életképek. A bodonyi búcsú leírása Mikszáth tollára méltó. Sok érdekes megfigyelése mellett azonban a valóság tényeit sok helyütt annyira összekeveri írói fantáziája önálló alkotásaival s más vidékek népszokásairól való ismereteivel, hogy komoly tudományos szempontból művészi értékeinél forrásértéke jóval csekélyebb.

Lukácsy Imre: Ormányság népe. 24. 1. Adatai megbízhatók. Miután azonban célja: „inkább csak az irányítás és figyelemébresztés” volt, alapos tanulmánynak már terjedelménél fogva sem tekinthető. A népet annyira jellemző tájnyelvűből — mint Bodonyi —, néhány szólásformán és tárgynéven kívül ő sem ad semmit s tanulmánya fele az ormánysági föld ősmúltja után való gyümölcs-telen kutatás.

Madarassy László: Művészkedő magyar pásztorok. 50—59. lapjai Hoffer Jánosnak, a kiváló ormánysági faragó-pásztor, Hunyadi István művészkedő vőjének rajza értékes megfigyelésekkel. — Ormánysági kirándulásai nyomán a Budapesti Hírlapban (1930 december) s a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítőjében (XXV. évf., 63—65.1.; 1933.) megjelent két kisebb cikke: *Járkáló, bujdosó nóták és A pusztakapu az Ormányságon.*

Gunda. Eilseher, Kerényi, Kovács és társaik: Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kiváló szociográfiája egy halál felé siető falunak, Kemsének. Egy eooppben az egész pusztuló Ormányság.

Gunda Béla: Ethnogeographiai problémák az Ormányságban. Gunda Béla: *A lakóház kialakulása az Ormányságban, különös tekintettel a tűzhelyek kultúrmorfologiai jelentőségére.* Ormányság tárgyi néprajzának, különösen a ház- és tűzhely s vole kapcsolatos tárgyak eredetének összefüggését tárgyalja a Balkán házaival és berendezési tárgyaival.

A következő lapokon néhány dalt mutatok be. Egy marék virág a nagyobb gyűjteményből. A dallam-kiválasztás és pontos leírás munkáját Farkas Ferenc és Veress Sándor végezte részben fonográfhenger nyomán.

Parlando

Nem loptam én é-le-tém-be Csak egy csi-hot Deb-re-cen-be,
 Mégis nem ver — tük a va-sat —, Dabóm ozi-ve maj még-ha-sad.

Haj-ló! Haj-ló! Mégis haj-ló!
 Levetött éngömet a ló.
 Sém a szürke, sém a fakó —
 Sohase lössz belülem jó.

Mögszabadút a kaszáló,
 Abba legyell három pár ló.
 Békókujcsom tíz-husz féle,
 Könnyen nyitogatok véle.

Én vagyok az, aki nem jó:
 Csárdaa j tó-nyitogató,
 Csárdaajtó-nyitogató,
 Szép leányok-csalogató.

A fokosom szittya fajta,
 Ha verekszöm, vér foly rajta,
 Ott termött a nyele Csányba —
 Ki a legény a csárdába?

Én vagyok a somogyi fi,
 Néköm nem parancsol sönki,
 Sém a Jászság, sém a Kunság,
 Sém a kákicsi bíróság.

Addig iszom a csárdába,
 Míg egy lovam lössz a hámba.
 Fakót fogom a lóggóra,
 Keressön borraivalóra.

Még azt mondják, korhely vagyok,
 Hogy dolgozni nem akarok.
 Dolgozom én, mikor illik,
 Mikor pénzöm fogyatkozik.

Csak azt mondják, részög vagyok,
 Hogy egykicsit ingadozók.
 A nádszál is ingadozik,
 Pedig az csak vizet iszik.

Irigyeim, sokan vattok,
 Mind a kutyák, úgy ugattok.
 Hagyok nékik víg napokat,
 Had ugassák ki magokat.

Betyár vagyok, nem tagadom,
 Tuggya azt az én galambom,
 Tüskebokor-virág mellett,
 Gyere, babám, mögölellek.

Álom, álom, édös álom,
 De jó az hajnali álom.
 De mégis jobb az éjféli,
 Mer hajnalba fön kell kőni.

Szerettelek sok ideig:
 Három-negyed esztendeig.
 Három-negyed nem sok idő:
 Fertály híjján éggy esztendő.

Lám megmondtam, rigómadár,
 Zavaros vizet ne igyál!
 Zavaros vízzel jóllaktál,
 A párodtul elmaradtál.

Zörög az epörfalevél —
 A hirömet hordja a szél,
 Egész világ rólam beszél —
 De mind elhordja azt a szél.

Kiskákics bë van kerítve,
 Mégis kimögyök belüle.
 Olyan rózsát hagyok benne:
 Nagyon fáj a szívem érte.

Úgy elmögyök, möglássátok,

Még hírömet se halljátok.
Sern hírömet, sém nevement-
Felejtsetek el éngömet.

Édös anyám sok szép szava,
Kit fogadtam, kit mög soha.
Jobb lótt vóna, kis koromba
Zártak vóna koporsóba.

Bujdosik az árva madár,
Míndön ágon szállást talál.
Hát éggy ilyen árva, mind én,
Hogyne bujdosnék hát, szegény!

Jaj, Istenöm, minek élők?
Még az madártul is félők.
Száráz levél, ha mögzördül,
Bennem a vér möghidegül.

Lám, mögmondtam, bús gerlice:
Ne rakj fészket az útszélre,
Mer az úton sokan járnak,
Kis fiadra rátaiának.

Hanem rakj a zöld erdőbe,
Annak is a közepébe,
Ott se rakjál míndön fára,
Csak a jegönefaágra.

Bakonyerdő a szállásom,
Százhusz betyár a pajtásom,
Az urakkal nem cserélők:
Betyár löszök, amíg élők.

Nem szánt-vet az égi-madár,
Mégis eltartja a határ.
Én se szántok, én se vetők,
Mégis mögélők köztetők.

Marócsai nagy fogadó —
Onnan nézöm, esik a hó.
Feketősznak rám a sasok —
Gyűnnek értem a zsandárok.

Én Istenöm, mi' csinyájjak?
Szalaggyak-ë, vagy mögálljak?

Ha mögállok: mögkötöznek,
Ha szaladok: fejbe lúnek.

Marócsai fogadóná
Kilenc zsandár élébe á,
Mind a kilenc kérdi tőlem:
Hon az utazó levelem?

Mögállj, zsandár, mögmutatom,
Csak a lájblim kigombolom!
Revol veróm elővöttem:
Ez az utazó levelem! . . .

Békésértek engöm Pécsre,
Nagy törvényszék eleibe,
Rám mondták a szentenciát:
Nyolc esztendő, vagy a halált.

Vajon ki gondóta ezt ki:
Nyolc éveket itt töltsék ki?
Ölég vóna még eggy fél is:
Gondózkodhatnék azon is.

Bóthajtásos az én szobám,
Két sor téglá a nyoszolyám,
Estve már hat óra tájba,
Tösznek erős vasas-zárba.

Nincs énnéköm vârott dunyhám,
Heverők a szűröm szárnyán.
Tömlöc testömet hervaszítja,
Nagy bú a fejemet nyomja.

Estve gyün a tömlöctartó,
Zírög-zörög az vasajtó,
Vizitálja az vasamat,
De nem szánja mög sorsomat.

Tudom, ha mögszabadulok,
Ti, parasztk, mögsirattok!
Kinek hámjá, kinek járma
Fönkerül a pallására...

Mikor vitték Eszék felé,
Lenéztem a hazám felé,
Láttam a hú testérimet,
Hogy úgy siratnak éngömet.

Jó testérim, ne sírjatok,
 Hogy tik engöm vason láttok!
 Ki fogok még szabadulni,
 Nem fogok mindég rab lönni...

Eljött már a boldog óra. —
 Gyün a káplár az ajtóra:
 „Szódd föl, betyár, mindönödöt,
 Kitöltötted az idődet!”

Leégött a gyulai sánc —
 Leégött rólam a rablánc,
 Szép asszony lössz, aki bezár:
 Szabad lábbon jár a betyár.

Mikor gyüttem haza felé,
 Mögnyílt az ég három felé,
 Ragyogtak rám a csillagok,
 Mer tudták, hogy szabad vagyok ...

Amoda le hármás halom,
 Körulepte azt a barom.
 Ha legeli, hadd legelje:
 Kedves rózsám van mellette.

Nem vót a mútt nyáron esső,
 Nem vót a nyájamnak mező —
 Ej, de rossz is vót tanyázni:
 Sokat kellett éccakázni.

Maj lösz a jó nyáron esső,
 Lösz is a nyájamnak mező,
 Nem köll akkor éccakázni,
 Csak a csárdába múlatni.

Eltörött a kutam gémje —
 Hol itatok hónap dére?
 Pántlikát kötök a gémre:
 Mégis mögitatok déré.

Az én bátyám kis katona,
 Azt se tuggya, hon a lova.
 Jágerékná istállóba
 Zabot öszik a jászolba.

Hozd ki, Kati, kantáromat,
Kantározd fön a lovamat,
Hadd rúgtassak Fehérvárra,
Édesanyám udvarára.

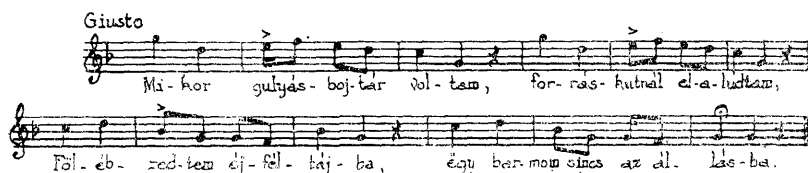
Betekintők az ablakon:
Tíz icce bor az asztalon.
Hínak engöm vacsarára,
Apró mézes pogácsára.

Gál Péter Kákics 83 éves 1912, Po-
tánc István Kákics 78 éves 1926, Gál
János Kákics 69 éves 1926, Sandó Ka-
talin 50 éves 1935 Kákics, Vas R. Sán-
dor 51 éves Kákics 1934, Körcsöneyi
József 79 éves Kákics 1935, Kálmán
Sándor 51 éves Kákics 1935, Nagy Sán-
dor 38 éves Marócsa 1935.

Fenti dallamra s testvért!államaira.

2

Giusto

Mi - kor gu - lyás - boj - tar - vol - tam, for - ras - kut - nál el - a - lud - tam,
Föl - eb - red - tem éj - fel - táj - ba, égy - bar - móm - sics az ál - lás - ba.

Végigjártam én az állást,
Kiskákicsi egész határt,
Nem találtam a barmomra,
Csak a kedves galambomra.

Balázs József 68 éves Kákics 1926.

3

Parlando

Mi - kor gu - lyás - boj - tar - vol - tam, állásom - ban el - a - lud - tam, Föl - e - red - tem éj - fel - táj - ba, égy - bar - móm - sics az állás - ba.

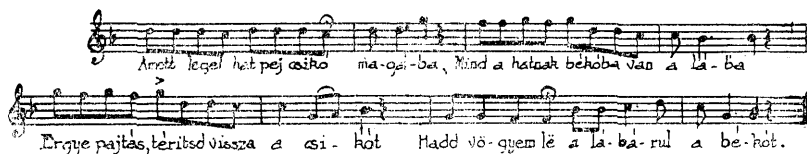
Mögkerülöm állásomat,
Egész gulaj árasomat.
Nem találtam barmaimra,
Csak a kedves galambomra.

Mondtam néki bajjaimat:
 „Láttad-e a barmaimat?”
 Amire ő azt felelte:
 „Tiszán-Dunán túl van verve.”

Általmenteni Tiszán-Dini ári —
 Ott legel az ttszögulám.
 Vittem néki szénát-zabot,
 Haza hajtom, mint éggy rabot.

Patkó István 54 éves Felső-Legéncse-
 puszta 19M. Nagy József 50 éves Ma-
 róesa 1934.

4

Ha levögyük a lábáru a békót,
 Hát azután mère hajteuk a csikót?
 — Majd elhajtsuk ára, mere nap lejár,
 Ára, tudom, a gazdája ügysem jár.

Balázs József 68 éves Kákics 1926.

5

Három éle van a sásnak —
 Szöbbszeretóm van, mind másnak.
 Bácsak olyan szép se vóna,
 Annyi irigyöm se vóna.

Üröm, üröm, fehér üröm —
 Csak egy legény az irigyöm,

Az is csak azér irigyöm,
Hogy én ötöt nem szeretöm.

Kálmán Sándor 51 éves Kákics 1934.

6

Pariando.

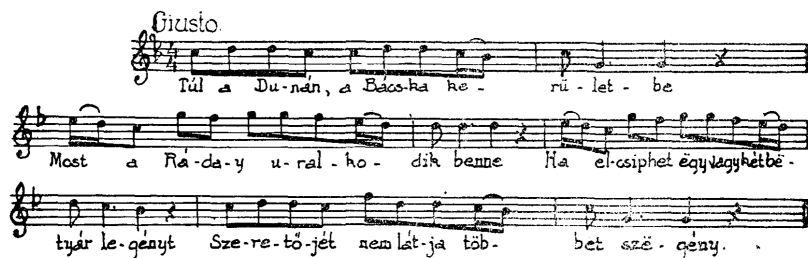

Haj koröszti- ri hógy alatt, hógyalatt, Ott nyergelik az lovamat,
lo va mat Cif-na szüröm ott ma - radt, ott maradt, Barna babám jaz alatt-,
jaz alatt. kedves édös szölke barna fele - sé - göm, Haj tá - ben - ned van mindön re -
ménysegöm. Kedves édös szölke barna feleségöm, Haj, tüzbened van mindön re - ménysegöm.

Kálmán Sándor 51 éves Kákics 1934.

7

Giusto.

Túl a Du-nán, a Balcs-ka ke - ru - let - be
Most a Ra-da-y u - ral - ho - dik benne Ha el-csiphet egy-egyhet bé -
tyár le - gényt Sze-re-tő-jét nem lát-ja töb - bet szé - gény.

Jaj hát néktök, szegény betyárlegényök,
Mire isztok a csárdába, szegényök?
— Van még Boronyába sok szilaj csikó.
Ára a Ráday nem tartozandó.

Búsan szól a dorozsmai nagy harang,
Húzza áztat három árva vadgalamb,
Azok húzzák a szomorú versöket:
Itt köll hagyni a kedves szeretőmet.

Fóris István 82 éves Ranódfa-pusztá
1934.

Giusto.

Nincsen hideg, mégis bē-fa-gyott a tó,
 ki-bül iszik babám lo-va a fa-kó. Er-gye, pajtas,
 vagd föl ne-ki a je-get, had igyek a babám lova ö-le-get!

Kis pej lovam ára vagyon szoktatva:
 Többet szalad éhössen, mind jóllakva, —
 Mégis mögáll mindön csárdaajtóba,
 Oda várja a gazdáját jó borra.

Édös anyám mindig intött a jóra:
 Este késén ne mőnjek a csárdába.
 Nem hallgattam édös anyám szavára,
 Azér lőttem zöld erdőnek betyárja.

Beizentem az kaposi uraknak:
 Csinyáltassák mög a sáros utamat,
 Csinyáltassák mög a sáros utamat —
 Elsározza kese lábú, kurta farkú lovamat.

Póris István 82 éves Ranódfa-pusztá
 1934.

Giusto.

Kocsmárosné ejnye, ejnye, ej-nye De szennyes a köténye e-le-je!
 Mossa ki a köténye e-le-jét, Ugy várja a bor-i-vó ven-dé-get!

Kocsmárosné, bort hozzon kontóra!
 Itt hagyom a subámat zálogba,
 Hogyha ki nem vártom hónap dére:
 Akassza a cégér tetejére!

Esik esső a száraz levélre —
 Haragusznak a szógalegényre.

Menná jobban haragusznak rája,
Anna jobban mullat a csárdába.

A szógának csak éggy innepje van,
Mikor annak ja fizetésé van.
Fene látott szógábú jó gazdát:
Elmúltja utolsó krajcárját.

Fóris István 82 éves Ranódfa-imszta
1934.

10

Cresc.

Jó bor terem gyűdi högyön, Nagyharsány-ba-ha-ha, De jó Vol-na
a sült kappan cin-tányér-ba-ha-ha! Igyél jó ba-ratom, tö-led nem sajná-
lá-lom, so-ra-ig élj! Már az etyami möghagya, Mikor a csöb-
röt hordta, Igyél, igyél, igyél, igyál hazam-bé-li faj-ta!

Fóris István 82 éves Ranódfa-puszta
1934.

11

Parlando

Dü-ri Gyuri Leóó Ennát mögél-te, Egy szaj-háér a lehel-el. Vesztté.
Ugyujlottam, mint piros al-ma az fán, Nem hit-tem hogy elibem gyün a Sátán.

Elindultam édös anyám házába,
Véletlen estem halál hálójába,
Mer egy gyilkos elállta az utamat —
Möghattam két neveletlen árvámat.

Fehér slingött keszkenyő vót kezembe,
Azt takarta rá az kökény szömömre.

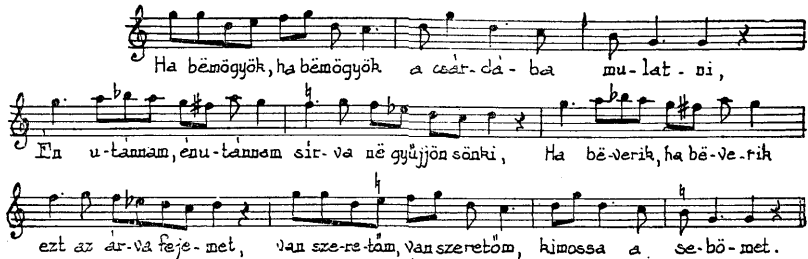
Nyújtóztatott az bokor árnyékába,
Magam ékös patyolat-ruhájába.

Húzzák az aderjási harangokat —
Hallgatom én a szomorú hangokat.
Fejem alatt az levél is azt súgja:
Itt nyugszik egy boldogtalan jó anya.

Aranyosi Juliánna 56 éves Kákics 1935.

12

Parlando.

Ha bémögyök, ha bémögyök a csest-dá-ba mu-lat-ni,
En u-tannam, enu-tannem sír-va né gyűjjön sönti, Ha bé-verik, ha bé-ve-rik
ezt az ár-va feje-met, Van sze-re-tám, Van szeretöm, kimossa a se-bő-met.

Ha kimögyök, ha kimögyök a temető dombjára,
Ráborulok, ráborulok édös anyám sírjára:
Kelj föl, kelj föl, édös anyám, a tő néma sírodból —
Csavargó lett, csavargó lett egyetlen-égygy fiadból.

Vas R. Sándor 51 éves Kákics 1934.

13

Giusto

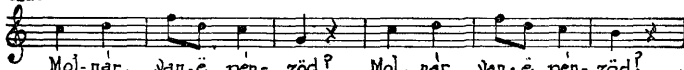
Csütör-tő-kön es-te csak azt vöttem esz-re,
A lég-ra-di re-tön vas-ra vagyok ver-ve.

Ára gyün angyalom,
Sirat engöm nagyon.
— Ne sirass, angyalom,
Fáj a szívem nagyon.

Kis pej lovam lába
Csak azt kalapálja:

Vason a gazdája,
Nincs, ki vakargálja.
Patkó István 54 éves Felső-Leg'énese-
puszta 1934.

14

Giusto

Mol-nár, van-e pen-zöd? Mol-nár, van-e pen-zöd?

Adj-ád e-lő a pen-ző-det, hi-vég-zöm az é-le-tő-det.

Kutyám neve Duni,
Feleségöm Juli.
Fiazik a Juli.
Borgyazik a Kuli,
Jaj tenéköd, szegény Gyuri!

Patkó István 54 éves Felső-Legéncse-
puszta 1934.

15

Parlando

Er-dők, mezők, vad li-ge-tők, De so-kat jár-tam ben-ne-tők!

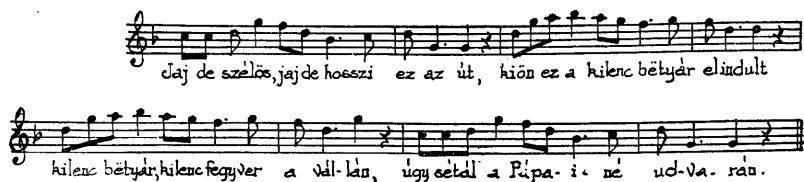

ott jár-tam én az vadak-hal, Sír-tam a his ma-da-rah-hal.

Én Istenöm, röndölj szállást!
Möguntam már a bujkálást,
Sűrű erdőbe bujkálást,
Sík mezőbe a nagy futást.

Körcsöneyei József 78 éves Kákics 1934.

Parlando

claj de szelős, jajde hosszú ez az út, hiön ez a kilenc bétyár elindult
kilenc bétyár, kilenc fegyver a vállán, úgy sétál a Pápa-i né ud-va-rán.

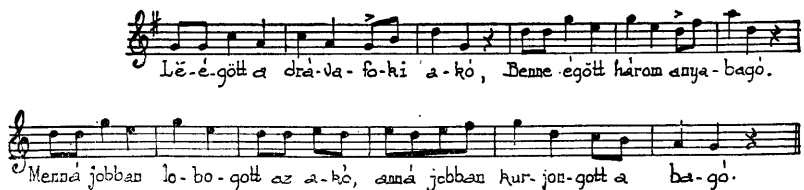
— Adjon Isten, Pápainé, jó estét!
— Adjon Isten magiknak is szöröncsét!
— Pápainé, ne kívánjon szöröncsét,
Még az éjjel nagy kés járja a szívét!

— Marcsa lányom, szaladj le a pincébe,
Hozzá föl bort az aranyos iccébe!
— Pápainé, nem köll nekünk a bora,
Még az éjjel piros vérét kiontja.

Pápainé kiszaladt a kis kerbe,
Föntötte a két kezét a fejére:
— Jaj, Istenöm, hogy köll neköm möghalni?
Hogy köll neköm kilenc árvát itt hagyni?

Kálmán Sándor 51 éves Kákics 1934.

Giusto

Lé-é-gött a drá-va-fa-ki 'a-kó, Benne égött három anya-bagó.
Menná jobban lo-bo-gott az a-kó, anná jobban hur-jon-gott a ba-gó.

Léégött a szenmártoni akó,
Benne égött három híros fakó.
Menná jobban nyerített a fakó,
Anna jobban lobogott az akó.

Sandó Katalin 50 éves Kákics 1934.

Piarlando

Nem messze van i - de his Mar - gya - ta, Köröskörül folyja azt a Tisza
 kö - ze - pi - be a Be - cea - li csárda, Abba iszik egybetyár bú - já - ba.

Onnand alul gyűnnek a zsandárok,
 Már messziről fénylik a csákó j ok.
 Elül gyűn a zsandárok hadnagya
 Egyenösen a csárdaajtóba.

— Adjon Isten, csárdásné, jó estét!
 Hát ez a szép szilaj csikó kié?
 — Ottbenn iszik ennek a gazdája,
 Most érkezött, nincs egy fél-órája.

Küggye ki hát ennek a gazdáját,
 Vagy gyűjjon ki, vagy adja mög magát!
 — Ki se mögyök, mög sém adom magam,
 Kinek teccik, hajtsa el a lovam!

A lovamat nem annyira bánom,
 Csak a nyergem, szügyellóm sajnálom.
 Szügyellője a bugyellárisom,
 Abban hever százezör forintom.

Tegnap adtam száz forintot loér,
 Kétszázat mög rávaló szerszámér,
 Háromszázat mög egy barna lányér,
 Kit nem adnék szélös e világér.

... Nem messze van ez a kerek erdő,
 Kerüli azt zsandár harminckettő,
 Közepibe egy szomorú fűzfa,
 Az alatt van Prekop Jóska sírja.

Fóris István 74 éves Kákics 1920.

19

Moderato giusto

E-sőt a hó en-göm bé-lepött, Ez a kislány én-göm ezerebött,
főttem nő-Ki cut*-rot, p«-re-cöt Anna jobb«sn β/t- oóm ozenc * luit,

Túsó soron van a mi házunk,
Van minékünk eladó lányunk,
Eszteendőre lössz az eladó,
Rajta is van már a foglaló.

Sandó Katalin 50 éves Kákics 1934.

*

Kedves, édes pintős üjegöm,
Tebenned van mindön reményöm,
Ha oldalad mellett könyörgöm,
Olyat iszom, csakúgy nyöszörgöm.

Igya, édes torkom, jól vigyázz,
Ilyen gazdát többet nem
Mer ha temetőbe kiviszik,
Jézus üccse — többet nem iszik.

Csipán Juliánna 56 éves Kákics 1934.

20

Giusto

É-re gyere, ne mönj á-ra, hál a fennye-be mégyára, he-je-ha!
Nem mögyök én téj-u-tánnad, Fennye ko-cog-jon utab-rad he-je-ha!

Ere gyere, ne mönj ára,
Leszakad a cipőd sarka — hejeha!
Ha leszakad, hadd szakadjon,
Csak a rózsám el ne hagyjon — hejeha!

Uccu, rózsám, ugorj éggyet,
Ne sajnád a cipellődet — hejeha!

Ha elszakad, maj én vöszök,
Azér, rózsám, tiéd löszök — hejeha!

Én elmögyök, tē itt maradsz,
Tudom, rózsám, hogy mögsiratsz — hejeha!
Sirat éngöm a madár is,
Értém lehajlik az ág is — hejeha!

Én elmögyök, tē itt maradsz,
Tudom, rózsám, hogy mögsiratsz — hejeha!
Mög is sirathatsz engömet,
Mer igazán szerettelek — hejeha!

Iszom, iszom egy-egy kicsit,
Akárhogyan töszöm szórit — hejeha!
Lopásommá töszöm szórit,
Mégis iszom egy-egy kicsit — hejeha!

Iszom a bort, rugóm a port,
Szeretöm én a szép asszonyt — hejeha!
Szép asszonynak ábrázatja
Hozott engöm gyalázatba — hejeha!

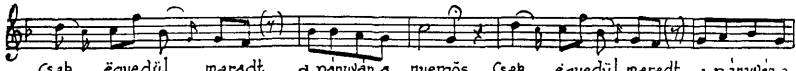
Fóris István 73 éves Kákics 1926, Bohár
Ferenc 70 éves Kákics 1926, San dó Ka-
talin 50 éves Kákics 1935.

21

Parlando

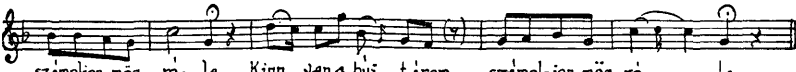
Lóra csitós, lóra, elszaladt a ménös, elszaladt a mé - nős

Csak egyedül maradt a pányván a nyergös, Csak egyedül maradt a pányván a

nyer - gös. Nem tö-hetők ró-la, mer be vagyok zárva, mer-be vagyokzárva, Kinn van a bujt

számoljon mög ró-la, Kinn van a buj-táróm számol-jan mög ró - la.

Számolj, bujtár, számolj, a szilaj csikóról,
A szilaj csikóról,
Én maj mögszámolok a nyerges lovamról,
Én maj mögszámolok a nyerges lovamról.

Nyergeljétek föl hát a fekete Csinost,
A fekete Csinost,
Hadd ugratom által a fekete Marost,
Hadd ugratom által a fekete Marost.

Fekete Maroson magam általmöntem,
Magam általmöntem,
Bánadi gulásná jó vacsarát öttem,
Bánadi gulásná jó vacsarát öttem.

A bánadi galyas egy linót levágott egy tinót lé vá - gott
Ab- ból az én fogam sok jó - ízűt vá - sott
Abból az én fogam sok jó - ízűt vá----- sott.

Szavai János 29 éves, Szavai Imre 22
éves Dóoipusztá 1935. Papp István 57
éves Kákics 1937.

22

Parlando

Ej, té betyár, mit ószél té vasso-rát! Zold erdőbe süti a nyers szalonadt..
Fa-le-vél-re csöpögte-ti a zóir-ját, szszal henyi fe-he-te gön-dör ha-ját.

Bekk Terézia 20 éves Kákics 1935.

23

Parlando

On-nend alul gyün egy ha-jó Huzza azbat harminc-hat lo
Lege-lől gyün egy kis fa-kó Betyár gye-rét a - la va-ló

Csütörtökön verradóra
 Ültem a bánathajóra,
 Duna vize alig bírnya,
 Mindön bánatomat hozza.

Fóris István 83 éves Ranódfa-pusztá
 1935.

Parlando

Fe-hér László lovat lopott A fe-ke-te högyek a-latt
 Fe-hér Lászlót el is fog-ták Fe-tár-vár-ra be is zár-ták

Fóris István 83 éves Ranódfa-pusztá
 1935.

24

Parlando

A lo-pó-di nagy tö-lös-be sír-va jár-ka Bö-dó Bös-ke
 ke-re-si a sze-re-to-jét, a sok paadúr mō-gō-lō-jét

Még az este azt hallotta,
 Ere vitte fakó lova,
 Lobogott az gyolcs gatyája,
 Kilenc pandúr a nyomába.

Bödő Böske, jába járkász,
 Szeretődre rá nem találász,
 Ott van az már Kaposváron,
 A vármegyei udvaron.

Taka öreg gulyás Endrőc-pusztá 1934.

26

Giusto

Bé-kó - kuj-som biz-husz - fe - le, ki - nyit-m a bé-kót vé-le,
 Di - ro - é - bul lo - pok ha - tot, mi-ért eng-öm bé-esu - katott,

Az angyalát az anyjának,
 Mér mondott engöm betyárnak?
 Viselóm a betyár nevet,
 Szenvedők érte öleget. Tele a zseböm bankóval,
 Az istállóm lopott lóval,
 Eladok belülik hatot,
 Még az éjjé jót mulatok.

Édös anyám sok szép szava,
 Kire nem hajtottam soha.
 Hajtottam én a máséra,
 Kiere nem kellett vóna.

Édös anyám édös teje —
 Keserű a más kenyere.
 Keserű is, keserves is,
 Néha-néha siralmas is.

Gál János 73 éves Kákics 1926.

27

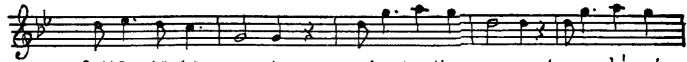
Parlando

Ha fal - ú - lők his pej-pari - párná-ra, Bé-ug-ratok nagy Len-gyedor -
 szá-gba Visz-sze-é-zők szép magyar há - zám-ra, Hull a hő-mjén piros két orcám-ra.

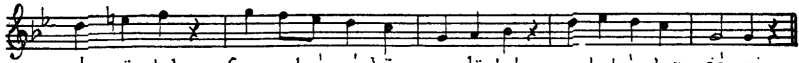
Jaj, Istenöm, de szomorú vagyok,
 Hogy én ilyen fogoly madár vagyok.
 Fogoly madár nem mindön ágra száll —
 Én se járok a szeretöm után.

Foris István 83 éves Ranódfa-pusztá
 1935.

Tempo giusto

Csütör-tő-kön es-te csak azt vöttem esz-re, hogy a lányok

el-mön-tek. Sej, csak én-né-köm nem lö-het a babám-hoz jár-ni.

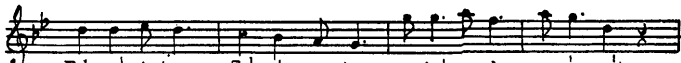
Csütörtökön este
 Voltam a rózsámnál.
 Esött a hó, fújt a szél,
 Sej — de bő nem eresztőtél,
 Ej — de mög is fáztam.

Szabad a madárnak
 Ágrul-ágra szállni,
 De énnéköm nem szabad,
 Sej — csak énnéköm nem szabad
 A babámhoz járni.

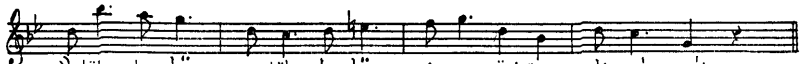
Farkas Éva 46 éves Kákics 1934.

29

Giusto

Föl-szán-tatom, földszán-ta-tom a ká-ki-csi nagy uc-cát

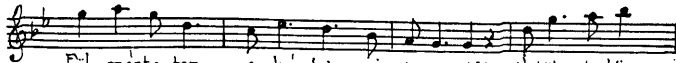

Vetők be-lé, ve-tők be-lé pi-ros pünkös-di ró-zsát.

Ha az a föld, ha az a föld piros rózsát teremne,
 Mindön szőke-barna kislány csak engőmet szeretne.

30

Giusto

Föl-szán-ta-tom a ká-ki-csi te-me-tőt, Vetők belé

a lovannak legyel-lőt Ma-ga-mat is o-da ve-töm

tő-a-rózsá-nak, A-ki szeret szakitson lé maga-nak. *rit.*

Gilice János 38 éves Szilas-pusztá

Vas József 59 éves Kákics 1934.

31

Giusto

Sze-geuy vagyok én, sze-rű lakom én,

A há-zam-nak nincs te-te-je, el-hord-ta a szél.

De én fogadom, Bézsuppoltatom,
Ára jár a kis angyalom,
Becsalogatom.

Horgas Rozália 20 éves Kákics 1934.

32

Parlando

Az én rózsám baglyát te-te-z, min-deg a te-te-jé-be néz

te-te-z rózsám, te-te-z, te-te-z, még a te-te-jé-be nem érsz

Ha én áztat tudtam vóna,
Hogy a szived kettős vóna,
Ezöröket adta vóna,
Mégse szerettelek vóna.

Pánczél József 72 éves Marócsa 1934.

33

KarJüdo

Kisangyalom bokorugrós szoknyája, mög-a-kadt a tüskebokor ágába.

tüskebokor, ereszd el a szoknya-mat! Mög a-harom ö-lel-ni a baba-mat.

Ere alá dörög az ég, villámlik,
Szaladj, babám, selömkendőd mögázik,

Szaladj, babám, selömkendöd mögázik,
Piros orcád haloványat virágzik.

Karikós a vadkörtefa virága,
Karikós a kanászlegény subája,
Karikós a kanászlegény subája,
Kilátszik a szödött szárú csizmája.

Bekk Terézia 20 éves Kákics 1935.

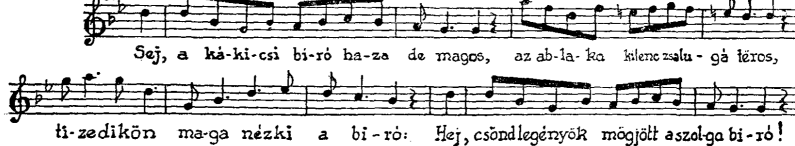
34

Giusto

35

Giusto.

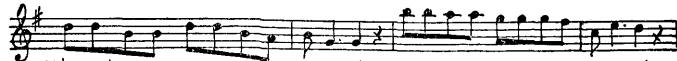

Sej — bēizentem a kákicsi bírónak,
Csinyáltassa mög a sáros utamat,
Csinyáltassa mög a sáros utamat,
Sej — hadd kísérjem haza a galambomat.

Sej — Kiskákicson végigmönni nem merök,
Mer azt mondják, mög vernek a legényök.
Gyertök ide, ti kákicsi legényök,
Sej — hadd lássam mög, ki a legény köztetök!

Farkas Éva 46 éves Kákics 1935.

Giusto

Két fa között kisütött a hold-világ, Olyan vagy te, mind a pipi-ber világra;

Fe-le fe-hér, fe-le sárga, fe-le más, mögöl engöm a sok ke-se-rü si-rás.

Ha möghalok, möghagyom a babámnak,
 Ne sirasson hétköznap, csak vasárnap,
 Mer vasárnap ráér hozzám kigyünni,
 Könnyeivel a síromat öntözni.

Mögátkozott engöm az édös anyám,
 Hogy ne lögyön sém országom, sém hazám,
 Tüskebokor lögyön az én szállásom,
 Ott se lögyön soha mögmaradásom.

Patkó István 54 éves Felső-Legénesepuszta 1935.

Giusto

Kis-há-ki-csi há-dá-lis, El-hagyott a ba-bam is,

Ha el-hagyott, hagyjon is, mögélök én magam is

Piros alma csutája —
 Sebős a babám szája.
 Mög kell annak gyógyulni,
 Ha mög akar csókolni.

Balázs József 69 éves Kákics 1926.

Giusto

Mög- a ha- jó, a te- gő- r- kö- ze- pe- be, Mő- g- a- hadt egy
 tő- a ró- zsa tö- vé- be, Tő- a- ró- zsa bokra, ki kell vágai, a hajóval kicsit
 a- dabb áll- ni, hadd tudjon a kisa- nyalom be- száll- ni.

Kormányos úr, állítsa mög a hajót,
 Hadd beszéljek a rózsámmal egy-két szót!
 Kormányos úr, ára tartson,
 Amére a babám áll a parton —
 Úgyis tudom, velem akar beszéni.

Nagy Sándor 38 éves Marócsa 1934.

Én nem tudom, sejt, mi annak az oka,
 Hogy a szegény legény mind katona.
 Édős anyám, az annak az oka:
 Az árvának, sejt, nincsen pártfogója.

Sandó Katalin 50 éves Kákics 1934.

Giusto

Nincsen pénzem, el- mű- lat- tam, a becsé- li család- ba. Nincs szeretőm,
 csak magam va- gyok ár- va Ár- va vagyok, mint ősz- szel a. sejt, mint őszel a
 sőt me- ző Nem is voltam, nem is lőszek a gaz szí- vű sze- re- tő.

Törött ágrul, törött ágrul törött ágra száll a sas —
 Engöm, babám, ne hitögess, csalogass!
 Ne csalogasd ezt az árva, elkeserődött szívemet —
 Tenáladnál szöbb is, jobb is csalogatott engömet.

Nagy József 50 éves Marócsa 1934.

41

Giusto

E-sik e-ső, jaj, de nagyon fá-zom, kis pej lo-vam
 térdig áll a sár-ba. Kis pej ló-vam, szenvedj a gaz-dá-dért.
 Sej, huj! én is szen-ve. dök egy bar-na lá-nyért.

Ha fölmögyök a kákicsi dombra,
 Onnan nézöm, mere jár a posta.
 Csak azt kérdöm a postáslegénytül:
 Sej — huj — hoz-é neköm levelet a kedves szeretömtöl.

Föris István 82 éves Ranódfa-pusztá
 1934.

42

Giusto

Hol jár-tál te ró-zsám, i-lyen korán? Hogy a fémpös ci-pöd.
 harmatos már! A kis ker-be jártam, vi-o-lát gyomláltam. Kis angyalom.

— Hoztál-e violát a számomra,
 Kit föltűzők vasárnap a kalapomba?
 Hadd tudja mög a világ,
 Hogy mink szeretjük egymást,
 Kis angyalom!

— Nem hoztam violát a számodra,
 Kit föltűzzél vasárnap a kalapodra.

Ne tudja mög a világ,
Hogy mink szeretjük egymást,
Kis angyalom!

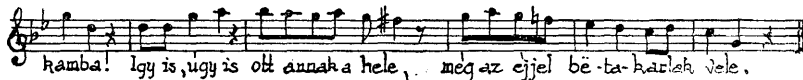
Fóris István 82 éves Ranódfa-pusztá
1934.

43

Giusto

Cif-ra szűröm szögretan a-hasztva, gyere rózsám, te-ritsd a nya-

kamba! Így is, úgy is ott annak a hele, meg az éjjel bé-ta-karlek vele.

Nincs énnéköm egyéb a rózsámnál,
Az is zálogul vagyon már másnál,
Aki néköm eztet kiváttaná,
A jó Isten jaj, de mögáldaná.

Azt hallottam Csongrád vármegyébe,
Szabad ülni a rózsám ölébe,
Beleülök, nem bánja angyalom,
Piros két orcáját mögcsolkolom.

Nincs szöbbsz madár a fehér tubáná,
Leányok közt kedves angyalomná,
Vágott haja, piros két orcája,
Szömöm, szám is mosolyog reája.

Már minálunk kerbe teröm az nád,
Bús gerlice elvitte az magvát —
Áldd mög, Isten, azt az édös anyát,
Aki néköm nevête az lányát.

Gál János 72 éves Kákics 1926.

Moderato.

Szólt a ka-ras már, maj' mög vir-rad már, a ka-hicsi hiser-dő-be
sé-tál egy ma-dár. Mi-cso-da ma-dár? Micso-da ma-dár?
Meno mosso
Sá-r-ga-lá-bu, fe-hér-szárnyu, en-gem o-da-vár, Várj, rózsám, várj,
Nem so-há-ig vársz, Ha az Isten neked rendelt, ti-ed le-szek már

Fóris István 83 éves Ranódfa-pusztá
1935.

45

Allegro.
Bú-za, búza de szép tábla búza, köze-pé-be van egy túsökrozsza,
Meno mosso
Olyan túsök mindön agra, Nem állja a madár lába Ne hagyj el angyalom, Fáj a szívem nagyon.

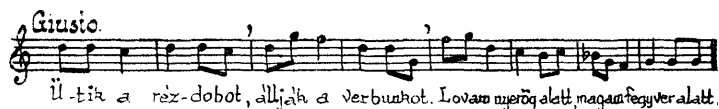
Búza, búza, de szép tábla búza,
Közepébe két szál levendula,
Levendula levél nekű,
Most vagyok szerető nekű.
Ne hagyj el, angyalom,
Fáj a szívem nagyon.

Fóris István 83 éves Ranódfa-pusztá
1935.

Által akar rajta mönni,
 Piros rózsát szakítani.
 Piros rózsza — jajajaj —
 Csoprosoggyá —
 Barna legény, házasoggy á!

Házassoggy mög, ha mög akarsz,
 Végy el engöm, ha el akarsz,
 Mer ha engöm — jajajaj —
 Elszalajtó —
 Ilyen rózsát nem szakajtó.
 Farkas Éva 49 éves Kákics 19:57.

47.

Kard az oldalamon,
 A lovamon nyerög —
 Menni kell, galambom,
 Az Isten áldjon meg!

Fölöttem kard fordult,
 Piros vérem csordult.
 Sirass, édes anyám, .
 Sirass, kedves rózsám!

Megbotlott pej lovam
 Szép hazám határán,
 Lovam a vásáron,
 Magam a rabságon.

Fújdogál a szellő
 Magyar hazám felől —
 Sokat gondolkodom
 Régi babám felől.

Toldi János 60 éves Okorág. 1934.

Parlando

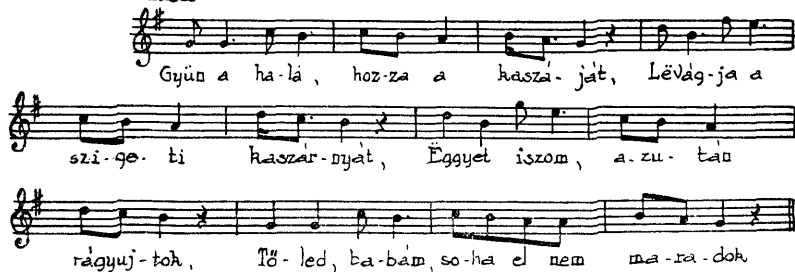
Mögütik a dobót városközepibe föl-teszik a zászlót torony tete-jé-re.

Sok szegény embörnek
Mast kell elindulni,
Sok szegény mönyecskét
özvegyön kell hagyni.

Hervad az a rózsa,
Kinek töve nincsen,
Bágydad az a madár,
Kinek párja nincsen.

Toldi János 60 éves Okorág 1930.

Giusto

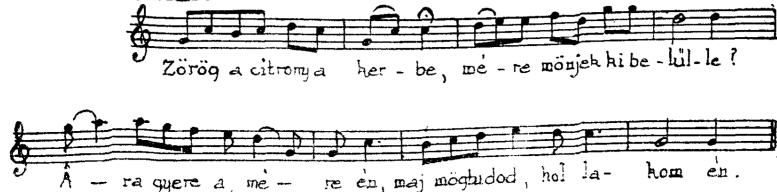
Gyün a ha-lá, hoz-za a kaszá-ját, Léväg-ja a

szi-ge-ti kaszár-nyát, Eggyet iszom, a-zu-tan

rágyuj-tok, Tö-led, ba-bám, so-ha el nem ma-ra-dok

Sandó Katalin 50 éves Kákics 1935.

Parlando

Zörög a citrom a her-be, mé-re mönnek hi be-lül-le?

Á-ra gyere a mé-re én, maj möghüdod, hol ja-kom én.

Nincs énnéköm édös anyám,
Mégis piros az én orcám,
Csokolja mög az a madár,
Ki az kaszárnyába sétál.

Nagyházi Kovács Juli 67 éves Kákics
1926.

Orgya Istvánná 43 éves Kákics 1984 következő szöveggel:

Zörög a citrom a kerbe,
Mere mönjen ki belúle?
Aki tuggya, mér nem niongya,
Mère van a gyalogútja?

Ferenc Jóska ládájába
Le van az levelem zárva.
Elveszött a láda kujcsa —
Mög nem szabadulok soha.

51.

Giusto

Mög-ü-töt-tek mára dobot, Mögfuj-tek az u-ti marsot,
lovam lá-ba in-du-lo-ba, hopp! babám szája búcsúsolkára.

Édös anyám nem lőtt vóna,
Katona se löttem vóna,
De még akkor beiratott — hopp!
Mikor bősöbe ringatott.

Édös anyám megtagadott,
A szeretóm is elhagyott —
Találok még olyan hatot — hopp!
Mínd aki engöm elhagyott.

Mögéröd még azt az időt:
Sírva mégy el kapum előtt,
Mögölelöd kapum fáját — hopp!
Úgy siratod a gazdáját.

Fóris István 83 éves Ranódfa-pusztá
1935.

52.

Giusto

Zug az erdő, zeng a me-ző, harsog a trombi-ta, Kel-jetek föl,
Vi-té-ze-im, mer el-jött a muzska! Var.

Muszka ide, muszka oda, vitéz gyerekek vagyok,
Angyalomér, szép hazámér möghalni kész vagyok.

Sandó Katalin 50 éves Kákics 1935.

53.

Giusto

Ra-di-na-i kí-hö-tő-be áll egy ha-di-ha-jó,
Te-te-jé-be kí van tűz-ve a nem-ze-ti lo-bo-gó,
Fúj-ja a szél fúj-ja, ha-za-fe-le fúj-ja,
Az öt-be-li magyar huszá-ro-kat vi-szi szabad-ság-ra.

Fóris István 83 éves Ranódfapuszta
1935.

54.

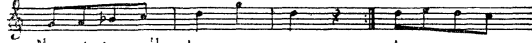
Giusto

E-dos anyám, adjon Is-ten jó estét! Möghoztuk a
bar-na pi-ros mőnyecs-két! de nem a-zér, hogy én ő-bet
sze-res-sem; e-dos anyám környe-b-se-gét he-res-sem.

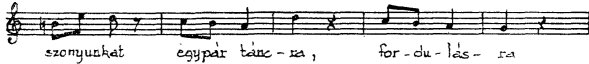
Csipán Juliánna 56 éves Kákics 1934.

Csipán Juliánna 56 éves Kákics 1934.

Giusto

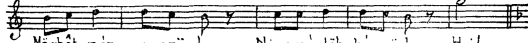
Mu-zsi-ka szól han-gos-san, A mi menyasz-
 Lá-bon ra-ham má-dos-san,
 Ké-zem a-lá-za-tos-san,
 A mi nász-pagy u-run-kat,
 Ke-rit-se hi ke-zem-re

szonyunkat egy-pár tánc-ra, for-du-lás-ra

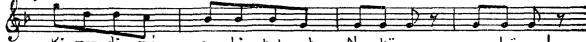
Horgas Rozália 20 éves Kákics 1934.

Lento

Möghát már a szü-le, Nincs már töb-bé szü-le, Hej!

Allegro

Ki mon-di má a ti-kök-nek: Na bé ne, na bá na!

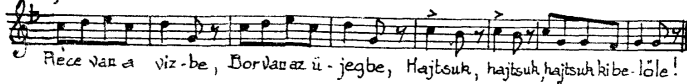
Ki mon-di má a ti-kök-nek: Na bé ne, na bé na!

Möghát már a juhász,
 Nincs már többé juhász — hej!
 Ki mondi má a csacsinak:
 — Ne csacsi, — na csacsi!

Möghát mar a, csikós,
 Nincs már többé csikós — hej!
 Ki mondi má a ménösnek:
 — Hej bé ne, — haj bé ne!

Farkas Éva 46 éves Kákics 1934.

Molto giusto

Péce van a viz-be, Bor van az ü-jegbe, Hajtsuk, hajtsuk, hajtsuk kibe-lőle!

Patkó István 54 éves Felső-Legéncse-
 puszta 1935.

Giusto (Kanásztánc)

El-veszött a sis-ka gö-be hi-lenc malac-cával, U-tán-na mönt
 a kanász fényos balta - já-val. Sej, é-let, é-let, é-let.
 ez ám a gyöngy-é-let, Ha mög-u-nom ma-ga-mat, én is kanász leszek.

Hücs ki, göbe, a berökbü! — Csak a füle látszik,
 Kanászegény a bokorba a botjává játszik.
 Sej, élet, élet, élet, ez ám a gyöngyélet,
 Ha mögunom magamat, én is kanász leszek.

Kálmán Sándor 51 éves Kákics 1934.

Tegnap voltam égy szun-got, nagyobb volt égy lo - ná,
 ki-sü-töt-tem a zsír-ját, több volt égy a - hó - ná, Tik lá - ba,
 tá - ba, lud má - ja tá - ba, jó lösz va - csa - rá - ra.

Észaladt a kemince telle pogácsává,
 Utánna mönt a mestör egész családjává.
 Tik lába tába, lud mája tába
 Jó lösz vacsarára.

Észaladt a kemince, veszeködöttfc kuckó.
 Utánna mönt a zsidó mindön puzsérosztú.
 Tik lába tába, lud mája tába
 Jó lösz vacsarára

Somló Katalin 50 éves. Kákics 1934.

60

Giusto (Kánásztánc)

Mas gyűttem mög a ta-nya-rú, lé-hul-lott a nek a fá-rú,
 Balbám is van, mak is van, maj mög-hi-zik a kis, kan.
 Uc-cu-dá-rom, macd-rom, maj mög-hi-zik a nyaron.

Patkó István 54 éves Felső-Legéncse-
 puszta 1935.

61

Giusto (Kánásztánc)

Bort i-szom én, nem vi-zet, az vi-dá-mét én-gó-met,
 mer a viz-be bé-ka van, é-le-töm-nek ve-ge van.

Adott Isten szekeret,
 Szekerembe kereket,
 Üjegömbe feneket,
 Kibül iszom eleget.

Kálmán Sándor 51 éves Kákics 1934.

62

Giusto (Kánásztánc)

Láttam én egy szün-yo-got, láttam én egy szün-yo-got,
 Nagyobb volt egy lo-ná, nagyobb volt egy lo-ná.

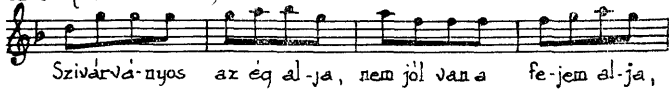
Kisütöttem a zsírját,
 Kisütöttem a zsírját,
 Több lőtt száz akóná,
 Több lőtt száz akóná.

AM eztet nem hiszi,
Aki eztet elhiszi:
Bolondabb egy lóná,
Bolondabb egy lóná.

Patkó István 54 éves Felső-Legéncse-
puszta 1935.

63

Giusto (Kanáasztánc)

Tartozom én a kocsmába
Kilenc liter bor árává —
Angyalom — csillagom.
Jaj, Istenöm, hogy adjam mög,
Hogy a babám ne tudja mög —
Angyalom — csillagom.

Ingom, gatyám el köll adnom,
Borom árát mög kell adnom —
Angyalom — csillagom.
Jaj, Istenöm, de szégyöllöm,
Hogy röggé köll hazamönnöm —
Angyalom — csillagom.

Csipán Juliánna 56 éves Kákics 1935.

TARTALOM:

	Lap
Előszó	6
I. Ormányság földje	9
II. Szállások	20
III. Ösfoglalkozások. 1. Mező. Láp. Erdő	42
III. Ösfoglalkozások. 2. Szövés-fonás-kivarrás.....	82
V. Viselet	99
VI. Bölcsőtől a koporsóig	109
VII. Babona. Gyógyítás	132
VIII. Táncok	163
IX. Gyermekjátékok	170
X. Regölés. Köszöntők.....	187
XI. Népköltészet	197
XII. Néphumor. Szálló igék. Közmondások	237
XIII. Tájnyelv	247
XIV. Múlt és jelen	342
Irodalom	387
Függelék. (Dalok)	391